

บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

พระมหาชูศักดิ์ น้อยสันเทียะ
๒

อภินันทนาการ

จาก

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพัฒนาชนบทศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล

พ.ศ. 2545

วพ
พ 358 บท
2545
ฉ. 2

ISBN 974-04-2329-9

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยมหิดล

Copyright by Mahidol University

วิทยานิพนธ์

เรื่อง

บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

พระมหาสุศักดิ์ น้อยสันเทียะ

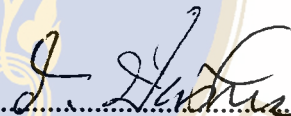
ผู้วิจัย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์เอี่ยม ทองดี

ศศ.บ., ศศ.ม.

ประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

รองศาสตราจารย์เรืองเดช ปันเขื่อนขันธ์

พธ.บ., M.A., Ph.D.

กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ยงยุทธ บุราสิทธิ์

ศศ.บ., ศศ.ม.

กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

รองศาสตราจารย์รัศมีดารา หุ่นสวัสดิ์ Ph.D.

คณบดี

บัณฑิตวิทยาลัย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์เอี่ยม ทองดี ศศ.บ., ศศ.ม.

ประธานคณะกรรมการประจำหลักสูตร

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพัฒนาชนบทศึกษา

สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท

วิทยานิพนธ์

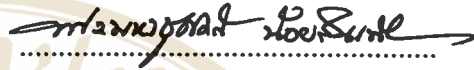
เรื่อง

บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ได้รับการพิจารณาให้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปรัชญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาชนบทศึกษา

วันที่ 4 ตุลาคม พ.ศ. 2545

พระมหาสุศักดิ์ น้อยสันเทียะ

ผู้วิจัย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์เอี่ยม ทองดี

ศศ.บ., ศศ.ม.

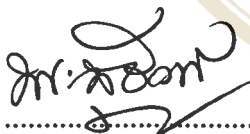
ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

รองศาสตราจารย์เรืองเดช ปันเจื้อนชัย

พธ.บ., M.A., Ph.D.

กรรมการสอบวิทยานิพนธ์

พระสุธีวรญาณ

พธ.บ., M.A. Ph.D.

กรรมการสอบวิทยานิพนธ์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ยงยุทธ นุราสิทธิ์

ศศ.บ., ศศ.ม.

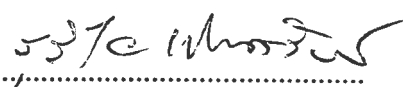
กรรมการสอบวิทยานิพนธ์

รองศาสตราจารย์รัศมีดารา หุ่นสวัสดิ์ Ph.D.

คณบดี

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล

รองศาสตราจารย์สุวิไล เปรมศรีรัตน์

อบ., อม., Ph.D.

ผู้อำนวยการ

สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท

มหาวิทยาลัยมหิดล

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยความช่วยเหลือเป็นอย่างดีจากอาจารย์เอี่ยม ทองดี ประสานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ และอาจารย์เรืองเดช บันเขื่อนขัตติย์, อาจารย์ยงยุทธ บุราสิทธิ์ กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ที่ได้ให้คำแนะนำและแนวคิดอันเป็นประโยชน์ต่อการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ตลอดจนการหยิบยื่นโอกาสทางการศึกษาให้ด้วยความเคารพและศรัทธา

กราบขอบพระคุณ ท่านเจ้าคุณพระสุธีวรญาณ รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ให้ความเมตตาตลอดเวลาเป็นกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ พร้อมทั้งตรวจสอบข้อมูลและข้อเสนอแนะอันเป็นประโยชน์ยิ่ง จนทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยดี

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะสำเร็จไม่ได้ถ้าปราศจากแหล่งข้อมูลที่ถูกต้อง ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ พระครูปริยัติปัญญาวุฒ วัดโคกงาม จังหวัดเลย, พระครูสุธีปริยัติโยดม วัดชัยศรี จังหวัดขอนแก่น, พระครูสุภาจารวัฒน์ วัดท่าลาด จังหวัดยโสธร และพระครูศีลวราภรณ์ วัดโนนเมือง จังหวัดนครราชสีมา ตลอดจนพระนักพัฒนาทุกรูปและชาวบ้านทุกท่าน ที่ได้ให้ข้อมูลและอำนวยความสะดวกแก่ผู้วิจัยอย่างดี

กราบขอบพระคุณ ท่านเจ้าคุณพระราชปริยัติวิธาน เจ้าอาวาสวัดสร้อยทอง กรุงเทพมหานคร ที่ให้การสนับสนุนผู้วิจัยตลอดมา กราบขอบพระคุณพระครูสังฆรักษ์ชินวรุตม์ อาภากรโร ได้มอบคอมพิวเตอร์เพื่อการศึกษา พระครูปลัดวิมลสิริวัฒน์ (อมร ยสินธโร) ได้มอบทุนการศึกษาขณะที่ศึกษาและขอขอบคุณพระมหาสุชาติ นาคโกโร ที่ช่วยพิสูจน์อักษรช่วยให้งานวิจัยนี้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอบคุณคุณทองชัช บุรณพิสุทธิ์, คุณนพดล เกษตรเวทิน, คุณณัฐพงษ์ บุญธรรม ที่ให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์ยิ่ง และคุณฉวีล ทองสิน, คุณกิตติภักดิ์ นันทธนะวานิช, คุณสมฤดี ลิ้มปรีชตวิชัย, คุณเสาวลักษณ์ กุศลทรามาส ที่ให้ความช่วยเหลือข้อมูลเอกสาร ตลอดจนความช่วยเหลือการเก็บข้อมูลภาคสนามและให้กำลังใจแก่ผู้วิจัยตลอดมา และขอบคุณคุณปิยนฤฎ์ หงษ์ทอง เจ้าหน้าที่งานบริการการศึกษา คุณนันทมน ชุนพรหม บรรณารักษ์ห้องสมุดสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล ที่ให้คำแนะนำและอำนวยความสะดวกให้ด้วยดีเสมอมา

ขอบคุณพี่บุญช่วย น้อยสันเทียะ, พี่เจตเกียรติ น้อยสันเทียะ และคุณฉัตรทอง น้อยสันเทียะ พี่ชายและน้องสาวที่สนับสนุนทุนการศึกษาและทุนวิจัยตลอดระยะเวลาที่ศึกษา

และขอขอบคุณพ่อสุทนต์-แม่เสาวง น้อยสันเทียะ, แม่ชีจำเรียง เมี่ยงมุกข์, คุณพรทิพย์-คุณเกสร่า เทียมเสมอ ที่ให้ความอุปถัมภ์และกำลังใจแก่ผู้วิจัยด้วยดีเสมอมา ขอให้ทุกท่านจงได้รับความสุขตลอดไป

พระมหาชูศักดิ์ น้อยสันเทียะ

4037733 LCRU/M : สาขาวิชา : พัฒนาชนบทศึกษา; ศศ.ม. (พัฒนาชนบทศึกษา)

พระมหาชูศักดิ์ น้อยสันเทียะ : บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (THE ROLE OF BUDDHIST MONKS IN RURAL DEVELOPMENT IN NORTHEASTEN OF THAILAND.) คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ผศ. เอี่ยม ทองดี ศศ.บ., ศศ.ม., รศ.เรืองเดช บันเขื่อนขันธ์, พร.บ., M.A., Ph.D., ผศ.ยงยุทธ บุราสิทธิ์ ศศ.บ., ศศ.ม., 230 หน้า, ISBN 974-04-2329-9

วิทยานิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) ลักษณะบทบาทของพระสงฆ์ 2) แนวคิด หลักการและวิธีการทำงาน 3) รูปแบบและกลวิธีในการดำเนินงานเพื่อการพัฒนาของพระสงฆ์ในสภาพการณ์ปัจจุบัน และ 4) ปัญหาอุปสรรค โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Methodology) เป็นวิธีการในการศึกษา โดยรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง และรวบรวมข้อมูลภาคสนาม โดยใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) การสัมภาษณ์ทั้งแบบเป็นทางการ (formal interview) และไม่เป็นทางการ (Informal Interview) และการจดบันทึกภาคสนาม (field record).

ผลการศึกษาพบว่า ลักษณะบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบทแบ่งเป็น 3 ลักษณะใหญ่ ๆ คือ 1) เป็นบทบาทตามอุดมคติทางศาสนาที่สังคมกำหนดไว้ ได้แก่ บทบาทด้านการเผยแผ่ การอบรมสั่งสอนศีลธรรม จริยธรรม การเป็นผู้นำด้านพิธีกรรมทางศาสนา และด้านการศึกษา 2) เป็นบทบาทตามความรู้สึกที่รับรู้หรือตามการวินิจฉัยของพระสงฆ์เอง ซึ่งมีพื้นฐานมาจากทัศนคติประสบการณ์ และแรงจูงใจของพระสงฆ์ เช่น บทบาทด้านการพัฒนาจิตใจ เศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมแก่ชุมชน 3) บทบาทที่ปฏิบัติจริง ได้แก่ บทบาทที่พระสงฆ์สามารถปฏิบัติได้จริงภายใต้เงื่อนไขปัจจัยที่เป็นจริงในปัจจุบัน ซึ่งบทบาทส่วนหนึ่งตอบสนองต่ออุดมคติทางศาสนาและความคาดหวังของคนในชุมชน อีกส่วนหนึ่งสนองตอบต่อประโยชน์ของคนในท้องถิ่นในแง่การพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมของชุมชน

ในด้านแนวคิด หลักการ และวิธีการทำงานในการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์นั้นพบว่าพระสงฆ์ได้ประยุกต์หลักธรรมทางพุทธศาสนาเข้ากับแนวคิด ทฤษฎี และหลักการพัฒนาชนบทตามแนวนโยบายของรัฐ ประกอบกับการใช้วิทยาการและเทคโนโลยีสมัยใหม่ในการพัฒนา โดยยึดหลักการพัฒนาจิตใจควบคู่กับการพัฒนาวัตถุไปพร้อมกัน

ในส่วนของรูปแบบและกลวิธีในการดำเนินงานพัฒนาชนบทของพระสงฆ์นั้นพบว่าพระสงฆ์นักพัฒนาได้ใช้รูปแบบการพัฒนา 3 ลักษณะ คือ การพัฒนาชนบทแบบผสมผสาน แบบมุ่งเฉพาะกลุ่ม และแบบยึดแนววัฒนธรรมชุมชน โดยดำเนินการพัฒนาตามกลวิธีการพัฒนาชนบทแบบพึ่งตนเอง ซึ่งพระสงฆ์เริ่มต้นการพัฒนาจากพื้นฐานความเป็นอยู่ของประชาชนเป็นหลัก เช่น ดูแลสภาพแวดล้อม ความพร้อมและวัฒนธรรมของคนในชุมชนก่อนแล้วจึงจัดทำโครงการพัฒนาต่างๆ ให้สอดคล้องกับบริบทของชุมชน

ในประเด็นเรื่องปัญหาและอุปสรรคการดำเนินงาน พบว่า ในระยะแรกของการดำเนินงานมักจะไม่ได้รับความร่วมมือจากชุมชน หรือบางลักษณะกิจกรรมของพระสงฆ์ขัดแย้งผลประโยชน์กับผู้นำชุมชน จึงทำให้การประสานความร่วมมือระหว่างวัดและชุมชนในการพัฒนาไม่ราบรื่น แต่เมื่อระยะเวลาผ่านไป ชาวบ้านเริ่มเห็นผลของการพัฒนา ปัญหาดังกล่าวจึงลดลง.

4037733 LCRU/M : MAJOR : RURAL DEVELOPMENT STUDIES : M.A.
(RURAL DEVELOPMENT STUDIES)

KEY WORDS : ROLE / SOCIALLY ENGAGED MONKS / LOCAL DEVELOPMENT
/ HUMAN DEVELOPMENT / MIND DEVELOPMENT

PHRAMAHACHUSAK NOISANTIA : THE ROLE OF BUDDHIST MONKS IN RURAL
DEVELOPMENT IN NORTHEASTERN OF THAILAND. THESIS ADVISORS : IAM THONGDEE,
M.A., RUENGDET PANKHUENKHUT, Ph.D., YONGYUTH BURASITH, M.A., 230 p, ISBN
974-04-2329-9

This thesis employed qualitative research to study the role of northeastern Thai Buddhist monks, their principles, concepts, forms, strategies, and problems in the present condition of rural development. The research methodology employed in this thesis included: documentary research and field research-participant observation, informal interview, formal interview, and field record.

The results showed that the characteristics of Buddhist monks' roles could be classified into three categories. The first role was a socially prescribed role. People expected that Buddhist monks should do their duties in the area of religious affairs, such as preaching Buddhist doctrine, inducing Buddhist morals and ethics, leading religious rituals, and supporting education in Buddhism. The second role was a perceived role. This role was based on the cognition and the perception of Buddhist monks in their roles of rural development, which was rooted in each monk's experiences, attitude, and motivation. Buddhist monks themselves realized that their roles should embrace economic, social, cultural, environmental, and mental development. The last role was the actual role that each monk practiced in the present condition. One part of this last role satisfied the socially prescribed role in religious affairs. The other part met the perceived role in supporting community development.

For principles and concepts in rural development, this study proposed that Buddhist monks applied Buddhist doctrine to the rural development approach, based on the government policy. These monks also used innovative knowledge and technologies to develop their communities, but using these innovations, they claimed, must be based on integrated development; that is, development of both mind and materials. For the forms of the development, this thesis argued that these Buddhist monks used three forms of development-wholistic form of development, the needy form of development, and community-culture form of development.

For strategies in rural development, this research claimed that Buddhist monks proceeded the strategies of self-sufficient development, which began from the basis and the living condition of each community. In this respect, these monks had considered the environment of the community and villagers' readiness and culture before they set their development projects, which corresponded with and were sensitive to the contexts of each community.

For problems, this investigation argued that in the first period of proceeding rural development, these monks faced the villagers' disenchantment. The villagers often questioned the monks' roles in rural development; thus, they did not support these monks' development projects. In addition, some development projects, run by these monks, opposed or obstructed the leaders' personal gain; consequently, the relationship between the monks or the monastery and community were contradictory. However, when the villagers began to see the consequences of development, those problems increasingly diminished.

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ค
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
สารบัญตาราง	ฉ
สารบัญแผนภาพ	ฉ
คำอธิบายคำย่อ	ฐ
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา	7
1.3 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	7
1.4 ขอบเขตการศึกษา	7
1.5 ข้อตกลงเบื้องต้น	8
1.6 นิยามศัพท์ในการวิจัย	8
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	10
2.1 ทฤษฎีบทบาท (Role Theory)	10
2.1.1 ความหมายของบทบาท	10
2.1.2 ลักษณะของบทบาท	12
2.2 แนวคิดเกี่ยวกับพระพุทธศาสนากับสังคม	13
2.2.1 บทบาทหน้าที่ของศาสนาต่อสังคม	13
2.2.2 บทบาทของพุทธศาสนาต่อสังคมไทย	15
2.2.3 พุทธศาสนากับการจัดระเบียบทางสังคม	17
2.2.4 แนวคิดและหลักการพัฒนาสังคมตามแนวพุทธ	18
2.2.5 ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับประชาชน	20
2.2.6 บทบาทของพระสงฆ์ในปัจจุบัน	24
2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชนบท	29
2.3.1 ปรัชญาพื้นฐานในการพัฒนาชนบท	29
2.3.2 ความหมายของการพัฒนาชนบท	30

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
2.3.3 แนวคิดและหลักการพัฒนาชนบท	31
2.3.4 วัตถุประสงค์และเป้าหมายของการพัฒนาชนบท	34
2.3.5 รูปแบบและกลวิธีในการพัฒนาชนบท	35
2.4 แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท	38
2.5 ทฤษฎีโครงสร้างการหน้าที่	40
2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	42
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	45
3.1 วิธีการศึกษาลักษณะบทบาทของพระสงฆ์นักพัฒนา	45
3.1.1 กลุ่มประชากร	45
3.1.2 เครื่องมือในการวิจัย	45
3.1.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล	46
3.1.4 การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล	46
3.1.5 การจัดหมวดหมู่ข้อมูล	47
3.1.6 การวิเคราะห์ข้อมูล การสร้างบทสรุป และการรายงานผล	47
3.2 กรอบความคิดในการวิจัย	47
บทที่ 4 สภาพทั่วไปและสถานภาพของพุทธศาสนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	48
4.1 ข้อมูลสภาพทั่วไปของพื้นที่ศึกษา	48
4.2 สถานภาพของพระพุทธศาสนาในสังคมไทย	62
4.3 สถานภาพของพระพุทธศาสนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	67
4.3.1 การรับอิทธิพลพระพุทธศาสนาจากกรุงเทพฯ เข้าสู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	67
4.3.2 พระป่า วัดป่า และพระบ้าน วัดบ้าน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	71
4.3.3 สถานภาพของพระพุทธศาสนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในปัจจุบัน	74
4.4 ความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม	81
4.5 พระสงฆ์กับการพัฒนาชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	84
4.5.1 ความเป็นมาในการดำเนินงานสังฆพัฒนาชนบท	84
4.5.2 แรงจูงใจในการเข้ามาดำเนินงานสังฆพัฒนาชนบท	87

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
4.5.3 กิจกรรมการดำเนินงานโครงการสังฆพัฒนาชนบท	88
4.5.4 ผลกระทบจากการดำเนินกิจกรรมการพัฒนาชนบท	89
4.5.5 สรุป	93
บทที่ 5 บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	95
5.1 กรณีศึกษาพระครูปริยัติปัญญาวุธกับการพัฒนาชุมชนบ้านโคกงาม	
ต.โคกงาม อ.ด่านซ้าย จ.เลย	95
5.1.1 ประวัติและภูมิหลังพระครูปริยัติปัญญาวุธ (เชษฐา วิสุทธสิริ)	95
5.1.2 ข้อมูลทั่วไปของชุมชนบ้านโคกงาม อ.ด่านซ้าย จ.เลย	99
5.1.3 กิจกรรมการพัฒนาชุมชนบ้านโคกงาม	105
5.1.4 ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานพัฒนา	110
5.1.5 ผลการดำเนินงานพัฒนา	110
5.2 กรณีศึกษาพระครูสุธีปริยัตโยดมกับการพัฒนาบ้านเสี้ยว	
ต.วังชัย อ.น้ำพอง จ.ขอนแก่น	111
5.2.1 ประวัติและภูมิหลังพระครูสุธีปริยัตโยดม (สี ปญญาปชโชโต)	111
5.2.2 ข้อมูลทั่วไปของชุมชนบ้านเสี้ยว อ.น้ำพอง จ.ขอนแก่น	112
5.2.3 กิจกรรมการพัฒนาชุมชนบ้านเสี้ยว	116
5.2.4 ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานพัฒนา	125
5.2.5 ผลการดำเนินงานพัฒนา	125
5.3 กรณีศึกษาพระครูสุภาจารวัฒน์ กับการพัฒนาชุมชนบ้านท่าลาด	
ต.นาโเส อ.ภูซำ จ.ยโสธร	126
5.3.1 ประวัติและภูมิหลังพระครูสุภาจารวัฒน์ (สีทา สุภาจาโร)	126
5.3.2 ข้อมูลทั่วไปของบ้านท่าลาด อ.ภูซำ จ.ยโสธร	130
5.3.3 กิจกรรมการพัฒนาชุมชนบ้านท่าลาด	134
5.3.4 ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานพัฒนา	147
5.3.5 ผลการดำเนินงานพัฒนา	148
5.4 กรณีศึกษาพระครูศีลวราภรณ์ กับการพัฒนาชุมชนบ้านโนนเมือง	
ต.โนนเมือง อ.ขามสะแกแสง จ.นครราชสีมา	149
5.4.1 ประวัติและภูมิหลังพระครูศีลวราภรณ์ (เฉลิม จิตสีโล)	149

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
5.4.2 ข้อมูลทั่วไปของบ้านโนนเมือง อ.ขามสะแกแสง จ.นครราชสีมา	153
5.4.3 กิจกรรมการพัฒนาชุมชนบ้านโนนเมือง	158
5.4.4 ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานพัฒนา	164
5.4.5 ผลการดำเนินงานพัฒนา	166
บทที่ 6 บทวิเคราะห์	167
6.1 ลักษณะบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท	
ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	167
6.1.1 ลักษณะบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบทตามทฤษฎีบทบาท	167
6.1.2 ลักษณะบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท	
ตามแนวคิดเกี่ยวกับพุทธศาสนากับสังคม	173
6.1.3 ลักษณะบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท	
ตามทฤษฎีโครงสร้างการหน้าที่	175
6.2 แนวคิดและหลักการในการพัฒนาชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	179
6.3 รูปแบบและกลวิธีในการดำเนินการพัฒนาชนบท	181
6.3.1 รูปแบบในการดำเนินการพัฒนาชนบท	181
6.3.2 กลวิธีการดำเนินการพัฒนาชนบท	183
6.4 ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินการพัฒนาชนบท	186
6.4.1 ปัญหาถูกขัดขวางจากผู้นำชุมชนหรือผู้มีอิทธิพลในชุมชน	186
6.4.2 ปัญหาอันเนื่องมาจากหน่วยงานของรัฐ	186
6.4.3 ปัญหาชาวบ้านไม่เข้าใจวัตถุประสงค์และไม่เห็นความสำคัญ	187
6.4.4 ปัญหาขาดกำลังคนในการดำเนินงาน	187
6.4.5 ปัญหาขาดการมีส่วนร่วมในการพัฒนาของชาวบ้าน	187
6.5 ข้อเสนอแนะแนวทางการแก้ไขปัญหา	188
บทที่ 7 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	190
7.1 สรุปผลการศึกษา	190
7.1.1 สรุปลักษณะบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท	
ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	190
7.1.2 สรุปแนวคิดหลักการและวิธีการทำงานในการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์	192

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

7.1.3	สรุปรูปแบบและกลวิธีในการดำเนินงานการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์	192
7.1.4	สรุปปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ ..	193
7.2	อภิปรายผลการศึกษา	193
7.2.1	ลักษณะบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	193
7.2.2	แรงจูงใจในการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์	195
7.2.3	แนวคิด หลักการ และวิธีการทำงานในการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์	196
7.2.4	รูปแบบและกลวิธีในการดำเนินงานในการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์	198
7.2.5	ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานพัฒนาชนบทของพระสงฆ์	199
7.3	ข้อเสนอแนะผลการศึกษา	200
7.3.1	ข้อเสนอแนะจากผลการศึกษา	200
7.3.2	ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป	201
บรรณานุกรม	.....	202
ภาคผนวก ก	แนวคำถามในการสัมภาษณ์	210
ภาคผนวก ข	แผนที่แสดงพื้นที่ศึกษา	215
ประวัติผู้วิจัย	.....	226
Executive Summary	.....	227

สารบัญตาราง

หน้า

ตารางที่ 1	แสดงศาสนาสำคัญ จำนวนศาสนิกชน และจำนวนศาสนสถานในประเทศไทย	62
ตารางที่ 2	แสดงจำนวนของวัด และพระสงฆ์ ทั่วประเทศไทย	64
ตารางที่ 3	แสดงจำนวนวัด และพระสงฆ์ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	81

สารบัญแผนภาพ

หน้า

แผนภูมิที่ 1 แสดงกรอบความคิดในการวิจัย	47
แผนภูมิที่ 2 แสดงพัฒนาการระบบความเชื่อในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	61
แผนภูมิที่ 3 แสดงโครงสร้างทางการปกครองของคณะสงฆ์ไทย	79
แผนภูมิที่ 4 แสดงโครงสร้างความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม	83
แผนภูมิที่ 5 แสดงวงจรชีวิตในรอบปีในด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม	83
แผนที่ที่ 1 แสดงพื้นที่และอาณาเขตของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	49
แผนที่ที่ 2 แสดงที่ตั้งประเทศไทยและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	216
แผนที่ที่ 3 แสดงการแบ่งเขตการปกครองคณะสงฆ์ระดับภาคในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	217
แผนที่ที่ 4 แสดงที่ตั้งจังหวัดเลย และอำเภอด่านซ้าย	218
แผนที่ที่ 5 แสดงที่ตั้งหมู่บ้านโคกกาม อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย	219
แผนที่ที่ 6 แสดงที่ตั้งจังหวัดขอนแก่น และอำเภอน้ำพอง	220
แผนที่ที่ 7 แสดงที่ตั้งหมู่บ้านเสียว อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น	221
แผนที่ที่ 8 แสดงที่ตั้งจังหวัดยโสธร และอำเภอกุดชุม	222
แผนที่ที่ 9 แสดงที่ตั้งหมู่บ้านท่าลาด อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร	223
แผนที่ที่ 10 แสดงที่ตั้งจังหวัดนครราชสีมา และอำเภอยางชุมน้อย	224
แผนที่ที่ 11 แสดงที่ตั้งหมู่บ้านโนนเมือง อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดนครราชสีมา	225

อักษรย่อชื่อพระไตรปิฎก

ฉบับหลวง พ.ศ. 2525

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ใช้อ้างอิง “พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง” ซึ่งจัดพิมพ์
โดยกรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ เนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี

คัมภีร์พระไตรปิฎก = เล่ม/ข้อ/หน้า (ที่.ปา.11/204/146 = พระสูตรตันตปิฎก ทีฆนิกาย
ปาฏิกวรรค เล่มที่ 11 ข้อที่ 204 หน้าที่ 146) ซึ่งหากเมื่อเปรียบกับฉบับอื่นๆ พึงกำหนดเอาเฉพาะ
ตัวเลขที่บอกเล่มและข้อ ซึ่งจะตรงกันทุกฉบับ แต่ตัวเลขบอกหน้าอาจคลาดเคลื่อนแตกต่างกันไป

วินย.	วินยปิฎก	พระไตรปิฎก เล่มที่ 1-8
ที.ปา.	ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค	พระไตรปิฎก เล่มที่ 11
อง.ปญจก.	องคฺตุตฺรนิคาย ปญจกนิปาต	พระไตรปิฎก เล่มที่ 22
อง.สตฺตก.	องคฺตุตฺรนิคาย สตฺตกนิปาต	พระไตรปิฎก เล่มที่ 23
อง.ทสก.	องคฺตุตฺรนิคาย ทสกนิปาต	พระไตรปิฎก เล่มที่ 24
ขุ.อิติ.	ขุทฺทกนิคาย อิติวุตฺตก	พระไตรปิฎก เล่มที่ 25

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สถานการณ์เศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทยในช่วง 3-4 ทศวรรษที่ผ่านมา ได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วตามกระแสการพัฒนาของโลกสมัยใหม่ การเปลี่ยนแปลงเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ เพราะความเป็นอนิจจังของสรรพสิ่งทั้งหลาย แต่การเปลี่ยนแปลงที่เป็นธรรมชาติกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดโดยเจตจำนงของมนุษย์ไม่เหมือนกัน การเปลี่ยนแปลงที่เป็นธรรมชาติ มักจะได้สมดุลหรือปรับไปสู่สมดุลเสมอ เพราะธรรมชาติเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงโดยปฏิสัมพันธ์ของสรรพสิ่งทั้งหมด ส่วนเจตจำนงของมนุษย์มักจะเพ่งเล็งเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดดๆ จึงก่อให้เกิดการเสียความสมดุล ซึ่งการพัฒนาเศรษฐกิจนั้นไม่ใช่สิ่งเลวร้าย แต่การมุ่งพัฒนาแต่เศรษฐกิจโดดๆ หรืออย่างรุนแรงก่อให้เกิดการเสียสมดุล เช่น ระหว่างจิตใจกับวัตถุ ระหว่างเมืองกับชนบท เกิดการทำลายสิ่งแวดล้อม และทรัพยากรธรรมชาติ มีสาเหตุมาจากการเลือกยุทธศาสตร์ ในการพัฒนาประเทศอย่างไม่เหมาะสมและขาดดุลยภาพ (ประเวศ วะสี, 2538)

ดังจะเห็นข่าวคราวความขัดแย้งและผลกระทบที่เกิดขึ้นกับประชาชนอันเนื่องมาจากการพัฒนาต่างๆ โดยโครงการพัฒนาของรัฐหรือรัฐร่วมลงทุนกับเอกชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เกี่ยวกับโครงสร้างพื้นฐาน ก็ได้สร้างปัญหาต่อชาวบ้านโดยตรง โครงการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ ได้อพยพผู้คนออกจากถิ่นฐานบ้านเกิดจำนวนมาก โดยชาวบ้านที่ถูกอพยพไม่ได้รับค่าชดเชยที่ยุติธรรมหรือการดูแล เช่น ชาวบ้านจากเขื่อนสิรินธร เขื่อนปากมูล เขื่อนน้ำพรม และอื่นๆ (กฤษฎา บุญชัย, 2541: 127) มีให้เห็นอยู่เสมอ ทั้งที่เป็นเพียงข่าวสารและที่ยกขบวนกันมาประท้วงในกรุงเทพมหานคร แต่ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ได้ประเมินผลการพัฒนาที่ผ่านมาว่า ทำให้คนในชนบทส่วนใหญ่ได้รับการบริการโครงสร้างพื้นฐานจากรัฐในระดับที่น่าพอใจว่า ในปี 2537 คราวเรือนในหมู่บ้านชนบทมีไฟฟ้าใช้แล้วร้อยละ 97.7 มีน้ำสะอาดดื่มกินในระบบประปา ในด้านการคมนาคมขนส่งได้มีถนนเชื่อมต่อระหว่างจังหวัด อำเภอ และตำบล คิดเป็นระยะทางรวมทั้งสิ้น 210,025 กิโลเมตร ซึ่งเป็นถนนในหมู่บ้านประมาณ 123,400 กิโลเมตร (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2539: 2) ดังชวานาอีสานคนหนึ่งกล่าวว่า “...ทุกวันนี้สะดวกสบาย จะไปไหนที่อยากไปก็ง่าย เพียงแต่ขึ้นรถเมย์ไปก็ได้แล้ว แต่ชีวิตทุกวันนี้ลำบาก ต้องทำงานตลอดเวลาเพื่อจะหาเงิน ไม่มีเวลาพัก แต่ก็ไม่มีเงินไม่พอใช้จ่าย...” (อคิน รพีพัฒน์, 2540: 155) ซึ่งเป็นภาพที่สะท้อนให้เห็น

การเลือกใช้ยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศในช่วงที่ผ่านมาได้เป็นอย่างดี

นอกจากนี้ยุทธศาสตร์การผลิตที่เน้นการส่งออกสินค้าอุตสาหกรรมอย่างเร่งด่วน ภายใต้การสนับสนุนช่วยเหลืออย่างแข็งขันจากธนาคารโลกและกองทุนการเงินระหว่างประเทศที่ประเทศไทยนำมาใช้นั้นให้ความสำคัญกับคนเมืองมากกว่าคนในชนบท และผลประโยชน์จากการพัฒนาแบบนี้ กลับตกอยู่กับคนไม่กี่คนเท่านั้น คือ ผู้นำทางการเมือง นายทุนที่ให้การสนับสนุนนักการเมือง นักธุรกิจใหญ่ และรัฐวิสาหกิจ ดังจะเห็นได้ว่า แม้เศรษฐกิจจะเจริญเติบโตด้วยความรวดเร็ว อย่างไรก็ตาม แต่การกระจายรายได้ไปสู่ผู้ยากไร้ในชนบทนั้น หาได้มีความทัดเทียมกับความเติบโตดังกล่าวไม่ ซึ่งยุทธศาสตร์ดังกล่าวนี้ได้ซ้ำเติมให้เกิดความเสียหายทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างมาก (สุรนุช ธงศิลา, 2542: 105-106) นอกจากนี้ ประเทศไทยยังประสบกับวิกฤติที่เกิดจากความอ่อนแอของระบบการเงิน ซึ่งนำไปสู่ภาวะเศรษฐกิจถดถอย อันหยังรากลึกมานาน เนื่องจากเกี่ยวโยงกับวิธพัฒนาการที่ได้รับเลือกเดินในช่วง 30 ปีที่ผ่านมา ซึ่งก็คือ การเดินตามระบบการเงินระหว่างประเทศสมัยโลกาภิวัตน์ ซึ่งก่อปรด้วยความรู้เสถียรภาพเป็นระบบผูกขาดและผูกติดอยู่กับอุดมการณ์ทุนนิยมโลก วิธดังกล่าวชักนำไทยไปสู่ภาวะวิกฤติหลากหลายประเภทและหลายครั้งหลายคราว (ผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2542: 13) ซึ่งความเห็นดังกล่าวนี้สอดคล้องกับไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม ซึ่งกล่าวไว้ในคำนิยามหนังสือโศกนาฏกรรมสยาม (วอลเดล, 2542) ว่า สาเหตุสำคัญที่ทำให้ประเทศไทยประสบกับวิกฤติการณ์ด้านการเงิน 6 ประการ คือ ประการแรก ฟังพาเงินทุนจากต่างประเทศจำนวนมหาศาล ประการที่สอง โครงสร้างเศรษฐกิจที่พึ่งการส่งออกเป็นหลัก ประการที่สาม ความไม่เท่าเทียมในการจัดสรรรายได้ ประการที่สี่ การพัฒนาโดยทำลายเกษตรกรรม ประการที่ห้า ให้ความสำคัญต่ออิทธิพลของตลาดและเอกชนมากเกินไป และประการที่หก การพัฒนาที่ทำลายสิ่งแวดล้อมและทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ ผลแห่งวิกฤติการณ์ทางการเงินจากสาเหตุดังกล่าว ในที่สุดก็ต้องหันไปขอความช่วยเหลือทางการเงินและวิชาการจากกองทุนการเงินระหว่างประเทศหรือไอเอ็มเอฟ ภายใต้เงื่อนไขอย่างเข้มงวดและไม่มีทางเลือก ส่งผลกระทบไปทุกภูมิภาคของประเทศ

วิกฤติเศรษฐกิจเริ่มเด่นชัดในปี 2541 ส่งผลกระทบอย่างรุนแรงต่อประชาชนในชนบทรอบด้าน ด้านค่าครองชีพทุกด้านสูงขึ้นมากร้อยละ 20-30 ปัจจัยการผลิตที่จำเป็นในฐานะที่เกษตรกรรายย่อยสูงขึ้นร้อยละ 30-40 ในขณะที่รายได้ลดลง ราคาผลผลิตมีลักษณะคงที่, สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ของชุมชนเริ่มสั่นคลอนจากปัจจัยหลายประการ การอพยพกลับของแรงงานอพยพคืนถิ่นได้ก่อให้เกิดการเข้าไปใช้ทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น ทั้งในชุมชนเองและชุมชนรอบข้าง ทำให้ทรัพยากรของชุมชนที่มีอย่างจำกัดอยู่แล้วยิ่งวิกฤติมากขึ้น ในขณะที่รัฐบาลมีนโยบายในทิศทางที่ยังสร้างปัญหาที่รุนแรงในการใช้ทรัพยากรชุมชน พยายามผลักดันนโยบายการเก็บค่าน้ำผ่านร่าง พ.ร.บ.น้ำ การเร่งผลักดันให้มีการสร้างเขื่อน รวมทั้งการพยายามถ่วงและแก้ไขสาระสำคัญของร่าง พ.ร.บ.ป่าชุมชน ในสาระสำคัญเรื่องการจำกัดอำนาจการจัดการดูแลและการใช้ประโยชน์ของชุมชน ฯลฯ ซึ่งจะยิ่งผลักดันให้ชุมชนท้องถิ่นชนบทอยู่ในสภาพที่ไม่สามารถพึ่งตนเองได้ ในขณะที่ทุนทางสังคมและวัฒนธรรมเริ่มต้น

คลอน องค์การชุมชนอ่อนแอลง เพราะผู้นำในองค์กรต้องแสวงหาความอยู่รอดของครอบครัว เมื่อองค์การชุมชนอ่อนแอลงก็ไม่สามารถสร้างอำนาจต่อรองเพื่อดึงทรัพยากรเข้ามาในชุมชน รวมทั้งการต่อสู้เพื่อปกป้องทรัพยากรของชุมชนด้วย นโยบายและท่าทีของรัฐบาลเองกลับเป็นไปในทิศทางที่ทำลายการรวมตัวของคนจน ซึ่งจะยิ่งทำให้คนจนขาดอำนาจ ขาดโอกาสที่จะเข้าไปร่วมในกระบวนการตัดสินใจ ในนโยบาย การต่อสู้เพื่อได้มาซึ่งทรัพยากรของชุมชน (ประกาศ ปิ่นตบแต่ง, ฤกษ์ญา บุญชัย, 2542: 191) จึงพอสรุปผลได้ว่า... การพัฒนาประเทศที่มุ่งเน้นการแข่งขันกับอารยประเทศ เพื่อสร้างความมั่งคั่งในด้านรายได้นั้น ทำให้คนไทยและสังคมไทยเกิดค่านิยมทางวัตถุและสิ่งฟุ่มเฟือยมากขึ้น ก่อให้เกิดปัญหาด้านพฤติกรรมของคนในสังคม คือ ความย่อหย่อนในทางศีลธรรม จริยธรรม ขาดระเบียบวินัย การเอาใจเอาเปรียบในสังคม ส่งผลให้วิถีชีวิตและค่านิยมดั้งเดิมที่งดงามของไทยเริ่มจางหายไปพร้อมกับกล่มสลายของสถาบันครอบครัว ชุมชนและวัฒนธรรมของท้องถิ่น (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2539: 2) ซึ่งเกิดจากการพัฒนาที่เสียความสมดุลดังกล่าวข้างต้น

เมื่อหันมามองภาพในชนบทโดยเฉพาะภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จะเห็นภาพของความยากจน ความกันดารแห้งแล้ง เป็นภาพของคน ไร่ จน เจ็บ ซึ่งเป็นภาพที่เกิดจากการวิเคราะห์ของผู้เหนือกว่าทางความรู้ทางเศรษฐกิจและทางอำนาจอื่น ๆ ที่สังคมสมัยใหม่ให้โอกาสมากกว่า ชนบทไทยจึงได้รับการวิเคราะห์แต่เฉพาะปัญหา ไม่มีการวิเคราะห์อย่างลึกซึ้งถึงภูมิปัญญา คุณค่าและศักยภาพของท้องถิ่น ด้วยเหตุนี้ทางออกของปัญหาจึงถูกสร้างขึ้นมาจากฐานการมองและการคิดของผู้วิเคราะห์ปัญหาเอง ยัดเยียดให้กับผู้เป็นเจ้าของท้องถิ่น เจ้าของวัฒนธรรม เรียกร้องให้พวกเขามีส่วนร่วมในสิ่งที่ตนคิดขึ้นมาที่เรียกว่าการพัฒนา ด้วยทางออกที่ถูกนำมาเสนอในลักษณะดังกล่าว การพัฒนาชนบทจึงล้มเหลวตลอดมา (เสรี พงศ์พิศ, 2531: 2) โดยพื้นฐานความเป็นจริงแล้วผู้กระทำในกระบวนการพัฒนาควรจะเป็นประชาชน แต่เท่าที่ผ่านมาในสังคมไทยมีรัฐบาลเป็นแกนกลางสำคัญในกระบวนการพัฒนาทุกขั้นตอน ตั้งแต่การคิดริเริ่มโครงการจนกระทั่งถึงขั้นปฏิบัติ ดังนั้นจึงไม่น่าแปลกใจที่การพัฒนาประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาชนบทของไทยที่ผ่านมาจึงประสบความสำเร็จได้ไม่มากเท่าที่ควร ทั้งยังส่งผลให้ชาวชนบทซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่ของประเทศยังคงไม่สามารถพึ่งตนเองได้ในปัจจุบัน ผลของการพัฒนาจะตกอยู่เฉพาะกับกลุ่มคนบางคนที่นั่น ส่วนปัญหา กลับตกอยู่กับคนส่วนใหญ่ของประเทศ (สมบุญ สุธาสำราญ, 2530: 12)

ที่กล่าวมานี้ต้องการชี้ให้เห็นว่า การวิเคราะห์ปัญหาที่ทำกันมาไม่เคยคำนึงถึงสภาพที่แท้จริงในส่วนที่เกี่ยวกับระบบคุณค่าดั้งเดิม ประเพณี วัฒนธรรม ภูมิปัญญาและศักยภาพของชุมชนหมู่บ้าน ทั้งที่ชาวบ้านเคยพึ่งตนเองได้ในทุกๆ ด้านในอดีต เคยผลิตเพื่อบริโภคเคยแลกเปลี่ยนแบ่งปันและพึ่งพาอาศัยกันภายในชุมชนและระหว่างชุมชนโดยไม่มีหนี้สิน ไม่ต้องใช้สารเคมี ยาฆ่าแมลง ชาวบ้านเคยป้องกันโรคและรักษาตัวเองโดยวิธีการต่างๆ เคยปกครองกันเองโดยระบบอาวุโสและระบบคุณธรรม อาศัยคนเฒ่าคนแก่เป็นหลัก เคยมีวัดเป็นศูนย์กลางหมู่บ้าน มีพระเป็นที่พึ่งทางจิตใจ มีประเพณีวัฒนธรรมเป็นกิจกรรมร่วมและรวมน้ำใจ ชีวิตมีดุลยภาพ มีความประสานกลมกลืนระหว่างผู้คนในชุมชน กับ

ธรรมชาติและกับสิ่งเหนือธรรมชาติ มีระเบียบกฎเกณฑ์ทางสังคมที่ทุกคนยอมรับ และเคารพในกฎเกณฑ์นั้น ใช้วิชาความรู้ความสามารถเพียงเพื่อช่วยเหลือกัน เมื่อมีปัญหาพวกเขาก็ช่วยเหลือกันแก้ไขปัญหาเหล่านั้นได้เสมอมา (เสรี พงศ์พิศ, 2531: 5) แม้ความเป็นจริงในปัจจุบันนี้ หมู่บ้านในชนบทยังดำรงอยู่ได้นั้น ส่วนหนึ่งก็เพราะมีรายได้จากการทำงานในเมืองมาจุนเจือ แต่อีกสิ่งที่มีอาจมองข้ามได้ก็คือ หมู่บ้านทุกวันนี้ยังมีหลักอิงอยู่ 2 อย่างคือ อย่างแรกได้แก่ธรรมชาติแวดล้อม ได้แก่ ฝนฟ้า แม่น้ำลำธาร ป่าและผืนดิน ที่ยังพอพึ่งพาอาศัยอยู่ได้บ้าง แม้จะไม่มากมายเหมือนก่อน ถือเป็นที่พักทางกาย, หลักอิงที่สอง ได้แก่ พระสงฆ์อันเป็นสถาบันหลักคู่กับหมู่บ้านมาช้านาน เป็นที่พักทางใจ (ปริดา เรื่องวิชาธร, 2535)

เมื่อพิจารณาตามโครงสร้างของสังคม กล่าวได้ว่า แกนหลักของความสัมพันธ์ทางสังคมก็คือ สถาบันทางสังคม เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา สถาบันการเมือง สถาบันทางเศรษฐกิจ และสถาบันวัฒนธรรม เป็นต้น สำหรับสังคมไทยซึ่งเป็นลักษณะสังคมประเพณี สถาบันทางสังคมที่มีอิทธิพลมากต่อความคิด ความเชื่อ และโลกทัศน์ของคนไทย ก็คือ สถาบันศาสนา (สมบุญ สุธาส์ราญ, 2530: 11) ด้วยว่า ศาสนาทุกศาสนาที่อุบัติขึ้นมาในโลก ส่วนหนึ่งนั้นเนื่องจากความพยายามของมนุษย์ที่จะแก้ไขปัญหาของตน หรือปัญหาของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน ที่เรียกว่า ปัญหาสังคม และเมื่อศาสนาพัฒนาขึ้นมาจนมีสถานะเป็นสถาบันทางสังคมอย่างหนึ่ง ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับศาสนาจึงแนบแน่นมากขึ้น (พระราชวรณีย์, อ้างในอภิชัย, 2539: 204) ซึ่งสถาบันศาสนามีองค์ประกอบที่สำคัญ คือ ระบบความเชื่อ พิธีกรรม บุคลากรและองค์กรทางศาสนา โดยเฉพาะระบบความคิดและความเชื่อของศาสนาพุทธมีอิทธิพลต่อความคิด ความเชื่อ และพฤติกรรมกรรมด้านต่างๆ ของคนไทยมานานนับศตวรรษแล้ว ในเมื่อศาสนาพุทธมีความสำคัญต่อพฤติกรรมหรือการกระทำของคนไทยมาก การที่สังคมจะกำหนดระบบความสัมพันธ์ทางสังคมในทางใดทางหนึ่ง จึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องคำนึงถึงสถาบันทางศาสนาในฐานะที่เป็นสื่อหรือมีส่วนร่วมในระบบความสัมพันธ์นั้นๆ กระบวนการพัฒนาเป็นลักษณะหนึ่งของความสัมพันธ์ทางสังคม (สมบุญ สุธาส์ราญ, 2530: 11-12)

ดังนั้น จึงสมควรพิจารณาบทบาทของสถาบันศาสนาในกระบวนการพัฒนา โครงสร้างความสัมพันธ์และความเป็นไปได้ที่สถาบันศาสนาจะมีอิทธิพลและบทบาททางการพัฒนา นอกจากนี้ควรจะพยายามพิสูจน์ยืนยันให้เห็นว่า ในการพัฒนาประเทศไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาทางการเมือง เศรษฐกิจ หรือสังคม ไม่ควรจะละเลยสถาบันศาสนา ซึ่งเป็นรากเหง้าของวัฒนธรรมไทย ทั้งนี้ส่วนหนึ่งเป็นเพราะการละเลยในรากเหง้าของวัฒนธรรมไทยซึ่งมีรากฐานอยู่บนสถาบันพุทธศาสนา ทั้งๆ ที่สถาบันพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญต่อกระบวนการพัฒนาในสังคมไทยมาช้านาน ตั้งแต่ก่อนที่วัฒนธรรมตะวันตกจะแพร่กระจายเข้ามา การละเลยสถาบันพุทธศาสนาโดยไม่ปรับแนวทางการพัฒนาแบบตะวันตกให้สอดคล้องและผสมผสานกับวิถีความคิดและแนวทางพระพุทธศาสนา จึงก่อให้เกิดปัญหาของการพัฒนา เพราะการพัฒนาตามแนวทางตะวันตกไม่สามารถเข้าถึงวิถีชีวิตของประชาชนในชนบทได้อย่างลึกซึ้งเท่ากับสถาบันพุทธศาสนา (สมบุญ สุธาส์ราญ, 2530: 13)

พระพุทธศาสนาได้มีส่วนเกี่ยวข้องและความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนไทยมาช้านาน ในฐานะที่เป็นพลังที่สร้างสรรค์บูรณาการของสังคม เป็นสถาบันที่ถ่ายทอดและปลูกฝังวัฒนธรรมและจริยธรรมทางสังคม ก่อให้เกิดความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางวัฒนธรรม มีอิทธิพลต่อทัศนคติและค่านิยมของสังคม มีบทบาทสำคัญในการกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในสังคม ตลอดจนเป็นกลไกควบคุมพฤติกรรมสมาชิกในสังคม พระพุทธศาสนานอกจากจะมีหลักเกี่ยวกับธรรมชาติและศีลธรรมแล้วยังมีหน้าที่หลักที่เกี่ยวกับความเป็นประชาธิปไตย ความเท่าเทียมกันในโอกาสทางสังคม และความยุติธรรม เพื่อประโยชน์สุขต่อมวลมนุษยและสิ่งมีชีวิตทั้งหลายด้วย (อภิชัย พันธเสน, 2539:205)

ในฐานะที่พระสงฆ์เป็นผู้สืบทอดพระพุทธศาสนา และเป็นผู้นำธรรมะของพระพุทธองค์ ออกแนะสั่งสอนให้ประชาชนประพฤติปฏิบัติ การทำหน้าที่ดังกล่าวของพระสงฆ์จะประสบความสำเร็จเพียงใด ขึ้นอยู่กับประสิทธิภาพในการถ่ายทอดและศรัทธาที่ประชาชนมีต่อวัดและพระสงฆ์ หน้าที่โดยตรงของพระสงฆ์นั้นคือเป็นผู้ให้ธรรมทานหรือการพยายามชี้แนะในเรื่องหลักความดีงาม เพื่อให้มนุษย์ได้พ้นจากความทุกข์ สังคมพ้นจากปัญหา นอกจากกิจพึงมีต่อสังคมตามหลักพุทธธรรมแล้ว ข้อเท็จจริงจากสภาพแวดล้อม การดำเนินชีวิตและการบำเพ็ญภาวนาของพระสงฆ์ พระสงฆ์อยู่ได้ด้วยชาวบ้าน จึงทำให้พระสงฆ์ต้องเข้ามามีบทบาทต่อสังคมด้วยเหตุผลสามประการ คือ ประการแรก การดำเนินชีวิตของพระสงฆ์ต้องอาศัยปัจจัยสี่ที่ชาวบ้านถวาย ประการที่สอง สภาพและเหตุการณ์ในสังคมย่อมมีผลเกี่ยวข้องกับการบำเพ็ญสมณธรรม และประการสุดท้าย โดยคุณธรรม คือเมตตาธรรม พระสงฆ์จะต้องช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ยาก (พระมหาประยุทธ์ ปยุตโต, 2513: 12)

ปัจจุบันปัญหาสังคมไทย หรือวิกฤติการณ์ทางสังคม คือ ปัญหาความยากจนและช่องว่างทางเศรษฐกิจระหว่างคนจนกับคนรวย, ความแตกสลายทางสังคม, วิกฤติการณ์สิ่งแวดล้อมและวิกฤติการณ์ทางวัฒนธรรมและจิตวิญญาณ (ประเวศ วะสี, 2540: 30) อันเนื่องมาจากความล้มเหลวในการพัฒนาชนบท ถึงแม้จะประสบความสำเร็จก็เป็นแค่เพียงด้านวัตถุ แต่ขาดมิติทางด้านจิตใจ เป็นผลให้พระสงฆ์ในเขตชนบทได้มีโอกาสทำหน้าที่ของการเป็นผู้นำการพัฒนา นำพาชาวบ้านร่วมกันดำเนินกิจกรรมต่างๆ เพื่อการพัฒนาชุมชนของตนเอง ซึ่งกล่าวได้ว่าพระสงฆ์ในชนบทมีพื้นฐานความศรัทธาเคารพของชาวบ้านเป็นทุน เป็นแกนนำในการเข้าไปมีบทบาทการพัฒนาชนบท ซึ่งเมื่อพระสงฆ์นำพาชาวบ้านพัฒนาจิตใจหรือวัตถุในกิจกรรมใด กิจกรรมนั้นมักจะได้รับความร่วมมือช่วยเหลือจากชาวบ้าน อย่างมีจิตศรัทธาสามารถประสบความสำเร็จในการดำเนินงานได้โดยง่ายและเสียค่าใช้จ่ายน้อย (พินิจ ลาภธนานนท์, 2529) เมื่อพระสงฆ์เข้ามาทำงานพัฒนาชนบทนั้น ในช่วงรัฐบาลเผด็จการ พระสงฆ์ ถูกทางราชการใช้ในฐานะที่เป็นเครื่องมือที่สำคัญ ในฐานะที่เป็นยุทธศาสตร์ส่วนหนึ่งของการต่อสู้กับอุดมการณ์ทางการเมืองต่อสู้กับลัทธิคอมมิวนิสต์ โดยได้รับการสนับสนุนจากสหรัฐอเมริกาและมูลนิธิเอเชีย (อภิชัย พันธเสน, 2539: 210) ต่อมาปัญหาการพัฒนาชนบทมีความสลับซับซ้อนมีมากขึ้น ปัญหาที่เกิดจากการกระทำของรัฐ เช่น โครงการจัดที่ดินทำกิน (คจก.) ให้กับประชาชนในเขตแทรกซึมของคอมมิวนิสต์ในกรณีของป่าดงใหญ่ ที่ต่อมาเกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างรัฐกับประชาชนมาเป็นเวลาหลายปี พระสงฆ์เองก็เข้าไป

พยายามมีบทบาทในการระงับความขัดแย้งและการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้โดยการประยุกต์หลักพุทธธรรม พิธีกรรม ทางพุทธศาสนาในการพัฒนาร่วมกับชาวบ้านส่วนหนึ่ง แต่ก็ยังมีปัญหาความขัดแย้งเรื่องการ ใช้ทรัพยากรธรรมชาติ เรื่องที่ดินและป่าไม้กับรัฐอย่างรุนแรง พระสงฆ์ถูกรัฐประณามเสียหาย ในขณะที่ เดียวกันมีสื่อมวลชน กลุ่มนักศึกษาพิทักษ์สิ่งแวดล้อม 16 สถาบันและกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนหลาย องค์กรเข้าไปสนับสนุนพระสงฆ์ แต่ปัญหายังหาข้อยุติไม่ได้ มีการวิพากษ์วิจารณ์ถึงบทบาทของพระสงฆ์ รวมถึงคำถามพื้นฐานเกี่ยวกับพระธรรมวินัยที่เหมาะสมตามมา (ประเวศ วะสี, 2541: 13)

แม้ในปัจจุบันสถาบันสงฆ์จะประสบกับภาวะชวนเข้าน้อยกว่าสถาบันหมู่บ้าน แต่นิมนต์ติ ตรงที่ยังมีพระภิกษุสงฆ์จำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ ที่ตระหนักถึงภาวะดังกล่าว และพยายามปรับเปลี่ยนบทบาท เพื่อธำรงรักษาความเป็นผู้นำของชุมชน พร้อม ๆ กับช่วยเหลือชุมชนหมู่บ้านมิให้ตกต่ำไปอีก ในรอบ 10 กว่าปีที่ผ่านมา เราจะได้พบเห็นพระภิกษุจำนวนมากพยายามฟื้นฟูคุณค่าของพระศาสนา และ พากเพียรสร้างสรรค์หมู่บ้านในชนบท ท่านเหล่านั้นทำงานอย่างเงียบ ๆ แต่ก็เป็นที่รู้จักกันในหน่วยที่เข้าไป เกี่ยวข้อง พร้อมกับงานที่เติบโตขยายตัวเป็นลำดับ

ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือนี้เชื่อได้ว่า มีพระสงฆ์ที่ประพฤติปฏิบัติชอบอยู่มากมาย ทั้ง พระสายกรรมฐานและพระนักพัฒนา ว่าเฉพาะพระนักพัฒนาดูเหมือนว่า ท่านจะมีบทบาทชัดเจนใน การเป็นแกนหลักของชาวบ้านในการต่อสู้ชะตากรรมที่เกิดขึ้นมาช้านาน ดังคำกล่าวของ ส. ศิวรักษ์ (อ้างใน ปรีดา เรื่องวิชาธร, 2535: 1) ว่า “พระอีสาน ท่านตื่นตัวในเรื่องความอยู่รอดของสังคมมาก่อนพระ ภาคอื่น ๆ เพราะภาคอีสานถูกเอารัดเอาเปรียบมาก่อนที่ใด และชนชั้นปกครองเขาเชื่อว่า คนอีสาน ปกครองง่าย แผ่นดินอีสานถูกย่ำยีจนปรากฏผลเป็นบาดแผลฉกรรจ์ ยากจะฟื้นฟูให้เหมือนเดิมได้ใน เวลาอันสั้น” อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันนี้พระสงฆ์ได้เข้ามามีบทบาทในกระบวนการพัฒนา ท่านได้ให้ความสำคัญกับการฟื้นฟูจิตวิญญาณของหมู่บ้านขึ้นมาเพื่อการพึ่งตนเอง โดยอาศัยหลักศาสน ธรรม ความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของชุมชน ท่านอาจจะเริ่มต้นจากประเด็นเล็ก ๆ โดยเชื่อมโยงหลักศาสนธรรม ภูมิปัญญา ท้องถิ่นเพื่อการพัฒนา เข้ากับเรื่องเศรษฐกิจการพึ่งตนเองในที่สุด ซึ่ง แต่ละท่านก็ตระหนักดีว่าชุมชนนั้นยังต้องก้าวต่อไปแม้ในอนาคตจะไม่มีท่าน จึงได้รวมพลังกันจัดตั้ง องค์กรและเครือข่ายขึ้น เช่น กลุ่มพระสังฆพัฒนา กลุ่มกระบองก้อม ในจังหวัดนครราชสีมา, กลุ่ม สหธรรมเพื่อการพัฒนา ในจังหวัด สุรินทร์และจังหวัดใกล้เคียง, กลุ่มองค์การพระผู้นำพัฒนาตามอุดม การณ์แผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง ในจังหวัดอุบลราชธานีและอำนาจเจริญ, กลุ่มสังฆอาสาพัฒนา จังหวัดยโสธร, กลุ่มพระสงฆ์เผยแผ่ชีวิตอันประเสริฐ (พชป.) ในจังหวัดอุดรธานี เลย และหนองคาย, กลุ่มพระสงฆ์ส่งเสริมสมุนไพรเพื่อการพัฒนา ในจังหวัดมหาสารคาม, กลุ่มพระสงฆ์ประสานงาน เทคโนโลยีเกษตรและสัมมาชีพ ในจังหวัดร้อยเอ็ด และกลุ่มเครือข่ายการพัฒนาในนามกลุ่มเสขิยธรรม (พระสุธีรญาณ, 2541: 65-167) พัฒนาการที่กล่าวมาเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องเป็นลำดับมาและคงไม่ยุติ เพียงเท่านี้ จึงชวนให้อาภาศึกษาว่า จะมีกิจกรรมอะไรเกิดขึ้นในอนาคต แต่ก่อนจะคอยเฝ้าดูว่า อนาคตจะเป็นอย่างไรสิ่งสำคัญกว่านั้นก็คือการหวนกลับไปดูและทบทวนกิจกรรมที่พระนักพัฒนาได้เพียร

พยายามสร้างร่วมกับชาวบ้านมา และเมื่อสภาพสังคมไทยทั้งมวลกำลังเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วเช่นนี้ ท่านมีแนวคิด หลักการ วิธีการทำงานและมีกลยุทธ์ในการปรับเปลี่ยนบทบาทของคนอย่างไร เพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้

จากเหตุผลดังกล่าว ผู้ศึกษาจึงสนใจที่จะทำการศึกษาวิเคราะห์บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือว่ามีวิวัฒนาการต่อการพัฒนาชนบทเป็นอย่างไร มีกลยุทธ์ในการปรับตัวเพื่อการพัฒนาอย่างไร และมีปัญหาอุปสรรคในการพัฒนาอย่างไร เพื่อที่จะทำความเข้าใจต่อปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในครั้งนี้

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

- 1) เพื่อศึกษาลักษณะบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
- 2) เพื่อศึกษาแนวคิด หลักการและวิธีการทำงานในการพัฒนาชนบท
- 3) เพื่อศึกษารูปแบบและกลยุทธ์ในการดำเนินงานการพัฒนาชนบทในสภาพการณ์ปัจจุบัน
- 4) เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรค ในการดำเนินงานการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์

1.3 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1) เข้าใจถึงลักษณะบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
- 2) เข้าใจถึงแนวคิด หลักการ และวิธีการทำงานในการพัฒนาชนบท
- 3) เข้าใจถึงรูปแบบและกลยุทธ์ในการดำเนินงานการพัฒนาชนบทในสภาพการณ์ปัจจุบัน
- 4) เข้าใจถึงปัญหาและอุปสรรค ในการดำเนินงานการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์

1.4 ขอบเขตการศึกษา

ในการศึกษาเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” นี้ ผู้ศึกษาได้กำหนดขอบเขตในการศึกษาในแง่ของเนื้อหาและพื้นที่ โดยศึกษาเฉพาะพระสงฆ์ที่มีบทบาทในการพัฒนาชนบท ทางด้านเศรษฐกิจและจิตใจควบคู่กันไปในปัจจุบัน ที่มีส่วนช่วยเหลือชาวบ้านในท้องถิ่นชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจากพระสงฆ์นักพัฒนา จำนวน 4 รูป โดยเลือกพระสงฆ์ในเขตปกครองคณะสงฆ์จาก ภาค 8 จำนวน 1 รูป, ภาค 9 จำนวน 1 รูป, ภาค 10 จำนวน 1 รูป, ภาค 11 จำนวน 1 รูป ซึ่งมีวัดตั้งอยู่นอกเขตเทศบาล และอยู่ในท้องถิ่นชนบท จำนวน 4 รูป มีตำแหน่งเป็นเจ้าอาวาส คือ

- 1) พระครูปริยัติปัญญาวุธ วัดโคกงาม ต.โคกงาม อ.ด่านซ้าย จ.เลย ภาค 8
- 2) พระครูสุธีปริยัตโยดม วัดชัยศรี ต.วังชัย อ.น้ำพอง จ.ขอนแก่น ภาค 9
- 3) พระครูสุภาจารวัฒน์ วัดท่าลาด ต.นาโผ อ.กุดชุม จ.ยโสธร ภาค 10
- 4) พระครูศีลวราภรณ์ วัดโนนเมือง ต.โนนเมือง อ.ขามสะแกแสง จ.นครราชสีมา ภาค 11

ในแง่ของมิติเวลา ผู้ศึกษาจะให้ความสนใจบทบาทของพระสงฆ์ในปัจจุบันที่กำลังทำงานด้านการพัฒนาเศรษฐกิจและจิตใจควบคู่กันไปซึ่งต่อเนื่องมาไม่น้อยกว่า 10 ปี อย่างไรก็ตามผู้ศึกษาจะต้องกล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์นักพัฒนาในภูมิภาคอื่น หรือทำความเข้าใจบทบาทเรื่องราวการพัฒนาในอดีต เพื่อเชื่อมโยงถึงการพัฒนาชนบทของพระนักพัฒนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

1.5 ข้อตกลงเบื้องต้น

- 1) การศึกษาครั้งนี้ มุ่งศึกษาเฉพาะบทบาทของพระสงฆ์นักพัฒนาที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนกับประชาชน โดยเฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยมีได้คำนึงถึงสมณศักดิ์ หรือตำแหน่งทางการปกครองทางคณะสงฆ์
- 2) ผู้ศึกษาถือว่า การให้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์และการสนทนากับพระนักพัฒนาที่ทำการศึกษานั้น ทุกอย่างเป็นผู้ทรงศีลธรรม การให้ข้อมูลของท่านเป็นความจริง สามารถเชื่อถือ และตรวจสอบได้

1.6 นิยามศัพท์ในการวิจัย

ในการศึกษาเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” ได้นิยามคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องไว้ดังนี้

- 1) บทบาท หมายถึง การกระทำหรือการปฏิบัติศาสนกิจของพระสงฆ์ ตามพระธรรมวินัย
- 2) พระสงฆ์ หมายถึง พระภิกษุที่กระทำหรือปฏิบัติศาสนกิจตามพระธรรมวินัย คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า
- 3) การพัฒนา หมายถึง กระบวนการที่บุคคลและชุมชนร่วมปฏิบัติงาน ให้พ้นจากการเอารัดเอาเปรียบทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ และการปกครอง เพื่อให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น
- 4) พระสังฆพัฒนา หรือ พระนักพัฒนา หมายถึง พระภิกษุที่เป็นผู้กระทำหรือร่วมกับชุมชน/ประชาชน ทำกิจกรรมการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและจิตใจ

5) การพัฒนาจิตใจ หมายถึง การปลูกเร้าและปลูกสร้างเสริมให้ประชาชนมีความรู้ ความเข้าใจ มีความคิดเห็นเป็นสัมมาทิฐิ มีจิตสำนึกที่จะพัฒนาตนเอง ครอบครัว และสังคม มีความเป็นอยู่อย่างฉลาด ปราศจากอบายมุข ร่วมมือกันพัฒนาหมู่บ้านให้สามารถพึ่งตนเองได้อย่างมีศักดิ์ศรี มีความสงบปลอดภัย และเป็นสุข

6) การพัฒนาเศรษฐกิจ หมายถึง การพัฒนาปัจจัยพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับชีวิตมนุษย์ ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค และสิ่งอำนวยความสะดวก ตลอดจนการทำหน้าที่ธำรงสร้างสรรค์ สภาพแวดล้อม คือ บ้านเรือน วัด ป่าไม้ ดินน้ำลำธาร ให้มีคุณภาพและประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

7) การพัฒนาชนบท หมายถึง กระบวนการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งที่ดีขึ้น โดยเป็นกระบวนการที่มีความต่อเนื่องและเกี่ยวข้องกับทุกๆ ฝ่าย ทั้งฝ่ายพุทธจักร (วัดและพระสงฆ์) และฝ่ายอาณาจักร (ข้าราชการ ผู้นำชุมชน และประชาชน)

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษารุ่นนี้เป็นการศึกษาถึงลักษณะบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นการศึกษาถึงความสัมพันธ์ของพระสงฆ์กับสังคมในฐานะที่เป็นกลไกหนึ่งของโครงสร้างของสังคมและชุมชน ในการทำหน้าที่เพื่อให้เกิดความสุข ความสงบ ความดีงามของสังคม ดังนั้น ผู้ศึกษาจึงได้นำแนวคิด ทฤษฎี เหล่านี้มาใช้เพื่อเป็นกรอบในการศึกษา ดังนี้

- 2.1 ทฤษฎีบทบาท
- 2.2 แนวคิดเกี่ยวกับพระพุทธศาสนากับสังคม
- 2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชนบท
- 2.4 แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการพัฒนา
- 2.5 ทฤษฎีโครงสร้างและการหน้าที่
- 2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 ทฤษฎีบทบาท (Role Theory)

ทฤษฎีบทบาท เป็นทฤษฎีที่เน้นว่ามนุษย์จะแสดงพฤติกรรมตามความคิดเห็นหรือทัศนคติที่เป็นผลมาจากความคาดหวังทางสังคมตามสถานภาพ ตำแหน่ง และหน้าที่ทางสังคมของแต่ละบุคคล กล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือ บทบาทของแต่ละบุคคลเป็นผลมาจากปัจจัยทางจิตวิทยา ซึ่งได้แก่ ความคิดเห็นหรือทัศนคติส่วนบุคคล และปัจจัยทางสังคม ได้แก่ ตำแหน่งหน้าที่ และสถานภาพของบุคคลที่ประกอบด้วยความคาดหวังต่างๆ จากสังคม ซึ่งจะสรุปรวบรวมมาเป็นข้อสมมติพื้นฐานสำหรับการศึกษารุ่นนี้ ดังต่อไปนี้

2.1.1 ความหมายของบทบาท

ในแนวคิดเกี่ยวกับบทบาทนี้ มีผู้ให้ความหมายของคำว่าบทบาทไว้หลายด้านด้วยกัน แต่โดยส่วนใหญ่ให้ความหมายไว้คล้ายๆ กันว่า “บทบาท คือ สิทธิและหน้าที่ของบุคคลแต่ละคนที่สังคมกำหนดขึ้นตามตำแหน่งที่บุคคลนั้นดำรงอยู่” (อุทัย หิรัญโต, 2526:197; สุพัตรา สุภาพ, 2541:30)

สุชา จันทรเฒ (2524: 28) กล่าวว่า “บทบาท คือ สิ่งที่คุณคนได้สถานภาพต่าง ๆ ฟังกระทำ และได้ขยายความออกไปอีกว่า เมื่อสังคมกำหนดสิทธิและหน้าที่ให้สถานภาพใดอย่างใดแล้ว บุคคลที่อยู่ในสถานภาพนั้น ๆ จะต้องประพฤติปฏิบัติตามหน้าที่ที่กำหนดไว้นั้น”

ประสพสุข พันธุ์ประยูร (2535: 12) กล่าวว่า “บทบาท คือ การประพฤติปฏิบัติของคุณคนตามตำแหน่งและสถานภาพในสังคม”

ณรงค์ เส่งประชา (2530: 109) กล่าวว่า “บทบาท คือ พฤติกรรมที่ปฏิบัติตามสถานภาพ บทบาทเป็นพฤติกรรมที่สังคมกำหนดและคาดหวังให้คุณคนกระทำ บทบาทเป็นหน้าที่ที่เราจะต้องทำ ส่วนสถานภาพ คือ สิ่งที่เราเป็น”

งามพิศ สัตย์สงวน (2538: 73) กล่าวอธิบายว่า “สถานภาพเป็นตำแหน่ง บทบาท คือ การกระทำตามสิทธิและหน้าที่ของสถานภาพ สถานภาพและบทบาท มักจะเป็นของคุณคน คือ เมื่อมีสถานภาพจะต้องมีบทบาทด้วย แต่ไม่เสมอไป บทบาท คือ พฤติกรรมที่คาดหวังสำหรับผู้ที่อยู่ในสถานภาพต่าง ๆ ว่าจะต้องปฏิบัติอย่างไร เป็นบทบาทที่คาดหวังโดยกลุ่มคนหรือสังคม เพื่อทำให้คุณคนสัมพันธ์มีการกระทำระหว่างกันทางสังคมได้ รวมทั้งสามารถคาดการณ์พฤติกรรมที่เกิดขึ้นได้”

พัทธยา สายหู (2540: 48) กล่าวว่า “สถานภาพและบทบาทเปรียบเสมือน “ตัว” (ละคร) และบท (บทบาท) ในการเล่นละคร ก็คือ การกำหนดตำแหน่ง และหน้าที่ ให้ผู้แสดงแต่ละคนที่มาเล่นเรื่องเดียวกันและโรงเดียวกันนั่นเอง”

นอกจากนี้ไพบุลย์ ช่างเรียน (2516: 27-29) ได้ให้ความหมายแตกต่างออกไป โดยอธิบายว่า บทบาทโดยทั่วไปพิจารณาความหมายได้สองนัย คือ นัยแรกพิจารณาด้านโครงสร้างสังคม บทบาทหมายถึง ตำแหน่งทางสังคมที่มีชื่อเรียกต่าง ๆ ซึ่งแสดงลักษณะโดยคุณสมบัตินี้และกิจกรรมของคุณคนที่ยึดครองตำแหน่งนั้น อีกนัยหนึ่งพิจารณาในด้านการแสดงบทบาทหรือการปะทะสังสรรค์ทางสังคม บทบาทจึงหมายถึงผลสืบเนื่องที่มีแบบแผนของการกระทำที่เกิดจากการเรียนรู้ของคุณคนที่อยู่ในสถานภาพแห่งการปะทะสังสรรค์นั้น ตามนัยแรก บทบาทเป็นการจำแนกชนิดของคุณคนที่อยู่ในสังคม ซึ่งถูกจำแนกโดยคุณสมบัตินี้และพฤติกรรมของเขาที่มีต่อที่สถาน ตามนัยหลัง บทบาทเป็นวิธีการแสดงพฤติกรรมของคุณคนที่ยึดครองกันนั้นว่าจะปฏิบัติอย่างไร ดังนั้น บทบาทของคุณคนจึงแตกต่างกันออกไปตามลักษณะสถานภาพ อุปนิสัย ความคิด ความรู้ ความสามารถ มูลเหตุจูงใจ การอบรมและความพอใจ

ส่วนนักวิชาการตะวันตกที่มีอิทธิพลต่อวงวิชาการไทย ได้ให้ความหมายของบทบาทไว้หลายนัยด้วยกัน พอประมวลมาเป็นข้อสรุปเพื่อการศึกษาได้ดังนี้

พาร์สัน (Parsons) (อ้างในปพาณี วิจิตรวัฒนา, 2523: 8) เป็นนักสังคมชาวอเมริกัน ได้ศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับบทบาทและสรุปไว้ว่า สถานภาพและบทบาท เป็นคุณลักษณะของผู้แสดงบทบาท คือ การจัดระเบียบของผู้เริ่มแสดง เป็นการสร้างและกำหนดการมีส่วนร่วมของเขาในกระบวนการที่มี

การกระทำร่วมกัน ซึ่งเป็นการรวบรวมความคาดหวัง ซึ่งเกี่ยวกับตนเองและของบุคคลอื่นๆ ที่เขามีความสัมพันธ์ด้วย สถานภาพ คือตำแหน่งของผู้แสดงภายในสถาบันที่เขาอยู่ จึงสรุปได้ว่า บทบาทมีลักษณะเป็นกระบวนการ ส่วนสถานภาพมีลักษณะเป็นตำแหน่งของผู้แสดงภายในระบบสังคม ซึ่งกลไกของการขัดเกลาทางสังคมจะเตรียมบุคคลให้แสดงบทบาทที่เขาชอบ

ลินตัน (Linton) (อ้างถึงใน สมคิด เพ็งอุดม, 2535: 9) กล่าวว่า พฤติกรรมบทบาทเป็นผลมาจากปัจจัยทางจิตวิทยา ได้แก่ ความคิดเห็นหรือทัศนคติส่วนบุคคล และปัจจัยทางสังคม ได้แก่ ตำแหน่ง สถานภาพต่างๆ ของบุคคลที่ประกอบด้วยความคาดหวังจากสังคมให้บุคคลที่ครองตำแหน่งนั้นๆ ปฏิบัติ บทบาทแสดงให้เห็นถึงลักษณะที่ไม่หยุดนิ่งของสถานภาพ แต่ละบุคคลได้รับการกำหนดสถานภาพและครองสถานภาพนั้น โดยมีความสัมพันธ์กับสถานภาพอื่นๆ เมื่อบุคคลใช้สิทธิและหน้าที่ซึ่งประกอบกันขึ้นเป็นสถานภาพ จึงแยกจากกันไม่ได้

จากความหมายดังที่ได้กล่าวมา สรุปได้ว่า บทบาทเป็นแบบแผนพฤติกรรมหรือการกระทำของบุคคล ตามสิทธิ อำนาจ และหน้าที่ ตามความรับผิดชอบของสถานภาพหรือฐานะของตำแหน่งทางสังคมที่บุคคลนั้นดำรงอยู่

2.1.2 ลักษณะของบทบาท

เมื่อพิจารณาถึงลักษณะของบทบาทที่บุคคลแสดงออกมา นักวิชาการได้กล่าวถึงลักษณะของบทบาทที่บุคคลแสดงออกมาแตกต่างกันเป็น 2 กลุ่ม คือ

กลุ่มแรก มีความเห็นว่า บทบาทมี 2 ลักษณะ โดยมีทิตยา สุวรรณชฎ (2527); ประสพสุข พันธุ์ประยูร (2535: 12) ได้กล่าวถึงลักษณะของบทบาทว่ามี 2 ประการ คือ 1) บทบาทที่ปฏิบัติจริง (Actual Role) เป็นบทบาทที่แต่ละบุคคลได้ปฏิบัติจริง ไม่ใช่เพียงระดับความคิดเท่านั้น และ 2) บทบาทตามอุดมคติ หรือบทบาทตามความคาดหวัง (Ideal Role) เป็นบทบาทที่บุคคลควรปฏิบัติที่สังคมคาดหวังเป็นบทบาทที่อยู่ในระดับความคิดเห็นส่วนบุคคลเพื่อสนองตอบสิ่งที่เราแต่ยังไม่ได้ปฏิบัติจริง

กลุ่มที่สอง มีความเห็นว่า บทบาทมี 3 ลักษณะ โดยมี รังสรรค์ ทิมพันธ์พงศ์ (2521: 36); จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ (2540: 37-38) ได้กล่าวว่า บทบาทมีลักษณะ 3 ประการ คือ

1) บทบาทที่กำหนดไว้ในสังคม หรือบทบาทตามอุดมคติ (The Sociality Prescribed Role of Ideal Role) เป็นบทบาทที่สังคมกำหนดสิทธิและหน้าที่ให้กับตำแหน่งทางสังคมไว้ เช่น พระสงฆ์จะมีสิทธิและหน้าที่เป็นอย่างไร ดังนั้น จึงทำให้พอคาดหวังบทบาทของบุคคลที่อยู่ในตำแหน่งเหล่านั้นได้

2) บทบาทตามความรู้สึกที่ได้รับรู้ (The Percieved Role) เป็นบทบาทที่แสดงออกโดยการวินิจฉัยของตนเอง เป็นบทบาทที่ขึ้นอยู่กับบุคคลนั้นๆ จะคาดหวังด้วยตนเองว่า ควรจะให้เป็นอย่างไรรู้นี้ย่อมเกี่ยวข้องกับทัศนคติ ค่านิยม หรือบุคลิกภาพและประสบการณ์แต่ละคนอีกด้วย

3) บทบาทที่ปฏิบัติจริง (The Actual Role) เป็นบทบาทที่แต่ละบุคคลได้ปฏิบัติได้จริง บางครั้งการแสดงบทบาท ก็เป็นเรื่องที่อยู่นอกเหนือจากความคาดหวังและการรับรู้เหมือนกัน ซึ่งย่อมขึ้นอยู่กับสถานการณ์เฉพาะหน้าในขณะนั้นด้วย สถานการณ์ต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อการแสดงบทบาทหนึ่ง ๆ อาจเป็นสภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติ และสภาวะแวดล้อมทางสังคม

ทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาทนี้ มีนักทฤษฎีได้ให้ความหมายมากมายและหลายรูปแบบ แต่พอจะสรุปประเด็นสำหรับการศึกษได้ ดังนี้

1) บทบาทเป็นสิ่งที่จะต้องเรียนรู้จากการมีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ในสังคม มนุษย์จะเข้ามาร่วมอยู่ในสังคมได้จากการเรียนรู้บทบาทของตนเองในสังคม

2) การมีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่นจะทำให้มีการมองตนเองและผู้อื่นว่าเป็นเจ้าของสถานภาพ และบทบาทบางอย่าง และผูกพันอยู่กับความคาดหวังของผู้อื่น และความคาดหวังนี้จะเป็นตัวกำหนดแนวทางของบทบาทในแต่ละคน

ดังนั้น บทบาทจึงเป็นความคาดหวังทางการกระทำว่า ในสถานภาพหนึ่ง ๆ บุคคลควรจะมีบทบาทอย่างไร โดยจะมีการเรียนรู้เป็นกระบวนการสำคัญ เพื่อให้ทราบว่าแต่ละบุคคลจะต้องแสดงบทบาทและสวมบทบาทอย่างไร ซึ่งการเรียนรู้บทบาทนี้จะเกิดจากการเลียนแบบและการสังเกตจากบุคคลที่เรายึดถือ เพื่อนำมาเป็นแบบอย่างของบทบาทของตน ที่จะแสดงต่อผู้อื่นในสถานการณ์ต่าง ๆ ในสังคมตามที่ตนเองต้องการ แต่ทั้งนี้การเสนอภาพของตนเองหรือแสดงบทบาทและการสวมบทบาทนี้อาจจะสอดคล้องหรือขัดแย้งกับความคาดหวังของสังคมก็ได้

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับพระพุทธศาสนากับสังคม

ศาสนาอย่างที่เราเข้าใจกันโดยสามัญ เป็นผลอย่างหนึ่งแห่งความพยายามของมนุษย์ที่จะแก้ไขปัญหาชีวิตบางอย่างของตน ซึ่งมีทั้งปัญหาเฉพาะบุคคล และปัญหาเกี่ยวกับความเกี่ยวข้องระหว่างมนุษย์ด้วยกัน ที่เรียกว่า ปัญหาสังคม ในเมื่อศาสนาเกิดจากความพยายามของมนุษย์ ศาสนาจึงเป็นของมนุษย์ จะเกิดขึ้น เสื่อม หรือสูญสิ้นสลายไป สุดแต่มนุษย์บันดาล โดยเฉพาะในทางสังคมในฐานะที่ศาสนาเป็นสถาบันทางสังคมอย่างหนึ่ง ศาสนาจะมีความสำคัญได้รับความยอมรับนับถือ จากหมู่มนุษย์เพียงไร ก็อยู่ที่ว่าศาสนายังมีประโยชน์ช่วยสนองความต้องการของมนุษย์ในการแก้ไขปัญหของพวกเขาได้เพียงใด และมนุษย์มองเห็นความจำเป็นของศาสนาอยู่เพียงใด ข้อนี้หมายความว่า การดำรงอยู่ เจริญขึ้น เสื่อมลง หรือหมดสิ้นไปของศาสนา ขึ้นอยู่กับประโยชน์ที่มีสังคมเป็นสำคัญ (พระเทพเวที, 2530: 1-2)

2.2.1 บทบาทหน้าที่ของศาสนาต่อสังคม

ศาสนากับสังคมมีความเกี่ยวพันกันอย่างใกล้ชิดเพราะศาสนาเป็นสถาบันที่จำเป็นยิ่งสถาบันหนึ่ง

ต่อการดำเนินชีวิตของปัจเจกบุคคลและสังคม ความจำเป็นดังกล่าวพิจารณาได้จากบทบาทและหน้าที่ของศาสนาซึ่งอำนวยความสะดวกให้สังคมสามารถดำรงอยู่ และปฏิบัติหน้าที่เพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสังคม ดังนั้น ถ้าหากจะพิจารณาสถาบันศาสนาในเชิงโครงสร้างและหน้าที่แล้ว อาจสรุปได้ว่าศาสนาทำหน้าที่ที่สำคัญ ดังนี้

1) **หน้าที่ในการให้คำอธิบาย** ซึ่งในสังคมมนุษย์ทุกสังคมจะต้องมีคำถามว่า ทำไมมันถึงเป็นอย่างนั้น ทำไมถึงเป็นอย่างนี้ ตัวอย่างเช่น เมื่อมนุษย์เกิดขึ้น มนุษย์จึงถามว่า ทำไมเราจึงเกิดมา เกิดมาอยู่ในสถานะในทางสังคมอย่างไร ทำไมเราถึงรวย ทำไมเราถึงจน ทำไมญาติพี่น้องถึงต้องตาย สิ่งที่เราถึงต้องพลัดพราก ศาสนาจะให้คำตอบต่อคำถามเหล่านี้

2) **หน้าที่ในการให้การสนับสนุนกับสถาบันพื้นฐานต่าง ๆ ของสังคม** เช่น สถาบันทางเศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรมและค่านิยม เพื่อให้สถาบันต่าง ๆ เหล่านี้สามารถตอบสนองวัตถุประสงค์ต่าง ๆ ทางสังคม และมีประโยชน์แก่มวลชนมากที่สุด ดังนั้นศาสนาต่าง ๆ มักจะมีคำสอนบัญญัติแนวทางเศรษฐกิจที่ยังประโยชน์แก่ศาสนิกชน การเฉลี่ยประโยชน์และความสุขแก่ชนหมู่มากในทางการเมือง เป็นเข็มทิศและทางเสือแก่ระบบการเมืองโดยเฉพาะระบบการเมืองที่มีรากฐานอยู่บนจารีตนิยม กล่าวอีกนัยหนึ่ง ศาสนาเป็นพื้นฐานของอุดมการณ์ทางการเมืองที่ย้ำคุณค่าของมนุษย์และความชอบธรรมของผู้ปกครอง ในทางสังคม ศาสนาเป็นสื่อของการอบรมให้รู้จักระเบียบสังคม หมายถึง การรู้จักเรียนรู้ รู้จักปรับตัวให้สามารถอยู่ร่วมกับบุคคลอื่นในสังคมได้ โดยการยึดถือแนวทางปฏิบัติอย่างเดียวกัน มีปรัชญาชีวิตที่สอดคล้องกัน

3) **หน้าที่เกี่ยวกับปัจเจกบุคคล** คือ ศาสนาจะทำหน้าที่ให้พลังใจแก่บุคคลในกรณีที่เกิดวิกฤติการณ์ขึ้นมาและไม่สามารถที่จะหาเหตุที่เหมาะสมหรือเพียงพอมาอธิบายได้ เช่น ในกรณีที่เกิดภัยพิบัติ เกิดอุบัติเหตุแก่ผู้ที่เรารักเราชอบ สิ่งเหล่านี้ก็จำเป็นต้องมีคำอธิบายที่นอกเหนือจากที่ว่าเป็นการบังเอิญ เช่น รถคว่ำถึงตาย ซึ่งไม่เพียงพอจะต้องมีคำอธิบายอีกลักษณะหนึ่ง และศาสนาจะให้อธิบายแบบนี้

4) **หน้าที่ทางด้านการฝึกสอนต่าง ๆ ของสังคมให้เป็นเอกภาพ** นั่นก็คือว่า ทำให้ชนบทร่วมเนียบประเพณี ระบบความเชื่อต่าง ๆ ที่เป็นระบบความเชื่อย่อยๆ ในสังคมได้รวมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน อันนำไปสู่บูรณาการภายในชาติ (สมบุรณ์ สุขสำราญ, 2530: 19-20)

5) **หน้าที่ในการควบคุมสังคม** ศาสนาทำหน้าที่อบรมสั่งสอน และโน้มน้าวจิตใจของบุคคลในสังคมให้ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ ศีลธรรมและค่านิยมของกลุ่ม ศาสนาจึงเป็นแหล่งควบคุมอาชญากรรม ไม่ให้เกิดขึ้นได้อย่างง่ายดายในสังคม ศาสนาทำหน้าที่ปฏิรูปจิตใจของบุคคลให้ประพฤติปฏิบัติอย่างมีระเบียบ ซึ่งเท่ากับว่า ศาสนานั้นมีส่วนช่วยในการปฏิรูปสังคมร่วมไปด้วย (จันทงค์ อธิวัฒน์สิทธิ์, 2525:30)

ส่วน ยศ สันตสมบัติ (2540: 200-201) ได้อธิบายถึงหน้าที่ของศาสนาไว้ว่า... ศาสนาเป็นสิ่งที่มนุษย์คิดค้นเกิดขึ้นมาเพื่อตอบสนองความต้องการพื้นฐานทางด้านจิตใจ มีหน้าที่หลักในการลด

ความวิตกกังวลและอารมณ์ตึงเครียด อันเกิดจากความรู้สึกไม่แน่นอนในชีวิต ดังนั้น ศาสนาจะให้คำอธิบาย วิธีคิด ระบบความเชื่อ และแบบแผนเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับอำนาจเหนือธรรมชาติ นอกจากนี้ ศาสนายังเป็นเครื่องมือสำคัญช่วยให้มนุษย์ปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เป็นกลไกในการสร้างเอกลักษณ์ เป็นพลังในการต่อสู้กับความอยุติธรรม และการเบียดเบียนจากภายนอก พุทธศาสนา ก็ยังมีหน้าที่หลักเหมือนอย่างศาสนาทั้งหลาย คือการแก้ไขปัญหาชีวิตของมนุษย์ ซึ่งมีทั้ง ด้านส่วนเฉพาะบุคคลและมีหน้าที่ต่อสังคม (พระราชวรานี, 2527: 7) พุทธศาสนาได้อธิบายหลักความจริงของชีวิต และชี้ให้เห็นแนวทางของการดำเนินชีวิตที่ประเสริฐว่า ควรดำเนินหรือเป็นไปอย่างไร อะไรคือคุณค่าและเป้าหมายของชีวิต โดยหลักธรรมของพระพุทธศาสนานั้นถือว่า มนุษย์ทุกคนนั้นมีความเท่าเทียมกัน ต่างก็ตกอยู่ในกฎแห่งความเป็นจริงของธรรมชาติอย่างเดียวกัน คือ การเกิด แก่ เจ็บและตาย ซึ่งทุกคนต้องเป็นไปตามกฎแห่งธรรมชาตินี้ (ถาวร ชัยจักร, 2535: 7)

ดังนั้น แนวทางการพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับสังคมดังกล่าวน่าจะเหมาะสม เพราะศาสนาที่เกิดขึ้นในโลกนี้เป็นการคิดค้นของมนุษย์เพื่อให้กระทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการต่างๆ ของมนุษย์ ศาสดาหรือผู้ก่อตั้งศาสนาแต่ละศาสนาย่อมจะเล็งเห็นความสำคัญและความจำเป็นของการมีศาสนา เพื่อทำหน้าที่อธิบายความเป็นไปของสภาวะของสิ่งทั้งหลาย หรือธรรมชาติความเป็นไปโดยธรรมชาติของสิ่งทั้งหลายซึ่งเรียกว่าสัจธรรม หรือความจริงอันเที่ยงแท้ ในขณะที่เดียวกันผู้ที่ศึกษาและเข้าใจสัจธรรมดังกล่าวแล้วย่อมสามารถจะถือเอาประโยชน์จากความรู้ความเข้าใจสภาพและสภาวะความเป็นไปของสิ่งทั้งหลายได้

2.2.2 บทบาทของพุทธศาสนาต่อสังคมไทย

ในปัจจุบัน พุทธศาสนาเป็นศาสนาที่คนไทยนับถือเป็นจำนวนมากที่สุด โดยที่พุทธศาสนาได้เข้ามาเผยแพร่ จนเป็นที่เคารพเลื่อมใสกันมาช้านาน รวมทั้งพระมหากษัตริย์และฝ่ายปกครองส่วนหนึ่งมีความเคารพศรัทธาในพระพุทธเจ้าและได้ทำนุบำรุง อุปถัมภ์ พุทธศาสนามาโดยตลอด จึงกล่าวได้ว่า พุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทย จนมีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่แตกต่างจากชาติอื่นๆ ในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

พุทธศาสนาที่ประดิษฐานมั่นคงในประเทศไทยมี 2 นิกาย คือ นิกายเถรวาท หรือมหานิกาย และเถรวาท โดยมีลักษณะที่ผสมผสานกับศาสนาพราหมณ์และคติความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับผีสารเทวดา พุทธศาสนาได้สร้างสรรค์วัฒนธรรมของไทยในด้านต่างๆ ทั้งทางด้านจิตใจ บุคลิกภาพของคนไทย รวมทั้งวัฒนธรรมทางวัตถุ เช่น โบสถ์ วิหาร เจดีย์ พระพุทธรูปปฏิมากร เป็นต้น พุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองนับแต่อาณาจักรสุโขทัย ต่อเนื่องถึงอยุธยาและมาเสื่อมโทรมในคราวกรุงศรีอยุธยาพ่ายแพ้แก่พม่า จนกระทั่งพระยาตากกอบกู้เอกราชและตั้งราชธานีใหม่ที่กรุงธนบุรีแล้ว สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้ทรงฟื้นฟูศาสนาให้เป็นปึกแผ่นขึ้นใหม่ แต่ก็ยังไม่บรรลุผลจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระ

พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้ทรงจัดระเบียบการปกครองพระสงฆ์ทรงตั้งกรมสังฆการีขึ้นให้มีบทบาทหน้าที่ดูแลพระสงฆ์โดยตรง ปัจจุบันรูปแบบการปกครองพระสงฆ์ได้เปลี่ยนแปลงเป็นการปกครองโดยมหาเถรสมาคม ซึ่งเป็นองค์กรของสงฆ์ทำหน้าที่ดูแลรับผิดชอบและบริหารกิจการของคณะสงฆ์ทั่วราชอาณาจักร

แต่เดิมพุทธศาสนาที่เข้ามาในประเทศไทยเป็นพุทธศาสนานิกายมหายานต่อมาพระสงฆ์ศรีลังกาเดินทางเข้ามาถึงสุโขทัยและได้นำพุทธศาสนานิกายเถรวาทมาเผยแพร่ คนไทยได้นับถือพุทธศาสนาอย่างกว้างขวางมาโดยลำดับ จนถึงสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศาสนานิกายเถรวาทได้แบ่งย่อยออกเป็นมหานิกาย กับธรรมยุตินิกาย ซึ่งมีธรรมทรรศนะและวัตรปฏิบัติที่มีรายละเอียดแตกต่างกัน แต่โดยหลักการยังคงยึดถือตามหลักพระธรรมวินัยและตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์เป็นสำคัญเช่นเดียวกัน (จันทน์ ทองประเสริฐ, 2537: 28)

ในด้านความสัมพันธ์กับสังคม กล่าวได้ว่า พุทธศาสนามีบทบาทต่อสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองมาโดยตลอดในขณะเดียวกันก็ได้รับผลกระทบจากสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงด้วยเช่นกัน กล่าวคือ พุทธศาสนาเป็นสถาบันสังคมที่เอื้ออำนวยให้สังคมดำรงอยู่อย่างเป็นปึกแผ่นมั่นคงมาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ในทำนองเดียวกันสังคมได้อุปถัมภ์และส่งเสริมให้ศาสนามีความเจริญและเป็นที่ยอมรับนับถืออย่างกว้างขวาง (จันทน์ ทองประเสริฐ, 2537: 29) พุทธศาสนาเป็นสถาบันสังคมที่มีความหมายและเป็นสัญลักษณ์แห่งความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติ เป็นที่มาและการถ่ายทอดวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมของชาติ ซึ่งกล่าวโดยสรุปถึงบทบาทหน้าที่ของพุทธศาสนาต่อสังคมไทยได้ดังนี้

1) พุทธศาสนาทำหน้าที่เป็นพลังที่สร้างสรรค์บูรณาการสังคม เป็นสถาบันที่ถ่ายทอดและปลูกฝังวัฒนธรรมและจริยธรรมทางสังคม ก่อให้เกิดความรู้สึกร่วมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางวัฒนธรรมและความรู้สึกเป็นชาติ

2) พุทธศาสนามีอิทธิพลต่อทัศนคติและค่านิยม และมีบทบาทสำคัญในการกำหนดแนวทางความสัมพันธ์ และการกระทำต่อกันระหว่างสมาชิกในสังคม ตลอดจนทำหน้าที่เป็นกลไกคอยควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในสังคมอีกด้วย

3) พุทธศาสนาไม่เพียงจะมีหลักการเกี่ยวกับธรรมชาติและปัญหาทางศีลธรรมเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์กันในโอกาสทางสังคม และความยุติธรรมเพื่อประโยชน์สุขของมวลชนทั้งหลาย (สมบุรณ์ สุขสำราญ, 2527: 117)

จะเห็นได้ว่า พุทธศาสนาได้มีบทบาทในการส่งเสริมให้หลักศาสนาเข้ามามีอิทธิพลต่อสังคมในแง่ที่หลักธรรมและการปฏิบัติทางศาสนาเป็นความเชื่อและวิถีชีวิตของคนไทยในสังคมให้เป็นอย่างเดียวกัน เสริมสร้างสังคมให้เป็นเอกภาพและมีการผสมผสานชนเผ่าต่างๆ ที่อาศัยอยู่ในสังคมไทยและนับถือศาสนาพุทธให้เกิดการบูรณาการเป็นพวกเดียวกัน ทำให้สังคมไทยไม่มีความขัดแย้งระหว่างชนเผ่า นอกจากนี้หลักธรรมคำสอนยังเป็นสื่ออบรมให้รู้จักระเบียบของสังคม ช่วยให้สมาชิกในสังคมปฏิบัติ

ตามกฎหมายและประเพณีของส่วนรวม จึงอาจกล่าวได้ว่า ศาสนาพุทธเป็นกลไกอย่างหนึ่งที่ควบคุมสังคมให้เกิดความสงบเรียบร้อย (จำนงค์ ทองประเสริฐ, 2537: 29)

2.2.3 พุทธศาสนากับการจัดระเบียบทางสังคม

สมบุรณ์ สุขสำราญ (2527: 13-14) ได้ศึกษาเกี่ยวกับพุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม พบว่า ในสภาพการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมืองซึ่งมีอยู่ตลอดเวลา พุทธศาสนาได้กระทำหน้าที่ในการจัดระเบียบทางสังคม เพื่อความคงอยู่ของสังคมโดยสรุปได้ ดังนี้

2.2.3.1 อบรมให้รู้ระเบียบสังคม

พุทธศาสนาเป็นบ่อเกิดของวัฒนธรรม ค่านิยม และระเบียบประเพณีที่สำคัญของชนชาวไทย การอบรมระเบียบสังคมผ่านกระบวนการและสถาบันหลายอย่างทั้งที่เป็นนามธรรมและรูปธรรม เช่น วัดและพระสงฆ์เป็นที่ปลูกฝังคุณธรรม เป็นสื่อการสอนอบรมระเบียบสังคมแบบพุทธ อบรมกล่อมเกล่าให้กุลบุตรกุลธิดา อุบาสก อุบาสิกา ปฏิบัติตามกฎหมายและประเพณีหลายๆ ประการให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตแบบพุทธ คือสังฆธรรม และแนวปฏิบัติแบบพุทธ เช่น ค่านิยมที่ว่าด้วยความเมตตาต่อผู้ตกทุกข์ได้ยาก การโอบอ้อมอารี ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การวางตนให้เหมาะสมกับกาลเทศะ การปฏิบัติตนต่อบุคคลที่มีสถานภาพต่างๆ กัน เช่น คิษย์ต่อครูอาจารย์ ลูกต่อบรรพบุรุษ ฯลฯ

2.2.3.2 เป็นสื่อหรือกลไกในการควบคุมระเบียบสังคม

การที่มนุษย์มารวมกันอยู่เป็นสังคมนั้นจำเป็นที่จะต้องมีการควบคุมให้สมาชิกของสังคมอยู่ในกฎหมาย ระเบียบแบบแผนเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความปลอดภัยและสวัสดิภาพของสังคมแต่ละสังคม จึงมีการตรากฎหมาย ระเบียบต่างๆ ที่สถาบันทางการเมืองปกครองใช้เป็นกลไกควบคุมสังคมอย่างหนึ่ง นอกจากนี้ระเบียบประเพณีต่างๆ ซึ่งเป็นธรรมเนียมปฏิบัติ หรือความเชื่อที่ปฏิบัติสืบมรดกกันมา ก็เป็นกลไกควบคุมระเบียบสังคมอีกอย่างหนึ่ง อย่างไรก็ดี กลไกต่างๆ ที่กล่าวมาแล้วนั้นเป็นเครื่องบังคับทางด้านร่างกายและพฤติกรรมภายนอก การที่บุคคลจะเชื่อปฏิบัติตามกฎหมายทางสังคมมากนักน้อยเพียงใดนั้น ศาสนามีความสำคัญมากในการกล่อมเกล่าโน้มน้าวจิตใจ และสร้างสำนึกทางศีลธรรมต่อสังคม พุทธศาสนามีบทบาทสำคัญในการกระทำหน้าที่ดังกล่าวมาก วัดและพระสงฆ์เป็นกลไกทางพุทธศาสนาที่สำคัญยิ่งในการอบรมสั่งสอนประชาชนให้เป็นพลเมืองที่ดีของประเทศ หลักธรรมสำคัญๆ ที่ช่วยควบคุมสังคม ตัวอย่างเช่น ศีล 5 ธรรม 5 พรหมวิหาร 4 สังคหวัตถุ 4 นาถกรรมธรรม 10 ทิฐยัมมิกัตถสังวัตตนิกกรรม 4 เป็นต้น การที่บุคคลได้รับการสั่งสอนหลักธรรมและยึดถือเป็นแนวทางชีวิตร่วมกัน จะทำให้สังคมมีความขัดแย้งน้อยลง และช่วยลดปัญหาสังคมนานาประการ

2.2.3.3 เป็นสื่อในการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสังคม

การที่พุทธศาสนามีหลักธรรมคำสอนที่โน้มน้าวให้ประชาชนมีความเชื่อและปรีชาญาณในการดำเนินชีวิตอย่างเดียวกัน เท่ากับเป็นการเสริมสร้างความสามัคคีและความเป็นปึกแผ่นให้แก่สังคม สังคมที่มีบูรณาการทางเชื้อชาติและศาสนาเข้มแข็งจะทำให้มีความมั่นคงแก่ประเทศชาติเป็นส่วนรวม นอกจากพระธรรมคำสอนแล้ว พิธีกรรมและเทศกาลทางพุทธศาสนายังมีส่วนสำคัญในการเน้นสำนึกความเป็น “พวกเดียวกัน” หรือเป็นคนไทยด้วยกัน ตัวอย่างของพิธีกรรม เช่น การแสดงตนเป็นพุทธมามกะ งานพิธีทางศาสนา งานบวชนาค งานศพ งานบุญต่างๆ ตัวอย่างของเทศกาลของพุทธศาสนา ได้แก่ วันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา เป็นต้น พิธีกรรมและเทศกาลต่างๆ เป็นสื่อให้ประชาชนได้มาร่วมงานกัน และได้สร้างสรรค์เกิดความรู้สึกร่วมเป็นพวกเดียวกัน มีความใกล้ชิดกัน จะผนึกกำลังเพื่อสังคม

2.2.4 แนวคิดและหลักการพัฒนาสังคมตามแนวพุทธ

การพัฒนาที่เน้นความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจเพียงมิติเดียวทำให้เกิดช่องว่างของการกระจายรายได้ระหว่างคนที่อยู่ในภาคอุตสาหกรรม และภาคเกษตรกรรมมีสูงขึ้น ทำให้มีการเคลื่อนย้ายแรงงานจากภาคเกษตรกรรม มาสู่ภาคอุตสาหกรรม จนก่อให้เกิดสภาพของชุมชนในชนบทล่มสลาย การพัฒนาตามแนวคิดกระแสหลักนี้ ก่อให้เกิดปัญหาในด้านต่างๆ โดยเฉพาะปัญหาทางด้านจริยธรรม และความรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวมและในท่ามกลางความตึงตันของการแก้ปัญหาที่เกิดจากการพัฒนาตามแบบแผนของตะวันตกนี้ ก็ได้มีนักคิดต่างๆ ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่เน้นความเป็นตะวันออก คือการที่จะต้องพัฒนาด้านจิตใจพร้อมกับการพัฒนาทางด้านวัตถุ พระธรรมปิฎก (อังกูรวิมล วิมลธมฺมมุนี) (พ.ศ. 2544: 23) กล่าวไว้ว่า ...เป้าหมายของการพัฒนาคือการปลดปล่อยตนเองให้พ้นจากความทุกข์ทั้งทางกายและทางจิตใจ โดยการให้ความสำคัญกับความสุขทางจิตใจอันเกิดจากความมีอิสรภาพที่พึ่งตนเองได้และความเข้มแข็งของบุคคลและสังคม ซึ่งเป็นเครื่องชี้ให้เห็นระดับของการพัฒนาประการหนึ่งในบรรดาตัวชี้วัด 4 ประการ คือ

1) พัฒนากาย (กายภาวนา) มีการพัฒนาทางกายภาพ อันได้แก่ มีร่างกายสมบูรณ์แข็งแรง ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ ไม่ขาดอาหาร มีเสื้อผ้า ที่อยู่อาศัย ยานพาหนะรักษาโรค มีสภาพแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและสังคมที่ดี

2) พัฒนาศีล (ศีลภาวนา) มีการพัฒนาด้านระเบียบ กฎเกณฑ์ กฎหมายอันเป็นกติกาในการอยู่ร่วมกันในสังคมที่ให้ความสงบสุข เป็นธรรมแก่ทุกฝ่าย สามารถจัดข้อขัดแย้งและจัดสรรผลประโยชน์ได้อย่างยุติธรรมโดยเฉพาะเป็นกติกาที่อยู่ในจิตสำนึกของผู้คนที่เรียกว่าเป็นการพัฒนาทางสังคม

3) พัฒนาจิต (จิตตภาวนา) มีการพัฒนาจิตใจ ด้วยการฝึกฝนอบรมจิตใจให้สมบูรณ์ด้วยคุณสมบัติทั้ง 3 ด้าน คือ คุณภาพจิต สมรรถภาพจิต และสุขภาพจิต

3.1) คุณภาพจิต เป็นจิตที่มีพื้นฐานที่ดี อันได้แก่ มีเมตตา ความรัก ความเป็นมิตร ความปรารถนาประโยชน์สุขแก่ผู้อื่น มีความกรุณา มีใจเสียสละแบ่งปันน้ำใจเพื่อแผ่ โอบอ้อมอารี

3.2) สมรรถภาพจิต เป็นจิตที่มีความสามารถ เนื่องจากถูกฝึกให้มีสติมีความพากเพียรสู้งาน มีความอดทนมีสมาธิแน่นแน่ว มีสัจจะเอาจริงเอาจังมีความเด็ดเดี่ยวต่อปณิธานและอุดมการณ์ในใจ

3.3) สุขภาพจิต เป็นจิตที่มีสุขภาพดี มีจิตใจเป็นสุข สดชื่น ร่าเริง เบิกบาน ปลอดโปร่ง สงบผ่องใส ไม่ขุ่นมัว

4) พัฒนาปัญญา (ปัญญาภาวนา) มีการพัฒนาปัญญา อันได้แก่ ความรู้ความเข้าใจในศิลปและศาสตร์ต่างๆ อย่างไม่มีอคติมีความรู้ความเข้าใจโลกและชีวิตตามความเป็นจริงรู้เท่าทันธรรมชาติของสังขารคือโลกและชีวิต ถึงขั้นทำจิตให้เป็นอิสระหลุดพ้นจากความทุกข์โดยสมบูรณ์

ป๊วย อึ้งภากรณ์ (2530: 61-65) ได้เสนอแนวคิดบทบาทของพุทธศาสนาที่มีต่อการพัฒนาประเทศไว้ว่า ...ถ้าปราศจากศีลธรรมเสียแล้ว การพัฒนาประเทศไม่ว่าจะพัฒนาไปทำนองใด ย่อมจะบกพร่องและไม่สมบูรณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะพัฒนาไปในด้านเป้าหมายซึ่งจะผิด ผลสุดท้ายอาจจะพัฒนาไปทำนองที่จะเห็นความเจริญทางวัตถุซึ่งเป็นเรื่องสำคัญยิ่งกว่าเรื่องที่สำคัญแท้ๆ คือความเจริญในทางปัญญาและในทางศีลธรรม การขาดจากศีลธรรมนั้น จะทำให้โลกเสื่อมโทรม พระพุทธศาสนาจะช่วยเหลือในการพัฒนาชาติได้ดั่งนั้น ย่อมอาศัยพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสื่อสำหรับสืบพระศาสนา และการที่พุทธศาสนาจะช่วยให้มีการพัฒนาชาติได้ดีจริงๆ ก็คือ อาศัยหลักเกณฑ์บางประการ ดังนี้

1) ความเชื่อในพุทธศาสนา ต้องเป็นความเชื่อที่บริสุทธิ์ไม่เจือปนความเชื่อถือโชคลางทางไสยศาสตร์ พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า “คนโง่นั้นมัวแต่พิเคราะห์ดวงดาว” ฉะนั้น ในการที่จะทำให้นุชนของโลกมีความสมบูรณ์ทั้งในด้านวัตถุและสติปัญญา ก็ควรจะพัฒนาศาสนาให้มีความบริสุทธิ์

2) ความเชื่อในพุทธศาสนา เป็นความเชื่อที่มีมูลฐาน ตั้งอยู่ในเหตุผลและวิชา ไม่ใช่ตั้งอยู่ในความเชื่อโดยมโนอย่างเดียว หรืออวิชา พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า “ท่านทั้งหลาย อย่าพึงเชื่อสิ่งใดเพียงเพราะที่ได้ฟังตามๆ กันมา หรือเพราะเคยเห็นเช่นนั้นๆ ต่อมา ฯลฯ ท่านจงเอาข้อที่ได้เห็น ได้ฟัง ได้ไตร่ตรองดูด้วยเหตุผลจนเกิดความชัดเจนแล้วจึงค่อยเชื่อ”

3) การที่จะนำเอาคำสอนของพุทธศาสนามาประยุกต์กับสภาพปัจจุบัน ซึ่งลักษณะของสังคมได้มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ และก็มีเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ จึงจำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลง วิธีการประยุกต์พระธรรม ซึ่งเป็นอมตะอยู่แล้ว มาใช้กับสภาพปัจจุบัน ซึ่งจะต้องมีการศึกษาและวิจัยอย่างต้องแท้

4) การพัฒนานั้น จำเป็นที่จะต้องใช้ทางโลกและทางธรรม เพราะฉะนั้น ทางฝ่ายพระสงฆ์ก็ดี ทางฝ่ายบ้านเมืองก็ดีย่อมต้องร่วมมือกันอย่างมาก มีหลายกรณีที่ฝ่ายบ้านเมืองเพิกเฉยต่อความสำคัญ

ของวัดในชนบทและในเมืองและเพิกเฉยต่อความสำคัญของการเป็นผู้นำของพระสงฆ์ในหมู่บ้าน ถ้า

ความร่วมมือทั้งฝ่ายสงฆ์และฝ่ายฆราวาสดำเนินไปด้วยดี ก็จะเป็นประโยชน์ทั้ง 2 ฝ่าย ฝ่ายบ้านเมืองก็ได้พึ่งพุทธศาสนา ฝ่ายพุทธศาสนา ก็จะได้ทำประโยชน์ให้แก่บ้านเมืองด้วย

2.2.5 ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับประชาชน

พระสงฆ์คือผู้ที่สละบ้านเรือนเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา เป็นหนึ่งในพุทธบริษัท 4 ที่พระพุทธเจ้าทรงสถาปนาขึ้นเพื่อเป็นชุมชนตัวอย่าง เป็นอิสระจากการดำเนินชีวิตแบบชาวบ้าน แต่พระสงฆ์ก็ยังมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับชาวบ้านอยู่ การดำเนินชีวิตของพระสงฆ์ นอกจากจะยึดพระธรรมวินัยเป็นหลักการดำเนินชีวิตแล้ว ยังต้องอิงกฎหมายบ้านเมืองและจารีตประเพณีด้วย ดังนั้นพระสงฆ์ยังมีฐานะและความเป็นอยู่ที่ต่างออกไปจากประชาชนเป็นอันมาก มีวัตถุประสงค์ในการดำรงเพศโดยเฉพาะ มีระเบียบวินัยสำหรับกำหนดความเป็นอยู่ต่างออกไป และได้รับความยกย่องจากประชาชนให้อยู่ในฐานะเป็นที่เคารพสักการะ เรียกได้ว่าเป็นอีกสังคมหนึ่งต่างหาก

แต่การมีฐานะและความเป็นอยู่ต่างหากออกไปนี้ มิได้หมายความว่า พระสงฆ์จะต้องแยกตัวเด็ดขาดออกไปจากประชาชน และปลีกตัวอยู่โดยลำพัง เพราะจุดมุ่งหมายของชีวิตพรหมจรรย์นั้น โดยแท้จริงก็เป็นจุดหมายสำหรับทุกคนหรือทุกชีวิต การออกบวชก็คืออุปบายหรือวิธีการ ที่จะให้เข้าถึงจุดหมายนั้นโดยสะดวกและรวดเร็วขึ้น เมื่อบวชแล้วก็ต้องอาศัยปัจจัย 4 ที่เป็นเครื่องดำรงชีวิตด้านวัตถุจากประชาชน และเมื่อปฏิบัติตามวิธีการเพื่อเข้าถึงจุดหมายนั้น ได้ผลสำเร็จทางสติปัญญาหรือจิตใจที่สูงขึ้นไป ก็สมควรจะต้องนำมาชี้แจงแนะนำแก่ประชาชน ที่ตนได้อาศัยปัจจัย 4 เลี้ยงชีวิตนั้นด้วย จึงเกิดเป็นข้อผูกพันต่อกันในรูปการตอบแทนหรือให้และให้ตอบ เป็นวัตถุประสงค์หนึ่งและจิตใจฝ่ายหนึ่ง แต่ไม่ใช่การซื้อขายหรือกู้ยืม เพราะประกอบด้วยคุณค่าทางจิตใจ อย่างน้อยก็ศรัทธาในฝ่ายหนึ่ง และเมตตาในอีกฝ่ายหนึ่ง และความผูกพันนี้ ก็ทำให้เกิดความสัมพันธ์ในแบบอาศัยกันและกันขึ้น ซึ่งมองเห็นได้ชัดในประวัติการณ์ของพุทธศาสนา และแม้ในสมัยปัจจุบัน

ดังนั้น รูปแบบความสัมพันธ์ภายในสังคมของพระสงฆ์ อาจแยกได้ 2 ลักษณะ คือ ความสัมพันธ์ภายในสังคมสงฆ์ ระหว่างพระสงฆ์ด้วยกันเอง และความสัมพันธ์ในสังคมส่วนรวม ระหว่างพระสงฆ์กับประชาชน

1) ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์ จะเห็นได้ชัดเจนจากบทบัญญัติต่างๆ ในวินัยของสงฆ์ มีการอยู่ร่วมกันเป็นวัด การกำหนดเขตสีมา อุโบสถ การปวารณา การกรานกฐิน พุทธบัญญัติที่ให้สงฆ์เป็นใหญ่ในกิจการต่างๆ ซึ่งเรียกว่าสังฆกรรม มีการอุปสมบท การระงับอธิกรณ์ เป็นต้น ตลอดจนข้อกำหนดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล มีการเคารพกันตามอาวุโส เป็นต้น

2) ความสัมพันธ์กับประชาชน พระสงฆ์ถูกกำหนดให้ต้องฝากชีวิตความเป็นอยู่ไว้กับประชาชน เริ่มตั้งแต่อาหาร ซึ่งพระสงฆ์เป็นอยู่ด้วยบิณฑบาต คืออาหารที่ประชาชนถวาย ตลอดถึงปัจจัย 4 อย่างอื่น ๆ ความเป็นอยู่ที่ต้องอาศัยประชาชนเป็นประจำเป็นข้อบังคับอยู่ในตัว ทำให้ชีวิตของพระสงฆ์ผูกพัน

อยู่กับสังคมของประชาชน ความผูกพันนี้มิได้มีกำหนดแต่ในฝ่ายวินัยอย่างเดียวเท่านั้น แม้ในทางธรรม พระพุทธเจ้าก็ทรงตรัสสอนและเตือนพระสงฆ์ให้ระลึกเสมอ เพื่อให้เกิดความสำนึกในการปฏิบัติหน้าที่ และความรู้สึกรับผิดชอบของตน (พระมหาประยุทธ์ ปยุตโต, 2513: 8) ดังพุทธพจน์ที่ว่า...

“บรรพชิตพึงพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า ความเป็นอยู่ของเรา เนื่องด้วยผู้อื่น ... วันคืนล่วงไป ๆ บัดนี้ เราทำอะไรอยู่” (อง.ทสก.24/48/48)

“ภิกษุทั้งหลาย สมัยที่ไม่เหมาะสมสำหรับบำเพ็ญเพียร มี 5 อย่าง ดังนี้ คือ... ...อีกประการหนึ่ง สมัยที่มีทุพภิกขภัย ข้าวเสียหาย หาบิณฑบาตได้ยาก ไม่สะดวกที่จะยังอดภาพให้เป็นไปด้วยการแสวงหาบิณฑบาต นี่เป็นสมัยที่ไม่เหมาะสมสำหรับบำเพ็ญเพียรข้อที่สาม

อีกประการหนึ่ง สมัยที่มีภัย มีการก่อความกำเริบในป่าดง ชาวชนบทพากันขึ้นยานอพยพหนีไป นี่เป็นสมัยที่ไม่เหมาะสมสำหรับบำเพ็ญเพียรข้อที่สี่ ... ..” (อง. ปญจก. 22/54/58)

อันที่จริง การฝึกในการสงเคราะห์ประชาชน ในด้านสติปัญญาหรือจิตใจนั้น ว่าตามอุดมคติของพุทธศาสนาแล้ว ไม่ได้หมายเอาหน้าที่ที่เกิดจากข้อผูกพันในการตอบแทน แต่หมายถึงหน้าที่ที่เกิดจากคุณธรรม คือความกรุณา คิดจะช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ ให้มีชีวิตที่ปลอดโปร่งเป็นสุข หน้าที่ทางสังคมของพระสงฆ์ เกิดขึ้นเพราะความผูกพันในด้านความเป็นอยู่นี้เป็นสำคัญส่วนหนึ่ง นอกจากนั้น เมื่อกล่าวในแง่คุณธรรม พระสงฆ์ย่อมมีหน้าที่ที่จะต้องช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ ด้วยอาศัยเมตตาและกรุณาธรรมของตน พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนหน้าที่นี้ตั้งแต่ทรงเริ่มประกาศพระศาสนาทีเดียว (พระมหาประยุทธ์ ปยุตโต, 2513) ดังจะเห็นได้จากพุทธพจน์ ในการส่งพระสาวกออกประกาศพระศาสนาว่า...

“ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงจาริกไปเพื่อประโยชน์และความสุขของชนหมู่มากเพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย” (วินย.4/32/32)

พระธรรมปิฎก (2541: 444) ได้อธิบายถึงหน้าที่ของพระสงฆ์ที่มีความเกี่ยวข้องกับประชาชนไว้ว่า... การแสดงออกและการปฏิบัติตนของพระภิกษุ นอกจากมุ่งเพื่อฝึกอบรมตนแล้ว พึงคำนึงถึงประโยชน์สุขของตนและประชาชน อย่างน้อยที่สุดก็ในขั้นต้น จะต้องทำให้คนที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับตน หรือคนที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้อง มีจิตใจปลอดโปร่งเบิกบานผ่องใสด้วยข้อปฏิบัติทางวินัย ขึ้นต่อไป ถ้ามีความสามารถยิ่งกว่านั้น ก็พึงทำให้ประชาชนเจริญอกงามด้วยศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา ด้วยการแนะนำสั่งสอนธรรม

พูดอีกอย่างหนึ่งว่า พระภิกษุมีหน้าที่เพื่อชาวบ้านอยู่ 2 ด้าน คือ หน้าที่ทางด้านวินัย ได้แก่ ทำจิตใจของประชาชนให้ผ่องใสด้วยศีลวัตร และหน้าที่ทางธรรม ได้แก่ นำเอาหลักความจริง ความดีงาม ไปเผยแผ่ให้เขาเจริญยิ่งขึ้นไป

ส่วนคฤหัสถ์ คือชาวบ้าน เมื่อเข้ามาเกี่ยวข้องกับพระภิกษุ พึงมุ่งประโยชน์ทางจิตใจ ที่จะได้รับสิ่งซึ่งทำให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นไปในธรรม และเมื่อจะอุปถัมภ์บำรุงพระภิกษุ พึงคำนึงถึงประโยชน์

ที่สิ่งนั้นจะได้รับ แม้ในกรณีที่เป็นปาณิกุคลิก เมื่อจะเลือกเกี่ยวข้องกับบำรุงภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ก็พึงทำด้วยประสงค์ที่จะให้พระสงฆ์ดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก ตลอดกาลยาวนาน

ความสัมพันธ์ของพระสงฆ์กับประชาชนที่กล่าวมาแล้ว มีอยู่ในหลักคำสั่งสอนที่เรียกว่าธรรม และวินัยนั่นเอง พระพุทธเจ้าได้ตรัสเตือนพระสงฆ์ ให้คำนึงถึงความสัมพันธ์ในแบบพึ่งพาอาศัยกันระหว่างบรรพชิตกับคฤหัสถ์ว่า...

“ภิกษุทั้งหลาย พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลายเป็นผู้มีอุปการะมากแก่เธอทั้งหลาย บำรุงเธอทั้งหลายด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริวาร; แม้เธอทั้งหลาย ก็จงเป็นผู้มีอุปการะมากแก่พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย จงแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ์ บริบูรณ์สิ้นเชิง แก่พราหมณ์และคฤหบดีเหล่านั้นเถิด; ภิกษุทั้งหลาย คฤหัสถ์และบรรพชิตทั้งหลายต่างอาศัยกันและกัน ด้วยอำนาจอามิสทานและธรรมทาน อยู่ประพฤติพรหมจรรย์นี้เพื่อต้องการสลดโอฆะ เพื่อทำความสิ้นทุกข์โดยชอบด้วยอาการอย่างนี้” (ขุ.อิติ. 25/287/247)

“ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้แล เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้ว่า เราบริโภคจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริวารของชนเหล่าใด (เราจักทำให้) ปัจจัยของชนเหล่านั้น เป็นของมีผลมาก มีอานิสงส์มาก และการบรรพชาของเราจักไม่เป็นหมัน จักมีผล มีกำไร เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้แล; อนึ่ง เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้ว่า เมื่อพิจารณาเห็นประโยชน์ของตน ควรแท้ที่เดียวที่จะทำประโยชน์นั้นให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาท เมื่อพิจารณาเห็นประโยชน์ของผู้อื่น ก็ควรแท้ที่เดียวที่จะทำประโยชน์นั้นให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาท หรือเมื่อพิจารณาเห็นประโยชน์ของทั้งสองฝ่าย ก็ควรแท้ที่เดียว ที่จะทำประโยชน์ทั้งสองฝ่ายนั้นให้สำเร็จ ด้วยความไม่ประมาท” (อง.สตุตค.23/69/105)

ตามหลักการใหญ่นี้ พระพุทธเจ้าได้ทรงจำแนกเป็นข้อปฏิบัติ ดังที่ปรากฏในสังคาลสูตร (ที.ปา. 11/204/146) ซึ่งเป็นสูตรที่มีชื่อเสียงมากสูตรหนึ่ง พระอรุณกถาจารย์เรียกว่า คิหิวินัย หรือวินัยสำหรับผู้ครองเรือน ได้กำหนดหน้าที่ที่บุคคลพึงปฏิบัติต่อกันในสังคม คือระหว่างบิดามารดากับบุตร สามีกับภรรยา เพื่อนกับเพื่อน ครูอาจารย์กับศิษย์ นายจ้างกับลูกจ้าง และได้กำหนดหน้าที่ระหว่างนักบวชกับประชาชนไว้ว่า...

“อุกรคหบดีบุตร สมณพราหมณ์ผู้เป็นทิศเบื้องบน อันกุลบุตรพึงบำรุงโดยฐานะ 5 คือ 1) ด้วยกายกรรมประกอบด้วยเมตตา 2) ด้วยวจีกรรมประกอบด้วยเมตตา 3) ด้วยมโนกรรมประกอบด้วยเมตตา 4) ด้วยความเป็นผู้ไม่ปิดประตู (เต็มใจต้อนรับ) 5) ด้วยจัดหาอามิสทานถวาย

สมณพราหมณ์ ผู้เป็นทิศเบื้องบน เมื่อได้รับการบำรุงจากกุลบุตรโดยฐานะ 5 อย่างแล้ว ย่อมอนุเคราะห์กุลบุตร โดยฐานะ 6 อย่าง คือ 1) ห้ามปราม (สอนให้ละเว้น) จากความชั่ว 2) (แนะนำสั่งสอน) ให้ตั้งอยู่ในความดี 3) อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันงาม 4) ให้ได้ฟังได้รู้สิ่งที่ยังไม่เคยรู้ไม่เคยฟัง 5) (ชี้แจงอธิบาย) ทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้เข้าใจแจ่มแจ้ง 6) บอกทางสวรรค์ให้” (คือแนะนำวิธีครองชีวิตให้ได้รับผลดีและความสุข)

ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับประชาชนนั้น จุดเน้นก็คือ ประชาชนอุปถัมภ์บำรุงพระสงฆ์ด้วยปัจจัยสี่ เป็นการให้วัตถุ (อามิสทาน) พระสงฆ์ก็ตอบแทนประชาชนด้วยการให้ธรรม (ธรรมทาน) คือแสดงธรรม ปฏิบัติธรรมให้ประชาชนเห็นเป็นตัวอย่าง (พระมหาณรงค์ จิตตโสภณ, 2533: 213)

นอกจากนี้ ในวินัยยังมีบทบัญญัติสำหรับรักษาความสัมพันธ์ ระหว่างพระสงฆ์กับประชาชน ให้อยู่ในสภาพที่ถูกต้องและมั่นคง ให้สถาบันคณะสงฆ์อยู่ในฐานะมีเกียรติ เป็นที่เคารพเทิดทูน ทำการอนุเคราะห์ประชาชนด้วยคุณธรรม หวังประโยชน์สุขแก่ประชาชนอย่างแท้จริง มิใช่เพียงอามิสหรือกลายเป็นการคลุกคลีกับคฤหัสถ์ เช่น ไม่ให้ภิกษุประจบคฤหัสถ์ ด้วยการยอมตัวลงรับใช้เขาในกิจการต่างๆ (วินย.1/622/736) ไม่ให้เป็นคนมักขอ (วินย.2/53/39) ซึ่งทำให้คนเสื่อมศรัทธาและความเคารพจากสถาบันสงฆ์และพระศาสนาให้มีการลงโทษผู้ทำลายความสัมพันธ์อันดีนี้ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายภิกษุหรือคฤหัสถ์ เช่น บัญญัติให้สงฆ์พิจารณาลงปฏิสารณียกรรมแก่ภิกษุผู้ทำความผิดต่อคฤหัสถ์หากทางกำจัดผลประโยชน์ของเขา ทำให้เขาเดือดร้อน ยุแหย่ให้คฤหัสถ์แตกแยกกัน หรือรับคำกับเขาแล้วไม่ทำจริง เป็นต้น โดยลงโทษให้ไปขอขมาต่อคฤหัสถ์นั้น (วินย.6/159/61) และในทำนองเดียวกัน สำหรับคฤหัสถ์ที่ทำผิดต่อสงฆ์ในความผิดที่คล้ายคลึงกันนั้น ก็มีบทบัญญัติให้สงฆ์ลงโทษกว่าบาตร (วินย.7/113/28) ได้เช่นเดียวกัน

หลักคำสอนเช่นนี้ นับว่าเป็นรากฐานที่ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับประชาชนเป็นไปอย่างใกล้ชิดและมั่นคงตลอดมา จะเห็นได้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับประชาชนในสังคมพุทธกาล จะเป็นไปในกรอบและขอบเขตแห่งพระธรรมวินัย จึงเป็นการเกื้อกูลกัน เป็นการช่วยควบคุมพฤติกรรมกันและกัน อันก่อให้เกิดประโยชน์แก่สังคมสงฆ์และสังคมของประชาชนอย่างแท้จริง (พระมหาประยุทธ์ ปยุตโต, 2513) เราจะเห็นได้ว่า การกระทำประโยชน์แก่สังคมตามหลักการของพุทธศาสนานี้เป็นสิ่งจำเป็น หรือเป็นหน้าที่โดยตรงอย่างหนึ่งของพระสงฆ์ ทั้งยังเป็นเสมือนบูรพภาคแห่งการบรรลุพระนิพพานโดยตรงด้วย

กล่าวโดยสรุป หน้าที่และความผูกพันทางสังคมของพระสงฆ์นั้น เกิดจากองค์ประกอบ 3 ประการ คือ...

- 1) การดำเนินชีวิตของพระสงฆ์ ต้องอาศัยปัจจัย 4 ที่ชาวบ้านถวาย
- 2) สภาวะและเหตุการณ์ในสังคม ย่อมมีผลเกี่ยวข้องกับการบำเพ็ญสมณธรรม
- 3) โดยคุณธรรม คือเมตตา กรุณา จะต้องช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากทุกข์ (พระมหาประยุทธ์ ปยุตโต, 2513: 12)

2.2.6 บทบาทของพระสงฆ์ในปัจจุบัน

พุทธศาสนาในประเทศไทย มีวัดและพระสงฆ์เป็นศูนย์กลางของสังคมและเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้แทนของวัดที่คอยชี้แนะแนวทางในการปฏิบัติตนของพุทธมามกะให้ไปในทางที่ดี เพื่อก่อให้เกิดความศรัทธาเชื่อถือว่า พระสงฆ์เป็นผู้มีสติปัญญารอบรู้วิชาการต่างๆ เหนือกว่าประชาชนทั่วไปซึ่งสามารถให้คำปรึกษาแก่ประชาชนที่มาขอคำปรึกษาได้ เพราะโดยปกติแล้วประชาชนส่วนใหญ่ในประเทศไทยนับถือพุทธศาสนาและยอมรับนับถือความสามารถของพระสงฆ์ตลอดมาดังในสมัยสุโขทัย พระเจ้าแผ่นดินได้ใช้วัดเป็นสถานที่ให้การศึกษาอบรมประชาชนควบคู่ไปกับการทำพิธีทางศาสนา ส่วนพระสงฆ์ก็จะทำหน้าที่เผยแผ่พุทธศาสนาและอบรมให้ประชาชนมีคุณภาพ เพื่อสนองนโยบายบ้านเมือง และต่อมาในสมัยกรุงศรีอยุธยาสภาพสังคมมีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้นทำให้วัดมีบทบาทต่อประชาชนมากตามไปด้วย โดยเฉพาะในด้านให้การศึกษาแก่ประชาชน วัดจะจัดให้ตามความสามารถเท่าที่พระสงฆ์ในวัดนั้นๆ จะจัดให้ได้หรือถ้าประชาชนมีความต้องการความรู้เพิ่มเติม ก็จะแสวงหาพระสงฆ์ที่มีความรู้ความสามารถตรงกับความต้องการของเขาเหล่านั้น และนิยมฝากลูกหลานให้เป็นศิษย์ เข้ารับการศึกษาล่าเรียนวิชาความรู้ในด้านที่เกี่ยวกับการป้องกันตัวและการเขียนหนังสือทั้งภาษาไทยและภาษาบาลีเพื่อเตรียมเข้าสู่การอุปสมบทต่อไป และในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นถึงรัชกาลที่ 4 การศึกษาต่างๆ ก็ยังจัดให้อยู่ในวัด ดังจะเห็นได้จากการสร้างหอมนเทียรธรรมในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เพื่อใช้เป็นที่พักผ่อนจิตใจของพระปรีดิธรรมแก่พระภิกษุสามเณร และสร้างวัดโพธิ์ขึ้นพร้อมกับวาดภาพฤๅษีตัดตน เขียนตำรายาต่างๆ ไว้ตามระเบียบโบสถ์และวิหารเพื่อให้ประชาชนทั่วไปได้ศึกษาหาความรู้ (พระราชวรมุนี, 2527: 34)

จะเห็นได้ว่า วัดและพระสงฆ์กับชุมชนนั้นเป็นของคู่กันมาแต่สมัยโบราณของไทย เพราะวัดนอกจากจะให้การศึกษาแก่ชุมชน ยังเป็นสถานที่สำหรับประกอบกิจกรรมหรือทำพิธีทางศาสนาอีกด้วย วัดยังมีบทบาทหน้าที่ด้านอื่นๆ อีก ดังที่ พระมหาประยูร ปยุตโต (2513: 16) กล่าวไว้ดังนี้

- 1) เป็นสถานศึกษาสำหรับชาวบ้าน ส่งลูกบุตรมารับใช้พระ รับการอบรมทางด้านศีลธรรมและเล่าเรียนวิชาต่างๆ ตามที่มีสอนในสมัยนั้นๆ รวมทั้งเป็นศูนย์รวมของเยาวชน
- 2) เป็นสถานสงเคราะห์บุตรหลานของชาวบ้านที่ยากจนได้มาอาศัยเลี้ยงชีวิตอยู่ศึกษาเล่าเรียนด้วย ตลอดถึงผู้ใหญ่ที่ขัดสนมาอาศัยวัด
- 3) เป็นสถานพยาบาลที่แจกจ่ายยา รักษาผู้เจ็บป่วย
- 4) เป็นที่พักคนเดินทาง
- 5) เป็นสโมสรที่ชาวบ้านมาพบปะสังสรรค์ พักผ่อนหย่อนใจ หาความรู้เพิ่มเติม
- 6) เป็นสถานบันเทิงที่จัดงานเทศกาลและมหรสพต่างๆ สำหรับชาวบ้าน
- 7) เป็นที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท เป็นที่ปรึกษาแก้ปัญหาชีวิตครอบครัวและความทุกข์ต่างๆ

- 8) เป็นศูนย์กลางศิลปวัฒนธรรมที่รวบรวมศิลปกรรมต่างๆ ของชาติเปรียบเสมือนพิพิธภัณฑ์
- 9) เป็นคลังวัสดุสำหรับเก็บของไว้ซึ่งชาวบ้านจะได้ใช้ร่วมกันเมื่อมีงานวัดและขอยืมไปใช้เมื่อคนมีงานต่างๆ
- 10) เป็นศูนย์กลางการปกครอง ที่กำนันหรือผู้ใหญ่บ้านจะเรียกลูกบ้านมาประชุมกันบอกแจ้งกิจกรรมต่างๆ
- 11) เป็นที่ประกอบพิธีกรรมหรือให้บริการด้านพิธีกรรมอันเป็นเรื่องผูกพันกับชีวิตของทุกคนในระยะต่างๆ

งานศ อติวัฒน์สิทธิ (2525: 145-150) ได้เสนอความเห็นเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์และวัดในสังคมปัจจุบันว่า พระสงฆ์และวัดมีบทบาทมาก พระสงฆ์และวัดต้องอยู่ข้างเคียงกัน ขาดอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้ ดังนั้น เมื่อเอ่ยถึงวัดก็หมายถึงพระสงฆ์ด้วย วัดเป็นศูนย์กลางสำคัญในชีวิตพระสงฆ์ในฐานะผู้อยู่อาศัยและปกป้องรักษาวัดก็ย่อมจะมีบทบาทที่สำคัญมากในชุมชนโดยอัตโนมัติ บทบาทตามประเพณีของพระสงฆ์ประกอบด้วยการสอนธรรม เป็นพิธีกรในการประกอบพิธีกรรม ช่วยส่งเสริมความสามัคคีของชาวบ้าน ปลอดภัยประชาชนในยามเจ็บไข้ได้ป่วยหรือเป็นทุกข์และช่วยตัดสินปัญหาข้อพิพาทระหว่างสมาชิกของหมู่บ้าน พระสงฆ์มีการติดต่อกับชาวบ้านทุกวันและพัวพันกับปัญหาทางโลกของชาวบ้าน บทบาททางสังคมของพระสงฆ์จะเป็นการสนองตอบต่อช่องว่างที่รัฐบาลไม่อาจช่วยเหลือประชาชนได้ เช่น ขาดสถานที่เรียนหนังสือ ขาดที่รักษาพยาบาล ไม่มีระบบตำรวจและศาลยุติธรรมในการบริการทางสังคมและสวัสดิการชุมชน เมื่อไม่มีสิ่งดังกล่าวพระสงฆ์จึงเป็นผู้ตัดสินปัญหาความขัดแย้ง ทำการอบรมเด็กดื้อที่พ่อแม่ไม่อาจจะอบรมได้และช่วยอนุเคราะห์เด็กกำพร้า พระสงฆ์ช่วยสร้างและสั่งสอนเทคนิคขั้นพื้นฐานซึ่งเรียนได้ในวัด เช่น สถาปัตยกรรม ช่างไม้ ช่างก่ออิฐปูน ช่วยปรับปรุงการเกษตรและรักษาโรคด้วยยาแผนใหม่ จากข้อเท็จจริงดังกล่าว อาจกล่าวได้ว่า พระสงฆ์เป็นผู้รับใช้ประชาชนในชนบท ช่วยรักษาประเพณีและพิธีกรรม นำเสถียรภาพมาสู่สังคมและช่วยสร้างความทันสมัยให้เกิดขึ้นในหมู่บ้าน ดังนั้น ผู้นำที่แท้จริงคือ พระสงฆ์ ซึ่งช่วยวางแผนแนะนำและสนับสนุนงานของชาวบ้าน

คำเลื่อง วุฒิจันทร์ (2526: 38-40) กล่าวถึงงานของพระสงฆ์เพื่อความมั่นคงแห่งชาติไทยในสังคมปัจจุบัน แบ่งได้เป็น 3 ประเภท คือ การพัฒนาคุณภาพของพลเมือง การสงเคราะห์ประชาชน และการช่วยเหลืองานของทางราชการ ดังต่อไปนี้

- 1) การพัฒนาคุณภาพของพลเมือง คุณภาพของพลเมืองโดยเฉพาะด้านคุณธรรม จริยธรรมมีความสำคัญต่อความมั่นคงแห่งชาติอย่างยิ่ง งานของพระสงฆ์ในด้านนี้ ได้แก่

- (1) การให้บรรพชาอุปสมบทแก่กุลบุตรของชาติทุกระดับอายุให้เข้ามาอยู่ในพระธรรมวินัย ศึกษาและปฏิบัติพระธรรมวินัย

(2) การเทศนา อบรม สั่งสอนประชาชนที่มาทำบุญที่วัดในวันธรรมสวนะและในงานทำบุญบำเพ็ญกุศลต่างๆ ตามประเพณีหรือในงานเทศกาลต่างๆ การเทศน์ทางวิทยุ โทรทัศน์ การบรรยายธรรม การสนทนาธรรม การปาฐกถาธรรม การเขียนบทความเผยแพร่ทางหนังสือพิมพ์ การเรียบเรียงหนังสือธรรมะเผยแพร่ในงานและโอกาสต่างๆ ตลอดจนกิจกรรมเผยแผ่พุทธศาสนาทั้งปวง เช่น งานพระธรรมทูต งานพระธรรมจาริก งานตามโครงการอบรมประจำตำบล

(3) การจัดสอนศาสนศึกษาแก่เด็กและประชาชน

(4) การดำเนินกิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนาของวัดต่างๆ ทั่วประเทศ

2) การสงเคราะห์ประชาชน เป็นหน้าที่สำคัญของพระสงฆ์ พระสงฆ์ได้สงเคราะห์ประชาชนทั้งทางด้านขวัญและกำลังใจและวัตถุอีกด้วย ดังนี้

(1) การให้ความสะดวกในการทำบุญกุศลแก่ประชาชนตามประเพณีเกี่ยวกับชีวิต และตามประเพณีเกี่ยวกับส่วนรวม

(2) การช่วยประกอบศาสนพิธีในงานทำบุญ บำเพ็ญกุศลต่างๆ

(3) การให้ที่พักอาศัยแก่นักเรียน นิสิต นักศึกษาต่างท้องถิ่นที่มาศึกษาเล่าเรียนอยู่ในเมือง การให้ที่พักอาศัยแก่บุคคลที่มารักษาศีล การให้ที่ดินหรือให้เช่าที่ดินในราคาถูกให้ประชาชนที่ขาดเงินปลูกบ้านอาศัย

(4) การดูแลสุขภาพจิต การประพรมน้ำพระพุทธรูป การให้ถ้อยคำ

(5) การให้ทางราชการหรือส่วนรวมใช้สถานที่ของวัดประชุมราษฎร เป็นหน่วยเลือกตั้ง จัดงานหารายได้เพื่อสาธารณกุศล ตลอดจนการให้ใช้ที่ดินของวัดสร้างสาธารณสถานต่างๆ

(6) การรักษาโรคภัยไข้เจ็บ การให้คำปรึกษาในหน้าที่การงาน การเป็นผู้นำในการก่อสร้างสิ่งสาธารณประโยชน์ในท้องถิ่น

(7) การให้ที่พักพิงแก่ประชาชนผู้ประสบสาธารณภัยและภัยจากธรรมชาติ การรวบรวมสิ่งของจากผู้บริจาคไปให้การสงเคราะห์แก่ผู้ประสบภัยต่างท้องถิ่น

3) การช่วยเหลืองานทางราชการ พระสงฆ์พยายามที่จะช่วยเหลืองานทางราชการทั้งในด้าน การปกครอง การสงเคราะห์ประชาชน และการรักษาความปลอดภัยของชาติ เช่น

(1) ช่วยในการอบรมชี้แจงราษฎรให้รู้จักผิดชอบชั่วดี การปฏิบัติตามคำแนะนำชักชวนของรัฐบาลหรือผู้ปกครองบ้านเมืองระดับต่างๆ

(2) ช่วยสงเคราะห์ประชาชนโดยรับช่วงงานจากเจ้าหน้าที่รัฐบาลให้การสงเคราะห์ในท้องถิ่นกันดารที่วัดตั้งอยู่

(3) การช่วยทางราชการเกี่ยวกับกิจการอันเกี่ยวกับความมั่นคง

พระมหาสุภา อุทโท (2542: 61-90) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “พระสงฆ์ไทยใน 2 ทศวรรษหน้า (พ.ศ.2541-2560)” โดยพิจารณาจากทัศนะของนักวิชาการถึงแนวโน้มของสังคมในอีก 20 ปีข้างหน้าว่า กระแสโลกจะเป็นกระแสที่มีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อสังคมไทยในอนาคต นั่นคือ กระแสทุนนิยม บริโภคนิยม การศึกษาที่เน้นอิสระเสรี ธรรมชาติและองค์รวม การพัฒนาแบบยั่งยืน การอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมถึงการเข้ามาลงทุนของบริษัทข้ามชาติต่างๆ จากเหตุนี้ ทำให้เศรษฐกิจไทยยังมีแนวโน้มเติบโต แม้ว่าจะไม่มากเท่าที่ผ่านมา มีการเมืองที่เป็นประชาธิปไตยมากขึ้น การติดต่อสื่อสารของคนในสังคมจะทำผ่านเทคโนโลยีการสื่อสารที่ทันสมัยมากขึ้น การพัฒนาประเทศ จะเน้นการพัฒนาแบบยั่งยืนมากขึ้น ขณะเดียวกันกระแสบริโภคนิยม ความเสื่อมโทรมทางศีลธรรม และโรคเอดส์ จะแพร่กระจายอย่างรุนแรงและกว้างขวาง ในเมืองจะมีกลุ่มชนหลายเชื้อชาติที่มีวัฒนธรรมหลากหลาย มีระบบการศึกษาที่หลากหลาย มีปัญหาสังคมต่างๆ ที่ซับซ้อนเพิ่มขึ้น และปัญหามลพิษ จะนำไปสู่ความเสื่อมโทรมด้านสุขภาพจิตของคนในเมืองมากยิ่งขึ้น ส่วนในชนบทจะมีการต่อสู้แย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ ลดลง การกระจายบริการด้านสาธารณสุขจะยังไม่ทั่วถึง และชนบทยังคงเป็นฐานรองรับการผลิตของเมืองต่อไป

ดังนั้น พระสงฆ์ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทย จึงควรที่จะเข้ามามีบทบาทให้สอดคล้องและรู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย พระสงฆ์ควรดำเนินบทบาทต่อสังคมที่ไม่ขัดกับหลักการของพระธรรมวินัย ดังต่อไปนี้

1) บทบาทผู้เรียนรู้และวิจัย คือ การแสวงหาความรู้และความเข้าใจอย่างเป็นระบบในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น การพัฒนาชุมชน กฎหมาย การสื่อสาร เทคโนโลยีการสื่อสาร เป็นต้น เพื่อการทำงานพัฒนาและช่วยเหลือสังคมหรือชุมชนของพระสงฆ์อย่างมีประสิทธิภาพ

2) บทบาทผู้สอนศีลธรรม คือ การชี้แจงหรืออธิบายหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ถูกต้องให้แก่บุคคลระดับต่างๆ ได้

3) บทบาทผู้ให้การศึกษา คือ พระสงฆ์ควรส่งเสริมการให้ความรู้เรื่องประชาธิปไตยที่ถูกต้องแก่ประชาชน ด้วยว่าในอนาคตการเมืองจะมีลักษณะที่เป็นประชาธิปไตยมากขึ้น ประชาชนจะมีอำนาจในการปกครองตนเอง มีบทบาทในการตรวจสอบการกระทำของเจ้าหน้าที่รัฐ และนักการเมืองมากขึ้น

4) บทบาทผู้เป็นที่ปรึกษา คือ การให้คำปรึกษาในปัญหาชีวิตส่วนตัวแก่ประชาชนทุกระดับ เพราะในอนาคต ปัญหาต่างๆ มีแนวโน้มว่ามีความรุนแรงและมีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น

5) บทบาทผู้ปลุกจิตสำนึก คือ การปลุกจิตสำนึกให้คนมีความขยัน ประหยัด และรับผิดชอบ และไม่ให้เกิดเป็นทาสบริโภคนิยม โดยการประยุกต์หลักธรรมทางศาสนาที่สอดคล้องและทันสมัย

6) บทบาทผู้อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คือ พระสงฆ์ควรจัดวัดให้ร่มรื่น สงบ สะอาดและมีที่ปฏิบัติธรรม เพื่อเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นสถานที่เหมาะสมสำหรับพัฒนาศีลธรรมและจิตใจ

7) บทบาทผู้สงเคราะห์ชุมชน คือ พระสงฆ์ควรสร้างสถานที่รักษาผู้ป่วย เพราะในอนาคตปัญหาโรคภัยต่างๆ จะแพร่กระจายรวดเร็ว เช่น คนป่วยโรคเอดส์ จะถูกรอคับรั้วและสังคมทอดทิ้งมากขึ้น ปัญหาคนชราถูกทอดทิ้ง ปัญหาเด็กเร่ร่อน จะทวีความรุนแรงมากขึ้น

8) บทบาทผู้ประสานงาน คือ พระสงฆ์ควรประสานงานทุกฝ่ายไม่ว่าจะเป็นประชาชน เจ้าหน้าที่เอกชน หรือเจ้าหน้าที่ของรัฐ เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ชุมชน

9) บทบาทผู้ส่งเสริมและพัฒนาภูมิปัญญาชาวบ้าน คือ พระสงฆ์ควรเป็นผู้นำในการใช้ยาสมุนไพร ให้คำแนะนำและส่งเสริมอาชีพการปลูกสมุนไพร รวมทั้งส่งเสริมการฝึกอบรมเรื่องยาสมุนไพร เป็นต้น

10) บทบาทผู้รวมกลุ่ม คือ พระสงฆ์ควรกระตุ้นให้คนร่วมกันคิดแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน

สรุปว่า การที่พระสงฆ์ได้เข้ามามีหน้าที่ในการพัฒนาสังคมนั้น เนื่องจากเป็นหน้าที่และความผูกพันกันระหว่างพระสงฆ์และประชาชนที่ว่า ชีวิตความเป็นอยู่ของพระสงฆ์ต้องอาศัยประชาชนเลี้ยงชีพ ในด้านหลักพุทธธรรมก็เอื้ออำนวยต่อการปฏิบัติหน้าที่ของพระสงฆ์ กล่าวคือ เมื่อพระสงฆ์มีชีวิตเนื่องด้วยประชาชน จำเป็นจะต้องช่วยเหลือประชาชนให้ด้านต่างๆ เช่น ให้การศึกษา เผยแผ่ธรรม และการสงเคราะห์ประชาชนในรูปแบบต่างๆ กันตามความรู้ความสามารถของพระสงฆ์แต่ละรูป

ในปัจจุบันพระสงฆ์ได้เริ่มมีหน้าที่ในการพัฒนาสังคมเพิ่มขึ้นนั้น ย่อมเกิดมาจากหลายสาเหตุซึ่งพอจะสรุปได้ดังนี้ คือจากแรงจูงใจภายนอกที่ผู้อื่นไปมอบหมายหน้าที่ให้พระสงฆ์ทำ ขอร้องให้พระสงฆ์ช่วย และจากแรงจูงใจภายในส่วนตัวของพระสงฆ์เอง ที่พระสงฆ์ได้อยู่ในชุมชน ได้เห็นความทุกข์ยากของชาวบ้าน พระสงฆ์ทนไม่ได้จึงต้องออกมาช่วยชุมชนที่พระสงฆ์อยู่ เพื่อให้มีชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และจากแรงจูงใจทำให้ได้อาศัยแนวพุทธธรรมที่ตนได้ศึกษาจากพระไตรปิฎกและคัมภีร์ต่างๆ ทางพุทธศาสนา ประกอบกับประสบการณ์ที่เกิดจากการปฏิบัติธรรม จึงทำให้เริ่มขบวนการพัฒนาสังคมโดยมีหลักพุทธธรรม คือ ปัญญา และความเมตตากรุณาเป็นแกนนำ มุ่งประโยชน์สุขทั้งโลกนี้ทั้งในอนาคตและประโยชน์สูงสุด กล่าวได้ว่า พระสงฆ์ซึ่งเป็นตัวแทนของพระพุทธศาสนา ก็กลายเป็นผู้นำทางจิตใจของประชาชน เป็นศูนย์รวมแห่งความเคารพเชื่อถือและการร่วมมือ โดยนัยนี้ พระสงฆ์ถือว่าเป็นหลักประกันความมั่นคงของประเทศชาติ ในฐานะเป็นที่ยึดเหนี่ยวของประชาชนให้มีความสามัคคีและให้รวมตัวกันเข้าเป็นหน่วยหนึ่งของสังคม

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชนบท

การพัฒนาชนบทถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาประเทศ และการพัฒนาชนบทนั้น จะต้องมีความสอดคล้องกับการพัฒนาประเทศโดยรวม

2.3.1 ปรัชญาพื้นฐานในการพัฒนาชนบท

การพัฒนาชนบทเป็นเรื่องที่มีผู้ให้ความสนใจมานานแล้ว และวิธีการดำเนินงานก็มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเรื่อยมา ในระยะแรกเริ่มประเทศต่างๆ ได้ดำเนินการพัฒนาชนบท โดยเรียกชื่อต่างๆ กัน เช่น ปากีสถาน เรียกการพัฒนาชนบทว่า โครงการพัฒนาเกษตรกรรมและอุตสาหกรรมของหมู่บ้าน (Village Agriculture and Industrial Development Programme), กลุ่มประเทศอาณานิคมของอังกฤษ เรียกว่า มวลชนศึกษา (Mass Education), ไต้หวัน ใช้ชื่อว่า การบูรณะชนบท (Rural Construction), องค์การยูเนสโก เรียกว่า การพัฒนาชุมชน (Community Development) สำหรับในปัจจุบัน องค์การต่างๆ ทั่วโลกต่างก็หันมาเรียกในคำเดียวกันว่า “การพัฒนาชนบท” (Rural Development)

หลักปรัชญาอันเป็นรากฐานในการพัฒนาชนบทนั้น ก็คือหลักปรัชญาเดียวกันกับการพัฒนาทรัพยากรบุคคล ซึ่งมีหลักโดยสรุป คือ

1) บุคคลแต่ละคน ย่อมมีศักดิ์ศรีและเอกลักษณ์เป็นของตนเอง ดังนั้น นอกจากมีสิทธิอันพึงได้รับการปฏิบัติอย่างสมศักดิ์ศรีในฐานะที่เป็นมนุษย์ผู้หนึ่งแล้ว ยังมีสิทธิในการกำหนดวิถีการดำรงชีวิตของตนไปในทิศทางที่ตนต้องการ

2) หากได้รับโอกาส บุคคลแต่ละคนย่อมมีความสามารถที่จะเรียนรู้ เปลี่ยนแปลงทัศนคติ ประพฤติปฏิบัติและพัฒนาขีดความสามารถในการรับผิดชอบต่อสังคมสูงขึ้นได้

3) บุคคลแต่ละคนมีพลังในความคิดริเริ่ม มีความเป็นผู้นำ และความคิดใหม่ๆ ซึ่งซ่อนเร้นอยู่ หากได้รับการกระตุ้นและพัฒนา พลังความสามารถเหล่านี้ จะเจริญเติบโต และนำออกมาใช้ได้ (วันรักษ์ มิ่งมณีนาคน, 2531: 1-2)

กรมพัฒนาชุมชน (2530: 6) ใช้ปรัชญาในงานพัฒนาชุมชนที่ตั้งอยู่บนรากฐานของความเชื่อเกี่ยวกับคนและความยุติธรรมของสังคมไว้ 5 ประการ คือ

1) บุคคลแต่ละคนย่อมมีความสำคัญและมีเอกลักษณ์ที่ไม่เหมือนกัน จึงมีสิทธิอันพึงได้รับการปฏิบัติด้วยความยุติธรรมและอย่างบุคคลที่มีเกียรติ ในฐานะที่เป็นมนุษย์ปุถุชนคนหนึ่ง

2) บุคคลแต่ละคน ย่อมมีสิทธิและเสรีภาพ ที่จะกำหนดวิถีการดำรงชีวิตของตนไปในทิศทางที่ตนต้องการ

3) บุคคลแต่ละคน ถ้ามีโอกาสแล้วย่อมมีความสามารถที่จะเรียนรู้ เปลี่ยนแปลงทัศนคติ พฤติกรรม และพัฒนาขีดความสามารถให้มีความรับผิดชอบต่อสังคมสูงขึ้นได้

4) มนุษย์ทุกคนมีพลังในเรื่องความคิดริเริ่ม ความเป็นผู้นำ และความคิดใหม่ ๆ ซ่อนเร้นอยู่ พลังความสามารถเหล่านี้สามารถเจริญเติบโตและนำออกมาใช้ได้ ถ้าพลังซ่อนเร้นเหล่านี้ได้รับการพัฒนา

5) การพัฒนาพลังและขีดความสามารถของชุมชนในทุกด้าน เป็นสิ่งที่พึงปรารถนาและมีความสำคัญยิ่งต่อชีวิตของบุคคล ชุมชนและรัฐ

สรุปแล้ว ผู้ที่จะทำงานพัฒนาชนบทต้องมีความเชื่อและมีหลักการสำคัญในการทำงานว่า คนในชนบทมีความรู้ ความสามารถ ถ้าเขามีโอกาสและการพัฒนาชนบทจะต้องมุ่งสร้างความเป็นธรรม ให้เกิดขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนที่ยากจนในชนบทต้องได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนาและช่วยเหลือตนเองได้

2.3.2 ความหมายของการพัฒนาชนบท

ความหมายเกี่ยวกับการพัฒนาชนบทนั้นมีมากมายหลายสำนวน ตามที่หน่วยงานหรือองค์กรที่เข้าไปเกี่ยวข้อง แต่โดยส่วนใหญ่แล้ว จะมีสาระสำคัญสอดคล้องกัน ดังนี้

การพัฒนาชนบท คือ การปรับปรุงโครงสร้างของสังคม ดังที่ เมธี ครองแก้ว (อ้างถึงใน สุพจน์ บรรเทิง, 2536: 16) คณะทำงานศึกษานโยบายการพัฒนาชนบทของไทย ได้ให้ความหมายไว้ว่า “การพัฒนาชนบท คือ กระบวนการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ที่ตั้งใจกระทำให้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง เพื่อวัตถุประสงค์ในการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของประชาชนในชนบท ทั้งนี้โดยการดำเนินการเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่สำคัญ คือ การปรับปรุงสภาพการดำรงชีวิตโดยทั่วไปของชาวชนบท ให้กินดีอยู่ดีขึ้น มีความสามารถในการพึ่งตนเอง มีอำนาจต่อรองทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองกับชุมชนภายนอก และมีความปลอดภัยในชีวิต และทรัพย์สินของชาวชนบทเป็นสำคัญ”

อมร รักษาสัตย์ และยุวัฒน์ วุฒิเมธี (2527: 7) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “การพัฒนาชนบท เป็นกระบวนการพัฒนาที่กว้าง ครอบคลุมทั้งระบบและโครงสร้างของชุมชน (คน ชุมชน สิ่งแวดล้อม กฎเกณฑ์การอยู่ร่วมกัน) เป็นการพัฒนาชนบททั้งมวลในทุกด้าน” ซึ่งการให้ความหมายนี้มีความสอดคล้องกับพินิจ ลาภธนานนท์ (2529: 9) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “การพัฒนาชนบท หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงระบบโครงสร้างต่างๆ ในชุมชน ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม เพื่อให้วิถีชีวิตของคนในชนบทเปลี่ยนไปสู่สภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น”

การพัฒนาชนบท คือ การพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในชนบท ซึ่งความหมายนี้ ญัฐพล ขันธไชย (2525: 21) ได้กล่าวว่า “การพัฒนาชนบท คือ การปรับปรุงมาตรฐาน ความเป็นอยู่ของประชาชนผู้มีรายได้น้อยที่อาศัยอยู่ในชนบท และการทำให้กระบวนการพัฒนานั้นเป็นกระบวนการที่

สามารถดำเนินการต่อไปได้ด้วยตนเอง (self-sustaining)” พร้อมกันนี้ นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2530: 101) ก็ให้ความหมายไว้ว่า “การพัฒนาชนบท เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่มุ่งการยกระดับความเป็นอยู่ของมนุษย์และสังคมให้สูงขึ้นเพื่อให้มีคุณภาพชีวิตและสภาพแวดล้อมที่ดีขึ้น” และปรัชญาเวสารัช (2531: 6) ก็ให้ความหมายไว้คล้ายกันว่า “การพัฒนาชนบท คือ กระบวนการใดๆ ก็ตามที่ทำให้เกิดการพัฒนาขึ้นโดยการเปลี่ยนแปลงเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ในการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของชาวชนบทส่วนใหญ่” ส่วนวันรักษ์ มิ่งมณีนาคน (2531: 6) ได้ให้ความหมายว่า “การพัฒนาชนบท คือ ขบวนการที่มุ่งส่งเสริมให้ประชาชนในชุมชน มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นในทุกๆ ด้าน โดยประชาชนเป็นผู้ริเริ่ม และมีส่วนร่วมในขบวนการพัฒนาทุกขั้นตอน ด้วยการพึ่งตนเองให้มากที่สุด และเสริมด้วยการช่วยเหลือจากภายนอกเท่าที่จำเป็น”

การพัฒนาชนบท คือ การเพิ่มผลผลิตและรายได้ของประชาชนให้สูงขึ้น ซึ่งความหมายนี้ อวยชัย ชะบา (2530: 87) ได้กล่าวไว้ว่า “การพัฒนาชนบท คือ การเพิ่มผลผลิตรายได้อย่างทั่วถึงเป็นธรรม โดยมีการปรับปรุงโครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และการปกครองที่เอื้อต่อผลประโยชน์ของคนส่วนใหญ่ในสังคมชนบท ทำให้ชาวชนบทส่วนใหญ่สามารถเข้าถึงและควบคุมทรัพยากรและสภาพแวดล้อมของตนได้อย่างต่อเนื่องและมีผลตลอดไป” พร้อมกันนี้ World Bank (1975: 17 อ้างถึงใน สุพจน์ บรรเทิง, 2536: 16) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “การพัฒนาชนบท คือ กระบวนการซึ่งความยากจนในชนบทถูกแก้ไขให้ลดน้อยลง โดยการเพิ่มผลผลิตและรายได้ของครอบครัวและผู้ใช้แรงงานในชนบทให้สูงขึ้น” ส่วนดิเรก ฤกษ์สาหร่าย (2527ก: 16) กล่าวว่า “การพัฒนาชนบท เป็นความพยายามที่จะมุ่งลดความยากจนการกำหนดในลักษณะที่จะเพิ่มผลผลิตและเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตเพื่อให้มีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีทั้งกายภาพ และคุณภาพชีวิตที่ดีของชาวชนบท”

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า การพัฒนาชนบท คือ การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง เพื่อให้ประชาชนในชนบทมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น โดยการเพิ่มความรู้ความสามารถของคนในชนบท และโดยการเพิ่มผลผลิตและรายได้ของประชาชนในชนบทให้มากขึ้น

2.3.3 แนวคิดและหลักการพัฒนาชนบท

ไพรัตน์ เดชะรินทร์ (2524: 13) ได้เสนอแนวคิดการพัฒนาชุมชนไว้ พอจะสรุปได้ว่า การพัฒนาชุมชนเป็นทั้งขบวนการ (Process) วิธีการ (Method) กรรมวิธีการเปลี่ยนแปลง (Movement) และเป็นแผนงาน (Program)

1) การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการ (Process) ที่จะต้องทำต่อเนื่องกันอย่างมีระบบ (system) เพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากระดับหนึ่งไปสู่อีกระดับหนึ่ง การเปลี่ยนแปลงนี้จำเป็นต้องใช้เวลา และจำเป็นต้องอาศัยกรรมวิธีการเปลี่ยนแปลงที่ถูกต้องวิธี

2) การพัฒนาชุมชน เป็นกรรมวิธีการเปลี่ยนแปลง (Movement) จากลักษณะหนึ่งไปสู่

อีกลักษณะหนึ่ง โดยเฉพาะการเน้นการเปลี่ยนแปลงทางทัศนคติของคน เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางวัตถุ

3) การพัฒนาชุมชน เป็นวิธีการ (Method) ที่ใช้ความสามารถของประชาชนและความร่วมมือระหว่างประชาชนกับรัฐบาลในการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น วิธีการนี้ต้องเป็นที่ยอมรับ และสามารถนำการเปลี่ยนแปลงมาสู่ชุมชนอย่างถาวรและมีประโยชน์ต่อชุมชน

4) การพัฒนาชุมชน เป็นแผนงานหรือโครงการ (Program) ที่ได้จัดทำขึ้นตามหลักการพัฒนาชุมชน เพื่อนำแผนงานหรือโครงการไปปฏิบัติให้เกิดเปลี่ยนแปลงโดยคนในชุมชน

ชินรัตน์ สมสืบ (2539: 6-10) ได้รวบรวมแนวความคิดการพัฒนาชนบทมาเสนอไว้ว่า การให้ความหมายของการพัฒนาชนบท มีหลากหลายแตกต่างกันมากมายและไม่มี ความหมายใดที่สามารถครอบคลุมถึงเจตนารมณ์ของการปรับปรุงความเป็นมนุษย์ หรือความเจริญเติบโตและการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีได้อย่างแท้จริง และเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปได้ ความหมายที่ผสมกัน อาจจะตรงกับ ความมุ่งหมาย และได้รับการยอมรับในทางปฏิบัติมากกว่าแนวความคิดหรือแนวคิด คือ ภาพในใจหรือแบบของความคิดที่เป็นตัวแทนสิ่งของทั้งประเภทเป็นภาพกลางๆ ที่มนุษย์กำหนดขึ้นเพื่อใช้ประโยชน์ร่วมกัน จึงมีการกำหนดแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่สำคัญไว้ ดังนี้

1) ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ : แนวทางการกระจายความเจริญ (Economic Growth : The Trickle-Dowe Approach)

เป็นการให้ความหมายการพัฒนาโดยนักทฤษฎีด้านความเจริญเติบโต แกนกลางของความคิดนี้คือ ความประสงค์ในการเพิ่มผลผลิตมวลรวมประชาชาติ (Gross National Product - GNP) และรายได้ต่อหัวของประชาชน (percapita income) เมื่อระดับความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจมีสูง (มากกว่า 6%) ก็ส่งผลความเจริญเติบโตไปสู่ประชากรส่วนใหญ่ ผลของการค่อยๆ ไหลของความเจริญนี้กระจายผลประโยชน์ไปสู่ส่วนที่ยากจนกว่าในระบบเศรษฐกิจ

2) ความจำเป็นพื้นฐาน : แนวทางสวัสดิการ (Basic Needs : The Welfare Approach)

แนวคิดความจำเป็นพื้นฐานเกิดจากแนวความคิดที่ว่า หากการพัฒนา หมายถึง การปรับปรุงสวัสดิการต่างๆ ของประชาชน โดยเฉพาะประชาชนที่ยากจน แล้วก็ควรให้ความสนใจไปยังสิ่งที่จะสนองความจำเป็นขั้นพื้นฐาน เช่น อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย การศึกษา การสาธารณสุข ของประชาชนเป็นอันดับแรก แทนที่จะใช้ทรัพยากรไปลงทุนด้านอุตสาหกรรม หรือทำให้ประชาชนว่างงานมากขึ้น แนวความคิดความจำเป็นพื้นฐานมีข้อดีในการแก้ปัญหาคความยากจน เพราะจะช่วยให้คนจนมีโอกาสได้รับบริการพื้นฐานที่จำเป็นในการดำรงชีวิตอยู่ต่อไปได้

ส่วนสวัสดิการของประชาชน เกิดขึ้นได้เนื่องจากมีส่วนประกอบสำคัญ 3 ประการ ซึ่งมีความสำคัญเท่าเทียมกัน เรียกว่า หัวใจของการพัฒนา คือ

(1) ความสามารถในการดำรงชีวิตอยู่ได้ (Life Sustenance) คือมีสิ่งจำเป็นสำหรับ

ชีวิต สำหรับคนทุกคน เป็นการยกระดับความเป็นอยู่ของประชาชน

(2) การยอมรับตนเอง (Self - Esteem) สร้างขึ้นโดยสร้างระบบ และสถาบันด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง เพื่อส่งเสริมศักดิ์ศรี และการเคารพในตัวตนมนุษย์

(3) ความมีอิสระจากการเป็นทาส (Freedom from Servitude) เป็นการเพิ่มความ เป็นอิสระให้ประชาชน เพื่อให้เขาเลือกสิ่งต่างๆ อย่างเสรี

3) มนุษยนิยม : แนวทางจริยธรรม (Humanism : The Ethical Approach)

แนวคิดนี้เกิดจากการให้ความหมายของการพัฒนาว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีทิศทางเพื่อสิ่งที่ดีขึ้น นั่นคือ คนจะต้องไม่อยู่ในสภาพที่เลวร้ายกว่าเดิมและไม่ทำให้คนตกอยู่ในสภาพของความเป็นทาส หรือเป็นเหมือนหุ่นยนต์ (Robot) ที่อยู่ในชุมชนอย่างไม่มีระบบและไร้วิญญาณ จะต้องไม่มีการกดขี่ บีบคั้นคน แต่ควรจะปลดปล่อยเขาให้มีอิสระ

แนวคิดมนุษยนิยมนี้มีเป้าหมายที่การพัฒนาคน ซึ่งการเริ่มต้นการพัฒนา ก็จะต้องใช้คน เป็นกลไกของการพัฒนาที่เพิ่มความเป็นมนุษย์ ไม่ใช่ลดความเป็นมนุษย์ให้น้อยลง และเป้าหมาย สูงสุดของการพัฒนา คือการให้โอกาสแก่คนทุกคนมีชีวิตอย่างมนุษย์ที่สมบูรณ์ คนจึงเป็นเป้าหมายของ กระบวนการพัฒนา

4) เสรีภาพ : แนวทางการปฏิวัติ (Liberation : The Revolutionary Approach)

ความคิดนี้ถือว่า การพัฒนาควรจะเป็นเรื่องของกรณีเสรีภาพ เพื่อให้ประชาชนมีอธิปไตยใน การควบคุมกระบวนการต่างๆ และชะตากรรมของชาติด้วยพวกเขาเอง เสรีภาพจะนำไปสู่การ เปลี่ยนแปลงทางสังคม อันเกิดจากความต้องการสูงสุดของประชาชน และจะมีการปรับปรุงสภาพ ความเป็นอยู่ โดยการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันในกระบวนการพัฒนา สิ่งนี้อาจเรียกว่า การสร้างมโนธรรม (Conscientization) ที่เป็นภาวะของการตระหนักในปัญหาที่กระทบต่อบุคคลและสังคม และทำงาน แก้ไขปัญหาด้วยความร่วมมือกันกับคนอื่นๆ ด้วย

เสรีภาพเป็นกระบวนการการพัฒนาตนเองที่เป็นความมีอิสระของคนจากพันธนาการของสิ่งที่ไม่เกี่ยวข้อง การพัฒนาจะต้องมีความก้าวหน้าทางวัตถุ และเสรีภาพจากการถูกใช้ประโยชน์ และเป็นไปตามความใฝ่ฝันของคนที่สอดคล้องกับความก้าวหน้า และความรับผิดชอบของสังคม การพัฒนาทั้งหมด จึงเป็นการสงเคราะห์เสรีภาพของทั้งบุคคลและสังคมเข้าด้วยกัน

แนวคิดในการพัฒนาอาจเริ่มจากการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ เพื่อจะทำให้กลุ่มผู้ด้อย โอกาสมีสิ่งต่างๆ ตามความจำเป็นขั้นพื้นฐานก่อน จากนั้นมุ่งประโยชน์การพัฒนาให้ตกแก่คน และ สร้างให้มีศักดิ์ศรี มีความเป็นตัวของตัวเอง สามารถเลือกวิถีชีวิตของตนเองได้ นั่นคือ แนวทางของ การมีเสรีภาพ และแนวคิดเหล่านี้ สามารถนำไปปรับใช้ในการพัฒนารัฐบาลให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ ของแต่ละประเทศได้ เช่น ในประเทศไทย ได้นำความคิดทางด้านความจำเป็นขั้นพื้นฐานมาปรับใช้ อย่างเด่นชัดในปัจจุบัน

2.3.4 วัตถุประสงค์และเป้าหมายของการพัฒนาชนบท

ดิเรก ฤกษ์สาหร่าย (2527ข: 7) กล่าวไว้ว่า เนื่องจากการพัฒนาชนบท มุ่งที่จะลดความยากจนเป็นกลไกสำคัญ การกำหนดรูปแบบ จึงถูกกำหนดในลักษณะที่จะเพิ่มผลผลิตและเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตเพื่อที่จะให้มีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีทางกายภาพและมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ดังนั้น วัตถุประสงค์ของการพัฒนาชนบท ก็คือ

“การดำเนินการในกิจกรรมในทุกสาขาที่เกี่ยวข้องเพื่อมุ่งที่จะปรับปรุงประสิทธิภาพในการผลิต มีการเพิ่มการทำงานมากขึ้น หรือสร้างงานในชนบทเพื่อให้กลุ่มบุคคลเป้าหมายมีรายได้เพิ่มขึ้น รวมทั้งการเพิ่มระดับที่ยอมรับขึ้นค่าของมนุษย์ในเรื่องอาหาร ที่อยู่อาศัย การศึกษาและสุขภาพ และการดำเนินกิจกรรมทุกอย่างต้องส่งผลให้หรือมีส่วนร่วม ทำให้เศรษฐกิจโดยรวมของชาติดีขึ้น”

วัตถุประสงค์ของการพัฒนาชนบทดังกล่าวมานี้ มีความสอดคล้องกับความเห็นของ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ (2530: 139) ซึ่งกล่าวไว้ว่า “การพัฒนาชนบท นั้นมีจุดมุ่งหมายคือการทำนุบำรุงให้ชาวชนบทสามารถอยู่ดีกินดีขึ้นไป ดังนั้นเป้าหมายในการพัฒนาชนบท จะมีผลบริบูรณ์ได้ จะต้องบรรลุถึงเป้าหมาย 3 ประการ คือ

- 1) ให้รายได้ของชาวชนบทเพิ่มขึ้นในอัตราที่พึงพอใจ
- 2) ความเจริญของรายได้ชาวชนบท จะต้องเป็นไปโดยมั่นคงและมีเสถียรภาพ
- 3) ชาวชนบทจะต้องสามารถช่วยเหลือตนเองได้และสามารถช่วยเหลือซึ่งกันและกันได้ (ป๋วย อึ๊งภากรณ์, 2530: 141)

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี (2534: 60) ระบุว่า “...การพึ่งตนเองของชุมชนเป็นเป้าหมายของการพัฒนาชุมชน...” ซึ่งสอดคล้องกับความเห็นของ นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2535: 21) ที่ว่าเป้าหมายของการพัฒนาชุมชน คือการพัฒนาคนให้เป็นผู้พึ่งตนเองได้ในการแก้ปัญหาส่วนตัวและแก้ปัญหาส่วนรวม เป็นการพัฒนามนุษย์ให้สามารถใช้พลังความคิด พลังความรู้ และพลังความสามารถได้อย่างเต็มเปี่ยมในการยังชีพตนเอง และยังประโยชน์ให้แก่ผู้อื่น นอกจากนี้ วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (2529: 3) อธิบายว่า ลักษณะการพัฒนาชุมชนที่เด่นชัดเป็นเอกลักษณ์ก็คือการพัฒนาคนให้มีความสามารถในการคิด ตัดสินใจ การกระทำ การรับผิดชอบร่วมกันในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อพัฒนาตนเองและชุมชนส่วนรวม

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2539: 4-11) ระบุว่า เป้าหมายการพัฒนาคนในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) คือการให้คนทุกคนในสังคมได้รับการพัฒนาเต็มศักยภาพ มีภูมิปัญญาความคิดที่จะเป็นผู้ชี้กระแสดำเนินการพัฒนาได้ด้วยตนเอง มีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศเป็นส่วนรวมในทุกมิติ เน้นศักดิ์ศรีของความเป็นคน มีจิตสำนึกและรับผิดชอบต่อสังคม และสิ่งแวดล้อม

จากแนวคิดของนักวิชาการหลายท่านดังกล่าวนี้ สรุปว่า เป้าหมายของการพัฒนาชนบท คือการพัฒนาคนให้เป็นผู้มีความคิด และมีขีดความสามารถในการพึ่งตนเองได้เป็นสำคัญ

2.3.5 รูปแบบและกลวิธีในการพัฒนาชนบท

2.3.5.1 รูปแบบในการพัฒนาชนบท

รูปแบบของการพัฒนาชนบทนั้น เกิดจากการปรัชญาการมองชนบทที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งอาจจะเลือกใช้รูปแบบการพัฒนามากมายหลายรูปแบบในเวลาเดียวกันหรือต่างเวลากันได้แล้วแต่องค์กรใด หรือพื้นที่ที่นำไปใช้ โดยแบ่งออกเป็น 3 รูปแบบ คือ

1) การพัฒนาชนบทแบบผสมผสาน

เป็นรูปแบบการพัฒนาที่กำหนดกิจกรรมให้สอดคล้องเกื้อกูลกันเป็นวงจรของการดำเนินชีวิตในชนบท ที่ครอบคลุมกิจกรรมทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา อนามัย การเมือง และการปกครองตนเองระดับท้องถิ่น โดยมีหน่วยงานหนึ่งทำหน้าที่ในการประสานงาน เพื่อให้หน่วยงานต่างๆ ที่มีความชำนาญงานเฉพาะทาง ได้เข้าร่วมปฏิบัติงานในพื้นที่กำหนดเป็นการผสมผสานหน่วยปฏิบัติงานด้านต่างๆ หลากๆ หน่วยมาร่วมกัน

2) การพัฒนาชนบทแบบมุ่งเฉพาะกลุ่มยากจน

จากการที่มุ่งพัฒนาประเทศโดยเน้นไปทางอุตสาหกรรมเป็นหลัก ผลประโยชน์กลับตกอยู่กับพ่อค้านายทุน หรือชาวชนบทที่ประกอบอาชีพค้าขาย ส่วนอาชีพทางการเกษตรกลับได้ผลจากการพัฒนาน้อยมาก ด้วยเหตุดังกล่าว การพัฒนาชนบท ควรจะทบทวนแนวคิดและวิธีการพัฒนาเสียใหม่ โดยกำหนดวัตถุประสงค์ให้ชัดเจนว่า ผลประโยชน์จากการพัฒนาจะต้องให้ถึงมือประชาชน ที่มีฐานะยากจน จึงควรกำหนดเป้าหมายเป็น 2 ลักษณะควบคู่กัน คือ

(1) พื้นที่เป้าหมาย โดยการศึกษาสถานภาพของเศรษฐกิจของประชาชนในเขตพื้นที่เพื่อจำแนกเป็นเขตพื้นที่แบบต่างๆ แต่พื้นที่ที่เป็นเป้าหมายควรได้รับการพัฒนาโดยเร่งด่วน คือ พื้นที่ที่ประสบกับปัญหายากจนและล้าหลัง

(2) กลุ่มบุคคลเป้าหมาย ซึ่งเป็นเกษตรกรที่ยากจน มีปัญหาเรื่องไม่มีที่ดินทำกิน และแรงงานรับจ้าง ไม่มีที่ดินเพาะปลูก เป็นต้น

3) การพัฒนาชนบทแนววัฒนธรรมชุมชน

ปรัชญาของการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนนั้น มีลักษณะที่แตกต่างไปจากปรัชญาของการพัฒนากระแสหลัก คือการพัฒนาเศรษฐกิจ ที่มุ่งเน้นไปที่การเพิ่มพูนความอุดมสมบูรณ์ทางด้านวัตถุเป็นเป้าหมายสูงสุด เกณฑ์วัดความสำเร็จของการพัฒนา ก็คือปริมาณวัตถุที่เพิ่มมากขึ้น แต่การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนนั้น ถือเอาความสุขของมนุษย์เป็นเป้าหมายสูงสุด ที่เรียกว่า Human Centered Development เกณฑ์วัดความสำเร็จของการพัฒนา คือสภาวะที่มนุษย์สามารถดำรง

ชีวิตได้อย่างมีความสุขอย่างมีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ดังนั้น การพัฒนาแนววัฒนธรรม คือการพัฒนาที่อาศัยมิติทางวัฒนธรรมมาใช้ในการพัฒนา กิจกรรมการพัฒนามีสอดคล้องและเกื้อกูลพื้นฐานทางวัฒนธรรมของหมู่บ้านที่แทรกตัวอยู่ในวิถีการดำเนินชีวิตด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง เป็นการพัฒนาจากภายในหมู่บ้าน การพัฒนาจากเบื้องล่างและเป็นแนวทางการพัฒนาที่เข้าใกล้หลักการพึ่งตนเอง (วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน, 2531: 39-41)

การพัฒนาตามหลักการแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน แม้จะมีหลากหลายวิธีการ แต่ก็มีความหมายหลักพอสรุปได้ ดังนี้ คือ

(1) การพึ่งตนเอง ต้องการให้ชาวบ้านพึ่งตนเองในด้านทรัพยากร เทคโนโลยี ผู้นำ และด้านการบริหาร

(2) ความต้องการให้ประชาชนเรียนรู้และสร้างสรรค์ชุมชนของตนเอง

(3) การพัฒนาทุกขั้นตอนจะต้องมีส่วนร่วมของประชาชน

(4) การพัฒนามุ่งที่พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ผู้นำและองค์กรชุมชน

(5) พัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชนให้ดีขึ้น

(6) เป็นการพัฒนาในระดับจุลภาค ได้แก่ ระดับหมู่บ้าน (กาญจนา แก้วเทพ, 2530:52)

2.3.5.2 กลวิธีในการพัฒนาชนบท

ในการพัฒนาชนบทอาจเกิดจากผู้ดำเนินการฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดโดยเฉพาะหรืออาจเกิดจากหลายฝ่ายร่วมกันก็ได้ แต่โดยทั่วไปเมื่อพิจารณาในระดับกว้างจากการพัฒนาชนบทของประเทศต่างๆ แล้ว อาจแบ่งได้เป็น 4 ประการ คือ

1) การพัฒนาชนบทแบบสั่งการ วิธีการสั่งการนั้น ภาษาอังกฤษเรียกว่า Directive Approach หมายถึง การกำหนดสิ่งใดสิ่งหนึ่งไว้ล่วงหน้า โดยไม่สอบถามความต้องการหรือปัญหาของประชาชนเสียก่อน ประชาชนมีหน้าที่เพียงปฏิบัติตามกฎหรือระเบียบ อันมีลักษณะบังคับให้ต้องกระทำเท่านั้น วิธีการทำให้ประชาชนยอมรับและปฏิบัติตามโครงการกระทำได้ 2 ทางดังนี้ คือ (1) โดยการออกเป็นระเบียบข้อบังคับ (Regulation) บังคับใช้กับประชาชนโดยไม่มีทางเลือกจึงต้องปฏิบัติตาม แต่ส่วนใหญ่แล้วจะมีลักษณะไม่ฟังปรารภและไม่ให้ความร่วมมือ (2) โดยการชักชวน (Persuasion) วิธีนี้คือการพูดจาโน้มน้าวประชาชน ด้วยการกล่าวแต่ประโยชน์ของโครงการนั้นเพียงอย่างเดียว โดยไม่กล่าวถึงข้อเสียด้วย วิธีนี้จะดีหากโครงการที่กำหนดไว้ล่วงหน้านั้นดีและถูกต้อง ดังนั้นจึงอาจเรียกกลวิธีนี้ได้ว่าเป็นแบบ Centralized Planning Approach อันเป็นการพัฒนาที่มีทิศทางการดำเนินการจากเบื้องบนลงสู่เบื้องล่าง (Top Down) หรือจากราชการลงสู่ประชาชน ความสำคัญของการพัฒนาจึงอยู่ที่ราชการมีได้อยู่ที่ประชาชน

2) การพัฒนาชนบทแบบเข้าถึงชุมชน เป็นโครงการที่ริเริ่มโดยกระทรวงมหาดไทย เมื่อปี พ.ศ. 2505 โดยมีจุดมุ่งหมายให้ข้าราชการเข้าถึงประชาชนในชุมชน ทั้งวิธีการเฉพาะตัว (Personal Approach) และวิธีการมีส่วนร่วม (Impersonal Approach) เพื่อให้ประชาชนมีความไว้วางใจ เกิดความเชื่อถือในราชการ ซึ่งเป็นผลให้เกิดความนับถือในรัฐบาลระบบเสรีประชาธิปไตย หลักการแบ่งโครงการนี้อาจสรุปได้ว่า เพื่อมุ่งส่งเสริมให้ประชาชนช่วยตัวเอง โดยมุ่งส่งเสริมให้เกิดผลทั้งทางด้านจิตใจและด้านวัตถุ ตลอดจนมุ่งส่งเสริมให้เกิดผู้นำท้องถิ่น (Local Leader) ขึ้น เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาชุมชนต่อไป ลักษณะการดำเนินงานตามกลวิธีนี้ จึงเป็นไปในรูปที่มีการกำหนดแผนงานและโครงการต่างๆ โดยทางราชการ รวมทั้งการกระทำต่างๆ โดยหน่วยงานราชการที่รับผิดชอบเป็นสำคัญ ประชาชนมีลักษณะเป็นผู้รับมากกว่าเป็นผู้กระทำหรือเป็นผู้ร่วมกระทำ สำหรับกิจกรรมที่ดำเนินการนั้นจะเป็นไปในลักษณะงานสงเคราะห์ชุมชนหรืองานให้บริการแก่ประชาชนเป็นสำคัญ

3) การพัฒนาชนบทแบบมีส่วนร่วม การมีส่วนร่วมของประชาชน (Popular Participation) คือ กระบวนการซึ่งผู้ที่ได้รับประโยชน์จากการพัฒนา ได้รับโอกาสและได้ใช้โอกาสนั้นเพื่อแบ่งปันสิ่งที่เขามี แสดงในสิ่งที่เขารู้สึก บ่งบอกในสิ่งที่เขาต้องการ และผนึกสิ่งเหล่านี้ทั้งหมดเพื่อกำหนดการดำเนินการให้ถึงซึ่งอะไร ที่ไหน และอย่างไร ที่เขาทั้งหลายคิดว่า พวกเขาได้อยู่ในฐานะที่ได้รับการช่วยเหลือจากหน่วยงานการพัฒนาต่างๆ น้อยที่สุด โดยหลักการแล้ว หัวใจของการมีส่วนร่วมของประชาชนจะต้องอยู่ที่อำนาจการตัดสินใจของประชาชน ที่จะเลือกดำเนินชีวิตในชุมชนหรือกิจกรรมการพัฒนาอย่างไรด้วยตนเอง และกำหนดเค้าโครงสำหรับการพัฒนาของพวกเขาเอง ซึ่งประโยชน์ของการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม คือ (1) ก่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างชาวบ้าน และเจ้าหน้าที่ (2) ความผูกพันต่องานและท้องถิ่นมีมากขึ้น (3) ประชาชนยอมรับการเปลี่ยนแปลงมากและเร็วขึ้น (4) ประชาชนและเจ้าหน้าที่มีความไว้วางใจซึ่งกันและกันมากขึ้น (5) การพัฒนากระทำได้ง่ายขึ้น และ (6) ผลงานมีคุณภาพจากการที่คนร่วมกิจกรรมพิจารณาดำเนินการมากขึ้น

4) การพัฒนาชนบทแบบพึ่งตนเอง การพึ่งตนเอง หมายถึง การที่ชุมชนมีความสามารถที่จะดำเนินโครงการและลงทุนดำเนินการได้โดยตัวเองเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ท้องถิ่นโดยมีผลประโยชน์ร่วมกัน การพัฒนาแบบพึ่งตนเองนั้น ยึดหลักความสัมพันธ์ที่เสมอภาค ไม่เอารัดเอาเปรียบกัน ไม่มีการครอบงำกัน ความสัมพันธ์ลักษณะนี้ คือ การช่วยเหลือเกื้อกูลกันที่มีรากฐานแห่งความเสมอภาค หลักดำเนินการในการพัฒนาชนบทแบบพึ่งตนเอง คือ (1) เริ่มจากพื้นฐานการเป็นอยู่ของประชาชน (2) เริ่มจากสิ่งเล็กๆ น้อยๆ และจากสิ่งง่ายๆ ไปสู่สิ่งที่ยาก (3) ไม่รีบเร่งทำโครงการดำเนินงาน แต่ค่อยทำค่อยเป็นไป เพื่อให้โอกาสเขาช่วยคิดช่วยทำไปด้วย และ (4) พยายามใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นให้มากที่สุด (ไพสิทธ์ สัตยารุณ, 2542: 17-18)

2.4 แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท

การพัฒนาในอดีตที่ผ่านมา แม้ว่าในภาพรวมมีการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้นในหลายๆ ด้าน ส่งผลให้เห็นเป็นรูปธรรมหลายประการ ประชาชนมีชีวิตความเป็นอยู่ที่มีความสะดวกสบายขึ้น ในด้านสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น ถนน ไฟฟ้า น้ำประปา และด้านการสาธารณสุข เป็นต้น แต่ก็ยังมีปัญหาต่างๆ อีกมากมาย เช่น ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ปัญหาสังคม และปัญหาความยากจน ดังนั้น กระบวนการพัฒนา จึงต้องมีการปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศน์ ตลอดจนกลยุทธ์ให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม และปัญหาที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาในอดีต โดยให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการพัฒนาได้เข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้นในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การคิดวิเคราะห์ร่วมกัน ทำแผน ร่วมกันทำกิจกรรมและร่วมกันประเมินผลการปฏิบัติงาน

แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยทั่วไปจะมีความหมายกว้าง คือ การที่ประชาชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการควบคุมการใช้และกระจายทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคม เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคม การมีส่วนร่วมในความหมายนี้ จึงเป็นการมีส่วนร่วมของประชาชนตามแนวทางการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ซึ่งเปิดโอกาสให้ประชาชนพัฒนาการรับรู้ สติปัญญา และความสามารถในการตัดสินใจกำหนดชีวิตด้วยตนเอง ดังนั้นการมีส่วนร่วมของประชาชนจึงเป็นทั้งวิธีการ (Means) และเป้าหมาย (Ends) ในเวลาเดียวกัน

ปัจจุบัน แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนา (People Participation for Development) ได้รับการยอมรับและใช้เป็นแนวทางปฏิบัติในงานพัฒนา กระบวนการของการมีส่วนร่วมนั้นมิได้ขึ้นอยู่กับการริเริ่มหรือการวางแผนโดยรัฐ แต่ความสำเร็จนั้นอยู่ที่ประชาชนในชุมชนต้องเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการอย่างเป็นอิสระ เน้นการทำงานในรูปกลุ่มหรือองค์กรชุมชนที่มีวัตถุประสงค์ในการเข้าร่วมอย่างชัดเจน พลังกลุ่มจะเป็นปัจจัยสำคัญทำให้งานพัฒนาต่างๆ บรรลุผลสำเร็จตามความมุ่งหมาย นอกจากนี้ การพัฒนาจำเป็นต้องมีการรวมพลังในลักษณะเบญจภาคี ได้แก่ ภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ และประชาชนเพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาของท้องถิ่น

ความหมายและความสำคัญของการมีส่วนร่วม

คำว่า “การมีส่วนร่วม” ได้มีผู้ให้ความหมายที่หลากหลายและมีความแตกต่างกันไปตามความเข้าใจและประสบการณ์ของแต่ละบุคคล ดังที่ นเรศ สงเคราะห์สุข (2541: 10) และยุวัฒน์ วุฒิเมธี (2526: 253) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนในลักษณะที่เป็นกระบวนการของการพัฒนา ตั้งแต่ต้นจนสิ้นสุดกระบวนการ ได้แก่ การวิจัย (ศึกษาชุมชน) การวางแผน การตัดสินใจ การดำเนินงาน การบริหารจัดการ การติดตามและประเมินผล ตลอดจนการจัดสรรผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น

นิรันดร์ จงวุฒิเวศน์ (2527: 185) ให้ความหมายการมีส่วนร่วม (participation) หมายถึง

การทำงานร่วมกับกลุ่มเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ด้วยความร่วมมือร่วมใจโดยกระทำการดังกล่าวในห้วงเวลาและลำดับเหตุการณ์ที่ทรงประสิทธิภาพ คือถูกจังหวะและเหมาะสมกับทั้งกระทำการงานดังกล่าวด้วยความรู้สึกผูกพันให้ประจักษ์ว่าเชื่อถือได้ แสดงว่าการมีส่วนร่วมเป็นผลของความร่วมมือร่วมใจ การประสานงานและความรับผิดชอบ

Caayupan (อ้างถึงใน ชินรัตน์ สมสืบ, 2539: 22) นิยามว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน (popular participation) คือ กระบวนการที่ผู้ได้รับประโยชน์จากการพัฒนามีโอกาสและใช้โอกาส มีส่วนในการแสดงความรู้สึก บ่งบอกความต้องการและประสานสิ่งเหล่านี้ทั้งหมด เพื่อวางแผนดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมาย ตามสถานที่และวิธีที่ผู้ได้รับประโยชน์คิดไว้ โดยได้รับการช่วยเหลือจากหน่วยงานพัฒนาน้อยที่สุด

Franklyn Lisk (อ้างถึงใน ชินรัตน์ สมสืบ, 2539: 23) ให้ความหมายการมีส่วนร่วมในมุมมองที่กว้างว่าเป็นการเข้าร่วมอย่างแข็งขันของประชาชนในการดำเนินการตัดสินใจในทุกระดับและทุกรูปแบบของกิจกรรมต่างๆ ทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง และโดยเฉพาะในบริบทของกระบวนการวางแผนที่มีการกำหนดรูปแบบ แนวคิดการมีส่วนร่วมสัมพันธ์กับการเข้าร่วมของมวลชนอย่างกว้างขวางในการเลือก การบริหารและการประเมินผลของแผนงานและโครงการต่างๆ ที่จะนำมาซึ่งการยกระดับความเป็นอยู่ให้สูงขึ้น

Franklyn Lisk เพิ่มเติมความหมายของการมีส่วนร่วม 3 ประการ คือ

1) อิทธิพลของประชาชนต่อการตัดสินใจนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการจัดสรร (allocation) และการใช้ประโยชน์ (utilization) ของทรัพยากรเพื่อการผลิต

2) เกี่ยวข้องกับความจำเป็นที่การเข้าร่วมของประชาชนในการวางแผนและดำเนินการกิจกรรมต่างๆ จะสร้างโอกาสด้านสังคม-เศรษฐกิจ เพื่อยกระดับรายได้ และการจ้างแรงงานและเพิ่มการกินดีอยู่ดี

3) การมีส่วนร่วมที่สนองต่อสิ่งที่จะเข้าถึงซึ่งการปรับปรุงให้คนจนได้รับประโยชน์เพื่อการผลิตหลักๆ การบริการและสิ่งอำนวยความสะดวกสาธารณะด้วย ฉะนั้น การมีส่วนร่วมทางการเมืองจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่จะช่วยให้บรรลุวัตถุประสงค์ด้านเศรษฐกิจและสังคม การมีส่วนร่วมทางการเมืองนำมาซึ่งการกระจายอำนาจทางการบริหาร และทรัพยากรไปสู่ระดับท้องถิ่น เพื่อเป็นข้อยืนยันว่า การตัดสินใจของประชาชนจะมีได้และได้รับการปฏิบัติตามความต้องการของประชาชนอย่างแท้จริง

แนวทางการมีส่วนร่วมที่น่าสนใจและทันสมัย คือการเสนอของ โฆสิต ปั้นเปี่ยมรัษฎ์ (2535: 299-301) ที่กล่าวว่า การพัฒนาชนบทในระยะเวลาต่อไป ต้องเปิดทางเลือกให้แก่เกษตรกร ไม่ใช่การขึ้นาจากรัฐ ไม่ใช่การทำให้สังคมเกษตรกรเป็นสังคมหมู่บ้านโดยไม่ต้องติดต่อกับใคร เพราะกระแสนี้ไม่ถูกต้อง และไม่ใช่วิธี เพราะจุดเริ่มต้นเราเดินมาอยู่ในทิศทางที่จะเข้าหาระบบเศรษฐกิจตลอดเวลา การพัฒนาชนบทในทศวรรษหน้า จึงควรพูดถึงการที่ชนบทจะเข้ามากลมกลืนกับสังคม ส่วนใหญ่ซึ่ง

เป็นระบบตลาด (Market) ได้อย่างไร ฉะนั้น จึงควรเปิดทางเลือกให้เพิ่มมากขึ้นแก่คนในชนบท คือ การนำแนวคิดของ “แผนการผลิตของเกษตรกร” ไปใช้โดยต้องทำติดต่อกัน เป็นการให้เกษตรกรมีส่วนร่วม และการมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการแบ่งแยกภารกิจในการตัดสินใจ ไม่ใช่เถียงกันว่าเรื่องไหนเป็นบทบาทของใคร รัฐจึงมีหน้าที่ในการหาทางเลือกลงไปชนบทให้เร็ว ทัวถึง เพื่อให้เกษตรกรตัดสินใจในเรื่องที่ยากขึ้นเรื่อย ๆ ได้ และในที่สุดแล้วเขาจะพึ่งตนเองได้

วิฑูรย์ ปัญญากุล (2535: 35) กล่าวไว้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน คือการที่ประชาชน ผู้ที่ได้รับประโยชน์และ/หรือผลกระทบโดยตรงจากการพัฒนามีสติในการกำหนดทิศทางของการพัฒนาได้

วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน (2531: 11-14) ได้ให้ความแตกต่างระหว่างการร่วมมือและการมีส่วนร่วม โดยระบุว่า การมีส่วนร่วมจะต้องคู่กับความรู้สึกเป็นเจ้าของ คนอื่นที่มาเข้าร่วมนั้น ถือว่าเป็นการให้ความร่วมมือ การมีส่วนร่วมที่แท้จริงของประชาชน จะต้องมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของกระบวนการพัฒนาชนบท ได้แก่ การศึกษาและวิเคราะห์ชุมชน การวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาและจัดลำดับความสำคัญของปัญหา การเลือกวิธีและวางแผนในการแก้ปัญหา การดำเนินงานตามแผน และขั้นสุดท้ายคือการติดตามและประเมินผล ในความหมายที่กว้าง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท หมายถึง การให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจในกิจกรรมของโครงการการดำเนินงานพัฒนาชนบททุกขั้นตอน ตั้งแต่การวางแผน การดำเนินงาน การใช้ประโยชน์ และการประเมินผล

2.5 ทฤษฎีโครงสร้างการหน้าที่ (Structural Fuctional Theory)

ทฤษฎีโครงสร้างการหน้าที่ของแรดคลิฟฟ์-บราวน์ (A.R. Radcliffe-Brown) นี้ เป็นการมองสังคมโดยเปรียบเทียบกับสิ่งมีชีวิต (Organism) ตัวอย่างเช่น ร่างกายของคนเราประกอบด้วยระบบการทำงานของอวัยวะต่างๆ ซึ่งแต่ละระบบก็มี “โครงสร้าง” และ “หน้าที่” ของตัวเอง เช่น ระบบย่อยอาหารประกอบด้วยอวัยวะต่างๆ เช่น กระเพาะ ลำไส้ ฯลฯ เพื่อทำหน้าที่ย่อยอาหารเป็นของเหลวและดูดซึมไปตามเส้นเลือด เป็นต้น ทุกระบบในร่างกายจะทำหน้าที่อย่างสม่ำเสมอเพื่อให้ร่างกายมีชีวิตอย่างปกติสุข หากระบบใดหยุดทำหน้าที่ก็จะทำให้เกิดอาการผิดปกติของร่างกาย สังคมก็เช่นเดียวกัน ประกอบไปด้วยสถาบันต่างๆ เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันเศรษฐกิจ สถาบันการเมือง และสถาบันศาสนา ซึ่งแต่ละสถาบันก็มีโครงสร้างและหน้าที่เฉพาะ แต่ละสถาบันจะทำหน้าที่เพื่อให้สังคม ดำเนินไปอย่างราบรื่น (ยศ สันตสมบัติ, 2540: 29)

สำหรับบรอนิสลอส มาลินอฟสกี (Bronislaw Malinowski) นักมานุษยวิทยาชาวโปแลนด์ มีความเชื่อพื้นฐานว่ามนุษย์ในทุกสังคมวัฒนธรรมย่อมมีความต้องการพื้นฐานทางร่างกายและจิตใจ นั่นคือเขามองว่าพฤติกรรมใดๆ ก็ตามที่มีมนุษย์คิดขึ้นมาประพฤติกฎปฏิบัติกันจนเป็นกระบวนการ และสถาบัน ล้วนแล้วแต่มีหน้าที่ตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานอย่างใดอย่างหนึ่งของมนุษย์ทั้งสิ้น มันมีหน้าที่ในสังคมเสมอ สมาชิกในสังคมจึงนิยมประพฤติกฎปฏิบัติกัน จึงกล่าวได้ว่าพฤติกรรมทุกประเภททุกชนิด

ของมนุษย์ล้วนมีเหตุผลทั้งสิ้น วัฒนธรรมเกิดมาจากความจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์ทั้งสิ้น ดังนั้น วัฒนธรรมจึงมีหน้าที่ของมันและหน้าที่หลักของวัฒนธรรมก็คือการตอบสนองต่อความต้องการจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์ วัฒนธรรมตามทัศนะของเขาจึงเปรียบเสมือนเครื่องมือในการตอบสนองความต้องการพื้นฐานของชีวิต ซึ่งเขาได้แบ่งความต้องการ (Needs) ของมนุษย์ออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้

1) ความต้องการพื้นฐานทางร่างกายและจิตใจ เช่น อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม การพักผ่อน การเจริญเติบโต และการสืบพันธุ์ เป็นต้น

2) การตอบสนองร่วมกันของสมาชิกในสังคม หมายถึง การทำงานร่วมกันของสมาชิกสังคม เพื่อตอบสนองความต้องการพื้นฐานทางร่างกายและจิตใจ การทำงานร่วมกันของสมาชิกสังคม ก่อให้เกิดการจัดตั้งองค์กรและสถาบันสังคมต่างๆ ขึ้น เช่น การหาอาหาร ก่อให้เกิดการจัดตั้งระบบเศรษฐกิจเพื่อผลิตอาหาร การแลกเปลี่ยน และการกระจายอาหารออกไปยังสมาชิกของสังคม ความต้องการทางด้านการเจริญพันธุ์ ก็ได้รับการจัดตั้งสถาบันครอบครัว การแต่งงานและระบบเครือญาติ ดังนั้น สถาบันต่างๆ เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันเศรษฐกิจ สถาบันการเมือง สถาบันศาสนา เป็นต้น ก็คือผลของการต้องสนองร่วมกันของมนุษย์ในสังคมต่อความต้องการพื้นฐานทางร่างกายและจิตใจนั่นเอง

3) ความต้องการเชิงสัญลักษณ์ ความต้องการประเภทนี้ได้รับการตอบสนองโดยการพัฒนา ระบบวิทยาศาสตร์ ศาสนา ศิลปะ และศิลปะ ขึ้นมาในสังคม

มาลินอสกี (Malinowski) อธิบายว่า มนุษย์เป็นประเภทเดียวที่สามารถสะสมความรู้และประสบการณ์และรวบรวมให้เป็นระบบ เพื่อนำไปดัดแปลงแก้ไขวิถีชีวิตของตนต่อไปในภายภาคหน้า ระบบความรู้ หรือวิทยาศาสตร์ทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการในการเรียนรู้และเข้าใจปรากฏการณ์ธรรมชาติ เมื่อวิทยาศาสตร์ไม่สามารถอธิบายปรากฏการณ์บางอย่าง เช่น ภูเขาไฟระเบิด แผ่นดินไหว หรือฟ้าผ่าได้ มนุษย์ก็คิดค้นระบบไสยศาสตร์ และศาสนาขึ้นมาแทนที่เพื่อจะอธิบายปรากฏการณ์เหล่านั้น และเพื่อช่วยให้มนุษย์มีความเข้าใจและมีความรู้สึกปลอดภัย นอกนั้น ศาสนาและพิธีกรรมต่างๆ ยังทำหน้าที่เสริมสร้างความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน และความร่วมมือระหว่างสมาชิกในสังคม ดังนั้น พฤติกรรมของมนุษย์ตามทัศนะของมาลินอสกี เป็นการตอบสนองความต้องการทางด้านร่างกายและจิตใจ และวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือที่ช่วยมนุษย์ให้สามารถตอบสนองความต้องการของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ระบบต่างๆ ของวัฒนธรรมมีหน้าที่ในตัวเองในการตอบสนองความต้องการของมนุษย์ ดังนั้น การศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ ก็คือการค้นหาหน้าที่หลักของสถาบันศาสนา ว่ามีการทำงานและการรวมตัวอย่างไร เพื่อให้สังคมดำรงอยู่ได้อย่างราบรื่น

หลักการสำคัญของทฤษฎีนี้ คือ หลักแห่งความเชื่อมโยงและพึ่งพาอาศัยกันระหว่างสถาบันทางสังคมต่างๆ เข้าด้วยกัน (ยศ สันตสมบัติ, 2540: 32) สรุปสาระสำคัญได้ว่า การทำงานของสถาบันต่างๆ ถ้ามีการผสมผสานกลมกลืนกันอย่างดี ก็จะทำให้สังคมอยู่ในสภาพสมดุล โดยแต่ละสถาบันจะทำหน้าที่สนับสนุนซึ่งกันและกัน เพื่อตอบสนองความต้องการของสังคมโดยรวม

2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จากการสำรวจพบว่า มีผู้ศึกษาไว้ ดังนี้

กรณีการ์ โอมูเณ (2526: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาท้องถิ่น : ศึกษาเฉพาะกรณีโครงการสหบาลข้าว หมู่บ้านท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์” พบว่า พระสงฆ์ เป็นสื่อบุคคลที่มีความสามารถทรงคุณค่าในการพัฒนาท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี เพราะประชาชนเห็นว่า พระสงฆ์ น่าไว้วางใจ มีความสามารถในการติดต่อสื่อสารและความกระตือรือร้นในการพัฒนาท้องถิ่น และเสนอว่า น่าจะได้สนับสนุนให้พระสงฆ์มีบทบาทในการเป็นผู้นำทางความคิด เพื่อนำการพัฒนาชนบท

พินิจ ลาภอนันท์ (2529: 126-127) ได้ศึกษาวิเคราะห์บทบาทของพระสงฆ์ที่ดำเนินกิจกรรมส่งเสริมพัฒนาในชุมชนต่างๆ ของภาคอีสานจากพระสงฆ์ใน 38 วัด 9 จังหวัด สรุปผลการศึกษาได้ว่า บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนามี 4 ลักษณะ คือ

- 1) บทบาทผู้ส่งเสริมการพัฒนา คือ พระสงฆ์เป็นผู้จัดหาทรัพยากรและบริหารโครงการกิจกรรมด้วยตนเอง ประชาชนเป็นเพียงผู้เข้าร่วมกิจกรรมโดยไม่มีส่วนร่วมในการตัดสินใจเลือกโครงการ ซึ่งลักษณะนี้มีส่วนในการส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนน้อยมาก
- 2) บทบาทผู้นำการพัฒนา โดยพระสงฆ์เป็นผู้คิดโครงการหรือติดต่อโครงการต่างๆ ให้เข้ามาดำเนินการ ประชาชนมีโอกาสเข้าร่วมปรึกษาหารือบ้าง และพบว่าพระสงฆ์มีบทบาทลักษณะนี้มากที่สุด
- 3) บทบาทผู้ประสานงาน โดยชักนำความร่วมมือและการสนับสนุนจากหลายฝ่ายในการพัฒนาหมู่บ้าน รวมทั้งร่วมมือกับผู้นำชุมชนในการชักจูงประชาชนให้มีส่วนร่วมพัฒนาตนเองมากขึ้น แต่มักพบว่าประชาชนยังคงคล้อยตามผู้นำชุมชนและพระสงฆ์เป็นส่วนใหญ่
- 4) บทบาทเป็นที่เล็งสนับสนุนการพัฒนาโดยมีประชาชนเป็นส่วนสำคัญในการพัฒนาตนเอง ตั้งแต่การคิดโครงการ การดำเนินงานและการติดตามผลงาน ซึ่งลักษณะนี้ พระสงฆ์มีบทบาทอยู่น้อยมาก

มานิช ตันชนวิชัย (2529) ได้ทำกาวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” พบว่า พระสงฆ์มีอิทธิพลและบทบาทต่อวิถีการดำเนินชีวิตของชาวบ้านเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เป็นเพราะวิถีชีวิตของคนไทยผูกพันกับศาสนาพุทธมาโดยตลอด ในส่วนรูปแบบการพัฒนานั้น ชาวบ้านและผู้นำท้องถิ่นมีความคิดเห็นสอดคล้องกันว่า ควรทำเป็นรูปคณะกรรมการโดยมีพระสงฆ์เป็นที่ปรึกษาให้คำแนะนำ ส่วนการพัฒนาที่ชาวบ้านต้องการคือ ด้านพัฒนาอาชีพและศีลธรรมมากกว่า พัฒนาการทางด้านศึกษาและสาธารณสุข

สมชาย สุรชาติ (2530) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ไทยในการส่งเสริมการใช้สมุนไพรเพื่อการพึ่งตนเองของชาวชนบท : ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดอุบลราชธานี” ได้พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เห็นด้วยว่า พระสงฆ์สามารถแนะนำการใช้สมุนไพรแก่ประชาชนได้เป็นอย่างดี

เพราะพระสงฆ์ อยู่ในฐานะเป็นที่เชื่อถือศรัทธาของประชาชนมาโดยตลอด บทบาทในการส่งเสริมการใช้สมุนไพร เช่น การแจกพันธุ์พืชสมุนไพรให้ชาวบ้านไปปลูก พระสงฆ์อาจเป็นผู้นำในการปลูกสวนสมุนไพร และควรมีการเผยแพร่ความรู้ทางสาธารณสุขและการใช้สมุนไพรแก่พระสงฆ์ เป็นต้น ในการใช้สมุนไพรเพื่อการพึ่งตนเองของชาวชนบทเห็นควรใช้สถานที่ของวัดซึ่งเป็นศูนย์กลางของชุมชนอยู่แล้ว ในรูปของสหกรณ์ยา หรือคลังสมุนไพรประจำหมู่บ้าน อาจใช้วัดเป็นที่อบรมเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการใช้สมุนไพร การผลิตบุคลากรทางแพทย์แผนโบราณ

พรประภา กิจโกศล (2534) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “บทบาทและผลได้ต่อการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านโนนเมือง อำเภอขามสะแกแสง จังหวัดนครราชสีมา” พบว่า พระสงฆ์ ดำเนินการพัฒนาประชาชนในชนบท โดยเป็นการพัฒนาจิตใจเป็นหลัก จัดตั้งโครงการรณรงค์ลดละอบายมุขและโครงการส่งเสริมเพื่อพัฒนาสภาพความเป็นอยู่ของประชาชน ได้แก่ โครงการศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก โครงการสหกรณ์ร้านค้าและโครงการออมทรัพย์ ประชาชนให้ความร่วมมือในทุกโครงการ เนื่องจากเห็นว่าเป็นโครงการที่มีประโยชน์ต่อตนเองและหมู่บ้าน โดยพระสงฆ์เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการชักชวนให้ประชาชนเข้าร่วมโครงการ การปฏิบัติตามคำสอนทางพุทธศาสนาของประชาชนเปรียบเทียบระหว่างก่อนและหลังจากที่พระสงฆ์มีบทบาทในการพัฒนา พบว่า ประชาชนมีการปฏิบัติตนดีขึ้นด้านการปฏิบัติกิจทางศาสนา การลดอบายมุขและการพัฒนาจิตใจ โดยยอมรับพระสงฆ์มีบทบาทต่อการปฏิบัติในทางที่ดี

ภัทรพร สิริกาญจน (2535) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “หน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ : แนวคิดและบทบาทของพระคำเขียน สุวณฺโณ ในการพัฒนาชุมชน” ได้กล่าวถึงหน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ ในแง่ของการพัฒนาที่พระสงฆ์จะต้องปฏิบัติให้สอดคล้องเหมาะสมกัน ซึ่งตามพุทธบัญญัติหรือพระวินัย พระสงฆ์มีบทบาทและหน้าที่ในการปฏิบัติธรรม เผยแผ่พุทธธรรม และช่วยเหลือจรรวาสทั่วไปให้พ้นทุกข์ ตามความเหมาะสมและความสามารถ ในปัจจุบัน สภาพสังคมมีความซับซ้อนและประชาชนมีปัญหาชีวิตมากขึ้น พระสงฆ์จึงมีบทบาทช่วยเหลือสังคมอย่างใกล้ชิดยิ่งกว่าแต่ก่อน และเป็นผู้แก้ปัญหาเกือบทุกเรื่องของชาวบ้าน เช่น ปัญหาครอบครัว ปัญหาความยากจน เป็นต้น ดังนั้นพระสงฆ์ย่อมจะมีบทบาทหน้าที่ในการช่วยเหลือสังคมและพัฒนาสังคมได้อย่างเหมาะสม และไม่จำเป็นต้องขัดแย้งกับพระวินัย จนขาดความเป็นสมณะ หากรัฐและคณะสงฆ์เข้าใจบทบาทและเห็นความสำคัญของพระนักพัฒนาอย่างถ่องแท้ พระนักพัฒนาย่อมจะได้รับความสนับสนุนให้มีบทบาทช่วยเหลือสังคมอย่างกว้างขวางต่อไป

เริงฤทธิ์ พลนามอินทร์ (2540) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาตามแนวพุทธศาสนาในจังหวัดอุดรธานี” พบว่า พระสงฆ์ในจังหวัดอุดรธานีมีบทบาทในการพัฒนาตามแนวพุทธศาสนาทั้ง 3 ด้าน คือ 1) การพัฒนาด้านวัตถุ พระสงฆ์ส่วนใหญ่มีบทบาทในการพัฒนาภายในบริเวณวัดเป็นหลัก เช่น ถาวรวัตถุที่อำนวยความสะดวกแก่พระสงฆ์และคฤหัสถ์ จัดการศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรและบุคคลทุกวัยทุกระดับ การจัดปลูกป่าบริเวณวัดเพื่อรักษาสิ่งแวดล้อม ส่วน

นอกวัดได้บริจาคเงินเป็นกองทุน การศึกษาหรือสมทบทุนอาหารกลางวันและสนับสนุนการก่อสร้างศาลาประชาคมในตำบลและหมู่บ้าน 2) การพัฒนาด้านจิตใจ พระสงฆ์ส่วนใหญ่ได้อบรมประชาชนในการสวดมนต์รักษาศีลและแสดงธรรมเทศนาในวันพระรวมทั้งการแนะนำชักชวน ให้ลดละเลิกอบายมุข 3) การพัฒนาด้านสังคม พระสงฆ์ ส่วนใหญ่ได้ช่วยกระตุ้นจิตใจประชาชนให้ทำความดี ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความบริสุทธิ์ ยุติธรรม ร่วมประชุม และให้ข้อเสนอแนะการทำงานแก่คณะกรรมการหมู่บ้าน เพื่อสร้างความสามัคคีและความสงบสุขในชุมชน

พระมหาไพสิทธิ สัตยาธูธ (2542) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท กรณีพระเทพสีมาภรณ์” โดยมีจุดมุ่งหมายศึกษาบทบาทในฐานะที่เป็นเจ้าคณะจังหวัดนครราชสีมา ในการ ใช้บทบาทสถานภาพของตนผลักดันให้คณะสงฆ์ในจังหวัดเข้ามาสนับสนุนงานพัฒนาของหน่วยงานต่างๆ ตามแนวทางในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2535 (มาตร 15 ตร) พบว่า รูปแบบการพัฒนาของพระเทพสีมาภรณ์ เน้นเป้าหมายที่การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้สามารถพึ่งตนเองได้ โดยใช้หลักการพัฒนาในรูปแบบของการให้การศึกษา เพื่อกระตุ้นให้คนได้รู้จักคิด รู้จักทำ และแก้ปัญหาได้ด้วยตนเอง วิธีการพัฒนาของท่านมุ่งเน้นให้สอดคล้องกับนโยบายของคณะสงฆ์และบ้านเมืองโดยไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย ปัจจัยที่ส่งผลต่อบทบาทในงานพัฒนาของท่านประกอบด้วย 1) การเข้า กับคน ได้แก่ ความมีมนุษยสัมพันธ์ และความสามารถในการประสานงาน 2) การเข้าทำงาน ได้แก่ ความมุ่งมั่นและเชื่อมั่นในตนเองสูง 3) การเข้ากับแผน ได้แก่ ความฉลาดรอบรู้และรอบคอบในการประยุกต์งาน จุดเด่นของงานพัฒนาอยู่ที่การประยุกต์หลักพุทธธรรมและวัฒนธรรม การประสานงานองค์กร และการไม่มีผลประโยชน์ส่วนตน ขณะที่จุดด้อยของงานพัฒนาอยู่ที่บุคลากรผู้รับสนองงานขาดความรู้ ความเข้าใจในแนวคิด และนโยบายที่จะนำมาปรับใช้ รวมทั้งยังไม่มีการจัดตั้งองค์กรคณะสงฆ์ในการช่วยประสานงานพัฒนา

พระมหาบุญเกิด มะพารมย์ (2544) ได้ศึกษาเรื่อง “บทบาทของสงฆ์กับการพัฒนาชุมชนที่พูดภาษาเขมรถิ่นไทย กรณีศึกษา : หลวงพ่อเฒ่า อิสสุโร วัดป่าเลไลยก์และเครือข่าย จังหวัดบุรีรัมย์” ได้สรุปผลการศึกษาไว้ว่า การพัฒนาชุมชนชนบทของหลวงพ่อเฒ่า อิสสุโร นั้น ท่านได้นำเอาหลักพุทธธรรม และการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประยุกต์บูรณาการให้เป็นองค์ความรู้ เป็นวัฒนธรรม เป็นบรรทัดฐานของชุมชนตามวิถีชีวิตของท้องถิ่น การพัฒนาและการบริหารชุมชนของท่านนั้น ได้เน้นการศึกษาข้อมูลพื้นฐานของชุมชน เพื่อนำไปสู่ภาคปฏิบัติ วิธีการทำงานเน้นแบบมีส่วนร่วมของชาวบ้าน โดยยึดหลักธรรมชาติของพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น ถือเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน จึงสามารถแก้ปัญหาและลดปัญหาต่างๆ ลงได้ ส่วนการปฏิบัติหน้าที่ของตนเองตามหลักพุทธธรรม คือการพัฒนาจิตวิญญาณชาวชุมชนที่อยู่ในความดูแลรับผิดชอบนั้น ท่านก็ได้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยสติปัญญา ความเสียสละ อดทน ตามศักยภาพของท่าน เพื่อนำชาวชุมชนและสังคมไปสู่สันติได้

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

3.1 วิธีการศึกษาลักษณะบทบาทของพระสงฆ์นักพัฒนา

3.1.1 กลุ่มประชากร

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีพระสงฆ์หลายรูปที่เป็นพระนักพัฒนาสังคม ที่สนใจความเป็นอยู่ของประชาชน อยู่กระจัดกระจายทั่วภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พระสงฆ์ที่ใช้เป็นกรณีตัวอย่างในการศึกษาครั้งนี้ ใช้วิธีเลือกแบบเจาะจง โดยเลือกพระสงฆ์ในเขตปกครองคณะสงฆ์จาก ภาค 8 จำนวน 1 รูป, ภาค 9 จำนวน 1 รูป, ภาค 10 จำนวน 1 รูป, ภาค 11 จำนวน 1 รูป ซึ่งมีวัดตั้งอยู่นอกเขตเทศบาล และอยู่ในท้องถิ่นชนบท จำนวน 4 รูป มีตำแหน่งเป็นเจ้าอาวาส คือ

1. พระครูปริยัติปัญญาวุธ วัดโคกกาม ต.โคกกาม อ.ด่านซ้าย จ.เลย ภาค 8
2. พระครูสุธีปริยัตโยดม วัดชัยศรี ต.วังชัย อ.น้ำพอง จ.ขอนแก่น ภาค 9
3. พระครูสุภาจารวัฒน์ วัดท่าลาด ต.นาโผ อ.กุตุ้ม จ.ยโสธร ภาค 10
4. พระครูศีลวราภรณ์ วัดโนนเมือง ต.โนนเมือง อ.ชุมสะแกแสง จ.นครราชสีมา ภาค 11

เหตุผลที่เลือกเอาพระสงฆ์ 4 รูปดังกล่าวนี้ เพราะท่านมีผลงานการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจและจิตใจ ควบคู่กันไป ตลอดระยะเวลาทำงานพัฒนามาไม่น้อยกว่า 10 ปี และมีการคมนาคมไปมาค่อนข้างสะดวก

3.1.2 เครื่องมือในการวิจัย

1) การสังเกตการณ์ โดยใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม โดยการเข้าไปอยู่กับพระนักพัฒนา โดยมีจุดหมายเพื่อการสังเกตพฤติกรรมและเหตุการณ์ในลักษณะที่สำคัญๆ เพื่อจะหาความสัมพันธ์ และความหมายของปรากฏการณ์ทางสังคม โดยใช้กรอบการสังเกต 6 ประการ คือ (1) ผู้กระทำ (2) แบบแผนการกระทำ (3) ความหมาย (4) ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในชุมชน (5) การมีส่วนร่วมในกิจกรรมในชุมชน และ (6) สภาพสังคม บันทึกลงสมุดบันทึกในแต่ละวัน จัดทำดัชนีเพื่อประโยชน์ในการวิเคราะห์ข้อมูล

2) การสัมภาษณ์เป็นการสนทนาระหว่างพระนักพัฒนาเกี่ยวกับกิจกรรมการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ และการพัฒนาทางด้านจิตใจ อย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ เพื่อหารายละเอียดต่างๆ ในเรื่อง โครงการพัฒนา แนวคิด วัตถุประสงค์ หลักการทำงาน งบประมาณ แหล่งที่ให้การสนับสนุนส่งเสริม กลยุทธ์ในการดำเนินงานพัฒนา และปัจจัยที่ส่งเสริมให้งานพัฒนาสำเร็จและปัจจัยที่เป็นปัญหาอุปสรรค และผลกระทบต่อชาวบ้าน

3.1.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลแบ่งตามแหล่งที่มาของข้อมูล โดยแบ่งเป็น 2 ประเภท

1) การศึกษารวบรวมข้อมูลจากเอกสารเพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับการออกไปสำรวจข้อมูลในพื้นที่และเพื่อการวิเคราะห์ข้อมูล โดยแยกประเภทของเอกสารข้อมูล ดังนี้

- เอกสารทางคำสอนทางศาสนา เช่น พระไตรปิฎก, อรรถกถา, และบทความข้อเขียนต่างๆ ของนักปราชญ์ทางศาสนา

- เอกสารทางการพัฒนาประเทศที่เป็นรายงานและตำราวิชาการ งานวิจัยต่างๆ ทั้งที่เป็นของรัฐและเอกชนที่ปฏิบัติงานด้านการพัฒนา รวมทั้งผลงานด้านเอกสารของพระนักพัฒนาเองด้วย

2) การเก็บข้อมูลภาคสนาม ใช้วิธีการสัมภาษณ์และสังเกตแบบมีส่วนร่วมควบคู่กันไป รวมทั้งการติดตามพระนักพัฒนารูปนั้นๆ ออกไปดูกิจกรรมและผลงานการพัฒนาตามที่โอกาสอำนวย ในการสืบค้นหาข้อเท็จจริงในเรื่องบทบาทและการบริหารงานพัฒนาชนบทของพระนักพัฒนานั้น ผู้ศึกษาได้เลือกใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพในการวิจัยสนาม กล่าวคือ ผู้ศึกษาได้ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลในรูปของการสัมภาษณ์ระดับลึก โดยใช้วิธีการเลือกบุคคลผู้ให้สัมภาษณ์ที่เป็นผู้ให้ข่าวสารคนสำคัญ ในพื้นที่ได้แก่ ตัวพระนักพัฒนาเอง ต่อจากนั้นจึงสัมภาษณ์คนอื่นๆ ที่มีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนา โดยมีการแนะนำเชื่อมโยงต่อกันไป จนได้ข้อมูลที่มีลักษณะซ้ำกันมากพอที่จะรวบรวมเป็นแบบแผนในการนำไปสู่การอธิบายบทบาทและการบริหารงานพัฒนาชนบทของพระสงฆ์นักพัฒนาได้อย่างชัดเจน

3.1.4 การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล

ใช้วิธีตรวจสอบแบบย้อนกลับ กล่าวคือ เมื่อใช้การสัมภาษณ์ระดับลึกกับผู้ให้ข่าวสารคนสำคัญ โดยใช้แนวคำถามซึ่งบรรจุหัวข้อเรื่องตามวัตถุประสงค์และกรอบแนวคิดของการวิจัยแล้ว ก็จะไปสัมภาษณ์คนอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องซึ่งได้รับคำแนะนำเชื่อมโยงต่อกันไป โดยใช้การสัมภาษณ์จากคำถามชุดเดียวกัน เมื่อหมดผู้ให้สัมภาษณ์แล้ว จึงนำข้อมูลที่ได้อาปรวมผล ข้อมูลคำตอบใดที่ขัดแย้งกันก็จะรวบรวมคำตอบที่ได้ ไปย้อนถามผู้ให้ข้อมูลใหม่เรียงตามลำดับลงมา โดยเริ่มจากผู้ให้ข่าวสารคนสำคัญ ก่อนจนได้คำตอบที่ตรงกัน

3.1.5 การจัดหมวดหมู่ข้อมูล

ข้อมูลที่ได้จากการตรวจสอบแล้วจะนำมาจัดระเบียบโดยการแยกประเภทข้อมูลเป็นประเภทต่างๆ ตามกรอบแนวคิดและวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งไว้ ว่าส่วนใดตอบวัตถุประสงค์ใด และคัดข้อมูลที่ไม่เกี่ยวข้องออกไป

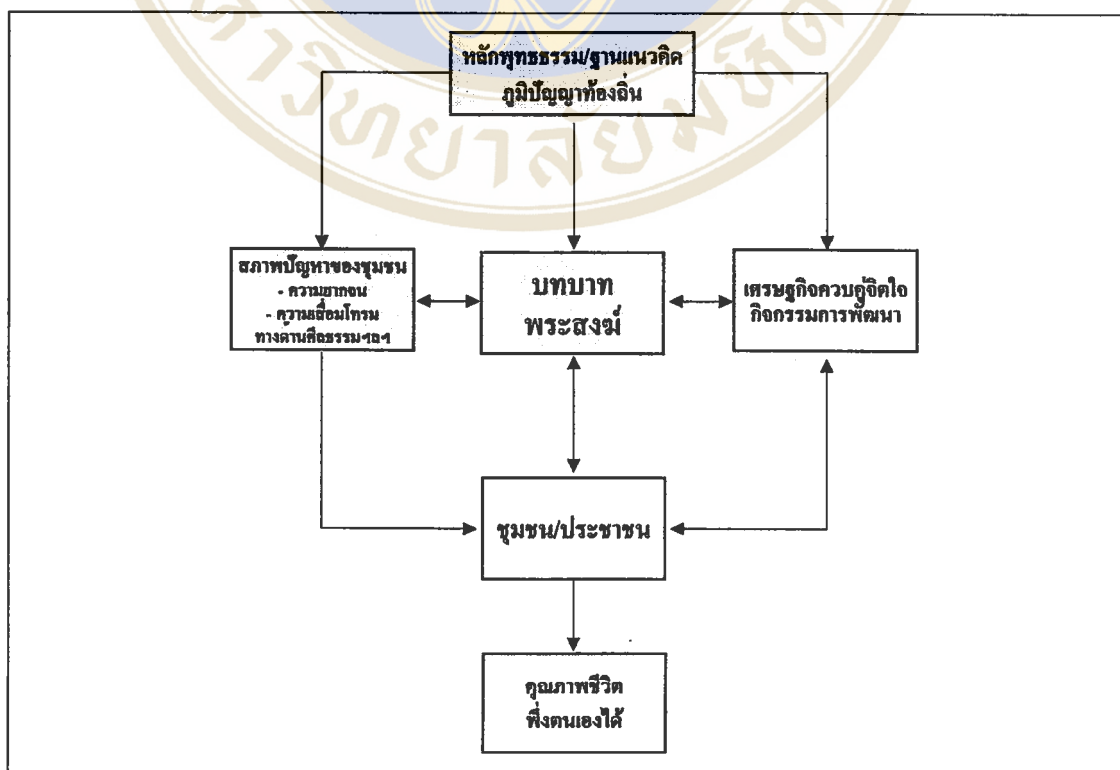
3.1.6 การวิเคราะห์ข้อมูล การสร้างบทสรุป และการรายงานผล

จะกระทำควบคู่กันไปในระหว่างออกภาคสนาม โดยนำข้อมูลที่ได้วิเคราะห์แล้วเขียนบรรยายเชิงพรรณนา โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพวิเคราะห์เปรียบเทียบกับทฤษฎีหรือข้อมูลทางวิชาการที่ผู้วิจัยได้ยกขึ้นมาใช้เป็นแนวคิดหลักของการวิจัยนี้

3.2 กรอบความคิดในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาลักษณะบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยผู้ศึกษาได้กำหนดกรอบความคิดไว้ดังนี้

แผนภูมิที่ 1 แสดงกรอบความคิดในการวิจัย

บทที่ 4

สภาพทั่วไปและสถานภาพของพุทธศาสนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

หัวข้อที่ศึกษา

- 4.1 ข้อมูลสภาพทั่วไปของพื้นที่ศึกษา
- 4.2 สถานภาพของพุทธศาสนาในสังคมไทย
- 4.3 สถานภาพของพุทธศาสนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
- 4.4 ความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนาที่มีต่อเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม
- 4.5 พระสงฆ์กับการพัฒนาชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

4.1 ข้อมูลสภาพทั่วไปของพื้นที่ศึกษา

4.1.1 ที่ตั้งและอาณาเขต

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตั้งอยู่ระหว่างเส้นรุ้งที่ 14 - 18 องศาเหนือ และเส้นแวงที่ 101 - 105 องศาตะวันออก มีเนื้อที่ประมาณ 168,854.3 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 105.5 ล้านไร่ หรือประมาณ 1 ใน 3 ของประเทศ มีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือและทิศตะวันออก ติดกับประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว โดยมีแม่น้ำโขงเป็นเส้นกั้นเขตแดน

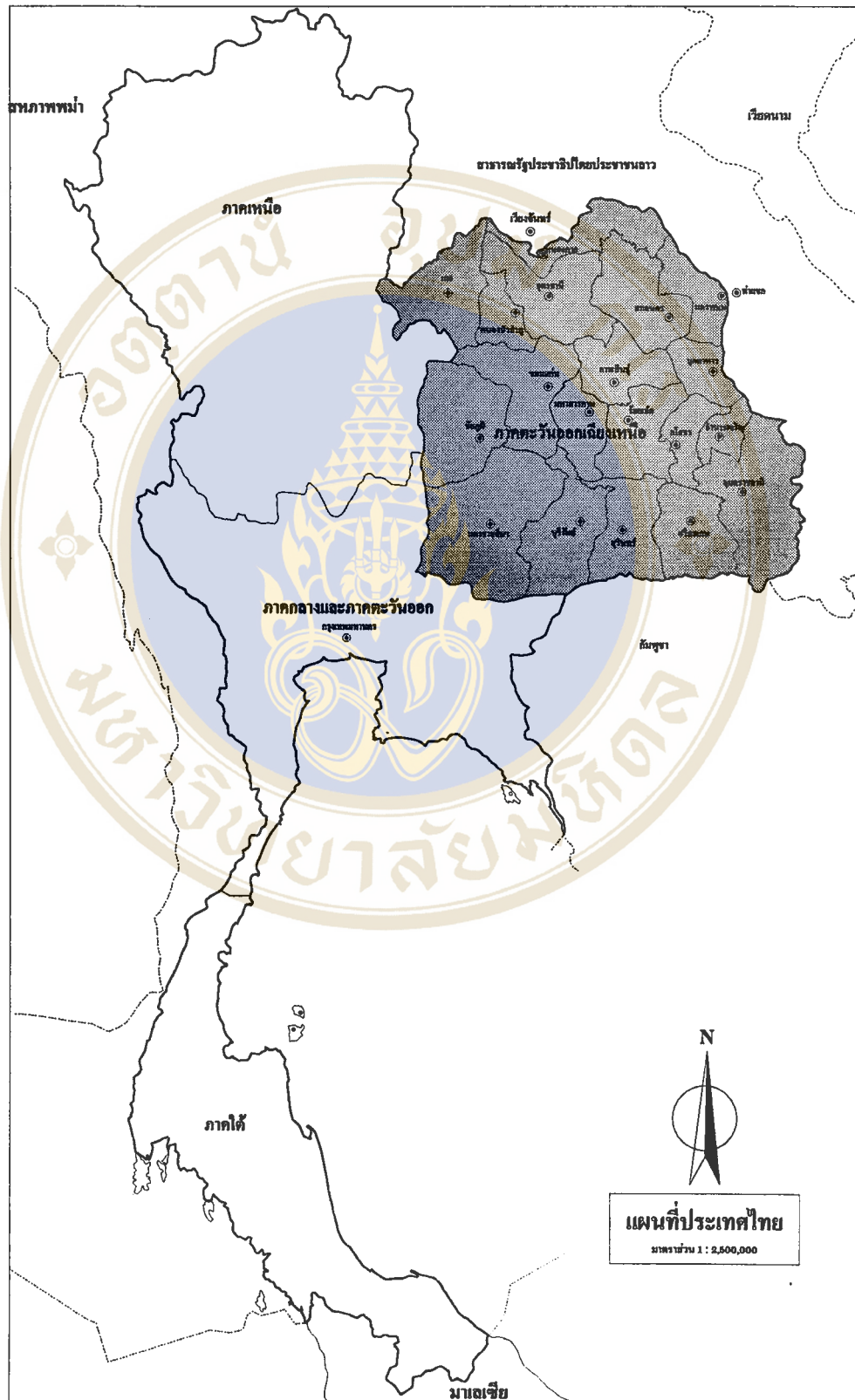
ทิศใต้ ติดกับประเทศสาธารณรัฐกัมพูชา โดยมีเทือกเขาพนมดงรักเป็นเขตแดน

ทิศตะวันตก ติดกับจังหวัดสระบุรี, ลพบุรี, เพชรบูรณ์ โดยมีเทือกเขาเพชรบูรณ์เป็นเขตแดน

4.1.2 สภาพทางธรณีวิทยา

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของเปลือกโลกที่ยกตัวสูงขึ้น และลาดเอียงไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ในยุคเทอเทียร์ (Tertiary) เมื่อหลายล้านปีมาแล้ว ประกอบด้วยหินตะกอนที่เกิดขึ้นในยุคมีโซโซอิก (Mesozoic edimentary Rocks) เรียกว่าหินชุดโคราช ซึ่งมีสีน้ำตาลแดง เรียงตัวกันเป็นชั้นๆ ประมาณ 8-9 ชั้น โดยชั้นล่างสุดเป็นหินชุดโคราชและชั้นบนสุดเป็นหินชุดเสาข้าว

แผนที่ที่ 1 แสดงพื้นที่และอาณาเขตของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

4.1.3 สภาพภูมิประเทศ

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตั้งอยู่สูงกว่าระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ 100 - 200 เมตร ลักษณะเป็นแอ่งตื้นๆ คล้ายกระทะหงาย (Shallow Basin) มีบริเวณขอบของภาคเป็นภูเขาล้อมรอบทางทิศตะวันตก คือ เทือกเขาเพชรบูรณ์ และทางทิศใต้คือเทือกเขาแดงพญาเย็นและพนมดงรัก ส่วนบริเวณตอนกลางด้านทิศเหนือมีเทือกเขาภูพานซึ่งเกิดจากการยกตัวของเปลือกโลกเมื่อหลายล้านปีมาแล้วทำให้บริเวณสองข้างของเทือกเขาภูพานเกิดเป็นแอ่ง (Basin) ทางทิศตะวันตกเรียกว่า “แอ่งโคราช” และทิศตะวันออกเรียกว่า “แอ่งสกลนคร”

4.1.4 สภาพภูมิอากาศ

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีสภาพภูมิอากาศแบบทุ่งหญ้าในเขตร้อน หรือ Tropical Savannah Climate : “Aw” ตามระบบการจำแนกภูมิอากาศของ Koppen ซึ่งเป็นลักษณะฝนตกสลับกับแห้งแล้ง โดยอยู่ภายใต้อิทธิพลของลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ กับลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือและลมพายุดีเปรสชันหรือพายุโซนร้อน มี 3 ฤดูกาล คือ ฤดูร้อน ฤดูฝน ฤดูหนาว โดยมีข้อมูลภูมิอากาศในช่วง 36 ปี (พ.ศ. 2499 - 2535) ดังนี้

- 1) อุณหภูมิเฉลี่ยทั้งปีประมาณ 26.2 องศาเซลเซียส
- 2) ความชื้นสัมพัทธ์เฉลี่ยร้อยละ 72.1
- 3) ความเร็วของลมเฉลี่ย 2.7 นอตส์
- 4) ความคลั่งของเมฆเฉลี่ย 5.7 หน่วย
- 5) ปริมาณการระเหยน้ำจากผิวดินเฉลี่ยปีละ 1,835.5 มิลลิเมตร

4.1.5 ประชากร

ในด้านประชากร จำนวนประชากรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือนับว่ามากที่สุดในบรรดาภาคต่างๆ คือ มีจำนวนถึง 1 ใน 3 ของประชากรทั้งประเทศ จำนวนประชากร ณ วันที่ 31 ธันวาคม 2540 จำนวนทั้งสิ้น 21,095,841 คน ในจำนวนนี้เป็นประชากรเพศชายและหญิงอย่างละเท่ากันคือ ชายมีจำนวนทั้งสิ้น 10,555,566 คน และหญิงมีจำนวนทั้งสิ้น 10,540,275 คน มีความหนาแน่นของประชากรเฉลี่ยประมาณ 125 คน ต่อ ตารางกิโลเมตร

จังหวัดที่มีความหนาแน่นของประชากรมากที่สุดในภาค คือ จังหวัดมหาสารคาม มีความหนาแน่นของประชากรประมาณ 175 คน ต่อตารางกิโลเมตร และจังหวัดที่มีความหนาแน่นของประชากรน้อยที่สุดคือจังหวัดเลย ประมาณ 55 คน ต่อตารางกิโลเมตร

ประชากรส่วนใหญ่กระจายตัวอยู่ตามเมืองหลักของภาค 4 เมือง คือ นครราชสีมา, ขอนแก่น, อุตรดิตถ์ และอุบลราชธานี โดยจังหวัดนครราชสีมามีประชากรมากที่สุดในภาค คือ 2,510,839 คน และจังหวัดที่มีประชากรน้อยที่สุดในภาค คือ จังหวัดมุกดาหาร มีจำนวน 326,188 คน

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือประกอบด้วยชนกลุ่มน้อยเผ่าต่างๆ คือ เขมร, ส่วย, เขอร์ อยู่ทางตอนล่างของภาคแถบจังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ และศรีสะเกษ ส่วนเผ่าภูไท, ไทย้อ, ไทข่า, ไทกระโซ่ อยู่ทางตอนกลางของภาค ได้แก่จังหวัดกาฬสินธุ์, มุกดาหาร, สกลนคร เป็นต้น

4.1.6 ภาษา

ประชากรส่วนใหญ่ของอีสานหรือประมาณร้อยละ 73 หรือประมาณ 13 ล้านคน พูดภาษาลาวอีสาน ซึ่งเป็นภาษากลางของภาคอีสาน โดยพบพูดในทั้ง 19 จังหวัด แต่พูดหนาแน่นในเขตอีสานตอนบน ในขณะเดียวกัน ก็มีผู้พูดภาษาถิ่นอื่นๆ ในเขตภาคอีสานอีก 20 ภาษาหลัก ซึ่งแบ่งออกเป็นภาษาตระกูลไท 11 ภาษา ประกอบด้วย ภาษาลาวอีสาน, ภาษาผู้ไท, ภาษาญ้อ, ภาษาโซ้ย, ภาษากะเลิง, ภาษาแสก, ภาษาพวน, ภาษาไทยโคราช, ภาษาไทยเลย, ภาษาไทดำ (โซ่ง), ภาษาไทยกลาง และกลุ่มภาษาตระกูลออสโตรเอเชียติก 9 ภาษา ประกอบด้วย ภาษาเขมรถิ่นไทย, ภาษาโซ่, ภาษาบรู, ภาษาเวียดนาม, ภาษาโซ่ (ทะวืง), ภาษากูย/กวย (ส่วย), ภาษาญอ, ภาษาญ้อกร และภาษามอญ คิดเป็นผู้พูดภาษาในตระกูลไทจำนวนร้อยละ 90 และผู้พูดภาษากลุ่มมอญ-เขมร ตระกูลออสโตรเอเชียติก ร้อยละ 10 นอกจากนี้ยังมีคนพูดภาษาจีน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ภาษาจีนแต้จิ๋ว ในเขตเมืองและในบางหมู่บ้าน รวมทั้งคำเมือง ลาวหล่ม ม้ง ลาว (ประเทศลาว) และเขมรกัมพูชาแทรกอยู่ในส่วนต่างๆ จำนวนเล็กน้อยอีกด้วย (สุวิไล เปรมศรีรัตน์ และคณะ, 2544: 39-41)

4.1.7 การปกครอง

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือแบ่งพื้นที่การปกครองออกเป็น 19 จังหวัด, 278 อำเภอ, 43 กิ่งอำเภอ, 2,678 ตำบล และ 29,518 หมู่บ้าน และการปกครองส่วนท้องถิ่นแบ่งออกเป็นเทศบาล 28 แห่ง และสุขาภิบาล 320 แห่ง จังหวัดนครราชสีมาเป็นจังหวัดที่มีพื้นที่มากที่สุดของภาค เท่ากับ 20,494.1 ตารางกิโลเมตร คิดเป็นร้อยละ 12.2 ส่วนจังหวัดที่มีพื้นที่น้อยที่สุด คือ จังหวัดอำนาจเจริญ เท่ากับ 3,161.2 ตารางกิโลเมตร คิดเป็นร้อยละ 1.9

4.1.8 ทรัพยากรธรรมชาติ

4.1.8.1 ทรัพยากรดิน

ลักษณะดินของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สามารถจำแนกลักษณะของกลุ่มดิน (Great

Group) ออกได้เป็น 29 กลุ่มดินด้วยกัน และเมื่อพิจารณาจากลักษณะดิน (Texture) แล้ว ในพื้นที่ 105.5 ล้านไร่ เป็นดินประเภท Paleustults ซึ่งเป็นดินเนื้อละเอียด ระบายน้ำดี มีความอุดมสมบูรณ์ต่ำ รวมกันประมาณ 42.3 ล้านไร่ หรือประมาณร้อยละ 40.0 ของพื้นที่ทั้งภาค ในจำนวนนี้พบว่าเป็นดินเค็มประมาณ 18 ล้านไร่ หรือร้อยละ 17 ของพื้นที่ภาคกระจายอยู่ใน 94 อำเภอของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในจำนวนนี้เป็นดินเค็มจัดที่ไม่สามารถทำการเกษตรได้ประมาณ 1.5 ล้านไร่ และมีพื้นที่ที่มีโอกาสที่จะกลายเป็นดินเค็มอีกประมาณ 19.4 ล้านไร่ หากไม่มีการจัดการที่ถูกต้อง ศักยภาพของดินสำหรับการเพาะปลูกพืชของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แบ่งออกได้ดังนี้

(1) ดินที่เหมาะสมสำหรับการปลูกพืชไร่โดยทั่วไป มีประมาณ 30.9 ล้านไร่ หรือร้อยละ 29.1 ของพื้นที่ภาค

(2) ดินที่เหมาะสมสำหรับการปลูกข้าว มีประมาณ 40.5 ล้านไร่ หรือร้อยละ 38.4 ของพื้นที่ภาค

(3) ดินที่ไม่เหมาะสมสำหรับการปลูกพืช มีประมาณ 33.3 ล้านไร่

(4) พื้นที่ซึ่งเป็นน้ำ 0.9 ล้านไร่

สำหรับการใช้ที่ดินของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นพื้นที่ถือครองทางการเกษตรประมาณ 57.8 ล้านไร่ เป็นพื้นที่ป่าไม้ประมาณ 13.3 ล้านไร่ และเป็นพื้นที่อื่นๆ ประมาณ 34.3 ล้านไร่

4.1.8.2 ทรัพยากรน้ำ

(1) น้ำฝน

ฤดูฝน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อยู่ภายใต้อิทธิพลของลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ และลมพายุหมุน หรือลมดีเปรสชัน เริ่มตั้งแต่ประมาณกลางเดือนพฤษภาคมจนถึงเดือนตุลาคม มีระยะเวลานานประมาณ 6 เดือน มีปริมาณน้ำฝนเฉลี่ย ปี 2540 ทั้งภาคประมาณ 1,325.1 มิลลิเมตร ต่อปี ระยะการตกของฝนแบ่งออกได้เป็น 2 ช่วง คือ

ฝนที่ตกในช่วงแรก เริ่มประมาณกลางเดือนพฤษภาคมถึงเดือนมิถุนายน เป็นฝนที่ได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ประมาณของฝนที่ตกในช่วงนี้รวมแล้วจะน้อยกว่าปริมาณฝนที่ตกในช่วงหลัง

ฝนที่ตกในช่วงหลัง เริ่มประมาณเดือนกรกฎาคมถึงเดือนตุลาคม ฝนที่ตกในช่วงนี้จะมีปริมาณค่อนข้างมาก และการกระจายของฝนค่อนข้างจะสม่ำเสมอ กว่าฝนที่ตกในช่วงแรก เพราะได้รับอิทธิพลของลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ รวมทั้งพายุหมุนหรือพายุดีเปรสชันที่พัดมาจากทะเลจีนตอนใต้ ประมาณปีละ 3-4 ครั้ง และหากพายุดีเปรสชัน เกิดมากหรือน้อยกว่านี้ จะมีผลต่อปริมาณน้ำฝนที่เกิดขึ้นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในแต่ละปี ปริมาณฝนที่ตกทางตอนตะวันออกเฉียงเหนือของภาค หรือทางลุ่มแม่น้ำโขงจะมาก และค่อย ๆ ลดลงมาบริเวณตอนในของภาค

(2) น้ำผิวดิน

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือประกอบด้วยลุ่มน้ำ 3 ลุ่มน้ำ คือ ลุ่มน้ำโขง ลุ่มน้ำชี และลุ่มน้ำมูล โดยมีระบบแม่น้ำเป็น แม่น้ำโขง ชี มูล คือแม่น้ำสายหลัก และมีแม่น้ำสาขาย่อยกระจายกันทั่วทั้งภาค ปริมาณน้ำท่า (Stream Flow) ของแม่น้ำในภาคเป็นการไหลตามฤดูกาล ส่วนใหญ่ของปริมาณน้ำท่าจะเกิดขึ้นมากในช่วงฤดูฝนเท่านั้น โดยเฉพาะในช่วงเดือนกันยายนและตุลาคมของทุกปี โดยมีแม่น้ำสายหลักในลุ่มน้ำ และลำน้ำสาขาย่อยๆ ดังนี้

ลุ่มน้ำโขง เป็นลุ่มน้ำที่อยู่ทางตอนเหนือของภาค มีพื้นที่ลุ่มน้ำเฉพาะที่อยู่ภายในภาคประมาณ 49,670 ตารางกิโลเมตร มีแม่น้ำโขงเป็นแม่น้ำสายหลักซึ่งมีความยาวประมาณ 850 กิโลเมตร โดยมีต้นกำเนิดจากประเทศจีน และเป็นเขตแดนกันระหว่างประเทศไทยกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และมีแม่น้ำสาขาที่สำคัญ ได้แก่ แม่น้ำเลย แม่น้ำหมาน แม่น้ำสาน แม่น้ำโมง แม่น้ำสวอย แม่น้ำสงคราม แม่น้ำอุ่ม แม่น้ำก่ำ

ลุ่มน้ำชี เป็นลุ่มน้ำที่ตั้งอยู่ทางตอนกลางของภาค มีพื้นที่ลุ่มน้ำประมาณ 49,477 ตารางกิโลเมตร มีแม่น้ำชีเป็นแม่น้ำสายหลัก ซึ่งยาวประมาณ 1,000 กิโลเมตร มีต้นกำเนิดจากเทือกเขาเพชรบูรณ์ ไหลมาจากจังหวัดชัยภูมิเข้าสู่จังหวัดขอนแก่น, มหาสารคาม, ร้อยเอ็ด, ยโสธร บรรจบกับแม่น้ำมูลที่อำเภอเชียงใน จังหวัดอุบลราชธานี โดยมีฝายยาง 4 ฝาย คือ ฝายชนบท ฝายคุยเชือก ฝายวังยางและฝายยโสธร กันตลอดลำน้ำเป็นช่วงๆ และมีแม่น้ำสาขาที่สำคัญ ได้แก่ แม่น้ำพอง ลำปาว น้ำเชิญ น้ำพรม น้ำยัง ลำพะเนียง

ลุ่มน้ำมูล เป็นลุ่มน้ำที่อยู่ทางตอนใต้ของภาค มีพื้นที่ลุ่มน้ำประมาณ 69,701 ตารางกิโลเมตร มีแม่น้ำมูลเป็นแม่น้ำสายหลักมีความยาวประมาณ 890 กิโลเมตร มีต้นกำเนิดทางตอนใต้ของจังหวัดนครราชสีมา ไหลผ่านจังหวัดบุรีรัมย์, สุรินทร์, ศรีสะเกษ และบรรจบกับแม่น้ำชีที่อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี มีแม่น้ำที่สำคัญได้แก่ ลำตะคอง ลำพระเพลิง ลำปลายมาศ ห้วยทับทัน ห้วยสำราญ ห้วยขยุง ลำโดมใหญ่ ลำโดมน้อย ลำเชียงไกร ลำสะแทด ลำเสียว ลำเซบาย ลำเซบก

นอกจากนั้นในภาค จะมีแหล่งน้ำธรรมชาติและอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ของกรมชลประทานอยู่ 10 แห่ง มีขนาดความจุรวมกัน 7,176.0 ล้านลูกบาศก์เมตร และเป็นความจุที่ใช้งานได้ของอ่างรวม 5,712.0 ล้านลูกบาศก์เมตร แต่ในข้อเท็จจริง ในปี 2539 สามารถเก็บกักน้ำได้ 5,484.0 ล้านลูกบาศก์เมตร หรือประมาณร้อยละ 96.0 ของความจุที่ใช้งานได้ของอ่างเก็บน้ำ

4.1.8.3 ทรัพยากรป่าไม้

สภาพป่าไม้ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ ดังนี้คือ

(1) ป่าไม้ผลัดใบ ซึ่งเป็นป่าที่ประกอบด้วยไม้ส่วนใหญ่ที่มีสีเขียวตลอดทั้งปีการผลัดใบค่อยเป็นค่อยไปในลักษณะของป่าดงดิบ (Tropical Evergreen Forest) จะกระจายอยู่ตามบริเวณที่

มีอากาศชื้น ทุบเขา และต้นน้ำลำธาร

(2) ป่าผลัดใบ เป็นป่าที่ประกอบด้วยไม้ส่วนใหญ่จะผลัดใบพร้อมๆ กันในฤดูแล้ง การผลัดใบของต้นไม้เป็นมาตรการทางธรรมชาติอย่างหนึ่งในการลดความสูญเสีย น้ำของต้นไม้ เพื่อจะได้มีชีวิตรอดอยู่ต่อไปถึงฤดูฝนที่จะเจริญเติบโตได้ ป่าผลัดใบแบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือป่าเบญจพรรณ (Mixed Deciduous Forest) หรือป่าผลัดใบผสมซึ่งมีลักษณะเป็นป่าโปร่ง และอีกประเภทหนึ่งคือป่าแดง (Dry Deciduous Fiptercarp Forest) โดยมีลักษณะเป็นป่าโปร่งมีต้นไม้ขนาดเล็ก หรือหญ้าแพรงขึ้นแซมอยู่ทั่วไป

ในปี 2538 ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีพื้นที่ป่าไม้เหลือเพียง 13.3 ล้านไร่ คิดเป็นร้อยละ 12.7 ของพื้นที่ภาค ลดลงประมาณ 2.2 ล้านไร่ จากปี 2527 ซึ่งมีอยู่จำนวน 15.8 ล้านไร่ หรือถูกทำลายเฉลี่ย 0.2 ล้านไร่ต่อปี จังหวัดที่มีป่าไม้มากที่สุดได้แก่ ชัยภูมิ รองลงมาคือ เลย อุบลราชธานี นครราชสีมา ส่วนจังหวัดที่มีป่าไม้น้อยที่สุด คือ จังหวัดมหาสารคาม มีเพียง 21,173 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 0.6 ของพื้นที่จังหวัด

4.1.8.4 ทรัพยากรแร่ธาตุ

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีทรัพยากรธรรมชาติที่ปริมาณเพียงพอที่จะพัฒนาในเชิงพาณิชย์หลายชนิดด้วยกัน ซึ่งปัจจุบันมีการขอสัมปทานทำเหมืองแร่ต่าง ๆ ดังนี้

- (1) เกลือหิน (Rock Salt) มีการให้สัมปทานเปิดเหมืองที่อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา
- (2) หินอ่อน มีการทำเหมืองที่อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา
- (3) หินปูน (เพื่ออุตสาหกรรมก่อสร้าง) มีการทำเหมืองที่อำเภอภูพาน อำเภอสีชมพู อำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น อำเภอเอราวัณ อำเภอวังสะพุง อำเภอภูกระดึง จังหวัดเลย อำเภอนาวัง อำเภอนากลาง จังหวัดหนองบัวลำภู อำเภอน้ำโสม จังหวัดอุดรธานี
- (4) หินบะซอลท์ (เพื่อการก่อสร้าง) มีการทำเหมืองที่อำเภอเมือง อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ อำเภอเมือง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ อำเภอน้ำยืน จังหวัดอุบลราชธานี
- (5) โปแตส (Potash) มีการทำเหมืองที่อำเภอบำเหน็จณรงค์ จังหวัดชัยภูมิ
- (6) หินแกรนิต มีการทำเหมืองที่อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา อำเภอเมือง อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย
- (7) หินทราย มีการทำเหมืองที่อำเภอเขมราฐ จังหวัดอุบลราชธานี อำเภอน้ำโสม จังหวัดอุดรธานี
- (8) เหล็กและแบไรท์ มีการทำเหมืองที่อำเภอเมือง อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย

- (9) แบริ่ง มีการทำเหมืองที่อำเภอปากชม จังหวัดเลย
- (10) ถ่านหิน มีการทำเหมืองที่อำเภอเมือง อำเภอนาด้วง จังหวัดเลย
- (11) มังกานีส มีการทำเหมืองที่อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย
- (12) ดินขาว มีการทำเหมืองที่อำเภอนาโยง จังหวัดอุดรธานี

4.1.9 สภาพทางเศรษฐกิจ

โครงสร้างทางเศรษฐกิจของภาคตะวันออกเฉียงเหนือยังคงพึ่งพาการเกษตรเป็นหลัก คือมีสัดส่วนสูงถึงร้อยละ 19.9 รองลงมาคือการค้าส่ง ค้าปลีก ร้อยละ 18.9 บริการร้อยละ 18.9 อุตสาหกรรมร้อยละ 12.2 และการก่อสร้างร้อยละ 11.1 โดยในช่วง 5 ปีที่ผ่านมา มีอัตราความเจริญเติบโตโดยเฉลี่ยประมาณร้อยละ 7.2 ในขณะที่อัตราความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศสูงถึงร้อยละ 8.8 ในปี 2538

สาขาการผลิตหลักของภาค คือการเกษตรกรรม มีสัดส่วนร้อยละ 25.4 ในปี 2535 และได้ลดความสำคัญลงอย่างต่อเนื่องในระยะสิบปีที่ผ่านมา เหลือเพียงร้อยละ 19.9 ในปี 2539 ฐานการผลิตทางเกษตรของภาคขึ้นอยู่กับพืชเพียง 2 - 3 ชนิด คือ ข้าว, ข้าวโพด และมันสำปะหลัง

ผลิตภัณฑ์มวลรวมของภาคปี 2539 ตามราคาตลาดมีมูลค่า 543,478.9 ล้านบาท ทำให้ประชากรทั้งภาคมีรายได้เฉลี่ยประมาณ 26,635 บาทต่อคน ซึ่งต่ำเพียงประมาณ 1 ใน 3 ของรายได้เฉลี่ยของคนทั้งประเทศ

จังหวัดที่มีมูลค่าการผลิตต่อหัวสูงสุด คือจังหวัดนครราชสีมา (39,519 บาท) รองลงมาคือขอนแก่น (39,139 บาท) และอุดรธานี (29,527 บาท) ส่วนจังหวัดที่มีการผลิตต่อหัวต่ำสุดคือ ศรีสะเกษ (19,636 บาท), สุรินทร์ (19,719 บาท) และยโสธร (19,990 บาท)

4.1.10 การคมนาคมและการขนส่ง

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นภาคที่มีเส้นทางคมนาคมทั้งทางบก ทางน้ำ และทางอากาศ ทำให้การสัญจรของพื้นที่ภายใน และภาคอื่นๆ เป็นไปได้อย่างสะดวก และรวดเร็ว ปัจจุบันปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญอย่างหนึ่งในการพัฒนาประเทศ คือ ถนน จากข้อมูลของกรมทางหลวง ในปีงบประมาณ 2538 รวมระยะทางที่อยู่ในความควบคุมทั้งสิ้น 15,279 กิโลเมตร เป็นระยะทางจริง 13,923 กิโลเมตร กำลังก่อสร้าง 1,356 กิโลเมตร

ทางรถไฟสายตะวันออกเฉียงเหนือ แยกออกจากทางรถไฟสายเหนือที่ชุมทางบ้านภาชี จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผ่านจังหวัดสระบุรี เข้าสู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่จังหวัดนครราชสีมา แล้วแยกออกเป็น 2 สายที่ชุมทางถนนจิระ ผ่านจังหวัดขอนแก่น อุดรธานี ไปสิ้นสุดที่จังหวัดหนองคาย

สายหนึ่ง และอีกสายหนึ่งผ่านจังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ ไปสิ้นสุดที่จังหวัดอุบลราชธานี นอกจากนี้ยังมีทางแยกที่ชุมทางบัวใหญ่ จังหวัดนครราชสีมา ผ่านจังหวัดชัยภูมิ ลพบุรี ไปบรรจบกับชุมทางแก่งคอย จังหวัดสระบุรี รวมจังหวัดในภาคนี้ที่ทางรถไฟผ่าน 9 จังหวัด

ทางหลวงสายหลักที่สำคัญเชื่อมโยงระหว่างจังหวัดในพื้นที่ของภาค ได้แก่ ทางหลวงหมายเลข 2 จากจังหวัดสระบุรีถึงหนองคาย ผ่านจังหวัดนครราชสีมา ขอนแก่น อุดรธานี แยกจากจังหวัดนครราชสีมาเข้าทางหลวงหมายเลข 226 ไปจังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี แยกจากทางหลวงหมายเลข 2 ที่อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น เข้าทางหลวงหมายเลข 23 ผ่านจังหวัดมหาสารคาม ร้อยเอ็ด ยโสธร สิ้นสุดที่จังหวัดอุบลราชธานี และแยกเข้าทางหลวงหมายเลข 212 ผ่านจังหวัดอำนาจเจริญ มุกดาหาร สิ้นสุดที่จังหวัดนครพนม จากจังหวัดอุดรธานี แยกเข้าทางหลวงหมายเลข 22 ผ่านจังหวัดสกลนคร สุดทางที่จังหวัดนครพนม ถ้าแยกเข้าทางหลวงหมายเลข 210 ผ่านจังหวัดหนองบัวลำภู ถึงอำเภอยางชุมน้อย จังหวัดเลย

ส่วนการคมนาคมทางอากาศ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีสนามบินพาณิชย์ 6 แห่ง จังหวัดที่มีเส้นทางบินติดต่อโดยตรงกับกรุงเทพมหานคร ได้แก่ จังหวัดขอนแก่น อุดรธานี อุบลราชธานี นครราชสีมา และเลย (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2539: ง)

4.1.11 วัฒนธรรมความเชื่อ

วัฒนธรรมความเชื่อของชาวอีสานที่มีความสำคัญและเป็นสิ่งที่มีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวอีสาน มีอยู่ 2 ประการ คือ

1) ความเชื่อดั้งเดิมของท้องถิ่น

1.1) ความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผี

การนับถือผีเป็นความเชื่อดั้งเดิมของชาวอีสานแบ่งตามบทบาทที่มีผลต่อสังคมด้านต่างๆ ได้ดังนี้

ก. ผีที่มีบทบาทต่อสังคมส่วนรวม ได้แก่

ผีฟ้า ซึ่งเชื่อว่า เป็นผีที่มีอุปการะคุณต่อชาวอีสาน เพราะเป็นผู้ให้กำเนิด เป็นเทพบิดาแห่งผี สามารถควบคุมฝนฟ้าและรักษาโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ ได้ ผู้เชื่อถือผีฟ้าหรือผีแถนจึงมีอยู่ทั่วไป พิธีกรรมที่ให้ความสำคัญแก่ผีฟ้า เช่น พิธีบังไฟ ประเพณีเลี้ยงผีฟ้าในเดือนสามและเดือนหก และประเพณีดำผีฟ้าเพื่อรักษาโรคภัยไข้เจ็บ

ผีปู้ตา เป็นผีที่มีบทบาทควบคุมสังคมระดับหมู่บ้าน ซึ่งตามความเชื่อของชาวบ้านแล้ว ผีปู้ตา คือ ปู่ ย่า ตา ยาย ที่ล่วงลับไปแล้ว เมื่อลูกหลานตั้งบ้านตั้งเมืองก็จะเชิญไปคุ้มครองลูกหลาน ผีปู้ตาสามารถให้คุณและโทษได้ทั้งระดับบุคคลและระดับหมู่บ้าน ดังนั้นเพื่อให้เกิดความอยู่เย็นเป็นสุข ทั้งในระดับบุคคลและในระดับหมู่บ้านชาวบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจึงจัดให้มีประเพณีเลี้ยงผีปู้ตาขึ้น ในระหว่างเดือน 6-7 เพื่อเป็นการสักการะและบนบานให้ผีปู้ตาคุ้มครอง ให้ประสบแต่ความอยู่เย็นเป็นสุข

ผีเสื้อเมืองและผีแม่เหล็ก เป็นผีชั้นสูงระดับผู้นำ ซึ่งเกิดมาจากความเชื่อว่าสถานที่ต่างๆ เมื่อสร้างขึ้นมาแล้วย่อมจะมีผีคอยเฝ้ารักษา จึงได้สร้างศาลหลักเมืองไว้ตรงกลางเมือง บางแห่งในภาคอีสานจะใช้เสมาหินเป็นหลักเมือง มีข้อน่าสังเกต คือ ผีเสื้อเมืองหรือหลักเมืองหลายแห่งเป็นบรรพบุรุษของเจ้าเมืองผู้ตั้งชุมชน จึงมีประเพณีบูชาหรือเลี้ยงผีบรรพบุรุษของเจ้าเมืองผู้ตั้งชุมชน

ข. ผีที่มีบทบาทต่อการเพิ่มหรือลดผลผลิตทางการเกษตร เช่น ผีฟ้า ผีแม่แล้ง ผีตาแฮก ผีไร่ผีน้า ผีหนองน้ำ ผีที่ควบคุมฝน คือผีแถน ผีแม่แล้ง ผีที่บันดาลข้าวกล้าในนาให้อุดมสมบูรณ์ คือผีตาแฮกและผีไร่ผีน้า ทุกครั้งก่อนฤดูทำนา ชาวนาจะต้องเลี้ยงผีตาแฮกในเดือน 6-7 ส่วนผีหนองน้ำเป็นผีที่คอยดูแลน้ำและรักษาสัตว์น้ำในบึงใหญ่ตามหมู่บ้านหรือตามท้องนา ผีเหล่านี้เมื่อได้รับการปฏิบัติที่เหมาะสมจะให้ผลดีแก่ผู้ปฏิบัติเสมอ

ค. ผีบรรพบุรุษ มีบทบาทต่อครอบครัวและวงศ์สกุล ได้แก่ ผีบ้านผีเรือน ซึ่งถือว่าเป็นผีบรรพบุรุษประจำวงศ์ตระกูลแต่ละวงศ์ตระกูล ผีบ้านผีเรือนจะทำหน้าที่ในการคุ้มครองปกป้องรักษาสมาชิกของวงศ์ตระกูลที่ประพฤติดีให้อยู่ดีมีสุข แต่หากสมาชิกคนใดประพฤติไม่ดีนำความเสื่อมเสียมาสู่วงศ์ตระกูล ผีบรรพบุรุษก็จะดลบันดาลให้เกิดทุกข์ภัยในบ้านเรือน หรือในหมู่เครือญาติ ต้องจัดเครื่องเซ่นมาขอขมาและแก้ไขข้อบกพร่องนั้น (สนอง คลังพระศรี, 2541: 13)

อาจกล่าวได้ว่า ความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผี มีอิทธิพลต่อโลกทัศน์และวิถีชีวิตของชาวอีสาน ไม่น่ามากนัก ลักษณะความเชื่อในรูปของผีนี้ ได้แสดงให้เห็นถึงสิ่งต่างๆ อันมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของชาวอีสาน เป็นชีวิตนามธรรมที่มีกฎเกณฑ์ระเบียบแบบแผนความสัมพันธ์ระหว่างคนและผี ในรูปวัฒนธรรมและธรรมชาติ (สุวรรณ สถาอานันท์และเนื่องน้อย บุญบุตร, 2535:8)

1.2) ความเชื่อเกี่ยวกับข้อห้าม

ข้อห้ามหรือสิ่งที่ควรดเว้น ในสังคมอีสานเรียกว่า “ชะล่า” หรือ “กะล่า” เป็นมาตรการที่ใช้ควบคุมความประพฤติหรือพฤติกรรมของชาวบ้านที่ยึดถือกันอย่างเคร่งครัดมาตั้งแต่โบราณกาลอย่างหนึ่ง อันมีผลทำให้ชาวอีสานแต่ละคนปฏิบัติในกิจวัตรประจำวัน ตั้งแต่เกิดจนตาย ตั้งแต่เช้าจนถึงค่ำ ตลอดเวลากลางวันและกลางคืน

ขนบธรรมเนียมประเพณี หลักปฏิบัติตนของแต่ละบุคคลหรือข้อห้ามในรูป “ชะล่า” มีหลายร้อยหลายอย่าง บางอย่างก็เกี่ยวกับประเพณีที่จัดไว้เป็นเรื่องราว เช่น การปฏิบัติตนระหว่างผ่า

เมื่อยในวันพระวันสืลนั้นเป็นการกระทำการสมบัตินิสมมาฬว ห้ามไม่ให้เมียแตะหัวหรือเส้นผมของฬว เสื้อผ้าของฬวและเมียเก็บไว้ปนกันไม่ได้ ผ้าของฬวต้องเก็บไว้ที่สูงกว่า ประเพณีในวันหยุดประจำปี หรือประจำสัปดาห์ประจำปีนั้น ต้องละเว้นหรือเลิกการทำงานโดยเคร่งครัด เช่น วันพระวันสืลไม่ให้ ดักข้าวเปลือกในเล้ามาตา ยามสงกรานต์ต้องหยุดทำงานทั้งสิ้น โดยเฉพาะวันเนา (วันสงกรานต์) ต้องอยู่บ้าน ห้ามมิให้ใช้เงิน ฯลฯ

จะลาหรือกะลำนั้ เปรียบเสมือนข้อกฎหมายของสังคมอีสาน หากใครไม่เชื่อฟังไม่ ปฏิบัติตาม ก็ให้เกิดผลเสียร้ายแรงเรียกว่า “ขวง” หมายถึงไม่เจริญ จัญไร คำว่า ขวง ถือว่าเป็น คนนอกคอกเสนียดจัญไร เสื่อมเสีย และไม่มีใครอยากคบค้าสมาคมด้วย (ประจวบ แสนกลาง, 2531:37)

1.3) ความเชื่อเรื่องขวัญ

ความเชื่อที่สำคัญอันเกี่ยวเนื่องกับชีวิตอีกประการหนึ่งก็คือ ความเชื่อเรื่องขวัญ เป็น ความเชื่อโบราณก่อนพุทธศาสนา ชนเผ่าไททุกเผ่าเชื่อเรื่องขวัญ เชื่อว่าขวัญเป็นสิ่งรวมศูนย์ชีวิต แต่ มองไม่เห็นสัมผัสไม่ได้ ชาวอีสานทำพิธีสู่ขวัญ และเรียกขวัญเพื่อสร้างกำลังใจในการดำเนินชีวิต ใน พิธีชาวบ้านจำนวนมากเอามือมาแตะตัวอีกคนหนึ่งต่อๆ กัน เพื่อจะรวมกันส่งผลถึงบุคคลหนึ่งที่ พวกเขาช่วยเรียกขวัญให้กลับมาเป็นสัญลักษณ์ว่า ชุมชนระดมจิตใจมาช่วยส่งเสริมคนเจ็บหรือผู้ที่มีปัญหา หรือผู้ที่พวกเขาต้องการให้เข้มขึ้น เช่น สู่ขวัญเด็ก สู่ขวัญคู่บ่าวสาว สู่ขวัญคนไข้ เป็นต้น นอกจากนั้น ยังมีการสู่ขวัญเรือน สู่ขวัญเกวียน สู่ขวัญข้าว สู่ขวัญวัวควาย เป็นต้น (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา, 2541: 71)

2) ความเชื่อที่เกี่ยวกับศาสนา

2.1) ความเชื่อที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนานับว่าเป็นแกนหลักในการดำเนินชีวิต หลักการของพุทธศาสนาที่มี อิทธิพลสูงสุดต่อโลกทัศน์หรือวิถีการดำเนินชีวิตของชาวอีสาน คือ หลักบุญกรรม (อภิศักดิ์ โสมอินทร์, 2537: 135) นอกจากนี้ความเชื่อเรื่องบุญกรรมยังมีความเกี่ยวเนื่องกับความเชื่อเรื่องชาติภพ การ หมุนเวียนเกิด - แก่ - เจ็บ - ตาย โดยเชื่อว่า ผลบุญกรรมจะสนองติดตามตัวคนตั้งแต่ในชาติอดีต ชาติปัจจุบัน และชาติหน้า (สนอง คลังพระศรี, 2541: 15) ดังนั้น จะเห็นได้ว่า คนอีสานจึงให้ความสำคัญกับเรื่องการทำบุญ ดังที่บรรพชนคนอีสานได้กำหนดจารีตประเพณีหรือที่เรียกว่า “ฮีต 12 - คอง 14” ที่มีความสอดคล้องในเรื่องของบุญกุศลและศีลธรรมของพุทธศาสนา ให้ยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมา ดังนี้

ฮีตสิบสอง (จารีตประเพณีสิบสองเดือน)

ฮีตที่ 1 เดือนอ้ายหรือเดือนเจียง (ธันวาคม) คือ บุญเข้ากรรม

ฮัตถ์ที่ 2 เดือนยี่หรือเดือนสอง (มกราคม) คือบุญคุณลาน

ฮัตถ์ที่ 3 เดือนสาม (กุมภาพันธ์) คือบุญข้าวจี

ฮัตถ์ที่ 4 เดือนสี่ (มีนาคม) คือบุญผเวส (เทศน์มหาชาติ)

ฮัตถ์ที่ 5 เดือนห้า (เมษายน) คือบุญสงกรานต์

ฮัตถ์ที่ 6 เดือนหก (พฤษภาคม) คือบุญบั้งไฟ

ฮัตถ์ที่ 7 เดือนเจ็ด (มิถุนายน) คือบุญชำระ (ชำระ)

ฮัตถ์ที่ 8 เดือนแปด (กรกฎาคม) คือบุญเข้าพรรษา

ฮัตถ์ที่ 9 เดือนเก้า (สิงหาคม) คือบุญประดับดิน

ฮัตถ์ที่ 10 เดือนสิบ (กันยายน) คือบุญข้าวสาก

ฮัตถ์ที่ 11 เดือนสิบเอ็ด (ตุลาคม) คือบุญออกพรรษา

ฮัตถ์ที่ 12 เดือนสิบสอง (พฤศจิกายน) คือบุญกฐิน

คองสิบสี่ (ครองปฏิบัติคน 14 ประการ) คือบุญ

1) ฮัตถ์เจ้าคองขุน 2) ฮัตถ์ท้าวคองเพีย

3) ฮัตถ์ไพร่คองนาย 4) ฮัตถ์บ้านคองเมือง

5) ฮัตถ์ปู่คองย่า 6) ฮัตถ์พ่อคองแม่

7) ฮัตถ์ป้าคองลุง 8) ฮัตถ์ปู่คองหลาน

9) ฮัตถ์ไก่คองเขย 10) ฮัตถ์ลูกคองหลาน

11) ฮัตถ์เฒ่าคองแก่ 12) ฮัตถ์ปู่คองเดือน

13) ฮัตถ์ไฮ่คองนา 14) ฮัตถ์วัดคองสงฆ์

(พระอริยานุวัตร เขมจารี, อ้างถึงใน สนอง คลังพระศรี, 2541: 16-17)

นอกจากนี้พุทธศาสนายังมีอิทธิพลต่อวรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน กล่าวคือ ก่อให้เกิดวรรณกรรมศาสนา และคติธรรมเกิดขึ้นมากมาย เช่น เรื่องเกี่ยวกับชาดก จริยธรรม และคติธรรมวรรณกรรม คำเทศน์ส่วนใหญ่เกี่ยวกับนิทาน นอกจากนี้ยังมีวรรณกรรมสุภาษิต กล่าวถึงกฎแห่งกรรมสอนให้คนทำแต่ความดีเพื่อความสุขในโลกนี้และโลกหน้า พระเอกในวรรณกรรมมักจะเป็นคนมีคุณธรรมและได้รับการยกย่อง

วรรณกรรมพุทธศาสนาที่ปะปนกับความเชื่อทางไสยศาสตร์มีมากมาย ตัวอย่างเช่น

1. กลองข้าวน้อยฆ่าแม่ เป็นเรื่องเกี่ยวกับพุทธศาสนา กล่าวถึงตำนานการสร้างพระธาตุ

กลองข้าวน้อย

2. กาพย์ เกษ กล่าวถึง พระอินทร์ เทพบุตร เทพธิดา อภินิหารต่างๆ เช่น ดาญ แล้วกลับฟื้นคนชีพได้

3. กำพร้าผีน้อย กล่าวถึง อภินิหารต่างๆ เช่น การแปลงกายได้ เรียกวิญญาณคน ดาญให้กลับเข้าร่างได้ เป็นต้น

4. ขุนทิง เป็นความเชื่อเกี่ยวกับพญานาค ผี อภินิหาร โชคลาง

5. ขูลู-นางอ้ว กล่าวถึง พิธีเสี่ยงทาย การอธิษฐานเกี่ยวกับชาติหน้า

6. จำปาสดัน เป็นเรื่องเกี่ยวกับอภินิหาร

7. เจ็ดคะนน (เจ็ดหวดเจ็ดไห) พุดถึงเทวดา พระอินทร์

8. เซตพน เป็นการบันทึกเรื่องราวประวัติศาสตร์ท้องถิ่น รวมทั้งประวัติการสืบทอด พระพุทธศาสนา

9. เมืองฟ้าแดดสูงยาง กล่าวถึง พระอินทร์ และอภินิหารต่างๆ

10. ท้าวผาแดง-นางไอ่ กล่าวถึง อภินิหาร พญานาค มีความเชื่อเรื่องพระศรีอารีย และภพหน้า เป็นต้น (ปราณี ศิริจันทพันธ์, 2527: 14-15)

2.2) ความเชื่อเรื่องพระศรีอารียหรือพระศรีอารียเมตตรัย

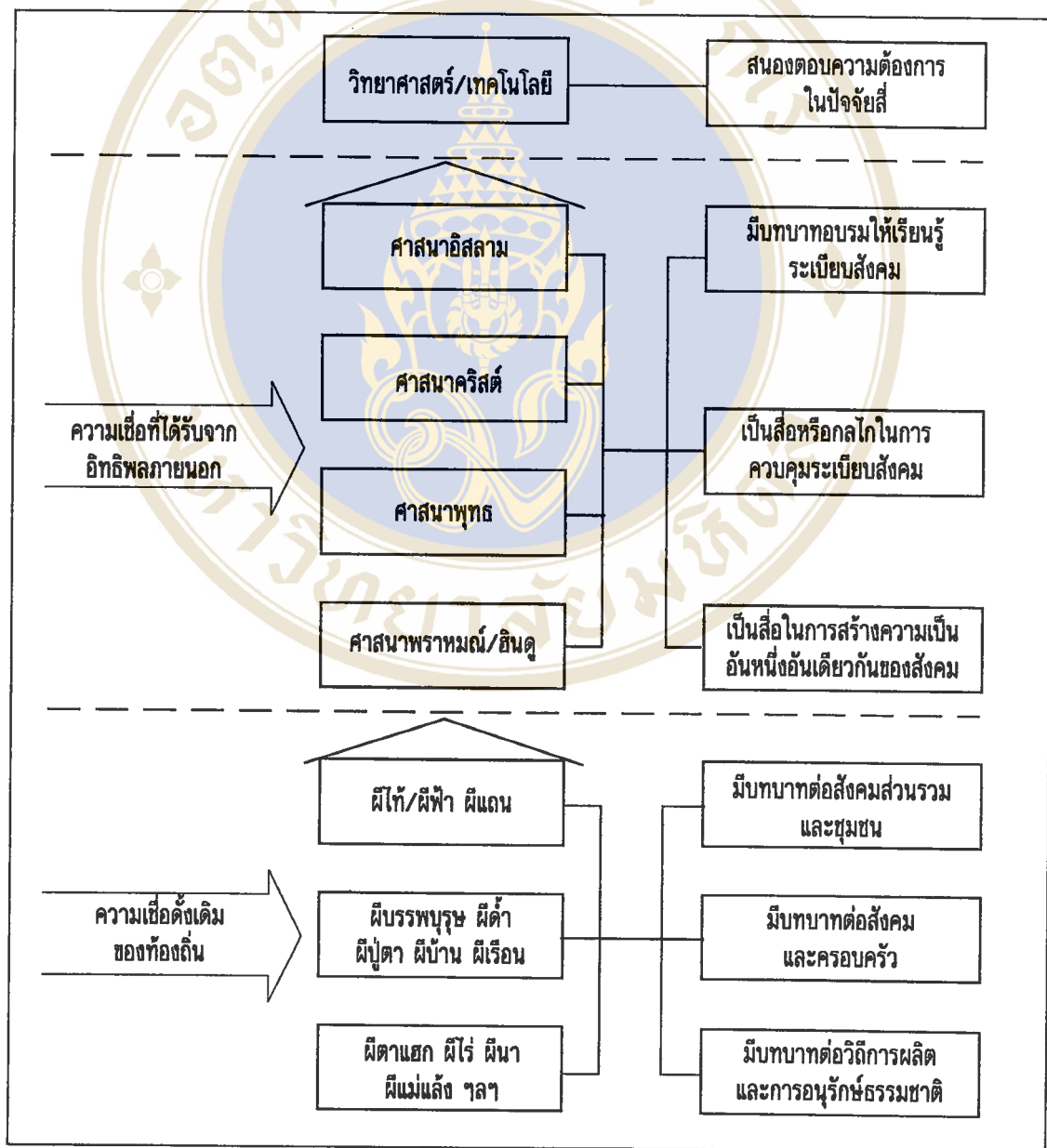
ความเชื่อเรื่องพระศรีอารียเป็นความเชื่อที่เกี่ยวข้องเนื่องจากความเชื่อทางพระพุทธศาสนา โดยที่ชาวอีสานเชื่อว่าเมื่อใกล้จะสิ้นพุทธกาล 5,000 ปี โลกจะมีแต่ความเลวร้าย บ้านเมืองจะตกอยู่ใน ภาวะวิกฤติหรือมีภัยพิบัติต่อมาจะมีผู้มีบุญลงมาปราบยุคเข็ญ เป็นพระศาสดาของพระพุทธศาสนาองค์ต่อไป ก็คือ “พระศรีอารีย” ยุคพระศรีอารียนี้ ชาวอีสานเชื่อว่าเป็นยุคที่มีแต่ความอุดมสมบูรณ์ บ้านเมือง อยู่เย็นเป็นสุข ใครอยากจะได้อะไรก็ได้ ดังนั้น คนอีสานจึงมีความปรารถนาใฝ่ฝันที่จะได้ไปเกิดในยุค พระศรีอารีย แต่การที่จะไปเกิดในยุคพระศรีอารียได้นั้น ต้องเป็นผู้มีวาสนาบารมี ทำบุญทำทานมิได้ขาด (อภิศักดิ์ โสมอินทร์, 2537: 126) ดังนั้น คนอีสานจึงถือว่าเป็นกลุ่มชนที่มักทำบุญ โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้อง เนื่องกับพระศรีอารีย ดังจะเห็นชัดจากงานบุญเวส ฟังเทศน์มหาชาติเพื่อหวังจะได้ไปเกิดในยุคอัน อุดมสมบูรณ์หนีจากความแร้นแค้นกันดารและความลำบากในภาคอีสาน

2.3) ความเชื่อเกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์หรือฮินดู

ความเชื่อเกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์ในอีสานนั้น เป็นการผสมผสานความเชื่อท้องถิ่น อันเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผี เทพอารักษ์ต่างๆ โดยชาวไต-ลาว มีความเชื่อว่า ผีฟ้า ผีแล่น เป็นผู้สร้าง เป็นเทพสูงสุด ความเชื่อเหล่านี้จะสังเกตเห็นได้จากการประกอบพิธีกรรมการบวงสรวงผี เทพเทวดา ด้วยการจุดบั้งไฟเพื่อขอฝน ความอุดมสมบูรณ์ของธัญญาหาร การทำคิ่วลึงค์เพื่อขับไล่เสนียดจัญไร และขอให้เกิดโชคลาภ เป็นการสะเดาะเคราะห์กรรมต่างๆ การบายศรีสู่ขวัญ เช่น ต้อนรับผู้มาเยือน

สู่ขวัญแก่ผู้หายจากความป่วยไข้ สู่ขวัญผู้ที่จะบวช สู่ขวัญงานแต่งงาน สู่ขวัญวัวควาย เครื่องมืออุปกรณ์ในการผลิตอาหาร เพื่อให้เกิดสิริมงคล แม้ในพิธีกรรมของพุทธศาสนา เช่น การทอดกฐิน การบวชพระ ก่อนจะถึงพิธีทางพุทธ จะเป็นพิธีกรรมของพราหมณ์ เช่น การบวงสรวง การแห่ การเฉลิมฉลอง แล้วจึงเข้าประกอบพิธีในโรงอุโบสถหรือเขตสีมา การนับถือศาสนาพราหมณ์หรือฮินดูในอีสานนั้นก็ยังมีการผสมผสานอยู่กับพุทธศาสนา และความเชื่อดั้งเดิมของท้องถิ่นมาในปัจจุบัน

แผนภูมิที่ 2 แสดงพัฒนาการระบบความเชื่อในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

4.2 สถานภาพของพระพุทธศาสนาในสังคมไทย

ศาสนาพุทธในประเทศไทย (ศาสนาพุทธนิกายเถรวาท) สืบสายมาจากศาสนาพุทธในอินเดียดั้งเดิม และเป็นพลังที่มีอิทธิพลมากในประเทศไทยมากกว่า 700 ปี ค่านิยมและความเชื่อในศาสนาพุทธยังคงมีอิทธิพลต่อทัศนคติและค่านิยมของคนไทยส่วนใหญ่ เพราะประชากรไทยกว่าร้อยละ 90 นับถือพุทธศาสนา (วอลเดน เบลโล และคณะ, 2542: 336) พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพุทธมามกะ และทรงเป็นอัครศาสนูปถัมภ์ (กรมการศาสนา, 2542: 37) หลักธรรมในพระพุทธศาสนายอมรับความสำคัญและความจำเป็นในการมีพระมหากษัตริย์และกำหนดสถานภาพของกษัตริย์ให้อยู่ในฐานะสูงสุดของสังคม นั่นคือ พระมหากษัตริย์เป็นทั้งรัฐและสังคม เป็นศูนย์กลางและเป็นจักรกลในการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงสังคม พระพุทธศาสนาจึงกลายเป็นแบบแผนทางอุดมการณ์ในการสร้างความสามัคคีและความสงบสุขของจักรพรรดิ ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนจักรกับอาณาจักรเริ่มต้นครั้งแรกในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชและเป็นแม่แบบสำคัญที่กษัตริย์ทั้งหลายในเอเชียอาคเนย์ยึดถือปฏิบัติตามกล่าวได้ว่าการคงอยู่ของศาสนจักรช่วยให้สถาบันกษัตริย์เป็นอยู่อย่างมั่นคง โดยไม่มีผู้ใดกล้าท้าทายหรือล้มล้าง (คณินันท์ จันทบุตร, 2532: 1)

ตารางที่ 1 แสดงศาสนาสำคัญ จำนวนศาสนิกชน และจำนวนศาสนสถานในประเทศไทย ปี 2540

ศาสนา	ศาสนิกชน	วัด/โบสถ์/มัสยิด	พระ	%
พุทธ	56,290,003	30,377	251,675	92.56
อิสลาม	3,222,659	2,162	-	5.30
คริสต์	820,576	833	-	1.35
พราหมณ์ ฮินดู ซิกข์	19,337	33	-	0.03
อื่นๆ	463,651	-	-	0.76

แหล่งที่มา : กรมการศาสนา รายงานการศาสนาประจำปี 2540 หน้า 113

จะเห็นจากตารางข้างต้นว่า คนไทยส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ (92.56%) ถัดลงมาเป็นผู้นับถือศาสนาอิสลาม (5.30%) และคริสต์ศาสนา (1.35%) ศาสนาพราหมณ์ ฮินดู ซิกข์ เป็นต้น มีประมาณ 0.03% และศาสนาอื่นๆ มีประมาณ 0.76% คนที่นับถือศาสนาพุทธมีอยู่ทั่วประเทศ คนนับถือศาสนาอิสลามส่วนใหญ่อยู่ทางภาคใต้ คนนับถือศาสนาคริสต์ส่วนใหญ่อยู่ภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ส่วนผู้นับถือศาสนาพราหมณ์ ฮินดู ซิกข์ ส่วนใหญ่อยู่ในกรุงเทพฯ และทางภาคใต้ของประเทศ

ในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท สถาบันพระสงฆ์เป็นสถาบันหลักในพระพุทธศาสนา ตามหลักการพระพุทธศาสนามีสถานภาพที่สูงมาก แม้พระพุทธเจ้ายกขึ้นเป็นส่วนหนึ่งของพระรัตนตรัย ดังพุทธคำรัสตตอนหนึ่งว่า “ผู้ใดเห็นพระพุทธเจ้า ผู้นั้นเห็นพระธรรม ผู้ใดเห็นพระธรรม ผู้นั้นเห็นพระพุทธเจ้า ผู้ที่เห็นพุทธภูวณนั้นแล คือผู้เห็นพระธรรม จะเห็นพระธรรมได้ก็ด้วยปัญญาบารมี เมื่อเห็นได้เช่นนี้ ย่อมเป็นพระอริยสงฆ์ ผู้ที่ดำเนินรอยตามพุทธกิจ โดยมุ่งพระกรุณาคุณเป็นแนวทางองค์คุณแห่งพระรัตนตรัยย่อมบริบูรณ์อยู่ตรงนี้เอง...” (คณินนิตย จันทบุตร, 2532: 2) จึงเห็นได้ว่าในสังคมไทยในอดีต สถานภาพของพระสงฆ์ เป็นฐานที่สูงมาก โลกของพระสงฆ์เป็นโลกของผู้มีชีวิตที่สูงส่ง ส่วนโลกของฆราวาสเป็นโลกที่ต่ำกว่า ฆราวาสไม่ว่าจะมีฐานะหรือตำแหน่งเช่นใดจำเป็นต้องให้การเคารพสักการะพระสงฆ์ แม้เมื่อเด็กผู้ชายบวชเป็นสามเณร พ่อแม่ของเด็กก็ต้องแสดงความเคารพต่อสามเณร เมื่อผู้ชายบวชเป็นพระภิกษุ ผู้ที่อยู่เหนือกว่า เช่น เจ้านาย พ่อแม่ เป็นต้น ก็จำเป็นต้องแสดงการระด้วยเช่นกัน สถาบันพระสงฆ์เป็นผู้นำทางด้านจิตใจและเป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้านอยู่มาก ดังบันทึกของฟรานซิส โบว์ แชร์ (อ้างใน คณินนิตย จันทบุตร, 2532: 3) กล่าวถึงความสำคัญของพระพุทธศาสนาและสถาบันสงฆ์ในสังคมไทยว่า “...ประเทศสยามเป็นดินแดนแห่งบวรพุทธศาสนา พระภิกษุมีส่วนสำคัญยิ่งต่อวิถีชีวิตของบ้านเมือง พระสงฆ์กว่าสองแสนรูปในประเทศสยามเป็นที่เคารพบูชาและเป็นผู้มีอิทธิพลสูงอยู่เหนือสังคมประชากร...”

นับแต่สมัยอยุธยาจนถึงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ สถาบันสงฆ์สามารถคงสถานภาพของสถาบันได้อย่างค่อนข้างสมบูรณ์ วัดเป็นศูนย์กลางด้านการศึกษาและชุมชน พระสงฆ์มีบทบาทเป็นผู้นำด้านภูมิปัญญา โดยทำหน้าที่อบรมสั่งสอน ให้ข้อเสนอนะแก่กุลบุตรของไทย พระสงฆ์จึงกลายเป็นศูนย์รวมทางจิตใจ และสติปัญญาของประชาชน (คณินนิตย จันทบุตร, 2532: 4) การที่สถาบันสงฆ์เป็นศูนย์กลางความเชื่อถือ และเข้าถึงประชาชนได้ลึกซึ้งกว่าสถาบันอื่นๆ รวมทั้งการที่สถาบันสงฆ์เป็นหลักประกันที่เข้มแข็งต่อความชอบธรรมของการเป็นกษัตริย์ เป็นผลให้รัฐจำเป็นต้องมีมาตรการควบคุมสถาบันสงฆ์อย่างแยบยล ประจักษ์พยานในประวัติศาสตร์ตั้งแต่สมัยอยุธยาและต้นรัตนโกสินทร์ ซึ่งให้เห็นว่าเป็นเรื่องปรากฏเนื่องๆ ว่า สถาบันสงฆ์ได้ถูกใช้เป็นฐานอำนาจทางการเมือง เนื่องจากศรัทธาที่ประชาชนมีต่อพระพุทธศาสนา เช่น กรณีเจ้าพระฝาง กรณีเจ้าฟ้าพระ (วชิรญาณ ภิกษุ) ในการก่อตั้งธรรมยุติกนิกาย และกรณีพระพิมลธรรม หรือแม้แต่กบฏผีบุญในหัวเมืองอีสาน ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้นำในขบวนการเหล่านี้ล้วนแต่อยู่ในสมณเพศ สถาบันสงฆ์จึงนับว่าเป็นกลไกทางสังคมที่ผู้นำจำเป็นต้องระแวดระวังด้วยความรอบคอบอย่างยิ่ง (คณินนิตย จันทบุตร, 2532: 5)

โดยเหตุนี้ สิ่งที่พึงสังเกต คือ สถาบันสงฆ์มิได้เป็นอิสระในการปกครองตนเอง กษัตริย์จะเป็นผู้ควบคุมองค์การสงฆ์อย่างใกล้ชิด โดยผ่านกระทรวงศึกษาธิการ มีกรมการศาสนาเป็นผู้ทำหน้าที่จัดการเกี่ยวกับพระสงฆ์ทุกด้าน เช่น การตั้งสมณศักดิ์ รวมทั้งมีหน้าที่ก่อสร้าง ทำนุบำรุง ปฏิสังขรณ์วัดและสถานศึกษาต่างๆ ตลอดจนการรักษาธรรมเนียม กษัตริย์มีหน้าที่อุปถัมภ์พระพุทธศาสนา ด้วย

การปฏิรูปคณะสงฆ์เมื่อมีเหตุมัวหมอง ทรงแต่งตั้งสมเด็จพระสังฆราชและบางครั้งอาจปฏิบัติหน้าที่แทนสมเด็จพระสังฆราช ดังปรากฏหลักฐานว่า สมเด็จพระสังฆราชมิได้อำนาจหรืออิสระใด ๆ ในการบริหารการศาสนา นอกจากปฏิบัติตามพระราชโองการของกษัตริย์ และดำเนินนโยบายให้สอดคล้องกับรัฐ ดังนั้น นอกจากพระภิกษุสงฆ์จะต้องปฏิบัติตามกรอบแห่งพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัดแล้ว ยังต้องอยู่ในกรอบแห่งกฎหมายของฝ่ายอาณาจักรอย่างไม้อาจจะหลีกเลี่ยงได้อีกด้วย (คณินันต์ จันทบุตร, 2532:6)

ในรายงานการศาสนา ประจำปี 2540 ได้แสดงข้อมูลสถิติด้านการศาสนาไว้ว่า ประเทศไทย มีวัด 30,377 วัด มีพระภิกษุ 270,540 รูป มีสามเณร 97,876 รูป เทียบกับจำนวนประชากร 60,816,227 คน มีผู้นับถือพุทธศาสนา 56,290,003 คน จะได้อัตราส่วน วัด 1 วัด ต่อจำนวนประชากร 2,002.05 คน, พระภิกษุ 1 รูป ต่อประชากร 226.13 คน, สามเณร 1 รูป ต่อประชากร 627.57 คน (กรมการศาสนา, 2542: 97-122)

ตารางที่ 2 แสดงจำนวนของวัดและพระสงฆ์ทั่วประเทศไทย ปี 2540

ภาคกลาง		ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ		ภาคเหนือ		ภาคใต้		รวม	
วัด	พระสงฆ์/รูป	วัด	พระสงฆ์/รูป	วัด	พระสงฆ์/รูป	วัด	พระสงฆ์/รูป	วัด	พระสงฆ์/รูป
7,296	114,222	13,827	95,412	7,180	40,215	2,074	20,691	30,377	270,540

ที่มา : รายงานการศาสนาประจำปี 2540 กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ หน้า 118-122

จากข้อมูลดังกล่าวนี้ เคยมีผู้ตั้งข้อสังเกตว่า “...การที่ได้เห็นวัดกับพระเจดีย์ตามรายทางโดยไม่มีที่สิ้นสุด แสดงให้เห็นอิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่ฝังรากลึกอยู่ในจิตใจของประชาชนชาวไทย...” แสดงให้เห็นว่าชุมชนส่วนใหญ่ในประเทศไทยมีหมู่บ้านเป็นหน่วยหลักและมักจะมีวัดตั้งอยู่ใจกลางหมู่บ้าน จึงมีวัดเป็นทั้งศูนย์กลางสำหรับการสมาคมหรือการดำเนินชีวิตทางสังคม และเป็นศูนย์ทางด้านวัฒนธรรมชีวิตในชนบทจะดำเนินอยู่รอบๆ วัด เพราะประชาชนส่วนใหญ่ นับถือพุทธศาสนาอย่างจริงจัง วัดจึงเป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธศาสนาที่อยู่เหนือจิตใจของชาวไทยอย่างมาก และนับได้ว่าเป็นสถาบันหลักที่สำคัญในหมู่บ้านที่รองไปจากครอบครัวทีเดียว ความนับถือของประชาชนที่มีต่อสถาบันนี้จะเห็นได้จากการที่คนไทยได้อุทิศตนให้แก่วัด ทั้งในด้านจิตใจ เวลา แรงงาน และทรัพย์สินเงินทอง จำนวนเงินที่พุทธศาสนิกชนใช้ไปในการทำบุญประมาณร้อยละ 7 ถึงร้อยละ 84 ของรายจ่ายในครอบครัวทั้งสิ้น (ทินพันธุ์ นาคะตะ, 2529)

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า พระภิกษุสงฆ์เป็นผู้ได้รับการเคารพยกย่องให้มีเกียรติสูงสุดในสังคมในฐานะเป็นผู้ที่ประพฤติปฏิบัติธรรมโดยเคร่งครัด เป็นตัวอย่างที่ดีในด้านศีลธรรมและจริยธรรมทั่วไป

จึงได้รับความเชื่อถือจากประชาชนมาก พระภิกษุสงฆ์เป็นผู้ให้คำแนะนำช่วยเหลือในการแก้ปัญหาชีวิตประจำวันของราษฎรในชนบท เป็นครูสอนหนังสือมาแต่สมัยโบราณ เป็นที่ปรารถนา เป็นที่พึ่งทางใจ เป็นผู้ไกล่เกลี่ยคดีความ และเป็นผู้ประกอบพิธีทางศาสนาในทุกวงจรชีวิตของชาวบ้าน และในพิธีการของทางราชการ ฉะนั้น พระภิกษุสงฆ์จึงมีส่วนช่วยเหลือและแก้ปัญหาให้แก่สังคมอยู่มากมาย

แม้แต่การพัฒนาชุมชน พระภิกษุสงฆ์ก็มีส่วนชักจูงราษฎรให้ร่วมมือด้วย เพราะได้รับยกย่องนับถือในฐานะที่มีความรอบรู้ในกิจการเกือบทุกด้าน ยิ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือด้วยแล้ว พระภิกษุสงฆ์จะมีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้นำชุมชนและเป็นผู้ให้คำแนะนำเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน ซึ่งรวมถึงการสร้างวัด สร้างบ่อน้ำ สะพาน ศาลาประชาคม บางทีก็ทำหน้าที่เป็นหัวหน้าควบคุมงาน หรือเป็นผู้กระทำให้คนเป็นตัวอย่างด้วยการออกแรงทำสิ่งต่างๆ ด้วย ดังนั้น พระภิกษุสงฆ์จึงมีบทบาทสำคัญที่ช่วยให้เกิดความสำเร็จของการพัฒนาชุมชนพอๆ กับผู้ใหญ่บ้าน กำนัน และครู หรือมากกว่า

คณินิตย์ จันทบุตร (2532: 52-56) ได้ศึกษาเรื่อง “สถานะและบทบาทของพระพุทธรูปศาสนาในประเทศไทย” ในส่วนที่เกี่ยวกับสถานะและบทบาทของภิกษุสงฆ์ พบว่า งานของสถาบันสงฆ์ในปัจจุบันเมื่อดูตามรูปแบบอาจแบ่งได้เป็น 3 ประการ คือ

1) การพัฒนาคุณภาพของพลเมืองด้านคุณธรรมและจริยธรรม จำแนกเป็น

(1) การให้การบรรพชาอุปสมบทแก่กุลบุตรทุกระดับ ให้เข้ามาอยู่ในพระธรรมวินัย ศึกษาและปฏิบัติตามพระธรรมวินัย แม้จะเป็นการบวชระยะสั้นๆ ก็ตาม ผู้ที่ได้ศึกษาเล่าเรียนและปฏิบัติตามพระธรรมวินัยเหล่านี้ เมื่อลาสิกขาออกไปก็จะเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพของสังคมได้

(2) การเทศนาอบรมสั่งสอนประชาชน ที่มาทำบุญที่วัดในวันธรรมสวนะและในงานทำบุญบำเพ็ญกุศลต่างๆ การเทศนาผ่านสื่อต่างๆ การเขียนบทความเผยแพร่ ฯลฯ ตลอดจนกิจกรรมอบรมประชาชนตามโครงการต่างๆ ซึ่งล้วนเป็นงานที่ทำให้ประชาชนได้ทราบได้รู้จัก ได้เข้าถึง และได้ปฏิบัติตามพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า

(3) บทบาทด้านการศึกษา แยกออกเป็น 2 ประเภท คือ

- การศึกษาสำหรับพระภิกษุสามเณรมีการจัดตั้งโรงเรียนและมหาวิทยาลัยสำหรับการศึกษาของพระภิกษุสามเณร โดยเฉพาะตามวัดสำคัญต่างๆ เพื่อให้พระภิกษุสามเณรได้ศึกษาเล่าเรียนพระธรรม วินัย ภาษาบาลี พระอภิธรรม และอื่นๆ ที่เหมาะสมกับสมณเพศ ทั้งระดับต้นและระดับสูง
- การจัดสอนศาสนศึกษาแก่เด็กและประชาชน เป็นการ จัดตั้งโครงการและโรงเรียนในลักษณะต่างๆ เพื่อชักนำเด็กและประชาชนให้ได้ศึกษาเล่าเรียนและปฏิบัติตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นการวางพื้นฐานสร้างคุณภาพของพลเมืองต่อไป

2) การสงเคราะห์ประชาชน เป็นหน้าที่สำคัญของพระสงฆ์ตามคติทางศาสนาซึ่งมีดังนี้

(1) การให้ความสะดวกในการบำเพ็ญกุศลแก่ประชาชนตามประเพณีเกี่ยวกับชีวิต และประเพณีทางสังคมต่างๆ เช่น งานวันเกิด งานแต่งงาน งานบำเพ็ญกุศลศพ งานสงกรานต์ เป็นต้น

(2) การช่วยประกอบศาสนพิธี ในงานทำบุญบำเพ็ญกุศลของประชาชนในท้องถิ่น และส่วนราชการ ตลอดจนงานรัฐพิธีและพระราชพิธี

(3) การให้ที่พักอาศัย แก่นักเรียน นักศึกษา ต่างท้องถิ่นที่เข้ามาศึกษาเล่าเรียนในเมือง การให้ที่พักแก่บุคคลที่มารักษาโรคหรือทุพพลภาพ การให้ใช้หรือให้เช่าที่ดินในราคาถูกแก่ประชาชนที่ขาดเงินสร้างที่พักอาศัย

(4) การดูแลสุขภาพจิต การประพรมน้ำพระพุทธมนต์ การให้ฤกษ์ยาม แม้บางกิจกรรมที่พระภิกษุบางรูปดำเนินการอยู่ จะเป็นที่ตำหนิติเตียน แต่ก็มีคนจำนวนหนึ่งเลื่อมใสศรัทธา เป็นการสงเคราะห์ประชาชนด้านขวัญกำลังใจ

(5) การให้ทางราชการหรือส่วนรวมใช้สถานที่วัด เช่น ศาลาการเปรียญ ลานวัด บริเวณวัด ประชุมราษฎร เป็นหน่วยเลือกตั้ง ทำกิจการบริการหรือสงเคราะห์ประชาชนด้านต่างๆ จัดงานรื่นเริง จัดหารายได้เพื่อการกุศล ตลอดจนการให้ที่ดินของวัดสร้างสาธารณสถานต่างๆ เช่น โรงเรียน โรงพยาบาล ห้องสมุดหรือที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน

(6) การรักษาโรคภัยไข้เจ็บ การให้คำปรึกษาในเรื่องโรคภัยต่างๆ การรักษาด้วยยาสมุนไพรพื้นบ้าน การจัดตั้งโรงพยาบาลรักษาโรคเฉพาะทาง การจัดตั้งสถานฟื้นฟูร่างกายและจิตใจ

(7) การให้ที่พักพิงแก่ประชาชนผู้ประสบภัยธรรมชาติ การรวบรวมสิ่งของตลอดจนเงินทองของผู้บริจาคแก่ผู้ประสบภัยต่างท้องถิ่น และยังมีการสงเคราะห์ด้านวัตถุอย่างอื่น ๆ อีก

3) การช่วยเหลือทางราชการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรักษาความปลอดภัยของชาติ โดยเฉพาะทางด้านสังคมจิตวิทยา

(1) ช่วยอบรมชี้แจงราษฎร ให้รู้จักผิดชอบชั่วดี ความขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพ การปฏิบัติตามคำแนะนำชักชวนของรัฐบาลหรือผู้ปกครอง

(2) ช่วยกิจการบริหารตามปกติของเจ้าหน้าที่รัฐบาล เช่น ช่วยสอนหนังสือเผยแพร่กิจการต่างๆ ของรัฐบาล ชักชวนประชาชนให้มาช่วยราชการ ร่วมมือร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ปกครองระดับต่างๆ

(3) สงเคราะห์ประชาชน ในท้องถิ่นที่วัดตั้งอยู่ เช่น การสงเคราะห์อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรคแก่คนจนยากไร้หรือประสบภัย

(4) ช่วยเหลือราชการเกี่ยวกับกิจการความมั่นคง เช่น ช่วยชักนำหรือเป็นศูนย์กลางให้ทางราชการจัดอบรมลูกเสือชาวบ้าน การอบรมไทยอาสาป้องกันชาติ การสงเคราะห์ชาวเขา การช่วยบำบัดผู้ติดยาเสพติดให้โทษ

เหตุผลเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งที่แสดงให้เห็นสถานภาพและบทบาทที่สำคัญของวัดและพระสงฆ์ที่มีความสัมพันธ์ต่อการดำรงชีวิตประจำวันของคนไทย

4.3 สถานภาพของพระพุทธศาสนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

4.3.1 การรับอิทธิพลพระพุทธศาสนาจากกรุงเทพฯ เข้าสู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

หลังปี พ.ศ. 2369 อิทธิพลทางการเมืองและวัฒนธรรมจากอาณาจักรศรีสัตนาคนหุตล้านช้างที่จะเข้ามาสู่ชุมชนในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในช่วงที่มีการขยายชุมชนหลังปี พ.ศ. 2369 นี้จึงเริ่มลดลง ในขณะที่ความเจริญทางด้านต่าง ๆ ของราชอาณาจักรไทยในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมกำลังเจริญก้าวหน้าขึ้นอย่างมาก กรุงเทพฯ เมืองหลวงของราชอาณาจักรไทยในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ได้กลายเป็นศูนย์กลางด้านเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมที่เริ่มขยายออกไปสู่ดินแดนข้างเคียง รวมทั้งเมืองหรือชุมชนต่าง ๆ ในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือด้วย

กระบวนการในการขยายอิทธิพลพุทธศาสนาจากราชอาณาจักรไทยมาสู่เขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ น่าจะได้เริ่มต้นขึ้นจากความพยายามที่จะขยายอิทธิพลทางการเมือง และวัฒนธรรมเห็นได้จากพระราชสาส์นจากราชสำนักกรุงธนบุรีไปยังเมืองนครเวียงจันทน์ในปี พ.ศ. 2318 ตำนานวัตรปฏิบัติของคณะสงฆ์ที่เมืองนั้นถึงการที่ครองจีวรไม่ได้ตัดเป็นขันธ์ตามวินัย พร้อมทั้งการส่งจีวรที่ถูกต้องไปเป็นตัวอย่างเพื่อให้พระสังฆราชห่มและให้ว่ากล่าวพระสงฆ์ให้ห่มจีวรเป็นขันธ์ตามตัวอย่างที่ทรงพระราชทานมานี้ ซึ่งเป็นความพยายามในขั้นต้นของการขยายอิทธิพลพุทธศาสนาจากกรุงเทพฯ ออกไปทางด้านตะวันออกเฉียงเหนือ (เปรมวิทย์ ท่อแก้ว, 2534: 11)

การรับคติของพุทธศาสนาจากกรุงเทพฯ เข้าสู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เปรมวิทย์ ท่อแก้ว (2534: 24-26) ได้เสนอไว้ว่า ราวปี พ.ศ. 2394 เป็นปีเริ่มต้นของการก่อตั้งธรรมยุติกนิกายในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แต่การรับคติของพุทธศาสนาจากกรุงเทพฯ ได้เริ่มเกิดขึ้นมาก่อนหน้านั้นแล้ว ปรากฏสถาปัตยกรรมทางศาสนา ศิลปะสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายมีลักษณะฐานอุโบสถที่ทำเป็นฐานโค้งเป็นอย่างลักษณะปากเรือสำเภา หรือเรียกตามภาษาช่างว่าโค้งปากตะเกียบในเขตเมืองนครราชสีมา หลังเสียกรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ. 2310 ได้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางด้านพุทธศาสนาอย่างมาก เช่น การส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรม การก่อตัวของแนวความคิดในแบบเหตุผลนิยมที่ทำให้การนับถือศาสนาเป็นสิ่งที่ต้องเข้าใจด้วยปัญญามากกว่าการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเท่านั้น

การส่งเสริมพุทธศาสนาของพระมหากษัตริย์ไทยในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ได้มีการดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง โดยอาจมีจุดเน้นที่แตกต่างกันบ้างตามสถานการณ์แวดล้อมต่าง ๆ ที่แต่ละพระองค์เผชิญต่างกัน การเปรียบเทียบของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ ที่ทรงอธิบายว่า “ในรัชกาลที่ 1 ใครแข็งแรงในการทำสงครามก็เป็นคนโปรด ในรัชกาลที่ 2 ใครแต่งบทกลอนดีก็เป็นคนโปรด ในรัชกาลที่ 3 ใครศรัทธาสร้างวัดก็เป็นคนโปรด” เป็นการอธิบายให้เห็นสถานการณ์ของประเทศที่เริ่มเข้าสู่ภาวะที่มั่นคงขึ้นเรื่อย ๆ จนสามารถมีการส่งเสริมภา然大านศาสนามากขึ้น

ความรุ่งเรืองในการศึกษาพระปริยัติธรรมในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เริ่มปรากฏว่ามีพระสงฆ์จากเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้เริ่มเดินทางเข้ามาศึกษาพระปริยัติธรรมในกรุงเทพฯ ตามสำนักศึกษาพระปริยัติต่างๆ ตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. 2369 เป็นอย่างช้า อาทิ พระอรียวงศาจารย์ (ส่วย) เดินทางมาจากเมืองอุบลราชธานี เข้าศึกษาพระปริยัติธรรมในสำนักวัดสระเกศจนสามารถสอบได้เปรียญธรรม 3 ประโยค พระครูบุญมา จากเมืองพนานิคม เดินทางมาศึกษาพระปริยัติธรรมที่สำนักวัดจักรวรรดิราชาวาส ท่านญาณาคูหลักคำพิมพ์ จากเมืองขอนแก่น เข้าศึกษาในสำนักวัดสามจีน ท่านพนธุโล (ดี) จากเมืองอุบลราชธานี เดินทางเข้ามาศึกษาพระปริยัติธรรมในสำนักวัดมหาธาตุและย้ายไปยังวัดบวรนิเวศวิหารในเวลาต่อมา (เดิม วิชาญพจนกิจ, 2542: 541)

การเดินทางเข้ามาของพระสงฆ์จากภาคตะวันออกเฉียงเหนือเหล่านี้ มีจุดหมายสำคัญเพื่อการศึกษาพระปริยัติธรรมจากสำนักวัดต่างๆ ในกรุงเทพฯ ทำให้จารีตทางพุทธศาสนาจากกรุงเทพฯ ได้ขยายเข้าสู่ชุมชนในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เห็นได้จากเมื่อพระสงฆ์เหล่านั้นเดินทางกลับไปยังท้องถิ่นของตน ได้จัดการสอนพระปริยัติธรรม ก่อสร้างถาวรวัตถุเลียนแบบมาจากกรุงเทพฯ ในท้องถิ่นของตน แต่อย่างไรก็ตามยังไม่สามารถระบุเวลาที่แน่นอนได้ว่า พระสงฆ์เหล่านี้ได้เดินทางเข้าสู่กรุงเทพฯ แต่สามารถสรุปได้จากสภาพแวดล้อมความเปลี่ยนแปลงทางด้านการเมือง การศาสนาที่เกิดขึ้นว่าคงเริ่มต้นขึ้นหลังปี พ.ศ. 2369 หลังกรณีเหตุการณ์กบฏเจ้าอนุวงศ์แห่งเมืองนครเวียงจันทน์ ซึ่งตรงกับสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการกล่าวถึงการเดินทางของท่านพนธุโล (ดี) หรือในกรณีพระครูบุญมา ประมาณได้ว่าเดินทางเข้ากรุงเทพฯ ในปี พ.ศ. 2374 ที่ไปศึกษาพระปริยัติธรรมในกรุงเทพฯ พร้อมกับชาวบ้านกลุ่มหนึ่งที่จะเดินทางไปกรุงเทพฯ เพื่อสืบหาญาติของตนที่ถูกกวาดต้อนไปยังกรุงเทพฯ หลังเหตุการณ์กบฏเจ้าอนุวงศ์

การพระศาสนาในหัวเมืองอีสาน อาจกล่าวได้ว่าเมืองอุบลราชธานีเป็นต้นรากแห่งการขยายพระพุทธศาสนาและวัดวาอารามให้แพร่หลายยิ่งกว่าทุกๆ หัวเมืองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทั้งนี้ก็เนื่องมาจากพระเถระที่สามารถเป็นประมุขปกครอง ตลอดจนเจ้านาย เจ้าบ้านผ่านเมือง และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ พ่อค้า คหบดี ในสมัยนั้น ได้เอาใจใส่สอดส่องเป็นพิเศษร่วมกันในเรื่องพระศาสนา เป็นอย่างยิ่ง การพระศาสนาทางหัวเมืองภาคอีสานจึงนับว่าได้เจริญก้าวหน้าปรากฏเป็นลำดับมา (เดิม วิชาญพจนกิจ, 2542: 487) ฉะนั้น จึงควรศึกษาถึงการจัดการปกครองคณะสงฆ์ในสมัยนั้น โดยแบ่งออกเป็น 4 สมัย คือ: -

สมัยแรก มีท่านหอคำเจ้าแก้วเป็นหลักคำ สถิตที่วัดหลวง ซึ่งเป็นวัดของพระประทุมวรราชสุริยวงศ์ (คำผง) เป็นผู้สร้างขึ้นพร้อมกับเมืองอุบลราชธานีเป็นวัดแรก เป็นผู้ปกครองคณะสงฆ์สามเณรศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมทั่วๆ ไป

ครั้นเมื่อราว พ.ศ. 2394-2395 คือหลังจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จลาผนวชเสวยราชย์แล้วไม่นาน พระพรหมวรราชสุริยวงศ์ (กุดทอง ต้นสกุล สุวรรณภู) เจ้าเมืองอุบลฯ คนที่ 3 ได้อาราธนาพระเถระ คือ ท่านพนธุโล (ดี) และท่านเทวธมมี (ม้าว) ออกไปปฏิบัติสร้างวัดให้เป็น

สำนักที่อยู่เป็นหลักฐานขึ้นในเมืองอุบลราชธานี (เดิม วิกาศย์พจนกิจ, 2542: 489)

เมื่อท่านพนฺธุโล (ดี) กลับมาถึงเมืองอุบลฯ แล้ว ได้ปรึกษากับพระพรหมวรราชสุริยวงศ์ (กุดทอง) เห็นเหมาะสมที่จะสร้างวัดขึ้นวัดหนึ่งที่ท่าเหนือริมน้ำมูลระหว่างเมืองกับบ้านบึงกาแซว เพราะเป็นที่สงัดมีเนื้อที่ทั้งหมด 4,600 ตารางวา ขุดคูรอบ มีพระอุโบสถอยู่ส่วนกลาง เสาไม้จริง ก่อด้วยอิฐถือปูน เมื่อสร้างเสร็จแล้ว พระราชทานชื่อว่า “วัดสุปฏิณารามวรวิหาร” เป็นพระอารามหลวง ท่านพนฺธุโล (ดี) เป็นเจ้าอาวาส (เดิม วิกาศย์พจนกิจ, 2542: 490) และท่านเทวธมฺมี (ม้าว) ซึ่งเป็นลูกศิษย์เป็นรองเจ้าอาวาส ดังนั้น วัดสุปฏิณาราม จึงเป็นวัดธรรมยุติกนิกายวัดแรกในอีสาน (ประจวบ แสนกลาง, 2531:53)

สมัยที่สอง ท่านเทวธมฺมี (ม้าว) เป็นพระเถระซึ่งได้รับพระราชทานเป็นพระอุปัชฌาย์ ท่านได้ขยายวัดออกไปอีก 5 วัด การขยายตัวในสมัยที่สองนี้ขยายออกไปได้มากกว่าสมัยแรก แต่เป็นการขยายกว้างออกไปจากเขตเมืองอุบลราชธานี (เดิม วิกาศย์พจนกิจ, 2542: 493-496) ในระยะแรกนั้น พระสงฆ์เมืองอุบลฯ ไม่ได้แยกเด่นชัดเป็นฝ่ายมหานิกาย หรือธรรมยุติกนิกาย ดังปรากฏว่าหลัง พ.ศ. 2396 เมื่อสร้างวัดฝ่ายธรรมยุติกนิกายวัดแรกในเมืองอุบลราชธานีแล้ว ท่านประธานความขัดแย้งในหมู่สงฆ์และผู้ปกครองขณะนั้นได้เป็นอย่างดี (ธิดา สารยา, 2536)

สมัยที่สาม ตรงกับสมัยที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร เสด็จมาดำรงตำแหน่งข้าหลวงใหญ่สำเร็จราชการหัวเมืองลาวกาว ประทับที่เมืองอุบลราชธานี ได้โปรดเกล้าฯ ให้ท่านเจ้าประคุณพระอริยกิจ (ธมฺมรทฺธิโก อ่อน) และท่านเจ้าคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจันทโร จันทร์) เมื่อครั้งเป็น “พระครูวิจิตรธรรมภาณี” ออกไปเป็นเจ้าคณะเมือง ประกอบกิจพระศาสนาทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือร่วมสมัยเดียวกัน (เดิม วิกาศย์พจนกิจ, 2542: 496)

กิจการอันแรกที่ท่านเจ้าคุณพระอริยกิจ (อ่อน) ได้ปฏิบัติคือ รับมอบหมายให้ควบคุมดูแลคณะสงฆ์ทั่วไปในมณฑลหัวเมืองลาวกาว สำหรับแขวงเมืองอุบลฯ นั้น ท่านได้วางระเบียบการปกครองคณะสงฆ์จัดการให้เป็นหมวดหมู่ และทำบัญชีพระสงฆ์ส่งกระทรวง และห้ามลัทธิประเพณีบางประการที่ขัดต่อระเบียบแห่งพระธรรมวินัยเป็นต้นว่า “ห้ามมิให้พระสงฆ์และสามเณรไปเกี่ยวข้องกับ การทำบุญบังไฟ เสี่ยงกอง แข่งเรือและเลี้ยงม้า ฯลฯ” ส่วนการศึกษาพระปริยัติธรรม ท่านก็ได้ตั้งการส่งสอนกุลบุตร ที่เข้ามาเล่าเรียนเป็นจำนวนมาก ส่วนงานนวกกรรม ท่านได้ขยายวัดให้กว้างขวางออกไป ทำเขื่อนเป็นขอบเขตมั่นคง ส่วนการสัมมนาปฏิบัติก็อุทิศหาหมั่นเพียรนำให้พระสวณมนต์ไม่ขาด (เดิม วิกาศย์พจนกิจ, 2542: 497)

ครั้น พ.ศ. 2446 เจ้าคุณพระอริยกิจ (อ่อน) ได้มรณภาพเนื่องจากไข้พิษ ดังนั้น ตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่เมืองอุบลฯ จึงว่างลง สมเด็จพระสังฆราชเจ้าโปรดให้พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจันทโร จันทร์) มาดำรงตำแหน่งเจ้าคณะมณฑลอีสานสืบต่อ (เดิม วิกาศย์พจนกิจ, 2542: 498)

ในยุคนี้อิทธิพลของธรรมยุติกนิกายได้แทรกซึมเข้าไปยังวัดมหานิกายเดิม คือวัดใต้ และวัดเลียบ เจ้าอาวาสทั้งสองรูปเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในลัทธิธรรมนิยมของคณะธรรมยุติกนิกาย จึงได้

กระทำยุติธรรมเป็นธรรมยุติ และได้สืบทอดธรรมเนียมแนวการปฏิบัติของคณะธรรมยุติกนิกายให้เจริญรุ่งเรือง สืบมาจนถึงปัจจุบันโดยเฉพาะอย่างยิ่งวัดเลียบ ซึ่งพระอาจารย์เสาร์ กนดสีโล เป็นเจ้าอาวาสสมัยนั้น นับได้ว่าเป็นแหล่งกำเนิดของพระธรรมยุติกนิกายทางด้านวิปัสสนาธุระ ซึ่งได้แยกออกจากด้านปริยัติอย่างจริงจัง วัดนี้มุ่งอบรมสั่งสอนทางด้านการปฏิบัติโดยตรง หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน หรือกรรมฐาน ผลจากการแยกตัวครั้งนี้ทำให้การปฏิบัติจิตภาวนาเป็นที่นิยมแพร่หลาย จนเกิดเป็นคณะสงฆ์ฝ่ายวิปัสสนาธุระ ที่มีชื่อเสียงเลื่องลือไปทั่วประเทศ มีลูกศิษย์มากมายกระจ่ายอยู่ในภาคอีสานและภาคต่าง ๆ ของประเทศ พระสงฆ์สายดังกล่าวนี้คือพระสงฆ์ฝ่ายวิปัสสนาธุระสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ซึ่งท่านเป็นหัวหน้า ได้ชื่อว่าเป็นพระบูรพาจารย์ใหญ่ของพระกรรมฐานทั้งหลายในยุคต่อมา (ประจวบ แสนกกลาง, 2531: 56)

พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจนโท จันทร์) ถือว่าเป็นปรมาจารย์สำคัญที่วางรากฐานการศึกษาภาษาไทย และภาษาบาลี ใน พ.ศ. 2442 ขณะที่ท่านเป็นพระญาณรักจิต ได้เป็นผู้อำนวยการตั้งโรงเรียนสอนภาษาไทย นับแต่นั้นภาษาไทยก็แพร่หลายไปทั่วพื้นเมืองอุบลฯ และใกล้เคียง การศึกษาของสังคมเมืองอุบลฯ ก็กลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบการศึกษาจากกรุงเทพฯ จนกระทั่งเป็นดังที่เห็นในปัจจุบัน

สมัยที่สี่ อยู่ในระหว่างปี พ.ศ. 2466-2470 เป็นยุคสมัยของสมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (ติสโส อ้วน) ครั้นยังเป็นพระพรหมมุนี เจ้าคณะมณฑลอีสาน ยุคนี้เป็นยุคที่วัดธรรมยุติกนิกายได้แพร่หลายออกไปมากกว่ายุคสมัยอื่นๆ ได้ขยายออกไปตามจังหวัดต่างๆ ทั่วภาคอีสาน (ประจวบ แสนกกลาง, 2531: 57) ท่านสมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (ติสโส อ้วน) นับเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการตั้งโรงเรียนแห่งแรกขึ้นที่วัดสุปฏิหาราม ชื่อ “โรงเรียนอุบลวิทยา” การศึกษาค่อยๆ เริ่มแยกออกจากวัด เมื่อพระยาศรีสิงหเทพเป็นข้าหลวงประจำจังหวัด เมืองอุบลฯ เริ่มมีโรงเรียนชาย ชื่อ “โรงเรียนวาศึกสถานอุบล” และโรงเรียนหญิง ชื่อ “โรงเรียนนารีนุกูล” หรือ “โรงเรียนแม่หนู” (ธิดา สาระยา, 2536: 162)

การเชื่อมสังคมความเป็นอยู่ของหัวเมืองอีสานให้กับกรุงเทพฯ นั้น อาศัยผู้รู้ที่ค่อยๆ ปรับและผ่อนสั้นผ่อนยาว แนวทางด้านการปฏิบัติกิจศาสนาให้เข้ากับสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลง และปรับใหม่ได้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม ผู้รู้ในเมืองอุบลฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านศาสนาได้ปฏิบัติส่วนนี้ได้สำเร็จส่งผลอย่างดียิ่งมาแต่เริ่มแรกที่มีการรับธรรมยุติกนิกายจากกรุงเทพฯ แล้วค่อยปรับเปลี่ยนจนเกิดคณะสงฆ์อรหันตวิสัยขึ้นในสมัยต่อมา ที่มีวัตรปฏิบัติอันเป็นแนวทางโดดเด่น ได้รับการยกย่องนับถือทั่วไปในระดับชาติและนานาชาติ คุณค่าความดีส่วนนี้พึงยกให้แก่ปราชญ์ผู้รู้ของเมืองอุบลฯ โดยแท้ (ธิดา สาระยา, 2536: 162)

สรุปได้ว่า การที่พระพุทธศาสนาเป็นที่นับถือของประชาชนโดยทั่วไปนั้น ส่งผลให้พุทธศาสนาเป็นเครื่องมือเชื่อมประสานในระหว่างกลุ่มชนต่างๆ ที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานบ้านเมืองในภาคอีสานระลอกแล้วระลอกเล่า โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กลุ่มพวกลาวจากเวียงจันทน์และจำปาศักดิ์ ซึ่งเข้ามาสมัยอยุธยาธนบุรี และต้นกรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศาสนาได้กลายเป็นอารยธรรมส่วนสำคัญของดินแดนอีสาน เห็น

ได้จากศิลปกรรมทางพุทธศาสนาอันยิ่งใหญ่และสวยงาม ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ ที่สอดคล้องกับการนับถือพุทธศาสนา

4.3.2 พระป่า วัดป่า และพระบ้าน วัดบ้าน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

พระสงฆ์สายอริยวาทได้เริ่มก่อตัวขึ้นในสังคมไทยครั้งแรกตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย ที่ได้รับเอาพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทลัทธิลังกาวงศ์เข้ามาในราชอาณาจักรจากประเทศลังกา ในรัชสมัยพระมหาธรรมราชาลิไท (พ.ศ.1904) โดยพระองค์ทรงอาราธนาพระสงฆ์ชาวลังกา ชื่อพระมหาสวามีสังฆราชจากเมืองนครพัน มาตั้งสำนักเผยแผ่ศาสนา ณ วัดป่ามะม่วงในกรุงสุโขทัย ซึ่งคณะสงฆ์จากลังกาเป็นพระนักปฏิบัติกรรมฐานนิยมพำนักอยู่ในวัดที่ห่างไกลจากตัวเมือง มุ่งเน้นไปในการแสวงหาความสงบทางด้านจิตใจ มุ่งปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นจากกิเลส จึงแสวงหาความวิเวก ความเจียมสังัด จึงมักอาศัยอยู่ป่า โคนไม้ ตามถ้ำ หรือภูเขา คณะสงฆ์นี้จึงมีชื่อว่า คณะอริยวาที หรือฝ่ายวิปัสสนาธุระ ซึ่งแตกต่างจากคณะสงฆ์ดั้งเดิมของสุโขทัย ที่พำนักอยู่ในวัดที่อยู่ในชุมชนเมืองที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับชาวบ้าน มุ่งเน้นการศึกษาพระไตรปิฎก คัมภีร์ต่างๆ ทางศาสนา จึงมีชื่อว่า คณะคามวาสี หรือฝ่ายคันถธุระ (พระเมธีธรรมาภรณ์, 2539: 24)

สิริวัฒน์ คำวันสา (2534: 130) ได้ให้ความเห็นว่า การที่พระสงฆ์ชาวลังกาที่มักนิยมนิยมนั้น ทั้งนี้เนื่องจากสภาพภูมิประเทศของลังกานั้น มีป่ามากกว่าทุ่งกว้าง พื้นราบ และในการสร้างวัดหรือที่อาศัย จึงมิใช่การจงใจที่จะไปสร้างในป่า แต่มีป่าที่ติดกับหมู่บ้านหรือชุมชน พระสงฆ์ลังกา จึงมีความเคยชินกับการอยู่ป่า และเมื่อเข้ามาอยู่ในประเทศไทย จึงนิยมนิยมน้อยป่า จึงเรียกกันว่า พระอรหันต์ หรือพระป่า

พระฝ่ายอริยวาสี ได้ปรากฏขึ้นในสังคมไทยตั้งแต่บัดนั้นมา ดังจะเห็นจากการปกครองของ
คณะสงฆ์ตั้งแต่กรุงสุโขทัยเป็นต้นมา พระสงฆ์ฝ่ายอริยวาสีมีอำนาจมีบทบาทในการปกครองหมู่คณะ
ของตนเท่าเทียมกันเช่นเดียวกับคณะสงฆ์ฝ่ายคามวาสี คณะป่าแก้ว จวบจนกระทั่งถึงกรุง
รัตนโกสินทร์ตอนต้น คณะสงฆ์ฝ่ายอริยวาสีก็ได้เริ่มหายไปจากสังคมไทย

เมื่อวัฒนธรรมพุทธศาสนาจากกรุงเทพฯ แพร่หลายเข้ามาสู่ดินแดนอีสาน พระสงฆ์อรัญญาสี ได้เริ่มปรากฏขึ้นอีกครั้ง ซึ่งถือได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่ในด้านพระพุทธศาสนา เมื่อได้มีการเกิดขึ้นของพระอุดมศีลธรรมฐาน หรือ “พระป่า” ที่มีนามว่า “พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต” ผู้พลิกประวัติศาสตร์หน้าสำคัญของวงการพุทธศาสนาของดินแดนอีสาน หรืออาจกล่าวได้ว่า เป็นผู้พลิกประวัติศาสตร์วงการพุทธศาสนาในประเทศไทยไว้ได้

พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ที่คนท้องถิ่นอีสานรู้จักกันในนาม “หลวงปู่มั่น” หรือ “อาจารย์มั่น” กล่าวได้ว่าเป็นพระอริยสงฆ์เถรวาท และเป็นอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิปัสสนากรรมฐานที่สำคัญที่สุดในภาคอีสาน นับตั้งแต่การรับคติหรือการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประวัติศาสตร์ของอีสาน (ธันวาคม 2542: 106) ท่านมีศิษยานุศิษย์ทั้งฝ่ายธรรมยุติกนิกาย และมหานิกาย ที่สำคัญหลายรูป เป็นกำลังใน

การช่วยเผยแผ่พระพุทธปฏิบัติและศาสนธรรมอย่างแพร่หลายไปทั่วประเทศ

ในสมัยแรก ๆ ที่ธรรมยุติกนิกายได้เข้าไปเผยแผ่ในภาคอีสาน โดยเริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2434 นั้น วัตรปฏิบัติของพระสงฆ์สายธรรมยุตมักเน้นไปในทางการศึกษาปริยัติธรรมมากกว่าการปฏิบัติ วิปัสสนากรรมฐาน แม้ว่าโดยพื้นฐานของธรรมยุตไม่ได้ปฏิเสธการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานและธรรมยุติกนิกายที่เผยแผ่ไปในภาคอีสานนั้น ก็มักจะอยู่ตามวัดใหญ่ ๆ ในหัวเมืองสำคัญในภาคอีสาน โดยจะเห็นได้จากพระเถระที่มีบทบาทในการเผยแผ่ธรรมยุติกนิกายในช่วงแรก ๆ เช่น ท่านพญสุโต (ดี) ท่านเทวธมฺมี (ม้าว) พระอริยภิกขุ (ธมฺมรทฺธิโต อ่อน) หรือพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจนฺโท จันทร์) มักจะเกี่ยวข้องกับงานด้านปกครองและด้านการศึกษาพระปริยัติธรรมเกือบทั้งหมด และคณะธรรมยุตในอีสานก็มักปรากฏว่า มีความใกล้ชิดกับอำนาจของฝ่ายบ้านเมือง และสร้างวัดฝ่ายธรรมยุตขึ้นเพื่อขยายอำนาจทางด้านการปกครองและการศึกษาจากส่วนกลาง กล่าวได้ว่าวัดธรรมยุตเกิดขึ้นก็เพื่อจัดการการศึกษาให้กับคนในชุมชน ถือว่าเป็นธรรมยุตฝ่ายคามวาสี แม้ว่าเรื่องจุดงศกัตรของพระสงฆ์ธรรมยุต จะได้ปลุกฝังมาพร้อมจากภาคกลางก็ตาม แต่ก็ยังไม่ได้ทำอย่างจริงจัง และไม่ได้เผยแผ่ออกไปสู่สังคมวงกว้าง (ธนวา ใจเที่ยง, 2542: 109)

จนกระทั่งได้มีพระสงฆ์กลุ่มหนึ่งที่ใส่ใจในการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานและใส่ใจในการออกธุดงค์มากกว่าการศึกษาพระปริยัติธรรม ประกอบด้วย พระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล พระอาจารย์หนู จิตฺตฺพลโย (พระปัญญาพิศาลเถระ) และพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ที่ได้เริ่มออกธุดงค์เป็นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2445 นับเป็นก้าวแรกที่มีผลทำให้ธรรมยุติกนิกายขยายไปสู่ท้องถิ่นต่าง ๆ กว้างขวางมากขึ้น พระอาจารย์มั่นได้เริ่มฝึกปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานครั้งแรกในสำนักของพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล ที่วัดเลียบ ในเมืองอุบลฯ ต่อมาทั้งสองท่านก็ออกธุดงค์ตามป่าเขาด้วยกัน ถือว่าได้นำแนวความคิดเรื่องการศึกษาปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน และธุดงค์เข้ามามีปฏิบัติอย่างจริงจังจนก่อเป็นรูปธรรมขึ้น ซึ่งในเวลาต่อมาได้มีพระสงฆ์เข้ามาขอเป็นศิษย์พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต จำนวนมาก ซึ่งเป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่ศาสนธรรม และธุดงค์ต่อไปอย่างแพร่หลาย

พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต มีภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี เมื่ออายุ 22 ปี ได้อุปสมบทที่วัดศรีทองในตัวเมืองอุบลราชธานี โดยมีท่านพระอริยภิกขุ (ธมฺมรทฺธิโต อ่อน) เป็นพระอุปัชฌาย์ ในสมัยที่ท่านยังเป็นฆราวาส ท่านมีความคุ่นเคยและมีความสนิทสนมกับพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจนฺโท จันทร์) ทั้งในแง่ความสัมพันธ์ส่วนตัวตั้งแต่สมัยเป็นฆราวาส และในเวลาต่อมาท่านทั้งสองก็ได้กลายมาเป็นปราชญ์ในวงการศาสนาในปัจจุบัน คือ ฝ่ายหนึ่งนั้นเชี่ยวชาญในเรื่องการมีบทบาทในการเผยแผ่ธรรมยุติกนิกายโดยผ่านกระบวนการศึกษา ส่วนอีกฝ่ายก็เป็นผู้นำทางด้านภาคปฏิบัติ เป็นอาจารย์ใหญ่ฝ่ายธุดงค์กรรมฐาน ทั้งสองท่านได้เกื้อกูลกันตลอดมา โดยพระอาจารย์มั่นจะให้คำแนะนำในภาคปฏิบัติแก่พระอุบาลีคุณูปมาจารย์บางครั้ง ส่วนพระอุบาลีคุณูปมาจารย์นั้นเป็นผู้ช่วยทำให้พระอาจารย์มั่นและคณะศิษย์ได้รับการยอมรับและความเชื่อถือจากฝ่ายปกครองคณะสงฆ์ (ธนวา ใจเที่ยง, 2542: 111)

ด้วยข้อวัตรปฏิบัติที่เคร่งครัดตามพระธรรมวินัยและการถือธุดงค์วัตร โดยถือข้อการอยู่ป่าเป็นวัตร และด้วยการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ทำให้พระป่าสายของอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ซึ่งกระจายอยู่ในภาคอีสานและภาคเหนือ ได้รับการยกย่องว่าเป็นสายกรรมฐานที่เข้มแข็งที่สุดสายหนึ่งในพุทธศาสนาของไทย

สานุศิษย์ของอาจารย์ได้กลายเป็นพระกรรมฐานที่มีชื่อเสียงหลายรูป ที่เด่นสุดได้แก่ พระอาจารย์ชา สุภทฺโท ซึ่งบวชในฝ่ายมหานิกาย และเป็นผู้ก่อตั้ง “วัดป่านานาชาติ” ขึ้น โดยมีชาวต่างประเทศเข้ามาบวชและบำเพ็ญสมาธิภาวนาจำนวนหนึ่ง แต่ก็นับว่ามากกว่าสำนักใด ๆ ในประเทศไทย จากวัดป่านานาชาติ ก็ได้ขยายตัวไปยังต่างประเทศ รวมทั้ง “วัดอมราวดี” ในประเทศอังกฤษซึ่งก่อตั้งขึ้นโดยพระอาจารย์สุเมโธ พระภิกษุชาวอเมริกัน (ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์, 2542: 163)

พระป่าซึ่งเป็นสานุศิษย์ของพระอาจารย์มั่นอีกรูปหนึ่งที่มีชื่อเสียงได้แก่ หลวงตามหาบัว ญาณสมฺปนฺโน ซึ่งออกมารณรงค์จัดตั้ง “กองทุนผ้าป่าช่วยชาติ” โดยนำเงินบริจาคของประชาชนส่งให้แก่กระทรวงการคลัง ในช่วงที่เกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจระหว่างปี 2540-2542 ด้วยความเชื่อมั่นในระบบและกลไกการแก้ปัญหาระบบราชการและรัฐ จึงถือได้ว่า พระป่าสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต และวัดป่าสายพระอาจารย์มั่น เป็นตัวแทนฝ่ายอริยวาทी คือพระป่า ของพุทธศาสนาของชนปวงครองในสังคมไทยปัจจุบัน (ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์, 2542: 164)

จากการศึกษาเอกสารพบว่า แนวคิดการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานได้รับความสนใจจากพระสงฆ์และประชาชนเป็นอย่างมาก จากข้อวัตรปฏิบัติ การอยู่ป่า การอยู่อย่างสันโดษเล็กน้อย นับได้ว่า พระสงฆ์สายอริยวาทी (พระป่า) นี้ ได้ทำหน้าที่ในการเผยแผ่ศาสนาธรรมออกไปอย่างกว้างขวาง จากการศึกษาของ ประจวบ แสนกลาง (2531: 202-207) ได้ศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของฝ่ายวิปัสสนาธุระที่มีต่อสังคมอีสานเหนือ กรณีศึกษาสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต (พ.ศ. 2436-2529) สรุปว่า แม้พระสงฆ์เหล่านี้จะอยู่ป่าเป็นวัตรแต่ก็มีชีวิตที่เกี่ยวเนื่องและผูกพันอยู่กับสังคมโดยพื้นฐานแยกได้เป็นสองส่วนคือความสัมพันธ์ภายในสังคมสงฆ์ระหว่างสงฆ์ด้วยกันเอง และความสัมพันธ์ส่วนรวมระหว่างสงฆ์กับคฤหัสถ์ และกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับคฤหัสถ์นั้นมีความเกี่ยวข้องผูกพันมาก ซึ่งได้แบ่งบทบาทของพระสงฆ์ออกเป็นสองอย่าง คือ บทบาทหลัก ได้แก่ บทบาทด้านการอบรมสั่งสอน การเผยแผ่ศาสนา และบทบาทรอง เป็นการพัฒนาท้องถิ่น

บทบาทแรก ซึ่งถือว่าเป็นบทบาทหลักตามพระธรรมวินัย คือ การอบรมสั่งสอน พระธุดงค์กรรมฐานสายนี้ได้อบรมสั่งสอนประชาชนที่หลงผิด เชื่อในสิ่งทั้งมายไร้สาระ ภูตผีวิญญาน ให้หันกลับมายอมรับพระไตรสรณคมน์เป็นหลัก ตลอดจนความประพฤติปฏิบัติให้อยู่ในกรอบอันดีงามของสังคม การเผยแผ่ดังกล่าวนี้ เป็นไปอย่างกว้างขวางทั่วภาคอีสาน นอกจากนี้แล้ว ยังได้นำเอาการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานออกไปเผยแผ่ในภาคอื่นๆ ของประเทศอีกด้วย

บทบาทรองของพระสงฆ์สายนี้ คือ การพัฒนาชุมชน การพัฒนาชุมชนเป็นเป้าหมายรอง

ของพระสงฆ์ ซึ่งตรงข้ามกับชาวบ้านที่มุ่งพัฒนาวัตถุเป็นเป้าหมายหลัก แต่การพัฒนาทางจิตเป็นส่วนประกอบ อย่างไรก็ตามเมื่อชาวบ้านมุ่งพัฒนาทางวัตถุก็ต้องช่วยเหลือสงเคราะห์ชาวบ้านให้อยู่ดีมีสุขตามหน้าที่และสมณวิสัยของพระสงฆ์ ได้แก่ การสร้างโรงพยาบาล โรงเรียน ถนน สะพาน แหล่งกักเก็บน้ำ และการอนุรักษ์ธรรมชาติ และสัตว์ป่า เป็นต้น

ส่วนพระบ้านและวัดบ้านนั้น จะได้ศึกษารายละเอียดในบทต่อไป

4.3.3 สถานภาพของพระพุทธศาสนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในปัจจุบัน

พุทธศาสนาและความเชื่อในพุทธศาสนา มีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อวิถีชีวิตและโลกทัศน์ของชาวอีสาน จนทำให้นักวิชาการบางท่านเสนอว่า ความเป็นคนอีสานกับการนับถือศาสนาพุทธนั้นเป็นสิ่งที่เดียวกัน พุทธศาสนายังรากฝังลึกลงในวัฒนธรรม ศิลปะ ดนตรี สถาปัตยกรรม ระบบความเชื่อ และวิถีคิดของคนอีสาน และยังคงมีบทบาทสำคัญต่อชีวิตทางสังคมและวัฒนธรรมของคนอีสานสืบมาจนถึงปัจจุบัน

เมื่อมองในด้านของวัฒนธรรม คงอาจมีใช้คำกล่าวอ้างจนเกินไปหากเราจะบอกว่า วัฒนธรรมของคนอีสานแทบทั้งหมด ได้รับอิทธิพลจากความเชื่อในพุทธศาสนา พิธีกรรมสำคัญๆ ตลอดจนงานบุญ งานกุศลและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการผลิต และชีวิตประจำวันของคนอีสาน ล้วนแล้วแต่ผูกพันกับพุทธศาสนาแทบทั้งสิ้น นิทานชาดก ซึ่งเล่าถึงชีวิตของพระพุทธเจ้าในชาติภพต่างๆ ก่อนจะมาเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้กลายมาเป็นส่วนสำคัญของตำนาน และนิทานพื้นบ้านของคนอีสาน รูปแบบของสถาปัตยกรรม เช่น วัด เจดีย์ เป็นการผสมผสานศิลปะแนวพุทธจากล้านช้าง เขมร เวียดนามและไทย และความเชื่อดั้งเดิมเข้าด้วยกันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่นที่งดงาม

ศาสนาพุทธมีความสำคัญทั้งในระดับวัฒนธรรม และยังมีอิทธิพลต่อชีวิตทางสังคมในหมู่บ้าน ความสำคัญของพุทธศาสนาในชีวิตของคนอีสานอาจวัดได้จากเวลา ทรัพยากร และกำลังแรงงาน ที่ชาวบ้านทุ่มเทไปกับพุทธศาสนาและงานบุญงานกุศลต่างๆ คำสั่งสอนทางพุทธศาสนายังมีบทบาทสำคัญต่อพฤติกรรมของคนอีสาน ตั้งแต่แรกเกิดจนเติบโตเป็นผู้ใหญ่ ในวัยชรา คนอีสานนิยมเข้าวัด รักษาศีล ทำสมาธิ และใช้เวลาว่างส่วนใหญ่ในการปฏิบัติกิจทางศาสนา

พุทธศาสนายังมีความสำคัญต่อบทบาทหน้าที่และบรรทัดฐานทางสังคมของคนอีสาน ความดีและการเป็นคนดีได้รับการตัดสินด้วยมาตรฐานของการรักษาศีลตามคำสั่งสอนทางพุทธศาสนา อิทธิพลของพุทธศาสนาต่อชีวิตประจำวันของคนอีสาน ยังสามารถพิจารณาได้จากความนิยมของชาวบ้านในการพูดคุยเกี่ยวกับการจัดงานบุญ รวมถึงการตีความคำสั่งสอนของพุทธศาสนาในประเด็นต่างๆ คนเฒ่าคนแก่มักชอบเล่านิทานชาดกและเรื่องราวของพระพุทธเจ้าให้ลูกหลานฟังเป็นประจำ

แม้ว่าคนอีสานจะเน้นความสำคัญของพุทธศาสนาที่มีต่อชีวิตทางสังคมของตน หากแต่ในความเป็นจริง พุทธศาสนาและระบบความเชื่อของคนอีสาน มีการผสมผสานของความเชื่อหลายรูปแบบ

โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเชื่อเรื่องผี ไสยศาสตร์ ความเชื่อในเรื่องเวทมนตร์คาถา เครื่องรางของขลังต่างๆ ความเชื่อเหล่านี้ รวมอยู่ด้วยกันอย่างแยกไม่ออกจากระบบความเชื่อของคนอีสาน ด้วยเหตุนี้เอง นักวิชาการบางท่านถึงกับเสนอว่า “คนอีสานนับถือศาสนาพุทธ แต่คนอีสานมักไม่ค่อยแยกแยะองค์ประกอบแปลกปลอมที่ปะปนอยู่ในพุทธศาสนาของตน” แม้คนอีสานจะตระหนักดีว่า พุทธกับผีแยกออกจากกัน ในทางทฤษฎี หากแต่ในทางปฏิบัติ ความเชื่อต่างๆ ดำรงอยู่ร่วมกัน และผสมผสานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในพิธีกรรม และชีวิตประจำวันของชาวบ้าน

แม้ว่าพุทธศาสนานั้นจะอนุโลมลดหย่อนผ่อนตามความเชื่อถือของชาวบ้าน โดยการผนวกเอาสิ่งเหล่านี้เข้ามาไว้ในพุทธศาสนาบ้างก็ตาม แต่การนี้เป็นไปอย่างมีขอบเขตเหมือนกัน ส่วนมากแล้ว พุทธศาสนามักจะใจกว้างที่จะอดทนยอมรับสิ่งเชื่อถือของคนพื้นบ้าน จึงเป็นเหตุให้ความเชื่อเหล่านี้ควบคู่กันไปกับพุทธศาสนา แต่แม้กระนั้น ก็หายอมให้ความเชื่อเหล่านี้เข้าไปก้าวก่ายอยู่ในหลักพุทธศาสนาไม่ พุทธศาสนาที่เผยแผ่อยู่ในหมู่บ้านนี้ ยอมรับความจริงว่า ถ้าศาสนาช่วยให้บรรดาชาวบ้านทั้งหลายสามารถบังคับควบคุมอำนาจของธรรมชาติ และเป็นประโยชน์ต่อความนึกคิด อยากได้ความสุขทางโลกเกี่ยวกับเงินๆ ทองๆ ที่เขามีอยู่ก่อนแล้ว ศาสนาต้องไม่ปฏิเสธคัดค้านความเชื่อ ซึ่งส่งเสริมอำนวยความสะดวกเหล่านี้ เพราะฉะนั้นในชนบทอีสาน คติของพราหมณ์ ลัทธิถือผีสาขาทเวตดา และพุทธศาสนา จึงอยู่ร่วมกันอย่างได้ผลทีเดียว ทั้งสามคตินี้ไม่เพียงแต่ไม่ขัดกันเท่านั้น ซ้ำยังเป็นอุปการะส่งเสริมแก่กัน ดังเช่นเรื่องเกี่ยวกับพิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับการขอฝน พิธีกรรมการปัดรังควาญ ขับเสนียดจัญไร โรคภัยไข้เจ็บ หรือพิธีกรรมที่เป็นมงคล ไม่ว่าจะเป็นงานโกนผมไฟ โกนจุก งานบวช และงานแต่งงาน ก็มักจะมีพิธีทางพุทธศาสนาและพราหมณ์ แต่จะแยกต่อนกัน (วิลเลียม เคลาสเนอร์, 2511)

หมู่บ้านแทบทุกหมู่บ้านในเขตภาคอีสาน จะมีวัดประจำหมู่บ้าน ในอดีตชายหนุ่มในอีสานจะนิยมบวชเรียนอย่างน้อยหนึ่งพรรษา ก่อนจะแต่งงานมีครอบครัว เพื่อบรมจิตใจให้พร้อมกับการะรับผิตชอบ แต่ในปัจจุบันโรงเรียนและครูได้มีบทบาทการศึกษาแทนวัดและพระสงฆ์ ในเขตชนบทจึงเริ่มขาดแคลนพระภิกษุสงฆ์ เนื่องจากค่านิยมในการบวชเป็นพระได้เริ่มเปลี่ยนแปลงไป ผนวกกับความต้องการแรงงานเพื่อการผลิตในภาคอุตสาหกรรมและภาคเกษตรอย่างเข้มข้นตลอดทั้งปี จึงส่งผลให้ค่านิยมในการบวชเรียนเริ่มเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

แม้กระนั้นก็ตาม ความรู้สึกผูกพันต่อพุทธศาสนายังคงอยู่อย่างแนบแน่น คนเฒ่าคนแก่ชอบพาลูกหลานไปวัด เพื่อสนทนารธรรมกับพระสงฆ์ ช่วยกวาดลานวัด ปัดกวาดทำความสะอาดอุโบสถ ศาลาการเปรียญ เป็นต้น ชาวบ้านจะหยุดทำงานทุกวันพระเพื่อไปวัดฟังธรรม วัดยังคงเป็นศูนย์พิธีกรรมการจัดงานบุญ งานกุศล และการประชุมของหมู่บ้าน เป็นหน่วยเลือกตั้งระดับท้องถิ่นจนถึงระดับประเทศ เป็นแหล่งที่มาแหล่งสำคัญของวัฒนธรรมของสังคม เช่น ความรู้ ความเชื่อ ค่านิยม อุดมการณ์ และบรรทัดฐานของสังคมประเภทต่างๆ กล่าวได้ว่าสถาบันพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อชาวอีสานมากที่สุดสถาบันหนึ่ง พอจะสรุปได้ดังนี้

1. บุคคลในสถาบันศาสนา บุคลากรของพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงวางหลักไว้ซึ่งประกอบด้วย 1) ภิกษุ 2) ภิกษุณี 3) อุบาสก 4) อุบาสิกา รวมเรียกว่า พุทธบริษัท 4 หรือเรียกกันสั้นๆ ว่าเป็นบรรพชิต กับคฤหัสถ์ (พระธรรมปิฎก, 2542: 51) บุคลากรในบริษัททั้ง 4 นี้ พระภิกษุ หรือพระสงฆ์ในสังคมไทย นับได้ว่ามีสถานภาพทางสังคมสูงมาก โลกของพระสงฆ์เป็นโลกของผู้มีชีวิตที่สูงส่ง ส่วนโลกของคฤหัสถ์เป็นที่ย่ำแย่กว่า คฤหัสถ์ไม่ว่าจะมีฐานะหรือตำแหน่งเช่นใด จำต้องให้การเคารพสักการะพระภิกษุ ในสังคมไทยเมื่อชายหนุ่มบวชเป็นพระภิกษุแล้ว ผู้ที่เคยเป็นบิดา มารดา หัวหน้า เจ้านาย เป็นต้น ก็ต้องแสดงความเคารพต่อพระภิกษุผู้นั้น (คณิศร งามนุกุล, 2532: 3) แม้ในปัจจุบันภิกษุณี (ผู้หญิงที่ได้รับการอุปสมบทเป็นพระ) จะไม่มีอยู่ในสังคมไทยแล้ว บุคลากรหลักจึงเหลือเพียง 3 บริษัทเท่านั้น แต่โดยส่วนมากชาวพุทธนิกายเถรวาทจะรู้จักบุคลากรทางพุทธศาสนาว่าเป็นพระสงฆ์ สามเณร แม่ชี และประชาชน เรียกว่าเป็นพุทธศาสนิกชน โดยประชาชนมีตำแหน่งทางศาสนาเป็นโยมอุปัฏฐาก เป็นไวยาวัจกร เป็นลูกศิษย์ เป็นต้น

2. ภาระหน้าที่ ในสังคมชนบทอีสาน พุทธศาสนาจะเข้าไปมีบทบาทในชีวิตมนุษย์ตั้งแต่เกิด แต่งาน บวช การดำเนินชีวิตประจำวัน ขึ้นบ้านใหม่ เปิดสำนักงานใหม่ หรือเริ่มลงมือทำงาน รื่นเริงหรือนันทนาการ เจ็บป่วย แก่ชรา และตาย กล่าวโดยสรุปบทบาทหน้าที่ของสถาบันศาสนามีดังนี้

(1) การขัดเกลาทางสังคม โดยศาสนาเป็นผู้สร้างและย้ำเป้าหมายและบรรทัดฐานทางสังคมของกลุ่ม ให้เห็นว่าเป้าหมายของกลุ่มมีความสำคัญกว่าของส่วนตัว ทำหน้าที่เป็นกลไกและจูงใจบุคคลให้ทำงานเพื่อส่วนรวม ทั้งนี้โดยอาศัยหลักเหตุผล เชื่อในหลักกฎแห่งกรรม

(2) การควบคุมทางสังคม โดยอาศัยการขัดเกลาทางสังคมดังกล่าว ศาสนาสามารถควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคมให้ประพฤติปฏิบัติอยู่ในกรอบอันดีงามตามแนวคิดของศาสนาทำให้เกิดความสามัคคีและเสถียรภาพในสังคม

(3) การให้รางวัลทางใจ ศาสนาทำหน้าที่เป็นผู้ให้รางวัลทางใจอันมีคุณค่าสูงแก่บุคคลผู้ประพฤติปฏิบัติตามความเชื่อ ค่านิยม หรือบรรทัดฐานทางสังคมของกลุ่ม รางวัลนี้แม้ไม่เป็นวัตถุแต่ก็มีค่ามีราคาต่อผู้ได้รับ เช่น การสรรเสริญผู้อยู่ในกรอบของประเพณีว่าเป็นคนดี หรือชี้แนะว่าทำดีจะได้ดีตอบแทน ทำดีกับท่าน ท่านจะทำดีตอบแทน ประพฤติดีทำบุญสุนทานจะได้ขึ้นสวรรค์ เป็นต้น

(4) การลงโทษทางใจ ควบคู่ไปกับการให้รางวัลทางใจ สำหรับผู้ประพฤติปฏิบัติในกรอบประเพณี ศาสนามีหน้าที่ลงโทษทางใจแก่ผู้ฝ่าฝืนบรรทัดฐานทางสังคม เช่น กล่าวว่า ผู้ใดทำชั่ว จะได้ชั่วตอบแทน ผู้ฝ่าฝืนประเพณีของสังคมเป็นคนเลว เทวดาฟ้าดินสาปแช่ง จะไม่ได้ผลดีได้เกิดอีก และจะตกนรกแดนที่มีแต่ความทุกข์ทรมาน

(5) การเห็นคุณค่าของตน โดยศาสนาจะยอมรับบุคคลผู้เลื่อมใสในหลักธรรมของตนเป็นสมาชิก ทำให้บุคคลหรือศาสนิกชนรู้สึกตนว่ามีพรรคพวก นอกจากนั้น ศาสนายังทำให้ศาสนิกชนได้

เข้าใจความเป็นอยู่หรือสภาพความสุข ความทุกข์ของตน เช่น เข้าใจว่าการที่ตนมีสุขอยู่ในขณะนี้ เพราะตนทำดี การที่ตนมีทุกข์เพราะตนทำกรรมชั่วไว้ หากไม่ได้ทำในชาตินี้ก็คงทำไว้ในชาติก่อน หากทำดีแต่ยังไม่ได้ดีทันทีก็เชื่อตามหลักกรรมว่าจะได้ดีในโอกาสต่อไป จึงไม่ทุกข์ร้อนกระวนกระวายใจมากเกินไป

(6) *ความเข้าใจสากลจักรวาล* ศาสนาทุกศาสนามีคำสอนที่กว้างขวางทั้งโลกนี้และโลกหน้า องค์ประกอบของโลกนี้และโลกหน้า ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ทำให้บุคคลมีแนวทางในการคิดและการกระทำของตน แม้ความรู้นั้นจะยังไม่เป็นวิทยาศาสตร์ แต่ก็มีเหตุผลที่พอเชื่อได้

นอกจากจะมีบทบาทหน้าที่ในการลดความวิตกกังวล สร้างความมั่นใจ ให้คำอธิบายต่อปรากฏการณ์ธรรมชาติ และเป็นกลไกในการควบคุมพฤติกรรมทางสังคมแล้ว นักมานุษยวิทยาบางท่านยังเสนอว่า ศาสนามีบทบาทหน้าที่หลักที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ ช่วยให้ผู้มนุษย์สามารถปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมที่เกิดขึ้น

3. *แบบแผนพฤติกรรม* คำสอนของศาสนาเป็นแหล่งที่มาสำคัญของความรู้ ความเชื่อ ค่านิยม อุดมการณ์ คุณธรรมและบรรทัดฐานทางสังคมแก่สมาชิกของสังคม ชาวชนบทไทยจึงมักเป็นคนเคร่งครัดในขนบธรรมเนียมประเพณียึดมั่นในหลักธรรมของศาสนาอย่างมาก

ตามหลักของพุทธศาสนา พระสงฆ์เป็นผู้สละแล้วซึ่งโลกียวิสัย เป็นผู้ประกาศหรือเผยแผ่พระธรรม เป็นผู้แสวงบุญเพื่อความหลุดพ้นในที่สุด พระสงฆ์จึงไม่อยู่ในวิสัยที่จะทำมาหาเลี้ยงชีพได้ พระสงฆ์จะต้องปฏิบัติตามพระวินัยมากมาย แต่พระสงฆ์ก็ยังเป็นมนุษย์ต้องอาศัยปัจจัย 4 เช่นเดียวกับปุถุชนทั่วไป จึงเป็นหน้าที่ของพุทธศาสนิกชนที่ต้องช่วยกันถวายความอุปถัมภ์ด้วยปัจจัย 4 แก่พระสงฆ์ตามสมควรแก่อัตภาพ มองในแง่นี้ก็เห็นได้ว่า พุทธศาสนามีอาจดำรงอยู่ได้โดยปราศจากการอุปถัมภ์ของพุทธศาสนิกชน และในทางกลับกัน พุทธศาสนิกชนก็ได้รับพระธรรมคำสั่งสอนเป็นการตอบแทน ด้วยเหตุนี้ ในแง่พฤติกรรมแล้ว พุทธศาสนิกชนจึงเป็นส่วนประกอบที่สำคัญประการหนึ่งของพระพุทธศาสนา นอกเหนือไปจากพระรัตนตรัย

สัมพันธ์ภาพระหว่างพระสงฆ์และพุทธศาสนิกชน มักจะเป็นเครื่องชี้นำที่สำคัญประการหนึ่งถึงความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนาในแต่ละท้องถิ่น ความห่างเหินต่อศาสนา มักจะหมายความว่า การที่ผู้นับถือศาสนาปฏิบัติตนให้ห่างเหินไปจากสาวกของพระพุทธองค์เป็นสำคัญ คือ พระสงฆ์กับประชาชนขาดการติดต่อสัมพันธ์กัน แม้ว่าคนในสังคมเมืองอาจศึกษาพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าได้จากหนังสือต่างๆ โดยไม่จำเป็นต้องไปวัด แต่การไม่มีโอกาสได้สนทนาวิสาสะ หรือได้พบเห็นการปฏิบัติตนของสาวกพระพุทธองค์เสียเลย ก็ย่อมจะขาดประสบการณ์ทางพุทธศาสนาที่สำคัญมากไปอย่างหนึ่ง ฉะนั้น การมีโอกาสดังกล่าวแม้จะเป็นเวลาเพียงเล็กน้อยจึงถือว่าเป็น “บุญ” อย่างใหญ่หลวงของบุคคลและของญาติของผู้นั้นด้วย สำหรับชาวชนบทที่สาธยายแล้ว พระสงฆ์กับ

ประชาชนมักจะใกล้ชิดกันอยู่มาก วัดในชนบทจึงมีบทบาทสำคัญต่อชีวิตประจำวันของบ้านเป็นอันมาก สำหรับแบบแผนทางพฤติกรรมที่สำคัญในพุทธศาสนา เราสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ส่วนใหญ่ๆ คือ 1) แบบแผนพฤติกรรมของสงฆ์ ซึ่งเป็นสาวกของพระพุทธเจ้าส่วนหนึ่ง และ 2) แบบแผนพฤติกรรมของพุทธศาสนิกชน อุบาสก อุบาสิกา อีกส่วนหนึ่ง

ก. แบบแผนพฤติกรรมสำหรับพระสงฆ์

พระสงฆ์ในปัจจุบันตามปกติก็จะจำพรรษาหรืออาศัยอยู่ในวัดประมาณกันว่ามีวัดในพุทธศาสนาอยู่ในประเทศไทย จำนวน 30,377 วัด มีพระภิกษุรวมกันทั้งหมดประมาณ 251,675 รูป (กรมการศาสนา, 2542: 113) สถาบันวัดอยู่ในการควบคุมดูแลของกรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ

กิจกรรมของพระสงฆ์แบ่งออกได้เป็น 4 ลักษณะใหญ่ๆ คือ

(1) *กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า* กิจกรรมนี้ถือได้ว่าเป็นกิจกรรมประเภทพิธีกรรม เนื่องจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานล่วงไปแล้วกว่า 2,500 ปี ดังนั้น พุทธศาสนิกชนจึงได้สร้างรูปเหมือนขึ้นแทนองค์จริง พระพุทธรูปจึงเปรียบเสมือนสัญลักษณ์อันศักดิ์สิทธิ์ (sacred symbol) ของพุทธศาสนา พระพุทธรูปมีหลายแบบ หลายปาง กิจกรรมการหล่อพุทธรูปจึงเป็นงานสำคัญเกี่ยวกับพุทธศาสนาอย่างหนึ่ง

ส่วนกิจกรรมของพระสงฆ์ที่ปฏิบัติต่อพระพุทธเจ้านั้น คือการเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าในเวลาเช้าและเวลาเย็น เพื่อฟังธรรมเทศนา แต่ในปัจจุบันเรียกว่า การทำวัตรเช้า ทำวัตรเย็น เพื่อเป็นการระลึกถึงพุทธองค์ ฝึกอบรมเจริญสมาธิภาวนาร่วมกัน

(2) *กิจกรรมเกี่ยวกับพระธรรม* ชายหนุ่มเมื่อบวชเป็นพระภิกษุแล้ว กิจกรรมเบื้องต้นที่จะต้องกระทำ ก็คือ การศึกษาพระธรรมวินัย คำสั่งสอนของพุทธองค์ เพื่อให้เข้าใจโดยถ่องแท้ เกิดความแตกฉาน จนสามารถนำเอามาเทศนาสั่งสอนประชาชนทั่วไปได้ การศึกษาและการปฏิบัติตามพระธรรมวินัยของพระสงฆ์ ถือว่าเป็นเรื่องสำคัญมาก ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลใดบูชาพระตถาคตด้วยอามิส มีรูปเทียน ดอกไม้ เป็นต้น ไม่ได้ชื่อว่าบูชาเราพระตถาคต, แต่บุคคลใดปฏิบัติไปตามธรรม คือ ยังศีล สมาธิ ปัญญา มรรคผลให้บังเกิดขึ้นในสันดานนั้นแหละ ชื่อว่าบูชาพระตถาคตโดยแท้” (สมัคกร บรวาาส, อ้างใน สนิต สมัคกรการ, 2539)

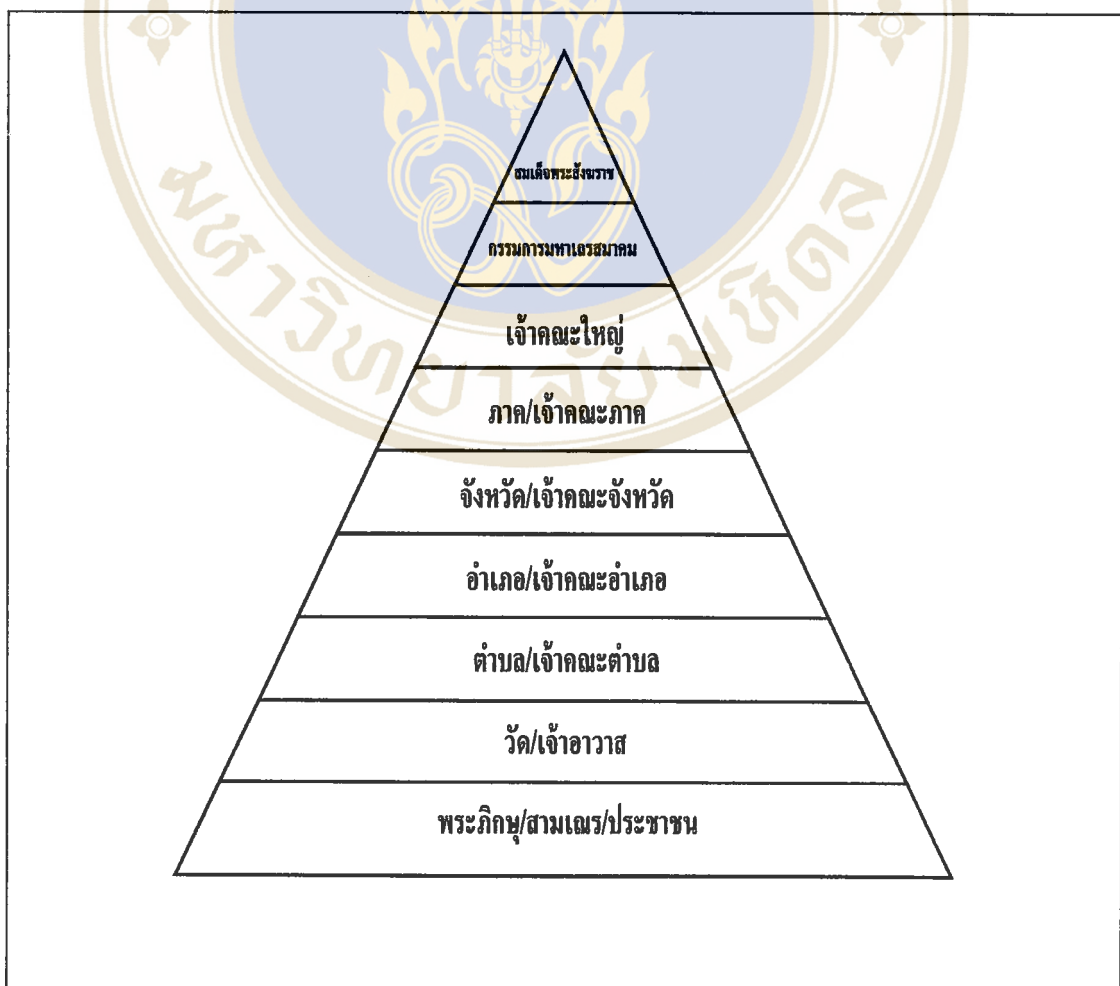
ฉะนั้น การศึกษา (คันถธุระ) และปฏิบัติธรรม (วิปัสสนาธุระ) จึงถือว่าเป็นกิจกรรมของพระสงฆ์ผู้มุ่งแสวงหาความหลุดพ้นตามแนวทางของพระพุทธศาสนาโดยแท้จริง พระภิกษุรูปใดละเลยต่อการศึกษาและการปฏิบัติธรรม ย่อมหาค่าในพระพุทธศาสนาไม่ได้

(3) *กิจกรรมเกี่ยวกับพระสงฆ์ด้วยกัน* มีข้อปฏิบัติที่พระภิกษุพึงปฏิบัติต่อพระภิกษุด้วยกันนั้น ก็ต้องเป็นไปตามบทบัญญัติในพระวินัย หลักใหญ่ๆ ก็คือว่า ให้ผู้บวชใหม่เคารพผู้บวชก่อน หรือเคารพตามลำดับอาวุโส ปกครองกันเองในลักษณะเป็นครูอาจารย์และลูกศิษย์ที่ให้การศึกษา เป็นการ

อบรมสั่งสอนมากกว่าการปกครองกับผู้ถูกปกครอง นอกจากนี้ ทางรัฐบาลยังออกเป็นกฎหมายกำหนดไว้โดยเฉพาะ เรียกว่า พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (พ.ศ. 2505) ปัจจุบันได้รับการแก้ไขเมื่อปี 2535 มีบทบัญญัติว่าด้วยการปกครองคณะสงฆ์ ประมุขสูงสุดของไทยเรียกว่า สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งจากพระราชคณะชั้นผู้ใหญ่ตามลำดับอาวุโส

ในการปกครองคณะสงฆ์มีความสลับซับซ้อนไม่น้อย โดยเริ่มต้นจากวัด มีเจ้าอาวาสเป็นหัวหน้าปกครองในวัดของตน สูงขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง คือเจ้าคณะตำบล มีหน้าที่ปกครองในเขตแต่ละตำบล ต่อจากเจ้าตำบล ก็เป็นเจ้าคณะอำเภอ มีหน้าที่ปกครองดูแลคณะสงฆ์ในแต่ละเขตอำเภอ ต่อจากเจ้าคณะอำเภอ ก็เป็นเจ้าคณะจังหวัด มีหน้าที่ปกครองดูแลคณะสงฆ์ในแต่ละเขตจังหวัด จากนั้นก็มีเจ้าคณะภาคโดยแบ่งเป็น 18 ภาคทั่วประเทศ และมีมหาเถรสมาคมทำหน้าที่ในการบริหารหมู่คณะสงฆ์ไทยทั่วสังฆมณฑล

แผนภูมิที่ 3 แสดงโครงสร้างทางการปกครองของคณะสงฆ์ไทย

(4) กิจกรรมที่เกี่ยวกับอุบาสก อุบาสิกา พระภิกษุสงฆ์ย่อมจะเป็นอยู่ไม่ได้ ถ้าไม่ได้รับการอุปถัมภ์ด้วยปัจจัย 4 จากอุบาสก อุบาสิกา ในทางกลับกัน พระสงฆ์ก็ต้องทำหน้าที่เทศนาสั่งสอน และนำสาระสำคัญทางศาสนา ให้คำปรึกษาหรือช่วยผ่อนคลายความทุกข์ เป็นต้น

ข. แบบแผนพฤติกรรมสำหรับพุทธศาสนิกชน

(1) พฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูป ชาวบ้านปทุมชนธรรมดา ซึ่งเป็นพุทธศาสนิกชนมีความเคารพในพระพุทธรูป ทำการบูชาพระพุทธรูปด้วยดอกไม้ ธูปเทียน นอกจากนี้บ้านเรือนของพุทธศาสนิกชน มักจะมีพระพุทธรูปตั้งไว้สักการะบูชาเสมอ เพื่อเป็นการระลึกนึกถึงพระคุณขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพุทธศาสนิกชนยังมีความเชื่อมั่นว่าอานุภาพของพระพุทธรูปมีความศักดิ์สิทธิ์ ช่วยปกป้องกันคุ้มครองภัยพิบัติต่างๆ ได้อีกด้วย

(2) พฤติกรรมที่เกี่ยวกับพระธรรม การประพฤติธรรมของพุทธศาสนิกชนนั้น อาจกล่าวได้ว่ามีความแตกต่างกันอยู่มาก ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความรู้ความเข้าใจในธรรมะของพุทธศาสนาเป็นสำคัญ ตามปกติแล้วพุทธศาสนิกชนก็ย่อมได้รับทราบหลักธรรมจากการเทศนาสั่งสอนของพระสงฆ์อยู่เสมอ การนับถือพระพุทธศาสนาสำหรับชาวบ้านในชนบทอีสานทั่วๆ ไปนั้น ความเข้าใจในพุทธศาสนาตามกำลังสติปัญญาของชาวบ้านนั้น ก็มักจะได้อะไรที่เข้าใจง่าย ๆ และตรงไปตรงมา เช่น เรื่องกรรม ชาตินี้ชาติหน้า หรือบุญ บาป เป็นต้น อนึ่ง เมื่อชาวบ้านเขามีความเชื่อในเรื่องเหล่านี้ จึงส่งผลไปถึงชีวิตความเป็นอยู่ของตนด้วย ชาวชนบทอีสานส่วนหนึ่งเชื่อกันอย่างยึดมั่นว่า ชาติปัจจุบันของตน คือผลของกรรมที่สั่งสมเอาไว้ทั้งดีและชั่วจากภพนี้และภวก่อน และตนจะต้องได้รับผลของการกระทำของตนที่ทำไว้ ไม่ว่าจะเป็นชาติหน้าชาตินี้ก็ตาม เพราะฉะนั้น ไม่ว่าตนจะกระทำความอะไรในปัจจุบัน ก็จะต้องเลือกทำแต่สิ่งที่เป็นบุญเป็นกุศล เพื่อว่าจะได้มีชีวิตที่ดีขึ้นทั้งในปัจจุบันและอนาคต

(3) พฤติกรรมที่เกี่ยวกับพระสงฆ์ ในชนบทอีสานนั้น กล่าวได้ว่า พระสงฆ์ยังเป็นที่เคารพนับถือของประชาชน บทบาทของพระสงฆ์ยังมีอิทธิพลต่อความรู้สึกนึกคิดและการทำต่างๆ ของชาวบ้านอยู่ไม่น้อย พฤติกรรมที่ชาวบ้านแสดงต่อพระสงฆ์นั้น ก็มีตั้งแต่การถวายความอุปถัมภ์ด้วยปัจจัย 4 การแสดงความเคารพ การฟังธรรม การสนทนาธรรม การปรึกษาหาวิธีการแก้ปัญหาต่างๆ เป็นต้น

(4) พฤติกรรมที่ปฏิบัติต่อกันระหว่างพุทธศาสนิกชน โดยที่พุทธศาสนิกชน มีความเชื่อในเรื่องบาปบุญคุณโทษ เรื่องกฎแห่งกรรม และความดีตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาแม้ว่าจะมีพฤติกรรมแตกต่างกันออกไปบ้างตามระดับความรู้ความเข้าใจของแต่ละบุคคลก็ตาม แต่วิธีการมองโลกต่างๆ ก็คล้ายคลึงกันอยู่ไม่น้อย อันเป็นผลให้มีพฤติกรรมร่วมกันหลายประการ โดยเฉพาะพฤติกรรมทางด้านพิธีกรรม อาทิ การบวช การทำบุญทำทานในทางพุทธศาสนาอื่นๆ อันได้แก่ การทอดกฐิน การทอดผ้าป่า การร่วมกันสร้างเสนาสนะ กุฏิ วิหาร โบสถ์ และพิธีกรรมในโอกาสอันเป็นมงคลอื่นๆ เช่น การทำบุญขึ้นบ้านใหม่ ตรุษสงกรานต์ आयुศรรอบ เป็นต้น พฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมเหล่านี้ แสดงออกมาโดยการร่วมมือช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ซึ่งลักษณะแบบปฏิบัติต่างตอบแทนกัน เช่นเดียวกับการเอาวันเอาแรงในการเก็บเกี่ยวผลผลิต เป็นต้น (สนธิ สมศรีกรร, 2539: 28-38)

4. องค์วัตถุทางศาสนา สถาบันศาสนาในชนบทมีองค์วัตถุเช่นเดียวกับสถาบันศาสนาในสังคมเมือง คือมีศาสนสถานที่มีชื่อต่างๆ กัน ในพุทธศาสนาเรียกว่า วัด นอกจากศาสนสถานแล้ว องค์วัตถุของสถาบันพุทธศาสนายังมีเครื่องสักการบูชา เครื่องหมาย เครื่องใช้เครื่องสอย ตัวอย่างเช่น โบสถ์ วิหาร หอฉัน หอระฆัง เจดีย์ เสาธรรมจักร พระพุทธรูป เครื่องอัฐบริขาร คัมภีร์พระไตรปิฎก เป็นต้น

องค์วัตถุต่างๆ เหล่านี้ของพุทธศาสนา นอกจากจะมีรูปร่างลักษณะต่างกันแล้วยังมีความหมายแตกต่างกันไปด้วย รูปร่างของวัตถุเหล่านี้เจริญพัฒนาเป็นแบบสถาปัตยกรรม วรรณกรรม หรือเป็นสิ่งประดิษฐ์ที่มีเอกลักษณ์เป็นของตนเองด้วย ทำให้สามารถมองเห็นความแตกต่างกันได้อีกทางหนึ่ง นอกเหนือจากระเบียบปฏิบัติและคำสอน

ตารางที่ 3 แสดงจำนวนวัดและพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พ.ศ. 2540

ภาค 8		ภาค 9		ภาค 10		ภาค 11		รวม	
พระสงฆ์/รูป	วัด	พระสงฆ์/รูป	วัด	พระสงฆ์/รูป	วัด	พระสงฆ์/รูป	วัด	พระสงฆ์/รูป	วัด
19,253	3,332	20,570	3,686	23,560	3,684	31,929	3,125	95,412	13,827

ที่มา : รายงานการศาสนา ประจำปี 2540 กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ หน้า 119-120

4.4 ความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม

พุทธศาสนามีความเกี่ยวข้องกับวิถีชาวพุทธในฐานะที่เป็นสถาบันหนึ่งของสังคมที่มีความสำคัญให้ความหมายและเป็นสัญลักษณ์แห่งความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชาติ เป็นที่มาและถ่ายทอดวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีของชาติไทย กล่าวโดยรวบยอดแล้ว พุทธศาสนาเป็นเสมือนรากเหง้าแห่งความเป็นชาติและเอกลักษณ์ดั้งเดิมของชาติไทยทั้งทางด้านสังคม วัฒนธรรมและการเมือง

การพิจารณาความสำคัญ บทบาทและอิทธิพลที่พุทธศาสนามีต่อวิถีชีวิตประชาชนชาวพุทธนั้น จะต้องคำนึงถึงส่วนประกอบอื่นๆ ซึ่งรวมกันเป็นพุทธศาสนาด้วย องค์ประกอบที่เป็นพุทธศาสนา ได้แก่ พระพุทธรูป พระธรรมคำสอน พระภิกษุสงฆ์ วัด และอุบาสก อุบาสิกา ดังนั้น การพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับสังคม ไม่ว่าจะเป็นการพิจารณาเชิงปรัชญาเชิงเศรษฐกิจ การเมืองหรือสังคม ความเกี่ยวข้องของแต่ละองค์ประกอบมีความสำคัญ ความสำคัญของแต่ละส่วนประกอบอาจจะยิ่งหย่อนกันไป ก็ต่อเมื่อประเด็นปัญหาที่นำมาพิจารณานั้นเกี่ยวข้องกับเรื่องใดเป็นการเฉพาะ กล่าวโดยสรุปส่วนที่มีความสำคัญและเกี่ยวข้องกับวิถีประชาชนชาวพุทธมากที่สุด ได้แก่ พระธรรมคำสอนของ

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าในรูปแบบต่างๆ เช่น ดังปรากฏในพระสูตรในชาดกต่างๆ ฯลฯ นอกจากพระธรรมแล้วก็ได้แก่ พระสงฆ์และวัด ซึ่งเป็นส่วนประกอบที่เป็นรูปธรรม และมีปฏิสัมพันธ์กับสังคมอยู่ตลอดเวลา (สมบุญ สุขสำราญ, 2530: 20)

ลักษณะความสัมพันธ์ที่เกี่ยวพันและขึ้นต่อกันทั้งสถานะความเป็นอยู่ สถานภาพที่คงอยู่ของสรรพสิ่งที่รวมกันเป็นสังคม หรือที่เรียกว่า โครงสร้างกับสถานะที่แต่ละส่วนประกอบจะพึงกระทำตามปกติวิสัย และมีความยืดหยุ่นปรับตัวให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงภายในและภายนอก หรือที่เรียกว่า การกระทำหน้าที่กับการปรับโครงสร้างและหน้าที่นี้ เป็นไปเพื่อรักษาสถานภาพทางสังคมให้คงอยู่และเป็นไปเพื่อการปรับระเบียบสังคมมิให้แตกสลายไปด้วย (สมบุญ สุขสำราญ, 2530: 21)

ในหมู่บ้านอีสานสมัยอดีตนั้นมีระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง นั่นคือสร้างผลผลิตเพื่อยังชีพของครอบครัว ไม่ผลิตเพื่อค้าขาย มีอาชีพทำไร่ ทำนา โดยทำเองและทำเพื่อกินเพื่ออยู่ อย่างที่เรียกว่า “เฮ็ดอยู่เฮ็ดกิน” ไม่ได้ทำเพื่อขาย อาจมีการแลกเปลี่ยนเล็กๆ น้อยๆ การทำเพื่อกินเพื่อจะกำหนดแบบแผนของเกษตรกรรม นั่นคือ อะไรที่จำเป็นแก่การกินการอยู่ก็ต้องทำขึ้น ฉะนั้น จึงทำให้ทำหลายอย่าง เช่น ปลูกข้าว ปลูกผัก ปลูกผลไม้ เลี้ยงสัตว์ ทำให้มีกินอิ่มเหลือเฟือ และไม่มีใครว่างงาน เรียกว่า ท้องไม่ว่างและไม่ว่างงาน

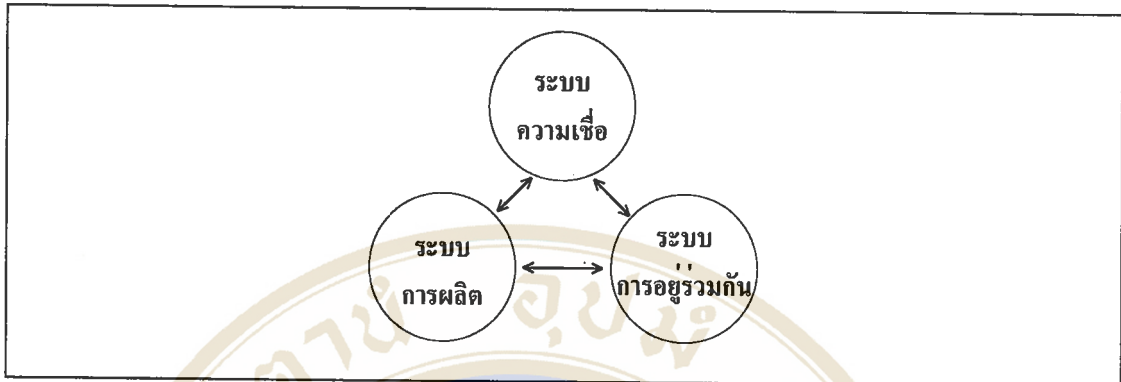
การทำกินเองใช้เองทำให้ทำพอประมาณ ไม่โลกมาก โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน เพื่อยังความชุ่มเย็นแก่จิตใจ โดยสอนให้ละความโลภ ความโกรธ และความหลง นอกจากนี้วัดเองยังเป็นสถานที่ที่ชาวบ้านใช้ข้าวของเครื่องใช้ร่วมกันทำให้เกิดการประหยัดต่อระบบเศรษฐกิจของชุมชน ฉะนั้นวัดและธรรมะเป็นปัจจัยสำคัญทางเศรษฐกิจ เพราะช่วยให้ลดรายจ่าย ทำให้เกิดความสมดุลทางเศรษฐกิจได้ง่าย (ประเวศ วะสี, 2539: 8)

ระบบเศรษฐกิจของประชาชนที่ทำเพื่อกินเพื่ออยู่ โดยสัมพันธ์กับธรรมชาติเป็นตัวกำหนดวัฒนธรรม เช่น ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เพราะอาหารมีมากเหลือเกิน มีเวลามากที่จะสังสรรค์ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีเวลาที่จะสนใจเด็กและคนแก่ ดังที่มีการรับขวัญ โยนจุก บายศรีสู่ขวัญ และการรดน้ำเป็นต้น

เมื่อมีคนเจ็บป่วย ครอบครัวทั้งหมดหรือชุมชนทั้งหมดเข้ามามีส่วนร่วมในการช่วยให้หายป่วย ไม่อ้ำว้างเดียวดาย นอกจากนี้ การผลิตอาหารก็มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ที่สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ของการอนุรักษ์ธรรมชาติ

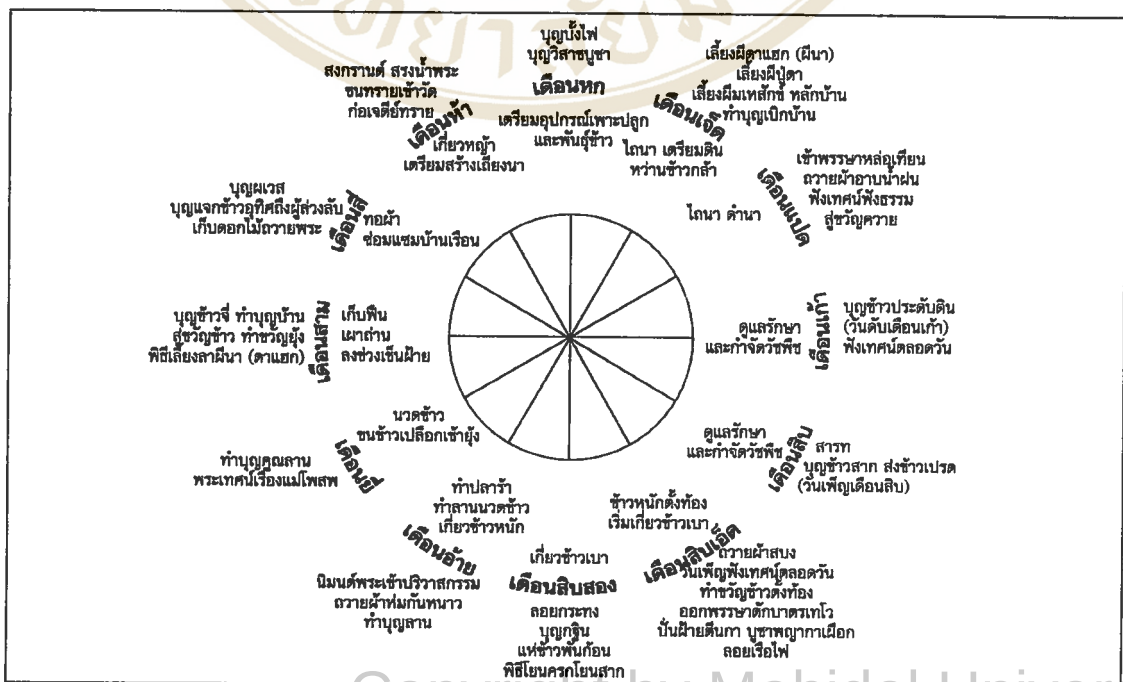
การศึกษาก็คือการศึกษากจากพ่อแม่ จากผู้เฒ่าผู้แก่ จากพระสงฆ์ เพื่อให้เข้าใจสิ่งทั้งหลายทั้งปวงเพื่อสืบต่อชีวิต ธรรมะ ครอบครัว ชุมชนและวัฒนธรรม เหล่านี้ คือระบบเศรษฐกิจแต่เดิมของสังคมไทย ซึ่งมองโดยเชื่อมโยงกับภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ชุมชน ธรรมะ วัฒนธรรม และการศึกษา หรือระบบชีวิตสังคมธรรมชาติแวดล้อมทั้งหมด มิใช่เศรษฐกิจที่ตัดตอนมองแต่เรื่องเงินทองอย่างโดดเดี่ยวและแยกตัวจากเรื่องอื่นๆ (ประเวศ วะสี, 2539: 9-10)

แผนภูมิที่ 4 แสดงโครงสร้างความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมชาวชนบทอีสาน

สังคมชนบทในภาคอีสาน เป็นสังคมเกษตรที่มีการผลิตตามฤดูกาลและมีวงจรการเพาะปลูก ที่มีพัฒนาการของระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชน และระบบความเชื่อ นักมานุษยวิทยามีความเห็นว่ามันุษย์ในสังคมมีความเชื่อประจำกลุ่ม สังคมอีสานเหมือนกับกลุ่มชนทั่วไป คือมีความเชื่อเรื่อง เทพ ภูตผี วิญญาณ ไสยเวทต่างๆ เชื่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติให้ความคุ้มครองมนุษย์และให้โทษภัยจากความเชื่อเทพ ภูตผี วิญญาณ ไสยเวท มนุษย์จึงต้องทำพิธีกรรมเช่นสรวงบวงสรวง เพื่อวิงวอนขอร้อง ให้คุ้มครองปกป้องตนและชุมชนให้มีความสุข ความอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ธัญญาหาร ฝนตกต้องตามฤดูกาล ไม่มีโรคระบาดเกิดขึ้น (ประสพสุข ฤทธิเดช, 2540: 13) ดังนั้น ระบบการผลิตในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จึงถูกกำหนดเป็นจารีตประเพณีที่เรียกว่า “ฮีดสิบสองกองสิบสี่” นั่นเอง

แผนภูมิที่ 5 แสดงวงจรชีวิตในรอบปีในด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ของชาวบ้านในชนบทภาคอีสาน (รอบในเป็นกิจกรรมการผลิต รอบนอกเป็นกิจกรรมทางสังคมและความเชื่อ)

จะเห็นได้ว่า วิถีชีวิตในรอบปีหนึ่งๆ ของชาวบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้รวมเอา ระบบการผลิต ระบบสังคม และวัฒนธรรมความเชื่อเข้าไว้ด้วยกันอย่างผสมกลมกลืน

ดังนั้น การที่เราจะวิเคราะห์ว่าบทบาทพุทธศาสนาที่มีความสัมพันธ์ต่อระบบเศรษฐกิจและสังคมอย่างไรวินั้น เราอาจพิจารณาถึงกิจกรรมของวัดและพระสงฆ์ที่มีต่อชีวิตทางเศรษฐกิจของบุคคลในที่นี้เรามองเห็นว่า สถาบันทางศาสนาโดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ วัด เป็นแหล่งส่งเสริมให้คนมีความรู้ในการประกอบอาชีพ วัดจะสอนให้คนรู้จักทำมาหากินในทางสุจริตด้วยความขยันขันแข็ง ในกรณีเช่นนี้ ถือว่าสถาบันวัดเป็นสถานที่เพาะนิสัยให้บุคคลมีความรับผิดชอบ และดำเนินชีวิตในสังคมโดยถูกต้อง และเหมาะสมกับจริยธรรม

4.5 พระสงฆ์กับการพัฒนาชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

4.5.1 ความเป็นมาในการดำเนินงานสังคมพัฒนาชนบท

จากหัวข้อที่ได้กล่าวมาแล้วนั้นได้แสดงให้เห็นบทบาทของพระพุทธรศาสนาที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับงานพัฒนาชนบทในอดีตอย่างมากมาย และบทบาทดังกล่าวนี้ พระสงฆ์ในฐานะเป็นตัวแทนของพระพุทธรศาสนายังได้กระทำสืบเนื่องกันมาโดยไม่ขาดสาย ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาทางการศึกษา การพัฒนาจิตใจหรือการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์อื่นๆ ซึ่งอาจกระทำมากบ้างน้อยบ้าง หรือนั้นในด้านใดด้านหนึ่งมากกว่า สุดแล้วแต่สภาพแวดล้อมของสังคมและความสมัครใจของพระสงฆ์เอง โดยไม่มีการกำหนดเป็นหลักเกณฑ์ที่แน่นอน

บทบาทในการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ส่วนใหญ่จะเน้นที่ชนบทมากกว่าในเมือง ด้วยเหตุที่สภาพสังคมในชนบทนั้นยังเป็นแบบดั้งเดิมอยู่เป็นส่วนใหญ่ คือเป็นสังคมที่มีวัดเป็นศูนย์กลางในการประกอบกิจกรรมแทบทุกด้านของหมู่บ้าน และมีพระสงฆ์เป็นผู้นำที่สำคัญที่สุดของชุมชน ดังนั้นพระสงฆ์จึงมีบทบาทที่เกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านอยู่ตลอดเวลาโดยปริยาย กิจกรรมใดที่เป็นไปเพื่อสร้างความเจริญก้าวหน้าให้แก่หมู่บ้าน พระสงฆ์จะเข้าไปมีส่วนร่วมอยู่ด้วยเสมอ โดยยึดหลักกว่าเป็นการให้ความช่วยเหลือโดยเมตตากรุณาธรรม และโดยพื้นฐานของความจริงที่ว่า ท่านเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนแห่งนั้น และจำเป็นต้องพึงพาอาศัยปัจจัย 4 ในการดำรงชีพจากชาวบ้าน ซึ่งความเป็นอยู่ที่สุขสมบูรณ์ของหมู่บ้าน ก็ย่อมมีผลต่อความเป็นอยู่ของตัวพระสงฆ์เองด้วย (อริยา ลัมสุวัฒน์, 2526: 66-67)

ในสภาพการณ์ปัจจุบันของสังคมไทย ที่รัฐบาลไม่สามารถแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของประชาชนได้อย่างทั่วถึง เช่น ปัญหาคนว่างงาน ปัญหาอาชญากรรม ปัญหายาเสพติด และอื่นๆ พระสงฆ์ในฐานะสมาชิกส่วนหนึ่งของสังคม และในฐานะผู้นำของชุมชนชาวพุทธ หากไม่สนใจความเดือดร้อนของชาวบ้านและไม่เข้าไปร่วมกระบวนกรแก้ไขปัญหาของสังคมนั้น อาจทำให้พระสงฆ์กลายเป็นผู้

แปลกแยกจากสังคม และไม่สืบทอดเจตนารมณ์ขององค์พระพุทธเจ้าอีกด้วย ในปัจจุบันวัดมิใช่เขตแดนแห่งความศักดิ์สิทธิ์ที่มีสถานะแบ่งแยกออกจากบ้านหรือสังคมชาวโลกอย่างสิ้นเชิง แต่วัดและชาวบ้านมีความสัมพันธ์กัน ต้องพึ่งพาอาศัยกัน ในขณะเดียวกัน พระสงฆ์ก็มีใช้พระอริยะผู้ตัดขาดจากกิเลส มุ่งสูนิพพานเพียงอย่างเดียว ดังนั้น พระสงฆ์ในปัจจุบันไม่สามารถดำรงตนเป็นผู้แสวงหาสถานะอันเป็นโลกุตตระเพียงอย่างเดียวได้ แต่พระสงฆ์จำเป็นต้องเข้ามาสัมพันธ์กับชาวบ้าน รับรู้ปัญหาของชาวบ้าน และช่วยเหลือชาวบ้านตามสมควรแก่สถานภาพและเท่าที่จะช่วยได้ ดังนั้น พระสงฆ์ในปัจจุบัน จึงมีบทบาทเป็นพระนักพัฒนาในด้านต่าง ๆ ซึ่งจำเป็นต่อความอยู่รอดของสังคมไทย (ภัทรพร สิริกาญจน, 2535: 47)

พระสงฆ์ไทยได้มีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาชนบทมาตั้งแต่สมัยโบราณและบทบาทในการพัฒนาของพระสงฆ์ไทย มีความสำคัญมากขึ้นในช่วงระยะเวลาหลายทศวรรษที่ผ่านมา บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบทนั้นมีทั้งบทบาทที่เป็นทางการ ซึ่งหมายความว่าพระสงฆ์ที่มีส่วนในการพัฒนานั้นได้รับการร้องขอจากรัฐบาล หรือร่วมมือกับรัฐบาลจนกระทั่งการดำเนินกิจกรรมและบทบาทในการพัฒนาของพระสงฆ์กลายเป็นส่วนหนึ่งในโครงสร้างการพัฒนาที่กำหนดและดำเนินการภายใต้การชี้แนวทางและการกำกับของรัฐบาล พระสงฆ์ที่เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาเช่นนี้มีลักษณะของการระดมสรรพกำลังโดยรัฐบาล หรือมีฉันทะนั้นก็เป็นการแสวงหาการอุปถัมภ์จากรัฐบาลให้แก่โครงการพัฒนาที่ตนคิดริเริ่มขึ้น และได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของโครงการของรัฐบาล

นับตั้งแต่ประเทศไทยประกาศใช้แผนพัฒนาประเทศฉบับแรกเป็นต้นมา พระสงฆ์ไทยในฐานะที่เป็นพลังจารีตนิยมได้ถูกระดมให้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาตั้งแต่ต้นทศวรรษแรกของการพัฒนา เป็นความพยายามของผู้นำประเทศที่จะสร้างความชอบธรรมให้แก่อำนาจปกครองของตน ซึ่งเป็นความชอบธรรมในอำนาจปกครอง การที่รัฐบาลระดมพระสงฆ์เพื่อสนับสนุนโครงการของรัฐบาลในด้านการพัฒนาประเทศ และการสร้างบูรณาการแห่งชาติ ก็เนื่องมาจากผู้นำทางการเมืองมีความรู้สึกว่าความมั่นคงของชาติกำลังตกอยู่ในภาวะอันตรายจากการบ่อนทำลายและการรุกรานของคอมมิวนิสต์และความเคลื่อนไหวในทางที่เป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐบาลของชาวไทยบางกลุ่ม และชนกลุ่มน้อยที่ไม่พึงพอใจในนโยบายและการปฏิบัติของรัฐบาล

ในช่วงทศวรรษแห่งการพัฒนาชนบท รัฐบาลไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งภายใต้การนำของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ (2501-2506) และจอมพลถนอม กิตติขจร (2506-2516) ได้พยายามระดมสรรพทรัพยากรในการสร้างและส่งเสริมบูรณาการภายในชาติโดยให้ความสำคัญแก่การพัฒนาประเทศซึ่งเน้นหนักในด้านความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ การปลุกกระดมให้ประชาชนยึดมั่นในสถาบันและคุณค่าที่เป็นสัญลักษณ์ร่วมกันของประชาชาติที่สำคัญ ได้แก่ สถาบันพระมหากษัตริย์และศาสนา ความพยายามลดช่องว่างระหว่างรัฐบาลกับประชาชน ความพยายามใช้อำนาจ และอิทธิพลของรัฐในการปกครอง และการจัดระเบียบสังคมของชนกลุ่มน้อยที่มีภาษา ขนบธรรมเนียม ประเพณี ศาสนา และวัฒนธรรม ที่แตกต่างไปจากชนกลุ่มใหญ่ของชาติ และความพยายามที่จะระดมพลังให้สนับสนุน

และให้ความชอบธรรมแก่รัฐบาลในการต่อต้านอุดมการณ์ทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมที่แตกต่างไปจากของรัฐบาล

เมื่อ พ.ศ.2501 จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เข้ายึดอำนาจการปกครองโดยการปฏิวัติและทำลายล้างสถาบันการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย รัฐบาลภายใต้การนำของจอมพลสฤษดิ์แสวงหาความชอบธรรมและสร้างเสถียรภาพให้กับระบบการปกครองเผด็จการของตน โดยการเร่งรัดการพัฒนาประเทศเพื่อสนองตอบความต้องการของประชาชนทางด้านวัตถุและสร้างความสามัคคีของคนในชาติ เพื่อเสถียรภาพของรัฐบาลและความมั่นคงของชาติ พระพุทธศาสนาและพระสงฆ์จึงถูกระดมมาช่วยในโครงการพัฒนาชนบท โครงการยกระดับศีลธรรม และโครงการเผยแพร่พุทธศาสนาในหมู่ชาวเขา โครงการต่างๆ เหล่านี้วางแผนและกำกับโดยหน่วยงานของรัฐบาล

โครงการพัฒนาชนบทโดยพระสงฆ์ของรัฐบาล โดยมีสมมติฐานที่ว่า ถ้าหากประชาชนยึดมั่นในพุทธศาสนาแล้ว จะมีความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในฐานะเป็นคนไทย เมื่อประชาชนได้รับการพัฒนาทางด้านวัตถุและจิตใจแล้ว ประชาชนในชนบทจะไม่ศรัทธาในอุดมการณ์ของคอมมิวนิสต์ แต่กลับจะต่อต้านคอมมิวนิสต์ หรือมีศรัทธาในพุทธศาสนาแล้วจะเกิดความรู้สึกเป็นคนไทยและจะยอมรับวัฒนธรรมไทยและกลายเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทย และไม่ตกเป็นเครื่องมือของคอมมิวนิสต์ บทบาทของพระสงฆ์ในโครงการพัฒนาชนบทจึงเน้นหนักในการพัฒนาชุมชน ทั้งด้านอาชีพ การศึกษา อนามัย และการก่อสร้างถาวรวัตถุ บทบาทนี้จึงเป็นการส่งเสริมให้นโยบายของรัฐบาลบรรลุถึงเป้าหมายดังกล่าว

อย่างไรก็ตาม จากการที่พระสงฆ์เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาชนบทตามแผนพัฒนาประเทศ โดยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นั้น นับเป็นก้าวแรกที่มีอิทธิพลต่อพระสงฆ์นักพัฒนาในปัจจุบัน ถือเป็นพื้นฐานที่ผลักดันให้พระสงฆ์ได้สั่งสมและพัฒนาประสบการณ์การทำงานร่วมกับสังคมมาโดยตลอด โดยเฉพาะในห้วงเวลาหลัง 2515 เป็นต้นมา เงื่อนไขทางการเมืองและการศึกษามีส่วนผลักดันให้พระสงฆ์กลุ่มหนึ่งได้มีโอกาสแสดงบทบาทในการอุทิศตนเพื่อการพัฒนา รวมทั้งไขปัญหาของชาวชนบทอย่างจริงจัง

นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองครั้งนี้ ยังมีส่วนในการกระตุ้นให้มีการจัดตั้งองค์กรพัฒนาเอกชน (Non Governmental Organization-NGO) องค์กรพัฒนาเอกชนเหล่านี้มีความตื่นตัวในการพัฒนาประชาธิปไตย และการพัฒนาชนบทที่สนับสนุนการมีส่วนร่วมและการพึ่งตนเองของประชาชน รวมทั้งได้พยายามสร้างผู้นำชุมชนขึ้นมา มีบทบาทในการพัฒนาชุมชนของตนเอง พระสงฆ์เองก็ได้รับการสนับสนุนผลักดันจากหลายๆ องค์กร เช่น คณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนา (ศพพ.), กลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม (กศส.), มูลนิธิเด็ก เป็นต้น องค์กรเหล่านี้เริ่มเข้ามาสนับสนุนงานสังคมพัฒนาในภูมิภาคต่างๆ ทั้งในด้านวิชาการบ้าง การบริหารโครงการบ้าง การจัดสรรเงินทุนสนับสนุนบ้าง โดยเริ่มเข้ามามีบทบาทอย่างมากในช่วงหลังปี พ.ศ. 2519 บทบาทของพระสงฆ์นักพัฒนาก็เริ่มเด่นชัดขึ้นมา (สมบุญ สุธาจารย์, 2530: 33-38)

4.5.2 แรงจูงใจในการเข้ามาดำเนินงานสังฆพัฒนาชนบท

พระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาชนบทก็ด้วยเหตุผลสำคัญ คือ พบเห็นสภาพปัญหาและความทุกข์ยากของประชาชนในชนบท แม้แต่พระสงฆ์รูปนั้นจะไม่ใช้คนพื้นเพในหมู่บ้านหรือชุมชนแห่งนั้นก็ตาม แต่เมื่อพบเห็นทุกข์ก็ต้องการขจัดทุกข์ให้แก่ประชาชน จากการศึกษาของพินิจ ลาภธนานนท์ (2529: 67-69) ปรากฏว่า พระสงฆ์มองเห็นถึงสภาพปัญหาและความทุกข์ยากของประชาชน เป็นแรงจูงใจที่สำคัญที่สุด ที่ผลักดันให้พระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเข้ามาทำงานพัฒนาชนบท ซึ่งแรงจูงใจดังกล่าว เกิดจากการที่พระสงฆ์ได้พบปะและเผชิญต่อปัญหาความทุกข์ยากของประชาชนในชุมชนซึ่งมีความรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ และไม่ได้รับการเหลียวแลจากผู้เกี่ยวข้องเท่าที่ควร พระสงฆ์ซึ่งทนเห็นสภาพการถูกทอดทิ้งเช่นนั้นไม่ได้ จึงเข้าไปริเริ่มดำเนินงานพัฒนาชนบท และพยายามผลักดันให้ประชาชนนำเอาศักยภาพของตนเองมาพัฒนาชุมชนของตน เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตให้สูงขึ้น

การที่แรงจูงใจนี้มีผลต่อการผลักดันให้พระสงฆ์ทำงานพัฒนาแล้ว แต่โดยพื้นฐานความเป็นจริงยังมีเหตุผลอื่นที่มีส่วนสำคัญในการผลักดันให้พระสงฆ์มาดำเนินกิจกรรมการพัฒนาชนบท คือ

- 1) ความเป็นผู้มีพื้นฐานทางจิตใจที่รักการทำงานเพื่อประโยชน์ของส่วนรวมและมีความเสียสละ เมื่อพระสงฆ์ได้พบเห็นปัญหาความทุกข์ยากต่างๆ ของประชาชน จึงปลุกเร้าพื้นฐานทางจิตใจ ให้พยายามผลักดันการพัฒนาชนบทเพื่อประโยชน์ของชุมชน

- 2) จากประสบการณ์ของพระสงฆ์เองที่ได้ไปพบเห็นชุมชนอื่นที่ดีกว่า จึงมีความต้องการเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาชุมชนของตนให้ทัดเทียมกับชุมชนอื่นที่เจริญแล้ว

- 3) เหตุผลทางด้านจิตวิทยา เนื่องจากพระสงฆ์นักพัฒนาส่วนใหญ่ เป็นผู้มีพื้นเพเป็นคนในชุมชนที่วัดตั้งอยู่นั้น หรือหมู่บ้านใกล้เคียง รู้เห็นถึงปัญหาความยากจนของประชาชนในชุมชนนั้นมาโดยตลอด จึงต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน ซึ่งมองในแง่หนึ่งก็คือ การสงเคราะห์ญาติ การช่วยเหลือพ่อแม่ ญาติพี่น้องของตนเอง

- 4) เล็งเห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชน ถ้าหากชุมชนมีความขาดแคลน ทุกข์ยาก ด้อยพัฒนาแล้ว วัดจะดำรงอยู่ได้อย่างไร ชาวบ้านอดอยากพระสงฆ์จะมีอาหารขบฉันอย่างบริบูรณ์ได้อย่างไร ดังนั้น วัดกับชุมชนจึงควรจะร่วมมือกันพัฒนา

- 5) พระสงฆ์เป็นผู้เหมาะสมกับงานพัฒนาชนบท ด้วยพระสงฆ์คือผู้ที่ประชาชนให้ความเคารพนับถือมาก มีศักยภาพอยู่ในตนเอง เมื่อได้พบเห็นปัญหาความทุกข์ยากของประชาชน จึงพยายามชักนำประชาชนให้ร่วมกันพัฒนา

4.5.3 กิจกรรมการดำเนินงานโครงการสังฆพัฒนาชนบท

กิจกรรมการดำเนินงานโครงการสังฆพัฒนาชนบท สามารถรวบรวมและจำแนกประเภท ได้ 9 ประเภท (พินิจ ลาภธนานนท์, 2529: 82) ดังนี้

- 1) โครงการส่งเสริมการเกษตร ทั้งในด้านเทคนิค และประสิทธิภาพการผลิต เช่น การแนะนำวิชาการเกษตรแผนใหม่ การแนะนำการปลูกพืชชนิดใหม่ การนำชาวบ้านร่วมกันสร้างระบบชลประทานขนาดเล็ก (เช่น การสร้างทำนบ เหมืองฝาย) รวมตลอดไปถึงความพยายามผลักดันให้ชาวบ้านเพาะปลูกพืชผักสวนครัวไว้สำหรับบริโภคภายในครัวเรือน หรือขายให้แก่เพื่อนบ้านในชุมชน
- 2) โครงการพัฒนาอาชีพเสริม โดยส่วนมากจะเป็นการฝึกอบรมวิชาชีพอื่นนอกเหนือจากการเกษตร ซึ่งส่วนใหญ่จะได้แก่ การฝึกอบรมการตัดเย็บเสื้อผ้าสตรี การสอนเย็บปักถักร้อย การตัดผม ตัดผม ทอผ้า นอกจากนี้บางแห่งมีการฝึกอบรมด้านช่างไม้ ช่างซ่อมเครื่องยนต์ หรือซ่อมวิทยุโทรทัศน์ เป็นต้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการฝึกฝนให้ประชาชนมีความรู้ความชำนาญในสาขาอาชีพเหล่านั้น เพื่อสร้างโอกาสในการหารายได้เสริมแก่ครอบครัวโดยไม่ต้องอพยพแรงงานไปรับจ้างที่อื่น ๆ ประการหนึ่งอีกประการหนึ่งเพื่อการใช้ความรู้เหล่านั้นมาสร้างประโยชน์เพื่อตนเองและครอบครัวในคราวจำเป็น และนอกจากนี้ยังอาจใช้ความรู้ในอาชีพเสริมนี้มาเป็นสื่อในการปลูกฝังการรวมกลุ่มประชาชนในการทำงานต่าง ๆ
- 3) โครงการพัฒนาสาธารณสุข ทั้งในด้านโภชนาการและสุขภาพอนามัยภายในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างเสริมสาธารณสุขมูลฐานภายในชุมชน ตัวอย่างเช่น โครงการรวมกลุ่มหมุนเวียนสร้างส้วม สร้างถังเก็บน้ำฝน หรือโอ่งเก็บน้ำฝน โครงการอาหารเสริม รวมตลอดไปถึงการฝึกอบรมพระหมอ หรือโครงการยาสมุนไพร แพทย์แผนโบราณ
- 4) โครงการส่งเสริมและพัฒนาการศึกษาแก่ชุมชน ทั้งภิกษุสามเณรและพุทธศาสนิกชน ตัวอย่างเช่น โครงการโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ โครงการอบรมสามเณรภาคฤดูร้อน โครงการศึกษาพระปริยัติธรรมหรือภาษาบาลี โครงการศูนย์พัฒนาเด็กเล็กรวมตลอดจนการศึกษาผู้ใหญ่ การจัดตั้งห้องสมุดประจำหมู่บ้านและหอกระจายข่าว เป็นต้น
- 5) โครงการพัฒนาจิตใจ เน้นในลักษณะการเจริญสมาธิฝึกวิปัสสนากรรมฐาน ให้การอบรมศีลธรรมแก่ประชาชน การแสดงธรรมเทศนาเพื่อการประยุกต์หลักธรรมมาใช้ในการดำเนินชีวิต การรณรงค์เพื่อต่อต้านอบายมุขในหมู่ประชาชน และการฝึกอบรมหรือจัดตั้งกลุ่มพุทธเยาวชน
- 6) โครงการพัฒนาเพื่อการจัดระเบียบชุมชน ได้แก่โครงสร้างและปรับปรุงถนนหนทาง สร้างรั้วบ้าน ทำความสะอาดชุมชน ติดตั้งป้ายหมู่บ้านและป้ายคำขวัญต่าง ๆ สร้างศาลาประชาคม สร้างศูนย์พัฒนาประจำหมู่บ้านหรือตำบล สร้างศาลาที่พักผู้โดยสาร และอื่น ๆ อันเป็นโครงการที่เน้นหนักในด้านการสร้างถาวรวัตถุต่าง ๆ และรวมถึงการสร้างประปาหมู่บ้านและติดตั้งไฟฟ้าหมู่บ้านด้วย

7) โครงการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน ได้แก่ โครงการที่สร้างสรรค์กิจกรรมหมู่ ซึ่งประชาชนจะต้องร่วมมือร่วมใจ และร่วมหุ้นกันดำเนินงานกิจกรรมเหล่านั้นจึงจะเกิดขึ้นได้ เช่น การส่งเสริมสนับสนุนให้มีการจัดตั้งสหกรณ์ต่างๆ ทั้งสหกรณ์การเกษตร สหกรณ์ร้านค้า สหกรณ์ยา (กองทุนเวชภัณฑ์หรือชื่ออื่นๆ) สหกรณ์ออมทรัพย์ ธนาคารข้าว ธนาคารโค-กระบือ หรือกลุ่มกรรมการพัฒนาต่างๆ รวมตลอดจนโครงการทำนารวมหรือนากระชาบริตด้วย

8) โครงการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในลักษณะการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม พื้นฐานของชนบทอีสาน

9) โครงการพัฒนากลุ่มผู้นำชุมชน เป็นโครงการที่เน้นการฝึกอบรมและฝึกฝนภาวะผู้นำในหมู่บ้านเยาวชน หรือโครงการสร้างเสริมความรู้ความสามารถ และทักษะของกลุ่มผู้นำชุมชนในด้านการจัดทำโครงการและแผนงานพัฒนาชนบทระดับต่างๆ หรือการสร้างเสริมความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ของผู้นำชุมชนในกระบวนการพัฒนาชนบท

จากประเภทโครงการพัฒนาต่างๆ ทั้ง 9 โครงการนี้ ปรากฏว่า พระสังฆพัฒนาในภาคอีสาน นิยมดำเนินโครงการพัฒนาจิตใจ โครงการพัฒนาสาธารณสุข โครงการส่งเสริมการเกษตร และโครงการจัดระเบียบชุมชนมากกว่าโครงการอื่นๆ

4.5.4 ผลกระทบจากการดำเนินกิจกรรมการพัฒนาชนบท

พระผู้นำท้องถิ่นของภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้เข้าร่วมพัฒนาชนบทเป็นเวลานาน จากการศึกษาของ สมบูรณ์ สุขสำราญ (2527: 148-161) พบว่า ผลที่เกิดจากการพัฒนาของพระสงฆ์มีหลากหลายด้านและมีลักษณะหลายขั้นตอน ส่งผลกระทบบ้างต่าง ๆ คือ

1) ผลกระทบทางพื้นที่และประชากร ที่ผ่านมาโครงการสังฆพัฒนาต่างๆ และชาวชนบทเป็นจำนวนมากในภาคอีสาน ซึ่งมีโครงการที่อยู่กับที่ เช่น การส่งเสริมการเกษตร ธนาคารข้าว และสหกรณ์ร้านค้า และโครงการที่เคลื่อนที่ไปเรื่อยๆ เป็นต้นว่า โครงการฝึกหัดอาชีพต่างๆ มีการฝึกหัดตัดเย็บเสื้อผ้า เป็นต้น โครงการแบบแรกถึงจะอยู่กับที่ ก็มีการขยายไปยังตำบลอื่นๆ เสมอ ส่วนโครงการหลังจะหมุนเวียนเปลี่ยนไปหมู่บ้านใหม่ๆ ทุกปี ทำให้ผลกระทบโครงการสังฆพัฒนาครอบคลุมพื้นที่อย่างกว้างขวาง และมีโครงการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและอบรมศีลธรรมโดยใช้สื่อทางวิทยุของจังหวัดโครงการนี้สามารถเข้าถึงผู้ฟังเป็นจำนวนมากและครอบคลุมพื้นที่ได้กว้างขวางอีกด้วย

2) ผลกระทบทางเศรษฐกิจต่อชาวบ้าน โครงการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีลักษณะเป็นโครงการเอนกประสงค์ คือ ประกอบด้วยโครงการย่อยๆ สามารถช่วยเหลือชาวบ้านได้เกือบทุกลักษณะทางเศรษฐกิจ เช่น โครงการส่งเสริมการเกษตร ส่งเสริมอาชีพและอบรมวิชาชีพ สามารถหารายได้ของชาวบ้าน แต่เป็นจำนวนเงินเท่าไรต่อเดือนไม่อาจสามารถคำนวณได้ตรงความเป็นจริง โครงการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์มีผลกระทบต่อเศรษฐกิจชาวบ้าน ดังนี้ คือ

(1) การลดค่าใช้จ่ายในครอบครัว มีโครงการพัฒนาหลายโครงการที่สามารถลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือนได้ เช่น โครงการสอนตัดเย็บเสื้อผ้า สามารถตัดเสื้อผ้าให้คนในครอบครัวใส่ได้ ซึ่งช่วยลดค่าใช้จ่ายในการซื้อเสื้อผ้าจากตลาดหรือการจ้างตัดเย็บเสื้อผ้าจากร้านค้าต่าง ๆ

(2) การเพิ่มรายได้เล็ก ๆ น้อย ๆ ให้แก่ครอบครัว โครงการส่งเสริมการเกษตร เป็นต้นว่า การส่งเสริมให้ปลูกผลไม้หรือทำสวนครัว ซึ่งไม่เพียงแต่ไม่ต้องไปซื้อสิ่งเหล่านี้มาจากตลาดเท่านั้น ยังสามารถนำผลิตผลเหล่านี้ไปขายที่ตลาดได้ เป็นการเพิ่มรายได้ให้แก่ครอบครัว โดยตรงเป็นการฝึกหัดนิสัยให้ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์แก่ครอบครัว

(3) การรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจในชนบท เป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวางว่า ในภาคชนบทนั้น มีการเอารัดเอาเปรียบระหว่างพ่อค้าคนกลางและชาวบ้าน พระผู้นำท้องถิ่นจึงได้ร่วมมือกับชาวบ้านจัดตั้งสหกรณ์การค้า เพื่อช่วงชิงตำแหน่งพ่อค้าคนกลางจากเอกชนมาให้แก่กลุ่มชน สหกรณ์การค้ามีประโยชน์ไม่เพียงแต่จะจัดพ่อค้าคนกลางไปเท่านั้น สมาชิกของสหกรณ์ยังได้รับส่วนลดในการซื้อสินค้าที่ต้องใช้ในชีวิตรประจำวัน และยังสามารถพัฒนาให้สหกรณ์ร้านค้าของหมู่บ้านเป็นแหล่งจำหน่ายผลิตผลต่าง ๆ ของหมู่บ้าน ไม่ว่าผลิตผลทางการเกษตร และงานหัตถกรรมอื่น ๆ

การรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจในชนบทที่นับว่ามีผลกระทบต่อชาวบ้านโดยตรงอีกอย่างหนึ่งคือการตั้งธนาคารข้าวและธนาคารควาย เพื่อให้ชาวบ้านช่วยเหลือซึ่งกันและกันในทางเศรษฐกิจในช่วงปีที่เกิดภาวะฝนแล้งติดต่อกันหลายปี เพราะช่วงเวลานี้ชาวบ้านจะขาดปัจจัยทางการผลิต โดยเฉพาะข้าวเปลือกและปุ๋ยซึ่งแต่เดิมมาชาวบ้านต้องไปกู้พ่อค้าคนกลางในอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 25-120 ต่อปี และเป็นที่ยืนยันว่าชาวบ้านไม่อาจจะทนอยู่ในสถานะที่ฝนแล้งสลับฝนดีได้นานปี สุดท้ายก็ต้องเสียทีนาไปให้แก่พ่อค้าคนกลางและพ่อค้าเงินกู้ เมื่อมีธนาคารข้าว ชาวบ้านจะนำข้าวเปลือกมาตั้งเป็นกองทุนไว้ เมื่อเกิดภาวะฝนแล้ง ชาวบ้านสามารถยืมข้าวเปลือกจากธนาคารข้าวได้และสามารถไปซื้อปุ๋ยได้ในราคาถูกจากสหกรณ์ร้านค้าของหมู่บ้าน ส่วนชาวบ้านที่ยากจนจริงๆ หรือไม่มีควายไถนา ก็สามารถนำควายไปจากธนาคารได้ตามระเบียบที่กำหนดขึ้นมาและทั้งข้าวเปลือกและควายต้องนำส่งคืนธนาคารข้าวและควายเมื่อสิ่งเหล่านี้เกิดดอกออกผลตามมา

การรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจในรูปแบบต่างๆ มีผลกระทบต่อความอยู่รอดในทางเศรษฐกิจโดยตรงและโดยอ้อม มีผลต่อการปลุกน้ำใจแห่งการมีส่วนร่วมทางสังคม การรวมกลุ่มในหมู่บ้าน การลดความขัดแย้งทางผลประโยชน์ภายในหมู่บ้าน ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นพื้นฐานของการสร้างเอกภาพและบูรณาการในชุมชนอย่างเป็นรูปธรรมมากที่สุด

3) ผลกระทบทางสังคมต่อชาวบ้าน โครงการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์มีผลกระทบทางสังคมต่อชาวบ้านใน 2 ลักษณะ คือ ลักษณะแรก เป็นผลกระทบต่อเนื่องมาจากผลได้ทางเศรษฐกิจของโครงการ และลักษณะที่สองเป็นผลกระทบทางสังคมอย่างเป็นเอกเทศ ผลกระทบทางสังคมมีลักษณะดังนี้

(1) *การพัฒนาผู้นำชนบท* ตั้งแต่เริ่มมีการพัฒนาชนบทโดยพระสงฆ์ได้มีการฝึกอบรมผู้นำหมู่บ้านเพื่อเข้าร่วมโครงการเหล่านี้เป็นระยะ ทั้งวิธีที่ค่อยๆ เพิ่มประสบการณ์และความรู้ในขณะที่เข้าช่วยเหลือพระผู้นำท้องถิ่นในการพัฒนาหมู่บ้าน และวิธีส่งไปฝึกอบรมผู้นำเยาวชนโดยตรงที่สำนักงานของกลุ่มพัฒนาชนบท

(2) *การปลูกความสำนึกทางสังคม* ในกระบวนการของการพัฒนาชนบท พระผู้นำท้องถิ่นได้ระดมให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมกับโครงการพัฒนาอย่างใกล้ชิดและบนเส้นทางแห่งการมีส่วนร่วมและการทำงานร่วมมือประสานกันนั้น ชาวบ้านจะเกิดมีความสำนึกทางสังคมอย่างเป็นธรรมชาติโดยชาวบ้านจะค่อยๆ เรียนรู้และแลกเปลี่ยนทัศนะซึ่งกันและกันอย่างง่าย ๆ ในเรื่องการปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมายของโครงการ การสนทนาถกเถียงปัญหาต่างๆ จะนำไปสู่การที่ชาวบ้านรู้สึกมีส่วนร่วมในปัญหา คือมีปัญหาหรือผลประโยชน์ร่วมกันในที่สุด ซึ่งจะทำให้แต่ละคนมีความไว้วางใจซึ่งกันและกันอันเป็นเงื่อนไขทางสังคมที่สำคัญสำหรับการพัฒนาประชาธิปไตยในอนาคต

(3) *การกระชับความผูกพันระหว่างพระสงฆ์กับชาวบ้าน* โดยบทบาทพฤติกรรมดั้งเดิมของพระสงฆ์ดูเหมือนจะมีประโยชน์ต่อชาวบ้านลดน้อยลงไปทุกวันฉะนั้นพระผู้นำท้องถิ่นจึงเปลี่ยนแปลงและปรับตัวให้เข้ากับยุคสมัยโดยปรับบทบาทมาเป็นผู้นำของชาวบ้านในการพัฒนาการกินดีอยู่ดีภายในหมู่บ้าน จึงได้รับการยอมรับบทบาทใหม่อย่างกว้างขวาง ด้วยโครงการพัฒนาชนบทของพระผู้นำท้องถิ่นเองที่ได้แสดงให้เห็นว่าพระสงฆ์ยังมีประโยชน์มีคุณค่าและทั้งยังสามารถชี้ทางไปสู่สวรรค์และทางไปสู่การกินดีอยู่ดีของชาวบ้านได้ เป็นการสร้างศรัทธาและความเชื่อถืออีกครั้งหนึ่งในหมู่อบาสกอุบาสิกา หลังจากทีพระสงฆ์เริ่มสูญเสียบทบาทผู้นำในชุมชนไปให้แก่ข้าราชการทั้งหมดเป็นการกระชับความผูกพันระหว่างพระสงฆ์กับชาวบ้านที่เริ่มจะเหินห่างให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

(4) *การลดอบายมุขและถือศีลห้า* โครงการพัฒนาชนบทของพระผู้นำท้องถิ่นมีจุดมุ่งหมายหลายประการ จุดมุ่งหมายสำคัญประการหนึ่ง คือ ความพยายามที่จะให้ประชาชนปฏิบัติตามศีลห้า ซึ่งถือเป็นการลดอบายมุขที่สำคัญ พระสงฆ์ได้รณรงค์ให้ชาวบ้านปลอดจากอบายมุขและประสบความสำเร็จในหลายครอบครัวของหมู่บ้านที่เลิกเล่นการพนันขึ้นต่อและการดื่มสุรายาเมาต่างๆ ยิ่งกว่านั้นครอบครัวปลอดอบายมุขเหล่านี้ยังได้ใกล้ชิดกับธรรมะของพระพุทธเจ้ามากขึ้น เพราะสามารถเห็นประโยชน์อันเกิดกับครอบครัวได้ในปัจจุบันทันทีที่ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ การเล่นการพนันและการดื่มสุราถือเป็นความเจ็บป่วยทางสังคมที่เรื้อรังมานานของสังคมไทย และเป็นปัจจัยในความต้องการพัฒนาที่แก้ไขได้ยากยิ่ง ถ้าในแต่ละหมู่บ้านมีครอบครัวที่ปลอดอบายมุข สังคมไทยจะกินดีอยู่ดีมากกว่านี้

4) *ผลกระทบทางการเมืองต่อชาวบ้าน* จากการสัมภาษณ์และออกดูงานโครงการพัฒนาชนบทต่างๆ ของพระสงฆ์พบว่า ความเข้าใจส่วนตัวของพระผู้นำท้องถิ่นส่วนใหญ่มีอยู่ว่า พระสงฆ์เข้าร่วมการพัฒนาหมู่บ้านด้วยเจตนาที่จะช่วยเหลือชาวบ้านเพราะทนดูชาวบ้านยากจนและไร้ที่พึ่งไม่ได้

ความเข้าใจนี้เข้าลักษณะช่วยรัฐบาลพัฒนาบ้านเมือง ซึ่งเป็นพื้นฐานของการเมืองแบบประชาธิปไตย ที่ให้ทุกคนร่วมมือกันพัฒนาบ้านเมืองด้วยความสมัครใจ แม้ว่าพระสงฆ์ส่วนใหญ่จะมีความรู้สึกว่าการพัฒนาชนบทของท่านไม่เกี่ยวข้องกับลัทธิหรืออุดมการณ์ทางการเมือง จะเกี่ยวข้องก็เฉพาะปากท้องของประชาชนเท่านั้น ความจริงแล้ว เรื่องปากท้องของราษฎรเป็นเรื่องสำคัญ เพราะถือว่าเป็นรากฐานของความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง ความสงบสุขของบ้านเมืองจะเกิดขึ้นไม่ได้ถ้าราษฎรยังหิวโหย งานพัฒนาชนบทของพระสงฆ์จึงน่าจะกล่าวได้ว่า ส่งผลกระทบทางการเมืองหลายด้าน ดังนี้

(1) *การสร้างสามัคคีในหมู่คณะ* ความสามัคคีนี้เป็นบ่อเกิดแห่งพลังพัฒนาในโครงการสังคมพัฒนา จะเห็นได้ว่า การระดมชาวบ้านให้เข้าร่วมโครงการพัฒนาของพระสงฆ์กับรัฐบาลมีลักษณะแตกต่างกันมาก ในกรณีของรัฐบาลใช้การระดมชาวบ้าน โดยอาศัยข้าราชการซึ่งมีอำนาจรัฐเป็นหลักเป็นต้นว่า โครงการสร้างงานในชนบทในฤดูแล้ง มีการระดมชาวบ้านให้เข้าสู่โครงการพัฒนาของรัฐบาลด้วยการใช้สิ่งจูงใจอย่างง่าย ๆ คือ ค่าจ้างแรงงานชั่วคราว แต่ในกรณีของพระผู้นำท้องถิ่นชาวบ้านเข้ามีส่วนร่วมในโครงการพัฒนาด้วยความสมัครใจและเสียสละความสุขส่วนตัวเพื่อประโยชน์สุขของส่วนรวม ความสมัครใจและเสียสละนี้เป็นต้นกำเนิดแห่งความสามัคคีในหมู่คณะ และสามารถนำไปสู่ความมีเอกภาพของสังคมได้ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชนเพื่อการกินดีอยู่ของหมู่บ้านช่วยกระตุ้นให้เกิดความสำนึกทางการเมืองให้แก่ชาวบ้านได้ในที่สุด

(2) *การประสานตัวแบบพัฒนาของตะวันตกกับค่านิยมไทย* ผู้กำหนดนโยบายและผู้วางแผนพัฒนาไทยในปัจจุบันต่างได้นำตัวแบบการพัฒนาของตะวันตกเข้ามาใช้กับชาวชนบทไทย โดยเน้นไปที่การพัฒนาเศรษฐกิจมากกว่าการพัฒนาทางสังคมและการเมือง เมื่อพระผู้นำท้องถิ่นเข้ามาช่วยเหลือพัฒนาชนบท จึงได้มีการฟื้นฟูคุณค่าแห่งจริยธรรมดั้งเดิมและค่านิยมทางสังคมและวัฒนธรรมไทยขึ้นมา เพราะการพัฒนาทางเศรษฐกิจอย่างเดียว จะทำให้ชาวบ้านมีความคาดหวังสูงเกินกว่าสถาบันทางการเมืองและสังคมจะสามารถตอบสนองได้ทั้งหมดซึ่งจะนำไปสู่ความขมขื่นและการใช้กำลังรุนแรงภายในสังคมได้ โดยที่โครงการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ได้เตรียมช่องทางแห่งการพัฒนาไว้แล้วสำหรับชาวบ้าน ทั้งด้านการช่วยเหลือรายได้ของครอบครัวและปรับปรุงคุณภาพแห่งชีวิตให้มีศีลธรรมยิ่งขึ้น โครงการพัฒนาชนบทของพระผู้นำท้องถิ่น จึงเป็นตัวประสานระหว่างรูปแบบการพัฒนาอย่างตะวันตกกับการบูรณะค่านิยมไทยให้คงไว้เป็นเอกลักษณ์ของชีวิตไป

(3) *การจัดตั้งกลุ่มพลังชนบท* โครงการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ได้ก่อให้เกิดการจัดตั้งกลุ่มพลังชนบทขึ้นมาหลายแบบ กลุ่มเหล่านี้อยู่ภายใต้การอำนวยการของพระผู้นำท้องถิ่น เป็นต้นว่า กลุ่มอาชีพการก่อตั้งกลุ่มไม่เพียงทำให้มีการรวมพลังในกลุ่มเท่านั้นแต่ยังทำให้มีการรวมพลังภายในหมู่บ้านอีกด้วย โดยมีพระผู้นำท้องถิ่นเป็นศูนย์กลางแห่งความศรัทธา ความไว้วางใจและความเชื่อมั่น เมื่อมีการรวมกลุ่มเกิดขึ้นย่อมทำให้สมาชิกภายในกลุ่มมีความโน้มเอียงทางอุดมการณ์ไปในทิศทางเดียวกัน ซึ่งมีรากฐานอยู่บนความคิดแบบพุทธ ความโน้มเอียงเช่นนี้ อาจนำไปสู่การมีความสำนึกทางสังคม ซึ่งเป็นก้าวสำคัญที่จะพาไปสู่การมีความสำนึกทางการเมือง

(4) การให้ข่าวสารการเมืองแก่ชาวบ้าน บนเส้นทางแห่งการพัฒนาชนบทตามโครงการพัฒนาของพระสงฆ์ ชาวบ้านได้รับการป้อนข่าวสารการเมืองและสังคมอย่างมาก ทั้งจากพระผู้นำท้องถิ่นโดยตรงและจากบุคคลที่เข้ามาเกี่ยวข้องอื่นๆ เป็นต้นว่า ข้าราชการนักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญต่างๆ พระผู้นำท้องถิ่นจะกล่าวเน้นให้ประชาชนฟังถึงความสำคัญของการพัฒนาที่มีต่อสังคมความสำคัญของประชาชนในสังคม ตั้งแต่ระดับหมู่บ้านจนถึงระดับชาติความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนในสังคมและระหว่างรัฐบาล และยังได้กล่าวย้ำให้เห็นถึงความสำคัญของ “ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์” พยายามปลูกฝังให้ชาวบ้านมีความจงรักภักดีต่อสถาบันทั้งสามนี้ด้วย พระผู้นำท้องถิ่นได้พยายามให้ประชาชนได้เรียนรู้เกี่ยวกับรูปแบบและระบบการปกครองของไทย โดยเฉพาะได้เน้นการปกครองแบบประชาธิปไตยว่าเป็นรูปแบบการปกครองที่สอดคล้องกับคำสอนของพระพุทธเจ้ามากที่สุดและยังแนะนำให้ชาวบ้านรู้ถึงระเบียบปฏิบัติทางราชการต่างๆ ที่ชาวบ้านต้องรู้เมื่อไปติดต่อกับราชการ

(5) ศูนย์รวมแห่งความเป็นกลางทางการเมืองในชนบท โครงการพัฒนาชนบทของพระผู้นำท้องถิ่น ได้ช่วยให้มีการกระชับความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับชาวบ้านให้ใกล้ชิดกันยิ่งขึ้น มีความสำคัญต่อการเมืองพอสมควร เพราะในทุกวันนี้พระสงฆ์ส่วนใหญ่ไม่ค่อยจะมีโอกาสเป็นผู้นำทางความคิดและความศรัทธาของประชาชน เนื่องจากประชาชนมีความคิดทางด้านวัตถุนิยมมากขึ้น จึงค่อยๆ ละทิ้งพระพุทธศาสนา แต่ความผูกพันกับสถาบันศาสนาและพระมหากษัตริย์ จำต้องอาศัยพื้นฐานทางค่านิยมและคำสอนของพระพุทธศาสนา เมื่อประชาชนค่อยๆ เหนห่างจากพระพุทธศาสนาไป จะมีผลกระทบไปถึงความผูกพันที่มีต่อสถาบันศาสนาและพระมหากษัตริย์จะค่อยๆ เจือจางไปด้วย ยิ่งกว่านั้นค่านิยมทางพระพุทธศาสนาที่วางไว้เป็นรากฐานของค่านิยมในสังคมไทยยังใช้เป็นหลักความคิดในการต่อต้านกับลัทธิคอมมิวนิสต์อีกด้วย เมื่อพระสงฆ์มีโอกาสได้เป็นผู้นำทางการพัฒนาชนบทจะสามารถเรียกศรัทธาและความนับถือคืนมาได้ ทั้งยังสร้างศรัทธาแก่ประชาชนในรูปแบบใหม่ๆ คือ เป็นที่พึ่งพิงทางเศรษฐกิจได้

4.5.5 สรุป

เสถียรภาพและความมั่นคงของพระพุทธศาสนามีความสำคัญทางการเมืองมาก ในความคิดของคนไทย “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” มีความเกี่ยวพันกันอย่างใกล้ชิดกับความคงอยู่ของสังคมไทย พระพุทธศาสนาเป็นที่มาแห่งศีลธรรมและพลังสังคม ส่วนพระมหากษัตริย์เป็นตัวแทนของความยึดเหนี่ยวภายในชาติ สถาบันทั้งสามสถาบันนี้ยังได้ก่อให้เกิดความผูกพันทางศีลธรรมและความเป็นปึกแผ่นภายในสังคมไทย และเป็นสัญลักษณ์แห่งเสรีภาพ นอกจากนี้ พระพุทธศาสนายังเป็นสัญลักษณ์สำคัญที่สุดในความรู้สึกของความเป็นชาติและเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม ดังนั้น ความเจริญรุ่งเรืองของชาติมีความเกี่ยวโยงกับความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาด้วย เสถียรภาพของชาติและของพระพุทธศาสนาจึงเป็นสิ่งที่คู่กันที่แยกกันไม่ออก

อย่างไรก็ตาม ถ้าชาวบ้านเริ่มละทิ้งพระพุทธศาสนา นั่นเป็นสัญญาณเตือนว่า ชาวบ้านกำลังเสื่อมศรัทธาที่มีต่อพระสงฆ์ การละทิ้งพระพุทธศาสนาอาจจะเป็นสัญญาณของความเสื่อมถอยของความรู้สึกเป็นชาติไทย และอาจชักนำไปสู่การแยกตัวออกจากชุมชนชนบทในท้ายที่สุดก็ได้ ขณะเดียวกัน ถ้าพระสงฆ์จะกระทำการพัฒนา พระสงฆ์ไม่ควรอยู่ภายใต้อาณัติ หรือการบงการของหน่วยงานใดๆ แต่ควรจะเป็นผู้ริเริ่มโครงการพัฒนาด้วยตนเอง บทบาทเช่นนี้จะทำให้พระสงฆ์มีความมั่นใจในตนเอง และมี “คุณค่า” ในสายตาของชาวบ้าน หากองค์การหรือมูลนิธิหรือแม้แต่รัฐบาลสนับสนุนควรจะเป็นด้านความรู้และวัตถุดิบที่พระสงฆ์เห็นจำเป็นต่อการวางแผนโครงการ การเริ่มไม่ควรไปกำหนดหรือสั่งการว่าพระสงฆ์ควรทำหรือไม่ควรทำอะไรเกี่ยวกับการพัฒนา เมื่อชาวบ้านรู้เข้าพวกเขาจะคิดว่าพระสงฆ์ตกเป็นเครื่องมือของบุคคลอื่น ก็จะนำไปสู่การถอยห่างออกจากโครงการพัฒนาได้ ถ้าพระสงฆ์ทำโครงการพัฒนาด้วยแรงผลักดันอย่างใดอย่างหนึ่ง ในขณะที่สถานการณ์ที่ยังไม่เอื้ออำนวยเป็นต้นว่า การตั้งสหกรณ์ร้านค้า โครงการแบบนี้จะประสบความสำเร็จได้ยาก และพระสงฆ์จะตกอยู่ในสภาพเสี่ยงภัยต่อการขาดศรัทธาของชาวบ้าน ความสนับสนุนทุกด้านควรจะให้หลังจากที่พระสงฆ์ได้คิดริเริ่มงานพัฒนาต่างๆ เรียบร้อยแล้ว ด้านพระสงฆ์เองก็ควรจะมีหวังด้วยว่า โครงการต่างๆ ที่แนะนำชาวบ้านนั้นควรจะเป็นโครงการที่เป็นไปได้ ไม่ควรเป็นโครงการที่สร้างความหวังลมๆ แล้งๆ

บทที่ 5

บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ในบทนี้จะกล่าวถึงพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือกับงานพัฒนาชนบทซึ่งเป็นอีกบทบาทหนึ่งที่ท่านทำกันมาอย่างต่อเนื่องเป็นเวลาหลายปี ซึ่งพระสงฆ์นักพัฒนาที่จะได้นำเสนอนี้ เป็นเพียงกรณีศึกษา 4 กรณีเท่านั้น ซึ่งไม่ใช่ตัวแทนของพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้งหมด คือ

- 1) พระครูปริยัติปัญญาวัชร วัดโคกงาม ต.โคกงาม อ.ด่านซ้าย จ.เลย ภาค 8
- 2) พระครูสุธีปริยัตโยดม วัดชัยศรี ต.วังชัย อ.น้ำพอง จ.ขอนแก่น ภาค 9
- 3) พระครูสุภาจารวัฒน์ วัดท่าลาด ต.นาโผ อ.กุดชุม จ.ยโสธร ภาค 10
- 4) พระครูศีลวราภรณ์ วัดโนนเมือง ต.โนนเมือง อ.ขามสะแกแสง จ.นครราชสีมา ภาค 11

5.1 กรณีศึกษาพระครูปริยัติปัญญาวัชรกับการพัฒนาชุมชนบ้านโคกงาม ต.โคกงาม อ.ด่านซ้าย จ.เลย

5.1.1 ประวัติและภูมิหลังพระครูปริยัติปัญญาวัชร (เชษฐา วิสุทฺธสิริ)

พระครูปริยัติปัญญาวัชร เป็นพระเถระชาวจังหวัดเลยโดยกำเนิด เดิมชื่อ เชษฐา นามสกุล วงศ์ศิริ เกิดเมื่อวันพุธที่ 11 ตุลาคม พ.ศ. 2504 ณ บ้านเลขที่ 41 บ้านโคกงาม หมู่ที่ 1 ตำบลโคกงาม อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ปัจจุบันอายุ 40 ปี บิดาชื่อ นายเต็ม วงศ์ศิริ มารดาชื่อ นางทองมา วงศ์ศิริ เป็นบุตรคนที่ 2 ในจำนวนพี่น้องทั้งหมด 10 คน ซึ่งเป็นชาย 4 คน หญิง 6 คน

เดิมทีโยมบิดาท่านเป็นคนบ้านนาเบ๊ย ได้อพยพหนีโรคภัยไข้เจ็บมาอยู่ที่บ้านโคกงาม ซึ่งอยู่ห่างจากบ้านเดิมประมาณ 5 กิโลเมตร ได้มาปักหลักปักฐานโดยซื้อที่ดินและได้จับจองเพิ่มเติมเพื่อประกอบอาชีพทำไร่และค้าขาย ฐานะจัดอยู่ในระดับปานกลาง

ในวัยเด็ก เด็กชายเชษฐา เป็นเด็กเรียบร้อยมีความขยันขันแข็ง เอาใจช่วยงาน ช่วยเหลืองานบ้านงานในไร่ตั้งแต่ยังเยาว์ด้วยความที่ท่านเป็นลูกชายคนแรก และขณะที่เรียนอยู่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 อายุประมาณ 10 ปี ได้ช่วยครอบครัวทำไร่ เลี้ยงไหม รับจ้างขุดดินสร้างแปลงนา

แม้งานบ้านก็ต้องช่วยเหลือตั้งแต่ตักน้ำ ดำข้าว ท่านเล่าให้ฟังว่า หากปีใดฝนแล้ง หมู่บ้านโคกงามจะอดน้ำ เพราะเป็นที่ดอนไม่มีแหล่งน้ำ จะต้องไปตักน้ำที่หมู่บ้านใกล้เคียงที่แหล่งน้ำ นอกจากนี้กิจวัตรที่ต้องตื่นขึ้นมากำหนดเช้าตรู่ทุกวันคือการดำข้าว พี่สาวจะเป็นคนมัดข้าว กว่าจะได้ข้าวกรอก

หม้อก็ใช้เวลา 1-2 ชั่วโมง ซึ่งในขณะนั้นบ้านโคกงามยังไม่โรงสีข้าว ครอบครัวเพื่อนบ้านก็ต้องตำข้าว เช่นเดียวกัน

ชีวิตในวัยเด็กท่านเริ่มต้นการศึกษาที่โรงเรียนบ้านโคกงาม จนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 แต่ก็ต้องออกก่อนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 7 ด้วยสาเหตุความจำเป็นของครอบครัวที่พ่อแม่มีลูกหลายคน ไม่มีใครช่วยครอบครัวทำงานในไร่ เลี้ยงวัว ท่านไม่มีโอกาสที่จะไปเที่ยวเตร่ยามวิกาลอย่างวัยรุ่นปัจจุบัน จะมีโอกาสไปหาความบันเทิงดูภาพยนตร์ ดูลิเก ฟังหมอลำ ก็เฉพาะงานประเพณีในหมู่บ้านเท่านั้น จนกระทั่งอายุ 16 ปีเศษจึงได้มาบวชเป็นสามเณรเชษฐา

สาเหตุที่ได้มาบวชเป็นสามเณร ท่านเล่าให้ฟังว่า มีสาเหตุมาจากโยมมารดาที่ชอบบ่นว่าท่านอยู่เรื่อย ๆ อาจจะเป็นเพราะว่า ท่านหงุดหงิดที่ต้องเลี้ยงดูลูก ๆ หลายคน เมื่อออกจากโรงเรียนก็ต้องช่วยเหลือครอบครัว ซึ่งตัวท่านเองตอนเช้าก็ต้องออกไปช่วยโยมบิดาทำไร่ข้าวบ้าง ปลุกข้าวโพดบ้าง ปลุกฝ้ายบ้าง แล้วแต่ฤดูกาล ตกเย็นก็กลับบ้านมากินข้าวมือเย็น ตอนเช้าตรู่ก็ออกไปทำงานที่ไร่ เป็นกิจวัตรอย่างนี้ จนก่อนที่จะบวชนั้น ก็มีข้าวเหลือกิน ในยุ้งฉางมีข้าวเต็ม จากที่เคยมีข้าวกินไม่ครบปี เมื่อทำงานมาเหนื่อย ๆ กลับมาบ้านก็ถูกโยมมารดาบ่นอยู่บ่อย ๆ ก็รู้สึกเบื่อ บ่น อยากจะหนีออกไปให้พ้นเสียงบ่นเสียงคำตามประสาวัยรุ่น พอติดกับในปี พ.ศ. 2520 ญาติโยมชาวบ้านโคกงาม ได้ไปนิมนต์ พระอาจารย์สุนทร จากจังหวัดเลย มาอยู่จำพรรษาที่วัดโคกงาม ซึ่งอาจารย์ท่านก็รับนิมนต์ แต่มีข้อแม้ว่า ญาติโยมจะต้องหาสามเณรมาอยู่เป็นเพื่อนท่าน 5 รูป โยมบิดาของท่านได้เข้าร่วมประชุมด้วย เมื่อกลับมาบ้านก็ได้เล่าให้โยมมารดาและท่านฟัง พร้อมกับถามท่านว่า “อยากบวชมั๊ย” ตอนนั้นวัยกำลังเข้าสู่วัยรุ่น อยากจะเปลี่ยนแปลงชีวิต อยากศึกษาเล่าเรียนตามที่ตั้งใจไว้แต่ไม่มีโอกาส ประกอบกับโยมมารดาชอบบ่นว่าท่านอยู่เสมอ ท่านจึงตอบตกลงที่จะบวชสามเณร และได้บวชเป็นสามเณรพร้อมเพื่อนอีก 4 รูป ที่วัดโพธิ์ชัย อำเภอคำชะอี แล้วกลับมาจำพรรษาที่วัดโคกงาม

เมื่อบวชแล้วก็ไม่ได้เรียนหนังสือตามที่ตั้งใจ ด้วยหาอาจารย์สอนไม่ได้ ก็ได้แต่ท่องจำมนต์ที่ใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ และมักจะถูกพระอาจารย์เรียกใช้ให้บิณฑบาตอยู่เสมอ และให้นำกระโถนน้ำหมากไปทำความสะอาด ทำให้ท่านเกิดความสลดใจถึงกับตั้งปณิธานเอาไว้ว่า เมื่อบวชเป็นพระแล้วจะไม่ใช้ให้ใครมาบิณฑบาตให้ และจะไม่เคี้ยวหมาก จะไม่สูบบุหรี่ เป็นอันขาด ซึ่งในปัจจุบันท่านก็ได้ปฏิบัติตามที่ท่านได้ตั้งปณิธานไว้

เมื่อออกพรรษาพระอาจารย์สุนทรได้พาสามเณรเชษฐา ไปฝากให้ศึกษาพระปริยัติธรรมที่สำนักวัดโพธิ์ชัย อำเภอคำชะอี ท่านก็ได้ตั้งใจศึกษาเล่าเรียน ท่องจำนวโกวาทจนจบ สามารถสอบนักธรรมชั้นตรีได้ในปีนั้น ท่านเจ้าอาวาสเห็นว่า สามเณรเชษฐาขยันเรียน ขยันอ่าน จึงได้ส่งท่านไปเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีที่วัดธาตุ จังหวัดขอนแก่น นับเป็นครั้งแรกที่เดินทางไกลจากถิ่นมาตุภูมิเรียนหนังสืออยู่ที่วัดธาตุ ขอนแก่น 2 ปี สอบนักธรรมชั้นเอกได้ แต่ยังสอบบาลีไม่ได้ ต่อมาเพื่อนชวนไปอยู่ศึกษาเล่าเรียนในกรุงเทพฯ ท่านก็ตัดสินใจเข้ากรุงเทพฯ แต่ไม่มีวัดได้รับเนื่องจากท่านสอบบาลีไม่ได้ แต่นั่นก็เป็นข้ออ้างของวัดเหล่านั้น ท่านจึงเดินทางไปอยู่กับเพื่อนที่วัดป่าประดู่ จังหวัดระยอง 1 ปี

ออกพรรษาแล้วก็เดินทางไปขอเรียนบาลีที่วัดท่ามะโอ จังหวัดลำปาง และสอบชั้นประโยค 1-2 ได้ ในปี พ.ศ. 2526 มีอายุครบบวช จึงได้บวชพระที่วัดท่ามะโอ โดยมีท่านพระธัมมานันทมหาเถระ เป็นพระอุปัชฌาย์ ต่อมาได้ย้ายไปอยู่ที่วัดจันเงิน จังหวัดชุมพร สอบมหาเปรียญ 3 ประโยคได้

จากการที่ท่านได้มีโอกาสไปอยู่ต่างถิ่นต่างวัฒนธรรม จากภาคอีสานถิ่นกำเนิดสู่ภาคตะวันออกที่มีความอุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติ เดินทางสู่ภาคเหนือ ที่ร่ำรวยวัฒนธรรม แล้วล่องภาคใต้ ได้เห็นสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ของชุมชนนั้นๆ มีความเจริญรุ่งเรือง มีความแตกต่างจากท้องถิ่นของตนทุกด้าน ท่านก็คิดอยู่เสมอว่า หากมีโอกาสจะกลับมาช่วยพัฒนาหมู่บ้านให้เจริญอย่างท้องถิ่นอื่นบ้าง

ในปี พ.ศ. 2533 ท่านได้รับจดหมายจากโยมบิดา บอกให้ท่านกลับมาอยู่ใกล้ๆ ด้วยโยมบิดามารดาชราภาพมากแล้ว ประกอบพี่น้องต่างมีครอบครัวได้แยกย้ายออกไปประกอบอาชีพกันหมดแล้ว ท่านก็เลยตัดสินใจกลับมาเยี่ยมบ้าน และเป็นการกลับสู่มาตุภูมิหลังจากที่ได้จากไปนาน ได้เข้าไปพักที่วัดโคกงาม ก็เห็นสภาพวัดที่ทรุดโทรม เสนาสนะต่างๆ ชำรุดทรุดโทรม ขาดคนดูแลรักษา ชาวบ้านขาดผู้นำทางด้านจิตใจ ต่อมาชาวบ้านได้มานิมนต์ท่านให้กลับมาอยู่จำพรรษาที่วัดโคกงาม เพื่อชาวบ้านจะได้มีที่พึ่งทางจิตใจ

ท่านเห็นว่า ท่านเองเป็นลูกบ้านนี้ โยมบิดามารดาชราภาพมากแล้ว แม้ท่านเองอายุพรรษา ก็เพิ่มมากขึ้น ควรที่จะอยู่ปักหลักปฏิบัติธรรม อยู่เป็นเพื่อนชาวบ้าน ช่วยดูแลวัดวาอาราม ท่านจึงได้รับนิมนต์ของชาวบ้านมาเป็นเจ้าอาวาสวัดโคกงามนับแต่นั้นมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ ปัจจุบันยังดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าคณะตำบลด่านซ้ายอีกด้วย

5.1.1.1 แรงจูงใจในการพัฒนา

จากการที่ท่านพระครูปริยัติปัญญาวุธ ได้มีประสบการณ์จากการได้ไปศึกษาพระปริยัติธรรมในสำนักต่างๆ ได้เห็นสภาพบ้านเมืองและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในบ้านเมืองนั้นๆ มีความเป็นอยู่ที่ดี เศรษฐกิจดี มีความเจริญในหลายๆ ด้าน เมื่อหวนกลับมาเปรียบเทียบกับสภาพบ้านเกิดของท่านแล้ว มันแตกต่างกันมาก จึงคิดอยู่เสมอว่า หากวันหนึ่งได้มีโอกาสเป็นผู้นำ จะพัฒนาท้องถิ่นของตนให้เจริญกว่าที่เป็นอยู่

เมื่อได้รับจดหมายจากโยมบิดาบอกให้ท่านกลับมาอยู่บ้าน เนื่องจากโยมบิดามารดาชราภาพมากแล้ว ประกอบกับพี่น้องได้แยกย้ายออกไปประกอบอาชีพหมดแล้ว อยากให้กลับมาอยู่ช่วยพัฒนาวัด ท่านจึงกลับมา ก็ได้เริ่มเรียนรู้ปัญหาของชาวบ้าน เรียนรู้ชุมชน เห็นว่า ชาวบ้านประสบกับปัญหาด้านสังคม ปัญหาเรื่องปากท้อง ปัญหาหนี้สินมากมาย ปัญหาที่น่าปวดหัวเห็นจะเป็นปัญหาเรื่องอบายมุขในหมู่บ้าน นอกจากนี้ ชาวบ้านต่างคนต่างอยู่ ตัวใครตัวมันมากขึ้น การดำรงชีวิตประจำวันยังต้องพึ่งพิงตลาด ประกอบกับการคมนาคมที่สะดวก ชุมชนจึงเป็นลักษณะชุมชนเมืองมากขึ้น ชาวบ้านยังพึ่งตนเองไม่ได้ จึงเกิดความรู้สึกสงสารอยากจะช่วยเหลือให้พ้นจากสภาพบีบคั้นเหล่านั้น

เมื่อพิจารณาหลักธรรมทางพุทธศาสนาที่จะใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนามืออยู่หรือไม่ พบว่า หลักธรรมทางพุทธศาสนานั้นมีทั้งส่งเสริมสนับสนุนในการทำงานพัฒนาได้ เพียงแต่ประยุกต์ใช้เหมาะสมกับกาลสมัย การเทศน์ การบรรยายธรรม อย่างเดียวในสมัยปัจจุบันย่อมไม่เพียงพอที่จะสอนให้ชาวบ้านพ้นจากความทุกข์ได้ ประกอบกับได้พบเห็นวิธีการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในท้องถิ่นอื่นๆ ได้ใช้วิธีการรวมกลุ่มชาวบ้านทำกิจกรรม เช่น กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ จังหวัดตราด ของพระอาจารย์สุบิน ปณีโต โดยอาศัยกลุ่มกิจกรรมเป็นเครื่องมือในการแสดงธรรมได้อย่างเป็นรูปธรรม สามารถแก้ปัญหาสังคมและปัญหาปากท้องได้ แม้ชุมชนบ้านโคกงามก็น่าจะทำกิจกรรมอย่างนี้ได้เช่นกัน

ท่านพระครูปริยัติปัญญาวุธคิดอยู่ตลอดเวลาว่า ทำไมชาวบ้านจึงมีความเป็นอยู่ไม่ดีขึ้นเสียที ทั้งๆ ที่ถนนหนทางก็สะดวกสบาย มีแหล่งน้ำดื่มน้ำใช้ประกอบอาชีพเกษตรกรรม อบรมเทศนาสั่งสอนมาร่วม 10 ปี หวังให้เป็นคนดีมีศีลธรรม ประกอบสัมมาอาชีพ มีกินมีใช้ แต่ยังไม่ได้ผล ชาวบ้านยังพึ่งตนเองไม่ได้ ชุมชนก็ไม่เข้มแข็ง ท่านทบทวนบทบาทที่ผ่านมา และพิจารณาสาเหตุปัญหาในปัจจุบัน ก็พบว่า การอบรมที่ดี การเทศน์ที่ดี พระที่เทศน์ก็เทศน์ไป คนฟังก็ฟังไป แต่ไม่ได้อะไรกลับไปเหมือนเดิม แนวคิดใหม่ในการแก้ปัญหาจึงเกิดขึ้น “ปัญหาเกิดจากคนจะต้องแก้ที่คน” “ปัญหาเกิดจากชุมชน ชุมชนจะต้องร่วมกันแก้ไข”

จากปัญหาร่วมของหมู่บ้านทำให้ชาวบ้านเห็นว่า ความยากจน ความแห้งแล้ง ความทุกข์ยาก และความเดือดร้อน ส่วนหนึ่งมาจากสภาพดินฟ้าอากาศ อีกส่วนหนึ่งมาจากชาวบ้านเอง ใช้จ่ายฟุ่มเฟือย หลงมกมายไปกับอบายมุข ท่านจึงให้สติกับชาวบ้านว่า ทุกข์ที่เกิดจากตัวชาวบ้านเองนั้นสามารถแก้ไขได้ เพียงแต่ให้ลดละเลิกอบายมุขก่อน แล้วปัญญาจะเกิด อาจต้องใช้เวลายาว

เมื่อชาวบ้านบางส่วนเกิดศรัทธา มีความเชื่อถือนโยบายการกระทำของท่าน ก็จะทำให้ความร่วมมือกัน จึงเกิดการระดมความคิดจัดตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ขึ้น เพื่อให้ชาวบ้านใช้เป็นทุนในการประกอบอาชีพ ทำให้ชาวบ้านมีการพัฒนา มีความอยู่ดีกินดีขึ้น เพราะท่านคิดว่า พระสงฆ์จะอยู่ไม่ได้ ถ้าชาวบ้านอึดอัดขาดแคลนปัจจัย ๔ “ความอดอยาก ความเจ็บป่วย การขาดการศึกษา คือ สาเหตุแห่งการละทิ้งธรรม” การอบรมการเทศนาสั่งสอนให้ชาวบ้านเป็นคนดีมีศีลธรรม จะเกิดขึ้นไม่ได้ เมื่อชาวบ้านยังยากจน อดมื้อกินมื้อ มีหนี้ท่วมหัว ต้องทนทุกข์ทรมาน ไม่นานก็หันไปพึ่งอบายมุขเพื่อดับความทุกข์ชั่วคราว

5.1.1.2 เป้าหมายของการพัฒนา

พระครูปริยัติปัญญาวุธ ท่านตั้งเป้าหมายการพัฒนาคนเอาไว้ว่า ต้องการให้ชาวบ้านได้เข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับหมู่บ้านและชุมชนอื่น และพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนให้เป็นอิสระจากการครอบงำของอำนาจกิเลส ด้วยการใช้ศักยภาพของตนและทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน

5.1.2 ข้อมูลทั่วไปของชุมชนบ้านโคกงาม อ.ด่านซ้าย จ.เลย

บ้านโคกงาม ตำบลโคกงาม อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย เป็นหมู่บ้านที่ 1 ใน 7 หมู่บ้านของตำบลโคกงาม ที่มีการตั้งถิ่นฐานมาประมาณ 70 ปี นับตั้งแต่เป็นหมู่บ้านและมีผู้ใหญ่บ้านคนแรกเมื่อปี พ.ศ. 2470 แต่ถ้าคำนวณตามระยะเวลาที่ชาวบ้านได้อพยพเข้ามา 7 ครอบครัวแรก หมู่บ้านนี้จะมีอายุประมาณ 80 ปี นับแต่ปี พ.ศ. 2460 เป็นต้นมา

สภาพพื้นที่และบริเวณหมู่บ้าน เป็นเนินดินขนาดใหญ่สลับซับซ้อนกันไปมา ในอดีตสภาพของป่าไม้ยังมีความอุดมสมบูรณ์ด้วยพรรณไม้นานาชนิด มีต้นเต็ง ต้นรัง ต้นชาด เป็นต้น ขึ้นอยู่ตามเนิน ตามโคกเป็นทิวแถวอย่างสวยงาม ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ชาวบ้านจึงได้เรียกว่าชื่อหมู่บ้านที่ตั้งขึ้นใหม่นี้ว่า “บ้านโคกงาม”

จากคำบอกเล่าของคนเฒ่าคนแก่ของหมู่บ้านได้เล่าว่า ในราวปี พ.ศ. 2460 บริเวณที่ตั้งของบ้านโคกงามในปัจจุบัน เคยเป็นทางผ่านจากเมืองด่านซ้ายไปยังเมืองเลย ต่อมาไม่นาน คำแก้ว พร้อมครอบครัวได้อพยพเข้ามาจับจองที่ดินทำกินในบริเวณดังกล่าว และได้มีญาติอพยพตามมาอีก 6 ครอบครัว เข้ามาตั้งถิ่นฐานเพิ่มเติม ประกอบอาชีพทำไร่หมุนเวียน ปลูกข้าวไร่ ข้าวโพด ปลูกถั่วต่างๆ เป็นต้น ซึ่งการจับจองที่ดินในสมัยนั้นก็ยังไม่มียกยัดแบบแผนอะไรมากนัก เพียงแต่ใครต้องการที่ดินตรงไหนก็จะไปทำเครื่องหมายเอาไว้ แต่ก็ต้องไม่ไปทับซ้อนกับพื้นที่ที่คนอื่นได้จับจองไว้ก่อนแล้ว โดยส่วนมากก็จะจับจองเพียงเล็กน้อยเพียงพอแก่การทำกินภายในครอบครัวเท่านั้น เพราะแรงงานในครอบครัวมีน้อย ประกอบกับช่วงแรกๆ ที่อพยพเข้ามา ประชากรมีจำนวนน้อย คนที่อพยพเข้ามาก่อนก็จะได้ที่ดินที่ใกล้กับที่ตั้งของหมู่บ้าน และใกล้แหล่งน้ำ ส่วนผู้ที่อพยพมาภายหลังก็จะได้ที่ดินที่ไกลจากหมู่บ้านออกไป

ชาวบ้านกลุ่มแรกที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานที่บ้านโคกงามนั้น อพยพมาจากบ้านห้วยนาแหลม บ้านนาน้ำท่วม จากเมืองด่านซ้าย ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกห่างออกไปประมาณ 15 กิโลเมตร สาเหตุของการอพยพเข้ามาก็เนื่องจากหมู่บ้านเดิมที่มีประชากรเพิ่มมากขึ้น ประกอบกับพื้นที่ทำมาหากินมีจำนวนจำกัด มีภูเขาล้อมรอบ จึงได้พากันอพยพออกมาเพื่อหาแหล่งทำกินที่อุดมสมบูรณ์กว่า

ภายหลังจากที่ได้เข้ามาแล้วเป็นสิบปี ได้มีญาติและชาวบ้านกลุ่มอื่นๆ จากบ้านนาเจียง บ้านห้วยดาด อพยพตามเข้ามา ทำให้เกิดชุมชนขนาดย่อมๆ เกิดขึ้นประมาณ 30 ครอบครัว ทางราชการจึงได้ประกาศจัดตั้งเป็นหมู่บ้านโคกงาม หมู่ที่ 10 ขึ้นกับในเขตปกครองตำบลโพธิ์สูง อำเภอด่านซ้าย เมื่อ พ.ศ. 2470 โดยมีนายไธ คำแก้ว เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก

ต่อมาในปี พ.ศ. 2485 ชาวบ้านโคกงามซึ่งเป็นพุทธศาสนิกชน จึงได้ร่วมกันหาพื้นที่เพื่อสร้างวัดให้จุดศูนย์รวมที่พึ่งทางจิตใจ เห็นว่าที่ตั้งวัดในปัจจุบัน ในสมัยนั้นมีความสงบ ร่มรื่น มีต้นไม้นานาพรรณนานาชนิด ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของหมู่บ้าน ชาวบ้านมักจะเรียกกันว่า “โคกวัด” บ้างก็เรียกว่า “โคกเห็ด” เพราะในฤดูฝนจะมีเห็ดงอกขึ้นมากมาย ต่อมาเมื่อพระครูองค์ท่านมาและอาศัยโคกวัดปกครอง

ปฏิบัติธรรม ได้โปรดญาติโยมบ้านโคกงาม ชาวบ้านจึงได้ยกพื้นที่ดังกล่าวตั้งวัดบ้านโคกงาม ขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2485 มีหลวงพ่อดองดา สุปลโย มาจำพรรษาเป็นรูปแรกเพื่อสงเคราะห์ชาวบ้าน ปัจจุบันมีท่าน พระครูปริยัติปัญญาวุธ เป็นเจ้าอาวาส (2533-ปัจจุบัน)

ต่อมามีชุมชนอื่นใกล้เคียงเกิดขึ้นมาหลายชุมชน ประกอบกับตำบลโพนสูง ก็มีหมู่บ้านในเขตปกครองมาก ทางราชการจึงได้แยกเป็น 7 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านโคกงาม บ้านห้วยตาด บ้านนาเจียง บ้านหนองหลวง บ้านซ่งสี่ บ้านหนองแซง และบ้านหนองสนุ่น มาตั้งเป็นตำบลใหม่ว่า “ตำบลโคกงาม” เมื่อปี พ.ศ. 2517 บ้านโคกงามก็ได้เปลี่ยนจากหมู่ที่ 10 ตำบลโพนสูง เป็นหมู่ที่ 1 ตำบลโคกงาม ปัจจุบันมีนายสีکان อินทร์ปลัด เป็นผู้ใหญ่บ้าน

5.1.2.1 ลักษณะทางภูมิศาสตร์

1) ที่ตั้งและอาณาเขต

บ้านโคกงามตั้งอยู่ที่หมู่ที่ 1 ตำบลโคกงาม อำเภอคำชะอี อยู่ทางทิศตะวันออกของอำเภอคำชะอี และทิศตะวันตกของจังหวัดเลย ตามเส้นทางหลวงแผ่นดินสายเมืองเลย-คำชะอี ระยะทางประมาณ 68 กิโลเมตร ก่อนถึงอำเภอคำชะอี 15 กิโลเมตร เมื่อถึงบ้านโคกงามจะมีทางแยกออก 2 สายคือ สาย 2013 จะตรงไปอำเภอคำชะอี สาย 203 จะแยกไปอำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ และอีกสายเป็นถนน รพช.แยกไปบ้านนาป่าประมาณ 23 กิโลเมตร ที่ตั้งของหมู่บ้านเป็นพื้นที่ราบ โดยมีอาณาเขตติดต่อกับเพื่อนบ้าน ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับบ้านนาเจียง ต.โคกงาม
ทิศใต้	ติดต่อกับบ้านหนองอุมถั่ว ต.โพนสูง
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับบ้านหนองแซง ต.โคกงาม
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับบ้านห้วยตาด ต.โคกงาม

2) ลักษณะภูมิประเทศ

พื้นที่ มีสภาพโดยทั่วไปเป็นที่ราบสูงและภูเขาในระดับความสูงเฉลี่ย 400-800 เมตร จากระดับน้ำทะเล ฤดูหนาวมีอากาศหนาวเย็น มีพื้นที่ประมาณ 4,780 ไร่ มีพื้นที่ทำนาเพียง 149 ไร่ ซึ่งสภาพพื้นที่ประกอบด้วยเนินเขาใหญ่น้อยสลับซับซ้อน จึงมีพื้นที่ทางการเกษตรกรรมไม่มากนัก

แหล่งน้ำ บ้านโคกงามไม่มีลำธารธรรมชาติ แต่มีแหล่งน้ำสาธารณะขนาดใหญ่ประมาณ 13 ไร่ 1 แห่ง กักเก็บน้ำได้ตลอดทั้งปี และมีบ่อน้ำตื้นส่วนตัวอีก 50 บ่อ มีบ่อบาดาล 7 บ่อ มีระบบประปาหมู่บ้านเพื่อการอุปโภคบริโภค 5 แห่ง

3) ลักษณะภูมิอากาศ

เนื่องจากหมู่บ้านโคกงาม ตั้งอยู่บนที่ราบสูงระดับเฉลี่ย 400-800 เมตรจากระดับน้ำทะเล จึงทำให้สภาพภูมิอากาศทั้งสามฤดูมีลักษณะต่างกัน

ฤดูร้อน เริ่มประมาณเดือนมีนาคม-มิถุนายน มีอากาศค่อนข้างร้อน มีอุณหภูมิโดยเฉลี่ย 25-40 องศาเซลเซียส

ฤดูฝน เริ่มประมาณเดือนกรกฎาคม-ตุลาคม มีฝนตกแบ่งออกเป็น 2 ช่วง ช่วงแรกเริ่มตั้งแต่ปลายเดือนเมษายน ถึงกรกฎาคม เป็นฝนที่ได้รับอิทธิพลลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ช่วงหลังเริ่มตั้งแต่เดือนสิงหาคม ถึงเดือนตุลาคม เป็นฝนที่ได้รับอิทธิพลจากพายุดีเปรสชัน พายุโซนร้อน และพายุไต้ฝุ่นในทะเลจีนตอนใต้

ฤดูหนาว เริ่มประมาณเดือนพฤศจิกายน-กุมภาพันธ์ มีอากาศหนาวเย็นมาก ในตอนเช้าจะมีหมอกหนา มีอุณหภูมิเฉลี่ย 7-22 องศาเซลเซียส

5.1.2.2 เศรษฐกิจ

การประกอบอาชีพ การประกอบอาชีพของชาวบ้านโคกงามโดยส่วนใหญ่ ประมาณร้อยละ 80 ของประชากรทั้งหมด ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก มีอาชีพค้าขายและรับราชการประมาณร้อยละ 10 และมีอาชีพรับจ้าง ประมาณร้อยละ 10 โดยจะเป็นคนในวัยหนุ่มสาว นิยมไปรับจ้างขายแรงงานและค้าขายในย่านเมืองอุตสาหกรรม

พื้นที่ที่สามารถใช้ทำการเพาะปลูกด้านการเกษตรโดยประมาณ 3,575 ไร่ มีพื้นที่นาเพาะปลูกข้าวเพียง 149 ไร่ ทำได้ปีละหนึ่งครั้ง นอกนั้นเป็นพื้นที่ทำไร่ โดยเกษตรกรนิยมปลูกพืชไร่ เช่น ข้าวไร่ ข้าวโพด จิง และถั่วต่างๆ นอกจากนี้ ยังมีการปลูกพืชยืนต้นกันมากขึ้น เช่น มะขามหวาน มะม่วง ลำไย ลิ้นจี่ ซึ่งมีแนวโน้มว่าจะทำกันมากขึ้น เนื่องจากเหมาะสมกับภูมิประเทศและภูมิอากาศ และอยู่ในแผนการสนับสนุนของอำเภอด่านซ้าย

ปัจจุบัน เกษตรกรในเขตพื้นที่ที่มีการทำไร่จึงจำนวนมาก เนื่องจากมีนายทุนมารับซื้อถึงจำนวนมาก เพื่อการอุตสาหกรรม จึงทำให้เกษตรกรหันมาทำไร่จิง พืชเศรษฐกิจตัวใหม่ที่ทำลายสภาพสิ่งแวดล้อมเนื่องจากเกษตรกรต้องการพื้นที่ปลูกมากยิ่งขึ้น ซึ่งก็ก่อให้เกิดผลกระทบต่อการบุกรุกพื้นที่สาธารณะอย่างกว้างขวาง กลายเป็นปัญหาหลาย ๆ ด้านตามมา

รายได้ รายได้ของประชากรบ้านโคกงามมาจากการจำหน่ายผลิตผลทางการเกษตร โดยเฉลี่ยต่อคนต่อปีประมาณ 19,141 บาท รายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนต่อปี ประมาณ 20,957 บาท ซึ่งนับว่าประชากรส่วนใหญ่มีรายได้อยู่ในเกณฑ์ค่อนข้างต่ำ

5.1.2.3 การปกครอง

เริ่มแรกของบ้านโคกงาม มีชาวบ้านประมาณ 7 ครอบครัวอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐาน ต่อมาเมื่อมีคนอพยพตามมาเพิ่มมากขึ้น จนถึงปี พ.ศ. 2470 จึงได้ตั้งเป็น “บ้านโคกงาม” หมู่ที่ 10 ขึ้นกับตำบลโพธิ์สูง อำเภอด่านซ้าย โดยมีนายไค คำแก้ว เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก

ต่อมาในปี พ.ศ. 2517 ได้เปลี่ยนเป็น หมู่ที่ 1 ตำบลโคกงาม อำเภอด่านซ้าย มาจนถึงปัจจุบันมีนายสีคัน อินทร์ปลัด เป็นผู้ใหญ่บ้าน ได้รับตำแหน่งนี้เมื่อปี พ.ศ. 2531 การปกครองแบ่งออกเป็นคุ้มบ้าน มีประธานคุ้มและกรรมการช่วยเหลือ

นอกเหนือจากผู้นำที่มาจากการเลือกตั้งแล้ว บ้านโคกงามยังมีผู้นำที่ไม่เป็นทางการ ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้าน และชาวบ้านมักจะเข้าไปขอคำปรึกษาและขอความช่วยเหลือ คือ 1) พระครูปริยัติปัญญารุส เจ้าอาวาสวัดโคกงาม 2) นายเจียร พรหมรักษา อดีตครูใหญ่โรงเรียนบ้านโคกงาม 3) นายบุญปั้น อรรถสุรย์ และ 4) นายเพ็ญ วินทะไชย ซึ่งทั้ง 4 ท่านมีบทบาทในหลายๆ ด้านในปัจจุบัน

5.1.2.4 การคมนาคม

บ้านโคกงามมีทางหลวงแผ่นดินสายหลักตัดผ่าน ถือได้ว่า เป็นหมู่บ้านที่มีการคมนาคมสะดวก มีรถโดยสารประจำทางวิ่งผ่านตลอดวัน ประมาณวันละ 40 เที่ยวต่อวัน คือ สายที่ 1 สายเลย-หล่มสัก, สายที่ 2 สายอุดรธานี-พิษณุโลก, สายที่ 3 สายอุดรธานี-เชียงใหม่ และสายที่ 4 สายนครพนม-เชียงราย ตามถนนสายหลักที่ผ่านบ้านโคกงาม คือ ทางหลวงแผ่นดินสาย 203 และทางหลวงแผ่นดินสาย 2013 นอกจากนี้ ชาวบ้านยังนิยมเดินทางโดยรถยนต์ส่วนตัว และรถจักรยานยนต์

5.1.2.5 การโทรคมนาคม

เนื่องจากบ้านโคกงามมีทางหลวงแผ่นดินผ่าน พื้นที่ตั้งหมู่บ้านเป็นพื้นที่ราบค่อนข้างกว้างติดกับหมู่บ้านอื่นๆ ซึ่งทางราชการมองเห็นศักยภาพของหมู่บ้านในหลายด้าน จึงมีหน่วยงานทางราชการมาตั้งสำนักงานที่บ้านโคกงามหลายหน่วยงานด้วยกัน

องค์การโทรศัพท์ได้มาตั้งชุมสายโทรศัพท์ มีหมายเลขโทรศัพท์บริการอย่างเพียงพอภายในหมู่บ้านมีตู้โทรศัพท์สาธารณะ 5 แห่ง โทรศัพท์บ้านกว่า 20 หมายเลข กระจายไปยังวัด โรงเรียน สถานที่ราชการ และหมู่บ้านใกล้เคียงอีกด้วย

กรมไปรษณีย์โทรเลข อนุญาตให้เอกชนเป็นตัวแทนตั้งสำนักงานรับฝากจดหมาย เปิดเวลาทำการตั้งแต่ 07.30-11.00 น. ปิดเวลาทำการในตอนบ่ายตั้งแต่ 13.00-16.30 น. เพื่อให้พนักงานนำจ่ายจดหมายในเขตรับผิดชอบ จะหยุดทำการในวันอาทิตย์ วันหยุดตามประเพณี และวันหยุดชดเชยราชการ

5.1.2.6 ประชากรและภาษา

ประชากร ในปี พ.ศ. 2544 บ้านโคกงามมีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 196 ครัวเรือน มีประชากรทั้งหมด 876 คน โดยแบ่งเพศชาย 446 คน เพศหญิง 430 คน จากการศึกษาพบว่า ประชากรอำเภอด่านซ้ายบางส่วนมาจากหล่มสัก (เพชรบูรณ์) นครไทย (พิษณุโลก) บ้างก็มาจากแพร่ น่าน และอุดรดิตถ์ พวกเขาเดินทางด้วยเกวียนมาค้าขายผ้าทอดต่างๆ บางคนมาเมื่อครอบครัวตั้งถิ่นฐานมีลูกมีหลานสืบทอดมาจนปัจจุบันนี้

ภาษา โดยภาษาที่ใช้ในการสื่อสารจะใช้ภาษาไทยภาคกลาง นอกจากนี้ภาษาพูดที่ใช้กันในห้องถิ่น เรียกว่า ภาษาไทเลย ซึ่งเป็นภาษาประจำท้องถิ่นของชาวเลย สำเนียงการพูดมีความแตกต่างจากภาษาท้องถิ่นในภาคอีสานทั่วไป มีสำเนียงการพูดใกล้เคียงกับสำเนียงชาวหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

5.1.2.7 การสาธารณสุข

เมื่อมีความเจ็บป่วยเกิดขึ้นสถานพยาบาลที่อยู่ใกล้ที่สุดที่ชาวบ้านโคกงามจะไปใช้บริการคือ สถานีอนามัยประจำตำบลโคกงาม ซึ่งอยู่ริมถนนสายเมืองเลย-ด่านซ้าย ภายในหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังมีหมู่บ้านอื่นๆ ภายในตำบลโคกงามร่วมใช้บริการ โดยมีเจ้าหน้าที่สถานีอนามัยประจำอยู่ 3 คน และยังมีสถานผดุงครรภ์ของเอกชนในหมู่บ้านอีก 1 แห่ง

ลักษณะความเจ็บป่วยที่ชาวบ้านไปใช้บริการที่สถานีอนามัย ก็จะเป็นความเจ็บป่วยเล็กน้อย เช่น เป็นไข้หวัด ปวดท้อง ปวดศีรษะ การปฐมพยาบาลเบื้องต้น เป็นต้น เนื่องจากสถานีอนามัยมีข้อจำกัดในการรักษาพยาบาล ดังนั้น เมื่อชาวบ้านเจ็บป่วยหนักมักจะเดินทางไปรักษาที่โรงพยาบาลด่านซ้ายที่อยู่ห่างจากหมู่บ้าน 15 กิโลเมตร และโรงพยาบาลภูเรือ อยู่ห่างจากหมู่บ้าน 17 กิโลเมตร

เมื่อสมัยก่อนนั้น บ้านโคกงามมีไข้ป่าชุกชุม เวลาเจ็บไข้ได้ป่วยขึ้นมา ก็จะเดินทางไปรักษาที่สถานีอนามัยตำบลด่านซ้าย การเดินทางก็ยากลำบาก ส่วนมากชาวบ้านก็จะรักษาด้วยสมุนไพร โดยมีหมอชาสมุนไพรทำการรักษาให้ ปัจจุบันนี้ การรักษาด้วยสมุนไพรเป็นกิจลักษณะไม่มีแล้ว เนื่องจากหมอสมุนไพรได้เสียชีวิตหมดไม่มีใครสืบทอดวิชาต่อประกอบกับมีสถานีอนามัยตั้งอยู่ในหมู่บ้านไปมาสะดวก นอกจากนี้ การเดินทางไปยังโรงพยาบาลด่านซ้าย โรงพยาบาลภูเรือ หรือโรงพยาบาลประจำจังหวัด ไปมาสะดวก ใช้เวลาในการเดินทางไม่นาน ชาวบ้านจึงนิยมไปสถานีอนามัยและโรงพยาบาลมากกว่า

5.1.2.8 การศึกษา

จากข้อมูลพื้นฐานระดับหมู่บ้าน ปี พ.ศ. 2542 ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการศึกษาของบ้านโคกงามไว้ว่า เด็กอายุ 6-14 ปี ที่ไม่ได้การศึกษาภาคบังคับ หรือเรียนไม่จบภาคบังคับ มีเพียง 1 คน

ส่วนคนอายุ 15-50 รู้หนังสือ เขียนและอ่านภาษาไทยได้ดี นอกจากนี้ ประชากรในหมู่บ้านได้ฝึกอบรมด้านอาชีพ ฝึกอบรมด้านการศึกษา และฝึกอบรมด้านสุขภาพอนามัยอย่างทั่วถึง

บ้านโคกงามมีโรงเรียนประชาบาล เมื่อปี พ.ศ. 2489 ปัจจุบันเปิดทำการเรียนการสอน ตั้งแต่ระดับอนุบาล - ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ต่อมาในปี พ.ศ. 2533 ทางโรงเรียนศรีสองรักวิทยา ได้ขยายสาขาเปิดรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โดยอาศัยอาคารของโรงเรียนบ้านโคกงาม ต่อมาได้ก่อตั้งโรงเรียนมัธยมศึกษาขึ้น โดยนำเอาชื่อต้นของตำบลวังยาว, ตำบลโพนสูง และตำบลโคกงาม มารวมกันตั้งเป็นชื่อโรงเรียนว่า “โรงเรียนวังโพนงามวิทยา” เพื่อรองรับนักเรียนใน 3 ตำบลนี้ ไม่ต้องเดินทางไกลถึงอำเภอคำชะอี หรืออำเภอภูเรือ เปิดทำการเรียนการสอนตั้งแต่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 - มัธยมศึกษาปีที่ 6

ในปี 2535 กรมอาชีวศึกษาได้ขยายสถานการศึกษาลดความแออัดจากเมืองเลย มาจัดตั้งวิทยาลัยการอาชีวด้านซ้าย เพื่อรองรับนักศึกษาในเขตอำเภอคำชะอี อำเภอนาแห้ว และอำเภอภูเรือ เปิดสอนตั้งแต่ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) - ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ปวส.)

นอกจากนี้ วัดโคกงาม ได้จัดตั้งศูนย์พัฒนาเด็กเล็กก่อนเกณฑ์ รับเด็กเล็กก่อนเกณฑ์ อายุระหว่าง 2 ขวบครึ่งถึง 3 ขวบ เพื่อช่วยแบ่งเบาภาระผู้ปกครองและเพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมให้กับเด็กก่อนเข้าชั้นอนุบาล ปัจจุบันมีเด็กเล็ก 26 คน มีครูพี่เลี้ยง 2 คน

5.1.2.9 ศาสนาและความเชื่อ

ชาวบ้านโคกงามส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนา เช่นเดียวกับชาวอีสานโดยทั่วไป และยังมีความเชื่อในอำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติประกอบเข้ากับความเชื่อเรื่องภูตผีวิญญาณการนับถือบรรพบุรุษหรือวิญญาณเจ้านาย และที่สำคัญคือมีความเชื่อ ความศรัทธา และยอมรับในความศักดิ์สิทธิ์ขององค์พระธาตุศรีสองรัก ว่าสามารถบันดาลสิ่งต่างๆ ให้กับผู้คนได้ตามความประสงค์

บ้านโคกงามมีวัดประจำหมู่บ้าน 1 วัด มีพระสงฆ์ 7 รูป สามเณร 12 รูป ชาวบ้านจะทำบุญตักบาตรทุกเช้า ในวันสำคัญทางศาสนา เช่น วันพระ วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา และวันออกพรรษา ชาวบ้านจะเข้าวัดทำบุญตักบาตร ฟังเทศน์ฟังธรรม รักษาศีล เจริญภาวนา

นอกจากนี้ ชาวบ้านโคกงามยังยึดถือในขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิม คือ การปฏิบัติตามฮีต-คอง แม้จะไม่ครบทั้งหมด แต่ก็จะเลือกปฏิบัติตามฮีตที่เข้ากับประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นของตน ตลอดจนการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ตามฮีต เช่น การทำบุญงานสงกรานต์ งานบุญหลวง บุญเข้าพรรษา บุญข้าวประดับดิน เป็นต้น

5.1.2.10 สภาพวัดและหมู่บ้านก่อนการพัฒนา

วัดโคกงาม ในสมัยก่อนปี พ.ศ. 2532 เป็นวัดเล็กๆ ตั้งอยู่บนเนินเขาพื้นที่ราบ จำนวน 18 ไร่เศษ ตามไหล่เขามีป่าไม้เล็กน้อย เนื่องจากพื้นที่เคยถูกใช้เป็นพื้นที่เพาะปลูกข้าวโพดของชาวบ้าน วัดแห่งนี้ไม่ค่อยมีพระสงฆ์มาอยู่ประจำ ก่อนเข้าพรรษาในแต่ละปี ชาวบ้านจะไปนิมนต์พระสงฆ์จากอารามอื่นมาอยู่จำพรรษา เพื่อชาวบ้านจะได้ทำบุญ เข้าวัดฟังเทศน์ฟังธรรม ซึ่งพระสงฆ์ส่วนมากจะเป็นพระหลวงตา จะเน้นไปทางด้านพิธีกรรม แสงหาหลักการะเป็นส่วนใหญ่ แต่ด้วยฐานะของชาวบ้านที่ค่อนข้างยากจน ท่านจำพรรษาเพียงพรรษาสองพรรษา ก็จะจาริกจากไป สภาพวัดจึงเสื่อมโทรม เสนาสนะต่างๆ ชำรุดทรุดโทรม ขาดคนดูแลรักษา สภาพของวัดและบ้านขาดผู้นำด้านจิตใจเป็นเวลานาน แม้สภาพของหมู่บ้านจะมีการคมนาคมสะดวก เมื่อไฟฟ้าเข้ามาสู่หมู่บ้านรายจ่ายของชาวบ้านก็เพิ่มมากขึ้นเป็นเงาตามตัว การรับกระแสวัฒนธรรมใหม่ ได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนทั้งด้านบวกด้านลบ จนกระทั่งพระครูปริยัติปัญญาวัชร ซึ่งเป็นลูกบ้านนี้ ได้กลับมาเยี่ยมโยมบิดามารดา ชาวบ้านจำนวนหนึ่งจึงได้นิมนต์มาอยู่จำพรรษาช่วยพัฒนาวัดพัฒนาหมู่บ้าน วัดและบ้านโคกงามจึงได้รับการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจและจิตใจควบคู่กันไป

จากแรงจูงใจที่อยากจะช่วยเหลือชาวบ้าน ท่านเริ่มมองหาเครื่องมือการพัฒนา พบว่าการที่จะพัฒนาใครได้ จำเป็นจะต้องพัฒนาตนเองก่อน ก่อนที่จะไปกวาดบ้านคนอื่น ต้องกวาดบ้านของตนให้สะอาดเสียก่อน จากประสบการณ์ที่ท่านได้ไปจำพรรษายังภาคต่างๆ เพื่อการศึกษาและการปฏิบัติธรรมให้ยิ่งขึ้นไปอีกนั้น นอกจากจะได้เจริญในสมณธรรมแล้ว ท่านยังได้เรียนรู้วัฒนธรรมท้องถิ่น พร้อมกับการร่วมมือทำงานระหว่างพระสงฆ์กับชาวบ้าน อีกทั้งท่านเห็นว่า บ้านเมืองที่ท่านไปอยู่เพื่อศึกษาและปฏิบัติธรรมนั้น มีการพัฒนาความเจริญไปมากกว่าบ้านเกิดของท่าน จากเหตุปัจจัยดังกล่าวนี้ ทำให้เกิดความคิดที่อยากจะกลับไปช่วยพัฒนาแผ่นดินเกิดของตนให้ได้รับการพัฒนาเหมือนท้องถิ่นอื่นๆ

5.1.3 กิจกรรมการพัฒนาชุมชนบ้านโคกงาม

กิจกรรมการพัฒนาของท่านพระครูปริยัติปัญญาวัชร ท่านได้เริ่มการพัฒนาวัด พัฒนาชุมชน เริ่มตั้งแต่ท่านเข้ามารับตำแหน่งเป็นเจ้าอาวาส จากการศึกษาสรุปได้ดังนี้

5.1.3.1 การพัฒนาจิตใจ

การพัฒนาจิตใจ เป็นการอบรมศีลธรรม ฝึกฝนให้ประชาชนได้มีจิตสำนึกในหน้าที่ มีการแสดงธรรมเทศนาเพื่อเป็นการประยุกต์หลักธรรมมาใช้ในการดำเนินชีวิต การรณรงค์เพื่อต่อต้านอบายมุขในหมู่ประชาชน และการฝึกอบรมจิตตภาวนา หรือฝึกวิปัสสนากัมมัฏฐาน เป็นต้น

การบรรยายธรรม ท่านพระครูปริยัติปัญญาวัชร ได้ผ่านประสบการณ์การอบรมการเผยแผ่ และการอบรมเยาวชน จึงมีความรู้ความสามารถ มีเทคนิค วิธีการเผยแผ่เป็นอย่างดี โดยเฉพาะการ

บรรยายธรรมในกลุ่มเยาวชน นักเรียน ท่านได้สอดแทรกนิทาน บทสุภาษิต พุทธศาสนสุภาษิต คำคล้องจอง ประกอบหลักธรรมเพื่อให้จดจำง่ายนำไปปฏิบัติได้ พร้อมกับการจัดหาสื่อ อุปกรณ์ประกอบการบรรยาย เพื่อให้ไม่ให้ผู้ฟังเบื่อหน่าย

การแสดงธรรมในวันพระ ทุกวันพระจะมีชาวบ้านมาทำบุญที่วัด ท่านจึงใช้โอกาสในวันพระแสดงธรรมให้แก่อุบาสก-อุบาสิกาที่มาร่วมทำบุญที่วัด โดยเน้นลักษณะการแสดงธรรมที่สอดคล้องกับชีวิตประจำวันของชาวบ้าน เพื่อให้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ และจะแสดงธรรมในลักษณะที่ง่ายต่อความเข้าใจ

การอบรมเยาวชน การศึกษาในปัจจุบันได้ดึงเยาวชนให้ห่างเหินไปจากวัด เมื่อท่านมาอยู่ที่วัดโคกงามครั้งแรก ท่านได้ไปขอสอนวิชาพระพุทธศาสนาในชั้นเรียน แต่ทางโรงเรียนไม่อนุญาต แต่เมื่อเยาวชนประสบกับปัญหา เช่น ปัญหายาเสพติด ทางโรงเรียนจึงได้นิมนต์ท่านไปเป็นวิทยากรให้การอบรมซึ่งก็ได้รับความสนใจจากเยาวชนและครูอาจารย์ ต่อมาทางโรงเรียนได้จัดค่ายอบรมคุณธรรมท่านได้ไปเป็นวิทยากรอบรมตามสถานการศึกษาในเขตอำเภอคำชะอี อำเภอโนนสะอาดและอำเภอภูเรือ

การเผยแพร่ธรรมะผ่านหอกระจายข่าว ท่านมีความคิดว่า หากจะรอให้ญาติโยมเข้าวัดมาฟังธรรมทุกวันนั้น ก็คงไม่มีเวลา ท่านจึงนำเสียงธรรมสู่ชุมชน โดยการนำธรรมะบรรยายของท่าน พุทธทาส จากสวนโมกข์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) วัดญาณเวศกวัน จังหวัดนครปฐม พระพิศาลธรรมวาทิ (พระอาจารย์พยอม กลฺยาโณ) วัดสวนแก้ว จังหวัดนนทบุรี เป็นต้น มาเปิดกระจายเสียงจากหอกระจายข่าวของวัดที่ได้ติดตั้งลำโพงไว้ตามจุดต่างๆ ในหมู่บ้านอย่างทั่วถึง เปิดทำการในช่วงเช้าตั้งแต่เวลา 06.00 น. และในช่วงเย็นเวลา 17.30 น. ในการทำช่วงแรกๆ ก็ถูกต่อต้านจากชาวบ้านบ้าง บอกว่าหนวกหูบ้าง รกกวนบ้าง แต่เมื่อผ่านไปเสียงบ่นเสียงด่าก็จางหายไป เพราะได้รับประโยชน์จากการฟัง นับว่าเป็นการนำเสียงธรรมจากวัดสู่หมู่บ้านอีกรูปแบบหนึ่งอย่างได้ผล

5.1.3.2 การพัฒนาการศึกษา

พระครูปริยัติปัญญาวุฒตระหนักดีว่า การศึกษามีความสำคัญต่อการพัฒนาคน ท่านจึงมีเป้าหมายการศึกษาไว้ 3 ระดับด้วยกันคือ

ระดับเด็กเล็ก ท่านได้จัดตั้งศูนย์พัฒนาเด็กก่อนเกณฑ์ขึ้น เมื่อปี พ.ศ.2535 เพื่อต้องการให้เด็กเล็กได้รู้จักพระ ได้รู้จักวัด ได้รับการศึกษาตั้งแต่ยังเยาว์ มีการอบรมเลี้ยงดูอย่างถูกวิธี เพื่อพัฒนาความพร้อมทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และอารมณ์ ในการที่จะเข้าสู่การศึกษาในชั้นประถมศึกษา ปัจจุบันมีเด็กก่อนเกณฑ์ 24 คน มีครูพี่เลี้ยง 2 คน

ระดับเยาวชน ท่านได้เปิดโรงเรียนพุทธศาสนาวินยาธิตย์ จากการที่ท่านได้ไปขอขำโงมการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา เพื่อจะช่วยสอนอบรมเยาวชน แต่ได้รับการปฏิเสธ จึงได้เปิดชั้นเรียนขึ้น โดยใช้ศาลาการเปรียญ และได้รื้อไม้เป็นห้องเรียน เพื่อให้เยาวชนได้ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์

โครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน เป็นโครงการที่เกิดขึ้นจากการได้ไปช่วยสหธรรมิกที่จังหวัดนครราชสีมา เห็นว่าเป็นโครงการที่ดีมีประโยชน์ มีกิจกรรมที่อบรมเยาวชน เช่น การเรียนรู้ชุมชน ปัญหาสังคม ปัญหาสิ่งแวดล้อม และปัญหาสุขภาพจิต เพื่อฝึกหัดให้เด็กรู้เท่าทันปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม จึงคิดที่จะจัดทำขึ้น เพื่อเป็นการฝึกอบรมเด็กให้มีความอดทน อดกลั้นต่อสิ่งยั่วยุทางอารมณ์ต่างๆ เมื่อได้มีโอกาสไปบรรยายธรรมตามโรงเรียนต่างๆ เห็นว่าเยาวชนในหมู่บ้านอื่นๆ ก็ประสบปัญหาเช่นเดียวกันกับชุมชนที่ท่านพำนักอยู่ จึงได้จัดทำโครงการนี้ขึ้นมา

ระดับผู้ครองเรือน หลังจากที่ได้พัฒนาวัดปรับปรุงพื้นที่วัดเรียบร้อย ดันไม้ที่ได้ปลูกเอาไว้ก็เจริญเติบโต ท่านจึงได้จัดการปฏิบัติธรรมแก่ประชาชนในวันสำคัญทางศาสนาบ้าง วันสำคัญของชาติบ้าง นอกจากนี้ ก็จะจัดบวชชีพรามณ์ เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้ฟังธรรม และปฏิบัติธรรม

5.1.3.3 การพัฒนาสิ่งแวดล้อม

การพัฒนาสิ่งแวดล้อมภายในวัด เนื่องจากวัดโคกงามถูกปล่อยให้รกร้าง ขาดเจ้าอาวาส ดูแลบำรุงรักษามาเป็นเวลานาน สภาพของกุฏิ ศาลาการเปรียญ มีสภาพชำรุดทรุดโทรม เมื่อท่านพระครูปริยัติปัญญารุขเข้ามาเป็นเจ้าอาวาส ท่านเห็นว่า เดิมทีบริเวณที่ตั้งวัดมีป่าไม้อุดมสมบูรณ์ มีต้นไม้มากมายตามไหล่เขาถ้าจะมีไม้เต็งรังต้นไม้ขึ้นเต็มไปหมดต่อมาชาวบ้านได้มาขอเช่าพื้นที่ปลูกข้าวโพด ปลูกพืช กล้วยปี ต่อมามีการปลูกต้นยูคาลิปตัสขึ้นรอบๆ วัด เมื่อท่านเข้ามาเป็นเจ้าอาวาส ท่านจึงได้ปรับปรุงพื้นที่วัดใหม่ ปลูกต้นไม้ในพุทธประวัติ เช่น ต้นโพธิ์ มะม่วง ประดู่ เป็นต้น และต้นไม้ให้ร่มเงาไม้ผล เช่น กระท้อน ขนุน ลำไย ลิ้นจี่ เป็นต้น ปลูกเป็นทิวแถวอย่างสวยงาม บนพื้นที่ปลูกหญ้าจนเต็มลานวัด ประมาณ 2-3 ปี ต้นไม้ก็เริ่มโตขึ้น ก็ได้เขียนพุทธศาสนสุภาษิต คำคม คำพังเพย คติธรรมนำไปติดที่ต้นไม้ และสร้างศาลาพักร้อนด้วยล้อยเกวียน 5 หลัง เรียงเป็นแถว ในช่วงวันหยุดเรียนมีเยาวชนและผู้ปกครองได้มาพักผ่อนหย่อนใจ อ่านหนังสือ ทำกิจกรรมกันมากขึ้น

ต่อมาเมื่อต้นไม้เจริญเติบโตมากขึ้น ท่านจัดปฏิบัติธรรมแก่ประชาชน คราวละ 3 วัน บ้าง 5 วันบ้าง ก็ได้อาศัยร่มเงาจากต้นไม้เป็นลานธรรมแทนศาลาการเปรียญ โคนต้นไม้แทนธรรมาสน์ เป็นบรรยากาศสงบและร่มรื่น

นอกจากนี้ บริเวณไหล่เขาท่านก็ปล่อยให้ต้นไม้ขึ้นเองตามธรรมชาติ คอยป้องกันรักษาไม่ให้ชาวบ้านมาตัดและจุดไฟเผา ประมาณ 5-6 ปี ป่าไม้ก็ฟื้นฟูสภาพขึ้นเอง และสร้างท่านบักนั้นน้ำระหว่างหุบเขาพร้อมกับพื้นที่ของเอกชน ได้กลายเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ปลาน้ำจืด 3 ไร่

5.1.3.4 การพัฒนาด้านเศรษฐกิจ

จากการที่ได้ติดตามข่าวสารอยู่เสมอ ได้พบเห็นการทำงานของพระนักพัฒนารูปอื่นที่ได้นำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการสั่งสอนประชาชนได้อย่างเป็นรูปธรรม ท่านเห็นว่า วิธีการดังกล่าว น่าจะนำมาใช้ในชุมชนของตนได้ จึงได้เริ่มศึกษาหาข้อมูลและเดินทางไปศึกษาดูงานพระสุบิน ปณิโด

ที่จังหวัดตราด

เมื่อ 2 ปีที่แล้ว พระครูปริยัติปัญญาวุธ ได้ก่อตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ขึ้น เพราะเห็นว่าความยากจนเป็นบ่อเกิดของปัญหาต่างๆ รวมทั้งปัญหาศีลธรรม หากชาวบ้านยังยากจนอยู่ จะเทศน์ให้เป็นคนดีเพียงใดก็คงจะไม่สำเร็จ ท่านจึงพยายามแปรคำเทศนาจากระดับ “นามธรรม” ให้เป็น “รูปธรรม” ด้วยการตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ โดยให้คนในชุมชนระดมเงินออมคนละ 10 บาท 20 บาท เพื่อนำมาปล่อยกู้ช่วยเหลือกันเองในกลุ่มอย่างมีวินัย เพราะที่ผ่านมาสถาบันการเงิน ธนาคารต่างๆ ล้วนแต่ดึงเงินออมของชาวบ้านออกไปจากชนบทเพื่อนำไปปล่อยกู้ให้คนเมืองและภาคธุรกิจทำกำไรเฉพาะตน โดยที่คนยากจนในภาคชนบทมิได้มีส่วนร่วมในกำไรนั้นๆ มิหนำซ้ำการจะเข้าถึงเพื่อไปใช้ประโยชน์จากเงินของตนเองในสถาบันเหล่านี้กลับเป็นไปได้ยาก

ปัจจุบันมีกลุ่มชาวบ้านร่วมใจกันตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ขึ้นมีเงินหมุนเวียนไม่ต่ำกว่า 200,000 บาท สมาชิกในกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น มีแหล่งเงินกู้มีเงินสะสมของตัวเองเพิ่มขึ้นทุกเดือนมีเงินปันผลในอัตราที่สูงกว่าดอกเบี้ยธนาคารและที่สำคัญคือ มีกองทุนสวัสดิการคุ้มครองตัวเอง เช่นเดียวกับข้าราชการและลูกจ้างบริษัทเอกชนทั่วไป

การดำเนินงานในระยะแรกๆ เป็นไปในลักษณะมีการฝากน้อยแต่ถี่มาก แต่เมื่อกองทุนค่อยๆ โตขึ้นก็ทำให้มีเงินในระบบที่สามารถปันผลและจัดการเรื่องสวัสดิการได้มากขึ้น ท่านพระครูปริยัติปัญญาวุธได้พยายามโน้มน้าวชาวบ้านให้เห็นถึงความพอดีโดยไม่เร่งรัดการเพิ่มทุน แต่มุ่งเป้าหมายไปที่ความประหยัดหมั่นสะสม เพื่อให้รากฐานของกองทุนแข็งแรง สามารถพึ่งตนเองได้ในระยะยาวได้

หลักการจัดการของระบบสัจจะสะสมทรัพย์ อาศัยการผสมผสานหลักการจัดระบบหลายรูปแบบ อาทิ ธนาคาร สหกรณ์ และยังมีกิจกรรมสวัสดิการแก่สมาชิกคล้ายกับบริษัทประกันภัย

ในการดำเนินกิจกรรมดำเนินกิจกรรมกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ ซึ่งได้มีการสอดแทรกหลักธรรมต่างๆ ในพุทธศาสนาเข้าไปด้วย การใช้วัดเป็นฐานของการดำเนินกิจกรรม ซึ่งก็ได้ช่วยฟื้นฟู หรือเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนให้มีความแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น นอกจากนี้ ท่านยังได้ทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงแก่กลุ่มในหลายด้าน คอยให้คำปรึกษา และให้คำตักเตือน เป็นต้น

เป็นที่เข้าใจกันโดยทั่วไปว่า เมื่อมีการนำ “เงิน” มาใช้ไม่ว่าด้วยกรณีใดมักหมิ่นเหม่และทำลายต่อจริยธรรมและศีลธรรมของผู้คนอยู่เสมอ แต่สำหรับท่านพระครูปริยัติปัญญาวุธแล้ว การจัดการ “เงิน” ถูกนำมาใช้ได้อย่างสร้างสรรค์ในเชิงธรรมะดังนี้

(1) กิจกรรมด้านการออม สมาชิกต้องให้สัจจะต่อตัวเองและให้สัจจะต่อกลุ่มว่า จะนำเงินมาฝากให้ได้เดือนละครั้งเท่าๆ กันตลอดทั้งปี

(2) กิจกรรมด้านการกู้ สมาชิกต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบของการสงเงินคืนและการร่วมปรึกษาหารือเพื่อพิจารณาจัดลำดับความสำคัญของการกู้ตามเหตุผลที่ต้องการนำเงินไปใช้ โดยยึดหลักความเดือดร้อน ความจำเป็น บนพื้นฐานของความเอื้ออาทรต่อกันเป็นสำคัญ

(3) กิจกรรมกองทุนสวัสดิการถูกใช้เป็นเครื่องโยงความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชน อันเป็นการสร้างคุณค่าใหม่ในเรื่องของการ “ให้” ตลอดจนใช้ “สวัสดิการ” เป็นตัวสนับสนุนให้สมาชิกมีจิตสำนึกของการมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของและรับผิดชอบต่อกองทุนของชุมชน

การจัดระบบสวัสดิการเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์สามารถดำรงอยู่ได้ เพราะกองทุนสวัสดิการนี้ จะเป็นแรงจูงใจให้สมาชิกไม่ลาออกจากกลุ่ม เพราะถ้าลาออกก็จะไม่ได้รับการแบ่งเงินสวัสดิการให้ เพราะเป็นกองกลางของกลุ่ม พบว่าสมาชิกกลับมีความผูกพันต่อกลุ่มมากขึ้น เพราะต้องพึ่งพาต่อกัน ในขณะเดียวกันก็พยายามช่วยเหลือกัน ทำให้เงินกองทุนก้อนนี้โตมากขึ้นเรื่อยๆ กองทุนสวัสดิการนี้เป็นกลไกที่สำคัญในการให้คนส่วนใหญ่ของชุมชนควบคุมพฤติกรรมของคนในชุมชนด้วย เช่น สมาชิกของกลุ่มได้สิทธิได้รับคำรักษาพยาบาลนอนโรงพยาบาลได้คืนละ 500 บาท เป็นต้น กลไกในการจัดสรรกำไรของกลุ่มกลับคืนให้สมาชิกในรูปของ

- 1) คำรักษาพยาบาล
- 2) ค่าช่วยเหลือทำศพ
- 3) ทุนการศึกษาเด็ก
- 4) การพัฒนาหมู่บ้าน
- 5) การฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม ฯลฯ

จากกิจกรรมดังกล่าวได้ส่งผลกระทบที่เห็นชัดใน 3 ระดับ คือ

1) **ระดับปัจเจกและครัวเรือน** กิจกรรมด้านการออม มักเริ่มต้นจากกลุ่มสตรี ซึ่งจะผลักดันให้คนอื่นในครอบครัวเข้ามาเป็นสมาชิกของกลุ่มในโอกาสต่อมา ความมั่นคงในระดับครัวเรือน จึงมิได้ถูกผูกขาดอยู่กับผู้ใดผู้หนึ่ง

2) **ระดับชุมชน** เมื่อเงินทุนในระบบเพิ่มมากขึ้น อันเป็นผลมาจากความสามารถในการออมและการส่งเงินคืน จะถูกนำมาใช้ประโยชน์ในรูปของเงินปันผล ซึ่งไม่ต่างจากอัตราดอกเบี้ยของธนาคารพาณิชย์และสวัสดิการ ทั้งที่เป็นคำรักษาพยาบาล ค่าช่วยเหลือเมื่อเสียชีวิต ค่าเล่าเรียน พัฒนาหมู่บ้าน ฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม ซึ่งสะท้อนการพัฒนาศักยภาพของชุมชนจากฐานการเงินในการจัดการปัญหาต่างๆ

3) **ระดับระหว่างชุมชน** เมื่อเงินออมในระบบมากกว่าเงินกู้ ย่อมมีเงินเหลือในระบบ ซึ่งจะถูกส่งต่อไปให้แก่ชุมชนอื่นในเครือข่ายกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ อันเป็นตัวเชื่อมโยงให้เกิดเป็นเครือข่ายความร่วมมือของชุมชน

ปฏิบัติการของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์มีนัยยะที่สำคัญอยู่ 2 ประการ กล่าวคือ ประการแรก กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ได้ทำให้เห็นว่า การใช้พลังทางสังคมและพลังทางศีลธรรม สามารถใช้เป็นเครื่องมือเพื่อถ่วงดุลพลังทางการเมืองตลาด หรือพลังทางเศรษฐกิจได้ ประการที่สอง คือ กลุ่มสัจจะสะสม

ทรัพย์ได้พิสูจน์ให้เห็นว่า ทศนคติที่มองว่าตลาดเป็นพลังสูงสุดที่ไม่สามารถควบคุมได้นั้นเป็น “เท็จ”

หัวใจสำคัญที่กลั่นออกมาจากกลุ่มสังจะสะสมทรัพย์ ก็คือ “เงิน” ที่คนส่วนใหญ่คิดว่าสำคัญที่สุด กลับมิใช่เป้าหมายสูงสุดของความอยู่รอด หากแต่เป็นการได้ร่วมทุกข์ร่วมสุข ความสมัคสมานสามัคคีกัน ช่วยเหลือเอื้ออาทรกันในการแก้ปัญหาและการพัฒนาชุมชน โดยมีการจัดการด้านการเงินซึ่งถือว่าเป็นเครื่องมือหนึ่งในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

5.1.4 ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานพัฒนา

จากการดำเนินกิจกรรมการพัฒนาได้พบกับปัญหาหลาย ๆ ด้าน แต่ที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา ก็คือ ความขัดแย้งกับผู้นำหมู่บ้าน การไม่มีส่วนร่วมในการพัฒนาของผู้นำ และความไม่เข้าใจการพัฒนาของผู้นำ ทำให้กิจกรรมที่ท่านดำเนินการไปด้วยความล่าช้า ท่านจึงแก้ปัญหาด้วยการเข้าหาผู้นำชุมชนที่ไม่เป็นทางการที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ และดึงมาร่วมกิจกรรมการพัฒนา ซึ่งก็ส่งผลให้ชาวบ้านได้เข้ามาร่วมกิจกรรมการพัฒนาเพิ่มมากขึ้น ซึ่งในเรื่องนี้ ท่านพระครูปริยัติปัญญารุช ได้กล่าวว่า “เมื่อเกิดปัญหากับผู้นำแล้ว ตนจะวางเฉย ถือว่าเป็นเรื่องธรรมดาของการได้เสียผลประโยชน์ คิดว่ากิจกรรมที่ท่านกำลังดำเนินการอยู่จะเป็นบทพิสูจน์ เราควรทำหน้าที่ของเราให้ดีที่สุด เราไม่ได้ทำเพื่อให้ใครมาชมว่าดีว่าเด่นอะไรการทำงานของเราถือว่าเป็นการปฏิบัติธรรมปลูกมะม่วงวันนี้จะได้ผลในทันทีคงไม่ใช่ต้องรอน้ำพรุนดินใส่ปุ๋ยเอาใจใส่ รอโอกาสและเวลาเหมาะสมก็จะได้ผล ช้าหน่อยไม่เป็นไร”

5.1.5 ผลการดำเนินงานพัฒนา

จากการดำเนินกิจกรรมการพัฒนาที่ผ่านมา มีผลต่อสภาพความเป็นอยู่ของชาวบ้านในลักษณะที่ดีขึ้น คือ

- 1) มีส่วนช่วยผลักดันให้ชาวบ้านได้ขยันทำมาหากิน มุ่งประกอบสัมมาอาชีพ ทำให้ชาวบ้านมีสภาพทางเศรษฐกิจในครอบครัวดีขึ้น
- 2) ชาวบ้านสามารถนำเอาความรู้ที่ได้รับจากการพัฒนาด้านต่างๆ มาปรับปรุงสภาพชีวิตความเป็นอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาทางการศึกษาและการทำงานเป็นกลุ่ม เช่น กลุ่มสังจะสะสมทรัพย์ ชาวบ้านรู้จักช่วยเหลือตนเอง และเสียสละเพื่อประโยชน์ของส่วนรวมมากขึ้น
- 3) ความประพฤติและการปฏิบัติต่อกันของประชาชนอยู่ในกรอบของศีลธรรมและจริยธรรมมากขึ้น ชาวบ้านสามารถละอบายมุขต่างๆ ลงได้มาก ทั้งในด้านการดื่มสุรา สิ่งเสพติดต่างๆ และการพนัน เป็นต้น โดยเฉพาะในช่วงเข้าพรรษา หรือเมื่อมีการอบรมปฏิบัติธรรม

5.2 กรณีศึกษาพระครูสุธีปริยัตโยดมกับการพัฒนาบ้านเสี้ยว ต.วังชัย อ.น้ำพอง จ.ขอนแก่น

5.2.1 ประวัติและภูมิหลังพระครูสุธีปริยัตโยดม (สี ปณฺณปาหุโธ)

ท่านพระครูสุธีปริยัตโยดม มีนามเดิมว่า สี นามสกุล สุระวิค เกิดวันพฤหัสบดีที่ 31 มกราคม พ.ศ. 2499 เป็นบุตรของนายชน นางสา สุระวิค เกิดที่บ้านเลขที่ 84 หมู่ที่ 11 ตำบลยางอู่ม อำเภอท่าคันโท จังหวัดกาฬสินธุ์

ในวัยเด็กได้เข้ารับการศึกษจากโรงเรียนประถมศึกษา จนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 7 ด้วยความเป็นคนใฝ่รู้ใฝ่ต่อการศึกษาอยากจะทำต่อไปแต่ไม่มีโอกาส เนื่องจากภาวะความจำเป็นของครอบครัว จึงได้บรรพชาเป็นสามเณรเมื่อวันที่ 21 ธันวาคม พ.ศ. 2511 โดยมีพระครูอดุลศีลาภรณ์ เป็นพระอุปัชฌาย์ แล้วได้ศึกษาพระปริยัติธรรมทั้งทางธรรม ทางโลก ที่วัดศรีสว่างบรมสุข จังหวัดอุดรธานี จนสามารถสอบนักธรรมชั้นเอกได้ จึงได้ย้ายมาศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีที่วัดชัยศรี บ้านเสี้ยว จนสอบเปรียญธรรม 6 ประโยคได้เมื่อปี พ.ศ. 2526 และสำเร็จการศึกษาปริญญาศึกษาศาสตรบัณฑิต วิชาเอกการบริหารการศึกษา จากมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช ในปี 2530

ในปี 2523 ได้รับการแต่งตั้งเป็นเลขานุการเจ้าคณะอำเภอน้ำพอง และได้เข้ารับการอบรมพระสังฆาธิการจากโรงเรียนพระสังฆาธิการส่วนภูมิภาค จังหวัดขอนแก่น และได้เข้ารับการอบรมพระสังฆาธิการเพื่อการพัฒนาชุมชน ที่จังหวัดนครพนม เมื่อปี พ.ศ. 2525 ต่อมาได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาสวัดชัยศรี บ้านเสี้ยว และได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะตำบลหนองกุง เมื่อปี พ.ศ. 2527 และในปี พ.ศ. 2529 ได้รับการแต่งตั้งเป็นรองเจ้าคณะอำเภอน้ำพอง และพระอุปัชฌาย์ ในปี พ.ศ. 2534

5.2.1.1 แรงจูงใจในการพัฒนา

จากความเป็นท่านเป็นเจ้าอาวาสวัดชัยศรี บ้านเสี้ยว จึงถูกเชิญเข้าร่วมการพัฒนาหมู่บ้านตามโครงการหมู่บ้านบวรแล้วได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านในด้านต่างๆ ร่วมกันพัฒนาหมู่บ้านตนเอง นอกจากนี้ชาวบ้านยังช่วยกันเสียสละเวลาแรงงานมาช่วยพัฒนาวัด ตลอดจนการได้รับความอุปถัมภ์ด้วยปัจจัย 4 แก่ท่านและลูกศิษย์ของท่าน จึงเกิดความเห็นอกเห็นใจชาวบ้าน อยากร่วมพัฒนา

อีกประการหนึ่ง ต้องการที่จะปกป้องพุทธศาสนา ที่ถูกลัทธิศาสนาอื่นกล่าวโจมตีว่า พระพุทธศาสนามีแต่เอาประโยชน์จากชาวบ้าน ส่วนศาสนาของเขามีแต่ช่วยเหลือชาวบ้าน จึงคิดว่าการที่พระสงฆ์จะพัฒนาแต่จิตใจอย่างเดียวไม่ได้แล้ว ควรจะเข้าไปร่วมทุกข์ร่วมสุขกับเขาด้วย ชาวบ้านย่อมไม่อาจปลดปล่อยกิเลสได้ ถ้าหากยังมีปัญหาเรื่องปากท้อง ดังนั้น ถ้าชาวบ้านมีปัญหา จึงเป็นความรับผิดชอบของพระสงฆ์ที่จะต้องหาทางออกให้ เช่น เรื่องปัญหาหนี้สิน ปัญหาความยากจน ปัญหาความมั่งคั่ง เป็นความสำนึก เป็นความรับผิดชอบที่พระสงฆ์พึงมีต่อสังคม

5.2.1.2 เทคนิคในการพัฒนา

พระครูสุธีปริยัตโยดม กล่าวถึงวิธีการชักนำชาวบ้านมาร่วมพัฒนาไว้ว่า การพัฒนาต้องมีฐานพัฒนาดี คนในหมู่บ้านมีความเอื้อเฟื้อกัน มีความเห็นอกเห็นใจกัน โดยท่านใช้วิธี 3 จ. ดังนี้ คือ

จ. แรก คือ ยามจน ในขณะที่คนยากจน มีผู้คนหยิบยื่นให้ ยื่นมือเข้ามาช่วยเหลือในยามตกทุกข์ได้ยาก ตัวอย่างเช่น ธนาคารหมู่บ้าน ต้องยื่นมือเข้าไปช่วยสมาชิกที่ตกทุกข์ได้ยาก เพื่อเขาจะได้นำไปประกอบอาชีพ เลี้ยงปากเลี้ยงท้อง เลี้ยงครอบครัว

จ. ที่ 2 คือ ยามเจ็บไข้ ในยามเจ็บไข้ได้ป่วยขึ้นมา ต้องไปเยี่ยมไปถามข่าว ปลุกปลอบขวัญให้กำลังใจกัน

จ. ที่ 3 คือ ยามจาก ต้องไปช่วยเหลือ ต้องไปปลอบขวัญให้กำลังใจแก่ญาติ ไม่ว่าผู้นั้นจะยากดีมีจนอย่างไร ต้องได้รับการปฏิบัติอย่างเสมอภาคกัน

นอกจากนี้ พระครูสุธีปริยัตโยดม ท่านมีเทคนิคการใช้คน คือ ท่านจะจำชื่อคนในหมู่บ้านได้ทุกคน ตั้งแต่ปู่ย่า ตายาย พ่อแม่ ลูกหลาน หากจำชื่อไม่ได้ ก็จะเรียกนามสกุลแทน

5.2.2 ข้อมูลทั่วไปของชุมชนบ้านเสี้ยว อ.น้ำพอง จ.ขอนแก่น

5.2.2.1 ที่ตั้งและอาณาเขต

บ้านเสี้ยว ตั้งอยู่หมู่ที่ 9 ตำบลวังชัย อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น อยู่ห่างจากตัวอำเภอน้ำพอง ประมาณ 4 กิโลเมตร อยู่ห่างจากตัวจังหวัดขอนแก่น ประมาณ 40 กิโลเมตร ตามทางหลวงแผ่นดินสายน้ำพอง-กระนวน เชื่อมต่อจากถนนมิตรภาพ การคมนาคมไปมาสะดวก ลักษณะพื้นที่ของหมู่บ้านโดยทั่วไปเป็นพื้นที่ราบ มีคลองลำน้ำเสี้ยว เป็นสายเลือดในการเพาะปลูก มีอ่างเก็บน้ำห้วยน้ำเสี้ยว มีพื้นที่ป่าสาธารณะเป็นป่าชุมชนหรือป่าสาธารณะประมาณ 753 ไร่ หากในปีใดมีฝนแล้งน้ำในอ่างเก็บน้ำก็พลอยเหือดแห้งไปด้วย บ้านเสี้ยวนี้มีพื้นที่ประมาณ 3,066 ไร่ เป็นพื้นที่ทางการเกษตรประมาณ 2,370 ไร่ เป็นป่าชุมชนประมาณ 700 ไร่ ที่เหลือเป็นที่พักอาศัย และที่สาธารณประโยชน์ โดยมีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับป่าสาธารณะและอ่างเก็บน้ำห้วยน้ำเสี้ยว
ทิศใต้	ติดต่อกับบ้านโคกกลาง
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับบ้านก้ามแมด
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับบ้านโคกสูง

5.2.2.2 ประวัติของหมู่บ้าน

จากการสอบถามผู้ใหญ่โชติ ทองหล่อ ทราบว่า หมู่บ้านนี้มีอายุประมาณ 112 ปีบรรพ

บุรุษของชาวบ้านเสียว อพยพมาจากบ้านมะขามเตี้ย จังหวัดร้อยเอ็ด โดยมีพ่อใหญ่เถา พ่อใหญ่สี สุนนท์ เป็นผู้นำลูกหลานอพยพเข้ามา จับจองที่ดินทำกิน ซึ่งอยู่ใกล้ห้วยน้ำเสียว น้ำท่าอุดมสมบูรณ์ดี เมื่อตั้งหมู่บ้านได้ประมาณ 8 ปี ก็สร้างวัดบ้านเสียวขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2432 ภายหลังที่ได้ตั้งบ้านเรือนที่บริเวณใกล้ห้วยน้ำเสียว ก็ได้มีเพื่อนกลุ่มอื่นๆ ตามมา จากมหาสารคามบ้าง ขอนแก่นบ้าง จาจนครราชสีมาบ้าง ซึ่งมีลักษณะเป็นกลุ่มเครือญาติกันโดยส่วนมาก อพยพเข้ามาตั้งรกรากอยู่ที่บริเวณห้วยน้ำเสียว เนื่องจากเห็นว่าน้ำท่าอุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การเพาะปลูก ตั้งชื่อหมู่บ้านนี้ว่า “บ้านเสียว” เพราะถือเอาตามชื่อห้วยน้ำเสียวนั่นเอง

ปัจจุบันบ้านเสียว ได้แยกหมู่บ้านออกไปในบริเวณใกล้เคียงกัน เช่น บ้านโคกกลาง หมู่ที่ 10 ซึ่งคน 2 หมู่บ้านนี้เป็นเครือญาติกันเกือบทั้งหมด เมื่อเกิดคดีความขึ้นมา ผู้ใหญ่บ้านก็จะทำหน้าที่เป็นคนกลางได้เชิญญาติทั้ง 2 ฝ่ายมาพูดคุย ไกล่เกลี่ย ประนีประนอมกัน เพื่อไม่ให้มีเรื่องเดือดร้อนถึงโรงถึงศาล ปัญหาที่สามารถยุติได้ด้วยดี

5.2.2.3 ประชากรและการศึกษา

ผู้ใหญ่โชติ ทองหล่อ ได้ให้ข้อมูลว่า หมู่บ้านนี้มีประชากรอยู่อาศัยจำนวน 261 ครัวเรือน มีจำนวนประชากรทั้งหมด 1,288 คน เป็นชาย 624 คน เป็นหญิง 664 คน เฉลี่ยครอบครัวละ 4-8 คน ประชากรร้อยละ 68.4 เป็นคนในวัยแรงงาน และการศึกษา คนอายุ 6-14 จะได้รับการศึกษาจนจบภาคบังคับ คนอายุ 14-50 ปี เขียนและอ่านภาษาไทยได้ดี นอกจากนี้ยังได้รับการศึกษาอบรมด้านอาชีพ และด้านสุขภาพอนามัยชุมชนอีกด้วย

5.2.2.4 เศรษฐกิจ

การประกอบอาชีพ จากการศึกษาพบว่า ชาวบ้านมีอาชีพทำนา ซึ่งสามารถทำได้ปีละ 1 ครั้ง มีพื้นที่ทำนา 1,470 ไร่ ซึ่งมีครัวเรือนที่ทำนา 40 ครัวเรือน ได้ผลผลิตข้าวเปลือกไร่ละ 300 กิโลกรัม รายได้เฉลี่ยกิโลกรัมละ 7 บาท โดยในอดีตนั้น ชาวบ้านเสียวทำนาเพื่อการบริโภคภายในครัวเรือน หากมีเหลือจึงนำไปขาย หรือใช้แลกเปลี่ยนกับสิ่งของอื่นๆ แต่ในปัจจุบันนอกจากผลิตเพื่อบริโภคเองแล้ว ยังผลิตเพื่อขายด้วย และทำไร่ปลูกอ้อย และมันสำปะหลัง ซึ่งมีพื้นที่ประมาณ 900 ไร่ ซึ่งต้องจ้างรถไถเฉลี่ย 200-300 บาท/ไร่

ส่วนอาชีพเสริมของชาวบ้านเสียว ได้แก่ การปลูกผักปลอดสารพิษ ซึ่งมีครัวเรือนที่ดำเนินกิจกรรมนี้จำนวน 48 ครัวเรือน สำหรับผลผลิตจะนำมาขายให้ร้านสหกรณ์หมู่บ้าน และตลาดใกล้เคียง มีรายได้เฉลี่ย 5,000 บาท/เดือน และอาชีพการปลูกเห็ด มีกลุ่มผู้เพาะเห็ด เป็นเห็ดนางฟ้าและเห็ดขอนขาว ซึ่งทางกลุ่มได้ดำเนินการมาเป็นเวลา 5 ปี ได้กู้เงินจากธนาคารหมู่บ้านมาซื้อวัสดุและเชื้อผลผลิตนั้นนำมาขายให้กับร้านค้าสหกรณ์ของหมู่บ้าน และตลาดใกล้เคียง ซึ่งมีรายได้เฉลี่ย 3,500-5,000 บาท/เดือน

นอกจากนี้ ชาวบ้านในวัยแรงงานได้ไปขายแรงงานในโรงงานน้ำตาลขอนแก่นที่อยู่ใกล้หมู่บ้าน และโรงงานสุรา โรงงานผลิตเชื้อกระดาษ ในอำเภอใกล้เคียง และมีแรงงานบางส่วนที่ไปทำงานในย่านอุตสาหกรรมกรุงเทพฯ และสมุทรปราการ แล้วส่งเงินกลับบ้านเพื่อใช้จ่ายในครอบครัว และยังมีอาชีพค้าขาย รับราชการ ซึ่งยังมีเป็นส่วนน้อย

พื้นที่ที่ใช้ในการเกษตร จากพื้นที่รวมทั้งหมด 3,066 ไร่ มีพื้นที่ใช้ทำการเกษตรเพาะปลูก และเลี้ยงสัตว์ ประมาณ 2,370 ไร่ ปัญหาเรื่องดินที่พบก็คือ เป็นดินกรวดปนทราย และมีครวเรือนที่ไม่มีที่ดินทำกินจำนวน 7 ครอบครัว

การดำเนินการทางการเกษตร ในหมู่บ้านนี้มีโรงสีข้าวอยู่ 3 โรง และมีเกษตรกรที่หันมาประกอบอาชีพทำการเกษตรแบบผสมผสาน หรือการเกษตรตามแนวทางพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (ทฤษฎีใหม่) จำนวน 3 ครอบครัว เนื้อที่ประมาณ 60 ไร่ ซึ่งยังอยู่ในขั้นเริ่มต้นได้ประมาณ 3 ปี

แหล่งเงินทุนที่สำคัญของหมู่บ้าน คือ ธนาคารหมู่บ้าน ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ ธนาคารออมสิน และนายทุนในหมู่บ้าน ส่วนมากชาวบ้านจะกู้เงินจากธนาคารหมู่บ้านมากกว่า เนื่องจากเป็นสมาชิกของธนาคาร คิดดอกเบี้ยถูก และได้ค่าเฉลี่ยผลตอบแทนคืนจากการกู้ยืมอีกด้วย

5.2.2.5 โครงสร้างพื้นฐานของหมู่บ้าน

บ้านเสี้ยวมีการปกครองหมู่บ้านในรูปแบบคณะกรรมการหมู่บ้าน โดยแบ่งออกเป็น 2 หมู่บ้าน คือ หมู่ 9 และหมู่ 13 และแบ่งเป็นคุ้ม ภายในหมู่บ้านจะมีวัดชัยศรี บ้านเสี้ยวเป็นจุดศูนย์รวมจิตใจ ทั้งในด้านการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและเป็นสถานที่ประชุมชาวบ้าน และสถานการศึกษาของรัฐ คือ โรงเรียนบ้านเสี้ยวโคกกลาง เป็นโรงเรียนขยายโอกาสเปิดสอนตั้งแต่อนุบาลถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 มีศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก

สาธารณูปโภคในหมู่บ้านประกอบด้วย

- ถนนคอนกรีตเสริมเหล็ก 3 กิโลเมตร ถนนลาดยางจากทางหลวงเข้าสู่หมู่บ้าน 1 กิโลเมตร และถนนภายในบ้านบางส่วนยังเป็นถนนดินและลูกรัง
- ไฟฟ้า เข้าสู่หมู่บ้านเมื่อ พ.ศ. 2508 ซึ่งมีครัวเรือนที่ใช้ไฟฟ้าทุกหลังคาเรือน โดยมีไฟฟ้าตามถนนในหมู่บ้าน และถนนสู่วัดบ้านเสี้ยว
- หอกระจายข่าวประจำหมู่บ้าน ติดตั้งอยู่ที่วัดชัยศรี บ้านเสี้ยว ซึ่งมีพระสงฆ์ดูแลรักษา ในเวลาเช้าจะเปิดข่าวสารรายการข่าว 6 โมงเช้า หากมีการประชุมชาวบ้าน เจ้าอาวาสหรือผู้ใหญ่บ้านจะใช้เสียงจากหอกระจายข่าวบอกแจ้งแก่ชาวบ้าน
- ระบบประปาหมู่บ้าน มีอยู่ 2 แห่ง คือ ด้านทิศตะวันออกของหมู่บ้าน และตั้งอยู่ที่วัดชัยศรี มีน้ำสะอาดใช้การได้ตลอดปี นอกจากใช้บริโภคแล้ว ยังได้จัดทำโครงการบ่อน้ำบาดาลลอยฟ้า

ส่งนำไปยังสวนเกษตรในโครงการปลูกผักปลอดสารพิษอีกด้วย

- โทรศัพท์ในหมู่บ้าน มีสถานที่บริการโทรศัพท์สาธารณะ 2 ตู้ เป็นตู้ใช้บัตรและเหรียญหยอด อีกทั้งโทรศัพท์ในส่วนบุคคลก็มี โทรศัพท์บ้าน การให้บริการขึ้นอยู่กับระยะทางใกล้-ไกลกับพื้นที่ที่ติดต่อ

ด้วยการสาธารณสุขโรคที่ครบครันเช่นนี้จึงทำให้ชาวบ้านมีเครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เช่น โทรทัศน์ ตู้เย็น วิทยุ เครื่องซักผ้า มีรถยนต์ รถจักรยานยนต์ ตามมา

5.2.2.6 การปกครอง

การปกครองหมู่บ้านได้แบ่งการปกครองแบ่งออกเป็นคุ้มบ้าน ประกอบด้วยประธานคุ้มและกรรมการ ปัจจุบันมีนายโชติ ทองหล่อ เป็นผู้ใหญ่บ้าน โดยมีโครงสร้างเป็นฝ่ายต่างๆ ประกอบด้วยกรรมการฝ่ายปกครอง ฝ่ายการศึกษาและวัฒนธรรม ฝ่ายการคลัง ฝ่ายการพัฒนาส่งเสริมอาชีพ, ฝ่ายสาธารณสุข ฝ่ายสวัสดิการสังคม ฝ่ายพัฒนาสตรี ฝ่ายอนุรักษ์และฟื้นฟูห้วยน้ำเสียว เป็นต้น ปัจจุบันได้แยกหมู่บ้านออกไปในบริเวณใกล้เคียงกัน เช่น บ้านโคกกลาง หมู่ที่ 10 และบ้านเสียว หมู่ที่ 13 ด้วยเหตุผลทางการปกครองและงบประมาณในการพัฒนาหมู่บ้าน

5.2.2.7 สังคมและวัฒนธรรม

บ้านเสียวยังดำเนินกิจกรรมทำบุญทำกุศลตามประเพณีท้องถิ่นอีสาน คือ ฮีต 12 เป็นการทำบุญ แต่ในขณะเดียวกันก็เป็นรวมคนในวัฒนธรรมเดียวกัน ได้มาพบปะสนทนาพูดคุยกัน จึงถือเอาวันดังกล่าวได้แจ้งข่าวสารแก่สมาชิกของชุมชนไปในตัวเสร็จ

5.2.2.8 การสาธารณสุข

เมื่อมีความเจ็บป่วยเกิดขึ้น คนในหมู่บ้านส่วนมากจะไปรับการรักษาพยาบาลจากสถานบริการสาธารณสุข หรือคลินิกในตลาดอำเภอหนองหาน หรือตัวเมืองขอนแก่น ด้วยการคมนาคมไปมาสะดวก มีรถประจำทางวิ่งผ่านวันละหลายเที่ยว และโรงพยาบาลน้ำพองอยู่ไม่ไกลจากหมู่บ้านนัก ชาวบ้านจึงนิยมไปใช้บริการที่โรงพยาบาลมากกว่าจะไปซื้อหายาชุดมารับประทานเอง

5.2.2.9 ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับบ้าน

วัด บ้าน และโรงเรียน ถือว่าเป็นยุทธศาสตร์ในการพัฒนาบ้านเสียว ในโครงการหมู่บ้านบวร โดยมีคำขวัญของการพัฒนาว่า วัดจะดีมีหลักฐานเพราะบ้านช่วย, บ้านจะสวยเพราะมีวัดคั่นนิสัย, บ้านกับวัด โรงเรียนช่วย ยิ่งอวยชัย, ถ้าวัดกันก็บรรลือทั้งบวร

เมื่อวัดมีกิจกรรมต่างๆ เกิดขึ้นจะต้องประสานกับผู้นำชาวบ้าน หรือตัวแทนทุกครั้ง กล่าวได้ว่า วัดมีอะไร ผู้ใหญ่บ้านต้องรู้ ภายในหมู่บ้านมีอะไร เจ้าอาวาสก็ต้องรู้เช่นกัน เมื่อเกิดเหตุจำเป็น

จะได้เตรียมป้องกัน ห้ามปรามกันได้ทันทั่วทั้งที่ โดยจะปรึกษาหารือกันอยู่เสมอ เพราะผู้ใหญ่บ้านเข้าวัดเกือบทุกวัน และเจ้าอาวาสเข้าไปบิณฑบาตในหมู่บ้านทุกวัน แม้แต่โรงเรียนก็เช่นเดียวกัน มีปัญหาต่าง ๆ เกิดขึ้น ก็จะมาร่วมปรึกษาหารือหาวิธีการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ร่วมกัน

นอกจากนี้ ชาวบ้านก็ให้ความอุปถัมภ์แก่พระภิกษุสามเณรด้วยปัจจัย 4 โดยเฉพาะเรื่องอาหารนั้นชาวบ้านแต่ละครอบครัวจะรับส่งปันโดพร้อมกับกระติบข้าวเหนียวถวายแก่พระภิกษุหรือสามเณร ตั้งแต่ 1 รูป ถึง 3 รูป หลังจากพระภิกษุสามเณรกลับจากบิณฑบาตในหมู่บ้านกลับถึงวัดแล้ว ก็จะมีญาติโยมอุปถัมภ์หิ้วปันโดอาหารเข้ามาถวายพระภิกษุสามเณรที่ตนรับเป็นอุปถัมภ์ถวายอาหาร แต่ละวันจะมีญาติโยมเข้ามาวัดไม่ต่ำกว่า 20 คน หากญาติโยมท่านใดมีธุระก็จะนำปันโดมาถวายแล้วก็เดินทางกลับบ้าน อีกจำนวนหนึ่งก็จะอยู่รับศีล รับพรพระ ท่านพระครูสุธีปริยัตโยดม ก็ได้อาศัยเวลาในช่วงก่อนให้ศีลให้พร บอกกล่าวข่าวสารของวัด ข่าวสารการพัฒนา ข่าวสารธนาคารหมู่บ้าน ข่าวสารเรื่องทุนการพัฒนาหมู่บ้าน โดยให้ญาติโยมนำข่าวสารเหล่านี้ไปบอกแก่สมาชิกของครอบครัวของตน นอกจากนี้ ท่านพระครูสุธีปริยัตโยดม ก็ได้ชักถามข่าวจากชาวบ้านด้วยเช่นกัน เพื่อรับฟังปัญหาของชาวบ้าน

จะเห็นได้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับบ้านนั้น เป็นไปในลักษณะการเกื้อกูลกัน ชาวบ้านให้ความอุปถัมภ์วัดด้วยปัจจัย 4 วัดก็ส่งเคราะห์ชาวบ้านด้วยการแนะนำดี ส่งสอนดี เป็นการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

5.2.3 กิจกรรมการพัฒนาชุมชนบ้านเสียว

จากความสามารถและบุคลิกลักษณะการเป็นผู้นำของท่านพระครูสุธีปริยัตโยดม ส่งผลให้ท่านได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาสวัดชัยศรี ในปี พ.ศ. 2527 ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะตำบลหนองกุง ในปี พ.ศ. 2527 ได้รับแต่งตั้งเป็นพระอุปัชฌาย์ ในปี พ.ศ. 2534 ได้รับแต่งตั้งเป็นรองเจ้าคณะอำเภอน้ำพอง ในปี พ.ศ. 2537 และได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระครูสุธีปริยัตโยดม ในปี พ.ศ. 2535

นับตั้งแต่ที่ท่านเป็นเจ้าอาวาสในปี พ.ศ. 2527 ท่านได้เข้าร่วมกับชาวบ้านพัฒนาถนนหนทาง ปรับแผนผังหมู่บ้าน ปรับปรุงสิ่งแวดล้อม ให้เป็นระเบียบเรียบร้อย ในโครงการหมู่บ้านบวร

เมื่อถึงช่วงที่ทางราชการจังหวัดขอนแก่นมีนโยบายประกวดหมู่บ้าน ตามโครงการหมู่บ้านบวร ซึ่งก็ครอบคลุมมาถึงบ้านเสียว ตำบลวังชัยด้วย ทางด้านกำนันและผู้ใหญ่บ้านได้ปรึกษาหารือแล้วลงความเห็นร่วมกันว่าบ้านเสียวเป็นหมู่บ้านที่ได้เริ่มพัฒนามาบ้างแล้วก็น่าที่จะส่งเข้าประกวดหมู่บ้านตัวอย่าง เมื่อมีมติแน่นอนแล้วชาวบ้านเสียวและผู้นำทุกฝ่ายรวมทั้งท่านพระครูสุธีปริยัตโยดม ก็ได้ร่วมแรงกันพัฒนาหมู่บ้านตามแนวนโยบายของทางราชการ เช่น จัดทำซุ้มประตู รั้วบ้าน ถนนแคบก็ขยาย ไม่มีก็ขุดตัดใหม่ จัดทำฝังหมู่บ้านใหม่ เป็นต้น นอกจากนี้ยังจัดให้มีการทำกิจกรรมเพื่อฝึกการทำงานร่วมกันระหว่างชาวบ้านด้วยกันเอง โดยมีการตั้งกองทุนร้านค้าสหกรณ์ของหมู่บ้านขึ้น ตลอดจนกองทุนอื่นๆ ขึ้นมา

การระดมจัดทำกิจกรรมต่างๆ เหล่านี้ นอกจากจะเป็นการเร่งรัดทำการแข่งขันประกวดหมู่บ้านแล้ว ก็ยังก่อให้เกิดประโยชน์แก่ชาวบ้านในหลายประการด้วยกัน โดยเฉพาะการจัดตั้งกองทุนร้านค้าสหกรณ์ ทำให้ชาวบ้านมีเงินทุนหมุนเวียนภายในหมู่บ้านมากขึ้น ชาวบ้านสามารถซื้อสินค้าในราคาที่ถูกลงกว่าท้องตลาดและที่สำคัญชาวบ้านรู้จักเรียนรู้การบริหารกองทุน และรู้จักรับผิดชอบงานในฐานะงานของส่วนรวม จุดที่น่าสนใจก็คือ ร้านนี้จะไม่จำหน่ายสิ่งเสพติด เช่น เหล้า บุหรี่ เครื่องดื่มยาชูกำลัง และยาสารพัดประโยชน์ (ยาชุด ยาซอง) ลักษณะของการบริหารกองทุนร้านค้านี้ท่านพระครูสุธีปริยัตโยดมได้แบบมาจากกองทุนของหมู่บ้านอื่นๆ เนื่องจากเห็นประโยชน์ในประเด็นดังกล่าว จากการร่วมมือกันพัฒนาหมู่บ้านก็ส่งผลให้บ้านเสียวได้ตำแหน่งชนะเลิศในระดับตำบล จากหมู่บ้านที่ส่งเข้าประกวดทั้งหมด และในช่วงเวลาเพียง 1-2 ปีเท่านั้น บ้านเสียวได้ส่งหมู่บ้านเข้าประกวดอีกครั้งด้วยกัน ก็เนื่องมาจากการริเริ่มพัฒนาหมู่บ้าน ตามนโยบายของรัฐบาลและการริเริ่มจัดตั้งกลุ่มกิจกรรมต่างๆ ด้วยความสมัครสมานของชาวบ้านอย่างเต็มที่ ซึ่งทำให้บ้านเสียวมีการพัฒนาเป็นไปอย่างรวดเร็วกว่าบ้านอื่นๆ

การประกวดแต่ละครั้งที่ผ่านมา ท่านพระครูสุธีปริยัตโยดมได้ทบทวนผลที่ทำผ่านมาและตั้งข้อสังเกตไว้ว่า การที่ชาวบ้านให้ความสนใจการพัฒนาชุมชนตามแนวทางของรัฐบาลนี้ แม้ว่าจะก่อให้เกิดความร่วมมืออันดีระหว่างชาวบ้าน และถึงแม้จะทำให้หมู่บ้านพัฒนาไปได้ไกล แต่กระนั้น การพัฒนาหมู่บ้านลักษณะดังกล่าวนี้ กลับเป็นการพอกพูนค่าใช้จ่ายให้กับชาวบ้านอย่างมากมาย บางคนถึงกับมีหนี้สินที่ดินไม่หลุด เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่ต่างตกเป็นลูกหนี้ของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธ.ก.ส.) อยู่ก่อนหน้านี้แล้ว เพราะตั้งแต่รัฐประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 อันมีสาระสำคัญประการหนึ่ง คือ การพัฒนาและส่งเสริมให้ชาวบ้านชนบทมีอาชีพมีรายได้ ชาวบ้านจึงระดมปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อขายเป็นหลัก และยังเน้นที่การผลิตเป็นจำนวนมาก ดังนั้น ธ.ก.ส. จึงเข้ามามีบทบาทในการเสนอให้เกษตรกรได้กู้ยืม เพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายของรัฐผลที่เป็นจริงปรากฏออกมาว่า ชาวบ้านเป็นหนี้เป็นสินถ้วนหน้า เนื่องจากผลผลิตที่ขายได้ไม่คุ้มกับต้นทุน ทั้งๆ ที่ฝนฟ้าในแถบนี้จะได้ผลสม่ำเสมอทำนาได้ผลทุกปี ธ.ก.ส. ที่ดูเหมือนจะเป็นที่พึ่งพิงของเกษตรกรไทย แต่จริง ๆ แล้วกลับเป็นตัวส่งเสริมให้ชาวบ้านเป็นหนี้สิน นับเป็นปัญหาของเกษตรกรไทยมาเท่าทุกวันนี้

เมื่อเห็นชาวบ้านยังประสบปัญหาด้านปัจจัยพื้นฐานของชีวิต ดังเช่น ปัญหาปากท้อง ปัญหาเจ็บไข้ได้ป่วยซ้ำร้ายยังต้องเป็นหนี้สินซึ่งนับวันมีแต่จะเพิ่มพูนขึ้นเรื่อย ๆ ท่านพระครูสุธีปริยัตโยดม จึงต้องหันกลับมาคิดถึงผลได้ผลเสียจากการพัฒนาหมู่บ้านในลักษณะนี้ ท่านยอมรับว่า โครงการประกวดหมู่บ้านต่างๆ เหล่านี้มีผลผลักดันให้ท่านก้าวไปสู่การเป็นพระนักพัฒนาในเวลาต่อมา เนื่องจากท่านได้เรียนรู้ในการประสานงาน ระหว่างชาวบ้าน ข้าราชการ ผู้ใหญ่และครู นักเรียน ที่นำสังเกตประการหนึ่งก็คือ การเป็นผู้นำชุมชนที่มีประสิทธิภาพของท่าน มาจากการที่ท่านหมั่นสังเกตความเปลี่ยนแปลงในสังคมหมู่บ้าน ท่านจะรับรู้ถึงปัญหาของชาวบ้านจากการที่ท่านใกล้ชิดหรือวิสาสะกับชาวบ้านแทบทุกครัวเรือน เรียกได้ว่าท่านเป็นหนึ่งในเดียวกับหมู่บ้าน

5.2.3.1 การพัฒนาด้านจิตใจ

การพัฒนาด้านจิตใจนั้น ท่านพระครูสุธีปริยัตโยดม ได้กระทำในหลายรูปแบบ พอประมวลมาได้ ดังนี้

การบรรยายธรรมผ่านหอกระจายข่าว จะมีการบรรยายทุกวันๆ ละ 15-30 นาที ในเช้าตรู่ก่อนออกบิณฑบาตโดยการบรรยายก็จะประยุกต์หลักธรรมเข้ากับการพัฒนาบ้างชีวิตประจำวันบ้าง

การแสดงธรรมในงานพิธีกรรม ท่านมักจะถูกนิมนต์ให้ไปแสดงธรรมตามสถานที่ต่างๆ ทั้งงานมงคล งานอวมงคล ทั้งงานของประชาชน และงานส่วนรวม เช่น งานวันสิ่งแวดล้อม การรณรงค์ในการรักษแม่น้ำพอง โครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมลำน้ำพอง ที่คณะสงฆ์อำเภอแม่น้ำพองได้จัดทำขึ้น เป็นต้น

การอบรมผู้ติดยาเสพติด ปัญหายาเสพติดนับว่าเป็นปัญหาที่กระทบต่อชุมชนต่างๆ ไม่เว้นแม้แต่ชุมชนบ้านเสียว แม้จะมีไม่มาก อาจเป็นเพราะความร่วมมือกันระหว่างบ้าน และวัดในการให้การอบรมเยาวชนให้เห็นโทษของสิ่งเสพติด ผู้ปกครองก็ดูแลอบรมบุตรหลานของตน โรงเรียนก็ช่วยสอดส่องดูแลนักเรียน ชาวบ้านก็เป็นหูเป็นตาคอยแจ้งข่าว ทางวัดก็ทำหน้าที่ชี้โทษและให้กำลังใจแก่ผู้ที่ผิดพลัดให้ได้รับการยอมรับเข้าสู่สังคมเหมือนเดิม

การแสดงธรรมแก่อุบาสกอุบาสิกา เป็นปกติของหมู่บ้านเสียวแห่งนี้ ซึ่งเป็นหมู่บ้านใหญ่มีประชากรมาก ประกอบกับชาวบ้านให้ความอุปถัมภ์แก่พระภิกษุสามเณรที่เข้ามาศึกษาพระปริยัติธรรม จึงมีอุบาสกอุบาสิกา นำเอาอาหารมาถวายในเวลาเช้าทุกวัน ประมาณ 20-30 คน แต่โดยส่วนมากจะเป็นอุบาสิกา ท่านจึงใช้โอกาสนี้ได้พูดคุย สนทนากับชาวบ้านเป็นประจำ

นอกจากนี้ ในช่วงวันพระ วันศีล ชาวบ้านประมาณ 20-30 คนจะมาทำบุญ รักษาศีล เจริญภาวนา ทุกครั้ง หากในช่วงเช้าพรรษาจะมีชาวบ้าน ประมาณ 50-60 คนมารักษาศีลอุโบสถเป็นประจำ ท่านได้ใช้โอกาสเหล่านี้ในการแสดงธรรม ได้ชี้แจงการทำงาน บอกข่าวสารต่างๆ นอกจากนี้ ท่านยังได้มอบหมายให้พระภิกษุและสามเณรที่มีความสามารถได้แสดงธรรมเทศนาอีกด้วย จึงนับว่าเป็นการฝึกฝนศาสนทายาทในการทำงานเผยแผ่พระพุทธศาสนา

5.2.3.2 การพัฒนาทางการศึกษา

(1) การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม พระครูสุธีปริยัตโยดม ท่านให้เหตุผลของการทำงานพัฒนาชุมชนว่า การที่พระสงฆ์จะเข้าไปทำงานพัฒนาชุมชน ควรจะเริ่มต้นจากการพัฒนาภายในวัด พัฒนาการศึกษาระดับพระภิกษุสามเณร ปรับปรุงเสนาสนะให้เหมาะสมถูกสุขลักษณะ ปรับปรุงภูมิทัศน์ของวัดให้ร่มรื่น ในแต่ละปีจะมีพระภิกษุสามเณร ในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดใกล้เคียง มาจำพรรษาเพื่อศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมที่สำนักเรียนวัดชัยศรี บ้านเสียวแห่งนี้เป็นประจำประมาณปีละ 50-80 รูป

ท่านพระครูสุธีปริยัตโยดมกล่าวว่า “การที่ท่านได้จัดการศึกษาพระปริยัติธรรมก็เป็นหน้าที่ที่ท่านจะต้องทำ เป็นการสืบทอดหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา เมื่อพระภิกษุสามเณรได้รับการศึกษาที่ดีแล้ว ก็จะได้นำหลักพุทธธรรมไปเผยแผ่ต่อไป นอกจากนี้ ยังช่วยเป็นฐานส่งผลให้ผมได้ออกไปเผยแผ่แนวความคิดทางการพัฒนาแบบพุทธแก่หน่วยงานอื่น สถานที่อื่นๆ อีกมากมาย เมื่อผมออกไปจากวัดตั้งแต่เช้าจรดเย็น เมื่อชาวบ้านมีธุระที่จะพบปะกับผม หากมาไม่พบเห็นผมแล้ว ก็จะเห็นพระภิกษุสามเณรรูปอื่นๆ ที่คอยช่วยแบ่งเบาภาระของผมได้”

ในเรื่องนี้ ท่านให้ข้อคิดไว้ว่า “พระนักพัฒนาบางรูปบางท่าน เมื่อออกไปเผยแผ่หลักธรรมคำสอนแก่ประชาชนแล้ว หากย้อนกลับไปดูฐานของท่าน วัดของท่าน อาจจะเห็นสิ่งที่ตรงกันข้ามกับสิ่งที่ท่านพูด เพราะฉะนั้น ก่อนที่จะพัฒนายุคคลอื่นต้องพัฒนาตนเองก่อน ก่อนจะกวาดบ้านคนอื่นก็ควรจะกวาดบ้านของตนให้สะอาดเสียก่อน”

ดังนั้น การศึกษาของพระภิกษุสามเณร นอกจากจะเป็นฐานในการทำงานชุมชนได้แล้ว ยังได้ศาสนทายาท ได้บิณฑบาต และก่อให้เกิดความศรัทธาตั้งมั่นแก่ชาวบ้านอีกด้วย

(2) การให้ความรู้แก่ผู้ที่เดินทางมาศึกษาดูงาน จากการทำงานพัฒนาชุมชนบ้านเสี้ยว ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2528 ถึงปัจจุบัน ท่านได้สังเกตเห็นความเปลี่ยนแปลง ได้พบเห็นปัญหาของหมู่บ้านในด้านต่างๆ ก็ได้ปรึกษากับแกนนำของหมู่บ้านให้หาแนวทางแก้ไขปัญหาดังกล่าว มาโดยตลอด จนประสบความสำเร็จในหลายโครงการ เช่น ธนาคารหมู่บ้าน ร้านค้าสหกรณ์ การปลูกผักปลอดสารพิษ โครงการบ่อบาดาลลอยฟ้า เป็นต้น ส่งผลให้มีนักพัฒนาทั้งรัฐ เอกชน และเกษตรกร เดินทางมาศึกษาดูงานเป็นจำนวนมาก ท่านพระครูสุธีปริยัตโยดม พร้อมกับแกนนำให้การต้อนรับ พร้อมกับนำเสนอความคิด รูปแบบการพัฒนา ปัญหาอุปสรรค ให้แก่คณะผู้ที่มาศึกษาดูงานได้นำไปปรับปรุงการทำงานพัฒนาของตนเอง จึงนับว่า ท่านพระครูสุธีปริยัตโยดม ท่านให้ความสำคัญต่อการศึกษาของพระภิกษุสามเณร ตลอดจนถึงชุมชนอื่นๆ ซึ่งท่านถือว่าเป็นฐานของการพัฒนา

5.2.3.3 การพัฒนาด้านเศรษฐกิจ

การที่พระครูสุธีปริยัตโยดมเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาหมู่บ้าน ได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ ความเป็นอยู่ของชาวบ้านและมีรายได้เพิ่มขึ้น จากกิจกรรมพัฒนาพอสรุปได้ดังนี้

1) ร้านค้าสหกรณ์หมู่บ้าน

ร้านค้าสหกรณ์หมู่บ้านเป็นโครงการที่ร่วมกันจัดตั้งโดยการสนับสนุนของโรงเรียนน้ำพองศึกษา และองค์กรชาวบ้าน ตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2528 ซึ่งการจัดตั้งร้านค้านั้น เนื่องจากชาวบ้านประสบกับปัญหาการซื้อสินค้าจากตลาดราคาแพง ด้วยชาวบ้านยังต้องพึ่งพาตลาดในการจับจ่ายสินค้าจำเป็น และเสียเวลาไปกับการเดินทาง ท่านคิดว่า ถ้าต่างคนต่างซื้อจะถูกเอารัดเอาเปรียบจากพ่อค้า หากมี

การรวมตัวกันซื้อ ผู้ซื้อก็มีอำนาจในการต่อรองราคาสินค้า หรือหากซื้อในปริมาณมากก็จะได้สินค้าในราคาถูกกว่าซื้อปลีกตามท้องตลาด จึงได้ปรึกษาผู้ใหญ่บ้าน และผู้เกี่ยวข้องที่ให้การสนับสนุน จึงได้จัดตั้งร้านค้าสหกรณ์ขึ้น ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ชาวบ้านได้พึ่งตนเองได้ ซื้อสินค้าในราคาประหยัด สินค้าปีมีการปันผลแก่สมาชิก และเพื่อจำหน่ายสินค้าที่จำเป็นในชีวิตประจำวันทั้งสินค้าอุปโภคและบริโภค เช่น ข้าวสาร อาหารแห้ง ผงซักฟอก สบู่ ยาสีฟัน ผ่าอนามัย เป็นต้น โดยฝ่ายจัดซื้อติดต่อซื้อจากผู้ผลิตโดยตรง ทำให้สามารถขายให้แก่สมาชิกได้ในราคาที่ต่ำกว่าในท้องตลาด

วิธีดำเนินการมีการเลือกตั้งคณะกรรมการบริหารงาน พนักงานฝ่ายการขาย กรรมการฝ่ายตรวจสอบสินค้า กรรมการสั่งซื้อและจัดซื้อสินค้าจำหน่าย และให้มีสมาชิกในชุมชนมาถือหุ้นครบครัวละ 1 หุ้นๆ ละ 100 บาท เมื่อมีผลกำไรมีการจัดสรรผลประโยชน์แก่สมาชิกในรูปของเงินปันผลร้อยละ 20/หุ้น/ปี เงินเฉลี่ยคืนสมาชิกร้อยละ 6 ของเงินซื้อ/ปี และจัดสรรผลกำไรเข้ากองทุนพัฒนาหมู่บ้าน ปีละ 10,000 บาท ซึ่งในแต่ละปีนั้น ร้านค้าสหกรณ์หมู่บ้าน ได้กำไรสุทธิปีละไม่ต่ำกว่า 300,000 บาท นับว่าเป็นความพยายามของท่านพระครูสุธีปริยัตโยดมและแกนนำ ที่จะให้ชาวบ้านพึ่งตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ

จากการดำเนินงานของร้านค้าสหกรณ์ตั้งแต่เริ่มก่อตั้งในปี พ.ศ. 2528 จนถึงปัจจุบัน นับว่าประสบความสำเร็จอย่างดี เพราะนอกจากช่วยลดค่าครองชีพของชาวบ้านแล้วยังฝึกให้ชาวบ้านที่เป็นกรรมการร้านค้าสหกรณ์ได้เสียสละช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีความรับผิดชอบในการทำงานร่วมกัน อาจกล่าวได้ว่า เป็นความสามารถในการทำงานร่วมกันระหว่างวัดบ้านและผู้สนับสนุน ซึ่งจะเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะช่วยให้ชาวบ้านสามารถพึ่งตนเองในการสร้างสรรค์สาธารณประโยชน์แก่หมู่บ้าน โดยไม่ต้องรอรับความช่วยเหลือจากทางราชการ

2) ธนาคารหมู่บ้าน

ความเป็นมาของธนาคารหมู่บ้านบ้านเสี้ยว เริ่มจากพระครูสุธีปริยัตโยดม เจ้าอาวาสวัดชัยศรี บ้านเสี้ยว ได้ไปร่วมสัมมนาและได้พบกับอาจารย์จันทน์ สมประสงค์ อาจารย์จากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และคุณนิโรจน์ ศิริรัฐ ประธานมูลนิธิเผยแพร่วิถีประเสริฐ ได้พูดคุยถึงปัญหาความยากจนของหมู่บ้าน ตลอดจนแนวทางการแก้ไข สรุปความคิดได้ว่า เราสามารถใช้เงิน คุณธรรมและภูมิปัญญาของชาวบ้าน เป็นเครื่องมือในการพัฒนาหมู่บ้านได้

นอกจากนี้ นายโชติ ทองหล่อ ผู้ใหญ่บ้านบ้านเสี้ยว ได้ไปร่วมอบรมสัมมนาที่ศูนย์สาธารณสุขมูลฐาน ที่จังหวัดนครศรีธรรมราช จึงมีโอกาสดำเนินการพัฒนาหมู่บ้านจากนักพัฒนาของรัฐ เอกชน และองค์กรชาวบ้าน เห็นว่า แนวทางการตั้งธนาคารหมู่บ้าน มีความเป็นไปได้ และสามารถช่วยเหลือชาวบ้านได้จริง หลังกลับมาจากนครศรีธรรมราชแล้ว ได้ปรึกษากับท่านพระครูสุธีปริยัตโยดม เพื่อหาแนวทางการก่อตั้งธนาคารหมู่บ้าน จึงได้จัดประชุมชาวบ้าน เมื่อชาวบ้านเห็นด้วย จึงได้ตั้งธนาคารหมู่บ้านขึ้น เมื่อวันที่ 12 สิงหาคม พ.ศ. 2535 โดยถือเอาวันแม่เป็นวันเปิดทำการ

ของธนาคาร มีสมาชิกแรกจัดตั้ง 138 คน มีเงินค่าหุ้นแรกจัดตั้ง 21,160 บาท สิ้นปีมีกำไร 66,218 บาท ตั้งสำนักงานที่ทำการธนาคารหมู่บ้านวัดชัยศรี บ้านเสียว หมู่ที่ 9 ตำบลวังชัย อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น ซึ่งธนาคารหมู่บ้านมีวัตถุประสงค์หลัก คือ

1) เพื่อส่งเสริมการออมทรัพย์ ด้วยวิธีถือหุ้น มีหุ้นแรกเข้า หุ้นรายได้ หุ้นกู้ยืมและหุ้นพิเศษ

2) เพื่อส่งเสริมการออมทรัพย์ ด้วยวิธีรับฝาก ถอนเงิน มีฝากออมทรัพย์และฝากประจำ

3) เพื่อให้บริการเงินกู้ยืม แก่ผู้ถือหุ้น มีการกู้ระยะสั้น ระยะกลางและระยะยาว

4) เพื่อการลงทุนทำกิจกรรมร่วมกัน

5) เพื่อให้สมาชิกเป็นคนมีคุณธรรม 4 ประการ คือ

(1) เป็นคนมีความซื่อสัตย์

(2) เป็นคนไม่เห็นแก่ตัว

(3) เป็นคนไม่มัวในอบายมุข

(4) เป็นคนรู้จักสามัคคี

6) เพื่อให้สมาชิกเป็นคนมีคุณภาพ 4 ประการ คือ

(1) เป็นคนเก่งเรียน ใฝ่หาความรู้ใหม่ๆ

(2) เป็นคนเก่งคิด คิดสร้างสรรค์ คิดแก้ปัญหา

(3) เป็นคนเก่งงาน มุมนานะรับผิดชอบงาน

(4) เป็นคนเก่งคน มีมนุษยสัมพันธ์ดี

ครั้งแรกเริ่มก็มีชาวบ้านเชื่อบ้างไม่เชื่อบ้าง แต่ไม่มีใครคัดค้านด้วยความเคารพและความศรัทธาต่อท่านพระครูสุธีปริยัตโยดม ชาวบ้านมีความเชื่อว่า ถ้าพระสงฆ์มองเห็นประโยชน์อย่างนี้ ก็ย่อมจะเป็นประโยชน์ต่อชาวบ้านแน่นอน ท่านจึงได้ชักชวนชาวบ้านซึ่งก็ให้ความร่วมมือ โดยชาวบ้านมีเงื่อนไขว่า ถ้าท่านเป็นประธานของธนาคาร ก็เอาด้วย ถ้าไม่เป็นที่พอใจก็เอาด้วย ประกอบกับเห็นความล้มเหลวของกองทุนต่างๆ มาแล้ว จึงไม่ไว้ใจใคร ซึ่งท่านพระครูสุธีปริยัตโยดมก็รับ แต่ก็มีความเห็นว่า ท่านขอคัดเลือกคนเข้ามาบริหารธนาคารเอง ในระยะเริ่มต้นเป็นเวลา 3 ปี ท่านเห็นว่า หัวใจของธนาคารนั้นน่าจะอยู่ที่คณะกรรมการและระบบบัญชี ซึ่งความคิดของท่านก็ได้พิสูจน์ให้ชาวบ้านได้เห็นในเวลาต่อมา จึงทำให้ธนาคารหมู่บ้านวัดชัยศรีได้รับรางวัล ระบบบัญชียอดเยี่ยม

การดำเนินการของธนาคารหมู่บ้านบ้านเสียว เริ่มแรกมีสมาชิกทั้งบ้านเสียวและบ้านโคกกลาง จำนวน 138 คน ได้เงินกองทุนประมาณ 20,000 บาท โดยสมาชิกถือหุ้นอย่างน้อยคนละ 5 หุ้นๆ ละ 10 บาท และจ่ายค่าธรรมเนียมแรกเข้าอีก 20 บาท โดยผู้ที่จะสมัครเป็นสมาชิกของธนาคารนั้นต้องมีคุณสมบัติ คือ ต้องเป็นผู้ที่มีภูมิลำเนาอยู่ในหมู่บ้านเสียว ไม่จำกัดเพศและวัย หากเป็นเด็กก็มีเงื่อนไขว่า ฝากได้ แต่กู้ไม่ได้ จนกว่าจะบรรลุนิติภาวะ จึงจะมีสิทธิ์ในการกู้ยืมและออกเสียงเลือกคณะ

กรรมการบริหารได้

ธุรกรรมของธนาคารหมู่บ้าน คือ การฝาก การถอน และการให้สินเชื่อแก่สมาชิกของธนาคาร ในการฝาก-ถอนนั้น จะเป็นระบบเดียวกับธนาคารพาณิชย์ทั่วไป แต่การให้สินเชื่อแก่สมาชิก การคืนเงินของสมาชิก จะกำหนดทำการเฉพาะวันที่ 4 และวันที่ 19 ของทุกเดือน เนื่องจากสมาชิกของธนาคารส่วนหนึ่งเป็นพนักงานโรงงานอุตสาหกรรมน้ำตาล ซึ่งจะได้รับค่าตอบแทนเป็นรายบัญชี

ในการปล่อยสินเชื่อให้แก่สมาชิกนั้น ธนาคารมีข้อกำหนดไว้ 4 ระยะ คือ 1) ระยะสั้น ปล่อยให้กู้ได้ไม่เกิน 3,000 บาท 2) ระยะปานกลาง ปล่อยให้กู้ได้ไม่เกิน 5,000 บาท 3) ระยะยาว 1 ปี ปล่อยให้กู้ได้ไม่เกิน 10,000 บาท 4) ระยะยาวพิเศษ 3 ปี ปล่อยให้กู้ได้ไม่เกิน 300,000 บาท โดยผู้ขอกู้จะต้องมีผู้ค้ำประกัน หรือมีหลักทรัพย์ค้ำประกัน

ในการกู้แต่ละครั้งนั้น ธนาคารมีเงื่อนไขว่า สมาชิกที่กู้ยืมจะต้องหักเงินที่กู้ยืม ฝากเข้าธนาคารเป็นการซื้อหุ้นเพิ่ม 10 เปอร์เซ็นต์ ตัวอย่างเช่น ถ้าสมาชิกกู้เงินจากธนาคาร จำนวน 3,000 บาท จะต้องหักเงินฝากกับธนาคารหมู่บ้าน จำนวน 300 บาท สมาชิกจะได้เงินเพียง 2,700 บาท แต่เมื่อครบกำหนดส่งคืน สมาชิกจะต้องส่ง 3,000 บาท เพื่อให้จำนวนเงินหุ้นและกองทุนเพิ่มขึ้น

จากผลการประกอบการของธนาคารหมู่บ้าน เมื่อได้ผลกำไรจากการประกอบธุรกรรมการเงินเกิดขึ้น ก็จะนำผลกำไรนั้นมาปันผลแก่สมาชิกที่ถือหุ้นอยู่ เมื่อสิ้นปีก็จะมีการปันผลให้แก่สมาชิก ใครถือหุ้นมากก็ได้ผลตอบแทนต่อหุ้นมาก ตัวอย่างเช่น เงินปันผล 100 บาท ซึ่งเป็นกำไรสุทธิหักค่าใช้จ่ายทุกอย่างแล้ว จะแบ่งเป็นกองทุนสำรองธนาคารร้อยละ 20 แล้วปันผลให้สมาชิกตามกติกาของธนาคารไม่ต่ำกว่าร้อยละ 50 ของกำไรสุทธิ หากต่ำกว่าต้องหาเงินมาชดเชยให้สมาชิกให้ครบ ผู้ใหญ่โชติทองหล่อ กล่าวว่า “จุดมุ่งหมายของธนาคาร คือ ต้องการให้สมาชิกของธนาคารนั้นรวย กรรมการธนาคารต้องไม่รวย ตราบใดที่กรรมการของธนาคารยังจน สมาชิกยังรวยอยู่ ธนาคารหมู่บ้านก็ยังสามารถดำเนินการต่อไปได้”

ในปีแรกธนาคารหมู่บ้านได้แบ่งเงินผลให้กับสมาชิกถึงร้อยละ 55 ซึ่งส่งผลให้ชาวบ้านเกิดความตื่นตัวในการตอบแทนผลกำไร มีชาวบ้านบางคนถึงกลับไปเบิกเงินฝากของตนที่ธนาคารออมสิน เพื่อที่จะนำมาฝากกับธนาคารหมู่บ้านบ้านเสี้ยว ซึ่งถูกเจ้าหน้าที่ธนาคารออมสินทักท้วง และเตือนว่าระวังจะถูกโกง เพราะว่าเป็นธนาคารที่ไม่ได้จดทะเบียนให้ถูกต้องตามกฎหมาย แต่ชาวบ้านก็นำเงินเหล่านั้นมาฝากกับธนาคารหมู่บ้านๆ ก็จะนำเงินเหล่านั้นปล่อยกู้ให้กับสมาชิก ที่เหลือก็จะนำเงินไปกับธนาคารออมสินเหมือนเดิม ส่งผลให้มีกระแสเงินหมุนเวียนอยู่ในชุมชนไม่รู้ไหลออกไปจากชุมชน ซึ่งทางธนาคารออมสินก็ให้การยอมรับเป็นอย่างดี ผู้ใหญ่โชติทองหล่อ กล่าวว่า “ตอนนี้ธนาคารหมู่บ้านเรามีเงิน 6-7 ล้านบาท หากผู้ใหญ่บ้านมีรถใหม่ป้ายแดงมาขับอย่างไม่มีที่ไปที่มา ชาวบ้านจะมีความรู้สึกอย่างไร แน่แน่นอนว่าชาวบ้านย่อมเกิดความเคลือบแคลงสงสัย จนอาจเกิดความไม่ไว้วางใจ เพราะฉะนั้นจึงต้องคำนึงถึงจิตวิทยาในจุดนี้ ผมจึงบอกกรรมการของธนาคารทุกคนว่า ถ้าใครเข้ามาบริหารธนาคารแห่งนี้แล้วหวังรวย ถ้าไม่เสียสละ คุณควรจะถอยออกไป คุณอย่าเข้ามา”

คณะกรรมการทำงาน จะมีการประชุมเดือนละ 2 ครั้ง คือ ทุกวันที่ 4 และวันที่ 19 ของเดือน มาร่วมประชุมพิจารณาเงินกู้ ว่ามีสมาชิกท่านใดเสนอขอกู้เงินเข้ามา หากเห็นความเป็นไปได้หรือมีจำเป็นมากก็พิจารณาอนุมัติได้ทันที

ตั้งแต่เปิดดำเนินการมา 10 ปี ยังไม่ปรากฏว่ามีสมาชิกที่กู้เงินไปแล้วไม่ส่งคืน แต่ถ้าหากมีขึ้นมาทางคณะกรรมการก็มีมาตรการทางสังคมรับมือไว้แล้ว แต่ที่มีเกิดขึ้นก็เพียงยังหาส่งไม่ทัน สมาชิกก็ขอผ่อนผันออกไปก่อนได้ ธนาคารก็ยืดหยุ่นให้ได้ เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในเรื่องนี้ ท่านพระครูสุธีปริยัตโยดม กล่าวว่า “ถ้าธนาคารได้เงิน เราก็ต้องได้คนด้วย เงินน้อยแต่คนถูกกัน สามัคคีกัน ธนาคารก็อยู่ได้ ชุมชนก็เข้มแข็ง ถ้าเงินมากแต่คนไม่สามัคคีกัน ธนาคารหมู่บ้านจะมีประโยชน์อะไร วัตถุประสงค์ของธนาคารหมู่บ้านไม่ใช่อยู่ที่เงิน แต่อยู่ที่การพัฒนาคน การรวมกลุ่มกันของชาวบ้าน เงินเป็นเพียงปัจจัยภายนอก เราใช้ธนาคารหมู่บ้านเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคน พัฒนาหมู่บ้าน เป็นเครื่องมือในการตัดเคื้อนคนในชุมชน...”

คำตอบแทนคณะกรรมการ คณะกรรมการของธนาคารจะไม่มีคำตอบแทน เป็นเงินเดือน แต่จะให้โบนัสเมื่อสิ้นปี โบนัสของคณะกรรมการมีทั้งหมด 14 คน ทั้ง 14 คนจะได้โบนัสไม่เท่ากัน ขึ้นอยู่กับเวลาทำงานของคณะกรรมการเอง

5.2.3.4 การส่งเสริมอาชีพการเกษตร

เนื่องจากชาวบ้านมีอาชีพหลักในการทำนาและรับจ้าง เมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตแล้วก็จะใช้เวลาว่างมาก บางครอบครัวก็อพยพไปหารับจ้างทำงานก่อสร้างในเมืองขอนแก่นบ้าง ในกรุงเทพมหานครบ้าง หมู่บ้านในช่วงนี้มักจะเหลือคนเฒ่าคนแก่และเด็กอยู่บ้าน บางครอบครัวก็ไม่มีที่ดินทำกิน ด้วยเหตุนี้ท่านจึงได้จัดทำโครงการส่งเสริมอาชีพขึ้นมา

(1) *ส่งเสริมการปลูกผักปลอดสารพิษ* โครงการนี้เป็นโครงการที่ทำต่อเนื่องจากโครงการอนุรักษ์ป่าชุมชนหรือการฟื้นฟูสภาพป่าซึ่งเกิดจากปัญหาของชาวบ้านที่ได้ไปบุกรุกป่าสาธารณะของหมู่บ้านที่อ้างว่าไม่มีที่ดินทำกินจึงได้ไปบุกรุกที่ป่าสาธารณะเพื่อจับจองที่ดินทำกิน จึงได้จัดสรรพื้นที่ของป่าเสื่อมโทรมด้านทิศเหนือ ประมาณ 30 ไร่ จัดเป็นแปลงสวนเกษตร โดยมีวัตถุประสงค์ที่ต้องการช่วยเหลือผู้ที่ไม่มีที่ดินทำกิน และเพื่อรักษาฟื้นฟูสภาพป่าให้อุดมสมบูรณ์ มีเกษตรกรสมาชิกแรกเข้า 48 ครอบครัว โดยแบ่งพื้นที่แก่สมาชิกครอบครัวละ 500-800 ตารางเมตร ไม่ได้เน้นเพื่อการค้า แต่เพื่อการบริโภคในครอบครัว หากผลิตได้มากก็ขายในชุมชน

นอกจากนี้ได้จัดทำโครงการบาดาลลอยฟ้า เป็นโครงการที่นำน้ำใต้ดินมาใช้ในพื้นที่สวนเกษตร โครงการนี้ได้จัดสร้างถังพักน้ำจากบ่อบาดาลและจ่ายน้ำสู่ถังเล็กในแปลงย่อยอย่างทั่วถึง โครงการนี้เริ่มดำเนินการในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2537 งบประมาณในการจัดทำบาดาลลอยฟ้านั้นโครงการได้กู้ยืมจากศูนย์พัฒนาประชากรและชุมชนบ้านไผ่ (ศูนย์มีชัย) จำนวน 253,000 บาท เป็นเงินทุนให้ยืม 3 ปี โดยไม่มีดอกเบี้ย และได้รับงบประมาณสนับสนุนจากกรมส่งเสริมการเกษตร โดยสำนักงาน

เกษตรจังหวัดขอนแก่น จัดสรรวัสดุถุงดำขายในลอนเพื่อให้เกษตรกรปลูกผักกางมุ้ง เพื่อลดการใช้สารเคมี ตลอดจนทั้งเป็นการรณรงค์ให้ชาวบ้านได้บริโภคผักปลอดสารพิษ เมื่อสมาชิกปลูกผักได้จะนำมาขายที่ร้านสหการของหมู่บ้าน หากเกินจำนวนบริโภคในชุมชนแล้ว ก็จะนำไปขายที่ตลาดบ้านหนองกุง บางครั้งมีพ่อค้ามารับซื้อผลิตผลถึงที่

(2) ส่งเสริมการปลูกเห็ดนางฟ้า เป็นการรวมกลุ่มของชาวบ้านจำนวน 15 คน ได้จัดทำโรงเรือนขึ้น จำนวน 3 หลัง แต่ละหลังบรรจุถุงที่ใช้เชื้อเห็ดเห็ดเห็ดจำนวนหลังละ 3,000 ก้อน โดยทางกลุ่มได้ขอกู้เงินจากธนาคารหมู่บ้านลงทุนซื้อวัสดุอุปกรณ์โรงเรือนและเชื้อพร้อมขี้เลื่อยไม้ยางพาราเห็ดอบเชื้อ จำนวน 30,000 บาท เมื่อได้ผลผลิตได้นำไปจำหน่ายภายในชุมชน และตลาดใกล้เคียง ประมาณ 1 ปี สมาชิกกลุ่มสามารถคืนเงินกู้แก่ธนาคารหมู่บ้านได้ครบ

5.2.3.5 การอนุรักษ์ป่าและสิ่งแวดล้อม

โครงการป่าชุมชน เริ่มต้นเมื่อปี พ.ศ. 2537 พื้นที่ป่าซึ่งเป็นป่าไม้เบญจพรรณ เป็นที่สาธารณะซึ่งถูกบุกรุกแผ้วถางทำที่เพาะปลูกของชาวบ้านเสียว และหมู่บ้านใกล้เคียง ด้านทิศตะวันตกของป่าเป็นอ่างเก็บน้ำห้วยเสียว โรงเรียนบ้านเสียว หมู่บ้านเสียว ก่อนหน้าที่จะรณรงค์ให้ชาวบ้านมาร่วมปลูกป่าอนุรักษ์ป่านั้น หมู่บ้านเสียวประสบกับปัญหาน้ำในห้วยน้ำเสียวแห้งในฤดูร้อน ไม่มีน้ำเพื่อการเพาะปลูกพืชผัก ไม่มีน้ำสำหรับสัตว์เลี้ยง ในฤดูฝน น้ำในลำห้วยน้ำเสียวก็ไหลเชี่ยว สาเหตุดังกล่าวก็เนื่องมาจากการที่ชาวบ้านได้บุกรุกพื้นที่ป่าสาธารณะของหมู่บ้าน ท่านพระครูสุธีปริยัตโยดม จึงได้นำเสนอปัญหาดังกล่าวกับชาวบ้านชี้แจงปัญหาดังกล่าวที่เกิดขึ้นพร้อมกับเสนอแนวทางออกของปัญหานอกจากนี้ ท่านได้ขอทุนสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐ และเอกชน เพื่อดำเนินการขุดสระน้ำขนาด 12 ไร่ จำนวน 1 สระ ด้านทิศเหนือของป่า และขนาด 1 ไร่ จำนวน 1 สระ ด้านทิศตะวันตก เพื่อแนวกันชนของป่า และเพื่อเป็นแหล่งน้ำอุปโภคบริโภคของชาวบ้าน จากโครงการรักษาดังกล่าว ท่านจัดสรรพื้นที่ให้กับโครงการสวนเกษตรปลูกผักปลอดสารพิษ จำนวน 30 ไร่ เพื่อป้องกันการบุกรุกแผ้วถางป่า

ในการอนุรักษ์ป่าสาธารณะของหมู่บ้าน ท่านได้ประชุมชาวบ้านเพื่อร่วมแสดงความคิดเห็นและวางกฎกติกาในการรักษาป่าไว้ว่า หากใครตัดต้นไม้ ปรับ 1,500 บาท ห้ามจับสัตว์ และให้ค่าตอบแทนแก่คนที่แจ้งเบาะแส 500 บาท แต่อนุญาตให้เข้ามาเก็บผัก หรือพืชอาหารต่างๆ ตามฤดูกาลไปบริโภคได้

นอกจากนี้ ท่านยังได้จัดพื้นที่โครงการสวนเกษตรเพื่อปลูกผักปลอดสารพิษ ให้แก่ผู้ที่ไม่มีที่ดินทำกินได้เข้าร่วมโครงการ ซึ่งโครงการนี้เป็นโครงการที่เกี่ยวข้องกับโครงการประปาถนอมโดยการต่อท่อจากบ่อบาดาลจากหมู่บ้าน ไปถึงพื้นที่โครงการประมาณ 1 กิโลเมตร แล้วสร้างถังพักน้ำไว้ในพื้นที่โครงการจำนวน 6 ถัง พร้อมติดตั้งมิเตอร์วัดปริมาณการใช้น้ำ โดยคิดค่าน้ำคิวละ 3 บาท ค่าบำรุงมิเตอร์ 5 บาท มีแปลงผักกว่า 50 แปลงๆ ละประมาณ 100 ตารางวา เป็นอีกหนึ่ง

วัตถุประสงค์ที่ต้องการให้สมาชิกของโครงการได้ช่วยเหลือกันเป็นหูเป็นตาป้องกันไม่ให้ผู้บุกรุกตัดป่า นับว่าเป็นกุศโลบายที่ได้ประโยชน์ครบวงจร ทั้งการอนุรักษ์รักษาป่าต้นน้ำ และการส่งเสริมอาชีพให้กับชาวบ้าน

การสร้างจิตสำนึกในการรักษาป่านั้น ท่านเน้นให้ชาวบ้านเห็นความสำคัญของป่าว่า ป่านั้นเป็นปัจจัย 4 ของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นแหล่งอาหาร ยารักษาโรค ใช้ทำที่อยู่อาศัยและใช้ทำเครื่องนุ่งห่ม แต่งกาย หากเราเห็นแก่ตัว เห็นแก่ได้บุกรุกตัดต้นไม้เสียหมด ระบบของนิเวศของป่าสูญสลายลง เราเองก็จะมีแหล่งอาหาร อากาศก็จะร้อนและแล้งเร็วขึ้น มีแต่จะส่งผลเสียกลับมาสู่ชุมชนของพวกเรา ซึ่งท่านก็ได้กล่าวกับญาติโยมอยู่บ่อยๆ ที่ท่านมีโอกาสนับว่าเป็นช่วงที่ญาติโยมนำภัตตาหารมาถวายตอนเช้า หรือในวันพระกระตุ้นจิตสำนึกของชาวบ้านอยู่เสมอๆ ปัจจุบันนับว่าป่าชุมชนบ้านเสียวได้ฟื้นตัวจากไฟ นับเป็นความพยายามของท่านที่ได้ช่วยเหลือชาวบ้าน

5.2.4 ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานพัฒนา

จากการดำเนินกิจกรรมการพัฒนา ได้เกิดปัญหาที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาบ้างเล็กน้อย เช่น เกิดปัญหาขัดผลประโยชน์ของสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลบางคน และปัญหาที่เกิดจากการพัฒนาของหน่วยงานของรัฐ เช่น งบประมาณรายได้ของชุมชน มีการจ้างแรงงานค่อนข้างแพง และการประเมินงานโดยคนของรัฐ หรือราชการท้องถิ่น ได้ส่งผลกระทบต่อนวัตกรรมของชุมชน ในด้านการให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน เมื่อมีโครงการต่างๆ เข้ามาสู่หมู่บ้าน จะต้อง พุดถึงเรื่องเงินก่อน โครงการมาทีหลัง ซึ่งส่งผลให้ชาวบ้านมีความเห็นแก่ตัว ขาดความเอื้อเฟื้อต่อกัน

5.2.5 ผลการดำเนินงานพัฒนา

จากการที่ท่านพระครูสุธีปริยัตโยดม เข้าไปร่วมพัฒนาหมู่บ้านในหลายกิจกรรมการพัฒนา ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง คือ ในด้านการพัฒนาชุมชน หมู่บ้านได้รับรางวัลการพัฒนาระดับจังหวัดและภาค ชาวบ้านมีประสบการณ์ในการพัฒนามากขึ้น ในด้านความเป็นอยู่ของชาวบ้านได้สร้างโอกาสและแหล่งทุนเพิ่มขึ้น จากการจัดตั้งร้านค้าสหกรณ์และธนาคารหมู่บ้าน ได้ก่อให้เกิดการพัฒนาในหลายด้าน คือ

ในด้านการศึกษา ให้การสนับสนุนทุนการศึกษาแก่เยาวชนของหมู่บ้าน เป็นแหล่งทุนที่ให้ผู้ปกครองกู้ เพื่อส่งให้บุตรหลานได้ศึกษาต่อในสถาบันการศึกษาทั้งของรัฐและเอกชน มีผู้จบปริญญาแล้วหลายคน

ในด้านเศรษฐกิจ ก่อให้เกิดการรวมกลุ่มอาชีพ เพื่อการกู้เงินไปลงทุนในการเพาะปลูก เช่น กลุ่มผู้ปลูกผักปลอดสารพิษ และกลุ่มผู้เพาะเห็ดนางฟ้า เป็นต้น เป็นการเพิ่มรายได้และยกระดับคุณภาพชีวิตของครอบครัวให้สูงขึ้น

ในด้านการประกอบอาชีพ ได้ให้สินเชื่อแก่สมาชิกได้นำไปผ่อนส่งรถยนต์ รถจักรยานยนต์ เครื่อง

มือการเกษตร ซ้อมเมล็ดพันธุ์พืช เป็นต้น ซึ่งการให้สินเชื่อนั้น พิจารณาจากพื้นฐานของคนบ้านเดียวกัน วัฒนธรรมเดียวกันและเป็นญาติกัน เห็นหน้าค่าตากันเกือบทุกวัน รู้ว่าใครทำงานอะไร ประกอบอาชีพอะไร ใครเป็นช่างอะไร เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า กิจกรรมการพัฒนาที่ได้ดำเนินมา ก่อให้เกิดความยุติธรรมทางเศรษฐกิจและสังคม ในชุมชนชาวบ้านไม่ถูกเอารัดเอาเปรียบจากระบบการค้าและนายทุน จากการที่ได้มีการจัดตั้งร้านค้าสหกรณ์ และธนาคารหมู่บ้าน

5.3 กรณีศึกษาพระครูสุภาจารวัฒน์ กับการพัฒนาชุมชนบ้านท่าลาด ต.นาโเส อ.กุดชุม จ.ยโสธร

5.3.1 ประวัติและภูมิหลังพระครูสุภาจารวัฒน์ (สีหา สุภาจาโร)

พระครูสุภาจารวัฒน์ นามเดิมชื่อ สีหา ทองน้อย เป็นบุตรคนที่ 5 ในจำนวน 7 คนของนาย บุญ ทองน้อย และนางทุม แก่นจำปา บิดาเป็นคนบ้านโสกชุมปูน มารดาเป็นคนบ้านท่าลาด เกิดเมื่อวันที่ 1 มีนาคม พ.ศ. 2483 บ้านเลขที่ 35 หมู่ที่ 15 อำเภอโพนทราย จังหวัดอุบลราชธานี

การศึกษา ท่านเข้ารับการศึกษาในระดับประถมศึกษาที่โรงเรียนบ้านโสกชุมปูน จบ ป.4 เมื่อปี 2495 ออกโรงเรียนแล้วบวชเป็นสามเณรเรียนนักธรรมต่อ สอบได้นักธรรมชั้นตรีและลาสิกขาไปช่วยพี่ชายทำนา เมื่อปี 2498 อยู่กับพี่ชายไม่นานก็กลับมาอยู่กับพี่สาวที่บ้านท่าลาด ช่วยทำนาอยู่หลายปี จิตใจก็ยังฝักใฝ่ในศาสนาตลอด จนอายุ 21 ปี ก็บวชพระ เมื่อปี 2504 ที่วัดบ้านโสกชุมปูน แต่มาจำพรรษาที่วัดบ้านท่าลาด ศึกษาชั้นนักธรรมต่อจากเมื่อคราวเป็นสามเณร สอบได้นักธรรมชั้นโทในปีต่อมา จำพรรษาได้ 2 พรรษามีเพื่อนที่เป็นพระทางภาคกลางชวนไปเที่ยวจาริกแถบจังหวัดพิจิตรและเพชรบูรณ์ ช่วงนั้นอยากเรียนอยากท่องเที่ยวไปให้รู้จักต่างบ้านต่างเมือง เมื่อไปแล้วก็ได้เห็นประเพณี วัฒนธรรมของชาวบ้านต่างกันไป

ท่านเป็นผู้ใฝ่รู้ เมื่อมีโอกาสได้ไปต่างถิ่นต่างที่ก็ดูลักษณะภูมิประเทศ ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้าน เมื่อพิจารณาแล้ว ก็เห็นว่าเรื่องน่าใจต้องรับแขกอบอุ่นสู่ท้องถิ่นของท่านไม่ได้ แต่ในการทำงานติดต่อประสานงานแล้ว พระทางภาคกลางจะคล่องแคล่ว อันเป็นประสบการณ์ที่ท่านได้รับ

ช่วงของการศึกษาเรียนรู้ แม้จะไปต่างบ้านต่างเมือง จิตใจก็มักคิดถึงสภาพของบ้านเกิดตนเอง มีเหตุครั้งหนึ่งที่ทำให้ท่านตัดสินใจกลับบ้านเกิด ในครั้งนี้ทางวัดได้สร้างกุฏิหลังใหม่ ทั้งที่หลังเก่าก็ยังใช้ได้ดียอยู่แล้ว ท่านไปช่วยเลื่อยไม้ ใจก็คิดถึงบ้าน คิดถึงวัดตัวเองเหมือนเล่าไก่ อยู่อย่างไรรักอยู่อย่างนั้น ไม่มีการพัฒนาให้เจริญก้าวหน้า จึงคิดอยากมาสร้างวัด สร้างหมู่บ้าน ของตนเอง

ในปี 2512-2513 ท่านได้รับมอบหมายให้เป็นผู้เผยแผ่ศีลธรรม อบรมประชาชนในเขตตำบล

นาโส ในฐานะพระธรรมทูต สิ่งที่ได้ทำในหน้าที่นั้น คือ การเผยแพร่ธรรมอบรมประชาชนตั้งอยู่ในศีลธรรมสัมมาปฏิบัติ ให้อริยสงฆ์ชนบวชธรรมเนียม จาริตประเพณี มีความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ให้อริยสงฆ์ภิกษุภิกษุณีฐานที่อยู่อาศัย นับเป็นก้าวแรกที่ท่านได้มีโอกาสพบปะเทศนา อบรมประชาชนอย่างเป็นรูปแบบ นอกจากนี้ท่านยังเป็นพระนักเทศน์ ตามประเพณีของชาวอีสานด้วย น้ำเสียงและเขารวัญปัญญาในการเทศน์นั้นเป็นที่ประทับใจ ได้รับนิมนต์ให้ไปเทศน์ไม่ได้ขาดและมีผู้เข้าฟังเทศน์เป็นจำนวนมาก

ปี 2514 ได้รับมอบหมายให้เป็นผู้รักษาการตำแหน่งเจ้าอาวาสและได้เป็นเจ้าอาวาสวัดท่าลาด ในปี 2515 ปีต่อมาก็ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะตำบลนาโส และในปี 2518 ได้รับตำแหน่งเป็นพระอุปัชฌาย์ ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระครูสัญญาบัตรที่ “พระครูสุภาจารวัฒน์” ในปี 2526

ท่านได้อาศัยความเป็นนักเทศน์เสียงดีที่ชาวบ้านนิยมชมชอบ ชักนำชาวบ้านในการพัฒนาท้องถิ่น โดยเริ่มต้นจากการตัดถนนไปสู่ตำบลนาโส การลดละอบายมุข การพัฒนาเรื่องปากท้อง โดยถือหลักการพึ่งตนเองให้มากที่สุด จนกระทั่งองค์กรของรัฐ เอกชน นักวิชาการให้ความสนใจและให้ความร่วมมือทำงานกับท่าน ยิ่งทำให้ท่านพระครูสุภาจารวัฒน์มีบทบาทสำคัญในการผลักดันโครงการต่างๆ ในชุมชนจนสามารถก้าวไปสู่ความสำเร็จได้จนถึงปัจจุบัน

งานสำคัญที่เป็นผลงานของท่าน ก็คือ การกระตุ้น หนุนแรง ส่งเสริมการแพทย์แผนไทย แนวทางเกษตรธรรมชาติ เกษตรผสมผสาน รวมกลุ่มชาวบ้านจัดตั้งโรงสีข้าววิสาหกิจชุมชนชาติ ตลอดจนการรวมกลุ่มพระนักเทศน์ ผู้นำชุมชน หมอยาพื้นบ้าน และกลุ่มแม่ออกสวดสรภัญญะ ด้วยการประยุกต์พิธีกรรมศาสนาและประเพณีท้องถิ่นมาสนับสนุนกิจกรรมพัฒนาได้อย่างกลมกลืน จึงทำให้วิธีการให้การศึกษาเรียนรู้แก่ประชาชนของท่านเป็นที่ยอมรับและปฏิบัติตาม

ท่านพระครูสุภาจารวัฒน์ เป็นผู้คนที่ได้รับการยอมรับในเรื่องการเทศนา การสอนกรรมฐาน การลดละอบายมุขและประยุกต์หลักธรรมศาสนาเข้ากับงานพัฒนาได้อย่างสอดคล้องสมัย ตลอดจนมีกระบวนการคัดเลือกผู้นำชาวบ้านที่มีคุณธรรมด้านศีลธรรมดำเนินกิจกรรมการพัฒนาได้อย่างเหมาะสม ยิ่งทำให้เป็นที่เชื่อถือมากจึ้นทั้งจากบุคคลภายในและภายนอกชุมชน

แม้ว่าการทำงานของท่านพระครูสุภาจารวัฒน์จะจำกัดอยู่เพียงในอำเภอกุสุมาลย์ในจังหวัดยโสธร แต่ก็เป็นอย่างที่น่าสนใจสำหรับสังคมไทยยุคปัจจุบัน สิ่งสำคัญที่ท่านได้ทำ คือการฟื้นฟูจิตวิญญาณของหมู่บ้านขึ้นมา อันได้แก่ การพึ่งตนเองโดยอาศัยความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของชุมชน โดยการเริ่มต้นจากปัญหาที่พบเห็น เชื่อมโยงกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในการพัฒนา เช่น สมุนไพรและการรักษาพื้นบ้าน เรื่องการฟื้นฟู ฮีต 12 คอง 14 เพื่อเชื่อมประสานการรวมกลุ่ม เป็นต้น แต่แทนที่ท่านจะหยุดเพียงเท่านั้นตามลักษณะผู้รู้เฉพาะทาง ท่านกลับมุ่งมั่นให้คำแนะนำชาวบ้านด้วยการโยงไปถึงเรื่องนิเวศวิทยา เสริมสร้างจิตสำนึกในคุณค่าของป่าเขาลำเนาไพร ด้วยการเน้นและย้ำกับชาวบ้านอยู่เสมอว่า สิ่งแวดล้อมในระบบนิเวศวิทยานั้นไม่สามารถแยกจากเกษตรกรรม การทำมาหากินและการดำเนินชีวิตของชาวบ้านได้ ท่านจึงนำพาชาวบ้านดำเนินชีวิตตามแนวทางเกษตรผสมผสานและ

เกษตรกรรมธรรมชาติ โดยมีกิจกรรมโรงสีข้าวเป็นฐานสนับสนุน เป็นการแบ่งเบาภาระการทำมาหากินของชาวบ้านจนมีเวลาเข้าวัดปฏิบัติธรรม รวมทั้งการพยายามให้ชาวบ้านพึ่งตนเองให้ได้ต่อไป แต่ท่านก็หวังว่ากิจกรรมเหล่านี้จะสามารถดำเนินไปได้ เพราะท่านได้พยายามสร้างเครือข่ายพระสงฆ์และพัฒนาผู้นำในหมู่บ้านขึ้นมาเพื่อทำงานพัฒนาชุมชนของตนเอง

อาจกล่าวได้ว่า ท่านพระครูสุภาจารวัฒน์ เป็นพระสงฆ์ที่สามารถนำเอาหลักศาสนาประสานกับภูมิปัญญาชาวบ้านมาประยุกต์เข้ากับงานพัฒนาที่อยู่บนพื้นฐานการพึ่งตนเองของชุมชนได้อย่างเหมาะสมที่สุด

5.3.1.1 แรงจูงใจในการพัฒนา

พระครูสุภาจารวัฒน์ ได้กล่าวถึงแรงจูงใจในการทำงานพัฒนาชนบทนั้นว่า เกิดจากการที่ได้ศึกษาถึงพุทธจริยาขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อพระองค์ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์น่าจะมุ่งความสุข มุ่งพระนิพพาน คือความสุขเฉพาะแต่พระองค์เอง แต่พระองค์ยังมีความห่วงใยเหล่าเวไนยสัตว์ คือห่วงชุมชน ห่วงให้ชุมชนพึ่งตนเอง ให้ชุมชนเกื้อกูลซึ่งกันและกัน หรือช่วยเหลือสังคม ดังคราวที่พระพุทธเจ้าได้ส่งพุทธสาวกไปประกาศพุทธศาสนาครั้งแรกว่า “ท่านทั้งหลายจงเที่ยวจาริกไปในชนบท เพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชนเป็นอันมาก” แสดงว่าพระองค์มีความห่วงใยเวไนยสัตว์หรือชุมชนเป็นอย่างมาก ท่านก็เช่นเดียวกัน ถ้าบวชเข้ามาในพุทธศาสนาได้ร่มผ้า กาสาวพัสตร์ ได้ศึกษาธรรมะ ทำให้ท่านได้รับธรรมะซึมซับเข้าสู่จิตใจ ได้รับความสุขตามสมควร บางคนเคยถามท่านว่า ท่านมาบวชในพุทธศาสนาแล้ว ทำไมไม่แสวงหาพระนิพพานแบบสัพพยบาตรเข้าป่า นั่งหลับตาปฏิบัติธรรม ให้ได้รับความสุขหรือได้รับนิพพานเฉพาะองค์เดียว ท่านตอบว่า ถ้าจะถากถางทางเล็ก ๆ ไปคนเดียวก็ไม่เหมาะสมเท่าที่ควร ต้องทำทางใหญ่กว้าง ๆ เดินไปหลายๆ คน พร้อมๆ กัน ให้ได้รับความสุขเหมือนกัน

ท่านได้กล่าวว่า สิ่งที่เป็นแรงจูงใจเบื้องต้นของท่านก่อนที่จะพัฒนาร่วมกับชาวบ้านในชนบทคือ ท่านเป็นพระบ้านนอก ได้เห็นชาวบ้านได้รับความทุกข์ยาก เห็นปัญหาที่เกิดขึ้นกับชาวบ้าน เพราะท่านเองอยู่ในชุมชนจึงมองเห็นชุมชนว่าเป็นอย่างไร ท่านรู้หมดปัญหาของชาวบ้านว่ามีอะไรบ้างพอจะสรุปได้คือ ปัญหาเรื่องสุขภาพ โรคภัยไข้เจ็บ ปัญหาเรื่องปากท้อง เรื่องหนี้สินหรือเรื่องการครองชีพต่างๆ นอกจากนั้น ปัญหาในชนบทที่สำคัญที่ท่านเห็นคือ ชาวบ้านในชนบทเขาจะมองตนเองว่ามีจุดอ่อนจุดด้อย ไม่รู้เท่าทันสังคมในเมือง สังคมที่เจริญแล้ว ถ้าเขามองตนเองอย่างนั้น ชุมชนชนบทอาจเป็นเครื่องมือของคนรวยหรือคนที่เป็นนายทุน รัฐหรืออะไรก็แล้วแต่ และถ้าพระสงฆ์ไม่เข้าไปช่วยแล้วจะทำอย่างไร ท่านเห็นปัญหาอย่างนี้ แล้วก็เห็นชาวบ้านยังมีความอ่อนแอพึ่งตนเองไม่ได้ หาทางออกไม่ถูกทาง คือถ้าเขาได้รับความทุกข์ยาก เขาพยายามจะหาทางออก แต่เขาหาทางออกไม่ถูกต้องบางคนทุกข์ยาก เป็นหนี้เป็นสิน แล้วหาทางแก้ไขปัญหานั้นด้วยการไปดื่มเหล้าเมาสุรา หรือบางทีอยากรวยทางลัดก็เล่นการพนัน ซึ่งเป็นทางออกที่ไม่ถูกต้อง ตามองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ถ้า

พูดถึงเรื่องทุกข์ต้องนึกถึงสมุทัย ถ้านึกถึงสมุทัย คือเหตุแห่งทุกข์แล้ว พระพุทธเจ้าท่านสอนว่า ให้เดินตามอริยมรรค จึงจะถึงนิโรธ คือความดับทุกข์ เมื่อเห็นปัญหาอย่างนี้แล้ว พระสงฆ์จะนิ่งดูเฉยไม่ได้ ท่านตระหนักว่า พระสงฆ์เป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชน เป็นที่พึ่งทางใจของชุมชน ถ้าพระสงฆ์เข้าไปร่วมพัฒนาแก้ไขปัญหา ก็จะมีส่วนช่วยชาวบ้านได้ และด้วยเหตุที่พระพุทธศาสนายังลึกลงในสังคมไทยมานานและมีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทย พระสงฆ์เป็นที่เคารพนับถือของชุมชนเป็นทุน ฉะนั้น ถ้าพระสงฆ์เข้าไปร่วมพัฒนาชุมชน จะมีส่วนช่วยเหลือชุมชนได้มาก

5.3.1.2 หลักธรรมในการพัฒนาชุมชน

การที่พระสงฆ์จะเข้าไปมีส่วนร่วมการพัฒนาชุมชนนั้น พระสงฆ์ต้องเจริญรอยตามองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ท่านกล่าวว่า พระสงฆ์ต้องมีคุณสมบัติหรือต้องมีพุทธคุณ 3 ประการเป็นแนวทางการพัฒนา คือ

ประการแรก วิสุทธิคุณ คือ ความบริสุทธิ์ พระสงฆ์ต้องดำรงตนให้มีความบริสุทธิ์ ประพฤติปฏิบัติชอบ ถ้าพระสงฆ์ไม่มีความบริสุทธิ์แล้วจะช่วยเหลือชุมชนไม่ได้ ทุกวันนี้มีปัญหาเรื่องพระสงฆ์ไม่มีความบริสุทธิ์ ชุมชนทั้งหลายจึงหันหลังให้สังคมสงฆ์ ถ้าพระสงฆ์มีความบริสุทธิ์ถึงไม่มีการพัฒนากายนอกวัดนอกชุมชน ประชาชนก็ยังให้ความนับถือ

ประการที่สอง กรุณาคุณ คือ พระสงฆ์ต้องมีความเมตตาช่วยเหลือคนให้พ้นทุกข์ พระสงฆ์บางวัดบางสำนักขาดความกรุณา มีใจคับแคบ บางทีก็พยายามทำเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัว เน้นเรื่องพิธีกรรมไม่เน้นเรื่องสาระอะไร ที่จริงแล้ว “วัดจะดีมีหลักฐานเพราะบ้านช่วย บ้านจะสวยเพราะมีวัดค้ำคินัย” เดียวนี้วัดค้ำคินัยหรือไม่ วัดไปกอบโกยหรือไม่ ถ้าวัดเป็นอย่างนั้นก็ช่วยชุมชนไม่ได้ ถ้าพระสงฆ์ที่จะไปร่วมพัฒนากับชุมชนต้องมีความเมตตา จึงจะช่วยเหลือเกื้อกูลชุมชนได้

ประการที่สาม ปัญญาคุณ คือ พระสงฆ์ต้องจะมีสติปัญญา ต้องรู้เท่าทันสังคมว่า รัฐเป็นอย่างไร สังคม ชนบ้าน ชุมชน คนยากจนเป็นอย่างไร พระสงฆ์ต้องรู้เท่าทันปัญหา การจะพัฒนาต้องยึดเอาธรรมะเป็นหลัก หรือเรียกว่า พุทธพัฒนา มิเช่นนั้นการพัฒนาจะไปไม่รอด พระสงฆ์ต้องเจริญรอยตามองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระสงฆ์นักพัฒนาจะต้องหยิบยกเอาธรรมะมาใช้ในงานพัฒนา เช่น ต้องสอนชาวบ้านให้รู้เท่าทันสังคม และพึ่งตนเอง ทำเป็น คิดเป็น แก้ปัญหาเป็น เกิดจิตสำนึกเสียสละต่อส่วนรวม มีความซื่อสัตย์ สุจริต มีความเมตตารักใคร่ซึ่งกันและกัน มีความสามัคคี ขยันหมั่นเพียร ไม่เกียจคร้าน มีความสำรวม ละเว้นจากอบายมุข และมีความสันโดษสมถะเรียบง่าย ปัจจุบันนี้สื่อต่างๆ เข้าครอบงำชุมชนหมดแล้ว ถ้าพระสงฆ์ไม่มีการประยุกต์ธรรมะมาใช้ ยังคงเทศน์แบบเดิม แล้วจะแนะนำชาวบ้านได้อย่างไร นอกจากนั้น พระสงฆ์ต้องทำตัวเป็นแบบอย่างที่ดี มีความเอื้อเฟื้อเกื้อกูล อนุเคราะห์เยี่ยมเยียนชาวบ้านที่ได้รับความเดือดร้อน หรือมีปัญหาเกิดขึ้น กิจกรรมใดที่ชาวบ้านได้พัฒนาขึ้น ถ้าสอดคล้องกับพระธรรมวินัยแล้ว พระสงฆ์ต้องเข้าไปร่วมด้วย ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว ไม่พัฒนาเพื่อเอาหน้าเอาตาให้เขายกย่องสรรเสริญ ต้องไม่ไปยึดคิดว่า คนจะเขียน

ประวัติที่ยกย่องชมเชยอย่างไร ถ้าไปติดต่ออย่างนั้น ทุกอย่างก็จบ

5.3.2 ข้อมูลทั่วไปของบ้านท่าลาด อ.กุดชุม จ.ยโสธร

5.3.2.1 สภาพทั่วไปของชุมชนบ้านท่าลาด

ชุมชนบ้านท่าลาดตั้งอยู่ในตำบลนาโเส อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร เดิมชาวบ้านท่าลาดได้อพยพมาจากบ้านไผ่ ต.ไผ่ อ.ทรายมูล จ.ยโสธร โดยการนำของนายจำปา แก่นจำปา ประมาณ 7 ครอบครัว เหตุที่อพยพออกมาก็เพราะว่ามีที่นาอยู่ไกลจากบ้านไผ่ ไปมาไม่สะดวกจึงได้ย้ายออกมาตั้งบ้านให้อยู่ใกล้ที่ทำมาหากิน ส่วนคนที่มีที่นาใกล้ๆ กัน ก็ทยอยย้ายตามกันออกมา ตั้งเป็นหมู่บ้าน เมื่อปี 2453 ได้ประกาศตั้งหมู่บ้านอย่างเป็นทางการว่า “บ้านท่าลาด” ปัจจุบันนี้ขึ้นอยู่กับตำบลนาโเส อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร

แต่เดิมเมื่ออพยพมายังไม่มีการตั้งนามสกุล และเมื่อประกาศให้มีการตั้งนามสกุลขึ้น ชาวบ้านกลุ่มแรกที่อพยพมาจึงตั้งนามสกุลตามนายจำปาว่า “แก่นจำปา” นับเป็นนามสกุลแรกที่มาตั้งบ้านท่าลาดนี้ ต่อมาได้มีการอพยพมาสมทบอีกจากบ้านไผ่ ได้ตั้งนามสกุลว่า “เวฬุวนารักษ์” จึงนับเป็นสายตระกูลที่อพยพออกมาอยู่บ้านท่าลาดที่หลัง และต่อมาก็ได้มีการแต่งงานกับคนบ้านอื่น ทำให้มีนามสกุลอื่นๆ รวมอยู่ด้วย

ประมาณปี 2523-2524 ได้มีคนอพยพออกจากบ้านท่าลาด ข้ามห้วยลำโพงไปอยู่ในเขตตำบลก้ามแมด เรียกว่า บ้านดง จำนวน 28 ครอบครัว โดยไปแบบทยอยกันไป สาเหตุเพราะที่ดินทำกินอยู่ไกลบ้านท่าลาด การคมนาคมไม่สะดวก จึงได้ย้ายออกไปตั้งบ้านในที่ดินทำกินของตนเอง

วัดบ้านท่าลาด เดิมชื่อ วัดศรีวิสัย ตั้งขึ้นเมื่อปี 2462 โดยการนำของพระอาจารย์ศรี ซึ่งรุดงค์มาจากจังหวัดอุบลราชธานี และได้ตั้งชื่อวัดตามชื่อต้นของพระอาจารย์เอง ปัจจุบันเรียกชื่อวัดตามชื่อหมู่บ้านว่า “วัดท่าลาด”

บ้านท่าลาด เป็นชื่อที่ตั้งตามลักษณะของทำนน้ำที่ข้ามห้วยลำโพงมีสภาพเป็นท่าข้ามของชาวบ้านที่ต้องขนข้าวเปลือกจากนาไกลมาขึ้นที่ท่าบ้านนี้ หรือมีพวกขนของไปขายในตลาด เช่น พวกข้าวได้ น้ำมันยาง ก็จะต้องข้ามห้วยลำโพงตรงทำนน้ำ ซึ่งมีลักษณะลาดกว่าที่อื่น จึงเรียกกันว่า “ท่าลาด” ตั้งแต่ตั้งบ้านท่าลาด ได้มีนายมี ชื่นใจ ผู้ใหญ่บ้านคนแรก ปัจจุบันมีนายมัน สามสี เป็นผู้ใหญ่บ้าน

ชุมชนบ้านท่าลาด มีประชากรทั้งสิ้นจำนวน 63 ครอบครัว เป็นชาย 154 คน หญิง 158 คน รวมทั้งสิ้นจำนวน 312 คน

5.3.2.2 ลักษณะทางกายภาพ

สมัยก่อนสภาพพื้นที่บ้านท่าลาดเป็นป่าทึบมากกว่าที่นา ต่อมาชาวบ้านอพยพเข้ามา

จับจองที่ดินทำการเกษตร จนกระทั่งสภาพพื้นที่ส่วนใหญ่กลายเป็นที่นาของชาวบ้าน การดำเนินชีวิตก็เป็นไปตามกระแสของระบบทุนนิยมและแนวทางการพัฒนาของประเทศ การส่งเสริมการทำการเกษตรเชิงพาณิชย์ด้วยการเพาะปลูกพืชเชิงพาณิชย์ (Cash crops) ทำให้เกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศน์ชุมชน เช่น พื้นที่ที่ใช้ในการทำนาเสื่อมคุณภาพ ทำนาทำสวนไม่ได้ผล ต้องเพิ่มจำนวนปุ๋ยขึ้นทุกปี ประกอบกับการใช้สารพิษ เช่น ยาฆ่าแมลง ทำให้สารตกค้างในพื้นดินและลงสู่แหล่งน้ำ จนทำให้ปลาเกิดโรคและตาย เมื่อชาวบ้านนำมาประกอบเป็นอาหาร เกิดอาการเจ็บป่วย บางคนถึงกับล้มตายไปก็มี ด้วยเหตุนี้ทำให้ชาวบ้านเห็นโทษภัยของการดำเนินชีวิตตามเศรษฐกิจกระแสหลักและการทำลายป่าก่อให้เกิดโทษภัยต่อตนเอง จึงหันมาดำเนินชีวิตแนวใหม่ด้วยการทำการเกษตรแบบพออยู่พอกิน เช่น ทำการเกษตรผสมผสาน เกษตรธรรมชาติ ดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม ทำให้ไม่ขาดแคลนไม้ใช้สอย เนื่องจากพวกเขาปลูกต้นไม้ไว้ตามริมบ้านและบริเวณคันนาของตนเอง ดูเหมือนว่าการดำเนินชีวิตดังกล่าว ชุมชนสามารถต่อสู้กับกระแสของบริโภคนิยมอย่างรู้เท่าทัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้นำและผู้อาวุโสของชุมชน ทำให้มีการรวมกลุ่มดำเนินกิจกรรมพึ่งตนเองของชุมชน เช่น โรงสีข้าว ชุมรมสมุนไพร กลุ่มข้าวปลอดสารเคมี กลุ่มเห็ดอยู่เห็ดกิน เป็นต้น ในขณะเดียวกันก็เป็นช่วงเวลาวิกฤตของคนที่กำลังโดนกระแสทุนนิยมครอบงำทางความคิดอยู่ตลอดเวลา

บ้านท่าลาดมีระยะห่างจากตัวอำเภอกุดชุมประมาณ 40 กิโลเมตร เส้นทางคมนาคมเป็นถนนลาดยางจนถึงบ้านนาไผ่ ตำบลนาไผ่ เชื่อมต่อกับถนนลูกรังผ่านบ้านโสกชุมปูนไปยังบ้านท่าลาดออกไปสู่บ้านกุดหินและอำเภอยางชุมน้อย สองข้างถนนเป็นป่าไม้สลับกันไปกับที่นาของชาวบ้าน มีลำคลองธรรมชาติและคลองชลประทานซึ่งเป็นสายน้ำที่ชาวบ้านอาศัยทำนาปีละครั้ง และสายน้ำสำคัญอันเป็นแหล่งใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตและทำเกษตรกรรมของชาวบ้าน มีสองสายก็คือ ลำห้วยผาและลำห้วยแสนลึก ลำห้วยทั้งสองสายถือเป็นหัวใจในการดำรงชีวิตของชาวบ้านโสกชุมปูน บ้านท่าลาด บ้านสันติสุข บ้านนาไผ่ บ้านกุดแดง และบ้านนาขมิ้น ในบริเวณทุ่งนายังมีขังข้าวเหลือกทิ้งไว้ไม่เผาทำลาย ชาวบ้านเอาไว้ใช้เป็นปุ๋ยอินทรีย์ตามแนวทางการทำการเกษตรธรรมชาติไม่ใช่ปุ๋ยเคมีและสารเคมี

ในชุมชนตำบลนาไผ่มีพื้นที่ป่าอยู่เป็นหย่อม ๆ ในรูปของป่าดอนปู่ตา ป่าช้า ป่าอนุรักษณ์ และป่าหัวไร่ปลายนา รวมประมาณ 3,000 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 15 ของพื้นที่ทั้งหมด ซึ่งป่าจำนวนที่เหลือดังกล่าวเป็นทั้งป่าธรรมชาติและป่าที่ได้รับการฟื้นฟูโดยคณะสงฆ์และชาวบ้าน

1) สภาพการตั้งบ้านเรือน

การตั้งบ้านเรือนก็ไม่แตกต่างจากหมู่บ้านอื่นๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ส่วนใหญ่จะอยู่รวมกันเป็นคุ้มและปลูกบ้านตามถนนและมีพื้นที่นาอยู่ติดออกไปจากชุมชน ถนนสายหลักเป็นถนนลูกรัง มีการสร้างรั้วรอบขอบชิดเป็นแนวเขตบ้านของตนเองแทบทุกครัวเรือน ภายในบริเวณบ้านปลูกพืชสารพัดชนิดทั้งไม้ที่ให้ร่มเงาและไม้ผล และปลูกผักสวนครัวรั้วกินได้ไว้รอบๆ บ้าน ทำให้ตัวบ้านตั้งอยู่ตรงกลางแวดล้อมด้วยพุ่มไม้หนาทึบ ลักษณะบ้านเรือนส่วนใหญ่เป็นบ้านชั้นเดียว ใต้ถุนสูง

หลังบ้านจะมีถังฉางข้าวขนาดเล็กอยู่แทบทุกบ้านเพื่อเก็บข้าวที่เหลือจากการขายให้โรงสี ไว้รับประทานภายในครอบครัว

2) การคมนาคม

การคมนาคม ชาวบ้านใช้รถจักรยานและรถจักรยานยนต์ในการสัญจรไปมา และสังเกตได้ว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่มีรถจักรยานยนต์น้อยมาก อาจเกิดจากท่าน ให้คำแนะนำให้ชาวบ้านใช้ชีวิตแบบพออยู่พอกิน และใช้จ่ายแต่ในสิ่งที่จำเป็น การเดินทางติดต่อกับภายนอกต้องใช้รถโดยสารประจำทางซึ่งมีอยู่สองสาย คือ จากบ้านท่าลาดเดินไปขึ้นรถที่ตำบลนาโสไปยังจังหวัดยศธร และจากตำบลนาโสไปอำเภอภูซำ มีรถบริการเฉพาะตอนเช้าประมาณ 8.30 น. และตอนเย็นไม่เกินบ่าย 4 โมงเย็น

5.3.2.3 ลักษณะทางสังคม

ประชากรของบ้านท่าลาดค่อนข้างมีความเป็นเครือญาติสูง เนื่องจากประชากรส่วนใหญ่อพยพมาจากภูมิลำเนาเดียวกันคือบ้านไฟสร้างช้าง อำเภอทรายมูล มีต้นตระกูลมาจากผู้ใหญ่อำปา แก่นอำปา แม้ว่าผู้หญิงบางคนจะเปลี่ยนนามสกุลไปตามสามีของตนแล้วก็ตาม แต่ความเป็นเครือญาติก็ยังคงอยู่ค่อนข้างใกล้ชิดกัน ส่วนคนต่างถิ่นก็เป็นบุคคลที่แต่งงานกับคนในพื้นที่เป็นส่วนใหญ่ ทำให้เกิดความสัมพันธ์ทางระบบเครือญาติขึ้นมาใหม่ในความเป็นชุมชนเป็นส่วกัน เพราะความสัมพันธ์แห่งความเป็นเครือญาตินี้เอง ทำให้เกิดการรวมกลุ่มพึ่งพากันได้ง่าย

ความเชื่อและการนับถือศาสนา ชาวบ้านท่าลาดนับถือพระพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ และให้ความเคารพนับถือท่านพระครูสุภาจารวัฒน์เป็นที่พึ่งทางใจ โดยการน้อมรับคำแนะนำไปประยุกต์เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ชาวบ้านจึงให้ความสำคัญต่อวัดและพระสงฆ์ในฐานะที่ทำให้ตนเองและชุมชนสามารถดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องตามครรลองแห่งธรรมและพึ่งตนเองทางด้านสติปัญญาได้ในระดับหนึ่ง เมื่อถึงวันสำคัญทางศาสนาชาวบ้านก็จะร่วมกันมาประกอบพิธีกรรมตามประเพณีกันเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการฟื้นฟูวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นอีสาน ในเรื่องฮีต 12 คอง 14 ของท่าน ช่วยเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับชาวบ้านจนสืบสานกันมาถึงปัจจุบัน เพราะเกิดจากการฟื้นฟูกิจกรรมทำบุญที่สำคัญในแต่ละเดือนในรอบปี เช่น ทำบุญเวส ทำบุญข้าวจี ทำบุญเข้าพรรษา เป็นต้น และชาวบ้านยังมีความเชื่อและนับถือในเรื่องผีบรรพบุรุษ ผีปู่ตาตาย และผู้ประสิทธิประสาทวิชาความรู้ให้กับคน อาทิเช่น การรักษาโรคด้วยการนวดแผนโบราณและการใช้สมุนไพรก่อนที่จะบิบนวดหรือรักษาโรคด้วยสมุนไพรจะสวดมนต์รำลึกถึงคุณของครูบาอาจารย์ของตนเสียก่อน แม้แต่การเก็บสมุนไพรก็ต้องเลือกเอาวันอังคารข้างขึ้นเพราะเชื่อกันว่า วันอังคารข้างขึ้นจะทำให้สมุนไพรที่เก็บมาใช้ให้คุณค่าทางยารักษาโรคสูง นอกจากนี้ยังเชื่อว่า ต้นไม้ใหญ่มีผีเทวดาอาศัยคอยเฝ้าดูแลรักษาต้นไม้ไม่ให้ถูกทำลาย ชาวบ้านจึงร่วมกันสร้างศาลเจ้าปู่ปุดา เป็นที่อาศัยของเทวดาเหล่านั้น

5.3.2.4 ความสัมพันธ์ภายในชุมชน

ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวและในชุมชน ยังคงเป็นความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติอย่างใกล้ชิด มีการลงแขกช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการทำมาหากิน ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชน วัดท่าลาดมีความสัมพันธ์กับชุมชนค่อนข้างใกล้ชิดกันมากพระสงฆ์กับชาวบ้านค่อนข้างมีความเป็นกันเองทั้งในการพูดคุยและการประกอบพิธีกรรม แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่ให้ความเคารพนับถือพระสงฆ์และน้อมรับคำแนะนำของพระสงฆ์มาปฏิบัติ เนื่องจากพระสงฆ์ทำหน้าที่ให้ความรู้เกี่ยวกับความสำคัญของศาสนา เช่น การโอบอ้อมอารี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือกัน และแนวทางในการดำรงชีวิตของตนจนทำให้ชาวบ้านค่อนข้างยึดมั่นในหลักของศาสนาอยู่อย่างเหนียวแน่น ซึ่งสามารถเห็นได้จากการประกอบพิธีกรรมทำบุญของชาวบ้านในรอบปี ชาวบ้านจะตื่นแต่เช้า ฝากอัยตักบาตรแก่พระสงฆ์ และยังคงมีชาวบ้านประมาณจำนวนหนึ่ง จะนำอาหารมาถวายพระที่วัดและร่วมกันไหว้พระรับศีลถวายทานพร้อมกันในตอนเช้าของทุกวัน ท่านพระครูสุภาจารวัฒน์ได้ใช้โอกาสนี้แสดงธรรมและพูดคุยอย่างเป็นกันเองเกี่ยวกับปัญหาชีวิตของชาวบ้าน และแนะนำแนวทางในการปฏิบัติที่ถูกต้องจนทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับชาวบ้านยังมีความสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้นมากยิ่งขึ้น จนเกิดพิธีกรรมการทำบุญตามประเพณีทั้งภายในวัดและชุมชนเกือบตลอดทั้งปี เช่น หลังจากเกี่ยวข้าวเสร็จชาวบ้านแต่ละหมู่บ้านจะจัดกิจกรรมทำบุญร่วมกัน นิมนต์พระสงฆ์จากอารามต่างๆ ในตำบลสถานที่ประกอบพิธีกรรม กิจกรรมทำบุญเป็นพื้นฐานการรวมกลุ่มของชาวบ้าน เมื่อประสบปัญหาและภาวะบีบคั้นทางสังคม ยิ่งเป็นการกระตุ้นให้เกิดการรวมกลุ่มได้ง่ายยิ่งขึ้น

ความสัมพันธ์อันเกิดจากการช่วยเหลือกันยามทุกข์ยากลำบากโดยมีพระครูสุภาจารวัฒน์เป็นแกนนำในการประสานงาน ทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่เห็นว่า “ทุกคนคือญาติหากคนใดคนหนึ่งเดือดร้อนจะต้องคิดแก้ไขช่วยเหลือกัน”

5.3.2.5 ลักษณะทางเศรษฐกิจและการประกอบอาชีพ

ชาวบ้านส่วนใหญ่ในบ้านท่าลาดประกอบอาชีพด้วยการทำนาแบบเกษตรธรรมชาติ ส่วนการเพาะปลูกพืชผักและผลไม้ชนิดอื่นเป็นเพียงเพื่อการบริโภคภายในครัวเรือนเท่านั้น ข้าวที่เหลือจากการบริโภคภายในครัวเรือนก็จะนำไปขายให้กับโรงสีข้าวชมรมรักษัธรรมชาติดังตนเองเป็นสมาชิกอยู่ โดยที่สมาชิกสามารถขายข้าวได้ในราคาสูงกว่าท้องตลาดประมาณ 2 เปอร์เซ็นต์ และได้รับสวัสดิการในรูปของกองทุนหมุนเวียนในชุมชนประมาณ 8 เปอร์เซ็นต์ของผลกำไร สำหรับเงินปันผลก็คิดตามปริมาณการขายข้าวเปลือก 25 เปอร์เซ็นต์ของรายได้สุทธิ จะได้จากเงินปันผลในอัตรา 100 บาท/ตัน สมาชิกประมาณ 700 ครอบครัวขายข้าวเปลือกประมาณ 2,000 ตัน สมาชิกได้รับเงินปันผลเฉลี่ยคืนตามปริมาณการขายข้าวเปลือก เพิ่มขึ้น 200,000 บาท หรือเฉลี่ยครอบครัวละ 285.71 บาท การดำเนินกิจกรรมของโรงสี เน้นการใช้แรงงานคนมากกว่าเครื่องจักร อันส่งผลให้มีการจ้างงานแก่คนในชุมชนเกี่ยวกับการกรอกข้าวสาร การขึ้นลงกระสอบข้าว เป็นต้น นอกเหนือจากการทำหน้าที่เป็นคณะ

กรรมการบริหารงาน คณะกรรมการดำเนินงาน จนทำให้เกิดการกระจายรายได้ลงในชุมชนต่อปีเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ทางชมรมสมุนไพรฯ ยังจ้างชาวบ้านวันละ 2 คนตามความสมัครใจ โดยให้ค่าจ้างคนละ 60 บาทต่อวัน หมุนเวียนกันไปเรื่อย ๆ ทุกคนจนครบ

5.3.3 กิจกรรมการพัฒนาชุมชนบ้านท่าลาด

ชุมชนบ้านท่าลาดเป็นชุมชนชนบทอีกแห่งหนึ่งที่ยังคงได้เห็นบทบาทพระสงฆ์และวัดทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของชุมชน โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้ประสานงานในการดำเนินกิจกรรม ทั้งการให้การศึกษา พัฒนาจิตใจ ส่งเสริมและการพัฒนาอาชีพ สร้างกิจกรรม ประสานการรวมกลุ่ม และนำอนุรักษ์ป่า อีกทั้งยังสามารถระดมทรัพยากรภายในและนอกชุมชนเป็นพลังการพัฒนาก่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน

5.3.3.1 ผู้ให้การศึกษาแก่ประชาชน

พระครูสุภาจารวัฒน์ พิจารณาเห็นว่า ปัญหาส่วนใหญ่ของชาวบ้านเกิดจากการขาดโอกาสทางการศึกษา และถูกรอปรงจากอำนาจการพัฒนาของรัฐ ทำให้เกิดช่องว่างทางสังคม และชาวบ้านมักหาทางออกในการแก้ไขปัญหาที่ไม่ถูกต้อง เช่น การเล่นเกมพนัน ต้มเหล้า เป็นต้น ด้วยเหตุนี้เองทำให้ชาวชนบทไม่สามารถพึ่งตนเองได้ ท่านมองเห็นว่า พระสงฆ์ต้องทำหน้าที่เป็นผู้ให้ความรู้แก่ชาวบ้านเพื่อให้ชาวบ้านรู้เท่าทันกระแสความเปลี่ยนแปลงของสังคมและเป้าหมายชีวิตของชาวบ้านเองที่แท้จริง ท่านจึงเข้าไปช่วยแก้ไขปัญหที่ชาวบ้านประสบอยู่ ด้วยการกระตุ้นให้ชาวบ้านคิดรวมกลุ่ม ด้วยการฟื้นฟูประเพณี ค่านิยม ภูมิปัญญาชาวบ้าน และศาสนา มาประสานจัดกิจกรรมรวมกลุ่มให้ชาวบ้านเรียนรู้จากกันและกัน

จากการศึกษาพบว่า พระครูสุภาจารวัฒน์ ได้ให้การศึกษาด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การบรรยายธรรม การประยุกต์วันพระเพื่อศึกษาชุมชน และการจัดกิจกรรมชุมชนสัมพันธ์ เป็นต้น

1) การบรรยายธรรม

การบรรยายธรรม ท่านเห็นว่าเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ในการให้ความรู้แก่ประชาชนเกี่ยวกับหลักการของพระพุทธศาสนาและข้อมูลข่าวสาร เพื่อให้ชาวบ้านดำรงชีพอย่างรู้เท่าทันกระแสสังคมในปัจจุบัน

สำหรับการบรรยายธรรม ท่านได้อาศัยวิธีการบรรยายผ่านหอกระจายข่าว การเทศน์เสียงตามที่ท่านถนัด และการบรรยายทั่วไปตามโอกาสและกาลเทศะอยู่เป็นประจำ

(1) การบรรยายผ่านหอกระจายข่าว โดยที่ท่านเห็นว่า การบรรยายผ่านหอกระจายข่าว สามารถให้ความรู้แก่ชุมชนได้อย่างทั่วถึง ท่านพยายามบรรยายให้ประชาชนได้รับทราบความเคลื่อนไหวของการพัฒนาและความเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยชี้ให้ชาวบ้านเห็นความสำคัญของสิทธิ

ของตนเอง ไม่เกรงกลัวอำนาจรัฐ และนายทุนจนเกินไป กล่าวที่จะไม่สนองโครงการของรัฐที่ไม่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน หรือองค์กรเอกชนที่เข้ามาเพียงเพื่อหวังผลประโยชน์แก่พวกพ้องและองค์กรโดยไม่สนใจชุมชน นอกจากนี้ ท่านได้อาศัยหอกระจายข่าวประชาสัมพันธ์ให้ชาวบ้านมาร่วมกันเก็บยาสมุนไพรภายในวัด เพื่อเป็นจุดเริ่มต้นของการรวมกลุ่มแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาของตนเอง

(2) **การเทศน์เสียง** ท่านเห็นว่า การเทศน์เสียงเป็นอีกวิธีหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านสนใจและเพลิดเพลินกับการฟังธรรม สามารถดึงดูดความสนใจให้ประชาชนเข้ารับฟังแนวความคิดของท่านมีจำนวนเพิ่มขึ้น ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงมักจะสอดแทรกความรู้เกี่ยวกับความสำคัญของสิ่งแวดล้อมที่มีต่อมนุษย์ และสิ่งมีชีวิตอยู่เป็นประจำ นอกจากนี้แล้ว ยังเป็นการให้การแนะนำและให้ความรู้แก่ชาวบ้านเกี่ยวกับการดำเนินชีวิต โดยการยึดมั่นในหลักศีลธรรมของพระพุทธศาสนา การเทศน์เสียงนี้เองทำให้ท่านเป็นพระนักเทศน์ที่โด่งดังในภาคอีสาน เนื่องจากความไพเราะในน้ำเสียงของท่าน

(3) **การบรรยายธรรมทั่วไป** ท่านมักจะสอดแทรกความสำคัญของสิ่งแวดล้อมขณะบรรยายธรรมตามงานต่างๆ ที่ได้รับนิมนต์ไปแสดงธรรม และมักสนทนาถึงปัญหาต่างๆ ที่ชาวบ้านกำลังประสบ เช่น ปัญหาสุขภาพ ปัญหาหนี้สิน และเชื่อมโยงให้ชาวบ้านเห็นว่า ปัญหาเหล่านั้นเกิดจากการที่ชาวบ้านดำเนินชีวิตแยกจากธรรมชาติ เช่น ปัญหาสุขภาพ ก็เนื่องมาจากการรับประทานอาหารที่มีสารพิษตกค้าง ที่เกิดจากการใช้สารเคมีต่างๆ เป็นต้น

สำหรับเนื้อหาการบรรยายที่ท่านพระครูสุภาจารย์วัฒน์พยายามแนะนำชาวบ้าน สามารถสรุปได้ 4 ประการ ดังนี้

1. **ด้านสังคม** ท่านพยายามเน้นให้ชาวบ้านเห็นว่า การดำเนินชีวิตของชาวบ้าน จะต้องมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ไม่เอารัดเอาเปรียบกัน ต้องใช้สติในการดำเนินชีวิต ด้วยการยึดมั่นในศีล 5 การดำเนินการใดๆ ในชุมชนต้องยึดเอาผลประโยชน์ของชุมชนเป็นพื้นฐาน และต้องใช้สติปัญญาพิจารณาให้รอบคอบก่อนดำเนินการสิ่งใดๆ ลงไป ท่านมักจะพูดกับชาวบ้านเป็นภาษาท้องถิ่นอยู่เป็นประจำว่า “ขันสิเดินไปหน้าให้มาของเก่า ขันมะริตตีตเท่าให้เขาก่อนอย่าสิไป” หมายความว่า การที่เราจะพัฒนาหรือดำเนินการอะไรต่อไปข้างหน้า ต้องพิจารณาให้รอบคอบ ต้องดูว่าเกินกำลังความสามารถ และประโยชน์ที่ได้รับจะบังเกิดขึ้นกับชุมชนของเราหรือไม่ ชุมชนสามารถพึ่งตนเองในด้านบุคลากร วัตถุดิบ และภูมิปัญญาของชุมชนได้หรือไม่ หากไม่มองดูพื้นฐานและความสามารถของตนเองเป็นที่ตั้งก็ไปไม่รอด เพราะฉะนั้น การจะพัฒนาหรือดำเนินธุรกิจใดๆ จะต้องคำนึงถึงฐานของชุมชนเป็นหลักสำคัญ

การที่ท่านพยายามชี้ให้เห็นหลักในการพัฒนาด้วยการมองฐานของชุมชน แสดงให้เห็นว่า การเอาชุมชนเป็นฐานที่ตั้งของแนวคิดในการดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหานั้นก็เพื่อต้องการให้ประชาชนในชุมชน ได้ใช้ศักยภาพความสามารถของคนในชุมชนมาแก้ไขปัญหาของชุมชนโดยชุมชน และเพื่อผลประโยชน์ของชุมชนของตนเอง จนเกิดการประสานความร่วมมือในการแก้ปัญหาร่วมกัน

จากพื้นฐานของการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน อาจกล่าวได้ว่า การชี้แจงและการแนะนำดังกล่าวเป็นการกระตุ้นกระบวนการเรียนรู้จนเกิดการรวมกลุ่มของประชาชนได้อย่างแนบชิด ในขณะเดียวกันจิตสำนึกและการรวมกลุ่มนี้เอง ทำให้เกิดกิจกรรมต่างๆ ตามมา เช่น การเกษตรผสมผสาน เกษตรธรรมชาติ ชุมรมสมุนไพรพึ่งตนเอง และการอนุรักษ์และการปลูกป่า เป็นต้น

2. **ด้านเศรษฐกิจ** ท่านพยายามเน้นให้ชาวบ้านดำรงชีวิตแบบพอเพียง พออยู่พอกิน ท่านมักจะพูดกับชาวบ้านอยู่เสมอว่า “พวกเราต้องทำการเกษตรธรรมชาติ และเกษตรผสมผสาน ด้วยจุดมุ่งหมายว่าต้องเริ่มต้นด้วยการผลิตเพื่อการบริโภคใช้สอยภายในท้องถิ่นของเรา ก่อน ที่เหลือจึงค่อยเอาไปขาย” และท่านได้นำเอาหลักธรรมเรื่องความโลภมาอธิบายควบคู่กับการแนะนำเรื่องการทำเกษตร พออยู่พอกินว่า “ชาวบ้านจะต้องกำจัดความโลภของตนให้ได้เสียก่อน ต้องปรับความคิดที่หวังจะทำเพื่อขายออกจากใจเสีย ลดการพึ่งพาตลาดให้มากที่สุด และให้หันมาสนใจศักยภาพของชุมชนของตนเองเป็นสำคัญ เพราะการเริ่มด้วยการดำเนินตามแนวทางการพออยู่พอกินด้วยการทำเกษตรผสมผสานนั้น อาจไม่สามารถทำให้ชาวบ้านมีเงินได้อย่างรวดเร็วพอที่จะไถ่ถอนหนี้สินได้ แต่จะค่อยๆ ดีขึ้นในเวลาต่อมา โดยที่ชาวบ้านต้องยึดมั่นในหลักสันโดษ คือ การพออยู่พอกินในสิ่งที่เรามีเราได้ รู้จักพอ เมื่อเรารู้จักพอแล้วเราจะไม่รู้สึกว่าเขาแคลน การที่เราทำอะไรใหญ่โตเกินไป เป็นการใช้จ่ายเงินสูง เกินกำลังของชาวบ้าน ย่อมนำมาซึ่งการขาดทุน เป็นหนี้สินอยู่รำไป”

สำหรับการพึ่งตนเองทางด้านเศรษฐกิจของชุมชนนั้นท่านพยายามชี้แจงให้ชาวบ้านเข้าใจระบบการแลกเปลี่ยนที่ไม่ยึดติดในระบบเงินตรา ด้วยการให้ชาวบ้านหันมาใช้ระบบการแลกเปลี่ยนระหว่างสิ่งของกับสิ่งของแทน เช่น ปลาแลกผัก ไข่แลกข้าวสาร เป็นต้น และในการแลกเปลี่ยน ควรคำนึงถึงความมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่มากกว่าการคิดถึงราคาหรือจำนวนของสิ่งของ แต่การแลกเปลี่ยนแบบนั้นค่อนข้างยุ่งยากและลำบาก จึงทำให้เกิดการคิดสิ่งแลกเปลี่ยนในมวลสมาชิกเพื่อแทนระบบเงินตราขึ้นมา ฐานคิดนี้เองเป็นที่มาของ “เบี้ยกุดชุม” ที่ทำให้อาณาการแห่งประเทศไทย และกระทรวงการคลังออกมาระงับเนื่องจากขัดกับกฎหมาย การคิดนำเบี้ยเป็นสื่อแทนเงินตรานั้น อาจมองได้ว่าผิดในแง่ของกฎหมาย แต่ในแง่ของการพึ่งตนเองและความสัมพันธ์ของชุมชนแล้ว อาจมีคุณค่าต่อวิถีชีวิตของชุมชนชนบทอย่างมหาศาล เพราะสิ่งเหล่านี้จะทำให้เกิดความเห็นอกเห็นใจ สามารถรวมกลุ่มดำเนินกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ของชุมชนได้โดยง่าย

จะเห็นได้ว่า ท่านพยายามประยุกต์แนวคิดทางศาสนาเข้ากับการดำเนินกิจกรรมด้านเศรษฐกิจเพื่อให้ประชาชนเกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับการพึ่งพาซึ่งกันและกันในด้านความรู้สึกและเห็นคุณค่าทางด้านจิตใจมากกว่าด้านวัตถุ การพึ่งพาซึ่งกันและกันเองจะเป็นตัวประสานให้เกิดการรวมกลุ่มดำเนินกิจกรรมอย่างมั่นคงและยั่งยืนในเวลาต่อมา

3. **ด้านวัฒนธรรม** ท่านพยายามกระตุ้นและให้ข้อคิดแก่ชาวบ้านอยู่เป็นประจำว่า “จะพัฒนาอะไรก็ตามสิ่งที่ไม่ได้ ก็คือ ฐานชุมชน” ฐานชุมชนที่ท่านพูดหมายถึง “วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น” เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นตัวประสานความกลมเกลียวและความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำกับชาวบ้าน จน

ก่อให้เกิดการประสานพึ่งพาอาศัยเกื้อกูลซึ่งกันและกัน วัฒนธรรมประเพณีช่วยลดช่องว่างอันจะนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างผู้นำ ผู้บริหารและชาวบ้านได้ ท่านเน้นและย้ำกับผู้บริหารโครงการ พระสงฆ์และชาวบ้านอยู่เสมอว่า “หากชาวบ้าน ทั้งฝ่ายผู้นำและชาวบ้านขาดการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และมุ่งเน้นธุรกิจที่เอาเงินวัตถุและเป้าหมายของความสำเร็จเหล่านั้นเป็นที่ตั้งก็必将เกิดช่องว่างระหว่างผู้บริหารกับชาวบ้าน ในที่สุดชุมชนก็จะตกเป็นเครื่องมือของนายทุนคนต่างถิ่นได้ง่าย จะกลายเป็นการพึ่งพาอำนาจการตลาดจนขาดเอกภาพในการบริหารงาน ถูกเอารัดเอาเปรียบ ถูกดูถูกเหยียดหยามของชนชั้นไป และในที่สุดชุมชนก็ไม่ได้ประโยชน์อะไรเลยจากการพัฒนานั้น” การเน้นย้ำเรื่องความสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรมที่เห็นเป็นรูปธรรมอย่างเด่นชัด ก็คือ ท่านพูดกับผู้บริหารโรงสีข้าวและสมาชิกเมื่อมีการประชุมเพื่อต้องการขยายขนาดของกิจการโรงสีว่า “หากผู้บริหารมุ่งเน้นธุรกิจมากเกินไป ก็จะทำให้ขาดการเอาใจใส่ต่อกลุ่มชาวบ้านที่ทำการเกษตรกรรมชาติ เมื่อชาวบ้านฐานล่างขาดการเหลียวแล ไม่ได้รับการเอาใจใส่ก็พึ่งตนเองไม่ได้ และละทิ้งการทำการเกษตรกรรมชาติ ในที่สุดโรงสีก็อยู่ไม่ได้” ทำให้เกิดความเข้าใจร่วมกันระหว่างผู้บริหารและสมาชิกของโรงสี ท่านยังได้ให้พรสนะอีกว่า “สังคมชนบทอ่อนแอเพราะคนในสังคมล้มความสัมพันธ์ในระบบความเป็นเครือญาติและความสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรมเอาวัตถุและเงินตราเป็นหลักในการดำเนินชีวิตจนละเลยการแสดงความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่โอบอ้อมอารีต่อกัน จนกระทั่งชุมชนจะไม่สามารถพึ่งตนเองอยู่อย่างเข้มแข็งได้”

4. ด้านสิ่งแวดล้อม ท่านได้พยายามชี้แจงให้ชาวบ้านเห็นว่า การดำเนินชีวิตของชาวบ้านต้องเกี่ยวพันกับสิ่งแวดล้อมทุกชนิด เช่น ดิน น้ำ พืช สัตว์ และคน สิ่งเหล่านี้ไม่อาจแยกขาดจากการดำเนินชีวิตของมนุษย์ได้ ไม่ว่าจะเป็นด้านการทำมาหากิน ด้านสุขภาพ เป็นต้น สิ่งแวดล้อมทุกชนิดล้วนมีความสัมพันธ์เอื้อเฟื้อเกื้อกูลต่อกัน ขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งไม่ได้ เพราะการดำรงอยู่อย่างเหมาะสมของแต่ละชนิดหมายถึงการคงอยู่ของระบบของโดยรวม หากขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งไป จะเกิดผลกระทบต่อระบบการดำเนินชีวิตของสิ่งมีชีวิตทุกชนิดและมีผลกระทบต่อมนุษย์โดยตรง จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่มนุษย์จะต้องดำเนินชีวิตอยู่บนพื้นฐานของศีลธรรม จริยธรรม และหลักความเชื่อของศาสนา

การที่ท่านชี้ให้เห็นพัฒนาการทางความคิดของมนุษย์ที่มีผลกระทบต่อการคงอยู่ของสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติที่เหมาะสม ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแนวความคิดของชาวบ้านจนหันมาร่วมใจกันจัดหาพื้นที่ป่า ร่วมกันสร้างป่าและพิทักษ์ป่าให้คงอยู่คู่กับชุมชนและลูกหลานจะได้มีชีวิตรอยู่อย่างสันติในภายภาคหน้า

2) การประยุดต์วันพระเพื่อศึกษาปัญหาจากชาวบ้าน

การประยุดต์วันพระเพื่อศึกษาปัญหาจากชาวบ้านนั้น ท่านเห็นว่า วันพระเป็นวันที่ชาวบ้านมารวมกลุ่มทำบุญตามวัดต่างๆ เป็นประจำ เป็นโอกาสของพระสงฆ์ที่จะได้ศึกษารับรู้ปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของชาวบ้าน ท่านจึงประยุดต์วันพระเป็นวันรับฟังปัญหาของชาวบ้าน ก่อนที่จะมีพิธีกรรมตามปกติ โดยให้ชาวบ้านแยกกันเป็นกลุ่มที่ตัวเองสนใจ และสรุปปัญหาว่า กลุ่มของเรามี

ปัญหาหรือมีความลำบากใจในเรื่องใดบ้าง เช่น ลูกติดยาเสพติด ปัญหาหนี้สิน ปัญหาทำนาไม่ได้ผล ไม่มีเงินเล่นการพนัน เป็นต้น และท่านจะให้กลุ่มต่างๆ ปรึกษาหารือว่าปัญหาเหล่านี้จะมีวิธีการแก้ไขอย่างไร และให้ส่งตัวแทนมาอภิปรายให้กลุ่มอื่นได้รับทราบ หลังจากนั้นท่านจะเทศน์สรุปปัญหาและวิธีการแก้ไขทั้งหมด เพื่อให้ชาวบ้านมีการรวมกลุ่มแก้ไขปัญหา โดยชี้ว่า ปัญหาทั้งหมดทุกคนต้องช่วยกัน แก้ไขร่วมมือสามัคคีกัน และพยายามพึ่งตนเองด้วยการแสวงหาทางออกที่ถูกต้องตามครรลองคลองธรรมไม่แสวงหาทางออกด้วยการติดอบายมุข เล่นการพนัน ดื่มสุรา เพราะนอกจากจะไม่ดีขึ้นแล้ว ยังทำให้ชีวิตตนและครอบครัวตกต่ำลงไปอีก

ในระยะเริ่มแรก ท่านอาศัยกิจกรรมทุกวันพระ เพื่อรับรู้ปัญหาของชาวบ้านและกระตุ้นให้ชาวบ้านคิดแก้ไขปัญหาของตนเอง ต่อมาได้ขยายฐานแนวไปสู่กลุ่มสังฆสภาพัฒนา จึงทำให้เกิดโครงการธรรมสังเวย โครงการอบรมปฏิบัติธรรมแก่ชาวบ้านอยู่เป็นประจำ

การที่พระสงฆ์ได้ให้การศึกษาแก่ประชาชนทั้งการบรรยายให้ความรู้ในทุกด้าน เช่น สังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ตลอดจนจัดกิจกรรมสร้างความสัมพันธ์รวมกลุ่มประชาชนจนเกิดความสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรมแน่นแฟ้นกลมเกลียว ทำให้หน่วยงานทั้งภาครัฐ และเอกชน เริ่มเห็นความสำคัญจึงสนับสนุนโครงการด้วยการประสานความร่วมมือในการพัฒนาชุมชนด้วยการยึดเอาพระสงฆ์และวัดเป็นศูนย์กลางเป้าเป้าหมายหลอมแห่งกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน จนทำให้ประชาชนเกิดการพัฒนาด้านความคิด ทักษะ ทักษะ ทั้งในการประกอบอาชีพของตนเองและการดำเนินกิจกรรมเพื่อส่วนรวม

อาจกล่าวได้ว่า การให้การศึกษาโดยท่านพระครูสุภาจารย์วิวัฒน์และคณะสงฆ์ของชุมชนเป็นการให้ความรู้เพื่อให้เกิดสมานฉันท์ในการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อสร้างสรรค์ประโยชน์ให้บังเกิดกับชุมชนและเป็นฐานสำคัญในการประสานการสนับสนุนจากภายนอกได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้ชุมชนได้รับประโยชน์จากกิจกรรมการพัฒนา จึงอาจกล่าวได้ว่า ประโยชน์ที่เกิดขึ้นมานั้นได้มีผลต่อป่าและทรัพยากรธรรมชาติอย่างแท้จริง เพราะคนในชุมชนเห็นผลประโยชน์ต่อส่วนรวมเป็นสิ่งสำคัญ

5.3.3.2 ผู้นำด้านการพัฒนาจิตใจ

ด้วยการพิจารณาเห็นว่า ชาวบ้านยังห่างไกลจากแนวทางของศาสนา และหน้าที่ของพระสงฆ์จะต้องเป็นผู้ให้สติปัญญาแก่ชาวบ้านด้วยการพิจารณาเห็นภาระที่พระสงฆ์จะมีต่อชุมชนดังกล่าว ท่านจึงได้ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาจิตใจของชาวบ้านให้ใกล้ชิดกับศาสนาด้วยการประยุกต์วันพระแสดงธรรมและจัดโครงการธรรมสังเวยตามหมู่บ้านต่างๆ ทั้งเป็นการเชื่อมโยงสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างชุมชนกับวัด และการรับทราบปัญหาความทุกข์ทางใจของชาวบ้าน ตลอดจนการสร้างสามัคคีและความสัมพันธ์ให้กลับฟื้นคืนมาเช่นเดิม จึงก่อให้เกิดโครงการพัฒนาจิตใจตามมา เช่น โครงการธรรมสังเวย การประสานความขัดแย้ง เป็นต้น

1) โครงการธรรมสัง្កจร

หลังจากพิจารณาเห็นว่า บางหมู่บ้านในตำบลนาโสไม่มีวัดประจำหมู่บ้าน และบางชุมชนพระสงฆ์ไม่สามารถทำหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ท่านจึงได้ปรึกษากับกลุ่มพระสงฆ์อาสาพัฒนาเพื่อจัดโครงการธรรมสัง្កจรไปตามหมู่บ้านต่างๆ เพื่อให้ประชาชนได้มีโอกาสทำบุญ ถวายทาน รักษาศีล และเจริญภาวนา พระสงฆ์ก็จะได้รับทราบปัญหาของชาวบ้าน และแสดงธรรมโปรดชาวบ้านในโอกาสที่ชาวบ้านมาชุมนุมกัน

กิจกรรมโครงการธรรมสัง្កจรของกลุ่มสงฆ์อาสาพัฒนา เสมือนว่าเป็นกระบวนการศึกษาชุมชน เก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อนำมาวิเคราะห์กำหนดแผนพัฒนาหมู่บ้าน ตลอดจนการแสวงหาทางเลือกเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชนทั้งในด้านการพัฒนาจิตใจและการพัฒนาปัญหาพื้นฐานของชุมชน และพระสงฆ์ยังได้มีโอกาสใกล้ชิดกับชุมชนในลักษณะของความสัมพันธ์เชิงเกื้อกูลต่อกันและกัน จนเกิดการระดมชาวบ้านทำกิจกรรมเพื่อส่วนรวมได้ง่าย

โครงการธรรมสัง្កจรยังเป็นกิจกรรมที่พระสงฆ์ได้มีโอกาสพูดคุยในเรื่องเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม เกี่ยวกับสมุนไพร และเกษตรผสมผสาน จึงเกิดกิจกรรมการพัฒนาตามมา

2) การประสานความขัดแย้งภายในชุมชน

เมื่อใดก็ตามที่กลุ่มแต่ละกลุ่มในชุมชนมีความขัดแย้งกัน ท่านมักจะเข้าประสานให้เกิดความสามัคคีปรองดองกันอยู่เสมอ ด้วยการรักษาความเป็นกลางระหว่างกลุ่มต่างๆ ภายในชุมชนเอาไว้ ท่านพยายามกระตุ้นจิตวิญญาณของชุมชนด้วยการฟื้นฟูค่านิยมวัฒนธรรมเก่าของชุมชน เช่น ฮีต 12 คอง 14 ขึ้นมาใหม่เพื่อให้ชาวบ้านเกิดการเห็นอกเห็นใจกัน รวมกลุ่มช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และท่านได้นำหลักธรรมในพระพุทธศาสนามาประยุกต์เพื่อประสานความรักความสามัคคีของชุมชน

สำหรับหลักธรรมที่ท่านมักนำมาเป็นแนวทางในการประสานความสามัคคีในชุมชนก็คือ สังคหวัตถุ 4 แปลว่า วิธีการสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน หมายถึง วิธีปฏิบัติเพื่อยืดเหนี่ยวน้ำใจคนอื่นทำให้เกิดความรักใคร่ซึ่งกันและกัน เพราะความรักใคร่กันและกันเป็นพื้นฐานนี้เอง ทำให้เกิดการอยู่ร่วมกันในชุมชนอย่างเป็นปกติสุข มีความสามัคคีปรองดอง ท่านได้ประยุกต์หลักธรรมดังกล่าวแนะนำตักเตือนชาวบ้าน

การที่ท่านนำเอาหลักธรรมในการสร้างความสมานฉันท์ตามหลักสังคหวัตถุมาเป็นสื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนในชุมชน ทำให้เกิดความรักใคร่กลมเกลียว มีความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นมากยิ่งขึ้น ความรักใคร่กลมเกลียวนี้เองก่อให้เกิดชุมชนแห่งความร่วมมือแบ่งปันช่วยเหลือกัน ไม่เพียงแต่ทำให้ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชนจบลงโดยสันติวิธีอย่างรวดเร็วเท่านั้น แต่ยังส่งผลต่อการบริโภคทรัพยากรธรรมชาติด้วยการคำนึงถึงบุคคลอื่นในชุมชนอีกด้วย

5.3.3.3 ผู้ตรวจสอบและตักเตือน

ในปี พ.ศ. 2534 ท่านพระครูสุภาจารย์วัฒน์ คิดจะสร้างโรงสีก้าว แต่มีปัญหาเรื่องรวมชุมชนไม่ได้ ชาวบ้านเห็นว่า ร้านค้าสหกรณ์ล้มเหลวไปหลายแห่ง ถ้าตั้งโรงสีแล้วล้มเหลว ท่านจะช่วยเหลืออย่างไร ท่านบอกกับชาวบ้านว่า ให้เอาคอท่านเป็นประกัน จากนั้นก็สามารถรวมชุมชนได้ ท่านเป็นประธานในการดำเนินงานการก่อสร้าง จัดหาองค์กร จัดหาคนสำคัญมาเป็นผู้บริหารจัดการ ชาวบ้านก็รวมกันได้จึงตั้งโรงสีขึ้นมา

โรงสีก้าวเป็นธุรกิจของชุมชน เป็นสวัสดิการของชุมชน บางคนคิดว่าขึ้นต่อใครในระบบนายทุนหรือระบบอภิสิทธิ์หรือไม่ ในบทบาทของพระสงฆ์ก็มีการพยายามตรวจสอบกลุ่มต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นชมรมหมอยาพื้นบ้าน ศูนย์สุขภาพ โรงสีก้าว หรือกลุ่มวัฒนธรรมต่างๆ เพราะเหตุที่พระสงฆ์เป็นศูนย์รวมของจิตใจ เป็นศูนย์รวมศรัทธาของชุมชน เป็นศูนย์กลางของชุมชนของชาวบ้าน เพราะฉะนั้นพระสงฆ์ก็ควรมียุทธศาสตร์ในการกลั่นกรองกลุ่มหรือบุคคลภายนอกที่จะเข้ามาร่วมพัฒนาชุมชนท่านกล่าวว่า “ต้องตรวจสอบบุคคลและองค์กรเหล่านั้นว่า เป็นผู้มีความดีหรือไม่ กิจกรรมที่เขาจะเข้ามาทำเอื้อประโยชน์กับชาวบ้านไหม เราควรจะรับรองไหม ดังนั้น พระสงฆ์ต้องมีบทบาทในการกลั่นกรองเอาองค์กรภายนอกที่จะเข้ามาด้วย”

ปัจจุบันนี้ ท่านพระครูสุภาจารย์วัฒน์ได้ทำงานร่วมกับองค์กรต่างๆ ในการพัฒนาอำเภอภูซุ่ม มีงานหลากหลาย เช่น ให้คำปรึกษาแนะนำ ดูแลตรวจสอบเวลาทำงาน ประสานงานให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อกัน เวลาเกิดปัญหาต่างๆ คอยไกล่เกลี่ยความขัดแย้งด้วยสันติวิธี นอกจากนั้น ก็คอยตักเตือนองค์กรและชาวบ้านที่ไม่ถูกต้อง โดยการชี้แนะตักเตือนเบื้องต้นก่อน ถ้าเขาไม่ฟังกันหรือไม่พอใจ ก็ปล่อยให้ชาวบ้านเขาตักเตือนว่ากล่าวกันเอง ฟ้องกันเอง ถ้าเขามีจิตสำนึกว่าเขาผิดพระสงฆ์ต้องเข้าไปลอบโยนให้กำลังใจ ให้อยู่ร่วมสังคมและพระสงฆ์ต้องทำตัวเป็นแบบอย่างที่ดี มีการเอื้อเฟื้อเกื้อกูลกัน ไม่เห็นแก่ลาภสักการะ แสดงให้เห็นว่าพระสงฆ์ช่วยเหลือคนยากคนจนและคนมีปัญหา (พระครูสุภาจารย์วัฒน์, 2542:14-15)

5.3.3.4 ผู้ให้การแนะนำและส่งเสริมอาชีพ

ด้วยความที่ท่านพระครูสุภาจารย์วัฒน์ เป็นผู้สนใจใฝ่ศึกษามาโดยตลอด และมักจะเข้าร่วมกิจกรรมสัมมนากับหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนอยู่บ่อยครั้ง มักได้พบเห็นและเรียนรู้ประสบการณ์ใหม่อยู่เป็นประจำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการได้เห็นตัวอย่างในการทำเกษตรผสมผสานและเกษตรธรรมชาติ ตลอดจนได้มีโอกาสไปศึกษาดูงานชมแปลงที่นาแบบเกษตรธรรมชาติของผู้ใหญ่ฝ่ายส่วยสระกลาง แห่งหมู่บ้านสระคูณ จังหวัดบุรีรัมย์ และของมหาอยู่ สุนทรชัย จังหวัดสุรินทร์ ได้นำเอาประสบการณ์เหล่านั้นมาคิดทบทวน ผนวกกับปัญหาของชุมชนที่ท่านได้ประสบพบเห็นมาโดยตลอด ทำให้ท่านเห็นว่า แนวทางดังกล่าวจะเป็นประโยชน์ต่อชาวบ้านท่าลาดเป็นอย่างมาก หากชาวบ้านหันมาปลูกไม้ผล ทำการเกษตรแบบผสมผสานและเกษตรธรรมชาติ ก็จะทำให้ประชาชนลดปัญหาหนี้สิน และ

ปัญหาอื่นได้มาก

ท่านจึงนำเอาความคิดในเรื่อง “การเฝ้าอยู่เฝ้ากิน” ตามแนวทางดังกล่าวมาแนะนำให้ชาวบ้านทำตลาดทดลองทำดู ในช่วงแรกที่ท่านได้แนะนำเกี่ยวกับการทำเกษตรธรรมชาติและเกษตรปลอดสารพิษ แต่ไม่ค่อยได้รับการยอมรับและเป็นที่สนใจของชาวบ้านเท่าใดนัก เนื่องจากชาวบ้านยังคงชินอยู่กับวิธีการทำการเกษตรแบบดั้งเดิม การที่เปลี่ยนแปลงจากการกระทำแบบดั้งเดิมหันมาทำตามแนวทางใหม่อาจจะคิดว่าเสี่ยงในสายตาของชาวบ้านในเมื่อไม่รู้ว่าจะเกิดจากการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตของตนจะเป็นอย่างไร ทำให้เกิดความคิดไปต่างๆ นานา เช่น การปลูกต้นไม้บนคันนา ต้นไม้ อาจจะบังแดดจนกระทั่งข้าวกล้าไม่โตบ้าง เมล็ดลืบบ้าง อาจจะประสบภาวะขาดทุน แม้ว่าชาวบ้านจะไม่สนใจแนวคิดของท่านเท่าไรนัก แต่ท่านก็ได้ยื้อท้อจึงหันไปแนะนำเป็นรายบุคคล โดยให้ญาติของท่านทดลองทำเป็นตัวอย่างก่อน มีพ่อสวน เวฬุวนารักษ์ เป็นบุคคลแรกที่ได้ยอมรับแนวคิดของท่านเพราะเกิดความเกรงใจและอยู่ใกล้ชิดกับท่านมาเป็นเวลานาน โดยเริ่มปลูกผลไม้ไว้รอบๆ คันนา เช่น มะม่วง ขนุน เป็นต้น และเลี้ยงสัตว์ตามธรรมชาติ เช่น เลี้ยงปลาในนาข้าว เลี้ยงเป็ด ไก่ ไว้ตามบ้านเรือนของตน ตลอดจนการปลูกผักไว้บริโภคในครัวเรือน หลังจากนั้นประมาณปีครึ่ง การดำเนินการเกษตรผสมผสานเริ่มให้ผล คือ ทุกปีจะได้ข้าวเพียงพออย่างเดียว แต่เมื่อทำการเกษตรแบบผสมผสานกลับได้ผลผลิตที่เป็นผลไม้ ไข่ไก่ เนื้อไก่ เนื้อเป็ด รวมทั้งผักไว้บริโภคในครัวเรือน

ผลจากการทดลองทำของกลุ่มญาติและผู้ใกล้ชิดท่านที่เริ่มให้ผลบ้างแล้ว ทำให้ชาวบ้านบางกลุ่มเริ่มหันมาสนใจการเกษตรแนวผสมผสานและเกษตรธรรมชาติเพิ่มมากขึ้น แต่จำนวนไม่มากนัก ท่านจึงได้ริเริ่มโดยใช้วิธีการส่งเสริมให้ชาวบ้านที่สนใจทำกิจกรรมแนวทางการพออยู่พอกินให้เป็นรูปธรรมที่ชัดเจนขึ้น การดำเนินกิจกรรมดังกล่าวทำให้ชาวบ้านในชุมชนเริ่มหันมาทำการเกษตรผสมผสานและเกษตรธรรมชาติเพิ่มจำนวนขึ้นตามลำดับ แต่ฐานะของชุมชนยังไม่อาจที่จะพัฒนาให้ก้าวหน้าไปมากกว่าที่เป็นอยู่ได้ เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่มีฐานะยากจน ไม่มีทุนที่จะซื้อพันธุ์ไม้ จนทำให้ท่านและกลุ่มชมรมสมุนไพรจัดทอดผ้าป่าต้นไม้เพื่อแจกจ่ายให้แก่ชาวบ้านนำไปปลูกในพื้นที่ของตนและรณรงค์ให้เกิดการรวมกลุ่มลงทุนในการจัดตั้งโรงสีข้าวปลอดสารพิษของชุมชน

อาจกล่าวได้ว่า การแนะนำแนวทางในการประกอบอาชีพของท่าน ทำให้ชาวบ้านเกิดการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตที่เหมาะสมและสอดคล้องการดำรงอยู่ของธรรมชาติ ทำให้ป่าไม้ค่อยๆ มีโอกาสเจริญเติบโตขึ้นมาในชุมชนทั้งจากการปลูกไม้ผลของชาวบ้านและการเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ

5.3.3.5 ผู้นำด้านกิจกรรมกลุ่ม

ด้วยความเมตตาที่มีต่อชาวบ้าน ทำให้ท่านพระครูสุภาจารวัฒน์เข้าไปช่วยแก้ไขปัญหามรรเทาทุกข์ให้แก่ประชาชน เริ่มจากการส่งเสริมการรักษาโรคด้วยสมุนไพร จนเกิดการรวมกลุ่มจัดตั้งโรงสีชมรมรักษ์ธรรมชาติ ตลอดจนการจัดตั้งกลุ่มส่งเสริมอาสาพัฒนาเพื่อกระตุ้นการรวมกลุ่มชาวบ้านในการแก้ไขปัญหาของชุมชนด้วยตัวของชุมชน

1) ชมรมสมุนไพร

ด้วยเหตุที่ชุมชนบ้านท่าลาดอยู่ห่างไกลจากตัวอำเภอชุม ทำให้ชาวบ้านประสบความเดือดร้อนและลำบากในการดำเนินชีวิตอยู่เป็นประจำ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปัญหาทางด้านสุขภาพ เมื่อมีการเจ็บไข้ได้ป่วยชาวบ้านบางคนต้องเป็นหนี้เป็นสินเพิ่มมากขึ้น ท่านพระครูสุภาจารย์วัฒน์เห็นเหตุการณ์เช่นนั้นมาโดยตลอด จึงเข้าไปแนะนำให้ชาวบ้านพึ่งตนเองด้วยการรักษาโรคด้วยสมุนไพร ด้วยความคิดที่ว่า ในสมัยก่อนคนชนบทมักจะพึ่งตนเองในยามเจ็บป่วยด้วยการรักษาด้วยสมุนไพร โดยคนแก่คนเฒ่าที่มีความรู้มักจะปรุงยารักษาโรคด้วยการหาสมุนไพรที่มีคุณสมบัติของตัวยาตรงกับโรค นำมาต้มบ้าง บดบ้าง ให้ผู้ป่วยรับประทานจนหายจากโรคได้ ความรู้เหล่านี้ ท่านเองก็ได้รับการถ่ายทอดจากผู้เฒ่าผู้แก่เช่นกัน ยิ่งทำให้ท่านมีความเชื่อมั่นในการรักษาโรคด้วยภูมิปัญญาไทยมากขึ้น

แม้แนวทางการรักษาโรคด้วยสมุนไพรของท่านจะถูกอิทธิพลของกระแสการพัฒนาแนวนโยบายจากตะวันตกใหม่กระหน่ำจนชวนเซ จนกระทั่งมหาเถรสมาคมได้ออกกฎระเบียบห้ามปรามพระสงฆ์ทำการรักษาคนป่วยด้วยสมุนไพร แต่ท่านกลับแสดงความเป็นผู้นำและกล้ายืนหยัดแนวคิดการพึ่งตนเองด้วยการรักษาโรคโดยการใช้ภูมิปัญญาไทยสู่กับการรักษาโรคด้วยความทันสมัยของการแพทย์แผนปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ท่านจะถูกภาวะบีบคั้นจากเจ้าหน้าที่ของรัฐและพระสงฆ์ในระดับผู้บังคับบัญชาที่มักกล่าวตำหนิตานเป็นประจำ แต่ท่านก็มีได้ยอหรือหัวเราะ หัวเราะแต่กลับยังคงให้การรักษาและแนะนำชาวบ้านให้พึ่งตนเองด้วยการรักษาโรคด้วยสมุนไพรต่อไป ด้วยความคิดว่า การรักษาด้วยสมุนไพรไม่ใช่เป็นความคิดริเริ่มของท่านเท่านั้น แม้แต่ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าซึ่งเป็นศาสดาแห่งพระพุทธศาสนาที่ทรงใช้สมุนไพรจากหมอชีวกโกมารภัจจ์ในการรักษาพระองค์ในการรักษาพระองค์ในยามที่ทรงประชวรเช่นกัน

ท่านพระครูสุภาจารย์วัฒน์ยังมุ่งมั่นให้การรักษาชาวบ้านด้วยสมุนไพรโดยการอนุรักษ์รักษาพืชสมุนไพรภายในวัดและหาพันธุ์ใหม่มาปลูกอยู่เสมอ และยังแนะนำให้ชาวบ้านในชุมชนร่วมกันปลูกสมุนไพรไว้ตามบ้านเรือนของตนเองด้วย เมื่อยามเจ็บไข้ได้ป่วย ชาวบ้านสามารถใช้มันได้อย่างทันทั่วทั้งและมีชาวบ้านส่วนใหญ่ภายในชุมชนที่เห็นด้วยกับแนวความคิดของท่านได้หันมาปลูกสมุนไพรกันเป็นจำนวนมาก ด้วยเหตุนี้เอง ทำให้แนวความคิดของท่านเป็นที่รู้จักทั้งในชุมชนและภายนอกชุมชน

กิจกรรมดำเนินการเรื่องสมุนไพรของพระครูสุภาจารย์วัฒน์ นับว่าเป็นการอาศัยประโยชน์จากวัตถุดิบจากคุณค่าของต้นไม้และการประสานความสามารถของบุคลากรทางด้านต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนตลอดจนการกระตุ้นให้เกิดกระบวนการกลุ่มเสริมความเข้มแข็งในการทำงานด้านการพัฒนา อีกทั้งยังเป็นการให้ความรู้แก่ประชาชนถึงคุณประโยชน์ของสมุนไพรอันเป็นผลผลิตมาจากพรรณพืชอันเป็นองค์ประกอบหนึ่งของป่าที่มีค่าต่อชีวิตของมวลมนุษย์อย่างมหาศาล ผลผลิตของป่าสามารถเยียวยารักษาโรคให้มนุษย์มีสุขภาพร่างกายเข้มแข็งและยังยืดอายุนุญยให้มีโอกาสดำรงชีวิตอยู่ในสังคม และสามารถบำเพ็ญประโยชน์ต่อส่วนรวมได้อีกยาวนาน อีกทั้งประชาชนยังสามารถพึ่งตนเองในการดูแลสุขภาพของตนเองอย่างประหยัดได้อีกด้วย

อาจกล่าวได้ว่า การดำเนินกิจกรรมเรื่องสมุนไพรของท่านเป็นกระบวนการสำคัญในการสื่อสารเรียนรู้ถึงคุณค่าของต้นไม้และป่าที่มีต่อมนุษย์ ทำให้ประชาชนค่อยๆ ซึมซับในคุณค่าเหล่านั้น จนก่อให้เกิดการร่วมกันปลูกป่าไม้สมุนไพรภายในวัดและในบริเวณบ้านของตนเองในเวลาต่อมา นับว่ามีคุณอย่างมากต่อป่า แม้ว่าจะไม่ใช่เป้าหมายแรกของท่านก็ตาม

2) โรงสีข้าวชมรมรักษัธรรมชาติ

แม้ว่าชาวบ้านส่วนใหญ่ภายในชุมชนจะหันมาทำการเกษตรผสมผสานแล้วก็ตาม แต่ชาวบ้านยังมีการพึ่งพาการรับซื้อข้าวจากนายทุน จำเป็นต้องแบกข้าวไปขายในเมืองด้วยความลำบากและเหน็ดเหนื่อย อีกทั้งยังถูกโกงตาชั่งจากนายทุนอยู่เป็นประจำ ทำให้เกิดความคิดในระหว่างการประชุมกลุ่มว่า “ทำอย่างไรชาวบ้านจึงจะลดการพึ่งพิงตลาดให้มากที่สุดได้” จึงมีการดำริร่วมกันในที่ประชุมและเห็นพ้องต้องกันว่า “ควรดำเนินการจัดตั้งโรงสีข้าวกลางของกลุ่มขึ้นมาเอง จะเป็นวิถีทางหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านสามารถพึ่งตนเองได้” อันเป็นความก้าวหน้าของกิจกรรมชมรมอีกขั้นหนึ่ง แต่การทำตามแนวความคิดดังกล่าวเชื่อว่าจะไม่อุปสรรคเอาเสียเลย เพราะเป็นเพียงความคิดที่คล้ายกับความฝันเท่านั้น เนื่องจากหลายฝ่ายยังมองไม่เห็นทางแห่งความสำเร็จของโครงการ อันเนื่องมาจากเหตุผล 3 ประการ คือ การตั้งโรงสีต้องใช้เงินจำนวนมาก จะหาผู้บริหารที่เหมาะสมได้จากที่ไหน และชาวบ้านเองเคยพบเห็นความล้มเหลวจากโครงการต่างๆ ที่มีเงินเข้าไปเกี่ยวข้องอยู่เป็นประจำ จนทำให้ขาดความมั่นใจ แต่สำหรับบ้านท่าลาดอันมีพระครูสุภาจารย์วัฒน์เป็นที่ปรึกษานั้น เป็นปัญหาเพียงในระยะแรกๆ เท่านั้น เนื่องจากการกระตุ้นของท่านทำให้เกิดการระดมความคิดจากแกนนำของสมาชิกจนก่อให้เกิดการระดมเงินทุนจากภายในชุมชน โดยผ่านโครงการสมุนไพรเพื่อการพึ่งตนเอง จนกระทั่งสามารถรวบรวมเงินได้ประมาณแสนบาทเศษ ท่านและผู้นำชุมชนร่วมกันเริ่มสร้างโรงสีข้าวทันทีที่รวบรวมเงินได้

เมื่อโครงการสร้างโรงสีได้เริ่มอย่างเป็นรูปธรรม ทำให้ชาวบ้านมองเห็นความเป็นไปได้ของโครงการฯ จึงได้มีชาวบ้านร่วมเป็นสมาชิกซื้อหุ้นของโรงสีเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จนกระทั่งสามารถสร้างโรงสีสำเร็จภายในเดือนกันยายน พ.ศ. 2534 ซึ่งใช้เวลาเพียงไม่ถึงปี โดยท่านพระครูสุภาจารย์วัฒน์เป็นผู้ตั้งชื่อให้ว่า “โรงสีข้าวชมรมรักษัธรรมชาติ” เพราะต้องการให้โรงสีเป็นกิจกรรมพื้นฐานรองรับแนวคิดในการทำการเกษตรผสมผสานและเกษตรธรรมชาติที่ประสงค์ให้ชาวบ้านปลูกข้าวโดยไม่ใช้สารเคมี จำพวกยาฆ่าแมลง และปุ๋ยเคมี เป็นต้น

สำหรับการบริหารงานของโรงสีข้าวชมรมรักษัธรรมชาตินั้น มีคณะกรรมการจำนวน 25 คน มีการจัดเป็นแผนกๆ ตามหน้าที่ดูแลรับผิดชอบ ได้แก่ ฝ่ายจัดซื้อข้าว ฝ่ายจัดขายข้าวและฝ่ายดูแลการสีข้าว จากการบริหารงานของคณะกรรมการชมรมเกิดจากการคัดเลือกของหมู่สมาชิกของชุมชนเอง ก่อให้เกิดการทำงานเพื่อประโยชน์ของชมรมและสมาชิกของชมรมอย่างแท้จริงและยุติธรรม ยิ่งทำให้ชาวบ้านเห็นผลประโยชน์ของกิจกรรมของชมรมอย่างเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น เห็นได้จากการลดภาระของชาวบ้านในการนำข้าวไปสีในเมืองและการหาตลาดด้วยตนเอง เนื่องจากโรงสีรับซื้อในราคา

ใกล้เคียงกับตลาด อีกทั้งยังให้ความยุติธรรมในเรื่องการชั่งน้ำหนักและการรับซื้อให้บริการถึงที่เพื่อเป็นการให้ความสะดวกแก่สมาชิก แต่คุณค่าและประโยชน์ที่สำคัญที่สุดอันบ่งชี้ถึงการบรรลุเป้าหมายของการพึ่งตนเองของชุมชนก็คือ การได้ร่วมแรงร่วมใจของสมาชิกด้วยความรู้สึกร่วมกันแห่งความเป็นเจ้าของและชาวบ้านเองก็รู้และเข้าใจว่าความสำเร็จและความล้มเหลวของโครงการขึ้นอยู่กับพวกเขาเองเป็นสำคัญ

จะเห็นได้ว่า การระดมพลังความคิดและความสามารถด้วยการให้ประชาชนในชุมชนร่วมกันคิดเพื่อแก้ไขปัญหาของตน ทั้งเป็นการประสานสามัคคีและการร่วมมือร่วมใจรวมพลังสร้างกลุ่มพลังต่อรองทางการค้าทำให้เกิดการพึ่งตนเองของชุมชนด้วยการเอาผลประโยชน์ร่วมกันของชุมชนเป็นที่ตั้งยิ่งสร้างความเข้มแข็งและขยายกิจกรรมของกลุ่มออกไปเรื่อย ๆ การที่ประชาชนมีการระดมความคิดเพื่อแก้ไขปัญหาของตนเอง จึงไม่เพียงแต่จะสามารถคิดแก้ไขปัญหาในด้านอื่น ๆ ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านสิ่งแวดล้อมของชุมชน จะเห็นได้ว่า การพัฒนาของท่านพระครูสุภาจารย์วัฒน์เป็นไปในลักษณะของการพัฒนาแบบองค์รวม คือ การบูรณาการเรื่องของเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมเข้าด้วยกัน

3) กลุ่มสังฆอาสาพัฒนา

ด้วยเหตุที่ท่านพระครูสุภาจารย์วัฒน์เป็นผู้สนใจใฝ่หาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอมักให้ความสนใจเข้าร่วมสัมมนาเพื่อหาประสบการณ์และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับทั้งองค์กรคณะสงฆ์ ราชการ และเอกชนอยู่เป็นประจำ ทั้งร่วมประชุมอภิปราย เสวนาโต๊ะกลม และการทัศนศึกษาเยี่ยมชมนอกสถานที่ ยิ่งพอกพูนประสบการณ์ของท่านเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ ทำให้เกิดความคิดว่า กลุ่มพระสงฆ์จะต้องประพฤติเป็นแบบอย่างแก่ชาวบ้าน ให้การแนะนำสั่งสอนแก่ชาวบ้าน

ในปี 2532 พระมหาณรงค์ จิตฺตโสภณ (ปัจจุบันเป็น “พระสุธีวรญาณ” รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) แห่งสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ได้จัดประชุมสัมมนาพระสงฆ์นักพัฒนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีการประชุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับการดำเนินกิจกรรมการพัฒนาของพระนักพัฒนาที่เข้าร่วมเสวนา ในครั้งนั้นได้มีพระเถระที่เป็นพระนักพัฒนาจำนวนมาก เช่น หลวงพ่อนาน (พรครูพิพิธประชานาถ) หลวงพ่อบุญญิต อนุตฺตโร เป็นต้น พระสงฆ์ที่เข้าร่วมประชุมส่วนใหญ่ทำงานกันเป็นทีม มีกลุ่มในการทำงานของตนเอง เช่น กลุ่มสภธรรมเพื่อการพัฒนา กลุ่มสังฆมณฑลโคราช กลุ่มกระบองก้อม เป็นต้น แต่การทำงานของท่านพระครูสุภาจารย์วัฒน์ยังไม่มีกลุ่มและเครือข่ายของพระสงฆ์เป็นกลไกหลักในการทำงาน ด้วยเหตุนี้เอง ทำให้ท่านคิดว่า กลุ่มและเครือข่ายมีความสำคัญในการทำงานประสานความร่วมมือในกิจกรรมด้านการพัฒนา หลังจากที่ท่านได้ร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับกลุ่มที่ประสบความสำเร็จในการทำงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลวงพ่อนาน ก็ยิ่งทำให้ท่านมุ่งมั่นและมุ่งหวังที่จะให้มีกลุ่มของคณะสงฆ์ที่จะทำงานด้านพัฒนาขึ้นมาในอำเภอกุดชุมให้ได้

หลังจากกลับไปกุดชุมแล้วประมาณหนึ่งเดือน ท่านได้เริ่มประสานการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มของคณะสงฆ์ โดยการพูดคุยอย่างเป็นกันเองในระหว่างพระสงฆ์ที่รู้จักมักคุ้นและสนิทสนม

กันในเรื่องแรกจนเกิดการยอมรับในหลักการ มีความเข้าใจในจุดมุ่งหมายและมีการตั้งเจตนารมณ์ร่วมกันในการทำงานเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของคณะสงฆ์ จากนั้นท่านจึงประสานขอความร่วมมือให้โรงพยาบาลกุศุมเป็นผู้ดำเนินการจัดอบรมพระสงฆ์ ซึ่งก็ได้รับความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่ของโรงพยาบาลเป็นอย่างดีในฐานะที่เคยทำงานร่วมกันมาโดยตลอด จึงมีการจัดประชุมคณะสงฆ์อำเภอกุศุมเป็นเวลา 2 วัน มีพระสงฆ์เข้าร่วมกิจกรรมจำนวน 40 รูป โดยที่ประชุมได้นำเอาเรื่องสมุนไพรรักษาการฟุ้งตนเองของชุมชนเป็นเรื่องหลักในการสนทนา ในที่สุดที่ประชุมก็มีมติอย่างเป็นเอกฉันท์และได้แสดงเจตนารมณ์ในการทำงานร่วมกันด้วยการจัดตั้งกลุ่มในการทำงานของอำเภอขึ้นในวันที่ 4 สิงหาคม พ.ศ. 2532 โดยมีชื่อว่า “กลุ่มสังฆอาสาพัฒนา” มีสมาชิกที่เป็นแกนนำจำนวน 20 รูป ส่วนที่เหลือจะเป็นกลุ่มให้การสนับสนุนอยู่เบื้องหลัง โดยที่ประชุมร่วมกันเสนอให้ พระครูวรฤทธิคุณนันทคุณ เจ้าคณะอำเภอกุศุมเป็นประธานกลุ่ม แต่ท่านมีภารกิจงานคณะสงฆ์ จึงมอบหมายให้พระมหาวีโร จุกวโร เจ้าคณะตำบลโคกยาว เป็นประธาน โดยที่พระครูวรฤทธิคุณนันทคุณและพระครูสุภาจารย์วัฒน์ เป็นที่ปรึกษา

การที่พระครูสุภาจารย์วัฒน์มองเห็นความสำคัญของการทำงานของกลุ่มจึงเป็นการพัฒนาทั้งบุคลากรของสงฆ์และกิจกรรมการทำงานในชุมชนแผ่ขยายไปถึงชุมชนอย่างทั่วถึง ทำให้ประชาชนเกิดความรู้ความเข้าใจในคุณค่าและความสำคัญของป่าและสิ่งแวดล้อมมากยิ่งขึ้น และเข้าร่วมกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าของชุมชนเพิ่มจำนวนขึ้น

5.3.3.6 ผู้นำด้านการอนุรักษ์ป่า

ด้วยการพิจารณาเห็นว่า ชาวบ้านมีฐานะยากจน ขาดแคลนทุนทรัพย์ในการทำเกษตรแบบธรรมชาติ และความต้องการของชมรมสมุนไพรรักษาการฟุ้งตนเองที่ป่าเพื่อศึกษาสมุนไพรรักษาการฟุ้งตนเองเริ่มเข้ามามีบทบาทในการอนุรักษ์ป่าด้วยการจัดหาพันธุ์ไม้มาแจกจ่ายแก่ชาวบ้านและการจัดกิจกรรมอนุรักษ์ป่า

1) การจัดทอดผ้าป่าพันธุ์ไม้

ด้วยเหตุที่ชาวบ้านค่อนข้างยากจนไม่สามารถซื้อพันธุ์ไม้มาปลูกตามแนวทางการดำเนินชีวิตแห่งการพออยู่พอกิน ด้วยการทำการเกษตรผสมผสานตามที่ท่านพระครูสุภาจารย์วัฒน์มุ่งหวังได้ ท่านจึงประสานงานปรึกษาหารือชาวบ้านผ่านชมรมหมอยาพื้นบ้านและโครงการสมุนไพรรักษาการฟุ้งตนเองจนเกิดแนวคิดจัดทอดผ้าป่าพันธุ์ไม้ผลขึ้น เพื่อนำพันธุ์ไม้มาแจกจ่ายแก่ชาวบ้านที่ขาดแคลนกล้าไม้พร้อมกับนำเอาปัจจัยที่ได้จากการทอดผ้าป่าพันธุ์ไม้ไปพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อใช้ในการทำเกษตรกรรมด้วย จึงเกิดเป็นโครงการผ้าป่าพันธุ์ไม้สู่ชาวอีสานขึ้น

เมื่อได้รับความเห็นชอบร่วมกันของกลุ่มแล้ว จึงได้เริ่มโครงการด้วยการประชาสัมพันธ์ไปยังผู้เกี่ยวข้องเพื่อให้ได้รับทราบ เช่น พระสงฆ์ เจ้าหน้าที่สาธารณสุขอำเภอกุศุม ชมรมสมุนไพรรักษาการฟุ้งตนเอง ผู้นำชุมชนและชาวบ้าน ด้วยการเริ่มเตรียมงานตั้งแต่เดือนมกราคม และจัดทอด

ผ้าป่าพันธุไม้ในวันที่ 27-28 พฤษภาคม พ.ศ. 2532 โดยมีพระภิกษุวิสุทธคุณ เป็นประธานฝ่ายสงฆ์ และมี ศ.นพ.ประเวศ วะสี เป็นประธานฝ่ายฆราวาส โดยที่พระครูสุภาจาโรวัฒน์เป็นผู้ประสานงานและเป็นแกนหลักในการจัดงาน ตลอดจนได้รับการสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่โครงการสมุนไพรรักษาโรคเพื่อตนเอง และชมรมหมอยาพื้นบ้าน การทอดผ้าป่าครั้งนั้น ได้มีผู้บริจาคพันธุ์ไม้กว่า 30 พันธุ์ รวมประมาณ 4,000 ต้น พร้อมด้วยเงินจำนวน 273,201.25 บาท

จะเห็นได้ว่า การทอดผ้าป่าเกิดจากแนวคิดการทำการเกษตรผสมผสานเพื่อให้ชาวบ้านนำกล้าไม้ไปปลูกในพื้นที่ของตนเอง กิจกรรมดังกล่าวจึงเป็นการเชื่อมโยงให้ประชาชนเห็นประโยชน์ของต้นไม้อันเป็นส่วนหนึ่งของป่าช่วยกันปลูกเพื่อเป็นประโยชน์ในการบริโภคใช้สอยของตนและครอบครัว นอกจากเป็นการส่งเสริมให้ชาวบ้านรู้จักพึ่งตนเองในการบริโภคทรัพยากรแล้วยังเป็นการลดการพึ่งพิงวัตถุดิบจากธรรมชาติอีกด้วย

2) การอนุรักษ์และการปลูกป่า

หลังจากกิจกรรมชมรมสมุนไพรรักษาโรคที่ครอบคลุมตำบลนาโเสทำให้จำนวนสมาชิกเพิ่มจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ แต่พื้นที่ป่าและสมุนไพรมิเพียงพอต่อการใช้ของหมู่สมาชิกทำ ดาริกันในหมู่สมาชิกเพื่อหาพื้นที่ปลูกป่าสมุนไพรรักษาโรค ด้วยเหตุนี้เอง คณะกรรมการชมรมสมุนไพรรักษาโรคเพื่อตนเองร่วมกันพิจารณาถึงความเดือดร้อนของชาวบ้านและเห็นพ้องต้องกันว่าควรจัดหาพื้นที่ป่าเพื่ออนุรักษ์รักษาไว้ด้วยเหตุผลสองประการ คือ เพิ่มพื้นที่ป่าขึ้นในชุมชนและใช้เป็นสถานที่ศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับสมุนไพรรักษาโรค

ในที่สุดคณะกรรมการชมรมฯ ร่วมกับผู้นำชุมชนเริ่มสำรวจพื้นที่ที่จะสร้างป่าให้อุดมสมบูรณ์ขึ้นมาใหม่ได้ ในการสำรวจครั้งนั้นพบว่า มีพื้นที่ในชุมชนหลายแห่งที่จะสร้างป่าขึ้นมาได้ เช่น ป่าดอนปู่ตา ป่าหัวไร่ปลายนา และป่าดงปอ สำหรับป่าดอนปู่ตาและป่าหัวไร่ปลายนานั้น ชมรมและชุมชนสามารถดำเนินการปลูกป่าได้ทันที เนื่องจากไม่มีผู้ใดครอบครอง แต่ป่าดงปอมีเอกชนเป็นเจ้าของ

ชมรมจึงมีการประสานงานทั้งผู้นำชุมชนที่สนิทสนมกับเจ้าของพื้นที่เพื่อเจรจาขอซื้อพื้นที่ป่าเหล่านั้นเป็นเขตป่าอนุรักษ์ ในที่สุดก็สามารถเจรจาซื้อพื้นที่ป่าจำนวน 21 ไร่ และได้รับความร่วมมือจากนายทองคำ ศิริดล เจ้าของที่ดินเป็นอย่างดี ทำให้มีพื้นที่ป่าที่สามารถใช้เป็นสถานศึกษาเพื่อเรียนรู้เกี่ยวกับสมุนไพรรักษาโรคจำนวน 3 แห่ง

ต่อมาหลังจากเกิดกลุ่มสังฆสภาพัฒนากลุ่มได้ให้ความรู้แก่ชาวบ้านทั้งในเรื่องการดำเนินชีวิตตามครรลองของพระพุทธศาสนา และสิ่งที่มนุษย์ต้องเกี่ยวข้องในการดำเนินชีวิต เพื่อให้ชาวบ้านได้ปรับปรุงทั้งตนเองและสิ่งแวดล้อมของตนใหม่ให้เหมาะต่อการดำรงชีวิตของตนเอง กลุ่มสังฆสภาพัฒนาจึงร่วมกันจัดโครงการอนุรักษ์และส่งเสริมการปลูกป่า ด้วยการจัดหาสถานที่ว่างเปล่าเพื่อร่วมกันปลูกป่า โดยมีการเริ่มปลูกป่าตามวัดต่างๆ ในหมู่สมาชิกของกลุ่ม เป็นการส่งเสริมให้ประชาชนร่วมกันปลูกป่าด้วยตนเอง และก่อให้เกิดการเรียนรู้ของชาวบ้าน โดยที่พระสงฆ์จะได้อาศัยโอกาสที่ชาวบ้านมา

ชุมชนกันด้วยการแสดงธรรมให้ความรู้แก่ชาวบ้านอีกด้วย

หากพิจารณาถึงบทบาทของท่านพระครูสุภาจารย์ฉนในการพัฒนาชุมชนด้วยการพัฒนาจิตใจและคิดแก้ไขปัญหาของชุมชนดังที่กล่าวมาแล้วในข้างต้น อาจจะกล่าวได้ว่า ค่อนข้างจะประสบความสำเร็จ เพราะสามารถทำให้ประชาชนหันมาสนใจศาสนา มีจิตสำนึกต่อส่วนรวมด้วยการบำเพ็ญประโยชน์ต่อวัด ต่อชุมชน เช่น การร่วมกันอนุรักษ์ป่า การเข้าวัดไหว้พระสวดมนต์ รักษาศีล เป็นต้น และหันมาร่วมกันคิดแก้ไขปัญหาของชุมชนของตนเอง แต่ดูเหมือนว่าท่านและกลุ่มสังฆอาสาพัฒนาจะให้ความสนใจและให้ความสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนชนบท ช่วยแก้ไขปัญหาของชาวบ้านมากกว่าการพัฒนาตนเอง ทุ่มเสียสละเวลาให้กับชุมชน จนทำให้ไม่มีเวลาสำหรับการภาวนาเพื่อก้าวไปสู่เป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาสำหรับตนเอง และมักนำเอาปัญหาของชาวบ้านมาเป็นอารมณ์จนสร้างความทุกข์ให้กับตนเอง จนบางครั้งฉันไม่ได้นอนไม่หลับไปก็มี นั่นแสดงให้เห็นว่า หากพระสงฆ์ทำงานกับชุมชนจนเกินความเหมาะสม ซึ่งการดำเนินกิจกรรมดังกล่าวอาจจะเป็นการเกื้อกูลต่อชุมชนต่อส่วนรวม แต่ไม่สามารถเกื้อกูลต่อตนเองเท่าที่ควร เพราะฉะนั้น พระนักพัฒนาจะต้องวางท่าทีต่อบทบาทการพัฒนาของตนให้เหมาะสม คือ นอกจากการเกื้อกูลต่อชุมชน ต่อชาวบ้าน ต่อส่วนรวมแล้ว จะต้องเป็นไปเพื่อความสุข เพื่อประโยชน์เกื้อกูลต่อความก้าวหน้าในเป้าหมายทางศาสนาของตนเองด้วย

5.3.4 ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานพัฒนา

จากการดำเนินงานพัฒนาท่านได้ประสบกับปัญหาในด้านต่าง ๆ พอสรุปได้ดังนี้

1) เรื่องปลูกพืชเพื่อประกอบเป็นยาสมุนไพร ในขั้นแรกชาวบ้านไม่เชื่อว่ายาสมุนไพรนั้น จะมีสรรพคุณดีเท่ากับยาแผนปัจจุบัน จึงให้ความสนใจและให้ความร่วมมือน้อย เพราะเห็นว่า ยาสมุนไพรนั้น ต้องเสียเวลามาประกอบเข้ายากัน เสียเวลาทำงานอย่างอื่น สู้อายุยาแผนปัจจุบันมากินไม่ได้ และก็หายเร็วกว่า และไม่ต้องเสียเวลามาประกอบเองด้วย นอกจากนี้ องค์กรต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานของรัฐ และเอกชน มักไม่ค่อยให้ความสนใจการพัฒนาในรูปแบบเช่นนี้ เพราะทำไปแล้วไม่เห็นผลเป็นรูปธรรมอย่างชัดเจน

2) ชาวบ้านส่วนมากมักเข้าใจว่า การพัฒนานั้นทำเพียงเพื่อการประกวดแข่งขัน เพื่อความมีหน้ามีตาหรือชื่อเสียง เมื่อไม่มีการประกวด ก็ไม่ยอมร่วมมือในการพัฒนาอีก เพราะเข้าใจว่าทำไปแล้วก็ไม่เกิดประโยชน์อะไร

3) ขาดการสนับสนุนอย่างต่อเนื่องจากองค์กรทั้งภาครัฐบาลและเอกชน กล่าวคือ หน่วยงานต่างๆ ที่เข้าไปยังหมู่บ้าน มักเข้าไปเพียงชั่วคราวก็หายไป ทั้งขาดการรับฟังปัญหาของชาวบ้าน ซึ่งหน่วยของรัฐ มักนำนโยบายจากส่วนกลาง มาสั่งให้ชาวบ้านทำตามอย่างโน้นอย่างนี้ โดยไม่คำนึงถึงความต้องการของชาวบ้านว่าต้องการหรือไม่

4) ขาดกลุ่มผู้ทำงานที่มีความสามารถทำงานเข้ากันได้ โดยเฉพาะพระสงฆ์ที่ทำงานด้านการ

พัฒนาในเขตเดียวกันมีอยู่จำนวนน้อย

5) ขาดเงินทุนหมุนเวียน ที่จะทำงานพัฒนาให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง เมื่อเป็นเช่นนี้จึงทำให้โครงการบางโครงการต้องหยุดชะงักไป ไม่สามารถดำเนินต่อไปได้

5.3.5 ผลการดำเนินงานพัฒนา

กระบวนการเรียนรู้ที่พระสงฆ์นำเอาปัญหาของชาวบ้าน เช่น ปัญหาสุขภาพ ปัญหาความยากจน มาเป็นจุดเริ่มต้นในกระบวนการพัฒนาชุมชน ได้ก่อให้เกิดการกระตุ้นศักยภาพของประชาชน โดยเฉพาะความสามารถทางการศึกษาจนกลายเป็นกลไกสำคัญในกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน โดยที่พระสงฆ์ได้ค่อยๆ ปรับยุทธวิธีในการทำงานจากการสรุปทบทวนเรียนของตนเองร่วมกับชาวบ้าน จากนั้น ได้มีการกำหนดโครงการพัฒนาชุมชนร่วมกัน โดยให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วม และมีบทบาทในการกำหนดแผนงาน โครงการและวิธีการดำเนินงานด้วยตัวชาวบ้านอันเป็นการส่งเสริมให้เกิดการรวมกลุ่มโดยอาศัยกิจกรรมทางศาสนา หลักคำสอนของพระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่น ยุทธวิธีดังกล่าวได้ก่อให้เกิดการรวมกลุ่มคน ทำให้คนได้มาร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมสรุปทบทวน ร่วมตัดสินใจเลือกแนวทางการพัฒนา เพื่อแก้ไขปัญหาให้แก่ชุมชนของตนเอง ซึ่งในกระบวนการดังกล่าวทำให้ประชาชนสามารถค้นหาและสร้างผู้นำธรรมชาติ และผู้นำดังกล่าวได้เข้ามาเป็นกลไกเสริมสร้างการศึกษาเพื่อปวงชนขึ้นมา

5.4 กรณีศึกษาพระครูศีลวรารักษ์กับการพัฒนาชุมชนบ้านโนนเมือง ต.โนนเมือง อ.ขามสะแกแสง จ.นครราชสีมา

5.4.1 ประวัติและภูมิหลังพระครูศีลวรารักษ์ (เฉลิม จิตสีโล)

พระครูศีลวรารักษ์ (เฉลิม จิตสีโล) มีนามเดิมว่า เฉลิม จันทรสันเทียะ ปัจจุบันอายุ 53 ปี เกิดเมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ. 2491 ณ บ้านเลขที่ 84 หมู่ 6 ตำบลด่านจาก อำเภอโนนไทย จังหวัดนครราชสีมา บิดาชื่อนายล้วน จันทรสันเทียะ มารดาชื่อ นางกล้วย จันทรสันเทียะ มีพี่น้องร่วมบิดามารดา 12 คน สำเร็จการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จากโรงเรียนบ้านโนนพุทรา เมื่อปี พ.ศ. 2500 บิดามารดาเป็นชาวนา มีฐานะยากจน ในฐานะที่เป็นบุตรชายคนโต จึงต้องรับภาระเลี้ยงดูน้องๆ มาตลอด เมื่อจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ก็ต้องออกมาช่วยบิดามารดาทำนา จนอายุได้ 16 ปี จึงได้ออกจากบ้านไปรับจ้างทำงานที่โคราช และกรุงเทพฯ จนกระทั่งเมื่ออายุได้ 22 ปี ได้รับอุบัติเหตุถูกรถชน จึงลางานมาบวชเพื่อเป็นการสะเดาะเคราะห์ และเพื่อเป็นการทดแทนคุณบิดามารดา

อุปสมบทเป็นพระภิกษุในพุทธศาสนาเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2513 ที่วัดบ้านโนนพุทรา ตำบลด่านจาก อำเภอโนนไทย จังหวัดนครราชสีมา จากนั้นก็ตั้งใจศึกษาพระธรรมวินัย จนสามารถสอบไล่ได้นักธรรมชั้นเอก และสอบอภิธรรมชั้นอภิธรรมมิกตรีได้

ในปี พ.ศ. 2520 ได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดโนนเมือง จนถึงปัจจุบัน ในปี พ.ศ. 2540 ได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าคณะตำบลโนนเมือง และปี พ.ศ. 2542 ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นพระอุปัชฌาย์

พระครูศีลวรารักษ์ (เฉลิม จิตสีโล) เป็นพระสงฆ์นักพัฒนาผู้มีศรัทธาที่เรียบง่าย อุทิศตนเพื่อชุมชนเสมอมา เมื่อครั้งได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเจ้าอาวาสวัดโนนเมือง ในระยะแรกท่านได้รับการต่อต้านจากชาวบ้าน ด้วยเหตุที่เป็นเจ้าอาวาสที่มาจากการแต่งตั้ง ไม่ได้มาจากการนิมนต์ของชาวบ้าน แต่ท่านก็ไม่เคยย่อท้อ กลับตั้งปณิธาน 4 ประการ ในการทำงานเพื่อชุมชนไว้ดังนี้

- 1) เราจะพยายามขจัดสิ่งที่ไม่ดีและไม่มีประโยชน์ต่อตนเอง และสังคมออกไป
- 2) เราจะนำสิ่งที่ดีมีประโยชน์ต่อสังคมต่อชุมชนเข้ามา
- 3) เราจะรักษาสິงที่ดีมีประโยชน์เอาไว้ไม่ให้เสื่อม
- 4) เราจะป้องกันสิ่งที่ไม่ดี ไม่ให้เกิดขึ้น ตามความสามารถที่จะทำได้

นอกจากนั้นท่านยังยึดหลักสราณียธรรมอันเป็นข้อแนะนำจากท่านเจ้าคณะจังหวัดนครราชสีมา (พระเทพสิมามรณ สมนศักดิ์ปัจจุบัน) เป็นหลักในการทำงาน พระครูศีลวรารักษ์ (เฉลิม จิตสีโล) ได้กล่าวถึงแรงบันดาลใจที่ทำให้ท่านทุ่มเทชีวิตจิตใจในการทำงานว่า “ที่ต้องช่วยโยมบ้านโนนเมือง เพราะรู้สึกในอุปการคุณของชาวบ้านที่เขาใส่บาตรให้ฉันทุกวันก็เลยลงไปดูไปเยี่ยมชาวบ้านที่กำลังทำนาทำไร่

ไปถามสารทุกข์สุกดิบของเขา อย่างนี้เป็นการใช้หนี้ข้าวสุกที่หย่อนลงในบาตร เพราะเขาไม่ได้ปฏิเสธเรา เพราะเขาได้เลี้ยงดูบูชาเรา เราน่าจะได้เรียนรู้ชีวิตของเขาแต่ละครอบครัว ว่าเขาอยู่กันอย่างไร กินอย่างไร เขาทุกข์อย่างไร?”

จากปณิธานและแรงบันดาลใจดังกล่าว จึงทำให้พระครูศีลวราภรณ์ (เฉลิม จิตฺตฺสโร) มุ่งมั่นในการสร้างความเจริญให้แก่วัดและหมู่บ้าน ได้อุทิศชีวิตในการทำงานพัฒนาชุมชน โดยเริ่มจากบ้านโนนเมืองและขยายพื้นที่ไปทั่วตำบลโนนเมือง รวมทั้งเผยแพร่แนวความคิดสู่สังคมภายนอกถึงระดับประเทศ เป็นที่รู้จักและยอมรับทั้งในประเทศและต่างประเทศ ผลงานของท่านมีมากมายนานัปการ ควรค่าที่จะได้รับการยกย่องให้เป็นพระนักพัฒนาที่แท้จริง

ผลงานในการพัฒนาส่งผลให้ท่านได้รับรางวัลมากมาย ในปี พ.ศ. 2527 หมู่บ้านโนนเมืองได้รับรางวัลหมู่บ้านปลอดอบายมุขดีเด่นในการพัฒนา จากสภาสังคมสงเคราะห์ ปี พ.ศ. 2531 ได้รับยกย่องให้เป็น คนดีศรีสังคม สาขาพัฒนาชุมชนจากมูลนิธิหมู่บ้าน ปี พ.ศ. 2538 ได้รับพระราชทานรางวัลเสาเสมาธรรมจักรทองคำ สาขาการศึกษาสงเคราะห์ และรางวัลบุคคลดีเด่น จากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เป็นต้น

5.4.1.1 แนวคิดในการพัฒนา

ในระยะ 1-2 ปีแรกที่พระครูศีลวราภรณ์มาดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าอาวาสวัดโนนเมือง ท่านได้รับการต่อต้านจากชาวบ้านนานัปการ เพราะท่านเป็นเจ้าอาวาสที่มาจากการแต่งตั้งจากเจ้าคณะอำเภอขามสะแกแสง ไม่ได้มาจากการนิมนต์ของชาวบ้านโดยตรง แต่ท่านก็ไม่เคยย่อท้อ กลับเป็นแรงจูงใจ เป็นพลังให้ท่านตั้งใจทำงานมากขึ้น

สำหรับแนวคิดในการพัฒนา ท่านได้กล่าวว่า “การพัฒนานั้นเป็นสิ่งที่ทุกคนต้องเรียนรู้ ทุทฤษฎีให้เข้าใจและการปฏิบัติให้ตรงกับทฤษฎีการพัฒนาต้องเป็นแบบค่อยเป็นค่อยไปแบบน้ำซึมบ่อทราย หรือเหมือนน้ำที่ค่อยๆ ไหลเข้าผืนนา ถ้าน้ำไหลแรงคันทนาก็หักพังได้ ต้องหาวิธีกักเก็บน้ำกันใหม่ โครงการพัฒนาของรัฐก็ดี แม้จะเป็นโครงการที่ดีที่นำมาให้ชาวบ้าน แต่ทำไมชาวบ้านไม่รับ เป็นเพราะว่ามันมาเร็วเกินไป เขารับและปรับตัวไม่ทัน หากมองการพัฒนาในแง่ของศาสนา ถือว่า การพัฒนาควรก้าวไปตามฐานะของจิต การกระทำของจิต เพราะจิตเป็นผู้นำให้ทำ ดังนั้น จึงต้องพัฒนาคนก่อน คือ พัฒนาจิตใจคนเสียก่อน เพื่อให้เขามีสติอยู่เสมอว่าเขากำลังทำอะไร ทำเพื่ออะไร”

5.4.1.2 เป้าหมายในการพัฒนา

จากแนวคิดในการพัฒนาดังกล่าวเห็นได้ว่า พระครูศีลวราภรณ์ (เฉลิม จิตฺตฺสโร) ได้กำหนดเป้าหมายมุ่งที่จะพัฒนาคน โดยพัฒนาที่จิตใจของคน ตามคำกล่าวที่ว่า จิตเป็นนาย กายเป็นบ่าว เมื่อพัฒนาคนและคนจะเป็นผู้พัฒนาสิ่งอื่นๆ ทุกด้านตามมา โดยท่านกำหนดเป้าหมายในการพัฒนาไว้ดังนี้

- 1) พัฒนาคณะทุกเพศทุกวัย ให้มีความรู้ในธรรมะ มีความเข้าใจในพระพุทธศาสนาอย่าง

ถูกต้อง รู้จักบทบาทของวัด บทบาทของพระสงฆ์ บทบาทของฆราวาส เพื่อให้ต่างฝ่ายต่างปฏิบัติบทบาทหน้าที่ของตนให้ถูกต้อง โดยมีธรรมะเป็นหลักปฏิบัติ ทั้งนี้ท่านได้แบ่งกลุ่มคนเป้าหมายเป็น 3 กลุ่ม คือ

- กลุ่มเด็กเล็ก
- กลุ่มเยาวชน
- กลุ่มผู้ครองเรือน

2) **พัฒนาจิตใจให้มีศีลธรรม** เป็นเป้าหมายที่สำคัญในการทำงานพัฒนาของ พระครูศีลวราภรณ์ การพัฒนาจิตใจคนนั้น ท่านเริ่มจากการณรงค์ให้คนถือปฏิบัติตามศีล 5 ให้ลด ละ เลิก อบายมุขทั้งปวง เน้นให้คนนำธรรมมาใช้ในชีวิตประจำวันโดยเฉพาะหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ 4 อย่างคือ ความขยันหมั่นเพียร การรู้จักเก็บรักษาทรัพย์ รู้จักคบเพื่อนที่ดี และรู้จักประมาณในการจ่ายทรัพย์บริโภค หลักพุทธธรรมเหล่านี้ล้วนเป็นหลักการพัฒนาค้นทั้งสิ้น

3) **พัฒนาอาชีพ** เป็นเป้าหมายต่อเนื่องจากการพัฒนาจิตใจ เพื่อให้กลุ่มคนเป้าหมายมีความรู้ที่จำเป็นในการดำเนินชีวิต การประกอบอาชีพ เพิ่มพูนรายได้ ลดละรายจ่าย รู้จักเก็บออม สามารถพึ่งตนเองได้ นอกจากนี้ท่านได้ประสานงานกับหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง เช่น ฝ่ายการปกครอง ฝ่ายสาธารณสุข ฝ่ายการเกษตร และฝ่ายการศึกษา เป็นต้น ให้ส่งเจ้าหน้าที่มาให้ความรู้แก่ชาวบ้าน จัดตั้งกลุ่มอาชีพต่างๆ โดยวัดทำหน้าที่ประสานงานและอำนวยความสะดวกด้านต่างๆ ให้

4) **พัฒนาสิ่งแวดล้อม** รมรงค์ปลูกต้นไม้ทั้งในวัดและในหมู่บ้าน รักษาความสะอาดจากภายในครอบครัวสู่ชุมชนโดยการปลูกฝังกับกลุ่มเด็กและเยาวชนก่อนแล้วขยายผลสู่กลุ่มผู้ครองเรือน

5.4.1.3 ยุทธวิธีในการทำงาน

ดังที่กล่าวไว้ในตอนต้นแล้วว่า การทำงานพัฒนาของพระครูศีลวราภรณ์นั้น เป็นไปตามแนวพุทธวิธี โดยเน้นการพัฒนาจิตใจคนเป็นสำคัญ จากการศึกษาของท่านพอจะสรุปให้เห็นถึงยุทธวิธีที่สำคัญในการทำงานพัฒนาดังนี้

1) **หลัก “บวร”** คือ การประสานงานระหว่างบ้าน วัด และราชการ ซึ่งเป็นองค์ประกอบของชุมชน ทั้งสามฝ่ายจะต้องช่วยเหลือกัน ร่วมมือกัน ชุมชนจึงจะอยู่ได้ พัฒนาได้ ในเรื่องนี้ท่านได้ประสานความคิด ประสานจิตใจ ประสานงานกับผู้นำชุมชนและอาจารย์โรงเรียนบ้านโนนเมือง ในการกำหนดรูปแบบทิศทางและวิธีการในการสร้างกิจกรรมพัฒนาขึ้นในหมู่บ้าน แลกเปลี่ยนวิทยากร และปัจจัยที่จำเป็นต่อกัน ทำให้เกิดงานพัฒนาที่ต่อเนื่องและไม่ขัดแย้งกัน

2) **สร้างความเข้าใจในบทบาทของวัดและพระสงฆ์** ชาวบ้านโดยทั่วไปจะคิดว่างานพัฒนานั้นจะไม่ใช่งานของสงฆ์ ท่านจึงต้องใช้โอกาสต่างๆ ในการเทศนาสั่งสอนชี้แจงให้ชาวบ้านมีความเข้าใจในระเบียบวินัยสงฆ์ ทิมาหาเถรสมาคมบัญญัติไว้ ให้ชาวบ้านมีความรู้ความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ของวัด บทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ บทบาทหน้าที่ของโยมวิจิตร ตลอดจนบทบาทหน้าที่ของชุมชนที่มีต่อวัดและพระสงฆ์ เพราะบางสิ่งที่ชุมชนเคยปฏิบัติกันมานั้นไม่ถูกต้องผิดระเบียบ ท่านสั่งสอนให้

ชาวบ้านเข้าใจให้ถูกต้องว่า วัดไม่ใช่สถานบันเทิง แต่เป็นสถานที่วัดกาย วัดวาจา วัดใจคน เมื่อเข้ามาในวัด จึงต้องสำรวมกาย วาจา ใจ ไม่ควรจัดงานมหรสพในวัด ไม่ควรเล่นการพนัน ไม่ควรดื่มสุราในวัด ซึ่งในครั้งแรกชาวบ้านไม่ยอมรับ เพราะขัดแย้งกับพฤติกรรมที่เคยปฏิบัติมา แต่เมื่อท่านยืนยันไม่อนุญาตให้งานมหรสพในวัด รื้อโรงมหรสพ นำเอาชนปลุกต้นไม้ให้เต็มลานวัด จนไม่สามารถจะตั้งจอฉายภาพยนตร์ได้ จึงถือเป็นแนวปฏิบัติสืบต่อมาจนปัจจุบัน

3) **ให้สิ่งทดแทน** พระครูศีลวราภรณ์ ท่านมีความคิดว่า หลักในการพัฒนาคนนั้น เมื่อสิ่งไม่ดีออกไป ต้องมีสิ่งที่ดีกว่าเข้ามาทดแทนเป็นการปลูกจิตสำนึกคน ดังนั้น ท่านจึงจัดสิ่งทดแทนให้แก่ชาวบ้านในรูปแบบต่างๆ กัน เช่น

(1) เมื่อท่านห้ามมิให้มหรสพในวัด ซึ่งในแต่ละเดือนจะมีภาพยนตร์เข้ามาขอใช้สถานที่ฉายภาพยนตร์ ทำให้ชุมชนสูญเสียเศรษฐกิจและวัฒนธรรมอันดีงาม ท่านก็จะใช้ภาพยนตร์ที่ปลูกจิตสำนึกที่ดีงามและส่งเสริมการพัฒนา เป็นต้น

(2) เมื่อรณรงค์ให้ชาวบ้านเลิกดื่มสุรา น้ำอัดลม ซึ่งเป็นบ่อเกิดของอบายมุข ความฟุ้งเฟ้อ ท่านก็จะประสานงานกับหน่วยราชการให้เข้ามาช่วยแนะนำชาวบ้านทำน้ำผลไม้ไว้บริโภค เมื่อมีงานบุญก็จะใช้น้ำผลไม้ไว้เลี้ยงรับรองแขกแทนน้ำอัดลมและสุรา ซึ่งมีประโยชน์สูงสุดจนเป็นที่นิยมกันทั่วไป

(3) เมื่อรณรงค์ให้แม่บ้านเลิกใช้ผงชูรสในการปรุงอาหาร ก็จะชี้ให้เห็นโทษที่เกิดแก่ร่างกายและเป็นสารก่อมะเร็ง ท่านก็จะประสานงานกับหน่วยราชการให้เข้ามาช่วยแนะนำชาวบ้านในการทำผงชูรสเทียมจากมะพร้าว กระเทียม เกลือ น้ำตาล เป็นต้น

4) **ให้รางวัลแก่ผู้ปฏิบัติดี** เมื่อชาวบ้านคนใด ครอบครัวใด ตั้งใจแก้ไขปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของตนในการลด ละ เลิกอบายมุข ท่านก็จะยกย่องเชิดชูบุคคลนั้น ครอบครัวนั้น ให้เป็นตัวอย่างแก่ชุมชนในทุกโอกาส เพื่อเป็นกำลังใจแก่ผู้ตั้งใจทำความดี นอกจากนี้ยังจัดหาทุนในการประกอบอาชีพให้ และมอบทุนการศึกษาให้แก่บุตร เป็นต้น

5) **การติดตามผลงาน** จุดสำคัญของความสำเร็จในงานพัฒนาของพระครูศีลวราภรณ์ คือ ท่านจะติดตามงานอย่างใกล้ชิด และต่อเนื่องเมื่อพบปัญหา ก็จะศึกษาว่ามีเหตุปัจจัยอะไรที่ทำให้งานนั้นไม่บรรลุผล มีเหตุปัจจัยอะไรที่ทำให้คนไม่พัฒนา แล้วค่อยศึกษาหาแนวทางแก้ไข

5.4.2 ข้อมูลทั่วไปของบ้านโนนเมือง อ.ขามสะแกแสง จ.นครราชสีมา

5.4.2.1 ที่ตั้งและอาณาเขต

บ้านโนนเมือง หมู่ที่ 1 ตำบลโนนเมือง อำเภอขามสะแกแสง จังหวัดนครราชสีมา อยู่ห่างจากที่ทำการอำเภอไปทางทิศเหนือประมาณ 13 กิโลเมตร และอยู่ห่างจากจังหวัดนครราชสีมาประมาณ 63 กิโลเมตร โดยผ่านทางอำเภอโนนไทย หรือผ่านทางอำเภอโนนสูงเข้าสู่อำเภอขามสะแกแสงและบ้านโนนเมืองตามลำดับ การคมนาคมสะดวก ลักษณะของพื้นที่ของหมู่บ้านเป็นที่ราบ มีเนินสูงไม่มีแม่น้ำไหลผ่าน แต่มีลำคลองตามธรรมชาติเล็กๆ ที่ชาวบ้านหลายๆ หมู่บ้านช่วยกันขุดลอกผ่านทางด้านหน้าก่อนเข้าถึงหมู่บ้าน ซึ่งปีใดที่ฝนฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูกาล น้ำในคลองจะแห้งตามไปด้วย หมู่บ้านมีพื้นที่ประมาณ 8,570 ไร่ แบ่งเป็นพื้นที่ทางการเกษตร 5,816 ไร่ ที่เหลือใช้เป็นที่อยู่อาศัย ที่สาธารณประโยชน์ มีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่ของหมู่บ้านต่างๆ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	บ้านหนองไผ่, บ้านจั่ว
ทิศใต้	ติดต่อกับ	บ้านหนองโบสถ์, บ้านโนนตำหนัก
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	บ้านคูเมือง, บ้านโนนเกษตร
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	บ้านสระกรวด, บ้านศรีม่วง

5.4.2.2 ประวัติหมู่บ้าน

จากการสอบถามผู้เฒ่าผู้แก่ของหมู่บ้านที่ยังมีชีวิตอยู่ในปัจจุบัน พอจะประมาณได้ว่า หมู่บ้านนี้ตั้งขึ้นประมาณ 90 ปีเศษ ชาวบ้านส่วนใหญ่อพยพมาจากบ้านตะโกและหมู่บ้านใกล้เคียง มีบางกลุ่มอพยพมาจากอำเภอโนนไทย อำเภอโนนสูง อำเภอสูงเนินและอำเภอกง ฯลฯ ได้ขึ้นทะเบียนเป็นหมู่บ้านหมู่ที่ 17 ตำบลขามสะแกแสง อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา เมื่อ พ.ศ. 2467 มีนายสี หวังขอบกลาง เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก และเปลี่ยนเป็นหมู่ที่ 1 ตำบลโนนเมือง กิ่งอำเภอขามสะแกแสง เมื่อ พ.ศ. 2511 เหตุที่ได้ชื่อว่า “บ้านโนนเมือง” นั้น เรียกตามสภาพของพื้นที่ตั้งหมู่บ้าน ซึ่งเป็นเนินสูงและมีบริเวณที่นาล้อมรอบ

5.4.2.3 ประชากร

นายฉัตรชัย กนกชัชวาลย์ กำนันตำบลโนนเมืองคนปัจจุบัน ได้ให้ข้อมูลว่า หมู่บ้านนี้มีประชากรอาศัยอยู่จริง 212 ครอบครัว มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 801 คน เป็นชาย 408 คน เป็นหญิง 393 คน ประชากรส่วนใหญ่จบการศึกษาในระดับประถมศึกษา มีผู้ได้รับการศึกษาในระดับมัธยมศึกษา อาชีวศึกษาและอุดมศึกษาบ้างเล็กน้อย ซึ่งเป็นคนรุ่นลูก-หลาน อย่างไรก็ตาม วัฏจักรการศึกษาของชาวบ้านมีแนวโน้มว่าจะสูงขึ้น เพราะชาวบ้านเข้าใจและเห็นความสำคัญของการศึกษาเป็นอย่างดี

5.4.2.4 เศรษฐกิจ

(1) อาชีพ จากการศึกษพบว่า ชาวบ้านโนนเมืองส่วนใหญ่มีอาชีพทำนาเป็นอาชีพหลัก บ้างก็ทำทั้งนาและพืชกระแสดหลัก เช่น มันสำปะหลัง ข้าวโพด อ้อย พริก และถั่วลิสง มีจำนวนเล็กน้อยเท่านั้นที่มีอาชีพค้าขายและรับราชการครู และรับจ้างขายแรงงาน ประมาณ 30% ของประชากร

(2) พื้นที่ที่ใช้ในการเกษตร จากเนื้อที่ทำการเกษตร 5,861 ไร่ ในปีที่ผ่านมา ชาวบ้านโนนเมืองใช้พื้นที่ทำนารวมทั้งสิ้น 4,134 ไร่ เพื่อปลูกข้าวเจ้า ที่เหลือนั้นใช้ในการทำไร่มัน ปอแก้ว ข้าวโพด ถั่วลิสงและพริก ในเรื่องการถือครองที่ดินเพื่อการเกษตรพบว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่มีที่ดินเป็นของตนเอง โดยมีขนาดของที่ดินที่เป็นกรรมสิทธิ์ระหว่าง 10-50 ไร่ ในจำนวนนี้มีครัวเรือนที่ไม่มีที่ดินทำกินต้องเช่าที่ดินทำกิน จำนวน 20 ครอบครัวย โดยผู้เช่าจะเสียค่าเช่าที่ดินต่อไร่ประมาณ 200-500 บาท การทำนาของชาวบ้านโนนเมืองนั้น เป็นการทำน่าน้ำฝน ผลผลิตที่ได้อยู่ในช่วง 20-30 ถังต่อไร่ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับฤดูกาล ในช่วงปี 2526-2529 ฝนแล้งทั้งช่วง การทำนาไม่เป็นผลทำให้ชาวบ้านโนนเมืองโดยเฉพาะคนหนุ่มสาวทิ้งถิ่นฐานไปหางานทำที่กรุงเทพฯ และตามจังหวัดใหญ่ๆ ของภาคอีสานเป็นจำนวนมาก โดยไปเป็นแม่บ้าน ขับรถรับจ้าง รับจ้าง ทำงานโรงงานอุตสาหกรรมเป็นส่วนใหญ่ รายได้จากการทำงานโดยเฉลี่ยต่อเดือนระหว่าง 4,500-15,000 บาท นอกจากนี้ มีบางครอบครัวที่ไปขายแรงงานยังประเทศไต้หวัน สิงคโปร์ เป็นต้น

(3) เทคโนโลยีในการผลิต ชาวบ้านโนนเมืองส่วนใหญ่ มีการเปลี่ยนแปลงกระบวนการผลิตตามกระแสของวัฒนธรรมตะวันตกที่หลั่งไหลมาสู่ชุมชน จากการศึกษพบว่าในการทำนานั้น แม้จะยังคงใช้แรงงานคนในครอบครัวเป็นหลัก แต่ก็มีการจ้างแรงงานด้วยอัตราวันละ 100-170 บาท การไถนาใช้รถไถ ใช้ปุ๋ยเคมี และใช้ยาปราบศัตรูพืช ฯลฯ เทคโนโลยีสมัยใหม่เหล่านี้เริ่มเข้ามาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2515 และเพิ่มจำนวนมากขึ้นในช่วงปี พ.ศ. 2527 จนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้พบว่า มีครัวเรือนที่ประกอบอาชีพการเกษตรแบบผสมผสาน หรือการเกษตรตามแนวทางพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (ทฤษฎีใหม่) จำนวน 3 ครัวเรือน

(4) สภาพหนี้สิน จากการศึกษพบว่า ชาวบ้านเป็นหนี้ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ ในวงเงิน 20,000-500,000 บาท เสียดอกเบี้ยร้อยละ 8-11 บาท/ปี การกู้ยืมมาเพื่อทำการเกษตรบ้าง เพื่อการเคหะบ้าง เพื่อการศึกษาของบุตรบ้าง โดยเริ่มกู้ยืมตั้งแต่ปี พ.ศ. 2516 มาจนถึงปัจจุบัน และมีผู้ได้รับการพักหนี้ 3 ปี จำนวน 18 คน นอกจากนี้ ชาวบ้านยังกู้ยืมเงินจากนายทุนในหมู่บ้านอีกด้วย

5.4.1.5 การปกครอง

ในอดีตชาวบ้านโนนเมืองขึ้นอยู่กับตำบลขามสะแกแสง ในปี พ.ศ. 2513 ทางราชการได้แยกมาตั้งตำบลโนนเมือง มีทั้งหมด 16 หมู่บ้าน เมื่อมีการตั้งตำบลชีวกในปี พ.ศ. 2521 ได้แยกหมู่บ้านของตำบลโนนเมืองไปขึ้นกับตำบลชีวก 4 หมู่บ้าน ต่อมา พ.ศ. 2536 มีการตั้งตำบลเมืองเกษตร

ได้แยกหมู่บ้านของตำบลโนนเมืองไปขึ้นกับตำบลเมืองเกษตร 3 หมู่บ้าน จึงเหลือหมู่บ้าน ในการปกครองของตำบลโนนเมืองเพียง 8 หมู่บ้าน ทำให้หมู่บ้านโนนเมืองเป็นศูนย์กลางการปกครอง การพัฒนาในด้านต่าง ๆ ตลอดมา ปัจจุบันบ้านโนนเมืองได้แบ่งการปกครองหมู่บ้านเป็นคุ้มบ้าน จำนวน 14 คุ้ม แต่ละคุ้มจะมีหัวหน้า รองหัวหน้า ทำหน้าที่ดูแลทุกข์สุขการอยู่ร่วมกันของคนในคุ้มที่ตนรับผิดชอบ ปัจจุบันมีนายฉัตรชัย กนกชัชวาลย์ เป็นกำนัน ทั้งทำหน้าที่ผู้ใหญ่บ้านอีกด้วย

5.4.2.6 สังคมและวัฒนธรรม

บ้านโนนเมืองปัจจุบัน มีการเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรมไปจากอดีตเช่นเดียวกับหมู่บ้านอื่นๆ ของจังหวัดนครราชสีมา โดยรับวัฒนธรรมเมืองในรูปแบบต่างๆ เข้ามาใช้ในชีวิตประจำวัน ละเลยวิถีชีวิตดั้งเดิม กระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมนี้สร้างสมมาตลอดระยะเวลาที่ยาวนาน ชาวบ้านรับไว้โดยไม่รู้ตัว ยอมรับความเจริญและเทคโนโลยีสมัยใหม่ด้วยความชื่นชมยินดี ในการแสดงถึงความเป็นคนทันสมัย มูลเหตุของการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญคงหนีไม่พ้นถนนและไฟฟ้า ซึ่งเป็นสื่อของการแพร่กระจายวัฒนธรรมที่ดี

ชาวบ้านโนนเมืองส่วนใหญ่ จัดอยู่ในกลุ่ม “วัฒนธรรมไทย” หรือ “ไทยโคราช” หรือ “ไทยเบิ้ง” เนื่องจากมีภาษา อาหารการกิน การแต่งกาย วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ที่แตกต่างไปจากชาวอีสาน หรือ พวก “ไทย-ลาว” โดยทั่วไป โดยเฉพาะทางด้านภาษา

วัฒนธรรมประเพณีพื้นบ้านของชาวนครราชสีมาที่ปฏิบัติกันโดยทั่วไปในหมู่บ้าน ได้แก่ ประเพณีเอาร่าง ประเพณีเลี้ยงศาลดาปู่ ประเพณีแห่นางแมว ประเพณีทำบุญกลางบ้าน ประเพณีค้ำโพธิ์ ค้ำไทรและต่อสะพาน เป็นต้น สำหรับหมู่บ้านโนนเมืองแล้ว ประเพณีพื้นบ้านที่ถือปฏิบัติกันทุกปี ที่สำคัญมีเพียง 1 ประเพณี คือ ประเพณีการทำบุญกลางบ้าน ส่วนประเพณีการแห่นางแมว และเลี้ยงศาลปู่ตานั้นชาวบ้านจะร่วมกันประกอบพิธีในช่วงที่เกิดภาวะแห้งแล้งติดต่อกันหลายปีและประเพณีค้ำโพธิ์ ค้ำไทรและต่อสะพาน เป็นพิธีกรรมที่ประกอบขึ้นเพื่อปลอบขวัญคนเจ็บไข้ได้ป่วย ซึ่งมีความเชื่อว่าจะทำให้มีอายุยืน ก็ยังมีอยู่

การใช้ไฟฟ้า จากการถามตัวอย่างได้ความว่า มีการนำไฟฟ้ามาใช้ในหมู่บ้านโนนเมือง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2526 ปัจจุบันมีชาวบ้านใช้ไฟฟ้า 192 ครอบครัว โดยเสียค่าใช้จ่ายในการติดตั้งครั้งแรก ประมาณ 1,000-3,000 บาท นอกจากนี้ พบว่า เมื่อไฟฟ้าเข้าสู่หมู่บ้าน สิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ก็ตามมา ชาวบ้านมีวิทยุ มีโทรทัศน์ มีตู้เย็น หม้อหุงข้าวไฟฟ้า เตาไฟฟ้า ฯลฯ ค่าใช้จ่ายเป็นค่ากระแสไฟฟ้ามีตั้งแต่เดือนละ 50 บาท จนถึง 1,500 บาท แล้วแต่จำนวนเครื่องใช้ไฟฟ้า และการใช้ไฟฟ้าของแต่ละครัวเรือนซึ่งแตกต่างกันไป

การรับข่าวสาร จากการศึกษาพบว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่นิยมดูข่าวสารบ้านเมือง การเกษตร และฟังข่าวสารประจำวันเป็นอันดับหนึ่ง รองลงมาดูละครโทรทัศน์หลังข่าว และนิยมอ่าน

หนังสือพิมพ์ประจำวัน โดยบางคนจะไปอ่านหนังสือพิมพ์ที่วัด ที่ศูนย์ข่าวบ้านโนนเมือง และซื้ออ่านประจำ แต่มีเป็นจำนวนน้อย นอกจากนี้มีการส่งเสียงตามสายจากหอกระจายข่าวประจำหมู่บ้านเผยแพร่ข่าวสารและข้อมูลที่สำคัญเป็นการสื่อสารทางตรงจากวัดและผู้นำหมู่บ้านไปสู่ชุมชน เมื่อกำนันหรือผู้ใหญ่มีเรื่องสำคัญที่ต้องแจ้งและปรึกษาหารือกับชาวบ้าน ก็จะประกาศเสียงตามสายจากหอกระจายข่าวและสถานที่ประชุม คือ ศาลาวัด สำหรับการเสวนาในระดับชาวบ้านมีอยู่เป็นประจำทั้งพูดคุยกันในบ้านตนเองและเพื่อนบ้านใกล้เคียง ส่วนใหญ่จะคุยกันถึงนโยบายความช่วยเหลือจากรัฐบาล และเรื่องการทำมาหากิน

การตัดสินใจ จากการศึกษาพบว่า อำนาจในการตัดสินใจในครัวเรือนนั้น พ่อแม่จะเป็นผู้มีอำนาจในการตัดสินใจร่วมกันเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะในเรื่องการขายผลผลิต การใกล้เคียงกรณีที่เกิดการขัดแย้ง การเล่าเรียนของบุตรและการแต่งงานของสมาชิกในครัวเรือน ยกเว้นบางเรื่อง พ่อจะเป็นผู้มีอำนาจในการตัดสินใจมากกว่า เช่น ในเรื่องการสร้างบ้านเรือน แบบแผนการผลิต ขณะเดียวกันแม่จะเป็นผู้มีอำนาจในการตัดสินใจมากกว่าพ่อในเรื่องของการซื้อของประจำวัน การซื้อเครื่องใช้ในบ้าน

การแบ่งหน้าที่รับผิดชอบในครอบครัว ในเรื่องนี้จากการสำรวจพบว่า ผู้หญิงคือแม่บ้านจะเป็นผู้รับผิดชอบในหลายๆ เรื่องมากกว่าพ่อบ้าน เช่น ในเรื่องการหุงข้าว ทำกับข้าว การทำนาทำไร่ หาผักเก็บผัก ปลูกไม้ กวาดบ้านถูบ้าน เลี้ยงหมู เป็ด ไก่ และดักน้ำ สำหรับพ่อบ้านจะรับผิดชอบในกิจกรรมหลัก เช่น การหาปลา หาปู หาหอย การทำไร่ทำนา กิจกรรมอื่นทำบ้างเล็กน้อย เช่น การเลี้ยงวัว ในขณะที่เดียวกันบุตรสาวจะได้รับการแบ่งหน้าที่ให้รับผิดชอบในครอบครัวมากกว่าบุตรชาย โดยเฉพาะกิจกรรมการกวาดบ้าน ถูบ้าน หุงข้าว ดักน้ำ ซักกับข้าว ซักเสื้อผ้า ฯลฯ

การไปเลือกตั้ง จากการสอบถามกำนันฉัตรชัย กนกขัณฑลย์ ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า ชาวบ้านไปเลือกตั้งทุกครั้ง โดยให้เหตุผลว่าอยากไปใช้สิทธิเลือกคนดีมาเป็นหูเป็นตาให้กับตนเอง และมีคนมาของร้องขอให้ไปใช้สิทธิ และการใช้สิทธิของชาวบ้านส่วนใหญ่จะลงคะแนนให้กับคนที่ไม่จ่ายเงิน ผลการเลือกตั้งเฉพาะบ้านโนนเมือง ผู้ที่ใช้เงินซื้อเสียงมักจะไม่ได้รับการคัดเลือก

ผู้ที่เคารพนับถือ ชาวบ้านส่วนใหญ่ให้ความเคารพนับถือพระครูศีลวรารักษ์ เจ้าอาวาสวัดโนนเมืองเป็นอันดับหนึ่ง รองลงมาได้แก่ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน อาจารย์ใหญ่ และผู้เฒ่าผู้แก่ของหมู่บ้าน โดยให้เหตุผลว่า เป็นคนดี โดยเฉพาะพระครูศีลวรารักษ์ ชาวบ้านให้เหตุผลว่าท่านเป็นผู้นำที่ทำให้ดีกว่าเดิม ท่านกล้าพูดสั่งสอนชาวบ้านอย่างตรงไปตรงมาและท่านเสียสละ ไม่ตระหนี่ ชาวบ้านเดือดร้อนท่านก็ช่วยเหลือ มีอะไรอยู่อะไรกิน ท่านก็แจก ถึงยามที่ชาวบ้านเจ็บไข้ได้ป่วยท่านก็ไปเยี่ยมเยียนดูแลให้กำลังใจ อีกอย่างหนึ่งท่านเป็นพระที่ขยันทำงาน ขยันสั่งสอน ท่านไม่แนะนำทางผิด ไม่สูบบุหรี่ ไม่เล่นหวยและก็ไม่บอกชาวบ้านอีกด้วย ท่านสามารถแนะนำให้ชาวบ้านโนนเมืองเลิกดื่มสุรา เลิกกินหมาก เลิกสูบบุหรี่ ได้มากเป็นประวัติศาสตร์ของบ้านโนนเมือง โดยยังไม่เคยมีเจ้าอาวาสองค์ใดเคยทำได้มาก่อนในวัดโนนเมืองนั้น แม้แต่พระภิกษุสามเณรในวัดท่านก็ให้ศึกษาเล่าเรียนทั้งในภาคเช้า ภาคบ่าย ตลอด

แล้งตลอดฝน หากรูปใดไม่เรียนท่านก็ไม่ให้อยู่

การฝึกอบรม จากการศึกษาพบว่า มีหน่วยงานภาครัฐและเอกชน เข้ามาให้การศึกษาดูแบบแก่ชาวบ้านอยู่บ่อยครั้ง เช่น การฝึกอบรมด้านอาชีพ ด้านการศึกษา และสุขภาพอนามัย ส่วนใหญ่เป็นการอบรมแก่กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน ผู้ดูแลเด็กที่ศูนย์เด็กเล็ก กลุ่มเกษตรกร และกลุ่มอาชีพต่างๆ ทำให้ชาวบ้านได้มีการพัฒนาความรู้ความคิดของตนเอง รับทศนคติความคิดเห็นและเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาเปลี่ยนแปลงการดำเนินชีวิต การประกอบอาชีพของตนโดยผ่านทางทางการฝึกอบรม ทั้งนี้ใช้วัดเป็นสถานที่ฝึกอบรมอยู่เป็นประจำ โดยการบริการจากเจ้าอาวาสให้การสนับสนุนทุกหน่วยงานที่มาใช้สถานที่ฝึกอบรม

แหล่งอาหาร จากคำบอกเล่าของผู้ให้สัมภาษณ์ พบว่า ชาวบ้านจะปลูกผัก เลี้ยงปลา เลี้ยงไก่พื้นเมือง ชาวบ้านมีพืชผักสวนครัวไว้กินกันเอง ในขณะเดียวกันก็มีผู้ซื้อเนื้อสัตว์จากตลาดมาประกอบอาหาร บางวันจะมีพ่อค้าแม่ค้าเร่ นำเอาอาหารประเภทเนื้อสัตว์ อาหารทะเล ผักสด ที่ชุมชนไม่สามารถผลิตได้เข้ามาขาย ซึ่งในอดีตล้วนแต่หากินเองทั้งนั้น นับเป็นการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตประการหนึ่ง แต่ยังมีจำนวนน้อยมากเมื่อเทียบกับหมู่บ้านอื่น ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากการพัฒนาจิตใจให้รู้จักการประหยัด อดออม และปลูกพืชผักสวนครัวไว้กินเองก็ได้

น้ำใช้ จากการสำรวจหมู่บ้านพบว่า ในอดีตนั้นชาวบ้านใช้น้ำจากสระวัดโนนเมือง ใช้ในการสาธารณูปโภค โดยใช้เวลาไปตักไปเงินประมาณ 15 นาที ในปัจจุบันได้เปลี่ยนมาใช้น้ำระบบประปาหมู่บ้าน โดยได้รับงบประมาณจากหน่วยงานของรัฐ คือ กรมอนามัย และกรมโยธาธิการ และบ่อบาดาล ซึ่งมีทั้งบ่อบาดาลที่หน่วยราชการไปขุดเจาะให้ จำนวน 6 บ่อ กับบ่อบาดาลที่ชาวบ้านขุดขึ้นใช้เองในครอบครัว จำนวน 64 บ่อ แต่ยังมีผู้ไปใช้น้ำสาธารณะ และสระน้ำของวัดบ้างเล็กน้อย

ในช่วง 2535-2537 พระครูศีลวรารักษ์ เจ้าอาวาสวัดโนนเมือง ได้จัดซื้อที่ดินติดสระน้ำของวัดจำนวน 5 ไร่ และได้ขุดเป็นสระน้ำทั้งหมด เพื่อนำดินไปถมพื้นที่สร้างโรงเรียนมัธยมพุทธเกษตรวัดโนนเมือง จึงทำให้สระน้ำวัดโนนเมืองเป็นบึงขนาดใหญ่ ประมาณ ๑๕ ไร่ กักเก็บน้ำไว้ใช้บริโภคและการเกษตรได้ตลอดปี

5.4.2.7 สาธารณสุข

โดยเหตุที่บ้านโนนเมือง เป็นที่ตั้งของสถานอนามัยประจำตำบล เมื่อชาวบ้าน หรือสมาชิกในครัวเรือนเจ็บป่วย จะพาไปรักษาที่สถานอนามัยประจำตำบลและที่โรงพยาบาลสามเส้า

นอกจากนี้ พระครูศีลวรารักษ์ ก็ได้ณรงค์ให้ชาวบ้านหันมาใช้ยาสมุนไพรเพื่อการพึ่งตนเอง และได้อบรมชาวบ้านในเรื่องสมุนไพร เพื่อรักษาโรคไข้หวัด โรคนอนไม่หลับ โรคผอมแห้งแรงน้อย โรคจิตสับสนว้าวุ่น โรคเบาหวาน เป็นต้น

5.4.2.8 สภาพปัญหาของชุมชนบ้านโนนเมือง

หมู่บ้านโนนเมืองก่อนปี พ.ศ. 2520 มีสภาพต่างๆ ทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม เช่นเดียวกับหมู่บ้านอื่นๆ ที่ยังไม่ได้รับการพัฒนา คือ จะมีอบายมุขชุกชุม เช่น การเล่นการพนัน การดื่มเหล้า การเป็นนักเลงหัวไม้ แดกความสามัคคี ใช้วัดเป็นที่พักมาหากินในทางมิชอบชีพ เกียจคร้านการทำงาน หมู่บ้านสกปรกรกรุงรังไม่ถูกสุขอนามัย ขาดความพร้อมทางสาธารณสุขมูลฐาน มีปัญหาด้านโภชนาการ เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีปัญหาที่เกิดจากภัยธรรมชาติ ได้แก่ ฝนแล้ง ขาดแหล่งน้ำกินน้ำใช้ บางครั้งชาวบ้านไม่ได้ทำนาติดต่อกันถึง 3 ปี

ส่วนวัดโนนเมืองก็มีสภาพย่ำแย่ไม่แพ้หมู่บ้านทุ่งนาและที่โล่งในวัดกลายเป็นศูนย์กลาง อบายมุขสารพัดชนิด ส่วนที่รกรกรหรือที่เป็นป่าก็เป็นที่ชุ่มฉ่ำเต็มเหล้า ชุ่มฉ่ำว้าวววาย และบ่อนการพนัน สภาพของวัดมีศาลาการเปรียญ 1 หลัง กุฏิสงฆ์ 1 หลัง หอระฆัง 1 หลัง อุโบสถชำรุด 1 หลัง มีโรงมหรสพ 1 หลัง มีหลวงพ่อเป็นผู้ดูแลวัด พระภิกษุสามเณรที่อยู่จำพรรษาไม่สามารถทำกิจอบายมุขให้ถอยห่างออกจากวัดได้ วัดจึงตกอยู่ภายใต้อาณัติของกลุ่มผลประโยชน์ ชาวบ้านมักจะจัดงานประจำปีเพื่อหาทุนทรัพย์ขึ้นทุกปี เมื่อวัดมีงานชาวบ้านมักจะเข้ามาดื่มสุรา เล่นการพนันกันในวัด ภายในหมู่บ้านตามถนน ตรอก มักจะสกปรก ห้วยหนองที่มีอยู่ตามธรรมชาติก็ตื้นเขิน น้ำไม่พอใช้ ป่าไม้ถูกตัดทำลายเพื่อต้องการที่เพาะปลูกพืชเศรษฐกิจ ชาวบ้านส่วนใหญ่มีฐานะยากจน มีหนี้ในระบบและนอกระบบจำนวนมาก จนกระทั่งพระครูศีลวราภรณ์ ได้รับการแต่งตั้งให้มาเป็นเจ้าอาวาสบ้านโนนเมืองจึงได้รับการพัฒนาทุกๆ ด้าน ทั้งการพัฒนาด้านจิตใจ การพัฒนาสิ่งแวดล้อม ฯลฯ ทำให้ได้รับรางวัลหมู่บ้านพัฒนาดีเด่น และเป็นหมู่บ้านปลอดอบายมุขอีกด้วย

จากการศึกษาสภาพบ้านโนนเมืองโดยทั่วๆ ไปแล้วนั้น บ้านโนนเมืองเป็นหมู่บ้านที่ได้รับการพัฒนา เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2523 เป็นต้นมา ทางราชการได้มองเห็นสภาพและปัญหาต่างๆ ของบ้านโนนเมือง จึงได้ให้หมู่บ้านนี้ เป็นหมู่บ้านแบบผสมผสานของอำเภอ ตามนโยบายของ 4 กระทรวงหลัก จากการพัฒนาจากหน่วยราชการและความร่วมมืออย่างจริงจังของประชาชนในหมู่บ้าน จึงทำให้บ้านโนนเมืองได้พัฒนาไปในทางที่เจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็วและบรรลุเป้าหมายของทางราชการและความพึงพอใจอย่างยิ่งของชาวบ้าน ในที่สุดจึงกลายเป็นหมู่บ้านพัฒนาตัวอย่างของอำเภอและจังหวัดในเวลาต่อมา และมีได้หยุดยั้งการพัฒนาจนถึงปัจจุบัน

5.4.3 กิจกรรมการพัฒนาชุมชนบ้านโนนเมือง

การศึกษางานของพระครูศีลวราภรณ์เป็นการยากที่จะครอบคลุมงานของท่านได้ทั้งหมด เพราะการทำงานของท่านนั้น เป็นการทำงานด้วยใจ ไม่คาดหวังผลตอบแทนใดๆ ลักษณะการทำงานมักจะเป็นแบบไม่เป็นทางการ จึงพอจำแนกผลงานของท่านได้ดังนี้

5.4.3.1 การพัฒนาจิตใจประชาชน

พระครูศีลวรารักษ์ กำหนดการพัฒนาคน เป็นเป้าหมายเบื้องต้นของการพัฒนา โดยแบ่งกลุ่มคนเป้าหมาย เป็น 3 กลุ่ม คือ

- กลุ่มเด็กเล็ก   - กลุ่มเยาวชน   - กลุ่มผู้ครองเรือน

ด้วยท่านเห็นว่า กลุ่มคนเหล่านี้เป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าต่อการพัฒนา เป็นพลังที่สำคัญในการพัฒนาและการทำงานพัฒนานั้นเป็นเสมือนน้ำซึมบ่อทราย หรือน้ำที่ค่อยไหลซึมจนเต็มทุ่งนา ถ้าน้ำไหลแรงคั่นนาก็หักพังได้ ในทางศาสนาถือว่า การพัฒนาควรก้าวไปตามฐานะทางจิต การกระทำของจิต เพราะจิตเป็นผู้นำให้ทำ ดังนั้น จึงต้องพัฒนาจิตใจคนเสียก่อน เพื่อให้เขามีสติอยู่เสมอว่า เขากำลังทำอะไร เพื่อใคร พัฒนาให้เขามีศีลธรรม ยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณี เน้นเอาธรรมะมาใช้ในชีวิตประจำวัน เพราะพระธรรมคำสั่งสอนที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ ล้วนเป็นสิ่งที่จำเป็นในชีวิตประจำวันทั้งสิ้น ในแง่ปัจจัย 4 ก็ดี ในแง่ของคุณธรรมก็ดี ถ้ายึดหลักไตรสิกขา เป็นอันใช้ได้ โดยเฉพาะคนในชนบทซึ่งยากจน หากดำเนินชีวิตตามหลัก ทัฎฐธัมมิกัตถประโยชน์ 4 อย่าง คือ ความขยันหมั่นเพียร รู้จักเก็บรักษาทรัพย์ รู้จักคบเพื่อนที่ดี และรู้จักประมาณในการใช้จ่ายทรัพย์บริโภค ก็สามารถจะหลุดพ้นจากความยากจนได้ ในขณะเดียวกัน การปฏิบัติตามหลักทัฎฐธัมมิกัตถประโยชน์ดังกล่าวจะไร้ผล ถ้าคนยังดุ่มหลงในอบายมุข ดังนั้นในการพัฒนาจิตใจคน ซึ่งเริ่มต้นจากกลุ่มคนเป้าหมายทั้ง 3 ที่บ้านโนนเมือง จึงต้องเน้นที่การพัฒนาจิตใจ ให้ลด ละ เลิกอบายมุข ควบคู่กันไป

การพัฒนาจิตใจคนให้รู้จักธรรมที่แท้จริง แล้วนำมาปฏิบัติในชีวิตประจำวันนั้น ท่านได้ดำเนินตามอุดมการณ์ของท่านเจ้าคณะจังหวัดนครราชสีมา ในโครงการพระสังฆพัฒนา กล่าวคือ

1) **ให้ความรู้เกี่ยวกับธรรมแก่ประชาชน** ด้วยการเทศนาสั่งสอนในทุกวันพระ ที่วัด หรือทุกครั้งที่ได้รับนิมนต์ในกิจกรรมงานบุญประเพณีในชุมชนจะมีปาฐกถาธรรมประยุกต์ให้ทันสมัยเสมอ จะไม่สวด ฉัน แล้วกลับวัดเฉยๆ

2) **ให้ความรู้แก่พระสงฆ์และชาวบ้านในการตระหนักถึงบทบาทหน้าที่ของตน** พระสงฆ์ควรปฏิบัติตนอย่างไรจึงจะเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ชาวบ้าน และชาวบ้านควรปฏิบัติตนอย่างไร เมื่อเข้ามาในวัด โดยชี้ให้เห็นถึงประโยชน์ร่วมกัน การพึ่งพาระหว่างวัดกับชุมชน

3) **ให้ความรู้การจัดงานภายในวัด** เดิมวัดบ้านโนนเมืองได้จัดงานมหรสพในเทศกาลต่างๆ เป็นประจำ อันเป็นบ่อเกิดแห่งอบายมุข จึงให้เลิกการจัดมหรสพภายในวัดทั้งหมด แล้วชักชวนชาวบ้านร่วมกันปลูกต้นไม้ภายในบริเวณวัด เพื่อให้วัดเป็นสถานที่สงบร่มเย็น เป็นสถานที่พักผ่อนแก่ประชาชนอย่างแท้จริง

4) **ให้การศึกษอบรมแก่เด็กนักเรียน** ซึ่งมาจากโรงเรียนบ้านโนนเมือง และโรงเรียนมัธยมพุทธเกษตรในช่วงหลังเลิกเรียน โดยสอนกิริยามารยาทชาวพุทธ หน้าทีชาวพุทธ เป็นต้น

5) **จัดตั้งกลุ่มธรรมศึกษา** นำกลุ่มหนุ่มสาวเข้ามาแล้วสอนธรรมศึกษา และอบรมกรรม-

ฐาน โดยสอนกิริยามารยาทชาวพุทธ หน้าที่ชาวพุทธ เชิญวิทยากรภายนอกมาฝึกฝนอาชีพเสริมให้ เพื่อเป็นการพัฒนาชุมชนของตน

6) จัดโครงการรณรงค์ลด ละ เลิกอบายมุข พระครูศีลวรารักษ์ ท่านได้ตั้งเป้าหมาย ในการพัฒนาคนไว้ตั้งแต่เริ่มต้นทำงานพัฒนาชุมชนว่า จะพัฒนาคนให้ยึดมั่นในศีลธรรม เพื่ออยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขทั้งในครอบครัวและชุมชน โดยการลด ละ เลิกอบายมุข ซึ่งเป็นพื้นฐานของการพัฒนาคนและพัฒนาเศรษฐกิจ ท่านได้ใช้ยุทธวิธีการพัฒนาคนด้วยกุศโลบาย ดังเช่น

- (1) การให้ความรู้ ชี้ให้เห็นโทษของอบายมุขในทุกโอกาส
- (2) มีเงื่อนไขต่อรองให้ลด ละ เลิกอบายมุข เช่น ขอร้องให้ชาวบ้านเมื่อจะจัดงานบุญพิธีต่าง ๆ ห้ามเลี้ยงสุรา น้ำอัดลม ไม่เล่นการพนัน ห้ามนำบุหรี่ยาสูบถวายพระ หากชาวบ้านทำ ท่านก็จะไม่รับกิจนิมนต์ เป็นต้น
- (3) ให้สิ่งทดแทน เมื่อนำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ออกไป ก็ควรจะมีสิ่งที่เป็นประโยชน์เข้ามาทดแทน เมื่อขอร้องไม่ให้ชาวบ้านเลี้ยงสุรา น้ำอัดลม ท่านก็จัดหาวิทยากรมาอบรมแนะนำกลุ่มแม่บ้านให้ทำน้ำผลไม้ซึ่งหาได้ในชุมชนไว้ต้อนรับแขกขึ้นแทน เป็นต้น
- (4) ยกคนดี ดีคนชั่ว ครอบครัวดีที่ลด ละ เลิกอบายมุขได้ ท่านก็ประกาศยกย่องในที่ประชุมชนตามโอกาสต่าง ๆ

โครงการลด ละ เลิกอบายมุขนี้ นับว่าประสบความสำเร็จพอสมควร ได้รับรางวัลหมู่บ้านปลอดอบายมุข ตามโครงการแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง จากสภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย

7) จัดโครงการเผยแพร่ธรรมะตามสถานศึกษา พระครูศีลวรารักษ์เห็นว่า นักเรียนนักศึกษาในปัจจุบันตกเป็นทาสเทคโนโลยี และอบายมุขต่างๆ กลายเป็นปัญหาของสังคม จึงทำโครงการเผยแพร่ธรรมะตามสถาบันการศึกษาทั้งในระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา จวบจนปัจจุบันยังดำเนินการอยู่อย่างต่อเนื่อง

5.4.3.2 การพัฒนาด้านการศึกษา

พระครูศีลวรารักษ์ ตระหนักถึงคนว่าเป็นทรัพย์ที่มีคุณค่า มีความสำคัญต่อการพัฒนา เมื่อพัฒนาจิตใจให้คนเป็นคนดี มีคุณธรรม นำธรรมะมาปฏิบัติในชีวิตประจำวันแล้ว ควรที่จะให้โอกาสให้ความรู้เท่าทันโลก มีหลักในการดำเนินชีวิต มีความรู้ในการประกอบอาชีพ เพื่อจะได้พัฒนาตนเองต่อไปได้ในวันข้างหน้า ดังนั้น ท่านจึงได้พัฒนาการศึกษาให้กับเด็กและเยาวชนของชาติ

- 1) จัดตั้งศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ขึ้นในปี พ.ศ. 2524 โดยใช้ศาลาวัดเป็นที่ตั้ง ด้วยเห็นว่า พ่อแม่ของเด็กเป็นชาวไร่ ชาวนา มีฐานะยากจน ต้องออกไปทำไร่นาทุกวัน ทั้งเด็กไว้ให้อยู่ตามลำพังขาดการดูแลเอาใจใส่ จึงรับเด็กเข้ามาเลี้ยงดูในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กที่วัด เพื่อเป็นการเตรียมพร้อมทางการศึกษา และใช้เด็กเป็นสื่อธรรมะฝากข้อธรรมะไปถึงผู้ปกครอง อันเป็นผลนำไปสู่การพัฒนาผู้ใหญ่

อีกต่อหนึ่งด้วย ปัจจุบันมีเด็ก 32 คน มีครูพี่เลี้ยงเด็ก 4 คน

2) **โครงการบวชสามเณรภาคฤดูร้อน** โครงการนี้ทำเป็นครั้งคราว โดยท่านมีความเห็นว่า เด็กในชนบทส่วนใหญ่ยากจนขาดโอกาสทางการศึกษา เมื่อจบชั้นประถมศึกษาแล้วก็มักจะช่วยพ่อแม่ทำนาทำไร่ บ้างก็ไปขายแรงงานในต่างจังหวัด ในเขตอุตสาหกรรม เด็กบางกลุ่มยังศึกษาอยู่ในช่วงปิดเทอมภาคฤดูร้อนจะมีเวลาว่างมาก อาจนำไปสู่ความเสียหาย สูบยาสูบได้ ทางวัดจึงได้จัดบวชสามเณรภาคฤดูร้อนขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์หลัก เพื่อให้การศึกษาทักษะชีวิตแก่ผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา เพื่อให้การอบรมพัฒนาจิตใจเยาวชนให้มีศีลธรรม และเพื่อให้เยาวชนรู้จักใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ หากมีสามเณรที่ประสงค์จะดำรงสมณเพศต่อ ท่านก็สนับสนุนด้านการศึกษาทั้งทางธรรมและทางโลก จึงนับว่าเป็นโครงการที่เกิดประโยชน์แก่เยาวชนเป็นอันมาก

3) **การให้ศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร** ในฐานะที่เป็นเจ้าอาวาส ท่านได้จัดให้มีการเรียนการสอนแก่พระภิกษุสามเณร ตลอดจนสนับสนุนส่งพระภิกษุสามเณรไปศึกษายังสำนักเรียนต่างๆ และจัดหาทุนการศึกษามอบให้

4) **จัดตั้งโรงเรียนมัธยมพุทธเกษตร วัดโนนเมือง** จากการที่พระครูศีลวรารักษ์ทำงานการพัฒนาด้านเด็กและเยาวชนมาตลอดระยะเวลา 15 ปี (พ.ศ. 2520-2535) และจากการเดินทางไปศึกษาดูงานในต่างประเทศ ทำให้พระครูศีลวรารักษ์ทราบปัญหาเด็กและเยาวชนดีว่า ในชนบทนั้นมีเด็กและเยาวชนจำนวนมากถูกทอดทิ้ง พ่อแม่แยกทางกัน พ่อแม่ยากจนต้องไปขายแรงงานในต่างถิ่น ไม่มีเงินทุนในการส่งลูกให้เรียนต่อในระดับมัธยมศึกษา ตลอดจนปัญหายาเสพติด ดังนั้น ท่านจึงคิดแก้ไขปัญหาดังกล่าว โดยการจัดตั้งโรงเรียนมัธยมพุทธเกษตร วัดโนนเมือง ขึ้นในปี พ.ศ. 2535 เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว ปัจจุบันโรงเรียนเปิดการสอนมาเป็นเวลา 10 ปีแล้ว (พ.ศ. 2544) มีนักเรียนที่จบจากโรงเรียนมัธยมพุทธเกษตร เข้ารับการศึกษาต่อในสถานการศึกษาของรัฐหลายคน โดยท่านพระครูศีลวรารักษ์ จัดหาทุนการศึกษาให้เรียนต่อ

5) **จัดตั้งโครงการศูนย์คอมพิวเตอร์** ท่านมองเห็นความจำเป็นของคอมพิวเตอร์ที่มีบทบาทต่อชีวิตประจำวัน จึงได้จัดตั้งศูนย์คอมพิวเตอร์ขึ้นที่วัดโดยมีพระและครูเป็นวิทยากรให้การอบรมมีเยาวชนจากโรงเรียนบ้านโนนเมือง และใกล้เคียง เข้ามารับการอบรมอยู่เสมอ

5.4.3.3 งานด้านพัฒนาเศรษฐกิจ

พระครูศีลวรารักษ์ ได้กำหนดเป้าหมายในการพัฒนาเศรษฐกิจชาวบ้านโนนเมืองไว้ว่า มุ่งพัฒนาคนให้มีความรู้ในสิ่งที่จำเป็นต่อการประกอบอาชีพของตนเองและครอบครัวให้มีความสุขตามอัตภาพ สามารถพึ่งตนเองได้ จากความคิดนี้ ท่านได้นำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ในการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยดำเนินการตามโครงการดังนี้

1) **โครงการสัจจะออมทรัพย์** เพื่อให้สอดคล้องกับการรณรงค์ให้ชาวบ้านโนนเมืองลดละเลิกอบายมุข ท่านได้จัดทำโครงการสัจจะออมทรัพย์ขึ้นมารองรับด้วยเห็นว่า เมื่อชาวบ้านลดละเลิก

อธิบายมุขได้แล้ว ก็จะมีเงินเหลือเก็บ ท่านจึงได้แนะนำให้ชาวบ้านจัดการประหยัลดออม และรู้จักอดออมตามหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ หลักอิทธิบาทธรรม และหลักอบายมุข ให้นำเงินที่เคยใช้เป็นค่าบุหรี ค่าสุรา ค่าซื้อหอย เทียวกลางคืน ฯลฯ นำมาฝากออมไว้ โดยประสานงานกับธนาคารออมสิน มาเปิดทำการที่วัดรับฝากทุกวันที่ 5 ของทุกเดือน มีผู้เข้าร่วมโครงการทั้งหมด 282 คน (เล่ม) มีวงเงินออมประมาณ 600,000 บาท ถือว่า โครงการนี้เป็นการอุดหนุนให้แก่ชาวบ้านอย่างดี

2) โครงการส่งเสริมการเกษตรในครอบครัว เพื่อเป็นการเน้นให้ชาวบ้านประหยัลดออม รู้จักจ่ายในสิ่งที่ควรจ่าย สิ่งใดพอทำเองได้ก็ไม่ต้องซื้อหา เป็นการลดรายจ่ายเพิ่มรายได้ ท่านได้ประสานงานกับเจ้าหน้าที่เกษตรตำบล เชิญมาให้ความรู้กับชาวบ้าน เช่น การทำปุ๋ยหมัก การปลูกพืชผักสวนครัว การเลี้ยงสัตว์ไข่ และการปลูกสัตว์ เป็นต้น

3) โครงการส่งเสริมไร่นาสวนผสม ระบบการทำเกษตรแบบพึ่งตนเอง หรือที่เรียกว่าไร่นาสวนผสม หรือการเกษตรแบบผสมผสาน เป็นสิ่งที่นักวิชาการและนักพัฒนาหลายฝ่ายเห็นว่าเป็นแนวที่จะนำมาใช้เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน และปัญหาหนี้สินของเกษตรกรได้ ท่านจะสนับสนุนให้ชาวบ้านเน้นที่ครอบครัวปลอดอบายมุขเข้าร่วมโครงการ จำนวน 19 ครอบครัว โดยวัดสนับสนุนทุนครอบครัวละ 2,500 บาท และท่านพระครูศีลวรารักษ์ยังได้ติดตามดูแล ให้คำแนะนำ ทั้งช่วยประสานงานกับเจ้าหน้าที่รัฐและเอกชนมาให้คำแนะนำด้านวิชาการ เพื่อให้โครงการนี้ประสบความสำเร็จและเป็นตัวอย่างแก่ครอบครัวอื่นๆ ต่อไป

4) โครงการส่งเสริมการเลี้ยงโค-กระบือ ชาวบ้านโนนเมืองและหมู่บ้านใกล้เคียง ส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร มักจะประสบปัญหาฝนแล้ง ปัญหาหนี้สิน ผลผลิตต่ำ ฯลฯ ท่านจึงได้เชิญนักวิชาการมาให้ความรู้แก่ชาวบ้านโดยจัดตั้งกลุ่มผู้เลี้ยงโค-กระบือ และท่านจัดหาโค-กระบือมามอบให้แก่ชาวบ้านที่เข้าร่วมโครงการเน้นครอบครัวที่ปลอดอบายมุข และกลุ่มที่ให้สัญญว่าจะลดละเลิกอบายมุข

ในปี 2531 มีสมาชิก 10 ครอบครัว ให้เงินทุนครอบครัวละ 10,000 บาท รวมทั้งสิ้น 100,000 บาท

ปี 2532 มีสมาชิกเพิ่มอีก 15 ครอบครัว ให้เงินทุนครอบครัวละ 10,000 บาท รวมทั้งสิ้น 150,000 บาท

ปี 2533 ได้ขยายโครงการภายในตำบลโนนเมือง มีสมาชิก 96 คน ให้เงินทุนครอบครัวละ 8,000 บาท รวมทั้งสิ้น 768,000 บาท ปัจจุบันโครงการนี้ได้ยุติการดำเนินการแล้ว

5.4.3.4 งานพัฒนาสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม

ปัจจุบันการพัฒนาสาธารณสุขมูลฐานในหมู่บ้าน เป็นเรื่องทั้งภาครัฐและประชาชนตื่นตัว เพราะให้ทุกหมู่บ้านมีการสำรวจข้อมูล จปฐ. เป็นประจำทุกปี ผลการสำรวจจากข้อมูล จปฐ. จะเป็นตัวชี้วัดให้เห็นถึงมาตรฐานคุณภาพชีวิตของชาวบ้าน ท่านพระครูศีลวรารักษ์ ตระหนักถึงคุณภาพ

ชีวิตของประชาชนดีว่า จะต้องมีการสุขุมลุลฐานทั้งภายนอก คือ สุขภาพกาย ความไม่เจ็บไข้ได้ป่วย เป็นต้น และสาธารณสุขภายใน คือ สุขภาพจิตดี นอกจากนี้จะต้องพัฒนาสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไปด้วย ท่านจึงกำหนดเป้าหมายในการพัฒนาของท่านไว้ว่า ท่านจะพัฒนาด้านสิ่งแวดล้อมในหมู่บ้านและวัดให้สะอาดร่มรื่น ท่านได้ดำเนินโครงการพัฒนาหลายโครงการด้วยกันคือ

1) โครงการพัฒนาบ้านเรือน ท่านใช้โอกาสที่นักเรียนชั้นประถมและกลุ่มหนุ่มสาวที่เข้ามาเรียนธรรมศึกษาที่วัดในเวลากลางคืน ปลุกฝังนิสัยในการรักษาความสะอาดที่อยู่อาศัย ฝึกให้รู้จักเก็บกวาดบ้านเรือน จากนั้นท่านได้เข้าไปเยี่ยมตามบ้านพบว่า เด็ก ๆ ได้นำความรู้ไปปฏิบัติจริง ทำให้พ่อแม่ผู้ปกครองพึงพอใจที่ถูกหลานมาวัด และการที่พระไปเยี่ยมถึงบ้านถือว่าเป็นมงคลแก่ชีวิต เมื่อท่านเอ่ยปากขอร้องให้ช่วยกันดูแลสิ่งแวดล้อมในอาณาบริเวณบ้านของตนให้สะอาด ชาวบ้านก็ให้ความร่วมมือร่วมใจเป็นอย่างดี

2) โครงการพัฒนาสิ่งแวดล้อมในหมู่บ้าน เมื่อโครงการพัฒนาบ้านเรือนได้ผล จึงได้ขยายออกสู่ชุมชน โดยให้กลุ่มหนุ่มสาว ซึ่งเป็นกลุ่มธรรมศึกษา ร่วมพัฒนาหมู่บ้าน และประสานงานกับคณะครูจากโรงเรียนบ้านโนนเมือง ให้รณรงค์เรื่องการรักษาความสะอาดทั้งในบ้านและอาณาบริเวณใกล้เคียงที่พักอาศัยของตน ในเวลาที่เด็กนักเรียนไปโรงเรียนก็ช่วยกันเก็บขยะตามทางไปด้วย แล้วนำไปทิ้งที่หลุมขยะของโรงเรียน ทำเช่นนี้เป็นประจำ ชาวบ้านเกิดสำนึกร่วม ได้ร่วมมือกันพัฒนาหมู่บ้านของตน โดยเฉพาะวันสำคัญทางศาสนา และวันสำคัญของชาติ ชาวบ้านจะช่วยกันทำความสะอาดหมู่บ้านเป็นประจำ

3) โครงการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการบริโภค ในฤดูแล้งนั้น บ้านโนนเมือง และหมู่บ้านใกล้เคียงมักจะประสบปัญหาขาดน้ำอุปโภคบริโภค ท่านจึงได้ดำเนินการจัดซื้อที่ดินเพิ่มเติมแล้วขุดลอกสระน้ำขนาดใหญ่ 5 ไร่ กักเก็บน้ำได้ตลอดทั้งปี สามารถใช้เพื่อการบริโภคและการเพาะปลูกได้

4) โครงการส่งเสริมการใช้ส้วมซึม ชาวบ้านโนนเมืองแต่เดิมนั้น มักจะใช้ส้วมขุดธรรมดา เมื่อนำ จปฐ. มาสำรวจพบว่าตกเกณฑ์มาตรฐาน ท่านจึงประสานงานกับสาธารณสุขให้คำแนะนำวิชาการ รณรงค์การใช้ส้วมให้ถูกสุขลักษณะ และได้ส่งพระกับชาวบ้านไปฝึกการทำหัวส้วมหน่วยงานของรัฐ เมื่อกลับมาแล้วก็รวมกลุ่มกันผลิตหัวส้วมขายให้กับชาวบ้านในราคาถูก ช่วยสร้างงานสร้างรายได้ให้กับกลุ่มอาชีพนี้อีกหนึ่งทางหนึ่งด้วย

5) โครงการคุณพระช่วย ปัญหาพื้นฐานของชาวบ้านประการหนึ่ง คือ การขาดภาชนะกักเก็บน้ำ พระครูศีลวรารักษ์จึงได้จัดทำโครงการคุณพระช่วยขึ้น โดยนำเงินของวัดไปจัดซื้อโอ่งน้ำมาให้กับชาวบ้านที่เดือดร้อนก่อน แล้วให้ส่งเงินคืนเดือนละ 10-20 บาท ซึ่งมีชาวบ้านเข้าร่วม 84 ครอบครัว นับได้ว่าเป็นการบรรเทาความเดือดร้อนได้ในระดับหนึ่ง

6) โครงการสวนสมุนไพร เป็นโครงการของพระสังฆพัฒนาจังหวัดนครราชสีมา มีนโยบายให้วัดจัดทำสวนสมุนไพรขึ้นภายในวัด ปัจจุบันได้ขยายสู่ชาวบ้านที่สนใจ

5.4.3.5 งานด้านส่งเสริมเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ตลอดระยะเวลา 20 กว่าปีที่พระครูศีลวรารักษ์ ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดโนนเมือง นอกจากท่านจะได้พัฒนาบ้านโนนเมืองและหมู่บ้านใกล้เคียงให้เป็นแบบอย่าง โดยใช้รูปแบบของการพัฒนาแนวพุทธ ท่านยังได้พัฒนาวัดโนนเมืองให้เจริญ ร่มรื่น เหมาะแก่การปฏิบัติธรรม เผยแผ่พระพุทธศาสนา ส่งเสริมให้ประชาชนมีความเข้าใจในบทบาทของวัด บทบาทของพระสงฆ์อย่างถูกต้อง โดยการเทศนาอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ยังพัฒนาจิตใจให้คนทุกระดับชั้น ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มเด็ก เยาวชน กลุ่มผู้ครองเรือน นำเอาหลักพุทธธรรมไปใช้ในชีวิตประจำวัน ด้วยเห็นว่า การพัฒนานั้นจะต้องมุ่งที่การพัฒนาจิตใจคนเป็นสำคัญ คนที่พัฒนาจิตใจดีแล้ว จะสามารถพัฒนาชุมชนต่อไป

นอกจากนี้ ท่านยังได้เป็นวิทยากรเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยรับนิมนต์ไปบรรยายธรรม ในสถานที่ต่าง ๆ ให้แก่บรรดานักศึกษา ข้าราชการ ประชาชนทั่วไป ตามวาระโอกาสต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง จึงนับได้ว่าท่านเป็นพระสงฆ์รูปหนึ่งที่ดำเนินรอยตามคำสอนของพระพุทธเจ้าอย่างแท้จริง พร้อมทั้งอุทิศชีวิตที่จะส่งเสริมพุทธศาสนาให้เจริญก้าวหน้า

5.4.4 ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานพัฒนา

จากการสัมภาษณ์ พระครูศีลวรารักษ์ ถึงปัญหาในการทำงานพัฒนาที่ท่านได้พบตลอดระยะเวลาการทำงาน 10 ปี พบว่า ส่วนใหญ่เป็นปัญหาที่เกิดจากคน กล่าวคือ การที่ท่านได้รณรงค์ในเรื่องการลดละอบายมุขในหมู่บ้านให้คนที่มีความเห็นขัดแย้ง คนเสียประโยชน์พยายามขัดขวางการทำงานของท่านด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น เอาก้อนหินมาขว้างก่อกองขวางบ้านไม่เชื่อฟังคำสอน ออกไปปลิวโจมตีถอน ตัด ต้นไม้ที่พระเณรปลูกไว้ในลานวัด ขัดขวางไม่ให้ท่านเข้าไปสอนในโรงเรียนในระยะแรก ๆ เนื่องจากครูส่วนหนึ่งติดอบายมุข เป็นต้น ปัญหาเหล่านี้ท่านพบในระยะเริ่มต้นในช่วงแรกของการทำงาน ซึ่งชาวบ้านยังไม่เข้าใจ

ส่วนปัญหาที่ประสบในการดำเนินโครงการโรงเรียนพุทธเกษตรวัดโนนเมือง ท่านกล่าวว่า ปัญหาที่เกี่ยวกับเยาวชน จะเป็นปัญหาของวัยรุ่นซึ่งกำลังก้าวเข้าสู่วัยหนุ่ม ความคิดคะนอง การกระທกกระทำตามประสาของเด็กย่อมเกิดขึ้นมิได้ แม้ปรัชญาของโรงเรียนที่ต้องให้เด็กคนดีมีศีลธรรม แต่เมื่อพื้นฐานของเด็กมาจากต่างพ่อต่างแม่ ต่างวัฒนธรรม ต่างทัศนคติ มีความประพฤติที่ไม่เรียบร้อยมาก่อน เมื่อมาอยู่ร่วมกัน ก็มีปัญหาเกี่ยวกับการปรับตัว การอยู่ร่วมกัน ซึ่งท่านก็แก้ปัญหาด้วยการให้เด็กได้ทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น แบ่งกลุ่มทำหน้าที่รับผิดชอบร่วมกัน เช่น เวิร์กทำอาหาร เวิร์กน้ำผัก แบ่งกลุ่มดูแลไก่ไข่ เป็ดไข่ โรงเพาะเห็ด ให้อาหารปลา เป็นต้น ตลอดจนการเล่นกีฬา เพื่อไม่ให้เด็กอยู่ว่าง ๆ

ปัญหาเกี่ยวกับเรื่องทุนดำเนินการ เมื่อประเทศไทยได้ประสบปัญหาวิกฤติเศรษฐกิจในหลายรอบปีที่ผ่านมา โรงเรียนมัธยมพุทธเกษตร ซึ่งได้ทุนดำเนินการมาจากแหล่งทุนภายนอกที่ให้การสนับสนุน แต่เมื่อเอกชนที่เคยให้การสนับสนุนเจอวิกฤติเศรษฐกิจที่ผ่านมา การสนับสนุนก็หายไป โรงเรียนจึงจำเป็น

ต้องช่วยเหลือตนเอง ซึ่งท่านก็ได้แก้ปัญหาโดยการปลูกข้าว ปลูกผัก เลี้ยงปลา เลี้ยงไก่ไข่ เลี้ยงเป็ดไข่ เพาะเห็ดนางฟ้า ตลอดจนการแปรรูปสมุนไพร เพื่อจำหน่ายแก่ชาวบ้าน และผู้ที่เดินทางมาศึกษาดูงาน

ปัญหาเกี่ยวกับบุคลากร โรงเรียนมัธยมพุทธเกษตรวัดโนนเมือง มีความรู้ ความสามารถ ความรับผิดชอบ ซึ่งส่วนมากจบการศึกษาระดับปริญญาตรีที่จบมาใหม่ ยังไม่มีประสบการณ์ในการทำงาน ซึ่งบุคลากรส่วนมากที่เข้ามาร่วมงานจะเป็นการทดลองทำงาน เมื่อมีโอกาสที่ดีได้ค่าตอบแทนที่สูงกว่าก็จะลาออกไป จึงส่งผลกระทบต่องานการพัฒนาโรงเรียนและการพัฒนาเยาวชน ซึ่งท่านก็ได้พยายามแก้ปัญหาด้วยการทำความเข้าใจกับบุคลากร ถึงความจำเป็นด้านงบประมาณสนับสนุน อาจจะติดหนี้ค่าตอบแทนไว้ก่อนประมาณ 1-2 เดือน แต่จะจัดสวัสดิการให้ เช่น ค่ารักษาพยาบาล ค่าอาหารประจำวันให้ฟรี ซึ่งก็สามารถแก้ปัญหาได้ระดับหนึ่ง

ปัญหาเกี่ยวกับแกนนำชาวบ้าน โครงการโรงเรียนมัธยมพุทธเกษตรวัดโนนเมือง ในปัจจุบันเปิดทำการเรียนการสอนตั้งแต่ชั้นอนุบาล 1-3 และชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 เป็นการส่งเสริมการศึกษาแบบให้ฟรี ซึ่งก็มีผู้ปกครองของเยาวชนในอำเภอยางชุมน้อยให้ความสนใจมาก ได้ส่งบุตรหลานของตนมาเข้ารับการศึกษที่โรงเรียนแห่งนี้ ซึ่งก็ได้ส่งผลกระทบต่อโรงเรียนในสังกัดของรัฐและเอกชน ที่ตั้งอยู่ในท้องถิ่น มีปริมาณจำนวนเด็กลดลง จึงเกิดความขัดแย้งในเรื่องการแย่งชิงพื้นที่ ซึ่งในเรื่องนี้ ท่านก็ได้แก้ปัญหาด้วยการไม่รับเด็กในพื้นที่ตั้งโรงเรียน หรือพื้นที่ใกล้เคียง โดยจะส่งเอกสารแนะนำโรงเรียน กิจกรรมโรงเรียน ไปยังโรงเรียนในเขตพื้นที่ภาคอีสาน และภาคเหนือแทน ซึ่งลดกระแสความขัดแย้ง

นอกจากนี้ ปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาบ้านโนนเมืองในปัจจุบัน เมื่อพระครูศีลวราภรณ์ ได้เป็นผู้นำการพัฒนาบ้านโนนเมือง ก็ได้ประสบความสำเร็จในระดับหนึ่งและมีชื่อเสียงว่าเป็นหมู่บ้านปลอดอบายมุข ซึ่งก็ส่งผลให้พระครูศีลวราภรณ์มีชื่อเสียง หน่วยงานของรัฐ และองค์กรเอกชน จึงได้นิมนต์ไปแสดงแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนในด้านต่างๆ พร้อมกับมอบกิจกรรมทางสังคมให้ท่านรับผิดชอบมากมาย เช่น เป็นประธานกองทุนชิปจังหวัดนครราชสีมา เป็นพระธรรมทูตที่เดินทางไปสาธิตกิจกรรมการพัฒนา ตามโครงการพัฒนาโคราช ทำให้ท่านต้องออกจากวัดทุกวัน กว่าจะได้กลับเข้าวัดก็ค่ำมืดทุกวัน ซึ่งส่งผลกระทบต่อกิจวัตรประจำของท่านเองอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ประกอบกับการพัฒนาช่วยเหลือสังคมภายนอกที่ผ่านมา ทำให้ท่านได้ทิ้งวัดให้ชาวดุสิตโรตมและทิ้งชาวบ้านไว้เบื้องหลัง ชาวบ้านจึงเริ่มห่างเหินไปจากวัด ซึ่งแต่เดิมท่านเคยคิดไว้ว่า บ้านโนนเมืองได้รับการพัฒนาในระดับหนึ่งแล้ว น่าจะพึ่งตนเองได้ แต่สิ่งที่ท่านคาดการณ์เอาไว้เป็นตรงกันข้าม แกนนำหมู่บ้านไม่ประสานงานพัฒนาที่เคยดำเนินการเอาไว้แล้ว สภาพหมู่บ้านเกือบจะย้อนกลับสู่สภาพเดิมๆ แต่ปัจจุบันท่านได้เห็นปัญหาดังกล่าว จึงได้ลาออกจากกิจกรรมงานทางสังคมทั้งหมด เพื่อร่วมกิจกรรมการพัฒนากับชาวบ้านอีกครั้ง

5.4.5 ผลการดำเนินงานพัฒนา

แนวทางในการทำงานพัฒนาชนบทของพระครูศีลวราภรณ์ (เฉลิม จิตสีโล) ดังที่กล่าวมาแล้วนั้น จะเห็นได้ว่า ท่านเน้นที่การพัฒนาคน การพัฒนาจิตใจ เป็นสำคัญ ตลอดระยะเวลาที่ท่านทำงานพัฒนาบ้านโนนเมืองตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2520 จนถึงปัจจุบัน บ้านโนนเมืองได้เข้าสู่กระแสการพัฒนามีความเปลี่ยนแปลงไปมาก แม้ถาวรวัตถุต่างๆ จะดูไม่สวยงาม แต่เชื่อได้ว่า จิตใจของชาวบ้านโนนเมืองนี้ยังคงงามยิ่งนัก ซึ่งในเรื่องนี้ อดีตกำนันบุญเลื่อน ปลัดมະตัง ได้กล่าวว่า “บ้านโนนเมืองนี้ ได้รับการพัฒนามาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2520 โดยมีอาจารย์เฉลิมเป็นผู้นำ เป็นผู้ปลุกจิตสำนึกให้กับชาวบ้าน บ้านโนนเมืองที่กำลังพัฒนานี้ คิดว่าไม่ได้ดีไปกว่าหมู่บ้านอื่น แต่เห็นว่าดีกว่า เจริญกว่าบ้านโนนเมืองในอดีตมาก”

สำหรับพระครูศีลวราภรณ์ ท่านได้ให้ข้อคิดในการทำงานพัฒนาไว้ว่า ผู้ทำงานพัฒนา ต้องพร้อมด้วยความขยัน ความอดทน ความซื่อสัตย์ ความเสียสละ ฯลฯ ต้องคำนึงถึงชาวบ้านอยู่เสมอ เพราะปัญหาบางอย่างต้องใช้เวลาเป็นเครื่องพิสูจน์ เหมือนปลูกต้นไม้ ย่อมได้ผลไม่พร้อมกัน การทำงานทุกอย่างย่อมมีปัญหา ต้องพยายามทำจิตใจให้ปกติอย่าใจร้อน มันจะทำให้เสียการทรงตัวของจิต ถึงจะมีจิตพุ่งชานออกไปบ้าง แต่ก็ให้รู้ว่าสิ่งเหล่านั้นมันสามารถเกิดขึ้นได้ทุกขณะ เมื่อจิตสงบก็จะมองเห็นทางแก้ไขปัญหา และอาศัยหลักการเจริญสมถกรรมฐานหรือวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อให้เกิดปิติเป็นตัวหล่อเลี้ยงจิตใจเป็นประการสำคัญ

บทที่ 6

บทวิเคราะห์

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ใช้แนวคิดทฤษฎีที่นำเสนอไว้ในบทที่ 2 เพื่ออธิบายถึงลักษณะบทบาทของพระสงฆ์ในการทำงานด้านการพัฒนาชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รวมทั้งแนวคิดหลักการและวิธีการทำงานในการพัฒนา รูปแบบและกลวิธีในการพัฒนาและปัญหาอุปสรรค ในการทำงานด้านการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ ซึ่งจากผลการศึกษา สามารถวิเคราะห์ในประเด็นต่างๆ ตามวัตถุประสงค์ดังนี้

6.1 ลักษณะบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

6.1.1 ลักษณะบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบทตามทฤษฎีบทบาท

ตามทฤษฎีบทบาทได้แบ่งการกระทำของบุคคล ตามสิทธิ อำนาจ และหน้าที่ ตามความรับผิดชอบของสถานภาพหรือฐานะของตำแหน่งทางสังคมที่บุคคลนั้นดำรงอยู่ ออกเป็น 3 ประการ คือ

1) บทบาทที่กำหนดไว้ในสังคมหรือบทบาทตามอุดมคติ (The Socially Prescribed Role of Ideal Role) เป็นบทบาทที่สังคมกำหนดสิทธิและหน้าที่ให้กำหนดตำแหน่งไว้

2) บทบาทตามความรู้สึกที่ได้รับรู้ (The Perceived Role) เป็นบทบาทที่แสดงออกโดยการวินิจฉัยของตนเอง หรือเป็นบทบาทที่ขึ้นอยู่กับบุคคลนั้น จะคาดหวังด้วยตนเองว่า ควรจะเป็นอย่างไร ซึ่งขึ้นอยู่กับทัศนคติ ค่านิยม หรือบุคลิกภาพ และประสบการณ์ของแต่ละคน

3) บทบาทที่ปฏิบัติจริง (The Actual Role) เป็นบทบาทที่เจ้าของสถานภาพปฏิบัติจริง เมื่อนำหลักการทั้ง 3 ประการข้างต้นมาใช้พิจารณาถึงลักษณะบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า บทบาทของพระสงฆ์มีลักษณะต่างๆ ดังนี้

1) บทบาทที่กำหนดไว้ในสังคมหรือบทบาทตามอุดมคติ

บทบาทตามอุดมคติหรือบทบาทตามความคาดหวังที่สังคมกำหนดไว้ พบว่า ชาวบ้านมีความคาดหวังให้พระสงฆ์ดำรงตนในเพศพรหมจรรย์ ให้การอบรมศีลธรรม จริยธรรม ตลอดจนการสอนให้ชาวบ้านเจริญสมาธิฝึกวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อให้เกิดความสงบทางจิตใจ ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการ

ดำเนินชีวิตประจำวันได้ ซึ่งสังคมมีความคาดหวังให้พระสงฆ์แสดงบทบาทในลักษณะต่างๆ ดังต่อไปนี้

- 1) บทบาทในการเผยแผ่พระธรรม คำสอนของพระพุทธศาสนา โดยชาวบ้านคาดหวังว่าพระสงฆ์จะเป็นผู้นำทางด้านจิตใจ โดยการบรรยายธรรม อบรมสั่งสอน ให้คนในชุมชนประพฤติปฏิบัติอยู่ในศีลในธรรม
- 2) บทบาทในการเป็นผู้นำพิธีกรรมทางศาสนาที่เกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน เช่น พิธีงานมงคลต่างๆ ในชุมชน พิธีกรรมทางศาสนาในวันสำคัญทางศาสนา พิธีที่เสริมสร้างความมั่นคงทางจิตใจให้แก่คนในชุมชน เป็นต้น
- 3) บทบาทในด้านการศึกษาของพระภิกษุ สามเณร (การศึกษาพระปริยัติธรรม) โดยคาดหวังว่าพระภิกษุสามเณร ควรทำหน้าที่ในการสืบทอดหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา และเมื่อพระภิกษุสามเณรได้รับการศึกษาที่ดีแล้ว จะได้นำหลักพุทธธรรมไปเผยแผ่ต่อไป
- 4) บทบาทในการทำนุบำรุงสภาพวัดไม่ให้อยู่ในสภาพชำรุดทรุดโทรม รวมทั้งปรับปรุงพื้นที่วัดให้สะอาด ร่มรื่น เหมาะแก่การเป็นสถานที่เพื่อการปฏิบัติธรรม
- 5) ชาวบ้านในกรณีศึกษาทั้ง 4 หมู่บ้าน คาดหวังว่า พระสงฆ์ต้องดำรงตนให้มีความบริสุทธิ์ ประพฤติชอบ อยู่ในพระธรรมวินัย

นอกจากนี้ชาวบ้านโดยทั่วไปไม่ได้คาดหวังให้พระสงฆ์ต้องแสดงบทบาทด้านงานพัฒนาชุมชน เนื่องจากเห็นว่า กิจกรรมดังกล่าวไม่ใช่กิจของสงฆ์ ซึ่งชาวบ้านคาดหวังบทบาทด้านการพัฒนาจากหน่วยงานรัฐ หรือองค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) หรือคาดหวังจากผู้นำชุมชนให้กระทำการบทบาทดังกล่าวมากกว่าพระสงฆ์ ดังนั้น บทบาทตามอุดมคติของพระสงฆ์จากกรณีศึกษา คือ การเป็นผู้นำในการพัฒนาด้านจิตใจ มากกว่าการเป็นผู้นำทางด้านงานพัฒนา

2) บทบาทของพระสงฆ์ตามความรู้สึกที่ได้รับรู้

บทบาทตามความรู้สึกที่ได้รับรู้ คือ บทบาทที่แสดงออกโดยการวินิจฉัยของตนเอง เป็นบทบาทที่ขึ้นอยู่กับบุคคลจะคาดหวังด้วยตนเองว่าจะให้เป็นอย่างไร ทั้งนี้ย่อมขึ้นอยู่กับทัศนคติและประสบการณ์ของแต่ละคน จากการศึกษาพบว่า มีปัจจัย 2 ประการที่ส่งผลต่อทัศนคติและประสบการณ์ของพระสงฆ์ทั้ง 4 กรณี ได้แก่ 1) ประสบการณ์จากการเห็นความเป็นอยู่ที่แร้นแค้นของชาวบ้าน และประสบการณ์ในการทำงานด้านพัฒนาชุมชน 2) ทัศนคติเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับสังคม

จากการศึกษาพบว่า แรงจูงใจหรือแรงผลักดันที่ทำให้พระสงฆ์ทั้ง 4 กรณีในกรณีศึกษาเข้ามามีส่วนผลักดัน หรือเป็นผู้นำในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นของตน คือ การเห็นชาวบ้านได้รับความทุกข์ยากจากปัญหาหนี้สิน ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ปัญหาการติด

อบายมุขต่าง ๆ รวมถึงปัญหาด้านสุขภาพอนามัยและปัญหาการแพร่กระจายของยาเสพติดในหมู่เยาวชน จากสภาพปัญหาดังกล่าว ทำให้พระสงฆ์ซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชน และเป็นที่พึ่งทางใจของชุมชน เกิดความสงสารชาวบ้าน และต้องการจะช่วยเหลือชาวบ้านให้พ้นจากความทุกข์ จึงเกิดความคิดที่ต้องการจะทำงานด้านการพัฒนาชุมชนขึ้น

นอกจากการเห็นสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนแล้ว พระสงฆ์บางรูปที่เคยมีประสบการณ์ในการทำงานด้านพัฒนาชุมชนมาก่อน หรือได้มีโอกาสเรียนรู้และรับรู้ข้อมูลข่าวสาร จากความสำเร็จของชุมชนอื่นในด้านการพัฒนา จึงมีความต้องการอยากจะพัฒนาชุมชนของตนให้มีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นกว่าเดิม เหมือนกับชุมชนอื่นที่ประสบความสำเร็จมาแล้ว เช่น การทำงานด้านพัฒนาของพระครูปริยัติปัญญาวุธ วัดโคกงาม จังหวัดเลย หรือพระครูสุภาจารวัฒน์ วัดท่าลาด จังหวัดยโสธร

ส่วนทัศนคติเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับสังคม จากการศึกษาพบว่า พระสงฆ์ทั้ง 4 กรณี มีทัศนคติในเรื่องการพัฒนาชนบทซึ่งมีฐานแนวความคิดมาจากหลักพุทธศาสนากับสังคม กล่าวคือ เมื่อพระสงฆ์ได้เข้ามาสู่พุทธศาสนา ได้ศึกษาและปฏิบัติตามหลักธรรม จนมองเห็นความเป็นจริงตามหลักพุทธปรัชญาในอันที่จะช่วยบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่ชาวบ้าน และหลักสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับประชาชน ซึ่งพระสงฆ์ถูกกำหนดให้ต้องฝากชีวิตความเป็นอยู่ไว้กับประชาชน ด้วยปัจจัย 4 คือ บิณฑบาต จีวร กุฏิวิหาร และเภสัชบริวาร ด้วยความเป็นอยู่ที่ต้องอาศัยประชาชนเป็นประจำเป็นข้อบังคับอยู่ในตัว ทำให้ชีวิตของพระสงฆ์ผูกพันอยู่กับชาวบ้าน ความผูกพันนี้มิได้มีกำหนดแต่ในฝ่ายวินัยอย่างเดียวเท่านั้น แม้ในทางธรรม พระพุทธเจ้าก็ทรงตรัสสอนและเตือนพระสงฆ์ให้ระลึกละเมอ เพื่อให้เกิดความสำนึกในการปฏิบัติหน้าที่และความรู้สึกรับผิดชอบของตน เมื่อหันมาพิจารณาถึงหลักพุทธธรรมดังกล่าว จึงเกิดความคิดที่จะช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากสภาพแห่งปัญหาและความทุกข์ที่ปรากฏอยู่ เช่น พระครูสุภาจารวัฒน์ ได้กล่าวถึง ความสัมพันธ์ระหว่างพุทธธรรมกับสังคมโดยยกตัวอย่างพระจริยาวัตรของพระพุทธเจ้าไว้ว่า เมื่อพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้แล้วนั้น แทนที่พระองค์จะเสวยวิมุตติสุขเพียงลำพังพระองค์เอง แต่กลับโปรดและช่วยเหลือเวไนยสัตว์ คือเป็นห่วงชุมชนหวังให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ พระจริยาวัตรข้อนี้หมายความว่า ถ้าจะถางทางเล็กๆ ไปคนเดียวก็ไม่เหมาะสมเท่าที่ควร ต้องถากถางให้ใหญ่กว้างๆ เดินไปหลายๆ คน พร้อมๆ กัน ให้ได้รับความสุขเหมือนกัน

ปัจจัยทั้ง 2 ประการนี้ เป็นแรงผลักดันให้พระสงฆ์ในฐานะสมาชิกส่วนหนึ่งของสังคม ไม่อาจเพิกเฉย หรือปฏิเสธบทบาทในการแก้ไขปัญหาคั่งอยู่ในชุมชนได้ จำต้องเข้ามาสัมพันธ์กับชาวบ้าน รับรู้ปัญหาของชาวบ้านและช่วยเหลือชาวบ้านตามสมควรแก่สถานการณ์เท่าที่จะช่วยได้ และจากข้อคิดทั้ง 2 ประการนี้ สามารถสรุปได้ว่า บทบาทที่พระสงฆ์นักพัฒนาทั้ง 4 กรณีได้รับรู้ ได้แก่การพัฒนาทั้งในด้านปัจจัย 4 สภาพแวดล้อม คุณธรรมจริยธรรมและจิตใจ เป็น 2 ลักษณะ คือ

1) **บทบาทในการพัฒนาด้านจิตวิญญาณของชุมชน** บทบาทในการพัฒนาดังกล่าว จะเน้นการอบรมศีลธรรม จริยธรรม ให้แก่ประชาชน โดยมุ่งแสดงธรรมเทศนาที่ประชาชนจะสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันได้ บางท่านมุ่งรณรงค์เพื่อต่อต้านอบายมุข อย่างเช่นกรณี

พระครูศีลวราภรณ์ พระครูปริยัติปัญญาวุฑฒ และพระครูสุธีปริยัตโยดม ที่จัดการอบรมธรรมรงค์ให้เยาวชน หลีกหนีจากอบายมุขและยาเสพติด หรือบางรูปก็เน้นการสอนให้ประชาชนเจริญสมาธิฝึกวิปัสสนา กรรมฐานเพื่อให้เกิดความสงบทางจิตใจ สามารถใช้สติในการประพฤติปฏิบัติต่อตนและผู้อื่นได้

บทบาทของพระสงฆ์ด้านนี้ เกิดจากแนวความคิดที่ว่า การพัฒนาชุมชน ต้องเริ่มที่การพัฒนา คน ให้คนมีความเข้าใจในการพัฒนาและมีสภาพจิตใจที่พร้อมต่อการพัฒนา ซึ่งโดยปกติชาวบ้านมี ความพร้อมทางร่างกายและแรงงานเป็นพื้นฐานอยู่แล้ว การสร้างความพร้อมทางจิตใจจะเป็นการช่วย ผลักดันให้ประชาชนสามารถนำศักยภาพต่าง ๆ ของตนมาพัฒนาตนเองและชุมชนได้

2) **บทบาทในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม แก่ชุมชน** คือ การพัฒนาให้ชาวบ้านมีสภาพชีวิตความเป็นอยู่ และมีสภาพเศรษฐกิจที่ดีขึ้น เป็นการพัฒนาเพื่อการ ตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานให้ชาวบ้านอย่างเพียงพอ ซึ่งจากกรณีศึกษาทั้ง 4 พื้นที่ที่สามารถแบ่ง ตามลักษณะโครงการในการพัฒนาได้ดังนี้ คือ

(1) **การส่งเสริมการเกษตร** ได้แก่ การส่งเสริมการปลูกผักปลอดสารพิษและการปลูก เห็ดนางฟ้า ของท่านพระครูสุธีปริยัตโยดม หรือการส่งเสริมการทำเกษตรแบบพึ่งตนเอง หรือไร่นา สวนผสม การส่งเสริมการเลี้ยงโค-กระบือ เลี้ยงเป็ด เลี้ยงไก่ ของท่านพระครูศีลวราภรณ์ โครงการ ส่งเสริมการเกษตรนี้มีเป้าหมายสำคัญที่การสร้างแรงจูงใจในการผลิตและเสริมสร้างรายได้ทางการ เกษตรให้พอเพียงไม่ต้องดิ้นรนไปหางานทำนอกชุมชน

(2) **การพัฒนาด้านสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม** ได้แก่ การสร้างเสริมสาธารณสุขมูลฐาน ภายในชุมชน เช่น การส่งเสริมให้ชาวบ้านใช้ส้วมซึม การพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการบริโภคในฤดูแล้ง หรือการพัฒนาสิ่งแวดล้อมในวัดให้เป็นสถานที่เหมาะสมแก่การปฏิบัติธรรม โครงการพัฒนาสิ่งแวด ล้อมในชุมชน ตลอดจนการจัดโครงการใช้ยาสมุนไพร แพทย์แผนโบราณ

(3) **การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน** ได้แก่ โครงการที่สร้างสรรค์ ซึ่งประชาชน จะต้องร่วมมือร่วมใจ และร่วมหุ้นกันดำเนินงาน กิจกรรมเหล่านี้จึงจะเกิดขึ้นได้ เช่น การส่งเสริม สนับสนุนให้มีการจัดตั้งสหกรณ์ชุมชน ในรูปแบบต่างๆ เช่น สหกรณ์ร้านค้า สหกรณ์ออมทรัพย์ หรือ การรวมกลุ่มของชาวบ้านเพื่อดำเนินกิจกรรมในการพึ่งของตนเองในด้านอื่น เช่น กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ โรงสีข้าวของชุมชน ธนาคารหมู่บ้าน รวมไปถึงการจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชุมชน

(4) **การส่งเสริมและพัฒนาการศึกษาแก่ชุมชน** เช่น โครงการโรงเรียนมัธยมพุทธเกษตร ที่บ้านโนนเมือง ของพระครูศีลวราภรณ์ โครงการโรงเรียนพุทธศาสนวันอาทิตย์ โครงการอบรม สามเณรภาคฤดูร้อน โครงการศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก โครงการศึกษาพระปริยัติธรรม รวมไปถึงการเผยแผ่ ธรรมะ และการให้ความรู้ผ่านหอกระจายข่าวของวัด เป็นต้น

3) บทบาทของพระสงฆ์ที่ปฏิบัติจริง

จากกรณีศึกษา พบว่า บทบาทที่ปฏิบัติจริงของพระสงฆ์ในการพัฒนาเป็นบทบาทที่สอดคล้องทั้งบทบาทตามอุดมคติ (The sociality prescribe role of ideal role) และบทบาทตามความรู้สึกที่ได้รับรู้ (The percieved role) กล่าวคือ พระสงฆ์ทั้ง 4 รูป ในกรณีศึกษามีลักษณะบทบาทที่ตอบสนองกับความคาดหวังของคนในชุมชน ในด้านการเป็นผู้นำทางด้านจิตวิญญาณของมนุษย์ คือ การเผยแผ่ศาสนา การบรรยายธรรม ทำให้คนหันมาสนใจในพระพุทธศาสนา รวมทั้งเป็นผู้นำในการประกอบศาสนกิจ และในขณะเดียวกัน บทบาทที่เกิดจากการวินิจฉัยของพระสงฆ์เอง หรือบทบาทที่เป็นไปตามความรู้สึกที่ได้รับรู้ ก็สามารถตอบสนองต่อประโยชน์ของคนในท้องถิ่นเช่นกัน เนื่องจากสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ปัญหาต่างๆ ทางสังคมมีความซับซ้อนและทวีความรุนแรงขึ้น ในสภาพสังคมที่เป็นเช่นนี้ ทำให้พระสงฆ์ออกมาเคลื่อนไหวเพื่อชี้นำช่วยเหลือประชาชนให้พ้นจากความทุกข์ ตามพระประสงค์ของพระพุทธเจ้า ที่ตรัสไว้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย จงจาริกไป เพื่อประโยชน์และความสุขของชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย” (วินย.4/32/32)

จากกรณีศึกษาพระสงฆ์ที่ทำงานด้านการพัฒนาทั้ง 4 รูป สามารถสรุปบทบาทการทำงานด้านการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้ดังนี้

1) บทบาทในการสั่งสอนธรรม และส่งเสริมให้ชาวบ้านทำบุญกุศลต่างๆ คือ การชี้แจง หรืออธิบายหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ถูกต้องให้แก่บุคคลระดับต่างๆ โดยเน้นหลักธรรมที่สอดคล้องกับชีวิตประจำวันของชาวบ้าน เพื่อให้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้

2) บทบาทของผู้เรียนรู้และวิจัย คือ การแสวงหาความรู้และความเข้าใจในด้านต่างๆ เช่น การพัฒนาชุมชน เทคโนโลยีสื่อสาร เป็นต้น เพื่อใช้ในการทำงานพัฒนาหรือช่วยเหลือชุมชนที่พระสงฆ์พำนักอยู่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น ท่านพระครูปริยัติปัญญาวุธ ได้ไปเรียนรู้ศึกษางานจากกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ ของพระอาจารย์สุบิน ปณีโต วัดไผ่ล้อม จ.ตราด เมื่อกลับมาแล้วจึงได้นำมาประยุกต์ใช้กับชุมชนของตน หรือในกรณีท่านพระครูศีลวราภรณ์ วัดโนนเมือง จ.นครราชสีมา และพระครูสุธีปริยัติโยดม วัดชัยศรี บ้านเสียว จ.ขอนแก่น ได้นำเอาเครื่องมือคอมพิวเตอร์ มาใช้ในการทำงานด้านการพัฒนารวมทั้งจัดเป็นศูนย์ฝึกอบรมให้ความรู้แก่พระภิกษุสามเณร และเยาวชนของชุมชน

3) บทบาทในการให้การศึกษา คือ ส่งเสริมให้ความรู้ในด้านต่างๆ แก่ประชาชน เพื่อให้ประชาชนได้รับทราบความเคลื่อนไหวของการพัฒนาและความเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยชี้ให้ประชาชนเห็นความสำคัญของสิทธิของตนเอง ประชาชนมีอำนาจในการปกครองตนเอง มีบทบาทในการตรวจสอบการกระทำของเจ้าหน้าที่รัฐ และนักการเมืองมากขึ้น ไม่ต้องเกรงกลัวอำนาจรัฐ และนายทุนจนเกินไป

4) **บทบาทเป็นผู้ปลุกจิตสำนึก** คือ การปลุกจิตสำนึกให้คนมีความขยัน ประหยัด รับผิดชอบ ไม่ตกเป็นทาสของลัทธิบริโภคนิยม และไม่หลงอยู่ในอบายมุข โดยการประยุกต์หลักธรรมทางศาสนาที่สอดคล้องกับเหตุการณ์ และสถานการณ์ของชุมชน

5) **บทบาทในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม** คือ การจัดสภาพแวดล้อมของวัดให้ร่มรื่น สงบ สะอาด เพื่อให้เป็นสถานที่ที่เหมาะสมแก่การพัฒนาศีลธรรมและจิตใจ พระสงฆ์ นักพัฒนาได้ให้ความรู้ความเข้าใจแก่ชาวบ้านในชุมชนโดยทำนุพยายามชี้ให้เห็นถึงความสำคัญในการอนุรักษ์ทรัพยากรท้องถิ่นว่า การดำเนินชีวิตของชาวบ้านต้องเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมทุกชนิดไม่ว่า คน สัตว์ พืช ดิน และน้ำ ทั้งทางด้านการทำมาหากิน ด้านสุขภาพ ซึ่งไม่อาจแยกขาดจากกันได้ และผลของการให้ความรู้ ความเข้าใจนี้เอง ได้เป็นแรงผลักดันให้ชาวบ้านรวมตัวกันก่อตั้งเป็นกลุ่มอนุรักษ์ป่า เพื่อทำการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่าของชุมชนของตน

6) **บทบาทผู้ประสานงาน** คือ พระสงฆ์จะทำหน้าที่ในการประสานงานเพื่อสร้างความร่วมมือในการพัฒนาชุมชน ทั้งจากส่วนของภาครัฐ เอกชน และชาวบ้านในชุมชนเอง

7) **บทบาทผู้ส่งเสริมและพัฒนาภูมิปัญญาชาวบ้าน** คือ การส่งเสริมในด้านการพัฒนาอาชีพ รวมทั้งการรื้อฟื้นภูมิปัญญาของชุมชนมาใช้ในงานพัฒนา เช่น การส่งเสริมให้มีการปลูกและใช้ยาสมุนไพร การปลูกพืชปลอดสารพิษ หรือการใช้ปุ๋ยหมัก การทำการเกษตรแบบผสมผสาน รวมถึงการเลี้ยงสัตว์ เป็นต้น

8) **บทบาทผู้รวมกลุ่ม** คือ การกระตุ้นให้ชาวบ้านเกิดจิตสำนึกในการพึ่งตนเอง ร่วมกันคิด แก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนของตน ซึ่งจากการศึกษาพบว่า พระสงฆ์ได้มีส่วนเสริมสร้างกลุ่มหรือองค์กรชุมชนท้องถิ่นเพื่อดำเนินงาน หรือจัดการกับปัญหาในชุมชนได้เป็นอย่างดีและมีรูปแบบกิจกรรมที่หลากหลาย เช่น การตั้งกลุ่มออมทรัพย์ ธนาคารข้าว โรงสีข้าวชุมชน กลุ่มสมุนไพร หรือการจัดตั้งกลุ่มในรูปแบบของสหกรณ์ต่างๆ เช่น สหกรณ์ร้านค้า สหกรณ์ออมทรัพย์ เป็นต้น

ปัจจุบันพระสงฆ์มีบทบาทในการพัฒนาชุมชนเพิ่มมากขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากความผูกพันระหว่างพระสงฆ์กับชาวบ้านที่ว่า ชีวิตความเป็นอยู่ของพระสงฆ์ต้องอาศัยชาวบ้านเลี้ยงชีพ ดังนั้นเมื่อพระสงฆ์ที่อยู่ในชุมชนได้เห็นความทุกข์ยากของชาวบ้าน จึงทนนิ่งเฉยไม่ได้ ต้องออกมาช่วยชุมชนเพื่อให้ชาวบ้านมีชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น อีกทั้งในด้านหลักพุทธธรรม ก็เอื้ออำนวยต่อการปฏิบัติหน้าที่ของพระสงฆ์ กล่าวคือ เมื่อพระสงฆ์มีชีวิตเนื่องด้วยชาวบ้านเป็นผู้อุปถัมภ์ และด้วยหลักธรรมว่าด้วยเมตตา กรุณา ที่จะต้องช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากทุกข์ จึงเป็นกิจของสงฆ์ที่ต้องช่วยเหลือชาวบ้านในด้านต่างๆ ตามความรู้ความสามารถของพระสงฆ์แต่ละรูป

สรุปได้ว่า การแสดงบทบาทของพระสงฆ์นักพัฒนาได้แสดงให้เห็นการประนีประนอมกันระหว่างบทบาทที่สังคมคาดหวังและบทบาทที่พระสงฆ์นักพัฒนาได้รับรู้ โดยบทบาทที่พระสงฆ์นักพัฒนาได้ปฏิบัติจริง นั่นคือ ชาวบ้านโดยทั่วไปไม่ได้คาดหวังให้พระสงฆ์ต้องแสดงบทบาทด้านงานพัฒนาชุมชนเนื่องจากชาวบ้านเห็นว่ากิจกรรมการพัฒนาน่าจะเป็นหน้าที่ของรัฐมากกว่าสถาบันทางศาสนา

สำหรับชาวบ้านแล้วบทบาทของพระสงฆ์ คือการเป็นผู้นำในการพัฒนาด้านจิตใจ หรือเป็นผู้นำทางด้านพิธีกรรมมากกว่าการเป็นผู้นำด้านงานพัฒนาชุมชนชนบท

ในด้านพระสงฆ์เองนั้น กลับนิยามบทบาทของตนเองและปฏิบัติตามบทบาทที่ตนได้รับรู้ในลักษณะที่ตรงกันข้ามกับชาวบ้าน กล่าวคือ พระสงฆ์กับคิดถึงการอนุเคราะห์ชุมชนทั้งในแง่ของการสร้างและจัดหาปัจจัย 4 การอบรมคุณธรรมจริยธรรม การพัฒนาสิ่งแวดล้อมและจิตใจ การที่สังคมคาดหวังให้พระสงฆ์ประพฤติปฏิบัติกับบทบาทที่พระสงฆ์ได้ปฏิบัติสวนทางกัน ก่อให้เกิดความขัดแย้งในการให้นิยามความหมายบทบาทซึ่งจะได้อภิปรายในหัวข้อปัญหาและอุปสรรคต่อไป

6.1.2 ลักษณะบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบทตามแนวคิดเกี่ยวกับพุทธศาสนากับสังคม

เมื่อพิจารณาบทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จากกรณีศึกษาพระสงฆ์ทั้ง 4 รูป ตามหลักการของแนวคิดเกี่ยวกับพระพุทธศาสนากับสังคมที่ว่า ศาสนาเกิดจากความพยายามของมนุษย์ที่จะแก้ไขปัญหาทั้งเฉพาะบุคคลและปัญหาสังคม การดำรงอยู่หรือเสื่อมสูญของศาสนาจึงขึ้นอยู่กับการทำงานที่หรือประโยชน์ที่ศาสนามีต่อสังคม พุทธศาสนาเป็นสถาบันสังคมที่มีความหมายและเป็นสัญลักษณ์แห่งความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติ เป็นที่มาและการถ่ายทอดวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมของชาติ มีบทบาทต่อสังคมไทยทั้งในด้านการศึกษา เศรษฐกิจ สังคม และการเมืองมาโดยตลอด โดยมีพระสงฆ์ซึ่งเป็นตัวแทนในหน้าที่ที่พุทธศาสนามีต่อสังคม

จากหลักการดังกล่าวพบว่า พระสงฆ์ในกรณีศึกษาทั้ง 4 รูป ได้แสดงบทบาทหน้าที่ต่อสังคมได้ดังนี้

1) บทบาทที่เป็นพลังในการสร้างสรรค์บูรณาการสังคม

จากการศึกษาพบว่า พระสงฆ์ทั้ง 4 กรณี ได้ทำหน้าที่ในการถ่ายทอดและปลูกฝังวัฒนธรรมและคุณธรรมจริยธรรมทางสังคมแก่ชุมชน ก่อให้เกิดความรู้สึกร่วมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางวัฒนธรรมและความรู้สึกเป็นชาติ ซึ่งมีส่วนต่อความมั่นคงของชาติ เช่น

(1) การจัดโครงการบรรพชาอุปสมบทและอบรมเยาวชนภาคฤดูร้อน เพื่อให้เยาวชนได้มีโอกาสศึกษาเรียนรู้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ได้ฝึกอบรมกาย วาจา และจิตใจให้เจริญงอกงามด้วยศีลธรรมจรรยาที่ดีงาม

(2) การเทศนาอบรมสั่งสอนประชาชนที่มาทำบุญในวันธรรมสวนะ (วันพระ) และในงานทำบุญบำเพ็ญกุศลต่างๆ ตามประเพณี ตลอดจนรับนิมนต์เป็นวิทยากรให้ความรู้แก่ประชาชน ตามหน่วยงานหรือองค์กรต่างๆ พระสงฆ์นักพัฒนาทั้ง 4 กรณีศึกษา นอกจากจะเทศนาและสนทนากับญาติโยมใน

ชุมชนซึ่งมาทำบุญที่วัดเป็นประจำทุกวันแล้ว ยังเป็นวิทยากรอบรมให้ความรู้แก่ประชาชนทั้งภายในจังหวัดที่ท่านจำพรรษาและต่างจังหวัดอยู่เป็นประจำ และเมื่อมีโอกาสท่านจะไปพบปะสนทนาธรรม ได้ถามสารทุกข์กับชาวบ้าน จนสามารถจำชื่อชาวบ้านได้ทั้งหมู่บ้าน เวลาชาวบ้านป่วยไข้ไม่สบายท่านก็จะไปเยี่ยมให้กำลังใจและถือโอกาสแสดงธรรมไปด้วย เป็นต้น

(3) การรณรงค์ต่อต้านยาเสพติดและอบายมุขต่างๆ โดยการประพฤติปฏิบัติเป็นแบบอย่างที่ดี พร้อมทั้งเทศนา อบรม สั่งสอน ชี้แจงให้เห็นถึงโทษภัยของยาเสพติดและอบายมุขโดยประการต่างๆ ตลอดจนสั่งสอนให้เห็นถึงคุณประโยชน์ของความขยันหมั่นเพียร ความอดทน อุตสาหะ และความซื่อสัตย์ เป็นต้น

(4) การจัดสอนศาสนาแก่เยาวชนและประชาชนทั่วไป เช่น การจัดสอนธรรมศึกษาและพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ตลอดจนการจัดตั้งโรงเรียนเพื่อการกุศล ดังกรณีของพระครูศีลวราภรณ์ ซึ่งได้จัดตั้งโรงเรียนมัธยมพุทธเกษตรเพื่อสงเคราะห์เด็กที่ยากจนด้อยโอกาสทางการศึกษา เป็นต้น

2) บทบาทในการส่งเสริม ปลุกฝังทัศนคติและค่านิยมแก่สมาชิกในสังคม

ดังกล่าวแล้วว่า พุทธศาสนามีอิทธิพลต่อทัศนคติและค่านิยม และมีบทบาทสำคัญในการกำหนดแนวทางความสัมพันธ์และการกระทำต่อกันระหว่างสมาชิกในสังคม ตลอดจนทำหน้าที่เป็นกลไกคอยควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในสังคม เมื่อพิจารณาถึงหน้าที่ของศาสนาในแง่นี้โดยมองผ่านการปฏิบัติหน้าที่ของพระสงฆ์ที่เป็นกรณีศึกษาทั้ง 4 รูป จะเห็นได้ว่ามีหลายกิจกรรมที่เป็นการส่งเสริมและปลุกฝังทัศนคติและค่านิยมที่พึงประสงค์แก่ประชาชน เช่น

(1) ทัศนคติและค่านิยมในความเป็นอยู่พอเพียง ซึ่งพระสงฆ์ได้ยึดตามแนวพระราชดำริเรื่องเศรษฐกิจแบบพอเพียงหรือทฤษฎีใหม่ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นแนวทางในการอบรมสั่งสอนประชาชนโดยประยุกต์กับหลักธรรมในเรื่อง ทิฐุธรรมมีกัลลประโยชน์ 4 ประการ คือ 1) อุฏฐานสัมปทา ให้มีความขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพการงานที่สุจริต 2) อารักขสัมปทา ให้อุทิศทรัพย์ที่แสวงหามาได้และทำให้เจริญงอกงามยิ่งขึ้น 3) กัลยาณมิตตดา ให้อุทิศทรัพย์ที่ดีไม่ชักชวนไปเป็นทางเสียหาย 4) สมชีวิตา รู้จักดำเนินชีวิตอย่างเหมาะสมเลือกหลักการดำเนินชีวิตที่ดี หลีกหนีจากทางดำเนินชีวิตที่ชั่วอันจะนำความทุกข์ความเดือดร้อนมาให้ เป็นต้น

(2) ทัศนคติและค่านิยมในด้านความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในสังคมแบบพุทธ ซึ่งพระสงฆ์ยึดหลักในการส่งเสริมและปลุกฝัง โดยอาศัยหลักธรรมหลายประการด้วยกัน เช่น หลักสังคหวัตถุ 4 คือ 1) ทาน รู้จักเสียสละและแบ่งปันผลประโยชน์และความสุขของตนแก่คนอื่น 2) ปิยวาจา ค่านิยมในการใช้วาจาสุภาพในการสนทนาสื่อสารกับบุคคลอื่น 3) อัตถจริยา มีทัศนคติและค่านิยมในการบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม 4) สมานัตตตา มีความเสมอต้นเสมอปลายไม่ถือตน และหลักความสัมพันธ์ที่ดีอันได้แก่ คิหิวินัย หรือทิส 6 ซึ่งได้กำหนดหน้าที่ที่บุคคลพึงปฏิบัติต่อกันในสังคม คือระหว่าง

บิดามารดากับบุตร สามีกับภรรยา เพื่อนกับเพื่อน ครูอาจารย์กับศิษย์ นายจ้างกับลูกจ้าง และพระสงฆ์ กับประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งหน้าที่ที่พระสงฆ์พึงปฏิบัติต่อประชาชนตามหลักธรรมนี้ คือ 1) สอน ให้ละเว้นจากความชั่ว 2) แนะนำสั่งสอนให้ตั้งอยู่ในความดี 3) อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันงาม 4) ให้ ได้ฟังได้รู้สิ่งที่ยังไม่เคยรู้ไม่เคยฟัง 5) อธิบายสิ่งที่เคยฟังแล้วให้เข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้น 6) บอกทางสวรรค์ คือแนะนำวิธีครองชีวิตที่ดีให้ ซึ่งหน้าที่ทั้ง 6 ประการนี้พระสงฆ์ทั้ง 4 รูปได้ยึดถือปฏิบัติมาอย่างต่อเนื่องตามกำลังความสามารถและวิธีการของแต่ละรูป

นอกจากนี้ยังได้ส่งเสริมและปลูกฝังทัศนคติและค่านิยมในด้านต่าง ๆ เช่น ความไม่เบียดเบียน ความกตัญญู เป็นต้น โดยนำหลักธรรมต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนาไปเป็นพื้นฐานถ่ายทอด เช่น เบนุจศีล เบนุจธรรม ศีล 8 เป็นต้น

3) บทบาทในการช่วยลดช่องว่างทางสังคม

พระพุทธศาสนานั้นไม่เพียงแต่จะมีหลักการเกี่ยวกับธรรมชาติ และปัญหาทางศีลธรรมเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์กันในโอกาสทางสังคม และความยุติธรรมเพื่อประโยชน์สุขสังคม อันเป็นการช่วยลดช่องว่างทางสังคมที่ดีประการหนึ่ง บทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ในด้านนี้ เช่น การให้ โอกาสทางการศึกษาแก่เยาวชน เช่น มอบทุนการศึกษาแก่นักเรียนในระดับต่าง ๆ จัดตั้งและให้ความ อุปถัมภ์โรงเรียน ส่งเสริมอาชีพและสร้างทุนขึ้นในชุมชนโดยการตั้งธนาคารหมู่บ้าน กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ และกลุ่มอาชีพด้านการเกษตรต่าง ๆ เป็นต้น ดังกรณีของพระครูสุภาจารย์วัฒน์ และพระครูสุธีปริยัตโยดม เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป บทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์กับการพัฒนาชนบทตามแนวคิดนี้ เป็นความ ตั้งใจและความพยายามของพระสงฆ์ที่จะนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้กับงาน การพัฒนาชนบทซึ่งเป็นงานที่เกี่ยวข้องกับบุคคลหลายฝ่าย ดังนั้น พระสงฆ์ไม่ควรปิดกั้นตนเองในโอกาส แห่งการเรียนรู้และควรประสานความร่วมมือในการพัฒนากับสถาบันอื่นของสังคม เช่น สถาบันการศึกษา สาธารณสุข องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตลอดจนหน่วยงานของรัฐและเอกชนอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

6.1.3 ลักษณะบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบทตามทฤษฎีโครงสร้างการหน้าที่

เมื่อพิจารณาบทบาทการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์นักพัฒนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้ง 4 รูป ตามทฤษฎีโครงสร้างการหน้าที่ ซึ่งทฤษฎีนี้จะมองสังคมเป็นเหมือนกับร่างกาย และสถาบันทาง สังคมต่างๆ เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันเศรษฐกิจ สถาบันการเมือง และสถาบันศาสนา เป็น เหมือนกับอวัยวะ ซึ่งต่างต้องทำหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์ เพื่อที่จะดำรงสังคมหรือร่างกายให้มีชีวิตอยู่ ได้อย่างปกติสุข อย่างไรก็ตาม หากอวัยวะส่วนใดส่วนหนึ่งไม่สามารถทำหน้าที่ของตนเองได้ ก็จะทำให้ สังคมหรือร่างกายเกิดอาการเจ็บป่วยและสูญสลายไปในที่สุด และจากหลักการของทฤษฎีหน้าที่นิยมที่

เสนอว่า มนุษย์มีความต้องการพื้นฐานซึ่งต้องได้รับการตอบสนองจากสังคม 3 ประการ ได้แก่ 1) ความต้องการพื้นฐานทางด้านร่างกายและจิตใจ 2) ความต้องการทางด้านสังคมอันเป็นการตอบสนองร่วมกันของสมาชิกในสังคม และ 3) ความต้องการเชิงสัญลักษณ์ พบว่า แนวทางสังคมพัฒนาได้ตอบสนองความต้องการของคนในสังคม ดังนี้

1) บทบาทที่สนองตอบต่อความต้องการพื้นฐานด้านร่างกายและจิตใจ

ความต้องการพื้นฐานทางด้านร่างกายและจิตใจ เช่น อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม การพักผ่อน พบว่า พระสงฆ์ทั้ง 4 รูปได้เข้าไปช่วยพัฒนาชุมชนร่วมกับชาวบ้านใน 2 ด้านใหญ่ๆ คือ

(1) **บทบาทในการพัฒนาด้านปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีพ (วัตถุ)** จากการศึกษาพบว่าการพัฒนาทางด้านนี้ของพระสงฆ์เป็นการมุ่งเน้นพัฒนาปัจจัย 4 อันเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตของมนุษย์โดยได้ดำเนินกิจกรรมซึ่งเป็นการส่งเสริมการเศรษฐกิจและอาชีพของชาวบ้านให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ในเรื่องปากท้องหรืออาหารการกิน ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และการสาธารณสุข กิจกรรมในการพัฒนาของพระสงฆ์ทั้ง 4 กรณีดังกล่าวนี้ ได้แก่ การส่งเสริมให้มีการจัดตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ ธนาคารหมู่บ้าน ร้านค้าสหกรณ์ชุมชน การเกษตรปลอดสารพิษ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมหรือป่าชุมชน มีการปลูกป่าดูแลรักษาป่า จัดสวนสมุนไพร และส่งเสริมภูมิปัญญาพื้นบ้านในด้านต่างๆ เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้ทำให้ชาวบ้านมีเงินทุนหมุนเวียนอยู่ในหมู่บ้าน มีการกู้ยืมเพื่อการลงทุน มีสวัสดิการชุมชนก่อให้เกิดการเรียนรู้และเครือข่ายชุมชนขึ้น ปัจจุบันนับว่าการดำเนินกิจกรรมในการพัฒนาดังกล่าวประสบความสำเร็จเป็นที่น่าพอใจ ชาวบ้านมีอาชีพมีรายได้เพิ่มขึ้น มีสุขภาพและความเป็นอยู่ดีขึ้น

การพัฒนาของพระสงฆ์ในด้านนี้มักเป็นไปตามแนวทางหรือนโยบายของรัฐประกอบกับแรงจูงใจและจิตสำนึกของพระสงฆ์เองที่มองเห็นปัญหาและความทุกข์ยากของชาวบ้านและตระหนักในพระธรรมวินัย ภาระหน้าที่และเมตตาธรรมที่จะต้องช่วยเหลือชาวบ้านให้พ้นจากความทุกข์ยาก การที่จะช่วยเหลือหรือพัฒนาจิตใจอย่างเดียวนั้นไม่เพียงพอ เพราะชาวบ้านไม่ค่อยให้ความร่วมมือเท่าที่ควร และเมื่อชาวบ้านจมอยู่ในความทุกข์ยาก การที่จะมีจิตใจจะเลิกกิเลสและอบายมุขต่างๆ นั้นเป็นไปได้ยาก พระสงฆ์ต้องเข้าไปมีส่วนรับรู้ รับฟังและแก้ไขปัญหาของชุมชนโดยมีกิจกรรมที่เป็นรูปธรรม สามารถสัมผัสและมองเห็นได้เมื่ออุทิศตนเพื่อประโยชน์สุขของชุมชนจนปรากฏผลอย่างเด่นชัดจึงได้รับการยอมรับปฏิบัติตามและศรัทธาจากชาวบ้าน

(2) **บทบาทในการพัฒนาทางด้านสติปัญญา (จิตใจ)** สืบเนื่องมาจากการที่พระสงฆ์ได้ตระหนักถึงความสำคัญของจิตใจซึ่งมีอิทธิพลโดยตรงต่อพฤติกรรมหรือการแสดงออกทางกายของมนุษย์ ดังนั้นการพัฒนาที่ถูกต้องและมีประสิทธิภาพแท้จริงนั้นจะต้องพัฒนาให้ถึงรากฐานของชีวิตและพฤติกรรม นั่นคือการพัฒนาจิตใจควบคู่ไปกับการพัฒนาทางกาย เพราะทั้งสองส่วนมีความสัมพันธ์เกื้อกูลต่อกัน หากบุคคลได้รับการเรียนรู้หรืออบรมทางด้านจิตใจหรือพัฒนาปัญญาจนเข้มแข็งแล้วก็จะทำให้สามารถ

ดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข ดังนั้นจึงร่วมในการพัฒนาที่สำคัญของพระสงฆ์จึงได้แก่บทบาทด้านการพัฒนาจิตใจ โดยกิจกรรมการพัฒนาดังกล่าวนั้น ได้แก่ การบรรยายธรรมและการเทศนาธรรมเนื่องในโอกาสต่างๆ เช่น ในวันธรรมสวนะ ในงานพิธีกรรมต่างๆ การตั้งหอกระจายข่าวภายในวัด ตลอดจนการจัดตั้งศูนย์พัฒนาเด็กก่อนเกณฑ์ โรงเรียนพระพุทธรศาสนาวันอาทิตย์ ธรรมศึกษา โรงเรียนมัธยมพุทธเกษตร และการอบรมเยาวชนด้านยาเสพติด เป็นต้น ตลอดจนการรณรงค์ต่อต้านอบายมุข เผยแพร่ให้ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องแก่ชาวบ้าน ทำให้ชาวบ้านมองเห็นแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องและปฏิบัติตามด้วยความเต็มใจสิ่งเหล่านี้เป็นพื้นฐานในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งซึ่งพระสงฆ์ทั้ง 4 รูปได้พยายามดำเนินการพัฒนามาอย่างต่อเนื่องจนกล่าวได้ว่าปัจจุบันกิจกรรมดังกล่าวประสบความสำเร็จในระดับที่น่ายินดี ชาวบ้านได้รับการศึกษามากขึ้น ลด เลิก ละ อบายมุขได้ มีความรู้ความเข้าใจในวัตถุประสงค์บทบาทและกิจกรรมการพัฒนาของพระสงฆ์และหันมาให้ความร่วมมือเพิ่มมากขึ้น

2) บทบาทที่สนองตอบต่อความต้องการทางด้านสังคม

จากศึกษาพระสงฆ์ทั้ง 4 กรณี พบว่า เมื่อแรกเริ่มที่พระสงฆ์เข้าไปปฏิบัติงานพัฒนามักไม่ได้รับความร่วมมือจากชาวบ้าน แต่เมื่อพระสงฆ์ทุ่มเทต่อการพัฒนาอย่างเต็มที่ประพฤติปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี ดำเนินงานพัฒนาไปไ้ระยะหนึ่งจนประสบผลสำเร็จในระดับหนึ่งจึงได้รับความร่วมมือและการยอมรับจากชาวบ้าน เมื่อชาวบ้านเข้าใจวัตถุประสงค์ในการพัฒนาของพระสงฆ์และมองเห็นประโยชน์สุขและแนวทางในการพัฒนาชุมชน มีการพบปะสนทนาและเรียนรู้ร่วมกัน จนก่อให้เกิดการรวมกลุ่มทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการขึ้นในชุมชน เช่น กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ กลุ่มการเกษตรปลอดสารพิษ กลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ ชมรมอนุรักษ์ลำน้ำและพันธุ์ปลา เป็นต้น กลุ่มและชมรมเหล่านี้มีกิจกรรมร่วมกัน มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันภายในกลุ่ม มีการเรียนรู้ระหว่างกลุ่ม มีการพึ่งพาอาศัย เอื้ออาทรต่อกันอันเป็นการตอบสนองร่วมกันของสมาชิกที่อยู่ในสังคมและชุมชนเดียวกัน การที่พระสงฆ์เข้าไปพัฒนาดังกล่าวจึงนับเป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการกลุ่มในชุมชนที่มีการตอบสนองร่วมกันของสมาชิกในสังคมและชุมชนนั้นๆ

3) บทบาทที่สนองตอบต่อความต้องการเชิงสัญลักษณ์

คือเป็นความต้องการพื้นฐานอีกประการหนึ่งของสังคม ก็คือ ความต้องการเชิงสัญลักษณ์อันเป็นเครื่องหมายแสดงถึงอัตลักษณ์อันโดดเด่นทั้งในแง่ของปัจเจกและชุมชน สัญลักษณ์ดังกล่าวมีทั้งที่เป็นวัตถุและนามธรรมหรือวัฒนธรรมประเภทพิธีกรรม เช่น บ้านเรือนที่อยู่อาศัย ถนนหนทาง และระบบสาธารณูปโภคภายในหมู่บ้าน ตลอดจนวัดวาอาราม และวัฒนธรรมประเพณีต่างๆ ของชุมชนที่เป็นผลจากการพัฒนาชุมชนโดยมีพระสงฆ์เป็นแกนกลางและเป็นผู้กระตุ้นการพัฒนา ความต้องการเชิงสัญลักษณ์ดังกล่าวได้รับการตอบสนองโดยความร่วมมือในการพัฒนาร่วมกันของชาวบ้านและพระสงฆ์

จากการศึกษาวิเคราะห์บทบาทของพระสงฆ์นักพัฒนาทั้ง 4 กรณี ตามหลักแนวคิดทฤษฎีต่างๆ จึงสามารถสรุปประเด็นวิเคราะห์ตามหลักการแนวคิด และทฤษฎีดังกล่าวได้ดังนี้

1) สรุปบทบาทของพระสงฆ์นักพัฒนาตามหลักการทฤษฎีบทบาท โดยสังเขปดังนี้

(1) การแสดงบทบาทที่เป็นไปตามอุดมคติและความคาดหวังของชาวบ้าน ได้แก่ บทบาทการเป็นผู้นำในการพัฒนาด้านจิตใจ ด้านพิธีกรรมทางศาสนา และการเผยแผ่อบรมศีลธรรม และจริยธรรมแก่ประชาชน ซึ่งเป็นบทบาทหน้าที่โดยตรงตามหลักพระธรรมวินัยหรืออุดมคติทางศาสนาและเป็นไปตามความคาดหวังของชาวบ้าน กล่าวคือชาวบ้านคาดหวังให้พระสงฆ์ศึกษาและประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในพระธรรมวินัย เป็นแบบอย่างที่ดีแล้วอบรมสั่งสอนชาวบ้านอันเป็นการพัฒนาจิตใจและเป็นที่พึ่งพิงทางด้านจิตใจแก่ประชาชน

(2) การแสดงบทบาทที่เป็นไปตามความรู้สึกที่ได้รับรู้ ทศนคติ ความคาดหวังและประสบการณ์ส่วนตัวของพระสงฆ์นักพัฒนาเอง กล่าวคือเมื่อพระสงฆ์วิจิณฺญและนิยามบทบาทของตนแล้วจึงแสดงออกตามการวิจิณฺญนั้นๆ ดังนั้นการแสดงบทบาทในลักษณะนี้จึงเป็นการยึดความคาดหวังของตนเองเป็นสำคัญ ในขณะที่ชาวบ้านก็ยึดถือในความคาดหวังในส่วนของตน เมื่อเป็นเช่นนั้นบางบทบาทในการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์จึงไม่ได้รับการตอบสนองและความร่วมมือจากชาวบ้านเท่าที่ควร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในจุดเริ่มต้นของการดำเนินงานพัฒนาของพระสงฆ์ เมื่อบทบาทที่แสดงออกตามการวิจิณฺญและนิยามของพระสงฆ์ขัดแย้งกับความคาดหวังของชาวบ้านโดยทั่วไปจึงเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ประการหนึ่ง

(3) การแสดงบทบาทที่เป็นจริงอันเป็นการแสดงบทบาทในลักษณะที่ประสานทั้ง 2 ส่วน เบื้องต้น คืออุดมคติทางศาสนาและความคาดหวังของชาวบ้านกับการวิจิณฺญและนิยามบทบาทของตนเข้าด้วยกัน ดังนั้นบทบาทและกิจกรรมด้านการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ในกรณีศึกษาทั้ง 4 รูป จึงมีลักษณะแตกต่างกันหลากหลาย

2) สรุปบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบทตามแนวคิดเกี่ยวกับพุทธศาสนากับสังคม โดยสังเขป ดังนี้

(1) พระสงฆ์มีบทบาทหน้าที่ในการสร้างสรรค์บูรณาสังคม กล่าวคือ พระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นสื่อในการปลูกฝังและถ่ายทอดศีลธรรมจริยธรรม และวัฒนธรรมทางศาสนาไปสู่ชุมชน ก่อให้เกิดความรู้สึกร่วมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เกิดความเป็นปึกแผ่นมั่นคง เป็นระเบียบเรียบร้อยขึ้นในสังคม โดยนัยนี้จึงกล่าวได้ว่า พระสงฆ์ได้ช่วยสร้างสรรค์เอกภาพและบูรณาการแก่สังคม ช่วยจัดระเบียบและจัดเกลาทางสังคมแก่ประชาชน เช่น การเทศนาธรรม อบรมแนะนำสั่งสอน กระตุ้นเตือนนำมาปฏิบัติปลูกจิตสำนึก และประกอบพิธีกรรมต่างๆ ทางศาสนา โดยใช้เทคนิค กลยุทธ์ และวิธีการต่างๆ ตามความถนัดของแต่ละรูป

(2) พระสงฆ์มีบทบาทในการส่งเสริมปลูกฝังทศนคติและค่านิยมแก่สมาชิกสังคม เช่น

ทัศนคติและค่านิยมในความเป็นอยู่แบบพอเพียง การประหยัดอดออม โดยการใช้หลักธรรมคือ หลัก ทัณฐธัมมิกัตถประโยชน์ หลักอิทธิบาท หลักความสันโดษ และสันติธรรม เป็นต้น แก่ประชาชน ใน ด้านความสัมพันธ์ทางสังคมก็สั่งสอนให้ยึดหลักธรรม เช่น สังคหวัตถุ 4 ทิส 6 พรหมวิหาร 4 เป็นต้น

(3) พระสงฆ์มีบทบาทในการช่วยลดช่องว่างทางสังคมแก่ประชาชน สร้างโอกาสแห่ง ความเท่าเทียมและการพัฒนาตนเองตามศักยภาพ เช่น การจัดการศึกษาแบบให้เปล่า การมอบทุนการ ศึกษาแก่เยาวชน การส่งเสริมอาชีพและการรวมกลุ่มขึ้นในชุมชน ก่อให้เกิดรายได้และการหมุนเวียน ของทุนในชุมชน เป็นต้น

3) สรุปบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาตามหลักการทฤษฎีโครงสร้างการหน้าที่ โดย สังเขปดังนี้

(1) บทบาทที่สนองตอบต่อความต้องการพื้นฐานด้านร่างกายและจิตใจ ได้แก่ การที่ พระสงฆ์ได้ดำเนินงานพัฒนาชนบท 2 ด้านใหญ่ๆ คือ การพัฒนาปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีพของ ประชาชน โดยส่งเสริมกิจกรรมทางเศรษฐกิจและอาชีพให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ ทำให้ชาวบ้านมี อาชีพมีรายได้ มีสุขภาพด้านร่างกายและจิตใจที่ดีขึ้น และการพัฒนาด้านสติปัญญา หรือจิตใจ โดยการ สั่งสอนอบรมให้ชาวบ้านเข้าใจหลักการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องตามหลักคำสอนของทางศาสนา ตลอดจน ร่วมทุกข์ร่วมสุข ร่วมรับรู้ รับฟังปัญหาของชาวบ้านแล้วแสวงหาทางเยียวยารักษา ช่วยให้ชาวบ้านมี ขวัญและกำลังใจที่ดีขึ้น

(2) บทบาทในการสนองตอบความต้องการด้านสังคมของชาวบ้าน โดยการที่พระสงฆ์ ทำหน้าที่เป็นผู้กระตุ้น ปลุกฝัง ส่งเสริม ริเริ่ม สงเคราะห์ และดำเนินการพัฒนาร่วมกับชาวบ้านจน เกิดการรวมกลุ่มกิจกรรมต่างๆ ขึ้นในชุมชน มีการศึกษาเรียนรู้ร่วมกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่าง สมาชิกภายในกลุ่ม เป็นต้น

(3) บทบาทที่สนองตอบความต้องการเชิงสัญลักษณ์ ได้แก่ การที่พระสงฆ์เป็นผู้นำ การพัฒนา เป็นผู้ประสานโครงการ เป็นผู้สงเคราะห์อนุเคราะห์ชาวบ้าน โดยการจัดหาและบริการ สิ่งที เป็นความต้องการเป็นสัญลักษณ์ ชื่อเสียงเกียรติยศและศักดิ์ศรีของหมู่บ้าน ทั้งด้านวัตถุและวัฒนธรรม ประเพณี เช่น การพัฒนาวัดให้โดดเด่น พัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐานของหมู่บ้าน เช่น ถนนหนทาง ระบบสาธารณูปโภค ให้มีความเจริญก้าวหน้าเป็นศักดิ์ศรีหน้าตาและความภาคภูมิใจของหมู่บ้าน เป็นต้น

6.2 แนวคิดและหลักการในการพัฒนาชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

จากการศึกษาพบว่า แนวคิดในการทำงานของพระสงฆ์นักพัฒนาทั้ง 4 กรณี คือ การใช้หลัก การพัฒนาจิตใจควบคู่กับการพัฒนาด้านวัตถุ กล่าวคือ ท่านเล็งเห็นว่า การพัฒนาจะได้ผลจริงจังนั้น ไม่ควรจะมุ่งพัฒนาด้านวัตถุหรือจิตใจเพียงด้านเดียวควรจะพัฒนาไปพร้อมๆ กัน จะพัฒนาแต่เฉพาะ ด้านวัตถุให้มีความเจริญ แต่ชาวบ้านยังไม่มีคุณภาพ ขาดจิตสำนึกในการอยู่ร่วมกัน การพัฒนาจะไม่

ได้ช่วยแก้ไขปัญหาให้อย่างแท้จริง หรืออาจจะนำมาซึ่งความขัดแย้งขึ้นในกลุ่มหรือในชุมชนได้ แต่หากจะมุ่งพัฒนาเฉพาะด้านจิตใจ ในขณะที่ชาวบ้านยังคงประสบกับความยากจน ความอดอยากขาดแคลนสิ่งจำเป็นสำหรับการดำเนินชีวิต การที่ชาวบ้านจะเกิดจิตสำนึกของการรวมกลุ่ม เพื่อดำเนินกิจกรรมของส่วนรวมก็เกิดขึ้นได้ยาก ดังนั้น การทำงานด้านการพัฒนา จะต้องทำงานพัฒนาควบคู่กันไปทั้งทางด้านการพัฒนาจิตใจและด้านการพัฒนาวัตถุ โดยมีเป้าหมายที่การพัฒนาเพื่อช่วยแก้ปัญหาให้แก่ชาวบ้านมีสภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น เพื่อลดปัญหาความยากจน โดยการส่งเสริมอาชีพ การปรับปรุงทางด้านสาธารณสุข ยึดหลักการพึ่งตัวเองของชาวบ้านให้มากที่สุด ควบคู่ไปกับการพัฒนาจิตใจ โดยการเทศนาธรรมสั่งสอนด้านศีลธรรม จริยธรรม ในโอกาสต่างๆ

แนวคิดและหลักการของพระสงฆ์นักพัฒนาทั้ง 4 กรณี เมื่อพิจารณาตามหลักการพัฒนาชนบทตามแนวพุทธธรรมแล้ว พบว่า

- 1) มุ่งที่จะขจัดทุกข์ของมนุษย์หรือให้มนุษย์ให้รู้จักขจัดทุกข์ของตนให้ได้มากที่สุด ตามหลักอริยสัจ 4 โดยการพัฒนาจะมุ่งไปที่การมองให้เห็น ปัญหา คือ ทุกข์ แล้วมองหาเหตุที่ก่อให้เกิดปัญหา คือ สมุทัย โดยมีเป้าหมายที่จะขจัดปัญหา คือ นิโรธ และร่วมกันหาทางของปัญหา คือ มรรค
- 2) เป้าหมายในการพัฒนาเน้นหลักการพึ่งตนเอง โดยการปลูกจิตสำนึกของชาวบ้านให้ตื่นตัวและเห็นถึงพลังของการรวมกลุ่มเพื่อแก้ไขปัญหาด้วยภูมิปัญญาของตน มิใช่หลักการพัฒนาที่ต้องอาศัยทรัพยากรจากที่อื่น ซึ่งตรงตามหลักธรรมที่ว่า อตตาทิ อตตโน นาโถ. (ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน)
- 3) เน้นความเป็นอยู่ที่เรียบง่ายสอดคล้องกับธรรมชาติด้วยหลักอิทธิธรรม โดยการอบรมแนะนำสั่งสอนให้ชาวบ้านรู้จักการดำรงตนอยู่อย่างประหยัด ไม่ฟุ้งเฟ้อจนเกินเหตุ ไม่ตกเป็นทาสของสิ่งเสพติดทั้งหลาย และไม่ทำลายธรรมชาติเพื่อสนองความอยากทางวัตถุ ซึ่งจะก่อผลเสียให้เกิดขึ้นแก่ชุมชน
- 4) ยึดหลักพุทธคุณสามประการ เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนา คือ ประการที่หนึ่ง วิสุทธิคุณ คือ ความบริสุทธิ์ พระสงฆ์ต้องดำรงตนให้มีความบริสุทธิ์ ประพฤติปฏิบัติตนโดยชอบ ประการที่สอง กรุณาคุณ คือ พระสงฆ์ต้องมีเมตตาช่วยเหลือคนให้พ้นทุกข์ และประการที่สาม ปัญญาคุณ คือ พระสงฆ์จะต้องมีสติปัญญา รู้เท่าทันสังคัม รู้เท่าทันปัญหา

สรุปตามแนวคิดและหลักการในการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ทั้ง 4 กรณี คือ การพัฒนาด้านจิตใจควบคู่กับการพัฒนาด้านวัตถุ โดยมีเป้าหมายอยู่ที่การช่วยขจัดความทุกข์และสร้างสันติสุขทั้งทางวัตถุและจิตใจแก่ชาวบ้าน ด้วยการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาประยุกต์กับวิทยาการสมัยใหม่มาพัฒนาชนบท เพื่อให้ชาวบ้านมีความสุข สามารถพึ่งตนเองได้ มองเห็นคุณค่าและความสำคัญของสถาบันศาสนาอย่างแท้จริง ดังนั้น การพัฒนาชนบทของพระสงฆ์จะบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายได้นั้น จึงขึ้นอยู่กับศักยภาพและความสามารถของพระสงฆ์ อันเป็นผลมาจากการศึกษาเรียนรู้ ประสบการณ์และความอดทนเสียสละและความมุ่งมั่นทุ่มเทกับการทำงาน ประกอบกับปัจจัยแวดล้อมที่เกี่ยวข้อง อันได้แก่ ความศรัทธาเชื่อมั่นของชาวบ้าน ลักษณะทางกายภาพของสังคมและชุมชน เป็นต้น

6.3 รูปแบบและกลวิธีในการดำเนินงานการพัฒนาชนบท

6.3.1 รูปแบบในการดำเนินงานการพัฒนาชนบท

จากแนวคิดเรื่องรูปแบบในการดำเนินงานพัฒนาชนบท พบว่า พระสงฆ์นักพัฒนาทั้ง 4 กรณีใช้รูปแบบ 3 ลักษณะในการดำเนินงานพัฒนาชนบท ได้แก่ การพัฒนาชนบทแบบผสมผสาน การพัฒนาชนบทแบบมุ่งเฉพาะกลุ่ม และรูปแบบการพัฒนาชนบทแนววัฒนธรรมชุมชน

รูปแบบการพัฒนาชนบทแบบผสมผสานเป็นรูปแบบการพัฒนาที่กำหนดกิจกรรมให้สอดคล้องเกื้อกูลกันเป็นวงจรของการดำเนินชีวิตในชนบทที่ครอบคลุมกิจกรรมทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา ศาสนาและสิ่งแวดล้อม โดยมีพระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นผู้นำหรือผู้ประสานงาน เพื่อให้เกิดการผสมผสานกันระหว่างวงจรของการดำเนินชีวิต ยกตัวอย่างเช่น พระครูปริยัติปัญญาวุธ ได้ให้ความสนใจในเรื่อง การพัฒนาการศึกษา สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจ โดยที่รูปแบบการพัฒนาเศรษฐกิจของท่านคือ การตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ พระครูสุธีปริยัตโยดม ก็ให้ความสำคัญกับเรื่องการพัฒนาจิตใจ การอนุรักษ์ป่าและสิ่งแวดล้อม ในด้านเศรษฐกิจ ท่านได้ตั้งร้านค้าสหกรณ์หมู่บ้าน ธนาคารหมู่บ้าน และโครงการส่งเสริมอาชีพการเกษตรแบบต่างๆ เช่น โครงการปลูกผักปลอดสารพิษ โครงการปลูกเห็ดนางฟ้า อย่างไรก็ตาม พระครูสุธีปริยัตโยดม ได้ให้ความสำคัญกับการให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรเป็นพิเศษ เพราะท่านเห็นว่า พระภิกษุสามเณรที่มีการศึกษาจะช่วยเผยแผ่พุทธธรรมให้กว้างขวางออกไป และยังได้เป็นตัวแทนของท่านเมื่อท่านติดกิจนิมนต์ไปบรรยายธรรมที่อื่นอีกด้วย

รูปแบบการพัฒนาชนบทแบบมุ่งเน้นเฉพาะกลุ่มยากจน เป็นรูปแบบการพัฒนาที่คำนึงถึงคนยากจนเป็นหลัก โดยมีหลักการพื้นฐานว่าคนที่ยากจน หรือเดือดร้อนมากที่สุดสมควรที่จะเป็นผู้ได้รับผลของการพัฒนาก่อนคนอื่น จากการทำงานของพระสงฆ์ทั้ง 4 กรณี จะเห็นได้ว่า โครงการต่างๆ ที่ท่านทำขึ้นมา จะมุ่งเอื้อประโยชน์ให้กับคนยากจนก่อนเสมอ ยกตัวอย่างเช่น โครงการส่งเสริมการทำวนเกษตร การตั้งโรงสีข้าวชุมชน การส่งเสริมการปลูกพืชสมุนไพร การตั้งร้านสหกรณ์หมู่บ้าน ธนาคารหมู่บ้าน และกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ ก็เพื่อช่วยเหลือการเกษตรกรที่ยากจน เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยปัจจัย 4 และได้รับการบริการทางสังคมที่จำเป็น เช่น สุขอนามัย การศึกษา เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม จากการวิจัยพบว่า พระสงฆ์ทั้ง 4 กรณี ได้ใช้รูปแบบการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนเป็นแกนหลักในการดำเนินงานพัฒนาการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนให้ความหมายการพัฒนาไว้ว่า 1) มนุษย์มีลักษณะองค์รวม ดังนั้นการพัฒนาต้องเป็นแบบองค์รวมด้วย 2) การพัฒนา คือการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ให้ถึงจุดสูงสุด 3) การพัฒนาจะต้องทะลุทะลวงเปลือกกระพี้ของวัฒนธรรมไปสู่แก่นของวัฒนธรรมให้ได้ ดังนั้น สิ่งที่สำคัญที่สุดในการพัฒนาตามรูปแบบวัฒนธรรมชุมชน คือ การค้นหาแก่นของวัฒนธรรมของชุมชน แล้วนำมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสมัย

จากการศึกษาพบว่า พระสงฆ์นักพัฒนาทั้ง 4 กรณีได้เน้นการพัฒนาคนเป็นอันดับแรก และ

การพัฒนาคนของพระสงฆ์ทั้ง 4 กรณีนั้น ก็เป็นการพัฒนาคนอย่างเป็นองค์รวม กล่าวคือ ท่านได้พัฒนาคนทั้งร่างกาย จิตใจ ควบคู่กันไป โดยเน้นหลักการเกื้อกูลกันของสรรพสิ่ง ในกรณีนี้ พระครูสุธี-ปริยัตโยดม กล่าวถึงการจัดตั้งธนาคารหมู่บ้านว่า “ถ้าธนาคารได้เงิน เราก็ต้องได้คนด้วย เงินน้อยแต่คนถูกกัน สามัคคีกัน ธนาคารก็อยู่ได้ ชุมชนก็เข้มแข็ง แต่ถ้าเงินมากแต่คนไม่สามัคคีกัน ธนาคารหมู่บ้านจะมีประโยชน์อะไร วัตถุประสงค์ของการตั้งธนาคารหมู่บ้านไม่ใช่อยู่ที่จำนวนเงินมากหรือน้อย แต่อยู่ที่การพัฒนาคน การรวมกลุ่มกันของชาวบ้าน เงินเป็นเพียงปัจจัยภายนอก โดยใช้ธนาคารหมู่บ้านเป็นเครื่องมือพัฒนาคน พัฒนาหมู่บ้าน เป็นเครื่องมือในการดักเตือนคนในชุมชน” และในการดำเนินการกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ พระครูปริยัติปัญญาวุธ ได้ให้ทัศนะว่า การดำเนินการกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์มีนัยยะที่สำคัญ 2 ประการคือ ประการที่หนึ่ง กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ ได้ทำให้เห็นว่า การใช้พลังทางสังคมและพลังทางศีลธรรม สามารถใช้เป็นเครื่องมือเพื่อถ่วงดุลพลังทางการตลาด หรือพลังทางเศรษฐกิจได้ ประการที่สอง คือ กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ ได้พิสูจน์ให้เห็นว่าทัศนคติที่มองว่าตลาดเป็นพลังสูงสุดที่ไม่สามารถควบคุมได้นั้นเป็นเท็จ หัวใจสำคัญที่กลั่นออกมาจากกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ก็คือเงินที่คนส่วนใหญ่คิดว่าสำคัญที่สุด แต่กลับมิใช่เป้าหมายสูงสุดของความอยู่รอด หากแต่เป็นการได้ร่วมทุกข์ร่วมสุข ความสามัคคีกันของคนในชุมชน

พระครูสุภาจารย์วัฒน์ เป็นตัวอย่างที่ดีที่สุดในการวิพากษ์แก่นของวัฒนธรรมชุมชน แล้วนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนา แก่นของวัฒนธรรมชุมชนที่ท่านเน้นอยู่เสมอ มักจะอิงอยู่กับหลักธรรมในพุทธศาสนา ซึ่งท่านเห็นว่าเป็นรากฐานของชุมชน เช่น หลักการอิงอาศัยกันของสรรพสิ่ง ความมีน้ำใจ การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และการพึ่งตนเองในระดับชุมชน ยกตัวอย่างเช่น

ในการพัฒนาสังคม พระครูสุภาจารย์วัฒน์พยายามเน้นให้ชาวบ้าน เห็นว่า การดำเนินชีวิตของชาวบ้านจะต้องมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในการดำเนินงานการพัฒนาใดๆ ชุมชนจะต้องพิจารณาให้รอบคอบก่อนว่าเกินกว่ากำลังความสามารถและประโยชน์ที่จะได้รับจะบังเกิดแก่ชุมชนหรือไม่ ชุมชนสามารถพึ่งตนเองในด้านบุคลากร วัตถุดิบ และภูมิปัญญาของชุมชนหรือไม่

ในด้านเศรษฐกิจ พระครูสุภาจารย์วัฒน์พยายามเน้นให้ชาวบ้านดำรงชีวิตแบบพอเพียง พออยู่พอกินภายในครัวเรือนของตนเสียก่อน ส่วนผลผลิตที่เหลือจึงค่อยขาย ในเรื่องนี้ท่านได้นำหลักธรรมเรื่องสันโดษและความโลภมาอธิบายเรื่องการทำเกษตรแบบพออยู่พอกินและการพึ่งตนเองในทางเศรษฐกิจว่า “ชาวบ้านจะต้องกำจัดความโลภของตนให้ได้เสียก่อน ต้องปรับความคิดที่หวังจะทำเพื่อขายออกจากใจเสียก่อน ลดการพึ่งพาตลาดให้มากที่สุด และให้หันมาสนใจศักยภาพของชุมชนของตนเองเป็นสำคัญเพราะการเริ่มด้วยการดำเนินตามแนวทางการพออยู่พอกินด้วยการทำเกษตรผสมผสานนั้นอาจไม่สามารถทำให้ชาวบ้านมีเงินได้อย่างรวดเร็วพอที่จะไถ่ถอนหนี้สินได้ แต่จะค่อยๆ ดีขึ้นในเวลาต่อมา โดยที่ชาวบ้านต้องยึดมั่นในหลักสันโดษ คือ การพออยู่พอกินในสิ่งที่เรามีเราได้ รู้จักพอ เมื่อเรารู้จักพอแล้วเราจะไม่รู้สึกว่าเขาแคลน การที่เราทำอะไรใหญ่โตเกินไป เป็นการใช้ต้นทุนสูง เกินกำลังของชาวบ้าน ย่อมนำมาซึ่งการขาดทุน เป็นหนี้สินอยู่ต่อไป”

ในด้านวัฒนธรรมชุมชน พระครูสุภาจารย์วัฒน์ได้ใช้วัฒนธรรมท้องถิ่นในเรื่องการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มาอธิบายร่วมกับหลักธรรมเรื่องการพึ่งพิงอาศัยกันของสรรพสิ่งมาเป็นฐานในการพัฒนาชุมชน การเน้นเอาเรื่องความสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรมที่เห็นเป็นรูปธรรมเด่นชัด ก็คือ ท่านพูดกับผู้บริหารโรงสีข้าว และสมาชิก เมื่อมีการประชุมเพื่อต้องการขยายขนาดกิจการโรงสีว่า “หากผู้บริหารมุ่งเน้นธุรกิจมากเกินไป ก็จะทำให้ขาดการเอาใจใส่ต่อกลุ่มชาวบ้านที่ทำการเกษตรกรรมชาติ เมื่อชาวบ้านฐานล่างขาดการเหลียวแลไม่ได้รับการเอาใจใส่ก็พึ่งตนเองไม่ได้ และละทิ้งการทำการเกษตรกรรมชาติ ในที่สุดโรงสีก็อยู่ไม่ได้” ทำให้เกิดความเข้าใจร่วมกันระหว่างผู้บริหารและสมาชิกของโรงสี ท่านยังได้ให้ทรรศนะอีกว่า “สังคมชนบทอ่อนแอเพราะคนในสังคมล้มความสัมพันธ์ในระบบความเป็นเครือญาติและความสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรม เอาวัตถุและเงินตราเป็นหลักในการดำเนินชีวิตจนละเลยการแสดงความรักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ โอบอ้อมอารีต่อกัน จนกระทั่งชุมชนจะไม่สามารถพึ่งตนเองอยู่อย่างเข้มแข็งได้”

ในด้านสิ่งแวดล้อม พระครูสุภาจารย์วัฒน์ใช้หลักธรรมเรื่องการพึ่งพิงกันของสรรพสิ่งมาอธิบาย ชี้แจงให้ชาวบ้านเห็นถึงคุณประโยชน์ของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมว่า การดำเนินชีวิตของชาวบ้านต้องเกี่ยวพันกับสิ่งแวดล้อมทุกชนิด เช่น ดิน น้ำ พืช สัตว์ และคน สิ่งเหล่านี้ไม่อาจแยกขาดจากการดำเนินชีวิตของมนุษย์ได้ ไม่ว่าจะเป็นด้านการทำมาหากิน ด้านสุขภาพ เป็นต้น สิ่งแวดล้อมทุกชนิด ล้วนมีความสัมพันธ์เอื้อเฟื้อเกื้อกูลต่อกัน ขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งไม่ได้ เพราะการดำรงอยู่อย่างเหมาะสมของ แต่ละชนิดหมายถึงการคงอยู่ของระบบของคร่อม หากขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งไป จะเกิดผลกระทบต่อระบบ การดำเนินชีวิตของสิ่งมีชีวิตทุกชนิดและมีผลกระทบต่อมนุษย์โดยตรง

6.3.2 กลวิธีการดำเนินงานการพัฒนาชนบท

จากรูปแบบการพัฒนาชนบททั้ง 3 รูปแบบ พบว่า พระสงฆ์นักพัฒนาทั้ง 4 กรณีใช้กลวิธีการดำเนินงานพัฒนาชนบทแบบพึ่งตนเอง โดยที่พระสงฆ์ทั้ง 4 กรณีจะเริ่มดำเนินการพัฒนาจากพื้นฐาน ความเป็นอยู่ของประชาชน เช่น ดูแลสุขภาพแวดล้อม ความพร้อม วัฒนธรรมของคนในชุมชนเสียก่อน จึงค่อยจัดทำโครงการพัฒนา เช่น โครงการส่งเสริมเกษตรกรในครอบครัวของพระครูศีลวราภรณ์ สามารถประสบความสำเร็จได้ เพราะสภาพแวดล้อมภายในหมู่บ้านมีความเหมาะสมต่อการทำการเกษตร เริ่มจากสิ่งเล็กๆ น้อยๆ ไปสู่สิ่งที่ใหญ่ขึ้นและจากสิ่งง่ายๆ ไปสู่สิ่งที่ยากขึ้น เช่น หลังจากที่พระครูศีลวราภรณ์ได้รับแรงศรัทธาให้ชาวบ้านลดละอบายมุขแล้ว ท่านได้จัดทำโครงการสัจจะออมทรัพย์ขึ้นมารองรับ ด้วยเห็นว่า เมื่อชาวบ้านลดละเลิกอบายมุขได้แล้ว ก็จะมีเงินเหลือเก็บออม ท่านจึงได้แนะนำให้ชาวบ้าน จัดการประหยัดคอดออมตามหลักที่กฎธัมมิกัตถประโยชน์

อย่างไรก็ตาม แม้กลวิธีการดำเนินงานพัฒนาชนบทแบบพึ่งตนเองจะมีลักษณะคาบเกี่ยวกับ กลวิธีการพัฒนาของพระสงฆ์ทั้ง 4 กรณีนี้ ไม่ใช่กลวิธีการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมอย่างเต็มรูปแบบและ ครบวงจร กล่าวคือ ท่านเปิดโอกาสให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในขั้นดำเนินการเท่านั้น ซึ่งประเด็นนี้

จะได้อภิปรายโดยละเอียดในหัวข้อปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนา

นอกจากนี้เมื่อพิจารณาถึงรูปแบบและกลวิธีในการดำเนินการพัฒนาตามแนวคิดหลักการพัฒนาชนบทแล้ว ของพระสงฆ์นักพัฒนาทั้ง 4 กรณี พบว่า มีรูปแบบและกลวิธีในการดำเนินงานที่สอดคล้องกับงานวิจัยของพินิจ ลาภนันทน์ (2529:77) สามารถจำแนกได้เป็น 4 ลักษณะใหญ่ ๆ คือ

1) **เป็นผู้นำการพัฒนา** รูปแบบและกลวิธีในการดำเนินลักษณะนี้ ได้แก่ การที่คนในชุมชนขาดจิตสำนึกและความตื่นตัวในการพัฒนาท้องถิ่นของตน เมื่อมีปัญหาต่าง ๆ ก็มักจะไม่ได้คิดค้นรื้อต่อสู่ปัญหา ดังนั้น พระสงฆ์จึงพยายามณรงค์เพื่อให้เกิดการตื่นตัวของคนในชุมชนหันมาต่อสู้กับปัญหาของตน โดยการพัฒนาด้านจิตใจ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการละอวยมุขต่าง ๆ ซึ่งการดำเนินงานในรูปแบบนี้มักจะเป็นการทำงานในลักษณะทำงานคนเดียว เนื่องจากผู้ใหญ่วัยหรือผู้นำอื่น ๆ ในชุมชนมักไม่ได้สนใจที่จะประสานงานด้วย

รูปแบบลักษณะการทำงานเช่นนี้ จะพบในช่วงระยะเวลาเริ่มต้นของการดำเนินงานด้านการพัฒนาเสมือนกับเป็นบทท้าทายหรือบทพิสูจน์ถึงความตั้งใจจริงในการทำงานด้านการพัฒนาของพระสงฆ์เมื่อชุมชนเริ่มเห็นผลสำเร็จของการพัฒนาในระดับหนึ่งแล้ว จึงจะเข้าร่วมกับโครงการ อย่างเช่นในกรณีของพระครูปริยัติปัญญาวุฒ วัดโคกงาม จังหวัดเลย ที่ระยะแรกๆ ของการดำเนินงานพัฒนา ท่านต้องเป็นผู้คิดเอง ดำเนินงานเอง และมักจะได้รับการปฏิเสธในการให้ความร่วมมือจากผู้นำบ้าน ท่านจึงปรับวิธีการโดยการพัฒนาสภาพแวดล้อมของวัดให้ร่มรื่น ด้วยการปลูกต้นไม้ พร้อมกับเขียนป้ายสวดมนต์ คำคม คติธรรม นำไปติดที่ต้นไม้ เมื่อสภาวะแวดล้อมเอื้อต่อการเข้าวัดปฏิบัติธรรมมากขึ้น ท่านเริ่มอบรมสั่งสอนจริยธรรมให้ลดจากอบายมุขแล้วณรงค์ให้คนในชุมชนร่วมมือกันแก้ไขปัญหาของตน จนสามารถจัดตั้งเป็นกลุ่มสัจจะออมทรัพย์สำเร็จ หรือในกรณีของท่านพระครูศีลวราภรณ์ที่ท่านใช้หลักการของการให้สิ่งทดแทนเข้ามาณรงค์ให้ชาวบ้านหลีกเลี่ยงหนีจากอบายมุขต่างๆ เช่น การให้รางวัลแก่ผู้ปฏิบัติดี เมื่อชาวบ้านคนใดตั้งใจแก้ไขปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของตนในการลดละเลิกอบายมุข ท่านก็จะยกย่องเชิดชูบุคคลนั้น ครอบครัวนั้น ให้เป็นตัวอย่างแก่ชุมชนในทุกโอกาส เพื่อเป็นกำลังใจแก่ผู้ตั้งใจทำความดี นอกจากนี้ ยังได้จัดหาทุนในการประกอบอาชีพให้และมอบทุนการศึกษาให้แก่บุตร เป็นต้น

2) **เป็นผู้ประสานงานโครงการ** รูปแบบการดำเนินงานในลักษณะนี้พระสงฆ์จะอยู่ในฐานะของสื่อกลางที่ทำหน้าที่ในการประสานงานด้านการพัฒนาต่างๆ ระหว่างชุมชนกับหน่วยงานของรัฐหรือองค์กรเอกชนที่เห็นว่าสามารถเอื้ออำนวยต่อการพัฒนาของชุมชนได้ ในขณะเดียวกันก็พยายามผลักดันให้ผู้นำชุมชนและประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของตนร่วมกัน ซึ่งการทำงานในลักษณะนี้จะเป็นการประสานงานกับทุกฝ่ายทั้งภายในและภายนอกชุมชน โดยภายในจะประสานงานกับผู้นำชุมชนเพื่อกระตุ้นให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา ขณะเดียวกันก็พยายามประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ จากนอกชุมชน เพื่อขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานอื่นทั้งจากภาครัฐและเอกชนเพื่อจัดทำโครงการหรือกิจกรรมต่างๆ ในการแก้ไขปัญหาของชุมชนและตอบสนองต่อความจำเป็นพื้นฐานของชาวบ้าน เช่น ในกรณีศึกษาของพระครูสุธีปริยัตโยดม วัดชัยศรี จ.ขอนแก่น จนทำให้

ชาวบ้านสามารถพึ่งตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ หรือโครงการกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ โครงการส่งเสริมไร่นาสวนผสมของบ้านโนนเมืองนี้ ท่านพระครูศีลวราภรณ์ร่วมกับผู้นำชุมชน นักวิชาการ นักพัฒนา ระดมความคิดความร่วมมือแนะนำ อบรมด้านวิชาการและการจัดการจนโครงการประสบความสำเร็จ และเป็นตัวอย่างให้แก่ชุมชนอื่น

3) **เป็นที่เลี้ยงของชาวบ้าน** เป็นรูปแบบการพัฒนาที่พยายามเสริมสร้างการพึ่งตนเองของชาวบ้าน โดยพยายามผลักดันให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาตนเองทุกขั้นตอน เริ่มตั้งแต่การคิดริเริ่มโครงการพัฒนาโดยชาวบ้าน พระสงฆ์เป็นเพียงผู้คอยกระตุ้นเร่งเร้าและคอยชี้แนะแนวทางการแก้ไขปัญหา รวมทั้งการติดต่อขอความสนับสนุนจากหน่วยงานหรือองค์กรต่างๆ จากนอกชุมชนที่พอจะให้การสนับสนุนทั้งทางด้านงบประมาณหรือวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็นในการดำเนินงานได้ เช่น กรณีโรงเรียนมัธยมรัชธรรมชาติ จังหวัดยโสธร ที่ท่านพระครูสุภาจารย์วัฒน์ได้พยายามกระตุ้นจิตสำนึกการตื่นตัวของคนในชุมชนให้ชาวบ้านเกิดความเห็นอกเห็นใจกัน รวมกลุ่มช่วยเหลือซึ่งกันและกัน จนสามารถระดมเงินทุนทั้งจากภายในและภายนอกชุมชนนำมาเป็นเงินทุนในการสร้างโรงเรียนสำเร็จ โดยใช้เวลาไม่ถึงปี นอกจากนี้ท่านยังได้ส่งเสริมให้ชาวบ้านจัดโครงการสมุนไพรรักษาโรคเพื่อการพึ่งตนเอง โดยท่านได้ชี้แนะแนวทางการทำงานให้กับชาวบ้าน รวมทั้งประสานความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่รัฐ เอกชนและชาวบ้าน ได้มีการประชุมร่วมกันหลายครั้งจนเกิดการตั้งเป็น “ชมรมหมอยาพื้นบ้าน”

4) **เป็นผู้สงเคราะห์** เป็นรูปแบบที่ผสมผสานระหว่างการพัฒนากับการสงเคราะห์ชุมชน กล่าวคือ พระสงฆ์จะอยู่ในฐานะเป็นผู้จัดหาบริการ และดำเนินกิจกรรมทั้งหมดโดยชาวบ้านเป็นผู้รับบริการโดยชาวบ้านไม่ต้องคิดริเริ่มหรือออกแรงทำงานเพียงแต่คอยรับประโยชน์จากงานสังคมพัฒนาเหล่านั้น ซึ่งเป็นการทำงานในลักษณะแบบสงเคราะห์ชุมชน เช่น การจัดตั้งศูนย์พัฒนาเด็กเล็กและการจัดตั้งโรงเรียนพุทธเกษตรในกรณีศึกษาท่านพระครูศีลวราภรณ์ วัดโนนเมือง จังหวัดนครราชสีมา เป็นต้น

โดยสรุปแล้วจะเห็นได้ว่ารูปแบบและกลวิธีในการดำเนินงานพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ตามที่กล่าวมานั้นเป็นการดำเนินการเพื่อบำบัดทุกข์ คือปัญหาต่างๆ ที่ดำรงอยู่ในชุมชน เช่น ปัญหาอบายมุข ยาเสพติด ความยากจน สิ่งแวดล้อม และสุขภาพ เป็นต้น ให้เบาบางและหมดไป เพื่อบำรุงสุข คือส่งเสริมศักยภาพและภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชุมชนให้ปรากฏผลออกมาในลักษณะการดำเนินกิจกรรม การรวมกลุ่ม การมีส่วนร่วม เกิดจิตสำนึกและความภาคภูมิใจในวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนจนชาวบ้านสามารถพึ่งตนเองอย่างมีศักดิ์ศรีและเพื่ออนุเคราะห์เกื้อกูลแก่ชาวบ้านโดยพระสงฆ์เป็นผู้ริเริ่มเป็นผู้จัดหาบริการและดำเนินกิจกรรมทั้งหมด แต่ผลประโยชน์และความสุขตกอยู่กับชาวบ้าน โดยรูปแบบและกลวิธีในการดำเนินงานพัฒนาทั้งหมดของพระสงฆ์นั้น สรุปโดยสังเขป คือรูปแบบและกลวิธีที่มีส่วนร่วม การพึ่งตนเอง การกระตุ้นจิตสำนึก และการสงเคราะห์พัฒนา ดังรายละเอียดตามที่กล่าวแล้ว

6.4 ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานการพัฒนาชนบท

จากการศึกษาวิเคราะห์บทบาทและรูปแบบการดำเนินงานพัฒนาชนบทของพระสงฆ์พบว่า มีสิ่งที่เป็นปัญหาและอุปสรรคซึ่งส่งผลกระทบต่อความสำเร็จตามเป้าหมายของการพัฒนาอยู่มาก ปัญหาและอุปสรรคดังกล่าวสืบเนื่องมาจากความขัดแย้งระหว่างบทบาทตามอุดมคติ บทบาทตามความคาดหวัง และบทบาทที่ปฏิบัติจริง กล่าวคือพระสงฆ์ยึดมั่นอยู่ในบทบาทที่ตนคาดหวังตามที่ตนวินิจฉัย ขณะที่ชาวบ้านก็ยึดมั่นอยู่ในบทบาทที่ตนคาดหวังซึ่งตรงข้ามกับบทบาทที่ปฏิบัติจริงของพระสงฆ์ จึงก่อให้เกิดการขาดการมีส่วนร่วมจากชาวบ้าน ถูกขัดขวางจากผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่น ชาวบ้านขาดความเข้าใจในวัตถุประสงค์และการดำเนินงานพัฒนาของพระสงฆ์ ประกอบกับพระสงฆ์ไม่มีวิธีการใหม่ๆ แต่มีข้อจำกัดและขาดการเป็นตัวของตัวเองเพราะถูกรอบงำจากอำนาจรัฐ การเมืองท้องถิ่น บางครั้งจึงกลายเป็นเครื่องมือให้นักการเมืองท้องถิ่นเจริญเติบโต และการที่พระสงฆ์ต้องดำเนินงานพัฒนาอยู่ภายใต้กรอบโครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ก็เป็นอุปสรรคต่อความก้าวหน้าในงานพัฒนาของพระสงฆ์ด้วยเช่นกันซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้นำไปสู่ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ดังนี้

6.4.1 ปัญหาถูกขัดขวางจากผู้นำชุมชนหรือผู้มีอิทธิพลในชุมชน

ปัญหาถูกขัดขวางจากผู้นำชุมชนหรือผู้มีอิทธิพลในชุมชน ซึ่งอาจจะเป็นผู้ใหญ่บ้าน กำนัน นายทุน พ่อค้า ข้าราชการ หรือชาวบ้านบางคน และจะถูกต่อต้านโจมตีต่างๆ นานา หรือบางแห่งถึงขั้นทำลายทรัพย์สินของวัด จนกระทั่งทำให้ชาวบ้านที่ศรัทธาใจไว้เขวตามไป ซึ่งปัญหานี้จะพบในระยะเริ่มต้นของการทำงาน แต่เมื่อชาวบ้านเห็นว่า พระสงฆ์มีความมุ่งมั่นที่จะช่วยเหลือทำนุบำรุงชาวบ้านและชุมชน ก็จะทำให้การยอมรับและสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมของพระสงฆ์ เช่น กรณีศึกษาพระครูศีลวราภรณ์ วัดโนนเมือง ที่ท่านรณรงค์ในการลดละเลิกอบายมุขในหมู่บ้าน ทำให้ร้านค้าที่จำหน่ายสุราบูหรี หรือกลุ่มนักเล่นการพนันสูญเสียดอกเบี้ยประโยชน์ ทำการขัดขวางการทำงานของท่านด้วยวิธีต่างๆ ทั้งการออกไปปลิวโจมตี ยุยงชาวบ้านไม่ให้เชื่อฟัง รวมถึงทำลายทรัพย์สินของวัด เป็นต้น

6.4.2 ปัญหาอันเนื่องมาจากหน่วยงานของรัฐ

ปัญหาอันเนื่องมาจากหน่วยงานของรัฐ เป็นปัญหาที่เกิดจากลักษณะงานที่ซับซ้อนกับหน่วยงานรัฐ และขาดการทำความเข้าใจต่อกัน เช่น ในกรณีศึกษาของพระครูศีลวราภรณ์ วัดโนนเมือง ที่ท่านจัดตั้งโครงการโรงเรียนมัธยมศึกษาวัดโนนเมืองขึ้น เป็นการส่งเสริมการศึกษาแบบให้ฟรี ซึ่งมีผู้ปกครองในอำเภอขามสะแกแสงให้ความสนใจ ส่งบุตรหลานเข้ามาับการศึกษาเป็นจำนวนเพิ่มขึ้น ส่งผลให้เกิดความขัดแย้งกับโรงเรียนของรัฐและเอกชนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่อำเภอขามสะแกแสง เนื่องจากมีปริมาณเด็กนักเรียนลดลง ซึ่งท่านก็ได้แก้ปัญหาโดยการไม่รับเด็กนักเรียนที่อยู่ใกล้กับโรงเรียนของรัฐ

และเอกชนดังกล่าว เพื่อลดปัญหาความขัดแย้ง หรือในกรณีของท่านพระครูสุภาจารวัฒน์ วัดท่าลาด จ.ยโสธร ในชุมชนที่ท่านพำนักอยู่ได้มีหน่วยงานของรัฐเข้ามาทำงานในพื้นที่หลายหน่วยงาน แล้วแย่งชิงผลงานกัน ทำให้ชาวบ้านเกิดความสับสน จนนำไปสู่ความแตกแยกและต้องหยุดการดำเนินงานไประยะหนึ่ง ท่านจึงได้ชี้แนะให้ชาวบ้านพิจารณาว่า กิจกรรมใดที่ชาวบ้านได้รับประโยชน์มากที่สุด และทำงานกับชาวบ้านด้วยความบริสุทธิ์ใจ ก็ทำให้ชาวบ้านเข้าร่วมกับหน่วยงานนั้น ผลลัพธ์คือ ทำให้เกิดการหันหน้าเข้าหากันมากขึ้น

6.4.3 ปัญหาชาวบ้านไม่เข้าใจวัตถุประสงค์และไม่เห็นความสำคัญ

ปัญหาชาวบ้านไม่เข้าใจวัตถุประสงค์และไม่เห็นความสำคัญการดำเนินงานด้านการพัฒนาของพระสงฆ์ ซึ่งชาวบ้านจำนวนไม่น้อยยังไม่เข้าใจว่า ทำไมพระสงฆ์จึงต้องเข้ามามีบทบาทในการพัฒนา หรือบางแห่งก็ไม่แน่ใจว่างานพัฒนาของพระสงฆ์จะช่วยแก้ปัญหาของตนได้ พระสงฆ์จึงต้องสร้างความมั่นใจและเชื่อมั่นให้แก่ชาวบ้าน รวมถึงนำหลักธรรมมาใช้อบรมสั่งสอนเพื่อสร้างความศรัทธาให้แก่ชาวบ้าน ด้วยการพิสูจน์ให้เห็นว่า ผลที่เกิดจากการดำเนินงาน จะก่อประโยชน์ให้แก่ชุมชน และสามารถแก้ปัญหาที่ชาวบ้านเผชิญอยู่ได้ เช่น กรณีพระครูสุภาจารวัฒน์ วัดท่าลาด ที่ท่านได้แนะนำให้ชาวบ้านทำการเกษตรธรรมชาติและเกษตรปลอดสารพิษ แต่ชาวบ้านไม่ค่อยยอมรับ เพราะยังเคยชินอยู่กับการทำการเกษตรแบบเดิม และไม่มั่นใจว่าจะช่วยเพิ่มรายได้ให้กับตนได้ ท่านจึงให้ญาติของท่านทดลองทำเป็นตัวอย่าง เมื่อเห็นผลแล้ว ชาวบ้านจึงเริ่มสนใจหันมาทำตาม เป็นต้น

6.4.4 ปัญหาขาดกำลังคนในการดำเนินงาน

ปัญหาขาดกำลังคนในการดำเนินงาน รวมทั้งผู้ช่วยในการติดตามผลงาน จึงทำให้พระนักพัฒนาซึ่งเป็นผู้นำในการพัฒนาต้องแบกรับภารกิจมาก และต้องทุ่มเทเสียสละเวลาให้กับชุมชน จนทำให้ไม่มีเวลาสำหรับการภาวนาเพื่อก้าวไปสู่เป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาสำหรับตนเอง และมักเอาปัญหาของชาวบ้านมาเป็นอารมณ์จนสร้างความทุกข์ให้กับตนเอง

6.4.5 ปัญหาขาดการมีส่วนร่วมในการพัฒนาของชาวบ้าน

จากแนวความคิดที่ว่า การพัฒนาชนบทให้ได้ผลอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืนนั้น ประชาชนในชุมชนควรมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการพัฒนา เพราะการเปิดโอกาสให้ประชาชนหรือชาวบ้านได้เข้ามามีส่วนรวมในการพัฒนาจะทำให้พวกเขารู้สึกเป็นเจ้าของโครงการพัฒนาและทำนุบำรุงสิ่งที่พวกเขาได้สร้างขึ้นมาอย่างไรก็ตามสิ่งที่สำคัญที่สุดในการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาได้แก่ การทำให้ชาวบ้านมีความรู้ในการวิเคราะห์ปัญหา วิจัยสาเหตุแห่งปัญหาและสังเคราะห์กลยุทธ์ใน

การแก้ไขปัญหา กล่าวโดยสรุป การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท หมายถึง การให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจในกิจกรรมของโครงการการดำเนินงานพัฒนาชนบททุกขั้นตอน ตั้งแต่การวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาและจัดลำดับความสำคัญของปัญหาการเลือกวิธีและวางแผนในการแก้ไขปัญหา การดำเนินงานตามแผนและขั้นสุดท้าย คือการติดตามและประเมินผล

ตามแนวทางการพัฒนาโดยพระสงฆ์จะเห็นได้ว่า ชาวบ้านหรือประชาชนไม่ได้มีส่วนร่วมในโครงการพัฒนาครบทุกขั้นตอน โดยส่วนใหญ่แล้วพระสงฆ์จะเป็นผู้วิเคราะห์ปัญหาเสนอแนวทางแก้ไขและติดตามประเมินผล ชาวบ้านจะเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานทั้งสิ้น สาเหตุของการขาดการมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา เสนอแนวทางแก้ไขและติดตามประเมินผล อาจเนื่องมาจากพระสงฆ์นักพัฒนามักจะแสดงบทบาทเป็นผู้รู้และนักวิจัย ประกอบกับบทบาทที่ประชาชนมักจะกำหนดให้วัดและพระสงฆ์ในแง่ของการประชาสัมพันธ์ สงบบทบาทนี้อาจทำให้ประชาชนไม่มีแรงกระตุ้นที่จะแสดงบทบาทเป็นผู้รู้และนักวิจัย รวมทั้งการพึ่งตนเองในด้านภูมิปัญญาและการดำรงชีพ ยกตัวอย่างเช่น เทคนิคในการพัฒนาด้วย 3 จ. ของพระครูสุธีปริยัตโยดม กล่าวคือ จ. ที่ 1 ยามจนต้องมีคนหยิบยื่นให้ จ.ที่ 2 ยามเจ็บ ต้องไปเยี่ยมเยียนถามไถ่ จ.ที่ 3 ยามจาก ต้องไปช่วยเหลือปลอบใจ ในกรณีการพัฒนาการศึกษาของพระครูปริยัติปัญญาวุฒและพระครูศีลวราภรณ์ ท่านก็เน้นให้มีการพัฒนาในลักษณะการประชาสัมพันธ์อยู่มาก เช่น การตั้งศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก การเปิดโรงเรียนพุทธศาสนาวินาศาติย์ การตั้งโรงเรียนมัธยมพุทธเกษตร และการจัดวัดให้เป็นสถานที่เหมาะสมแก่การปฏิบัติธรรม เป็นต้น

สรุปได้ว่า พระสงฆ์นักพัฒนามักจะเน้นการสั่งสอนธรรมเพื่อการละอบายมุข หรือสอนศีลธรรมมากกว่าการสอนให้ชาวบ้านนำหลักพุทธธรรม เช่น อริยสัจ 4 ไปวิเคราะห์ชุมชนหรือสังคม ดังนั้นพระสงฆ์นักพัฒนาจะต้องหันมาให้ความสนใจกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับการคิดวิเคราะห์ปัญหาและหาทางแก้ไขปัญหาด้วยตนเองให้มากขึ้น โดยการกระตุ้นการเรียนรู้ให้กับชาวบ้าน หรือสร้างแหล่งเรียนรู้และเครือข่ายการเรียนรู้ในชุมชนด้วยวิธีการอันหลากหลาย จนชาวบ้านสามารถพึ่งตนเองได้ทั้งในทางปัญญาและทางเศรษฐกิจ

6.5 ข้อเสนอแนะแนวทางการแก้ไขปัญหา

บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบททั้ง 4 กรณีนี้ เป็นอุทธาหรณ์ประการหนึ่งที่ทำลายทัศนคติของบุคคลฝ่ายต่างๆ เกี่ยวกับภาพลักษณ์ในอุดมคติของพระสงฆ์และเป็นเครื่องเตือนใจว่า ครอบงำที่รัฐยังไม่อาจแก้ปัญหาของชุมชนได้อย่างทั่วถึง พระนักพัฒนาก็ยังคงเป็นความจำเป็นของชุมชน จากการศึกษาเกี่ยวกับลักษณะบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบทครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้พบปัญหาอุปสรรคจากการดำเนินงานพัฒนา อาจสรุปเป็นข้อเสนอแนะแนวทางการแก้ไขปัญหา มีดังนี้

- 1) พระสงฆ์นักพัฒนาควรพยายามเข้าไปสร้างความสัมพันธ์ให้ทั่วถึงทั้งผู้นำชุมชน และชาวบ้าน และพยายามชักจูงบุคคลที่มีอิทธิพลในชุมชน ให้เข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนาเพื่อลดปัญหาที่

เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินงาน

2) พระสงฆ์ที่เป็นผู้นำในการพัฒนาควรพยายามใฝ่หาความรู้เพิ่มเติมทั้งโดยการศึกษาค้นคว้า หรือเข้ารับการฝึกฝนอบรม หรือการประชุมสัมมนา เพื่อให้เกิดการพัฒนาทางความคิด และมีแนวทางการพัฒนาที่เหมาะสมต่อสภาพปัญหา หรือบริบทของชุมชน

3) พระสงฆ์นักพัฒนาจำเป็นต้องมีวัตรปฏิบัติอันดีงามตามพระธรรมวินัย และมีเมตตาธรรมเป็นที่ตั้ง เพื่อเป็นแบบอย่างของชุมชน และทำให้การพัฒนาได้ผลจริงจัง หากพระสงฆ์นักพัฒนาไม่เป็นผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ย่อมทำให้ชุมชนขาดความเชื่อมั่นศรัทธา และอาจนำทางประชาชนไปนอกแนวทางแห่งพุทธธรรม

4) พระสงฆ์นักพัฒนาจำเป็นต้องประสานงานกับรัฐและคณะสงฆ์เพื่อความสะดวกและความสำเร็จในการพัฒนา โครงการใดที่สามารถประสานกับรัฐได้ก็ควรจะร่วมมือกัน เพื่อมิให้งานพัฒนาเป็นไปโดยซ้ำซ้อน ต่างคนต่างทำ ซึ่งนอกจากไม่ประสบความสำเร็จแล้วยังสิ้นเปลืองงบประมาณโดยไร้ประโยชน์อีกด้วย

5) พระสงฆ์นักพัฒนาควรอยู่ประจำพื้นที่ที่ทำการพัฒนาและมีเวลาให้ชาวบ้านมากพอสมควร เพื่อจะได้สร้างความใกล้ชิดและความสัมพันธ์กับประชาชนในทางที่จะเป็นประโยชน์ต่อการถ่ายทอดหลักพุทธธรรมและจูงใจชาวบ้านให้สนใจงานพัฒนาชุมชนของตน และพระสงฆ์นักพัฒนาไม่ควรรับกิจนิมนต์ภายนอกมากเกินไป จนไม่สามารถมีเวลาอยู่ประจำวัดและอาจทำให้ประชาชนรู้สึกว่าคุณถูกทอดทิ้งให้อยู่กับโครงการพัฒนาตามลำพัง

6) พระสงฆ์นักพัฒนาต้องฝึกฝนพระสงฆ์ภายในวัดให้เข้าร่วมในงานพัฒนาเพื่อเป็นผู้ช่วยในการประสานงาน และยังเป็นการผลิตซ้ำทางความคิด และสร้างบุคลากรไว้รองรับการทำงานต่อไปในอนาคต

บทที่ 7

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาบทธาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้กำหนดวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะบทธาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท ศึกษาแนวคิด หลักการ และวิธีการทำงาน รูปแบบและกลวิธี และศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานพัฒนาชนบท โดยเลือกพื้นที่ศึกษาและพระสงฆ์นักพัฒนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำนวน 4 รูป โดยเลือกตามเขตปกครองของคณะสงฆ์ คือ 1) พระครูปริยัติปัญญาวุฒ วัดโคกงาม จังหวัดเลย ภาค 8, 2) พระครูสุธีปริยัตโยดม วัดชัยศรี จังหวัดขอนแก่น ภาค 9, 3) พระครูสุภาจารวัฒน์ วัดท่าลาด จังหวัดยโสธร ภาค 10 และ 4) พระครูศีลวราภรณ์ วัดโนนเมือง จังหวัดนครราชสีมา ภาค 11

โดยการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นวิธีในการทำการศึกษา โดยรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง และรวบรวมข้อมูลภาคสนาม โดยการใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) การสัมภาษณ์ทั้งแบบเป็นทางการ (formal interview) และไม่เป็นทางการ (Informal Interview) และการจดบันทึกภาคสนาม (field record)

7.1 สรุปผลการศึกษา

การศึกษานี้ทำให้ทราบถึงลักษณะบทธาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ปฏิบัติจริงในปัจจุบัน ซึ่งผลของการศึกษาสามารถสรุปตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้สามารถสรุปผลการศึกษาได้ดังนี้

7.1.1 สรุปลักษณะบทธาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

7.1.1.1 ลักษณะบทธาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบทตามหลักการทฤษฎีบทบาท

บทธาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สรุปตามหลักการของทฤษฎีบทบาทได้เป็น 3 ลักษณะใหญ่ๆ คือ

(1) บทบาทที่กำหนดไว้ในสังคมหรือบทบาทตามอุดมคติ ได้แก่ บทบาทในการเผยแผ่พระธรรม บทบาทในการเป็นผู้นำพิธีกรรมทางศาสนา บทบาทในการจัดการศึกษา บทบาทในด้าน

การอบรมสั่งสอนจริยธรรมประชาชน บทบาทด้านการทำนุบำรุงและพัฒนาวัฒนธรรม ตลอดจนการประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมวินัย เพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ประชาชน

(2) บทบาทตามความรู้สึกรู้สึกที่ได้รับรู้ ได้แก่ บทบาทในการพัฒนาด้านจริยธรรมของชุมชน บทบาทในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมแก่ชุมชน เช่น การส่งเสริมด้านเกษตร การพัฒนาสุขภาพอนามัยและสิ่งแวดล้อม การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นต้น

(3) บทบาทที่พระสงฆ์ปฏิบัติจริง เป็นบทบาทที่พระสงฆ์สามารถปฏิบัติได้จริงในสภาพการณปัจจุบัน ได้แก่ บทบาทในการสั่งสอนธรรมและส่งเสริมให้ชาวบ้านทำบุญกุศลต่างๆ บทบาทของผู้เรียนรู้และวิจัย บทบาทในการให้การศึกษา บทบาทเป็นผู้ปลุกจิตสำนึก บทบาทในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม บทบาทผู้ประสานงาน บทบาทผู้ส่งเสริมพัฒนาภูมิปัญญาชาวบ้าน และบทบาทผู้รวมกลุ่ม เป็นต้น

7.1.1.2 ลักษณะบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบทตามหลักการของแนวคิดเกี่ยวกับพุทธศาสนากับสังคม

จากหลักการของแนวคิดเกี่ยวกับพุทธศาสนากับสังคม สามารถสรุปบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบทได้ 3 ลักษณะ คือ

(1) บทบาทที่เป็นพลังในการสร้างสรรค์บูรณาการสังคม ได้แก่ บทบาทด้านการจัดโครงการบรรพชาอุปสมบทแก่เยาวชน การเทศนาสั่งสอนประชาชนในโอกาสต่างๆ การรณรงค์ต่อต้านยาเสพติดและอบายมุข การจัดสอนศาสนศึกษาแก่เยาวชนและประชาชนทั่วไป

(2) บทบาทในการส่งเสริมปลูกฝังทัศนคติและค่านิยมแก่สมาชิกของสังคม ได้แก่ การที่พระสงฆ์ดำเนินกิจกรรมอันเป็นการส่งเสริมและปลูกฝังทัศนคติและค่านิยมตามพุทธธรรมแก่ประชาชน เช่น ทัศนคติและค่านิยมในการดำรงชีพแบบพอเพียง การประหยัด อดออม ความเพียร ความอดทน ความกตัญญู เป็นต้น

(3) บทบาทในการช่วยลดช่องว่างทางสังคม ได้แก่ บทบาทด้านการจัดการศึกษา การส่งเสริมการพัฒนา การสร้างอาชีพสร้างงานและรายได้แก่ชุมชน เป็นต้น

7.1.1.3 ลักษณะบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบทตามหลักการของทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่

ลักษณะบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบทตามหลักการของทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ สรุปได้เป็น 3 ลักษณะ ดังนี้

(1) บทบาทที่ตอบสนองความต้องการพื้นฐานด้านร่างกายและจิตใจ ได้แก่ บทบาทใน

การพัฒนาด้านปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีพ และทางด้านสติปัญญาของชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีความเข้มแข็งสามารถพึ่งพาตนเองได้

(2) บทบาทที่ตอบสนองต่อความต้องการทางด้านสังคม ได้แก่ บทบาทเป็นผู้นำการพัฒนา เป็นผู้นำประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรม และบทบาทเป็นผู้รวมกลุ่ม เป็นต้น

(3) บทบาทที่สนองตอบความต้องการเชิงสัญลักษณ์ ได้แก่ บทบาทในการส่งเสริมสร้างสรรค์และพัฒนาสิ่งที่เป็นสัญลักษณ์ทั้งทางวัตถุและจิตใจของชุมชน อันแสดงถึงความเป็นตัวตน ความเป็นนามิตาทางสังคม และศักดิ์ศรีของหมู่บ้าน เช่น การส่งเสริมด้านวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของท้องถิ่นอย่างเป็นรูปธรรม การพัฒนาวัดซึ่งเป็นศูนย์กลางทางด้านศาสนสถานของหมู่บ้าน การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของหมู่บ้าน เป็นต้น

7.1.2 สรุปแนวคิดหลักการและวิธีการทำงานในการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์

แนวคิดของพระสงฆ์ในการทำงานพัฒนาชนบท ที่เป็นกรณีศึกษาทั้ง 4 กรณี คือ การใช้หลักการพัฒนาจิตใจพร้อมกับการพัฒนาทางด้านวัตถุ ซึ่งเป้าหมายของการพัฒนาคือการปลดปล่อยตนเองให้พ้นจากความทุกข์ทั้งทางกายและทางจิตใจ โดยการให้ความสำคัญกับความสุขทางจิตใจอันเกิดจากการมีอิสรภาพที่พึ่งตนเองได้ และความเข้มแข็งของบุคคลและชุมชน เพื่อสร้างจิตสำนึกในการอยู่ร่วมกัน จิตสำนึกในการรวมกลุ่ม เพื่อช่วยแก้ปัญหาให้แก่ชาวบ้าน ให้มีสภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และยึดหลักการให้ชาวบ้านพึ่งตนเองให้มากที่สุด ซึ่งในการดำเนินงานการพัฒนานั้น พระสงฆ์ได้ประยุกต์แนวคิดและหลักการพัฒนาตามแนวพุทธธรรมตามหลักอริยสัจ 4 หลักศีลธรรม หลักการพึ่งตนเอง และหลักพุทธานุคุณ เป็นต้น

7.1.3 สรุปรูปแบบและกลวิธีในการดำเนินงานการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์

ในการดำเนินงานพัฒนาชนบทของพระสงฆ์นั้น สามารถสรุปรูปแบบการพัฒนาชนบทได้ 3 รูปแบบ คือ (1) รูปแบบการพัฒนาแบบผสมผสาน ที่ครอบคลุมทั้งด้านกิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา ศาสนา และสิ่งแวดล้อม โดยมีพระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นผู้นำหรือผู้ประสานงาน เพื่อให้เกิดการผสมผสานกันระหว่างวงจรของการดำเนินชีวิต (2) รูปแบบการพัฒนาแบบมุ่งเฉพาะกลุ่ม เป็นรูปแบบที่คำนึงถึงคนเดือดร้อนก่อนเป็นหลัก เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยปัจจัย 4 และได้รับการทางสังคมที่จำเป็น (3) รูปแบบการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน คือ การค้นหาแก่นของวัฒนธรรมชุมชน แล้วนำมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสมัย โดยเน้นหลักการเกื้อกูลกันของสรรพสิ่ง การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน หลักการพึ่งตนเองให้มาก ลดการพึ่งพาผู้อื่นให้น้อยลง

สำหรับกลวิธีในการพัฒนาชนบทนั้นสรุปได้ว่า พระสงฆ์ใช้กลวิธีดำเนินงานพัฒนาชนบทแบบ

เข้าถึงชุมชน แบบการพึ่งตนเอง และแบบการมีส่วนร่วม ส่วนการดำเนินงานแบบสังคมนั้น พระสงฆ์ นักพัฒนาไม่มีอำนาจในการสั่งการบีบบังคับให้ชาวบ้านร่วมพัฒนา แต่เน้นการพัฒนาที่สนองตอบความต้องการของประชาชนโดยใช้กลวิธีดำเนินงานพัฒนาชนบทแบบพึ่งตนเอง ยึดหลักความสัมพันธ์ที่เสมอภาคไม่เอารัดเอาเปรียบกัน ไม่มีการครอบงำกัน ความสัมพันธ์ลักษณะนี้ คือ การช่วยเหลือเกื้อกูลกันที่มีรากฐานแห่งความเสมอภาค โดยเริ่มจากพื้นฐานความเป็นอยู่ของชาวบ้าน จากสิ่งเล็กๆ ไปสู่ความใหญ่ จากความง่ายไปสู่ยาก ไม่เร่งรีบค่อยทำค่อยเป็นไป และพยายามใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นให้มากที่สุด ส่วนกลวิธีการพัฒนาชนบทแบบมีส่วนร่วม นั้น พระสงฆ์เปิดโอกาสให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนการและรับประโยชน์จากการพัฒนาเท่านั้น ซึ่งเมื่อมองจากหลักการพัฒนาชนบทแล้วพบว่า พระสงฆ์มีรูปแบบและกลวิธีในการดำเนินงานพัฒนาชนบท คือ เป็นผู้นำการพัฒนา เป็นผู้ประสานงานโครงการ เป็นพี่เลี้ยงชาวบ้าน และเป็นผู้ส่งเสริมการพัฒนา ตามรายละเอียดที่กล่าวแล้ว

7.1.4 สรุปปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์

ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ นั้น โดยสรุปได้แก่ ปัญหาถูกขัดขวางจากผู้นำหรือผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่น ปัญหาอันเนื่องมาจากหน่วยงานของรัฐ ปัญหาที่ชาวบ้านไม่เข้าใจวัตถุประสงค์และไม่เห็นความสำคัญในงานพัฒนาของพระสงฆ์ ปัญหาขาดกำลังคนในการดำเนินการ และปัญหาขาดการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน

7.2 อภิปรายผลการศึกษา

จากการศึกษาถึงบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือทำให้ทราบถึงบทบาทในการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ในแง่มุมต่างๆ ตามประเด็นคำถามการวิจัยและวัตถุประสงค์การศึกษาที่ตั้งไว้ ซึ่งผลการศึกษาสามารถนำมาอภิปรายได้ดังนี้

7.2.1 ลักษณะบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

จากกรณีศึกษาพระนักพัฒนาทั้ง 4 รูป พบว่าบทบาทในการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์มีลักษณะที่สอดคล้องกับหลักอุดมคติของศาสนาและสนองตอบต่อความคาดหวังและความต้องการของคนในชุมชน กล่าวคือความต้องการของชุมชนที่ต้องการให้พระสงฆ์เป็นผู้นำทางด้านจิตวิญญาณเป็นผู้นำทางด้านจิตใจเผยแผ่ศาสนา ทำให้คนมาสนใจพระพุทธศาสนามากขึ้น รวมทั้งเป็นผู้นำในการประกอบศาสนกิจ และบทบาทที่พระสงฆ์เป็นผู้กำหนดเอง ก็สามารถตอบสนองต่อการแก้ไขปัญหาที่ชุมชนประสบอยู่ เช่น ปัญหาการติดอบายมุข ปัญหานี้สิน ปัญหาด้านการศึกษา ตลอดจนถึงปัญหาสิ่งแวดล้อม

บทบาทดังกล่าวนั้นสะท้อนออกจากกิจกรรมต่างๆ ในการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ ซึ่งสามารถนำมาอภิปรายโดยสังเขปได้ดังนี้

1) **บทบาทในการสั่งสอนธรรม** และส่งเสริมให้ชาวบ้านทำบุญกุศลต่างๆ คือ การชี้แจง หรืออธิบายหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ถูกต้องให้แก่บุคคลระดับต่างๆ โดยเน้นหลักธรรมที่สอดคล้องกับชีวิตประจำวันของชาวบ้าน เพื่อให้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้

2) **บทบาทของผู้เรียนรู้และวิจัย** คือ การแสวงหาความรู้และความเข้าใจในด้านต่างๆ เช่น การพัฒนาชุมชน เทคโนโลยีสื่อสาร เป็นต้น เพื่อใช้ในการทำงานพัฒนา หรือช่วยเหลือชุมชนที่พระสงฆ์พำนักอยู่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3) **บทบาทในการให้การศึกษา** คือ ส่งเสริมให้ความรู้ในด้านต่างๆ แก่ประชาชน เพื่อให้ประชาชนได้รับทราบความเคลื่อนไหวของการพัฒนาและความเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยชี้ให้ประชาชนเห็นความสำคัญสิทธิของตนเอง ประชาชนมีอำนาจในการปกครองตนเอง มีบทบาทในการตรวจสอบการกระทำของเจ้าหน้าที่รัฐ และนักการเมืองมากขึ้น ไม่ควรกลัวอำนาจรัฐ และนายทุนจนเกินไป

4) **บทบาทเป็นผู้ปลูกจิตสำนึก** คือ การปลูกจิตสำนึกให้คนมีความขยัน ประหยัด รับผิดชอบ ไม่ตกเป็นทาสของลัทธิบริโภคนิยม และไม่หลงอยู่ในอบายมุข โดยการประยุกต์หลักธรรมทางศาสนาที่สอดคล้องกับเหตุการณ์ และสถานการณ์ของชุมชน

5) **บทบาทในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม** คือ การจัดสภาพแวดล้อมของวัดให้ร่มรื่น สงบ สะอาด เพื่อให้เป็นสถานที่ที่เหมาะสมแก่การพัฒนาศีลธรรมและจิตใจ

6) **บทบาทผู้ประสาน** คือ พระสงฆ์จะทำหน้าที่ในการประสานงานเพื่อสร้างความร่วมมือในการพัฒนาชุมชน ทั้งจากส่วนของภาครัฐ เอกชน และชาวบ้านในชุมชนเอง

7) **บทบาทผู้ส่งเสริมและพัฒนาภูมิปัญญาชาวบ้าน** คือ การส่งเสริมในด้านการพัฒนาอาชีพ รวมทั้งการรื้อฟื้นภูมิปัญญาของชุมชนมาใช้ในการพัฒนา เช่น การส่งเสริมให้มีการปลูกและใช้ยาสมุนไพร การปลูกพืชปลอดสารพิษ หรือการใช้ปุ๋ยหมัก การทำเกษตรแบบผสมผสาน รวมถึงการเลี้ยงสัตว์ เป็นต้น

8) **บทบาทผู้รวมกลุ่ม** คือ การกระตุ้นให้ชาวบ้านเกิดจิตสำนึกในการพึ่งตนเอง ร่วมกันคิด แก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนของตน ซึ่งจากการศึกษาพบว่า พระสงฆ์ได้มีส่วนเสริมสร้างกลุ่มหรือองค์กรชุมชนท้องถิ่นเพื่อดำเนินงาน หรือจัดการกับปัญหาในชุมชนได้เป็นอย่างดีและมีรูปแบบกิจกรรมที่หลากหลาย เช่น การตั้งกลุ่มออมทรัพย์ ธนาคารข้าว โรงสีชุมชน กลุ่มสมุนไพร หรือการจัดตั้งกลุ่มในรูปแบบของสหกรณ์ต่างๆ เช่น สหกรณ์ร้านค้า สหกรณ์ออมทรัพย์ เป็นต้น

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าบทบาทในการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์จากกรณีศึกษาทั้ง 4 กรณีนั้น เป็นลักษณะของการประยุกต์ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาพร้อมกับหลักการ แนวคิด และทฤษฎีการพัฒนาชนบทกระแสหลักในปัจจุบันที่เป็นไปตามนโยบายของรัฐ แต่การพัฒนาชนบทของพระสงฆ์นั้น

มีลักษณะของการพัฒนาด้านวัตถุควบคู่กับการพัฒนาทางด้านจิตใจของประชาชนไปพร้อมๆ กัน และพระสงฆ์นักพัฒนาในกรณีศึกษานั้นเป็นผู้ที่เสียสละทุ่มเทกับการพัฒนาเป็นอย่างมาก อุทิศแรงกายแรงใจเพื่อการพัฒนาโดยมิได้มุ่งหวังอามิสเป็นสิ่งตอบแทนเมื่อผลการพัฒนาปรากฏเป็นรูปธรรม จึงได้รับการยอมรับ และให้ความร่วมมือในงานพัฒนาจากประชาชนในชุมชน รวมทั้งการที่พระสงฆ์ นักพัฒนาแต่ละรูปได้ประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในกรอบแห่งพระธรรมวินัยเป็นแบบอย่างที่ดีงามจึงได้รับความศรัทธาจากชาวบ้านเพิ่มขึ้นเป็นเหตุให้งานพัฒนาประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายของการพัฒนาในระดับที่น่ายินดี

7.2.2 แรงจูงใจในการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์

สำหรับแรงจูงใจต่อการเข้าไปมีบทบาทในการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์นักพัฒนาทั้ง 4 รูป นั้นพบว่าประกอบด้วยปัจจัยหลัก 2 ประการ คือ

1) ปัจจัยภายใน

ปัจจัยภายใน คือ ปัจจัยซึ่งเป็นแรงจูงใจที่เกิดจากภายในตัวของพระสงฆ์นักพัฒนาเอง ดังนี้

(1) โยนิโสมนสิการ (กระบวนการพิจารณาโดยแยกคาย) ได้แก่ การที่พระสงฆ์ได้ใช้วิจารณญาณพิจารณาเห็นความเป็นไปของชาวบ้านในลักษณะที่เป็นปัญหาอย่างละเอียดรอบด้านตามกระบวนการแห่งความคิดตามแนวอริยสัจ 4 และจากพื้นฐานทางการศึกษาภาคปริยัติ และการปฏิบัติตามหลักพุทธธรรมอย่างต่อเนื่อง เมื่อพระสงฆ์ได้สังเคราะห์แนวคิดและกระบวนการแห่งปัญหาดังกล่าวอย่างแยกคาย จึงทำให้มองเห็นหลักการและแนวทางในการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชน จึงเป็นแรงจูงใจให้พระสงฆ์เกิดความคิดที่จะเข้าไปมีบทบาทมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบท

(2) สังฆัตถจริยา (สำนึกในการบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ตามหน้าที่ในฐานะที่เป็นพระสงฆ์) ได้แก่ การที่พระสงฆ์นักพัฒนาได้ตระหนักถึงภาระหน้าที่ของตนเองในฐานะที่เป็นพุทธสาวก ซึ่งมีหน้าที่ต้องบำเพ็ญคือ ศึกษาหลักธรรมคำสอนของศาสนา ปฏิบัติตามหลักธรรมที่ได้ศึกษา และนำไปเผยแผ่ อบรม สั่งสอน เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่อกุศลและความสุขแก่ชาวบ้าน

(3) ทศนคติและประสบการณ์ส่วนตัว ของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาชนบท ซึ่งเกิดจากการศึกษา เรียนรู้ ฝึกอบรม และลงมือปฏิบัติ จนก่อให้เกิดการถกทอทางความคิดและกิจกรรมที่สร้างสรรค์ในงานพัฒนาชนบท ทำให้พระสงฆ์เกิดการฝึกฝนพัฒนาตนเอง แสวงหาความรู้และประสบการณ์ใหม่ๆ เพื่อนำไปใช้ในการพัฒนาชนบทให้ประสบความสำเร็จยิ่งขึ้น

2) ปัจจัยภายนอก

ได้แก่ แรงจูงใจภายนอกที่เป็นแรงส่งเสริมและผลักดันให้พระสงฆ์นักพัฒนาเข้าไปมีบทบาทในการพัฒนาชนบท มีดังนี้ คือ

1) **ญาติตถจริยา** (จิตสำนึกในการบำเพ็ญประโยชน์ต่อบ้านเกิด) ได้แก่ การที่พระสงฆ์มีจิตสำนึกในความผูกพันในบ้านเกิด กล่าวคือพื้นเพของพระสงฆ์นักพัฒนา เป็นคนในหมู่บ้านหรือชุมชนที่ท่านอยู่อาศัย บางรูปเกิดและเติบโตอยู่ในชุมชนนั้น พ่อแม่ญาติพี่น้องก็อาศัยอยู่ในชุมชนแห่งนั้น ดังนั้นการเข้าไปมีบทบาทในการพัฒนาชุมชนชนบทของท่าน จึงเปรียบเสมือนการช่วยเหลือญาติพี่น้องของตนในทางอ้อมด้วย เพราะบางพื้นที่ในกรณีปรากฏว่าชาวบ้านทั้งหมู่บ้านเป็นเครือญาติกันเกือบทั้งสิ้น ดังนั้นการดำเนินงานพัฒนาของพระสงฆ์จึงเป็นการบำเพ็ญประโยชน์ตามหลักญาติตถจริยา

2) **โลกตถจริยา** (สำนึกการบำเพ็ญประโยชน์ต่อชาวโลกตามหลักคุณธรรม) ได้แก่ การที่พระสงฆ์ตระหนักในภาระหน้าที่ในการบำเพ็ญประโยชน์เกื้อกูลต่อชาวบ้านตามหลักคุณธรรม กล่าวคือเมตตาธรรม และกรุณาธรรม เป็นต้น ในอันที่จะช่วยเหลือชาวบ้านให้มีความสุขและหลุดพ้นจากสภาพความทุกข์ยากและภาวะปัญหาต่างๆ เมื่อพระสงฆ์ได้มองเห็นปัญหาความทุกข์ยากของชาวบ้าน และตระหนักในหลักคุณธรรมดังกล่าว จึงเป็นเหตุให้นำตนเข้าไปสู่การดำเนินงานด้านการพัฒนาชนบท

3) **ปรโตโมสะ** (สภาพแวดล้อมของพระสงฆ์นักพัฒนา) ได้แก่ สภาพแวดล้อมทางบุคคล เช่น พระสงฆ์ได้กัลยาณมิตรที่ดีทั้งฝ่ายที่เป็นพระสงฆ์ด้วยกันและฝ่ายฆราวาสไว้คอยให้คำปรึกษาแนะนำ และร่วมดำเนินงานพัฒนาด้วยกัน สภาพแวดล้อมทางสังคม ได้แก่ การที่พระสงฆ์ดำรงตนอยู่ภายในสังฆมณฑล สังคมคณะสงฆ์ และในท่ามกลางชุมชน ประกอบกับพระสงฆ์นักพัฒนาส่วนใหญ่เป็นผู้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส เจ้าคณะพระสังฆาธิการ ทำให้มีโอกาสดำเนินงานปะปนพหุกับชาวบ้าน และเจ้าคณะ พระสังฆาธิการ ในระดับต่างๆ จึงเป็นโอกาสแห่งการเรียนรู้ พัฒนาตนเอง และสร้างความเข้าใจในสภาพความเป็นไปของชุมชน ตลอดจนวิธีการพัฒนาชุมชนให้ดียิ่งขึ้น

สรุปได้ว่า แรงจูงใจที่ผลักดันให้พระสงฆ์เข้าไปดำเนินงานพัฒนาชนบทนั้น ได้แก่ แรงจูงใจภายในตัวของพระสงฆ์เอง คือ โยนิโสมนสิการ สังฆตถจริยา และทัศนคติกับประสบการณ์ส่วนตัวของพระสงฆ์และแรงจูงใจภายนอก คือ ญาติตถจริยา โลกตถจริยาและปรโตโมสะ ตามอรรถาธิบายดังกล่าวแล้ว

7.2.3 แนวคิด หลักการ และวิธีการทำงานในการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์

จากการศึกษาแนวคิดและหลักการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ สรุปได้ว่า แนวคิดในการทำงานของพระนักพัฒนาทั้ง 4 กรณี คือ การใช้หลักการพัฒนาจิตใจควบคู่กับการพัฒนาด้านวัตถุ กล่าวคือท่านเล็งเห็นว่า การพัฒนาจะได้ผลจริงจังนั้น ไม่ควรจะมุ่งพัฒนาด้านวัตถุหรือจิตใจเพียงด้านเดียว

ควรจะไปพร้อมๆ กัน จะพัฒนาแต่เฉพาะด้านวัตถุให้มีความเจริญ แต่ชาวบ้านยังไม่มีคุณภาพ ขาดจิตสำนึกในการอยู่ร่วมกัน การพัฒนายังไม่ได้ช่วยแก้ไขปัญหาให้อย่างแท้จริง หรืออาจจะนำมาซึ่งความขัดแย้งขึ้นในกลุ่มหรือในชุมชนได้ แต่หากจะมุ่งพัฒนาเฉพาะด้านจิตใจ ในขณะที่ชาวบ้านยังคงประสบกับความยากจน ความอดอยาก ขาดแคลนสิ่งจำเป็นสำหรับการดำเนินชีวิต การที่ชาวบ้านจะเกิดจิตสำนึกของการรวมกลุ่ม เพื่อดำเนินกิจกรรมของส่วนรวมก็เกิดขึ้นได้ยาก ดังนั้น การทำงานด้านการพัฒนา จะต้องทำงานพัฒนาควบคู่กันไปทั้งทางด้านการพัฒนาจิตใจและด้านการพัฒนาวัตถุ โดยมีเป้าหมายที่การพัฒนาเพื่อช่วยแก้ปัญหาให้แก่ชาวบ้าน มีสภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น เพื่อลดปัญหาความยากจน โดยการส่งเสริมอาชีพ การปรับปรุงทางด้านสาธารณสุข ยึดหลักการพึ่งตนเองของชาวบ้านให้มากที่สุด ควบคู่ไปกับการพัฒนาจิตใจ โดยการเทศนาธรรมสั่งสอนด้านศีลธรรม จริยธรรม ในโอกาสต่างๆ และประกาศตามหอกระจายข่าว

แนวคิดและหลักการของพระสงฆ์นักพัฒนาทั้ง 4 รูปนั้น จากกรณีศึกษา เมื่อพิจารณาตามหลักการพัฒนาชนบทตามแนวพุทธธรรมแล้ว อาจกล่าวได้ว่ามีหลักการทางพุทธปรัชญาแฝงอยู่ ดังนี้

1) มุ่งที่จะจัดทุกข์ของมนุษย์หรือให้มนุษย์รู้จักจัดทุกข์ของตนให้ได้มากที่สุด ตามหลักอริยสัจ 4 โดยการพัฒนามุ่งไปที่การมองให้เห็นปัญหา คือ ทุกข์ แล้วมองหาเหตุที่ก่อให้เกิดปัญหา คือ สมุทัย โดยมีเป้าหมายที่จะขจัดปัญหา คือ นิโรธ และร่วมกันหาทางของปัญหา คือ มรรค

2) เป้าหมายในการพัฒนานั้นหลักการพึ่งตนเอง โดยการปลูกจิตสำนึกของชาวบ้านให้ตื่นตัว และเห็นถึงพลังของการรวมกลุ่มเพื่อแก้ไขปัญหาด้วยภูมิปัญญาของตน มิใช่หลักการพัฒนาที่ต้องอาศัยทรัพยากรจากที่อื่น ซึ่งตรงตามหลักธรรมที่ว่า อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ. (ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน)

3) เน้นความเป็นอยู่ที่เรียบง่ายสอดคล้องกับธรรมชาติ ด้วยหลักอิทธิธรรม โดยการอบรมแนะนำสั่งสอนให้ชาวบ้านรู้จักการดำรงตนอยู่อย่างประหยัด ไม่ฟุ้งเฟ้อจนเกินเหตุ ไม่ตกเป็นทาสของสิ่งเสพติดทั้งหลาย และไม่ทำลายธรรมชาติเพื่อสนองความอยากทางวัตถุ ซึ่งจะก่อให้เกิดผลเสียแก่ชุมชน

4) ยึดหลักพุทธคุณสามประการ เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนา คือ ประการที่หนึ่ง วิสุทธิตุณ คือ ความบริสุทธิ์ พระสงฆ์ต้องดำรงตนให้มีความบริสุทธิ์ ประพฤติปฏิบัติตนโดยชอบ ประการที่สอง กรุณาคุณ คือ พระสงฆ์ต้องมีเมตตาช่วยเหลือคนให้พ้นทุกข์ และประการที่สาม ปัญญาคุณ คือ พระสงฆ์จะต้องมีสติปัญญา รู้เท่าทันสังขม รู้เท่าทันปัญหา

ในส่วนวิธีการดำเนินงานของพระนักพัฒนาทั้ง 4 รูปนั้น กล่าวได้ว่ามีลักษณะดังนี้ คือ

1) ใช้รูปแบบของการพึ่งตนเอง โดยการกระตุ้นให้ชาวบ้านเกิดจิตสำนึกในการต่อสู้ เรียนรู้ปัญหาของตน และร่วมกันหาทางออก และแก้ไขปัญหาด้วยตัวเอง โดยมีพระสงฆ์เป็นพี่เลี้ยงให้คำแนะนำหรือเป็นที่ปรึกษา

2) การมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่น โดยการผลักดันให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วม ในการพัฒนาตนเองทุกขั้นตอน เริ่มตั้งแต่การคิดริเริ่มโครงการ ไปจนถึงการดำเนินงานที่ต้องสัมพันธ์กับหน่วยงานอื่นนอกชุมชน ทั้งจากภาครัฐและเอกชน โดยพระสงฆ์จะทำหน้าที่ในการประสานงานให้แต่ละฝ่ายได้ประสานความร่วมมือในการทำงานเพื่อชุมชนให้มากยิ่งขึ้น

3) ใช้ทรัพยากรท้องถิ่นที่ใกล้ตัวของชาวบ้าน เป็นวัตถุดิบให้การทำงาน เป็นการเพิ่มมูลค่าให้กับทรัพยากรท้องถิ่นของชุมชน เช่น พืชสมุนไพร หรือพืชผักพื้นบ้านต่างๆ เป็นต้น

4) การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและรักษาสีงแวดล้อมของชุมชน โดยให้ความรู้ความเข้าใจแก่ชาวบ้าน ถึงความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติที่มีต่อการดำรงชีวิตมนุษย์ พร้อมทั้งกระตุ้นให้ชาวบ้านตื่นตัวและเสริมสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรท้องถิ่น ในขณะเดียวกัน ก็จัดสภาพภายในวัดให้สะอาด ร่มรื่น เหมาะสมสำหรับเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม เพื่อสร้างศรัทธาและดึงดูดให้ชาวบ้านเข้าวัดมากขึ้น

7.2.4 รูปแบบและกลวิธีในการดำเนินงานในการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์

จากการศึกษาถึงบทบาทในการดำเนินงานพัฒนาชนบทของพระสงฆ์นั้น พบว่า พระสงฆ์ได้ใช้รูปแบบการพัฒนาใน 3 ลักษณะใหญ่ๆ คือ

1) รูปแบบการพัฒนาชนบทแบบผสมผสาน ซึ่งเป็นรูปแบบที่พระสงฆ์กำหนดกิจกรรมการพัฒนาให้สอดคล้องครอบคลุมทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา ศาสนา วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม โดยพระสงฆ์ได้ทำหน้าที่เป็นผู้นำหรือผู้ประสานงาน โดยในการพัฒนานั้นพระสงฆ์เริ่มต้นจากพื้นฐานความเป็นอยู่ และโครงสร้างทางกายภาพและวัฒนธรรมของชุมชนเป็นหลัก เช่น วิถีชีวิต สภาพแวดล้อม ความพร้อม และวัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชน เป็นต้น

2) รูปแบบการพัฒนาชนบทแบบมุ่งเน้นเฉพาะกลุ่มยากจน เป็นรูปแบบของการพัฒนาที่คำนึงถึงกลุ่มคนยากจนเป็นหลัก โดยการให้สิทธิประโยชน์แก่กลุ่มคนที่ยากจนเป็นอันดับแรก เช่น โครงการวนเกษตรหรือการเกษตรปลอดสารพิษ การปลูกพืชสมุนไพร การตั้งธนาคารหมู่บ้าน โรงสีข้าวชุมชน ร้านค้าสหกรณ์หมู่บ้าน และกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ เป็นต้น

อย่างไรก็ตามการพัฒนาชนบทในรูปแบบมุ่งเน้นเฉพาะกลุ่มยากจนของพระสงฆ์นั้น มักจะใช้ระยะเวลาในการพัฒนาที่ยาวนานจึงจะประสบผลสำเร็จ ซึ่งพระสงฆ์และประชาชนผู้ร่วมโครงการพัฒนาจะต้องใช้ความอดทนและความพยายามสูง

3) รูปแบบการพัฒนาชนบทตามแนววัฒนธรรมชุมชน โดยดำเนินการพัฒนาในลักษณะแบบองค์รวมซึ่งคล้ายกับการพัฒนาแบบผสมผสาน การพัฒนาศักยภาพของมนุษย์และชุมชนให้ถึงจุดสูงสุดเต็มศักยภาพ และการพัฒนาแบบทะลุทะลวงถึงแก่นวัฒนธรรม เช่น การส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นให้

สามารถกลับมารับใช้ประโยชน์แก่ชุมชนได้อย่างเหมาะสม เป็นต้น สิ่งสำคัญจำเป็นของการพัฒนาตามแนวทางนี้ก็คือการค้นหาศักยภาพและแก่นวัฒนธรรมของชุมชนนั้นๆ

สำหรับกลยุทธ์หรือกลวิธีในการดำเนินงานพัฒนาของพระสงฆ์นั้นกล่าวได้ว่าพระสงฆ์นักพัฒนาทั้ง 4 รูป ที่เป็นกรณีศึกษา ได้ใช้กลวิธีการพัฒนาชนบทแบบพึ่งตนเอง แบบสงเคราะห์พัฒนา และแบบมีส่วนร่วมในขั้นของการดำเนินการ

นอกจากนี้พระสงฆ์ยังได้ใช้กลวิธีการพัฒนาที่เกิดจากประสบการณ์และการเรียนรู้ โดยดำเนินตามกลวิธีการพัฒนาดังนี้ คือ

- 1) ทำการพัฒนาจากกลุ่มเล็กๆ ภายในชุมชนก่อน เมื่อประสบความสำเร็จแล้ว จึงค่อยขยายการดำเนินงานให้ครอบคลุมทั้งชุมชน
- 2) อาศัยความเชื่อถือของชาวบ้าน เพื่อชักนำให้ชาวบ้านร่วมมือกันในการพัฒนาชุมชนของตน
- 3) ร่วมมือประสานงานกับทุกฝ่าย โดยพยายามดึงส่วนราชการเข้ามาประสานงานพัฒนา ร่วมกับชุมชน และพยายามดึงให้มูลนิธิต่างๆ หรือองค์กรเอกชนต่างๆ เข้ามาประสานงานด้วย เพื่อระดมทรัพยากรและประสานความเข้าใจในการทำงานร่วมกัน

7.2.5 ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานพัฒนาชนบทของพระสงฆ์

ดังได้กล่าวแล้วว่า ปัญหาและอุปสรรคซึ่งส่งผลกระทบต่อความสำเร็จตามเป้าหมายของการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์นั้นสืบเนื่องมาจากความขัดแย้งระหว่างบทบาทตามอุดมคติ บทบาทตามความคาดหวัง และบทบาทที่ปฏิบัติจริง กล่าวคือพระสงฆ์ยึดมั่นอยู่ในบทบาทที่ตนคาดหวังตามที่ตนวินิจฉัย ขณะที่ชาวบ้านก็ยึดมั่นอยู่ในบทบาทที่ตนคาดหวังซึ่งตรงข้ามกับบทบาทที่ปฏิบัติจริงของพระสงฆ์ จึงก่อให้เกิดการขาดการมีส่วนร่วมจากชาวบ้าน ถูกขัดขวางจากผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่น ชาวบ้านขาดความเข้าใจในวัตถุประสงค์และการดำเนินงานพัฒนาของพระสงฆ์ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้นำไปสู่ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ ดังนี้

- 1) ปัญหาถูกขัดขวางจากผู้นำชุมชนหรือผู้มีอิทธิพลในชุมชน เนื่องจากกิจกรรมที่พระสงฆ์ดำเนินงานขัดต่อผลประโยชน์ของผู้นำชุมชน หรือผู้มีอิทธิพลในชุมชน ซึ่งอาจจะเป็นผู้ใหญ่บ้าน กำนัน นายทุน พ่อค้า ข้าราชการ หรือชาวบ้านบางคน และจะถูกต่อต้านโจมตีต่างๆ นานา หรือบางแห่งถึงขั้นทำลายทรัพย์สินของวัด จนกระทั่งทำให้ชาวบ้านที่ศรัทธาไขว่เขวตามไป ซึ่งปัญหานี้จะพบในระยะเริ่มต้นของการทำงาน แต่เมื่อชาวบ้านเห็นว่า พระสงฆ์มีความตั้งใจที่จะช่วยเหลือทำนุบำรุงชาวบ้าน และชุมชน ก็จะทำให้การยอมรับและสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมของพระสงฆ์

2) ปัญหาอันเนื่องมาจากหน่วยงานของรัฐ เป็นปัญหาที่เกิดจากลักษณะงานที่ซับซ้อนกับหน่วยงานรัฐ และขาดการทำความเข้าใจต่อกัน ซึ่งอาจทำให้ชาวบ้านเกิดความสับสน จนนำไปสู่ความแตกแยกกัน

3) ชาวบ้านจำนวนไม่น้อยยังไม่เข้าใจว่า เหตุใดพระสงฆ์จึงต้องเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาหรือบางแห่งก็ไม่แน่ใจว่างานพัฒนาของพระสงฆ์จะช่วยแก้ปัญหาของคนได้ พระสงฆ์จึงต้องสร้างความมั่นใจและเชื่อมั่นให้แก่ชาวบ้าน รวมถึงหลักธรรมมาใช้อบรมสั่งสอนเพื่อสร้างความศรัทธาให้แก่ชาวบ้าน ด้วยการพิสูจน์ให้เห็นว่า ผลที่เกิดจากการดำเนินงาน จะก่อให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชน และสามารถแก้ปัญหาที่ชาวบ้านเผชิญอยู่ได้

4) ปัญหาขาดกำลังคนและทุนในการดำเนินงาน รวมทั้งผู้ช่วยในการติดตามผลงาน จึงทำให้พระนักพัฒนาซึ่งเป็นผู้นำในการพัฒนาต้องแบกรับภารกิจมากและต้องทุ่มเทเสียสละเวลาให้กับชุมชน จนทำให้ไม่มีเวลาสำหรับการภาวนาเพื่อก้าวไปสู่เป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาสำหรับตนเอง ได้ และมักเอาปัญหาของชาวบ้านมาเป็นอารมณ์จนสร้างความทุกข์ให้กับตนเอง

ดังนั้น พระนักพัฒนาจะต้องวางท่าทีต่อบทบาทการพัฒนาของตนให้เหมาะสม คือนอกจากการเกื้อกูลต่อชุมชน หรือส่วนรวมแล้ว จะต้องเป็นไปเพื่อความสุขเพื่อประโยชน์เกื้อกูลต่อความก้าวหน้าในเป้าหมายทางศาสนาของตนเองด้วย

7.3 ข้อเสนอแนะผลการศึกษา

7.3.1 ข้อเสนอแนะจากผลการศึกษา

ข้อเสนอแนะเพื่อเป็นแนวทางในการส่งเสริมหรือการพัฒนาบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนชนบทให้เข้มแข็ง คือ

1) ควรจะประสานงานกับทุกๆ ฝ่ายทั้งภายนอกและภายในชุมชน ให้สอดคล้องกลมกลืนกันทั้งในด้านนโยบายและเป้าหมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งควรพยายามประสานความร่วมมือระหว่าง 3 ฝ่ายในชุมชน คือ บ้าน โรงเรียน และวัด โดยอาศัยการสนับสนุนของเจ้าหน้าที่ของรัฐในด้านต่างๆ เพื่อการประสานงานให้เกิดความราบรื่นในการทำงานและเกิดประโยชน์สูงสุดต่อประชาชน

2) พยายามกระตุ้นให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาตนเอง โดยอาศัยเงื่อนไขความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างพระสงฆ์กับประชาชน คือ ความศรัทธาเชื่อถือว่าประชาชนมีต่อพระสงฆ์โดยพยายามใช้เงื่อนไขนี้มาชักนำประชาชนเข้ามาร่วมกันพัฒนาตนเองตั้งแต่การร่วมปรึกษาหารือในปัญหาต่างๆ เพื่อหาทางแก้ไขที่เหมาะสม รวมไปถึงการเสียสละแรงงานและเงินทุนดำเนินงานและร่วมกันติดตามประเมินผลในที่สุด

3) ควรจะประยุกต์หลักพุทธธรรมมาใช้ในการพัฒนาชนบท รวมทั้งความพยายามประยุกต์ประเพณีหรือวันสำคัญๆ ให้มีการจัดงานในลักษณะที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน มิใช่เป็นแต่เพียงงานรื่นเริงหรือมาจำศีลภาวนาโดยมีรู้คุณค่าทางสังคมที่มีต่อชีวิตของตนเองและชุมชน โดยอาศัยพื้นฐานทางวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี และวิถีชีวิตตามธรรมชาติของชาวชนบทเป็นเกณฑ์ในการพิจารณาดำเนินการ

4) การพัฒนาชนบท ควรจะมุ่งเน้นการยกระดับคุณภาพชีวิต เน้นการพัฒนาวัตถุและจิตใจควบคู่กันไป ทั้งนี้คำนึงถึงคุณภาพชีวิตของประชาชนเป็นสำคัญ รวมทั้งการพัฒนานั้นต้องไม่ทำลายวัฒนธรรม ประเพณีและสิ่งแวดล้อมที่ดีในชุมชนให้สูญหายไป

5) งานสังคมพัฒนาที่ได้ผลควรจะต้องพยายามสร้างสรรค์ผลงานให้เป็นที่ยอมรับต่อประชาชน เพื่อการสร้างความยอมรับและการขยายงานพัฒนาได้อย่างกว้างขวางในภายหลัง ซึ่งอาจจะกระทำโดยการฝึกฝนตนเองเป็นแบบอย่าง หรือลงมือทำงานต่างๆ ด้วยตนเอง หรือสร้างกลุ่มขึ้นมาปฏิบัติงานร่วมกัน เมื่อประชาชนมองเห็นถึงความบริสุทธิ์ใจและความสำเร็จของกิจกรรมสังคมพัฒนาเหล่านั้น ประชาชนจะให้ความร่วมมือต่อการทำงานอย่างพร้อมเพรียง และครบถ้วนทุกๆ กลุ่ม

6) การพัฒนาชนบท ควรจะเริ่มต้นดำเนินการเพื่อการตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานของประชาชนอย่างแท้จริง โดยการศึกษาวิเคราะห์ร่วมกันระหว่างพระนักพัฒนา ผู้นำชุมชน และประชาชน มิใช่จากฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด ซึ่งจะทำให้ไม่สอดคล้องกับปัญหาความจำเป็นพื้นฐานที่แท้จริง แม้ประชาชนเองก็อาจจะขาดความรู้ความเข้าใจ ที่จะศึกษาวิเคราะห์ความจำเป็นพื้นฐานของตนเองได้

7) งานสังคมพัฒนา ควรจะเน้นคุณภาพมากกว่าปริมาณ คือ ไม่จำเป็นต้องมีโครงการสังคมพัฒนามากมาย โดยไม่สามารถพัฒนาได้อย่างมีคุณภาพ หรือไม่สามารถดำรงรักษาคุณประโยชน์จากการพัฒนานั้นได้เป็นเวลานาน

7.3.2 ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

1) ควรมีการศึกษาในประเด็นรายละเอียดของแต่ละกิจกรรมที่พระนักพัฒนาดำเนินงานในชุมชน เพื่อให้ทราบถึงเงื่อนไขและปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จหรือล้มเหลว ในการทำงานสังคมพัฒนา

2) ศึกษากระบวนการเรียนรู้ หรือพัฒนาการของพระสงฆ์ในการก้าวเข้าสู่งานด้านพัฒนา เพื่อใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาพระสงฆ์ ให้สามารถมีส่วนร่วมต่อการพัฒนาชุมชนและสังคมได้อย่างเหมาะสมต่อไปในอนาคต

3) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงานด้านการพัฒนาชุมชนของรัฐกับการดำเนินงานด้านพัฒนาของพระนักพัฒนา เพื่อหาแนวทางในการดำเนินงานด้านการพัฒนาร่วมกันได้เหมาะสม

4) ศึกษาการพัฒนาชนบทตามแนวพุทธ ตามทัศนะของพระสงฆ์นักพัฒนา

บรรณานุกรม

ก. เอกสารทั่วไป

- กรมการศาสนา, กระทรวงศึกษาธิการ. (2525). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง. พิมพ์ครั้งที่ 4, (เล่มที่ 1, 2, 4, 6, 7, 11, 22, 23, 24, 25). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา.
- _____. (2542). รายงานการศาสนา ประจำปี 2540. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา.
- กรมการพัฒนาชุมชน, กระทรวงมหาดไทย. (2530). การพัฒนาชุมชน : หลักและวิธีปฏิบัติ. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดบางกอกบล็อกล.
- กฤษฎา บุญชัย. (2541). “ความยากจนในชนบท” ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (บรรณาธิการ), เศรษฐศาสตร์การเมือง ฉบับที่ 7 “คนจนไทยในภาวะวิกฤติ”. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2530). การพึ่งตนเอง : ศักยภาพในการพึ่งตนเอง. กรุงเทพมหานคร : สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา.
- คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. (2539). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544). สำนักงานกฤษฎมนตรี.
- คณินันต์ จันทะบุตร. (2532). สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร : กลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม.
- โฆสิต บั่นเปี่ยมรัชต์. (2535). การฟื้นฟูเกษตรกรรมและทรัพยากรธรรมชาติ. มปท.
- งามพิศ สัตย์สงวน. (2538). “การจัดระเบียบทางสังคม” ใน สังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จ่านงค์ ทองประเสริฐ. (2537). “ศาสนาและพิธีกรรมของไทย”. เอกสารการสอนชุดวิชา ไทยศึกษา หน่วยที่ 8. สาขาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- จ่านงค์ อติวัฒนสิทธิ์ และคณะ. (2540). สังคมวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- จ่านงค์ อติวัฒนสิทธิ์. (2525). สังคมวิทยาศาสนา. กรุงเทพมหานคร : แพรววิทยา.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา. (2541). วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์ จำกัด.

- ชินรัตน์ สมสืบ. (2539). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท. นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- ชำเรือง วุฒิจันทร์. (2526). การพัฒนากิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนาเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ. เอกสารวิจัยวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร.
- จิตยา สุวรรณะชญ. (2527). สังคมวิทยา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.
- ณรงค์ จิตโตโสภณ, พระมหา. (2533). “พระพุทธศาสนากับการพัฒนา.” เอกสารการสอนชุดวิชา ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย. สาขาวิชาศิลปศาสตร์, มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- ณรงค์ เสียงประชา. (2530). มนุษย์กับสังคม. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- ณรงค์ ศรีสวัสดิ์. (2529). สังคมวิทยาชนบท. กรุงเทพมหานคร : เนติกุลการพิมพ์.
- ณัฐพล ชันธไชย. (2525). แนวคิดและทฤษฎีในการพัฒนาประเทศและพัฒนาชนบท. กรุงเทพมหานคร : สมาคมสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย.
- ดิเรก ฤกษ์ห่วย. (2527ก). การพัฒนาชนบท. กรุงเทพมหานคร : โครงการตำราพัฒนาชนบทมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- _____. (2527ข). การพัฒนาชนบท เน้นการพัฒนาสังคมและแนวคิดความจำเป็นพื้นฐาน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรุงสยามการพิมพ์.
- เดิม วิภาคย์พจนกิจ. (2542). ประวัติศาสตร์อีสาน. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์. (2542). “พุทธศาสนากับสังคมไทยปัจจุบัน” ใน พิทยา ว่องกุล (บรรณาธิการ), พุทธวิบัติ. กรุงเทพมหานคร : โครงการวิถีทรรศน์.
- ทินพันธุ์ นาคะตะ. (2529). พระพุทธศาสนากับสังคมไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์.
- ธวัช ปุณฺณทก. (2532ก). “อีสาน : อดีต ปัจจุบัน อนาคต.” ใน วัฒนธรรมพื้นบ้าน : กรณีอีสาน. กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- _____. (2532ข). เที่ยวอีสาน. ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ธิดา สาระยา. (2536). เมืองอุบล : ธานีแห่งราชะศรีสง่าแห่งไพรพญักษ์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.
- นเรศ สงเคราะห์สุข. (2541). จากแนวคิดและสู่การปฏิบัติ. เชียงใหม่ : สำนักงานโครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมัน.

- นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์. (2527). “กลวิธี แนวทาง วิธีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาชุมชน” ใน ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์ (บรรณาธิการ), การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา. กรุงเทพมหานคร : ศักดิ์โสภารการพิมพ์.
- _____. (2530). “ทฤษฎีและแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชนบท” เอกสารการสอนชุดวิชา การพัฒนาชนบท. สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ปรีชา เวสารัชช์. (2531). “แนวคิดในการพัฒนาชนบท” เอกสารการสอนชุดวิชา ปัญหาการพัฒนาชนบทไทย. สาขารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ประภาส ปิ่นตบแต่ง, ถุณญา บุญชัย. (2542). “วิกฤติเศรษฐกิจและผลกระทบต่อคนจนในชนบท.” ใน พิทยา ว่องกุล (บรรณาธิการ), รับวิกฤติโลกปี 2000 เศรษฐกิจยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร : โครงการวิถีทรรศน์.
- ประเวศ วะสี. (2538). “คำนำเสนอ” ใน เอกวิทย์ ณ ถลาง (บรรณาธิการ). มองอนาคต: บทวิเคราะห์เพื่อการปรับเปลี่ยนทิศทางการพัฒนาสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด.
- _____. (2539). พุทธเกษตรกรรมกับศาสนาสังคมไทย. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน.
- _____. (2541). “ทางออกที่สร้างสรรค์ (กรณีพระประจักษ์-การอนุรักษ์)”. ใน พระมหาเจิม สุวโจ และคณะ (บรรณาธิการ). พระกับป่า : บทบาทของพระสงฆ์ในการสนับสนุนการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้. (รายงานการสัมมนาเชิงปฏิบัติการ โดย ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 27-29 มิถุนายน 2541)
- _____. (2540). พระสงฆ์กับการรู้เท่าทันสังคม. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : หมอชาวบ้าน.
- ประสพสุข ฤทธิเดช. (2540). “ป่า : ภาพสะท้อนวัฒนธรรมสังคมเกษตรกรรม.” วารสารภาษาและวัฒนธรรม. 16(1), (มกราคม-มิถุนายน 2540) หน้า 13-18
- ป๋วย อึ๊งภากรณ์. (2530). ศาสนธรรมกับการพัฒนา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทมส์มิก.
- ปรีดา เรื่องวิภาธร. 6 ปี เสาเข็มธรรมกับการทวนกระแสวัฒนธรรมบริโภค. เสาเข็มธรรม. (กรกฎาคม-กันยายน 2539), 6,31,18-23
- _____. (2535). พลิกฟื้นคืนชีวิต : ชีวิตและงานของพระครูสุภาจารวัฒน์. กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนา.
- ผาสุก พงษ์ไพจิตร. (2542). วิกฤติเศรษฐกิจและวัฒนธรรมนิยม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กึ่งหัน.

พระครูสุภาจารวัฒน์. (2542). บทบาทพระสงฆ์ในชนบทท่ามกลางภาวะวิกฤต. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง.

พระมหาสุภา อุตโท. (2542). พระสงฆ์ไทยในสองทศวรรษหน้า พ.ศ. 2541-2560. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ.

พระมหาประยุทธ์ ปยุตโต. (2513). “บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทยปัจจุบัน” ในบันทึกการสัมมนาเรื่อง พุทธศาสนากับสังคมไทยปัจจุบัน. พุทธสมาคมแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ ร่วมกับสยามสมาคมในพระบรมราชูปถัมภ์, 9-11 สิงหาคม 2512, กรุงเทพมหานคร.

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตโต). (2539). การปกครองคณะสงฆ์ไทย. (พิมพ์ครั้งที่ 9) กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2541). พุทธธรรม : ฉบับปรับปรุงขยายความ. (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

_____. (2542). สอนนาคนสอนจิต : ชีวิตพระ-ชีวิตชาวพุทธ. กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมสาร จำกัด.

พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตโต). (2530). สถาบันสงฆ์ในสังคมไทย. (จัดพิมพ์ในโอกาสที่พระราชวรมนิ (ประยุทธ์ ปยุตโต) รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นที่ พระเทพเวที ในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบ 5 ธันวาคม 2530) กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคลสหประชาพานิชย์.

พระราชวรมนิ (ป.อ. ปยุตโต). (2527). สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โกมลคีมทอง.

พระสุธีวรญาณ (ณรงค์ จิตฺตโสภโณ). (2543). พุทธศาสตร์ปริทรรศน์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พินิจ ลาภนันทน์. (2529). บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท. กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พัทธา สายหู. (2540). กลไกของสังคม. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ไพบุลย์ ช่างเรียน. (2516). สารานุกรมศัพท์ทางสังคมวิทยา. กรุงเทพมหานคร : แพรววิทยา.

ไพรัตน์ เดชะรินทร์. (2524). การบริหารงานพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.

เมธี ครองแก้ว. (2524). “การพัฒนาชนบทและความยากจนในประเทศไทย” ใน เศรษฐกิจไทย : อดีตและอนาคต. กรุงเทพมหานคร : บางกอกการพิมพ์.

- ยศ สันตสมบัติ. (2540). มนุษย์กับวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. (2526). หลักการพัฒนาชุมชนและหลักการพัฒนาชนบท. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยอนุเคราะห์.
- _____. (2532). การพัฒนาชุมชน. (ในชมรมนักพัฒนาสังคมแห่งชาติแห่งประเทศไทยและศูนย์ประสานการพัฒนาสังคม (ศพส.) พัฒนาสังคม'32) กรุงเทพฯ : เนติกุลการพิมพ์.
- _____. (2534). การพัฒนาชุมชนจากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดบางกอกบล็อก.
- วอลเดิล เบนโล และคณะ. (2542). โศกนาฏกรรมสยาม. สุรนุช ธงศิลา แปล. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกลด์คัมทอง.
- วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน. (2531). การพัฒนาชนบทไทย. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วิฑูรย์ ปัญญากุล. (2535). “การพัฒนาต้องมาจากประชาชน : ภาพประมวลของการพัฒนาประเทศ” ใน วิฑูรย์ ปัญญากุล (บรรณาธิการ), การพัฒนาต้องมาจากประชาชน. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- วิรัช เตียหงษากุล. (2529). การพัฒนาชุมชนตามแนวคิดนักปรัชญาตะวันตก. ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- วิทยากร เชียงกุล. (2540). “เศรษฐกิจและการเมืองของชนบทไทยในปัจจุบัน” ใน เอกสารการสอนชุดวิชา เศรษฐกิจกับการเมืองไทย. หน่วยที่ 5. สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- วิลเลียม เคลาสเนอร์. (2511). “พุทธศาสนาในหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” ใน สุเทพ สุนทรเกสัช (บรรณาธิการ), สังคมวิทยาหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.
- สนธิ สมักรการ. (2539). ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย : วิเคราะห์เชิงสังคม-มานุษยวิทยา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- สมบูรณ์ สุขสำราญ. (2527). พุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมบูรณ์ สุขสำราญ. (2530). การพัฒนาตามแนวพุทธศาสนา : กรณีศึกษาพระสงฆ์นักพัฒนา. กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์สวย จำกัด.
- สิริวัฒน์ คำวันสา. (2534). ประวัติพระพุทธศาสนาในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- สุชา จันทรเฒ. (2524). จิตวิทยาสังคม. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.
- สุพัตรา สุภาพ. (2541). สังคมวิทยา. (พิมพ์ครั้งที่ 20). กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.
- สุรนุช ธงศิลา. (มีนาคม-มิถุนายน 2542) วิจารณ์เรื่อง โศกนาฏกรรมสยาม. โดย วอลเดน เบลโล และคณะ. ปรากฏสาร. 25,3,105-107
- สุวรรณา สถาอานันท์ และเนื่องน้อย บุญบุตร. (2535). คำ : ร่องรอยความคิด ความเชื่อไทย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุวิไล เปรมศรีรัตน์ และคณะ. (2544). แผนที่ภาษาของชาติพันธุ์ต่างๆในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา.
- เสรี พงศ์พิศ. (2531). ความหวังใหม่ของสังคม. กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์การพิมพ์.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2539). สมุดรายนงานสถิติภาค : ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พ.ศ. 2538. มปป.
- อकिन รพีพัฒน์, ม.ร.ว. (2540). เจ้าชาวบ้าน เล่ม 2. กรุงเทพมหานคร : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อภิชัย พันธเสน. (2539). พัฒนาชนบทไทย : สมัยและมรรค ความหวังและทางเลือกใหม่. กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด.
- อภิศักดิ์ โสมอินทร์. (2537). โลกทัศน์อีสาน. พิมพ์ครั้งที่ 2, กทม. : โรงพิมพ์ประสานการพิมพ์.
- อมร รักษาสดัยและยุวัฒน์ วุฒิเมธี. (2527). การพัฒนาชนบทแบบผสมผสาน : แนวความคิดและแนวทาง การปฏิบัติการพัฒนาประเทศ. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดไทยอนุเคราะห์ไทย.
- อวยชัย ชะบา. (2530). “ความหมายขอบข่ายและตัวแปรอิสระของการพัฒนาชนบท” เอกสารการสอนชุดวิชา การบริหารการพัฒนาชนบท. สาขาวิชาวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยสุโขทัย-ธรรมะราช.
- อุทัย หิรัญโต. (2526). สารานุกรมศัพท์สังคมวิทยา-มานุษยวิทยา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์โอเดียนสโตร์.

ข. เอกสารงานวิจัยและวิทยานิพนธ์

- กรรณิการ์ โอมน. (2526). บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาท้องถิ่น : ศึกษาเฉพาะกรณีโครงการสหบาลข้าว หมู่บ้านท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท ศาสตรมหาบัณฑิต, ภาควิชาการประชาสัมพันธ์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- ถาวร ชัยจักร. (2535). การฝึกอบรมจริยธรรมให้แก่เยาวชน : กรณีศึกษาวัดพระธรรมกาย. วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- บุญเกิด มะพารมย์. (2544). บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชนที่พูดภาษาเขมรถิ่นไทย กรณีศึกษา : หลวงพ่อเม้า อีสโร วัดป่าเลไลยก์ และเครือข่ายจังหวัดบุรีรัมย์. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาพัฒนาชนบทศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ประจวบ แสนกลาง. (2531). บทบาทของพระสงฆ์ฝ่ายวิปัสสนาธุระที่มีต่อชาวอีสานเหนือ : ศึกษากรณีสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต พ.ศ. 2436-2529. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.
- ประสพสุข พันธุ์ประยูร. (2535). รายงานการวิจัยเรื่อง บทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในจังหวัดภาคเหนือของประเทศไทย. สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ปราณี ศิริจันทร์พันธ์. (2527). รายงานวิจัยเรื่อง สัมพันธภาพระหว่างพุทธศาสนากับสังคมไทยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง. ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ปภาณี จิตวัฒนา. (2523). รายงานการวิจัยเรื่อง สาเหตุและผลของความเครียดในบทบาทของครูผู้สอนวิชาสังคมศาสตร์ในวิทยาลัยครู. เอกสารวิจัยคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ประจำปี 2523
- เปรมวิทย์ ท่อแก้ว. (2534). การก่อตั้งและขยายตัวของธรรมยุติกนิกายในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (พ.ศ.2394-2473). วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พรประภา กิจโกศล. (2534). บทบาทและผลได้ต่อการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ : ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านโนนเมือง อำเภอขามสะแกแสง จังหวัดนครราชสีมา. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการส่งเสริมการเกษตร บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- พิสิฏฐ์ บุญไชย และทรงคุณ จันทจร. (2540). รายงานการวิจัยเรื่อง ศาสนาพุทธ : สถานภาพ บทบาทต่อการเปลี่ยนแปลงในสังคมอีสาน. สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ไพสิทธิ สัตยาวุธ,พระมหา. (2542). บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท : ศึกษาเฉพาะกรณีพระเทพสิมาภรณ์กับการพัฒนาชนบทในจังหวัดนครราชสีมา. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาพัฒนาชนบทศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล.

- ภัทรพร สิริกาญจน. (2535). รายงานการวิจัยเรื่อง หน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ : แนวคิดและบทบาทของพระคำเจียน สุวณโณ ในการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
- มานิช ตัณขวิชย์. (2529). รายงานการวิจัยเรื่อง บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาสังคมชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- เริงฤทธิ์ พลานามอินทร์. (2540). บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาตามแนวพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดอุดรธานี. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาไทยศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- รังสรรค์ ทิมพันธ์พงศ์. (2521). บทบาทที่คาดหวังและบทบาทที่ปฏิบัติจริงของเยาวชนในการดำเนินงานศูนย์เยาวชน. กรุงเทพมหานคร : วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- วิมลัญญา ทุยไรสงศ์. (2544). บทบาทพระสงฆ์ในการส่งเสริมองค์กรชุมชนเพื่อสร้างทุนชุมชน ศึกษาเฉพาะกรณี : กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ จังหวัดตราด. วิทยานิพนธ์ปริญญาพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สมคิด เพ็งอุดม. (2536). การศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาชุมชนตามธรรมชาติของพระสงฆ์และเจ้าหน้าที่กระทรวงมหาดไทยระดับตำบลในจังหวัดสมุทรสงคราม. วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สนอง คลังพระศรี. (2541). หมอลำชิง : กระบวนการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมดนตรีของหมอลำในภาคอีสาน. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สมชาย สุรชาติ. (2530). บทบาทของพระสงฆ์ไทยในการส่งเสริมการใช้สมุนไพรเพื่อการพึ่งตนเองของชาวชนบท : ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดอุบลราชธานี. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาศาสนาเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สุพจน์ บรรเทิง. (2536). ปัจจัยที่มีผลบทบาทในการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอม่วงสามสิบ จังหวัดอุบลราชธานี. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (พัฒนาสังคม), บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- อริยา ลิ้มสุวัฒน์. (2526). บทบาทของพระภิกษุในการพัฒนาชนบทไทย (พ.ศ.2500-2520). วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ผนวก ก

แนวคำถามในการสัมภาษณ์

เรื่อง

เรื่อง บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

คำชี้แจง แบบสัมภาษณ์ฉบับนี้เป็นการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท ซึ่งประกอบด้วย

ตอนที่ 1 สถานภาพของผู้ให้ข้อมูล

ตอนที่ 2 บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบทในด้านต่างๆ

ตอนที่ 3 ปัญหาอุปสรรคและแนวทางแก้ไข

เพื่อให้ข้อมูลที่ทำการศึกษานี้เป็นประโยชน์ต่อพระสงฆ์และพุทธศาสนามากที่สุด กรุณาตอบคำถามทั้งหมดตามความเป็นจริง ข้อมูลนี้จะไม่มีเปิดเผยที่มาแต่อย่างใด

ตอนที่ 1 สถานภาพของผู้ให้ข้อมูล

1. ชื่อ..... ฉายา..... นามสกุล.....
2. อายุ..... ปี พรรษา.....
3. สมณศักดิ์.....
4. ตำแหน่งภายในวัด .....
5. ตำแหน่งทางคณะสงฆ์ .....
6. วุฒิการศึกษา
  - 1) สายสามัญศึกษาระดับ .....
  - 2) สายพระปริยัติธรรมระดับ .....
7. ประวัติส่วนตัวของพระนักพัฒนา
  - 1) ภูมิสำเนาเดิม
  - 2) ชีวิตในปฐมวัย
  - 3) แรงจูงใจในการบรรพชาและอุปสมบท
  - 4) การศึกษาและประสบการณ์
8. เริ่มทำงานการพัฒนาช่วยเหลือชาวบ้านมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ไດ
  - 1) แรงจูงใจในการเข้ามาดำเนินงานการพัฒนา
  - 2) วัตถุประสงค์สำคัญของการทำงานช่วยเหลือชาวบ้าน

- 3) หลักธรรมที่ยึดเป็นปฏิปทาในการทำงานช่วยเหลือชาวบ้าน
- 4) หลักธรรมที่ใช้สั่งสอนอบรมชาวบ้านให้ประพฤติปฏิบัติในการพัฒนา
- 5) วิธีการดำเนินงานพัฒนาตามโครงการต่างๆ (เช่น ประชุมชาวบ้านให้เห็นประโยชน์ของการเลืกอบายมุข ขอความร่วมมือจากชาวบ้านในการสร้างถนน ฯลฯ)
- 6) เป้าหมายของการพัฒนาช่วยเหลือชาวบ้านที่กำหนดไว้
- 7) ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นในการทำงานช่วยเหลือชาวบ้าน
- 8) วิธีการแก้ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นในการทำงานช่วยเหลือชาวบ้าน
- 9) ความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาถึงปัจจุบัน (เช่น การที่พระสงฆ์เข้าไปเกี่ยวข้องกับการพัฒนาหมู่บ้านนั้น เป็นการกระทำที่สมควรหรือไม่ เป็นการก้าวก่ายกับงานขององค์กรของรัฐหรือไม่?)
- 10) ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (เช่น พระสงฆ์ตามวัดต่างๆ ควรจะร่วมมือกันให้มากขึ้น หรือควรจะได้รับภารกิจอบรมด้านการพัฒนาให้มากกว่าที่เป็นมาแล้ว)
- 11) พันธมิตรร่วมพัฒนา (เครือข่าย, กลุ่ม, องค์กร ฯลฯ)

ตอนที่ 2 บทบาท/หน้าที่ของพระนักพัฒนาในการพัฒนาชนบท ซึ่งประกอบด้วยด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. บทบาทด้านพัฒนาจิตวิญญาณ เช่น

- 1) จัดตั้งสถานที่ฝึกสมาธิวิปัสสนา/สำนักกรรมฐาน
- 2) มีการเผยแพร่ธรรมสั่งสอนประชาชนให้มีการนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน
- 3) อภิปรายธรรม ปาฐกถาและสนทนาธรรม ในวันธรรมสวนะและในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา
- 4) สอนเด็กและเยาวชนตามโรงเรียนต่างๆ
- 5) จัดโครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน
- 6) จัดโครงการปฏิบัติธรรม บวชเนกขัมมบารมี
- 7) จัดโครงการค่ายคุณธรรม อบรมเยาวชน ประชาชน
- 8) อื่นๆ

2. บทบาท/หน้าที่ด้านการศึกษา ได้แก่

- 1) มีการจัดตั้ง ร.ร.พระปริยัติธรรม มีนักเรียน.....รูป แผนกธรรม..... รูป
แผนกธรรมศึกษา..... คน แผนกบาลี.....รูป แผนกสามัญ..... รูป
- 2) ร.ร.พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์

- 3) สถานศึกษาของเด็กและเยาวชน
- 4) มีการดำเนินการจัดตั้งศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด
- 5) มีศูนย์ส่งเสริมการพัฒนาวิชาชีพ/การฝึกอาชีพ/ส่งเสริมอาชีพ
- 6) มีการจัดการเรียนการสอนพระอภิธรรม
- 7) อื่นๆ

3. บทบาทด้านการพัฒนาชนบท/สังคมสงเคราะห์ประชาชน ได้แก่

3.1 ส่งเสริมการพัฒนาชุมชน เช่น

- 1) ส่งเสริมให้ชุมชนจัดทำกิจกรรมสาธารณประโยชน์ เช่น ตัดถนน พัฒนาหมู่บ้าน
- 2) สร้างสถานที่พักผ่อนจรรณงค์ทำแผนพัฒนาหมู่บ้านอย่างต่อเนื่อง
- 3) มีสถานที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน
- 4) ห้องสมุดประชาชน
- 5) จัดหาทุนให้สถานีนอนามัย/โรงพยาบาล
- 6) จัดตั้งกองทุนออมทรัพย์ (ธนาคารหมู่บ้าน, กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์)
- 7) ส่งเสริมพัฒนาอาชีพกลุ่มแม่บ้าน
- 8) ส่งเสริมการสหกรณ์
- 9) ส่งเสริมให้มีธนาคารโค/กระบือ/ข้าว

3.2 การสงเคราะห์ประชาชน เช่น

1) จัดกิจกรรมให้ประชาชนร่วมบริจาคทรัพย์สิ่งของแก่องค์กรที่ช่วยเหลือประชาชนที่ประสบภัยหรือเดือดร้อน

- 2) ช่วยบริการรักษาพยาบาลผู้ป่วยตามภูมิปัญญาแพทย์แผนไทย
- 3) จัดตั้งศูนย์จัดอภัยมุข
- 4) ศูนย์บำบัดยาเสพติด
- 5) มีการบริการให้ใช้ศาลาการเปรียญเพื่อบำเพ็ญกุศลสำหรับประชาชนทั่วไป
- 6) จัดตั้งกองทุนเพื่อส่งเสริมการศึกษา มอบทุนการศึกษาให้กับเด็กนักเรียน
- 7) จัดหาทุนอาหารกลางวันสำหรับนักเรียน
- 8) ช่วยเหลือชาวบ้านผู้ยากจนให้สามารถจัดงาน พิธีกรรมทางศาสนาแบบประหยัด

และเรียบง่าย เช่น งานศพ งานบวช

- 9) จัดโครงการสงเคราะห์คนชรา ฯลฯ

3.3 การส่งเสริมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ได้แก่

- 1) เป็นผู้นำ/ปลูกจิตสำนึก/ตระหนักในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ/สิ่งแวดล้อม/ส่งเสริมให้ประชาชนอนุรักษ์แหล่งน้ำ/การทิ้งขยะของเสีย เป็นต้น
- 2) อนุรักษ์ปลูกต้นไม้ ปลูกป่า
- 3) การรณรงค์ประชาชนให้เห็นความสำคัญของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
- 4) มีการจัดตั้งกลุ่มในการอนุรักษ์ทรัพยากร/สิ่งแวดล้อม/การอบรมสัมมนาแก่ประชาชน โดยนำวิทยากรที่เชี่ยวชาญในด้านสิ่งแวดล้อมมาให้คำแนะนำ ปรีกษา
- 5) จัดการพัฒนาวัดให้เป็นอุทยานศึกษา
- 6) จัดวัดให้ร่มรื่นเป็นสถานที่พักผ่อนจิตใจสำหรับประชาชน
- 7) ปรับปรุงวัดให้มีสนามหญ้า สวนหย่อม มีต้นไม้ร่มรื่น
- 8) มีสวนสมุนไพร
- 9) ป้ายบอกชื่อต้นไม้/ป้ายคติธรรม
- 10) โครงการปุ๋ยจุลินทรีย์ ฯลฯ

ตอนที่ 3 ปัญหา/อุปสรรคการดำเนินงาน ตลอดจนแนวทางแก้ไข

1. ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินกิจกรรมการพัฒนา

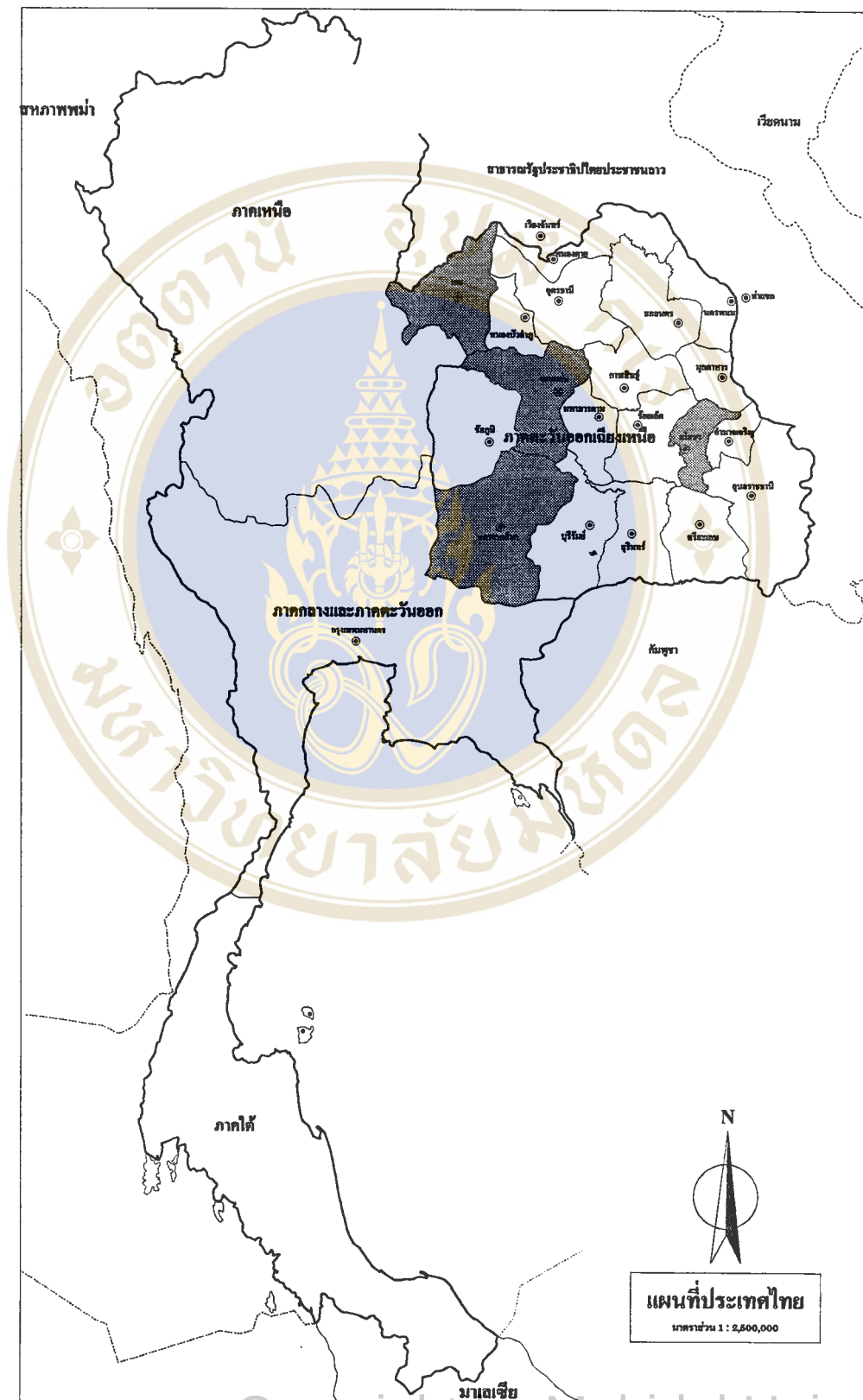
- ตัวเอง
- ประชาชน
- ผู้บังคับบัญชา
- ผู้นำในท้องถิ่น
- แหล่งทุนในการสนับสนุน
- อื่นๆ

2. มีวิธีการแก้ปัญหาอย่างไร

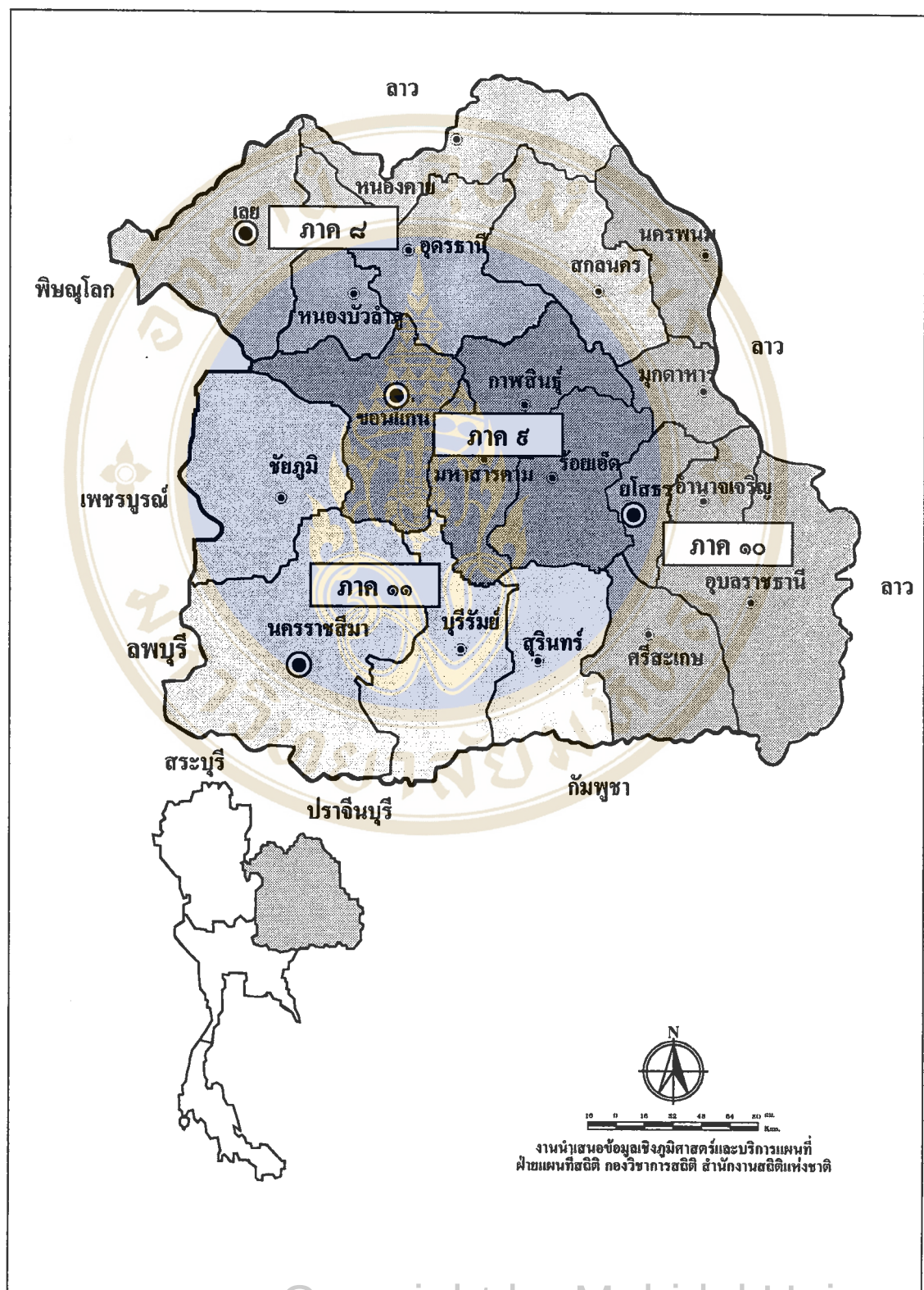
3. มีข้อเสนอแนะอย่างไร

แผนที่ที่ 2 แสดงพื้นที่จังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่เลือกทำการวิจัย

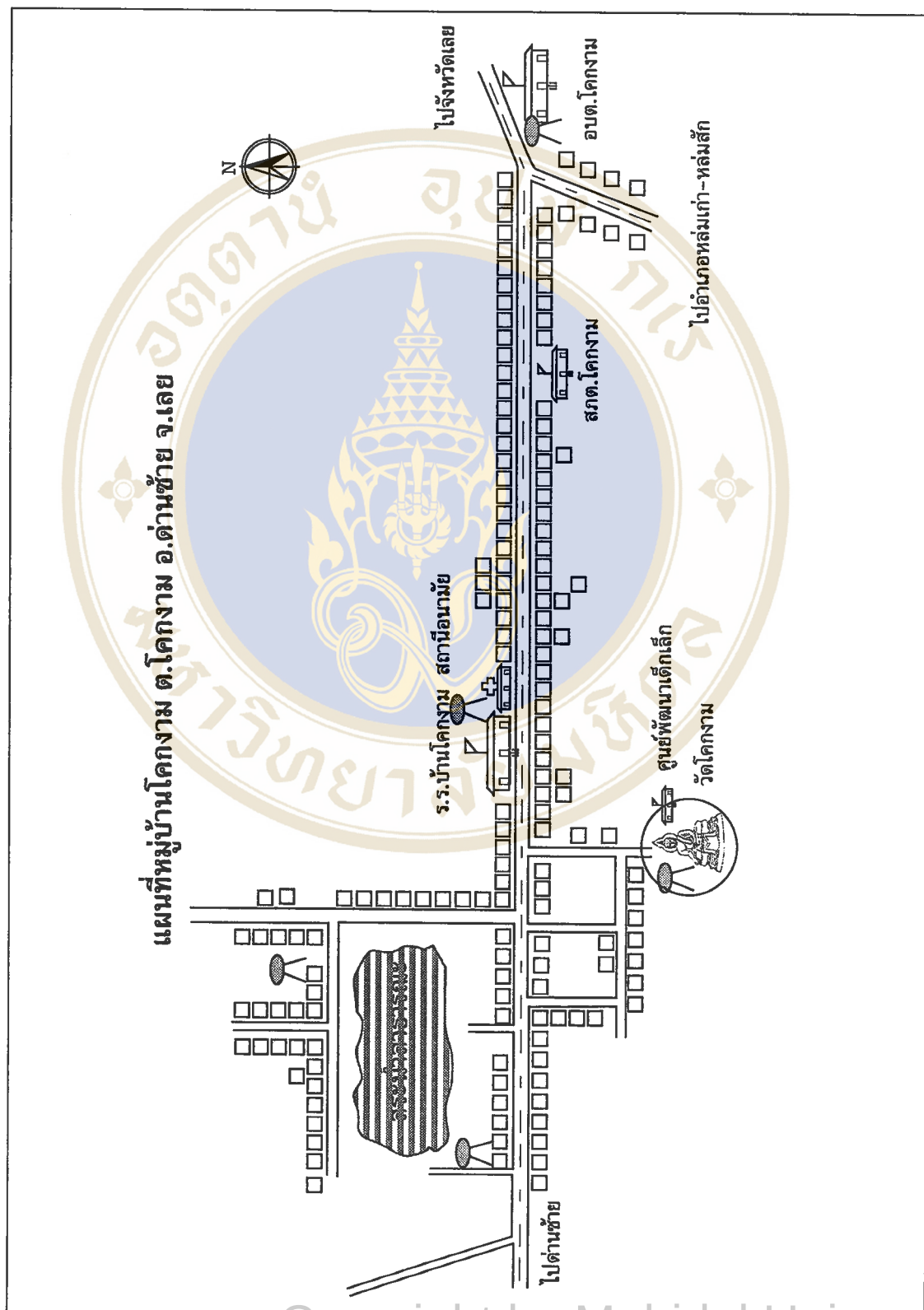
แผนที่ที่ 3 แสดงการแบ่งเขตการปกครองคณะสงฆ์ระดับภาคในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

แผนที่จังหวัดเลย

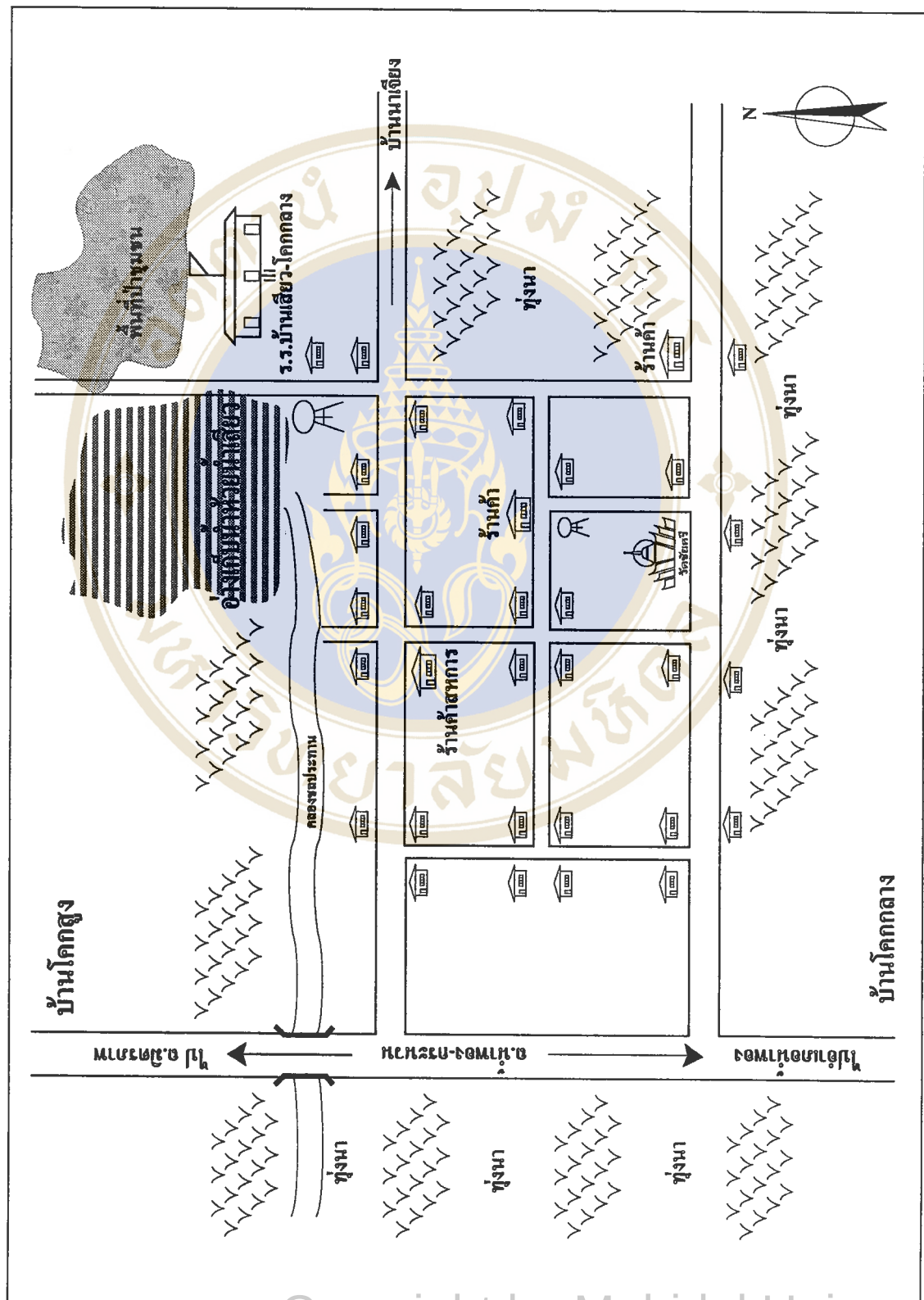
A map of Loei Province, Thailand, showing its 10 districts: O. Nanhai, O. Phachi, O. Chiangkan, O. Nonglue, O. Nongbua, O. Wangsaphung, O. Dan Chai, O. Nonglue, O. Nonglue, and O. Nonglue. The map also shows neighboring provinces: Chaiyaphum to the west, Phongsavan to the south, and Nakhon Phanom to the east. A compass rose is located in the top left corner.

แผนที่ที่ 5 แสดงที่ตั้งของหมู่บ้านโคกงาม อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย

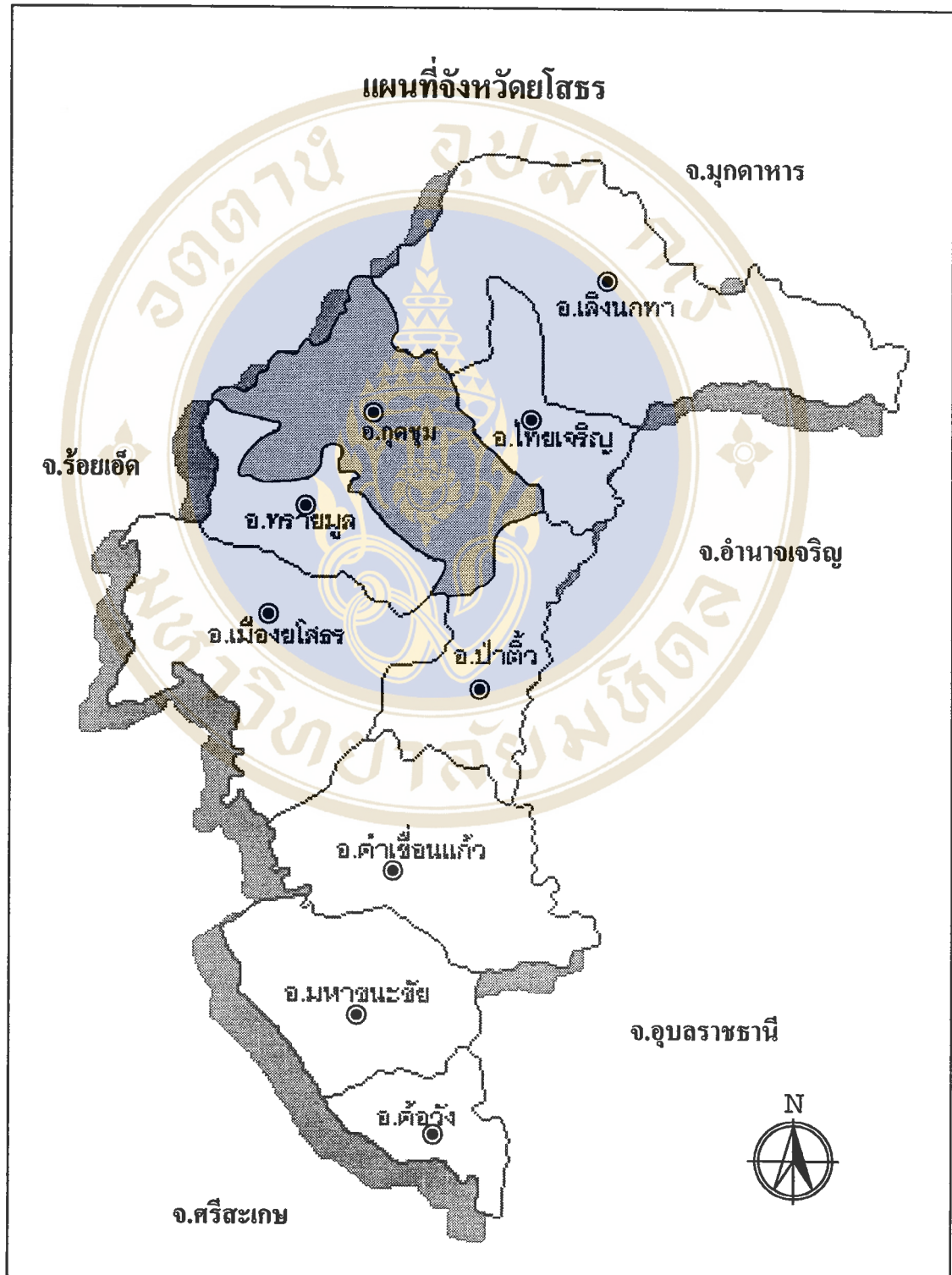

[illegible]

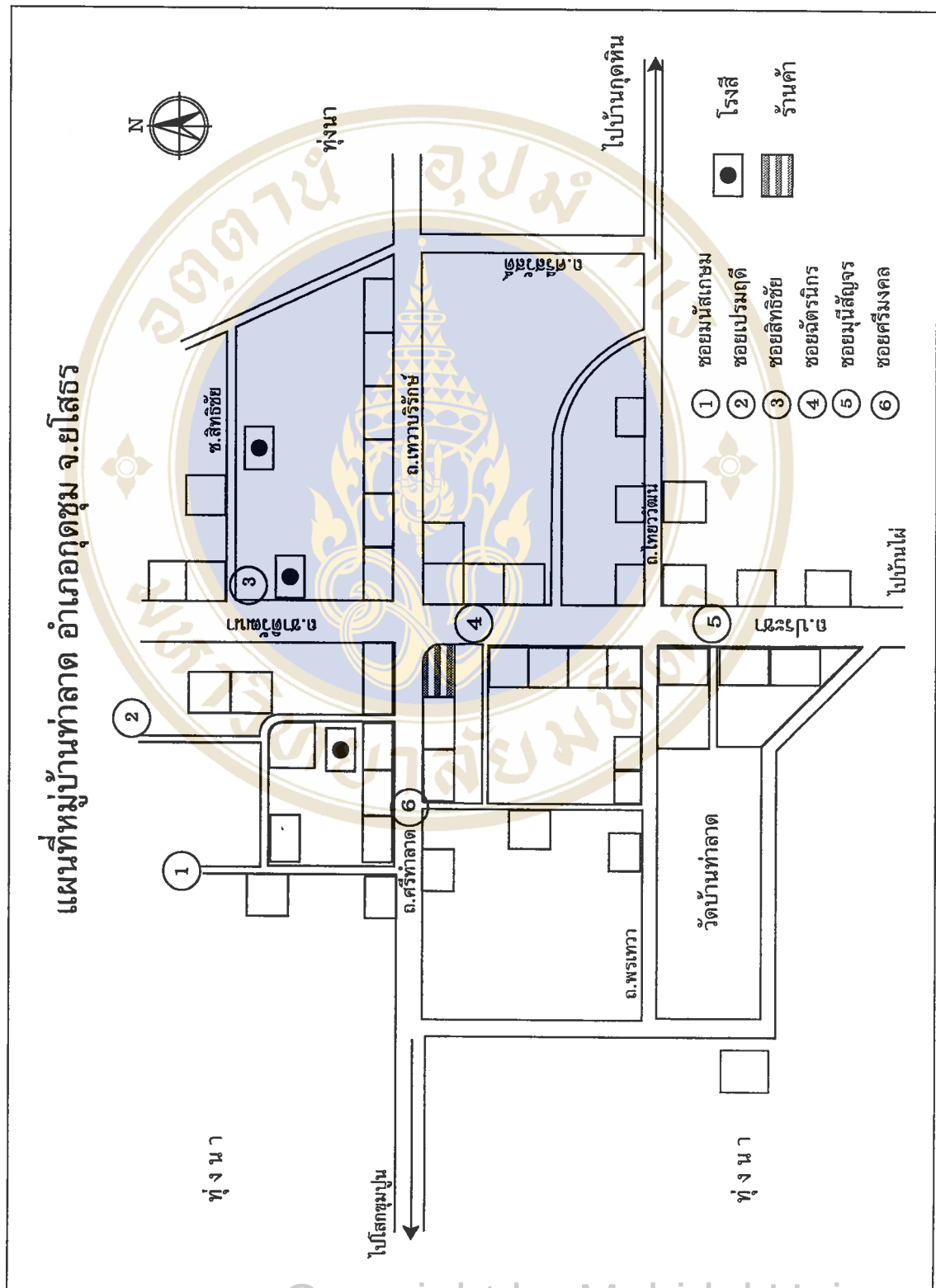
แผนที่ที่ 7 แสดงที่ตั้งของหมู่บ้านเสียว อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น

แผนที่ที่ 8 แสดงที่ตั้งของจังหวัดยโสธร และอำเภอกุศุม

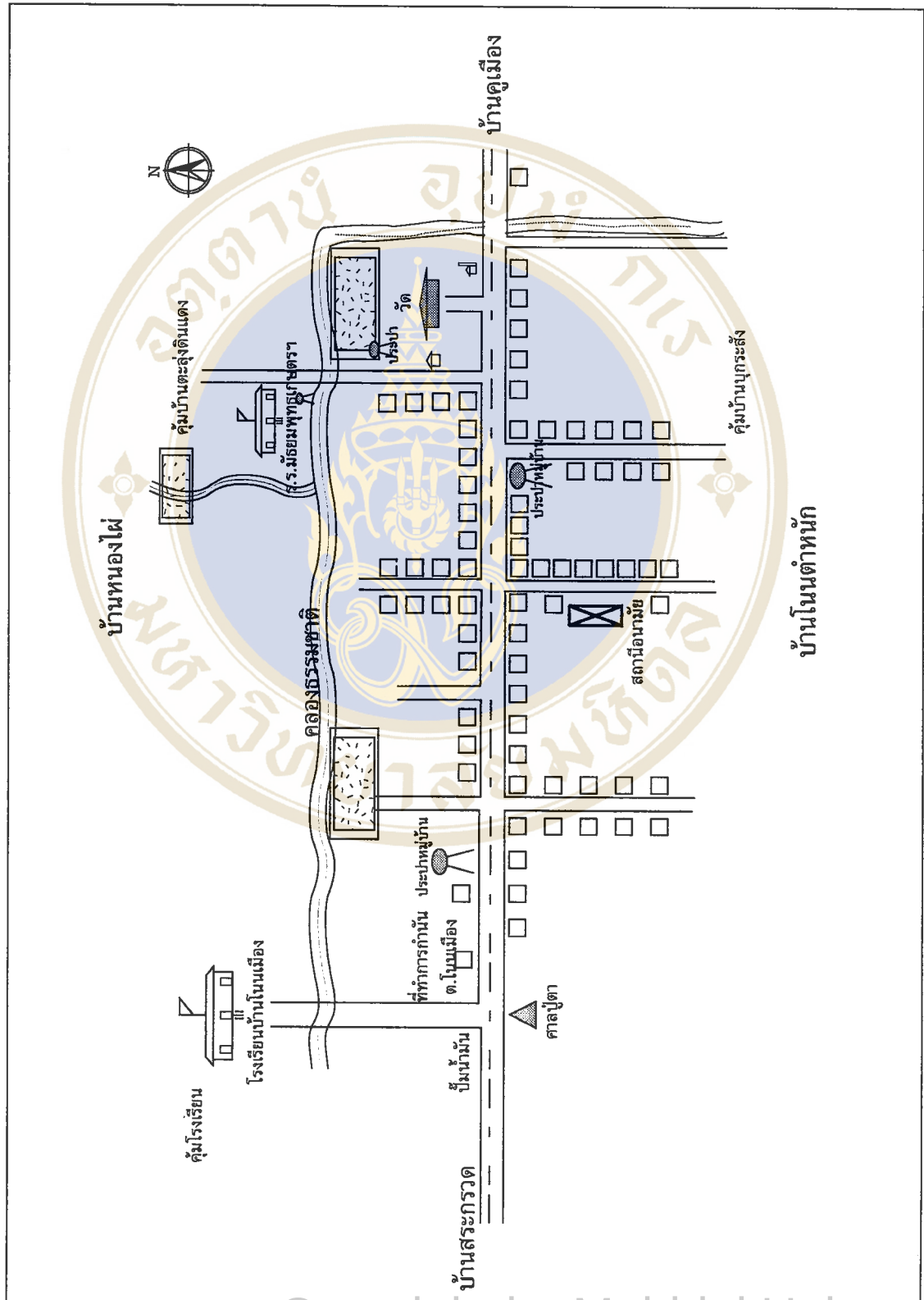
แผนที่ที่ 9 แสดงที่ตั้งของหมู่บ้านท่าลาด อำเภอภูทอก จังหวัดยโสธร

A detailed map of Nakhon Phanom province, Thailand, showing its 17 districts. The map includes a compass rose indicating North (N) and labels for neighboring provinces: Chaiyaphum to the north, Udon Thani to the northeast, Buriram to the east, Ratchaburi to the south, and Surin to the southwest. The districts are labeled as follows:

- อ.แก่งเลิงจาน
- อ.บ้านเหลื่อม
- อ.บ้านใหญ่
- อ.ประทาย
- อ.เชียงเคี่ยน
- อ.คาง
- อ.โนนแดง
- อ.เมืองยาง
- อ.หนองหาน
- อ.โนนไทย
- อ.โนนสูง
- อ.พิมาย
- อ.ชุมพวง
- อ.รัตนบุรี
- อ.เสิงสาง
- อ.เวียงชัย
- อ.หนองนาแก้ว
- อ.นครพนม
- อ.วังน้ำเขียว
- อ.ครบุรี
- อ.เสิงสาง

แผนที่ที่ 11 แสดงที่ตั้งของหมู่บ้านโนนเมือง อำเภอขามสะแกแสง จังหวัดนครราชสีมา

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	พระมหาสุศักดิ์ น้อยสันเทียะ
วัน เดือน ปีเกิด	25 พฤศจิกายน 2509
สถานที่เกิด	นครราชสีมา
ประวัติการศึกษา	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พ.ศ. 2538 พุทธศาสตรบัณฑิต (การสอนสังคมศึกษา) มหาวิทยาลัยมหิดล, พ.ศ. 2545 ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (พัฒนาชนบทศึกษา)
ตำแหน่งและสถานที่ทำงาน	-

EXECUTIVE SUMMARY

THE ROLE OF BUDDHIST MONKS IN RURAL DEVELOPMENT IN NORTHEASTERN OF THAILAND

1. Summary of Abstract

This thesis employed qualitative research to study the role of northeastern Thai Buddhist monks, their principles, concepts, forms, strategies, and problems in the present condition of rural development. The research methodology employed in this thesis included: documentary research and field research-participant observation, informal interview, formal interview, and field record.

The results showed that the characteristics of Buddhist monks' roles could be classified into three categories. The first role was a socially prescribed role. People expected that Buddhist monks should do their duties in the area of religious affairs, such as preaching Buddhist doctrine, inducing Buddhist morals and ethics, leading religious rituals, and supporting education in Buddhism. The second role was a perceived role. This role was based on the cognition and the perception of Buddhist monks in their roles of rural development, which was rooted in each monk's experiences, attitude, and motivation. Buddhist monks themselves realized that their roles should embrace economic, social, cultural, environmental, and mental development. The last role was the actual role that each monk practiced in the present condition. One part of this last role satisfied the socially prescribed role in religious affairs. The other part met the perceived role in supporting community development.

For principles and concepts in rural development, this study proposed that Buddhist monks applied Buddhist doctrine to the rural development approach, based on the government policy. These monks also used innovative knowledge and technologies to develop their communities, but using these innovations, they claimed, must be based on integrated development; that is, development of both mind and materials. For the forms of the development, this thesis argued that these Buddhist monks used three forms of development-wholistic form of

development, the needy form of development, and community-culture form of development.

For strategies in rural development, this research claimed that Buddhist monks proceeded the strategies of self-sufficient development, which began from the basis and the living condition of each community. In this respect, these monks had considered the environment of the community and villagers' readiness and culture before they set their development projects, which corresponded with and were sensitive to the contexts of each community.

For problems, this investigation argued that in the first period of proceeding rural development, these monks faced the villagers' disenchantment. The villagers often questioned the monks' roles in rural development; thus, they did not support these monks' development projects. In addition, some development projects, run by these monks, opposed or obstructed the leaders' personal gain; consequently, the relationship between the monks or the monastery and community were contradictory. However, when the villagers began to see the consequences of development, those problems increasingly diminished.

2. Introduction

Buddhism has been involved in and related to the ways of life of Thai people for a long time as a constructive power for social integration, an institution that passes on and cultivates culture and social ethics creating cultural integrity and harmony. It also influences social attitude and values as well as plays a crucial role in defining the relationship among social members. As a social member with a responsibility for carrying on Buddhist teachings, a monk is directly in charge of supervising the principles of goodness in order to help salvage man and society from sufferings and problems. In reality, life and religious practices of monks depend entirely on the supports of the four basic needs from laity. The situation obliges monks to take up a development role in an attempt to alleviate laymen or villagers from plethora of problems they are currently encountering.

At present, monks have played a more important role in developmental processes in terms of economy and preservation and revival of local wisdom for development. Instances of them include the Developmental Monks Group in Nakhorn Ratchasima province, the Sahatham Group for Development in Surin province, the Herbal Medicine Promotion Group for Development in Maha Sarakham province, the

Developmental Monks Group in Yasothorn province, and the Monks' Network for the Preservation and Revival of Nam Phong River in Khon Khaen province.

As a consequence, it would be an interesting issue to study the roles of monks in community development as well as their operational problems and difficulties.

3. Objectives of the research

1. To study the roles of monks in development in the Northeastern Region.
2. To investigate the concepts, principles and operational methods of development among monks in the region.
3. To study operational strategies for rural development of monks in the present circumstances.
4. To investigate problems and difficulties in rural development of monks.

4. Expected results

1. To understand the roles of monks in rural development.
2. To comprehend the concepts, principles, operational methods as well as patterns of development which affect the rural society.
3. To understand rural development strategies of monks in the present circumstances.
4. To comprehend operational problems and difficulties in development works of monks.

5. Scope of the study

The study focused on monks who had a role in rural economic and spiritual development in rural areas of the Northeast. Four monks were selected for this investigation as follows:

1. Pra Khru Pariyatipanyawut of Wat Khok Ngam, Tambon Khok Ngam, Dan Sai district of Loei province.
2. Pra Khru Suthee Pariyattayodom of Wat Chai Sri, Tambon Wangchai, Nam Phong district of Khon Khaen province.

3. Pra Khru Suphajarawat of Wat Tha Lat, Tambon Na So, Kut Chum district of Yasothon province.

4. Pra Khru Silawaraporn of Wat Non Muang, Tambon Non Muang, Khamsakaesaeng district of Nakhorn Ratchasima province.

6. Research methodology

A qualitative research method was employed for the investigation. The data were collected from both related documents and fieldwork, which included participatory observations, formal and informal interviews and field records.

7. The study results

At the present time, monks have more roles in community development because of the spiritual bond between monks and laity in that living conditions of the former are entirely dependent on the supports of the latter. When monks residing in the community see the sufferings of their supportive villagers, they have to help them in the prospect that their sufferings would be alleviated and better quality of life would be ensured. Moreover, the Buddhist principles also facilitate the implementation of monks' duties. Under the principle of loving kindness, when villagers, their life supporters, are in sufferings, it is the duty of monks to ease their pains to the fullest extent of their knowledge and ability.

A crucial role in rural development of monks is the spiritual and material development of laity by encouraging and motivating them to have an awareness of self-reliance. To achieve self-dependency, they should be encouraged to form into groups or local organizations or community assistance in order to improve the quality of life of individuals and the community, raise their incomes from collective local development, enable them to pay off debts, and develop their spirituality and morality so that they would become good and responsible family and community members.

On the issue of operational problems and difficulties, it is revealed that in the initial stage of operations, community members are not very cooperative. Furthermore, some activities of monks are in conflict with the interests of community leaders, making cooperation in development between the temple and the community even more difficult. Nonetheless, when benefits of development have yielded, such a problem is gradually reduced.